

ISSN 2345-1106
E-ISSN 2587-358X

VECTOR EUROPEAN
Revistă științifico-practică

Nr. 2 / 2020

CHIȘINĂU 2020

COLEGIUL DE REDACȚIE:

CUȘNIR Valeriu - doctor habilitat, profesor universitar, redactor - șef
CATAN Petru, doctor habilitat, conferențiar universitar, redactor șef-adjunct
Sedlețchi Iurie, Rector USEM, dr. prof. univ., Republica Moldova
BĂIEȘU Aurel, dr. hab. prof. univ., Republica Moldova
BURIAN Alexandru, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
CUȘMIR Marcel, dr. hab., conf. univ., Republica Moldova
GUCEAC Ion, Academician, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
POALELUNGI Mihai, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
AIRAPETEAN Artur, dr. conf. univ., Republica Moldova
BICHICEAN Gheorghe, dr., prof. univ., România
SAMALI Serghei, dr., prof. univ., Republica Belarus
Parmacli Dumitru, dr. hab., prof. univ., Republica Moldova
BUNECI Petre, dr., prof. univ., România
COZAC Iurii, dr., prof. univ., Ucraina
VALEEVA Iulia, – dr., docent, Federația Rusă
SOROCA Larisa, dr., docent, Ucraina
FLOROIU Mihai, dr., prof. univ., România
PUȘCĂ Corneliu-Andy, dr., conf. univ., România
PUȘCAȘ Victor, dr., conf. univ., Republica Moldova
CEBAN Cristina, dr., conf. univ., Republica Moldova
ȘARGU Lilia, dr., conf. univ., Republica Moldova
COJOCARU Aurelia, dr., conf. univ., Republica Moldova
Cojoleancă Bogdan, dr., prof. univ., România
PAVALACHE-ILIE Mariela, dr. hab. prof. univ., România
TINTIUC Tatiana, dr., conf. univ., Republica Moldova
PERJAN Carolina, dr., conf. univ., Republica Moldova
VÎRLAN Maria, dr., conf. univ., Republica Moldova
ȚĂRANU Anatol, dr., conf. univ., Republica Moldova
SOSNA Boris, dr., conf. univ., Republica Moldova

Redactor literar, dr. hab. filologie, prof. univ.: **Colțun Gheorghe**

Redactor tehnic: **LANGA Adrian**

Adresa redacției:

Str. Ghenadie Iablocikin, 2/1, b. 500, Complexul Editorial, USEM.

Cod poștal: MD-2069. mun. Chișinău, Republica Moldova

tel.: 022- 509 129, fax: 022- 509 122

e-mail: vector-european@mail.ru

web: <http://usem.md/md/p/vector-european>; <http://usem.md/md/p/activitate-stiintifica>

Fondator: Universitatea de Studii Europene din Moldova.

Revista este indexată în următoarele **Baze de date Internaționale:**

DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES <http://road.issn.org/en>; **eLIBRARY.RU**
(RINTs) <http://elibrary.ru/>

Preluarea textelor editate în revista „Vector European” este posibilă doar cu acordul autorului. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Toate materialele prezentate sunt recenzate și aprobate spre publicare la ședința Senatului USEM.

© UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE DIN MOLDOVA, 2020

CUPRINS

ȘTIINȚE JURIDICE	5
BÎTCĂ Ion, BANCILĂ Daniel. OCUPAȚIUNEA – MOD DE DOBÂNDIRE A DREPTULUI DE PROPRIETATE.....	5
LUPAȘCO Vera. CAUZE ȘI CONDIȚII DE REORGANIZARE A SOCIETĂȚILOR COMERCIALE.....	10
OSTROVARI Petru. TEORIILE CONTEMPORANE ALE PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI.....	14
PASCALU Inna. CARACTERUL PROBLEMELOR REFERITOR LA PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ.....	19
PÂNTEA Andrei, PÂNTEA Serghei. ASPECTE JURIDICE PRIVIND UZUL DE FORȚĂ ȘI STANDARDUL DE REZONABILITATE.....	22
PÂNTEA Andrei. IMPACTUL INTERPRETĂRII ȘI APLICĂRII DEFECTUOASE A NORMEI PRIVIND BĂNUIALA REZONABILĂ ASUPRA DREPTURILOR PERSOANEI.....	32
PRISAC Alexandru. PROCEDURA DE AUDIERE A MARTORULUI ÎN PROCESUL CIVIL DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	39
TONCOGLAZ Maxim. ACQUISUL COMUNITAR ÎN ORDINEA JURIDICĂ UNIUNII EUROPENE.....	43
TONCOGLAZ Maxim. ROLUL HOTĂRÂRIILOR CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ȘI CONSECINȚELE JURIDICE ALE DECIZIILOR ÎN ORDINEA JURIDICĂ INTERNĂ A STATELOR MEMBRE ALE CONSILIULUI EUROPEI.....	48
ZALDEA Teodora Elena. ANALIZĂ PANORAMICĂ: DESPRE DREPTURILE ȘI OBLIGAȚIILE CE INCUMBĂ STATELOR MEMBRE UE PRIVIRE COMPARATIVĂ: MAREA BRITANIE – ROMÂNIA.....	52
CORCODEL Svetlana. LINGUISTIC FEATURES OF LEGAL LANGUAGE.....	65
ȘTIINȚE ECONOMICE	70
BADERA Awawd, GRIBINCEA Alexandru. PREMISELE ECONOMICE ALE SOCIETĂȚII INFORMAȚIONALE.....	70
DUHLICHER Grigore. SPECIFICUL ORGANIZĂRII ACTIVITĂȚII FINANCIARE ÎN CADRUL ÎNTRPRINDERILOR AUTOHTONE.....	76
DUHLICHER Grigore. EVOLUȚIA EXPORTURILOR REPUBLICII MOLDOVA.....	79
GRIBINCEA Corina, POPESCU Maria. IMPACTUL CRIZEI FINANCIAR-ECONOMICE PROVOCATE DE CRIZA COVID-19 ACTUALĂ ASUPRA SECURITĂȚII ENERGETICE A UE.....	82
GULCA Lilia. ACTIVITATEA ECONOMICĂ ȘI COMERCIALĂ EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA.....	88
ȘCERBACOV Elena. ANALIZA EXPORTULUI DE FRUCTE AL REPUBLICII MOLDOVA.....	92
TIMOFTI Elena, MOVILEANU Veronica, MEMEȚ Diana. CALITATEA CA FACTOR DETERMINANT AL VENITURILOR AFERENTE EXPORTULUI PRODUSELOR SECTORULUI VITIVINICOL AL REPUBLICII MOLDOVA.....	97
ABU ARAR Haila. MOTIVATION OF UNIVERSITY LECTURERS AND QUALITY AT WORK.....	103
BLAZHEY Iryna. GLOBAL ASPECTS OF THE TRANSNATIONAL ORPORATIONS' ENVIRONMENTAL ACTIVITIES.....	108

CORCODEL Svetlana. PROCEDURES AND STRATEGIES OF ECONOMIC TERMINOLOGY TRANSLATION.....	113
DRAHAN Oksana. BANKING SYSTEM OF UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS.....	116
VARCHENKO Olga, ARTIMONOVA Iryna. FINANCIAL COMPONENTS IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF AGRARIAN ECONOMY IN UKRAINE.....	122
VIVCHAR Oksana, GEVKO Volodymyr, REDKVA Oksana. INVESTIGATION OF THE METHODOLOGICAL CONTEXTS FOR SYSTEMATIC ASSESSMENT OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES: A SAFE MEASUREMENT OF THE REGIONAL APPROACH.....	129
ГУСЕЙНОВ Игорь. СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕЙ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ.....	136
ПАСЕЧНИК Ирина. РОЛЬ МЕТОДА ПРОЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ЛОГИЧЕСКИХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ ПО ПРЕДМЕТУ «ПОДДЕРЖКА БАЗ ДАННЫХ».....	139
ТАЛИМОВА Лязат Азимовна. ПАРАДИГМА ФИНАНСОВОЙ АРХИТЕКТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИКЛИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ.....	145
 PSIHOLOGIE	157
COJOCARU Aurelia, DIȚA Maria. FACTORII CAUZALI CARE AFECTEAZĂ DEZVOLTAREA CREIERULUI ȘI PARTICULARITĂȚILE COMPORTAMENTALE ȘI INTELECTUALE A COPILULUI AUTIST.....	157
COJOCARU Aurelia, PANCZI Violina. MOTIVAȚIA PENTRU DEZVOLTAREA PERSONALA LA ADOLESCENȚI.....	160
DAVIDESCU Elena. VIZIUNI CONSTRUCTIVISTE REFERITOARE LA PROCESELE DE ÎNVĂȚARE ȘI EDUCAȚIE.....	166
DODON Daniela. STATUTUL PROFESIONAL AL CADRULUI DIDACTIC: PERSONALITATE, ROLURI ȘI COMPETENȚE.....	172
GAVRILIȚĂ Lucia. CALITATEA INTERACȚIUNILOR SOCIALE ÎN FAMILIA COPILULUI CU AFECȚIUNI NEUROMOTORII.....	178
ROȘCA Tatiana, PANCZI Violina. URMĂRILE DIFICULTĂȚILOR PSIHOSOCIALE ASUPRA INCLUZIUNII COMUNITARE ÎN CAZUL ADOLESCENȚELOR IMIGRANTE ÎN ITALIA.....	184
ROȘCA Tatiana. CONSTITUENTE SPECIFICE INTEGRĂRII ÎN CONTEXTUL PARCURSULUI IDENTITAR AL ADOLESCENȚILOR IMIGRANȚI DIN ITALIA.....	189
TINTIUC Tatiana. DIMENSIUNI ESENȚIAL-DEFINITORII ALE EPUIZĂRII EMOȚIONALE (BURNOUT).....	194
VÎRLAN Maria, MATRAN Tatiana. IMPACTUL INTELIGENȚEI EMOȚIONALE A ASISTENȚILOR SOCIALE ÎN PRESTAREA SERVICIILOR SOCIALE.....	200
VÎRLAN Maria. RECENZIE la monografia „DIMENSIUNI PSIHOLOGICE ALE REABILITĂRII POST ACCIDENT VASCULAR CEREBRAL”, AUTOR AURELIA GLAVAN, DR. ÎN PSIHOLOGIE.....	209

CZU 347.23

OCUPAȚIUNEA – MOD DE DOBÂNDIRE A DREPTULUI DE PROPRIETATE

BÎTCĂ Ion,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
ionbitcapantelimon@yahoo.es

BANCILĂ Daniel,
Doctorand, România,
USEM

REZUMAT

Ocupațiunea este unul din modurile de dobândirea dreptului de proprietate asupra bunurilor mobile care la acel moment nu sunt în proprietatea vreoa unei persoane. Pentru ca o persoană să poată invoca ocupațiunea este necesar să fie întrunite anumite condiții cu privire la bunul dobândit. De regulă cel ce posedă un bun fără stăpân devine proprietarul bunului respectiv de la data intrării în posesiune. Există situații, când, deși bunul intră în posesiunea unei persoane, acesta nu poate dobândi dreptul de proprietate în momentul luării în posesiune. De asemenea, există situații, când, atât luarea în posesie, cât și regimul juridic al bunului comportă unele particularități față de regimul juridic al ocupațiunii propriu zise.

Cuvinte-cheie: Ocupațiune, dobânditor, proprietar, posesor, bun, fără stăpân, renunțare, *pur abdicativ*, abandonat, comoară, bun găsit.

OCCUPATION - METHOD OF ACQUIRING PROPERTY RIGHTS

BÎTCĂ Ion,

PhD in Law, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova
ionbitcapantelimon@yahoo.es

BANCILĂ Daniel,
PhD student, Romania,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Occupation is one of the ways of acquiring ownership of movable property that at that time is not owned by any person. In order for a person to be able to invoke the occupation, it is necessary to meet certain conditions regarding the acquired good. Usually the one who owns an ownerless property becomes the owner of the respective property from the date of possession. There are situations when, although the good comes into the possession of a person, he cannot acquire the right of ownership at the moment of taking possession. There are also situations when both the possession and the legal regime of the property involve some peculiarities compared to the legal regime of the occupation itself.

Key words: Occupation, acquirer, owner, possessor, good, master less, renunciation, pure abdicative, abandoned, treasure, good found.

Introducere. Ocupațiunea poate fi definită ca fiind acel mod de dobândire a dreptului de proprietate constând în luarea în posesie a unui bun mobil, care nu aparține nimănui, cu intenția de a deveni proprietarul lui. Acest mod de dobândire a dreptului de proprietate este reglementat prin art. 515, alin. 1, C. civ., care stabilește ca: *”Posesorul unui bun mobil fără stăpân devine proprietarul acestuia, prin ocupațiune, de la data intrării în posesiune, în condițiile legii”*.

Rezultate și discuții. Cu privire la definiția prevăzută mai sus, unele precizări se impun:

--- în primul rând legiuitorul folosește noțiunea de posesor. Posesor este cea persoană care îndeplinește

toate condițiile care definesc posesia, inclusiv aceea de a fi utilă. Deci el, luând în posesie un bun trebuie să se comporte ca un proprietar, iar nu ca un titular al unui drept real limitat. În unele situații, pentru anumite categorii de bunuri, luarea în posesie trebuie să se efectueze cu respectarea anumitor condiții speciale, cum ar fi, de ex., cele privitoare la legislația privind pescuitul[8]. Aceasta în considerarea faptului că pentru unele categorii de bunuri, este necesară o autorizație în acest sens. Intrarea în posesie a unor astfel de bunuri, cu nerespectarea condițiilor prevăzute de lege constituie o faptă ilicită contravențională.

--- în al doilea rând articolul citat prevede că pot fi

dobândite doar bunurile[10], în sens de *res nullus*. Prin aceasta excluzând o importantă categorie de lucruri care deși nu pot fi apropiabile sub forma dreptului de proprietate individuală ele sunt o categorie importantă de lucruri necesare pentru existența umană. Deci prin nuanțarea, de către legiuitor, doar a categorii bunurilor, se exclude acea categorie de lucruri care deși nu sunt apropiabile în mod individual sau colectiv sub forma dreptului de proprietate, ele sunt vitale pentru supraviețuirea omului, acestea putând fi dobândite de om, numai și doar prin ocupațiune. Astfel de lucruri sunt, lucrurile comune (*res communes*), cum ar fi aerul, lumina, apa mării, ș. a. Prin urmare, în dispoziția mai sus citată, legiuitorul ar fi trebuit să folosească noțiunea de lucru, în loc de cel de bun.

Potrivit art. 515 alin 2 C. civ, pentru a pute opera ocupațiunea este necesar sa fi întrunite următoarele condiții.

--- a). Obiectul material al dobândirii prin ocupațiune, potrivit dispoziției de mai sus, trebuie să fie un bun mobil.

În legătură cu acest aspect se pune întrebarea dacă bunurile imobile pot fi dobândite prin ocupațiune. Articolul mai sus citat, face referire doar la bunurile mobile, fără să facă vre-o precizare cu privire la bunurile imobile.

Soluția de a admite, că obiectul ocupațiunii, în lumina dispozițiilor codului civil și a legislației actuale, să îl poată forma și bunurile imobile, pare a fi una seducătoare. Aceasta în considerarea dispozițiilor alin. 2, a art. 515, C. civ., potrivit căreia: "*Se consideră fără stăpân bunurile ... al căror proprietar a renunțat expres la dreptul de proprietate*". Renunțarea la dreptul de proprietate se face printr-o declarație în acest sens sau în alt mod care atestă cu certitudine că a renunțat la bun fără intenția de a păstra dreptul de proprietate asupra lui – art. 537, alin 2, C. civ. Potrivit art. 537, alin. 1, C. civ., obiectul renunțării îl pot forma și bunurile imobile, în acest sens reglementând forma renunțării. Astfel: "*Renunțarea la dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile se face printr-o declarație autentificată notarial și înscrisă în registrul bunurilor imobile*", art. 537, alin. 3, C. civ. Prin urmare, dacă bunurile imobile pot forma obiectul renunțării, acestea pot deveni bunuri fără stăpân, și prin urmare pot fi dobândite prin ocupațiune.

Totuși Codul civil, reglementând posibilitatea renunțării la dreptul de proprietate asupra imobililor și forma acestei renunțări, nu înseamnă implicit că bunul respectiv poate fi dobândit prin ocupație, fiind fără stăpân.

În privința imobililor la cărui drept de proprietate s-a renunțat, legislația în vigoare stabilește un alt regim juridic. Astfel, în cazul în care suntem în prezența unei astfel de renunțări, imobilul respectiv va fi dobândit de către orice persoană, prin invocarea uzucapiunii dreptului contrar cuprinsului registrului de publicitate [11]. Aceasta deoarece, potrivit art. 526 alin 1 lit. b. C. civil, renunțarea la proprietate și înregistrarea ei în registrul de publicitate reprezintă una din cele trei situații care pot constitui temei pentru invocarea

uzucapiunii de 10 ani.

--- B). Bunul care formează obiectul material al ocupațiunii trebuie sa fie fără stăpân. Potrivit art. 515, alin. 2, C. civ; "*Se considera fără stăpân bunurile ... al căror proprietar a renunțat expres la dreptul de proprietate, bunurile abandonate, precum și bunurile care prin natura lor, nu au proprietar*".

Din dispoziția de mai sus reiese ca bunurile fără stăpân sunt de trei categorii?

--- **bunuri a căror proprietar a renunțat expres la dreptul de proprietate**, reprezintă acele bunuri în privința căreia proprietarul a declarat în mod public și expres despre faptul ca renunță la dreptul de proprietate asupra lui. Această renunțare poate fi verbală, scrisă sau autentică. Pentru a fi în prezența unui bun fără stăpân, renunțarea, trebuie să fie *pur abdicativă*, adică să se renunțe fără a se arăta în favoarea cui se face, deci, renunțarea să nu se facă *in favorem* [12]. Dacă renunțarea se va face în folosul unei terțe persoane determinate, nu vom mai fi în prezenta renunțării, ca act unilateral de voință de desistare de proprietate, ci acelei a unei propuneri de a gratifica.

Renunțarea la dreptul de proprietate nu determină doar stingerea lui, ci și a tuturor drepturilor accesorii dreptului de proprietate. Renunțarea la dreptul de proprietate nu va avea nici o înrăutățire cu privire la obligațiile și sarcinile care-l grevează. Astfel că, renunțătorul, va fi ținut în continuare de executarea lor, în acest sens el având, de ex., obligația de garanție a drepturilor uzufructuarului – art. 628 C. civ.

Dacă bunul, suspus renunțării, a format obiectul unor dezmembrăminte ale dreptului de proprietate, nu mai poate fi vorba de o stingere a dreptului de proprietate, ci aceleia a unei delăsări a bunului în mâinile celui căruia i s-a constituit dezmembrămintele dreptului de proprietate sau al sarcinii reale [2,3]. Totuși, ca această delăsare să fie producătoare de efecte juridice este necesar ca și beneficiarul să accepte o astfel de delăsare. Refuzul acceptării delăsării din partea beneficiarului transformă delăsarea într-o declarație de renunțare la dreptul de proprietate.

Un bun nu poate fi fără stăpân dacă renunțarea nu se referă la dreptul de proprietate ci la un dezmembrământ al dreptului de proprietate. În acest caz vom fi în prezența unei delăsări, care se va face întotdeauna în favoarea nudului proprietar – art. 631, alin. 1, C. civ.

Dacă bunul asupra căruia s-a renunțat expres se află peste hotarele țării el va fi dobândit de către stat din momentul renunțării.

--- **bunuri abandonate**. Deși legiuitorul nostru enunță două forme ale bunului fără stăpân - *bunuri a căror proprietar a renunțat expres la dreptul de proprietate și bunuri abandonate* credem că în realitate este vorba de aceeași situație juridică. Deoarece bunurile abandonate nu sunt altceva de cât acele bunuri asupra cărora s-a renunțat la dreptul de proprietate. Aceste bunuri mai sunt numite *res delictae*.

Calitatea bunului de a fi abandonat rezultă dintr-o operațiune formată atât din actul juridic al renunțării cât și din faptul material al părăsirii lui. Dacă renunțarea la dreptul de proprietate nu este însoțită de actul material

al părăsirii nu are loc efectul extinctiv de proprietate

În aceste condiții abandonul bunului rezultă cu ușurință când actul juridic al renunțării este unul expres.

Dacă actul renunțării este unul tacit, dovada probei abandonului va reieși din conținutul acelor prezumții simple care vor rezulta din împrejurările de fapt ale abandonului [2]. Totuși pentru a fi în prezența unui bun abandonat este necesar ca voința de a abandona să fie neîndoielnică, astfel că nu va exista abandon dacă renunțarea s-a făcut din neglijență (a căzut, a scăpat de sub controlul său, sau a fost aruncat).

Nu vor putea fi considerate bunuri abandonate bunurile pierdute, care au un alt regim juridic. Astfel, potrivit art. 516, alin 1, C. civ., bunul mobil pierdut continuă să aparțină proprietarului său. Prin urmare un bun pierdut nu este un bun abandonat. Totuși vor fi prezumate a fi abandonate bunurile de mică valoare sau care sunt foarte deteriorate, fiind lăsate într-un loc public.

Vor putea fi abandonate doar bunurile mobile nesupuse înregistrării. Bunurile mobile supuse înregistrării, și bunurile imobile nu pot forma obiectul abandonului.

De asemenea nu pot forma obiectul abandonului bunurile periculoase. Astfel orice acțiunea prin care se poluează mediul înconjurător este sancționabilă [6].

Nu pot forma obiectul ocupațiunii bunurile mobile care fac parte dintr-o universalitate, când se va pune problema succesiunii vacante, precum și bunurile corporale, sub forma dreptului de creanță, de ex., dreptul de autor.

--- **bunuri care prin natura lor nu au stăpân** sunt acele bunuri care nu au fost niciodată proprietatea cuiva. Astfel de bunuri se mai numesc *res nulus*. Astfel de bunuri fără stăpân sunt: animalele sălbatice, fructele de pădure, ciupercile comestibile din flora spontană, plantele medicinale sau aromatice din flora spontană, apa din izvor, peștele și resursele acvatice. În legătura cu aceste bunuri, fără stăpân, nu putem să nu facem precizarea că în condițiile economice și sociale actuale, este greu de imaginat lipsa unui stăpân asupra unor astfel de bunuri, dat fiind faptul că orice lucru are un proprietar, indiferent ca acesta este proprietate privată și publică. În aceste condiții, doar resursele animale și vegetale din apele internaționale ale marilor ar putea forma obiectul ocupațiunii.

Din categorie bunurilor fără stăpân sa afirmat [4]. că ar face parte așa numitele *lucruri comune* (lumina solară, aerul apa mării, etc.), care, deși, ne încadrându-se în categoria de bunuri, dat fiind că nu sunt apropiabile, faptul că ele se regăsesc într-o mare cantitate, ele sunt totuși destinate folosinței tuturor, stăpânirea lor putându-se realiza, fie sub formă publică, fie sub formă privată. Însă, omul are posibilitatea de a le apropia, cei drept nu ca un tot întreg, ci în porțiuni limitate, de ex. prin depozitarea apei într-un vas sau prin comprimarea aerului într-un recipient. Așa fiind, pot fi dobândite prin ocupațiune nu numai bunurile *fără stăpân* ci și cele *care nu aparțin nimănui*, sintagmă care este acceptată de doctrina de specialitate [2] și care ar fi trebui să fie folosită de legiuitor.

De regulă cel ce posedă un bun fără stăpân devine proprietarul bunului respectiv de la data intrării în posesiune.

Există situații, când, deși bunul intră în posesiunea unei persoane, acesta nu poate dobândi dreptul de proprietate în momentul luării în posesiune. De asemenea, există situații, când, atât luarea în posesie, cât și regimul juridic al bunului comportă unele particularități față de regimul juridic al ocupațiunii propriu zise.

1. Dobândirea dreptului de proprietate asupra bunului găsit.

Bunul găsit este acel bun mobil ajuns în deținerea unei persoane, alta de cât proprietarul lui, ca urmare a pierderii involuntare, de către acesta, a deținerei materiale a bunului. Regimul juridic a bunurilor găsite precum și drepturile și obligațiile găsitului sunt prevăzute la art. 516 – 518 C. civ.

Bunurile pierdute se disting de bunurile abandonate, chiar dacă, în mod aparent, acestea sunt fără stăpân.

În cazul bunului pierdut, cel ce l-a pierdut rămâne a fi prezumat, în continuare, a fi proprietarul lui – art. 516, alin. 1, C. civ., sau posesorul lui. Dreptul de proprietate sau posesia va continua să existe în patrimoniul său, având posibilitatea de a revendica sau a cere reintegrarea bunului în condițiile legii. Dacă proprietarul sau posesorul lui nu revendică bunul pierdut, găsitul, nu devine proprietar al bunului prin ocupațiune. În aceste condiții terțul dobânditor al bunului pierdut, chiar dacă este de bună credință și a dobândit bunul cu titlu oneros, va fi obligat să cedeze bunul proprietarului revendicant – art. 527, alin. 2 C. civ.

Deci, dacă abandonul prezumă intenția clară a proprietarului bunului de a renunța la dreptul de proprietate, pierderea bunului exclude intenția proprietarului de a se desista de bun. Astfel, potrivit art. 516, alin. 1, C. civ.: "*Bunul mobil pierdut continuă să aparțină proprietarului său*".

Codul civil stabilește în sarcina găsitului obligația de a-l restitui proprietarului bunului, dacă acesta este identificat, sau în cazul imposibilității identificării lui, să-l predea autorităților administrației publice locale sau organului de poliție din localitatea în care a fost găsit bunul – art. 516, alin. 2, C. civ., Legiuitorul nostru nu prevede un termen înăuntrul căruia găsitul va fi obligat să predea bunul proprietarului identificat sau autorităților competente [13]. Totuși considerăm că acesta va fi un termen rezonabil, apreciat în funcție de situațiile de fapt în care a avut loc găsirea bunului.

Dacă bunul a fost găsit într-un loc public – încăpere sau mijloc de transport public – el va fi predat persoanei fizice sau juridice care exercită dreptul de proprietate publică în baza dreptului de administrare, de concesiune, folosință gratuită, dobândind drepturile și obligațiile găsitului, mai puțin dreptul la recompensă – art. 516 alin 3. C. civ. Acești titulari ai dreptului de proprietate publică vor fi obligați să remită bunul celui care l-a pierdut, iar dacă nu poate fi identificat, autorităților prevăzute mai sus.

Până la predarea bunului găsit către autoritățile

competente, găsitorul sau cel căruia i s-a încredințat bunul, persoana fizică sau juridică titulară a dreptului de proprietate publică, vor purta răspunderea pentru pierderea sau deteriorarea lui, numai dacă aceste fapte se datorează intenției sau culpei grave a găsitורului sau cel căruia i s-a încredințat bunul – art. 516, alin 4, C. civ., de ex., îl rupe sau distruge. În toate cazurile răspunderea va fi limitată la valoarea bunului găsit.

Odată ce bunul găsit a fost predat de găsitор organelor de poliție sau administrației publice locale, acestea au obligația să afișeze la sediul său un anunț despre bunul găsit, fiind obligat să păstreze bunul la sediul său timp de 6 luni, fiindu-i aplicabile dispozițiile depozitului necesar – art. 516, alin. 5, C. civ.

Dacă prin păstrarea lui bunul tinde să-și micșoreze valoarea, fie datorită împrejurărilor de fapt, fie datorită naturii lui, ori devine prea costisitoare, autoritățile, căruia i s-a predat bunul găsit au dreptul să-l vândă prin licitație publică. Locul bunului vândut va fi luat de prețul obținut în urma licitației, astfel că drepturile și obligațiile aferente bunului vândut se vor exercita în privința sumei încasate din vânzare – art. 516, alin. 6, C. civ. În acest caz asistăm la o subrogație cu titlu particular.

Până la expirarea termenului de 6 luni, persoana care dovedește dreptul de proprietate a bunului găsit va avea dreptul să-l recupereze, dacă el se mai află în materialitatea sa, la organele unde el a fost depus. Dacă el a fost vândut, din cauzele amintite mai sus, el va avea dreptul doar la suma de bani cu care a fost vândut bunul la licitație. El nu va avea dreptul la revendicarea bunului, vândut terțului dobânditor. Redobândind bunul sau preluând suma de bani, proprietarul va datora cheltuielile legate de păstrarea bunului sau cele de păstrare și comercializare – art. 518 alin. 1. C. civ. Astfel acest articol instituie un drept de retenție în favoarea organului depozitar a bunului până la achitarea acestor cheltuieli. O normă generală în acest sens sunt prevederile art. 1555 C. civ., potrivit căreia: *”Depozitarul are dreptul să rețină bunul depozitat ... până la ... compensarea cheltuielilor de păstrare”*.

Dacă bunul va avea o valoare comercială, proprietarul sau fostul proprietar va avea obligația să-l despăgubească pe găsitор cu o recompensă de până la 10 % din prețul sau valoarea bunului, art. 518, alin. 2, C. civ. Această dispoziție având caracter dispozitiv, părțile pot să stabilească o recompensă în mod amiabil.

Dacă bunul nu are valoare economică sau dacă părțile nu au ajuns la un consens cu privire la valoarea recompensei pe care o pretinde găsitорul, instanța de judecată va fi cea care va stabili valoarea recompensei datorate – art. 518, alin. 3, C. civ.

Dacă proprietarul sau posesorul, înainte de a se fi găsit bunul, a făcut o ofertă publică de recompensă, a cărui valoare este diferită de cea care este stabilită prin lege sau de instanța de judecată, găsitорul are dreptul să opteze, între aceste recompense, fără însă a avea posibilitatea de a le cumula – art. 518, alin. 4, C. civ.

Dacă bunul a fost găsit de mai multe persoane recompensa se va împărți între ei, în funcție de contribuția ei la obținerea rezultatului final. Până la

proba contrarie, recompensa se va împărți în mod egal.

Dreptul de a pretinde recompensa se prescrie în termen de 3 ani de zile, care va începe să curgă de la data în care proprietarul și-a manifestat voința de a prelua bunul, dar nu mai târziu de 6 luni de zile de la data în care bunul a fost predat autorităților competente.

Dacă proprietarul sau orice altă persoană îndreptățită nu preia bunul sau suma de bani rezultată din vânzarea lui, până la expirarea a 6 luni de zile, după această dată bunul trece în proprietatea statului. Devenind fără stăpân dreptul de proprietate asupra lui poate fi dobândit prin ocupațiune.

Totuși regimul juridic a bunurilor fără stăpân rezultate din nerevendicarea dreptului de proprietate asupra bunului găsit în termen de 6 luni este diferit de cel a bunurilor fără stăpân rezultate din renunțare la dreptul de proprietate și bunurile *res nullus*.

În primul rând bunurile găsite pentru a fi considerate fără stăpân este necesar să fi expirat un termen de 6 luni de zile din momentul găsirii lui. Acest termen este unul de decădere astfel că proprietarul care l-a pierdut nu va putea invoca în favoarea sa cauzele de suspendare a prescripției extinctive.

În al doilea rând dreptul de proprietate îl va dobândi găsitорul bunului și nu organele în posesia căruia bunul se afla la expirarea termenului.

Pentru a dobândi bunul sau valoarea bunului găsit, găsitорul trebuie să-și manifeste voința în acest sens. Nimeni nu poate fi obligat să accepte să dobândească bunul găsit. În acest sens tăcerea găsitорului nu valorează acceptare. Aceasta deoarece legiuitorul nu prevede, în acest caz, un astfel de efect tăcerii [14].

Dacă persoana refuză dobândirea bunului găsit el trebuie să facă o declarație în acest sens. Bunul găsit va trece în proprietatea statului – art. 517, alin. 2, C. civ. Cu privire la aceste bunuri, Regulamentul cu privire la modul de evidență, evaluare și vânzare a bunurilor fără stăpân [5], stabilește o procedură de urmat în vederea înstrăinării lor.

Dacă acceptă dobândirea bunului găsit, se va întocmi un proces verbal care va reprezenta titlul de proprietate, opozabil și fostului proprietar – art. 517, alin. 1, C. civ.

Fostul proprietar va putea redobândi bunul de la găsitор chiar dacă acesta deține un titlu în baza căruia la dobândit, numai dacă sunt îndeplinite două condiții:

- bunul pierdut, reprezintă un animal,
- există legături de afecțiunea din partea celui ce a pierdut animalul și animal, sau fostul proprietar face dovada existenței unui comportament crud al noului proprietar față de animal – art. 517, alin. 3, C. civ.

2. Dobândirea dreptului de proprietate asupra comorii.

Sediul materiei îl reprezintă art. 519, C. civil. Potrivit alin. 1: *”Comoara este orice bun mobil ascuns sau îngropat, chiar involuntar, al cărui proprietar nu poate fi identificat sau a pierdut, în condițiile legii, dreptul de proprietate”*.

În literatura de specialitate sa afirmat că dobândirea dreptului de proprietate asupra comorii ar reprezenta un efect al ocupațiunii [2]. În ce ne privește, considerăm, în

lumina legislației Rep. Moldova, că răspunsul este unul nuanțat în această privință. Înainte de abordarea acestei probleme, se pune întrebarea ce înțelegem prin comoară?

Pentru a fi în prezența comorii trebuie să fie îndeplinite anumite condiții [3].

În primul rând legiuitorul stabilește că, comoara este un bun și nu un lucru, fapt pentru care acesta face parte încă din sfera de apropiere privată a unei persoane.

Obiectul comorii poate fi doar un bun mobil care poate fi descoperit atât într-un bun mobil cât și într-un bun imobil. Comoara nu poate fi de natură imobiliară. De aceea, dacă, ca urmare a intervenției omului, în subsolul unui teren, se descoperă un zăcământ mineral, fiind un bun imobil, acesta va aparține statului, art. 127, alin. 4 Constituție, și nu descoperitorului sau proprietarului de teren.

În al doilea rând, acest bun este ascuns sau îngropat. Ascunderea sau îngroparea presupune o acțiunea care este străină de acțiunea și noțiunea de pierdere. Ascunderea sau îngroparea presupunea o acțiunea materială care este una de natură voluntară, doar îngroparea lui poate fi involuntară, atunci când este rezultatul unei forțe majore (cutremurul, inundațiile). Pierderea unui bun reprezintă o acțiune întotdeauna involuntară.

În al treilea rând, este necesar că nimeni să nu poată dovedi calitatea de titular al dreptului de proprietate. Prin urmare, comoara, are un proprietar, doar că el este necunoscut. Nimeni nu va poate dovedi calitatea de proprietar asupra bunului care formează comoara. Aceasta spre deosebire de bunurile fără stăpân, care are un proprietar dar care nu poate fi identificat.

În condițiile în care suntem în prezența unei comori, cum se va dobândi dreptul de proprietate asupra lui?

a. Dacă comoara a fost descoperită de către proprietarul bunului mobil sau imobil în care comoara a fost ascunsă sau îngropată acesta va dobândi dreptul de proprietate asupra comorii. El va dobândi dreptul de proprietate în temeiul accesunii. Astfel, potrivit art. 502, C. civ: *”Tot ceia ce produce bunul, precum și tot ceia ce ... se încorporează în el ca urmare a faptei ... unei alte persoane ori a unui caz fortuit, revine proprietarului dacă legea nu prevede altfel”*. Prin urmare dacă descoperitorul este proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara, proprietarul bunului va dobândi dreptul de proprietate asupra comorii în temeiul accesunii, bineînțeles dacă legea nu prevede altfel. Un astfel de caz, îl reprezintă situația când bunul descoperit reprezintă un monument al istoriei sau culturii, când

dreptul de proprietate va fi dobândit de stat și nu de descoperitor. Proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara va avea dreptul doar la despăgubirea pe care o va acorda statul și care va reprezenta 50% din prețul comorii – art. 519, alin. 3, propoziția. a II-a, C. civ.

b. Dacă descoperitorul este altul de cât proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara, ei dobândesc câte jumătate din comoară – art. 519, alin. 2, prima propoziție, C. civ. Comoara descoperită va fi dobândită în coproprietate, a căror părți vor fi prezumate a fi egale. În ce privește mijlocul prin care ei dobândesc dreptul de proprietate, acesta este unul diferit. Astfel proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara va dobândi coproprietatea în temeiul accesunii, prevăzută la art. 502 C. civil, iar descoperitorul va dobândi starea de coproprietate în temeiul ocupațiunii. Dacă bunul este un monument al istoriei sau culturii, dreptul de proprietate îl va dobândi statul, descoperitorul și proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara vor avea doar dreptul la despăgubire, a căror cote părți vor fi egale, și care însumate nu vor putea depăși 50% din valoare comorii. Dacă descoperitorul a pătruns, fără consimțământul proprietarului bunului în care a descoperit comoara, el nu va putea pretinde atât la starea de coproprietate cât și la despăgubirea acordată. Dreptul de proprietate sau despăgubirea va fi dobândită în întregime de proprietarul bunului în care a fost descoperită comoara. Mai mult pătrunderea neautorizată a descoperitorului pe proprietatea altei persoane ar putea fi analizată ca fiind o faptă contravențională sau penală.

Dacă comoara a fost descoperită ca urmare a unor cercetări arheologice sistematice, fie că acestea se fac în favoarea unor terțe persoane, fie în cadrul executării obligațiilor de serviciu, descoperitorul lor nu va putea pretinde nici la dreptul de proprietate asupra lor, nici la despăgubirea acordată, dacă comoară reprezintă un monument al istoriei sau culturii – art. 519, alin. 4, C. civ.

Concluzii. Una din formele de dobândirea a dreptului de proprietate asupra bunurilor mobile o reprezintă ocupațiune. Deși legiuitorul prevede că doar bunurile pot fi dobândite prin ocupațiune, considerăm că ocupațiunea poate fi folosită pentru a explica modul de apropiere de către om a unor lucruri care nu întrunește condiția juridică de bun, de ex. aerul. De asemenea ocupațiunea este cea care vine și explică modul de dobândire a dreptului de proprietate asupra bunului găsit și asupra comorii.

Referințe bibliografice:

1. Avram, A., Actul unilateral în dreptul privat, Ed. Hamangiu, 2006.
2. Stoica, V., Drept civil. Drepturile reale principale. Ed. Humanitas, București, 2004.
3. Sferdian I., Drept civil. Drepturile reale principale, Ed. Hamangiu, București, 2013.
4. Ungureanu, O., Munteanu, C., Tratat de drept civil. Bunurile, Drepturile reale principale. Ed. Hamangiu, București, 2008.
5. Regulamentul cu privire la modul de evidență, evaluare și vânzare a bunurilor confiscate, fără stăpân, sechestrate ușor alterabile sau cu termen de păstrare limitat, a corpurilor delictive, a bunurilor trecute în posesia statului cu drept de succesiune și a comorilor aprobate prin Hotărârea nr. 972/11.09.2001, Publicat în Monitorul Oficial nr. 112-113/18.09.2001

6. Legea privind protecția mediului înconjurător, nr. 1515/16.06.1993, publicată în Monitorul Parlamentului, nr. 10/01.10.1993.
7. Legea nr. 523-XIV din 16.07.1999, publicată în Monitorul Oficial al Rep. Moldova nr. 124-125/611 din 11.11.1999.
8. Legea 149/08.06.2006, privind fondul piscicol, pescuitul și piscicultura, publicată în M. Of. nr. 126-130/11.08.2006.
9. Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28.12.2006, publicată în Monitorul Oficial nr. 32-35/116 din 09.03.2007.
10. Iar bunurile sunt lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale – art. 455 alin 1 C. civ.
11. Potrivit legislației civile înainte de modificarea imobilul respectiv va fi dobândit de unitățile administrativ teritoriale, în temeiul art. 2, lit. h, din Legea nr. 523-XIV din 16.07.1999 (Publicată în Monitorul Oficial al. Rep. Moldova nr. 124-125/611 din 11.11.1999. Potrivit acestui articol: ”*Dreptul de proprietate publică a unității administrativ teritoriale poate fi dobândit: în urma renunțării la dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile în modul stabilit de legislația în vigoare.*”), cu privire la proprietatea publică a unităților administrativ-teritoriale, prin Decizie a consiliului local sau raional (Art. 77, alin 4, din Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28.12.2006, publicată în Monitorul Oficial nr. 32-35/116 din 09.03.2007. Potrivit acestui articol: ” ... *recunoașterea de drepturi ... se fac prin decizie a consiliului local sau raional în temeiul expertizei.*”) în temeiul unei expertize.
12. În doctrina de specialitate s-a făcut distincția între renunțarea *pur potestativă* și renunțarea *in favorem*, apreciindu-se că doar prima reprezintă o renunțare propriu zisă, cea de a doua reprezentând un act translativ de drepturi, a se vedea; M. Avram, Actul unilateral în dreptul privat, Ed. Hamangiu, 2006, pp. 222-227
13. Art. 942, alin. 2, din NCC Român, stabilește un termen de 10 zile.
14. Potrivit art. 208, alin. 4, C. civ., ”*Tăcerea se consideră exprimare a voinței de a încheia actul juridic în cazurile prevăzute de lege sau de acordul părților*”.

CZU 347.7

CAUZE ȘI CONDIȚII DE REORGANIZARE A SOCIETĂȚILOR COMERCIALE

LUPAȘCO Vera,
Magistru în drept, Drd,
ICJP al AȘM,
Asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

În condițiile actuale de integrare accelerată a Republicii Moldova în Comunitatea Europeană și Mondială, pentru asigurarea dezvoltării prospere a antreprenoriatului național este necesară apărarea drepturilor și a intereselor legitime a tuturor participanților circuitului economic, care este orientată spre crearea unor condiții cât mai favorabile pentru funcționarea entităților economice. Acestea trebuie să reprezinte asemenea condiții de funcționare, prin care entitățile, se vor putea adapta rapid la schimbările în curs, atât în mediul intern și extern al structurii pieței.

În acest context, una dintre cele mai eficiente modalități de reformare a unei afaceri este reorganizarea persoanelor juridice cu scop lucrativ.

Cuvinte-cheie: societate comercială, entitate, reorganizare, fuziune, absorbție, contopire, dezmembrare, separare, divizare, transformare.

CAUSES AND CONDITIONS FOR THE REORGANIZATION OF COMPANIES

LUPAȘCO Vera,
MA in Law, PhD student,
ICJP of the Academy of Sciences in Moldova,
University Assistant,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

In the current conditions of accelerated integration of the Republic of Moldova in the European and World Community, to ensure the successful development of national entrepreneurship it is necessary to defend the rights and legitimate interests of all participants in the economic circuit, which is aimed at creating conditions favorable to. They must represent such operating conditions, through which entities will be able to adapt quickly to ongoing changes, both

in the internal and external environment of the market structure.

In this context, one of the most effective ways to reform a business is to reorganize for-profit legal entities

Key words: company, entity, reorganization, merger, absorption, merger, dismemberment, separation, division, transformation.

Secretul succesului constă în a vrea să câștigi și a ști să pierzi
Niccolo Machiavelli

Omul este un animal, care face afaceri.

Niciun alt animal nu face acest lucru, niciun câine nu face schimb de oase cu un altul.

Adam Smith

Este cert faptul, că la momentul actual reorganizarea reprezintă o procedură corporativă foarte solicitată la care apelează participanții profesioniști ai circuitului civil, pentru a îmbunătăți componenta organizațională și financiară a afacerii sale.

Reorganizarea este unul dintre mijloacele obținerii beneficiilor patrimoniale, dat fiind faptul că prin intermediul acesteia se finalizează activitățile în cadrul unei afaceri și se creează o afacere nouă, cu succesiune legală. Cu toate că ea poate fi realizată în mai multe forme, dar de regulă se obține un singur rezultat, și anume, cel puțin o întreprindere este închisă (își încetează activitatea ca organism aparte) și măcar una nouă este înființată.

La momentul actual legislația civilă a Republicii Moldova prevede cinci forme de reorganizare a persoanelor juridice: *fuziune prin absorbție și contopire, dezmembrare prin divizare și separare și transformare* [1].

Printre cele mai des întâlnite cauze care stau la baza reorganizării se regăsesc următoarele:

- scăderea cererii de produse fabricate, unde, după reorganizare, se prezumă că echipamentele sunt sau vor fi modernizate, ceea ce este necesar pentru a crește cererea și competitivitatea produselor;

- divizarea afacerii, în cazul când fondatorii (membrii, acționarii), nu mai acceptă condițiile anterioare de activitate:

- minimizarea impozitării, se aplică reorganizarea, atunci când nu este posibilă modificarea regimului de impozitare sau aplicarea stimulentei fiscale.

- preluarea afacerii unei alte persoane juridice, cu alte cuvinte, redistribuirea afacerilor. Această situație apare atunci când o întreprindere mai puternică absoarbe una mai slabă pentru a-și crește competitivitatea pe piață;

- retragerea activelor - este dificil să retrageți activele atunci când membrii societății comerciale sunt în „conflict”, dar dacă separați o persoană juridică, atunci puteți transfera activele litigioase;

- producerea nerentabilă - pierderile în cadrul activității este un motiv serios pentru reorganizare, iar noua persoană juridică se prezumă că va putea să redreseze situația dificilă prin a diferite metode, cum ar fi:

- a) să i se acorde un credit bancar;
- b) să achiziționeze echipamente noi;
- c) să modernizeze echipamentelor vechi;
- d) să efectueze o modificare a sistemului de

impozitare care va ajuta la returnarea veniturilor din activitățile comerciale.

- schimbarea scalei de afaceri,- o creștere a scăzii producției și a numărului de personal poate atrage după sine necesitatea reorganizării. Rezultatul este o schimbare de la o formă de organizare la alta, de exemplu, dacă într-o societate cu răspundere limitată unde numărul de fondatori (membri, asociați) nu trebuie să fie mai mare de 50 de persoane, urmează și poate să fie transformat într-o societate pe acțiuni, deoarece în acest caz numărul de persoane poate fi diferit.

În cazul reorganizării de dezmembrare prin divizare are loc încetarea existenței și lichidarea societății comerciale reorganizate. Există un șir de motive de lichidare a unei entități, care pot fi atât benevole cât și forțate.

Motivele lichidării forțate ar fi următoarele: - dacă persoana juridică în procesul de activitate încălcă legea;

- dacă nu corespunde anumitor norme și standarde;

- dacă desfășoară activități fără licență, în cazul când aceasta este o condiție obligatorie ;

- dacă are neajunsuri grave în documentele constitutive și nu au fost înlăturate în timpul indicat sau nu pot fi înlăturate din considerente legale (nu corespunde persoana sau persoanele ce au calitatea de membri, asociați - pentru a desfășura activitatea indicată în actele de constituire);

- de asemenea, dacă în actul de constituire nu se indică denumirea societății, scopul ei, participațiunile asociaților, cuantumul capitalului social subscris, ori se indică un capital mai mic decât cel stabilit de lege, societatea va fi declarat nulă.

- conform art. 246 (alin.1), actul de constituire al societății comerciale trebuie să fie autentificat notarial, în caz contrar atrage nulitatea acesteia.

- cât și alte motive legale.

Lichidarea benevolă sau voluntară poate fi efectuată din orice cauză personală de gestionare. De obicei, o companie este închisă dacă nimeni nu se ocupă de aceasta și nu este posibil să înstrăineze această persoană juridică. În cazul lichidării benevole pe lângă faptul menționat, mai putem indica și alte cauze, cum ar fi:

- afacerea este neprofitabilă. Dacă compania nu este închisă la timp, situația se poate transforma într-una dezastruoasă. Conform legii, o întreprindere neprofitabilă devine insolubilă și poate fi închisă în mod obligatoriu, iar ca urmare trebuie lichidată;

- liderii și-au pierdut interesul pentru activități. Da, se întâmplă. Dacă entitatea poate fi vândută, aceasta este

vândută. Dar uneori se lichidează;

- prezența încălcărilor. Se întâmplă ca managerul să nu fie atent la lege și să raporteze, există un număr mare de încălcări minore. Apoi preferă să închidă, pentru a nu fi supus inspecției de către autoritățile fiscale. Dar, aceasta nu este o soluție binevenită, deoarece în procesul de lichidare are loc inspectarea activității entității în cauză de către Serviciul Fiscal și atunci când sunt depistate încălcări, se aplică sancțiuni;

- atingerea obiectivelor pentru care a fost creată organizația. Acest motiv este mai frecvent pentru organizațiile non-profit. Pentru societățile comerciale, în funcție de forma lor organizatorico-juridică, scopul este să obțină un profit și, dacă totul este în regulă, nu are rost să închidă compania, etc.

În dependență de forma de organizare a unei entități, legislația în vigoare stabilește modul de funcționare al acesteia, cât și de reorganizare, transformare sau încetare.

Cooperativa, conform Legii nr. 73/2001 [2], reprezintă o organizație comercială (întreprindere) cu statut de persoană juridică, ai cărei membri sunt persoane juridice și/sau fizice care practică activitate de întreprinzător. Cooperativa poate fi creată pe principii primare fără predecesori de drepturi, dar și prin reorganizarea altor întreprinderi sau uniuni ale acestora cu predecesori de drepturi ale acestora. Cooperativa este alcătuită din cel puțin 5 persoane fizice și/sau juridice. În cazul când numărul membrilor cooperativei se reduce sub limita de minim 5 persoane, cooperativa din acel moment va fi obligată în termen de 3 luni să întreprindă următoarele acțiuni:

- să majoreze numărul membrilor, dar nu mai puțin de limita stabilită [3];

- să se reorganizeze într-o întreprindere cu o altă formă de organizare juridică sau în uniune de întreprinderi;

- să se lichideze în baza hotărârii Adunării Generale.

Reorganizarea cooperativei are loc în baza: Legii 73/2001 (Capitolul XIV „Reorganizarea și lichidarea cooperativei”), Codului civil al Republicii Moldova (Capitolul II Persoana Juridică, Secțiunea a 3-a „Cooperativele”), Legii nr.845/1992, cu privire la antreprenariat și întreprinderi (Capitolul VI „Reorganizarea și lichidarea Întreprinderii”), cât și a altor acte legislative.

Un moment foarte important este că, doctrina civilă spune că cooperativa se reorganizează și se lichidează conform Codului civil în modul stabilit pentru societatea comercială, dar obligator cu respectarea cerințelor indicate în Legea 73/2001. Adică, reorganizarea prin fuziune, atât prin absorbție cât și contopire se va realiza doar cu o altă cooperativă, pe când reorganizarea de dezmembrare prin separare și divizare și/sau transformare se poate realiza în orice altă formă juridică de organizare a activității de întreprinzător prevăzută de actele legislative ale Republicii Moldova. Comisia de reorganizare a cooperativei va efectua reorganizarea acesteia luând în considerare: a) hotărârea Adunării Generale a membrilor cooperativei; b) hotărârea instanței

judecătorești; c) autorității administrației publice care efectuează reglementarea antimonopol. Dacă un membru sau membru asociat care a participat la Adunarea Generală, a votat împotriva reorganizării cooperativei, el va fi în drept să se retragă din cadrul acesteia până la reorganizarea ei.

Societatea cu răspundere limitată (SRL), este societate comercială cu personalitate juridică, capitalul social al căreia este divizat în părți sociale conform actului de constituire, iar obligațiile îi sunt garantate cu patrimoniul societății [4]. În actul de constituire al SRL va fi specificat temeiul și modul de reorganizare și lichidare a societății (art. 13 (litera l), Legea 135/2007), care poate fi modificat doar prin hotărârea Adunării Generale. Reorganizarea SRL. La Capitolul V „Reorganizarea și lichidarea societății”, al aceleiași legi în cadrul art. 80 „Reorganizarea societății” se menționează că reorganizarea se efectuează prin fuziune (contopire și absorbție), dezmembrare (divizare și separare) și/sau transformare, conform prevederilor Codului civil, dar totodată observăm un moment foarte important menționat la art.58 „Adoptarea hotărârilor adunării generale a asociaților” care specifică faptul că transformarea societății poate avea loc și într-o altă formă de organizare în care *asociații* poartă răspundere nelimitată, ce ar însemna societățile comerciale de persoane (societatea în nume colectiv și societatea în comandită).

Reglementarea activității societății pe acțiuni (SA) are loc în conformitate cu prevederile Legii Nr. 1134/1997 [5], contractului de societate (declarația de constituire) și statutului societății. Contractul de societate are prioritate față de statutul societății până la înregistrarea de stat și încetează după înregistrarea de stat a societății și executarea de către fondatori a tuturor obligațiilor sale. Statutul SA (art. 35 alineatul1(litera q) al Legii 1134/1997) va cuprinde și specificările privind temeiurile și modul de reorganizare sau dizolvare a societății potrivit hotărârii adunării generale a acționarilor.

Reorganizarea SA conform Capitolului 19 (Legea 1134/1997) „Reorganizarea societății”, se efectuează prin fuziune (contopire și absorbție), dezmembrare (divizare și separare) sau transformare în conformitate cu prevederile Codului civil, cu legislația din domeniul concurenței (în acest caz reorganizarea se poate efectua doar cu acordul organului de stat abilitat), cu legislația privind piața de capital și desigur cu mențiunile capitolului vizat.

Hotărârea de reorganizare a SA poate avea loc ca și în cazul celorlalte forme de organizare juridică, atât voluntar, adică din inițiativa proprie și la dorința societăților comerciale implicate prin procedura atribuțiilor adunării generale a acționarilor, cât și forțat în urma aplicării unei hotărâri judecătorești în cazurile prevăzute de lege sau a organului abilitat în cazul aplicării legii 149/2012 [6]. În hotărârea de reorganizare se vor indica presupusele termene de reorganizare, modul prin care urmează să fie determinate proporțiile și valorile cotelor acționarilor (fondatorilor) în cadrul capitalului social al societății (societăților) care va (vor)

lua parte la reorganizare. Activele societății se evaluează conform regulii cerere-ofertă pe piață. Pe parcurs organul executiv este obligat să prezinte un raport detaliat despre cauzele inițierii reorganizării și presupusele efecte, analizate nu doar din perspectiva reperelor economice dar și a celor juridice și în special coraportul de schimb al acțiunilor [7]. Hotărârea de reorganizare a SA urmează să fie prezentată Comisiei Naționale a Pieței Financiare spre autorizație în termen de până la 6 luni din data adoptării, în caz contrar, adică dacă se depășește acest termen, hotărârea de reorganizare nu mai este valabilă.

În ce privește reorganizarea societăților de persoane (societatea în nume colectiv și societatea în comandită), observăm că Codul civil [8] la art. 270 și la art.279, reglementează reorganizarea și prevede următoarele:societatea în nume colectiv (SNC), poate să se reorganizeze în SA, SRL sau în cooperativă, și, în cazul dat asociații (toți asociații unei SNC au calitatea de întreprinzător și poartă răspundere subsidiară cu tot patrimoniul lor pentru obligațiile societății) continuă în termen de 3 ni, să răspundă solidar și nelimitat pentru obligațiile societății care au luat naștere până la reorganizare, mai mult ca atât, asociatul unei SNC,va răspunde solidar și nelimitat chiar dacă își înstrăinează dreptul de participațiune până la expirarea termenului de 3 ani. Societatea în comandită (SC) se poate reorganiza

la fel ca și SNC în SA, SRL sau în cooperativă, unde comanditații (au calitatea de întreprinzător și poartă răspundere solidară nelimitată pentru obligațiile societății) vor continua în termen de 3 ani, să răspundă solidar și nelimitat pentru obligațiile SC născute până la inițierea procedurii de reorganizare și nu este absolvit de această răspundere ca și asociații din cadrul SNC, chiar dacă înstrăinează dreptul de participațiune la capitalul social înainte de expirarea acestui termen. În ce privește comanditarii, aceștia nu practică activitate de întreprinzător în cadrul SC, ci au calitatea de asociați-finanțatori și suportă riscul pierderilor ce rezultă din activitatea societății comerciale în comandită în limita aportului depus.

Din cauza modului de angajare a răspunderii atât a comanditaților din cadrul SC cât și a asociaților din cadrul SNC, o persoană fizică sau juridică poate fi asociatul numai al unei societăți în nume colectiv și nu poate fi comanditat în societatea în comandită. La fel, persoana poate fi comanditat doar într-o singură societate în comandită și nu poate fi asociat în cadrul unei societăți în nume colectiv.

Astfel, observăm că reorganizarea societăților comerciale reprezintă o totalitate de relații sociale, care permite persoanelor care desfășoară o afacere să întreprindă orice acțiuni legale pentru o activitate prosperă.

Referințe bibliografice:

1. Codul civil al Republicii Moldova, aprobat prin Legea nr. 110-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86/661 din 22.06.2002. Modernizat prin Legea nr.133 din 15.11.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 46479 din 14.12.2018, în vigoare din 01.03.2019. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.675 din 01.03.2019./https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122982&lang=ro#/(accesat 28.09.2020).
2. Legea Nr. 73 din 12.04.2001, privind cooperativele de întreprinzător. Publicat: 03.05.2001 în Monitorul Oficial Nr. 49-50, art. 237. Modificată prin LP 238 din 08.11.2018 Monitorul Oficial 441-447 din 30.11.2018 art. 709, în vigoare din 30.12.2018 /https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110496&lang=ro (art.5(alin.1))/(accesat 29.09.2020).
3. Codul civil al Republicii Moldova, aprobat prin Legea nr. 110-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86/661 din 22.06.2002. Modernizat prin Legea nr.133 din 15.11.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 46479 din 14.12.2018, în vigoare din 01.03.2019. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.675 din 01.03.2019./https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122982&lang=ro# (art.282 (alin.2))/(accesat 29.09.2020).
4. Legea Nr. 135 din 14.06.2007, privind societățile cu răspundere limitată. Publicat: 17.08.2007 în Monitorul Oficial Nr. 127-130, art.548. Modificat prin LP 133 din 15.11.2018, MO467-479/14.12.2018, art.748; în vigoare din 14.01.2019/https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110122&lang=ro#/(accesat 02.10.2020).
5. Legea Nr. 1134 din 02.04.1997, privind societățile pe acțiuni. Publicat: 12.06.1997 în Monitorul Oficial Nr. 38-39 art. 332. Modificat: LP32 din 27.02.20, MO99-100/02.04.20, art.153; în vigoare 02.05.20/https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121165&lang=ro#/(accesat 01.10.2020).
6. Legea Insolvabilității, Nr.149 din 29.06.2012. Publicat: 14.09.2012 în Monitorul oficial Nr. 193-197, art.663. Modificat: HCC21 din 04.08.20, MO205-211/14.08.20, art.110; în vigoare 04.08.20/(accesat 01.10.2020).
7. Ibidem.
8. Codul civil al Republicii Moldova, aprobat prin Legea nr. 110-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86/661 din 22.06.2002. Modernizat prin Legea nr.133 din 15.11.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 46479 din 14.12.2018, în vigoare din 01.03.2019. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.675 din 01.03.2019./https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122982&lang=ro#/(accesat 01.10.2020).

TEORIILE CONTEMPORANE ALE PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI

OSTROVARI Petru,
dr. în medicină, conf.univ.,
USEM

REZUMAT

Personalitatea infractorului este un subiect controversat și puțin studiat în științele sociale și umaniste. În drept de cele mai dese ori se aplică teoriile clasice care descriu personalitatea infractorului din perspectiva complexității faptei care a săvârșit-o și nu din cea a împrejurărilor (mediului social) în care individul s-a dezvoltat ca personalitate. Criminalistica studiază personalitatea infractorului din perspectiva structurii și trăsăturilor principale a comportamentului și acțiunilor săvârșite și explică impactul factorilor biologici din perspectiva dinamicii incluziunii în mediul social. În teoriile actuale se pune accent pe clasificarea infractorilor după tipul de personalitate, inteligența, nivelul de studii, competența profesională, dar și pe asigurarea bunăstării deținutului prin tehnici de yoga și meditație.

Cuvinte-cheie: personalitatea infractorului, criminalistică, bunăstare, yoga, meditație.

CONTEMPORARY THEORIES OF THE PERSONALITY OF THE OFFENDER

OSTROVARI Petru,
PhD in medicine, Associate professor,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

The personality of the offender is a controversial subject and little studied in the social sciences and humanities. The most often applied in law are the classical theories that describe the personality of the offender from the perspective of the complexity of the act that committed it and not from the circumstances (social environment) in which the individual developed as a personality. Forensics studies the personality of the offender from the perspective of the structure and main features of the behavior and actions committed and explains the impact of biological factors from the perspective of the dynamics of inclusion in the social environment. Current theories focus on classifying criminals by personality type, intelligence, level of education, professional competence, but also on ensuring the well-being of the detainee through yoga and meditation techniques.

Key words: the personality of offender, forensics, well-being, yoga, meditation.

Introducere. Personalitatea infractorului constituie un concept complex și multiaspectual, dar puțin studiat în literatura de specialitate. Unele aspecte ale evaluării personalității sunt studiate în psihologia juridică. Criminologii studiază personalitatea infractorului din perspectiva relevării rolului ei în etiologia actului infracțional și utilizării posibilităților de influențare asupra acesteia pentru a nu admite repetarea acțiunilor infracționale.

În *Dreptul Penal* conceptul de personalitate a infractorului derivă din complexitatea faptei infracționale și specificul infracțiunii săvârșite. În particular, în situațiile în care se menționează vinovăția, se face indirect referință la starea psihică a infractorului [1]. Infractorul este definit ca persoana care a săvârșit o faptă pedepsită de lege ca infracțiune consumată sau tentativă sau care a participat la săvârșirea unei fapte ca autor, instigator sau complice.

Cercetări în personalitatea infractorului au fost realizate de C. Florea, V. Bujor, Gh. Gladchi, O. Bejan, M. Lașcu, O. Pop etc. În linii generale "personalitatea infractorului poartă în sine cauzele săvârșirii infracțiunii, fiind veriga principală a întregului

mecanism al comportamentului criminal, iar acele particularități ale ei care generează un astfel de comportament trebuie să formeze obiectul nemijlocit al profilaxiei" [2].

Omul care a comis infracțiunea este trecut în umbră, constituind doar un subiect să primească și să execute pedeapsa. O situație similară se observă și în medicină unde se ține cont de parcursul bolii și nu de personalitatea bolnavului. Totuși, în dreptul penal noțiunea de infractor se referă la persoană care în vizorul noii legislații poate fi *persoană fizică* sau *persoană juridică*.

Personalitatea infractorului este un concept criminologie complex. Prin urmare, la sistematizarea modului de gândire referitor la complexitatea conceptului este important a reieși din datele biologice, psihologice și sociologice.

În această ordine de idei complexitatea conceptului poate fi analizată ca fiind determinată de gradul de interdependență a sferelor noțiunilor: a) psihosociologia personalității și b) calitatea juridico-penală de infractor. Astfel, complexitatea conceptului poate fi reprezentată grafic în felul următor:

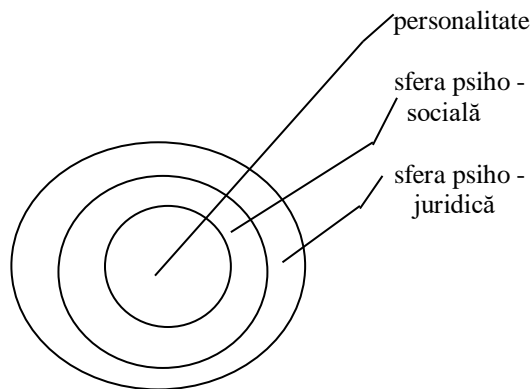

Fig. 1. Conceptul complex “personalitatea infractorului”

În criminologie personalitatea infractorului este explicată din perspectiva a trei orientări clasice (epistemologice):

- *biologică* (sau bioantropologică), personalitatea infractorului este sinonimă cu individualitatea fizică și patologică, cu suma stigmatelor care configurează portretul-tip distinct al comportamentului uman;

- *psihologică*, personalitatea infractorului este determinată de gradul de influență a factorilor externi asupra naturii umane și de modul în care sunt particularizate acțiunile conștiente/ inconștiente / supraconștient în situațiile determinante;

- *sociologică*, personalitatea infractorului este determinată de rezultatul influențelor externe determinate de factorii socio-culturali.

Totuși, în literatura de specialitate se atestă unele tendințe noi care se încadrează parțial în abordările enumerate. Scopul acestui articol *constă în identificarea și descrierea teoriilor contemporane ale personalității infractorului.*

Pentru soluționarea scopului stabilite au fost identificate următoarele obiective:

- identificarea problematicii definițiilor care descriu personalitatea infractorului;
- detalierea structurii și trăsăturilor principale ale personalității infractorului;
- descrierea teoriilor etiologiei comportamentului infracțional;
- descrierea teoriilor bioantropologice și psihologo-psihiatrice a personalității infractorului
- exemplificarea importanței studiului inteligenței a personalității infractorului.

Ipoteza cercetării: *dacă se vor cunoaște teoriile contemporane ale personalității infractorului, atunci va fi posibilă o mai bună înțelegere a infracțiunii săvârșite.*

Lucrarea abordează o tematică extrem de importantă necesar a fi aprobată în programa școlară. În opinia noastră este important a conștientiza semnificația studiului acestei probleme pentru a înțelege mai bine împrejurările în care a fost săvârșită infracțiunea.

Personalitatea infractorului. Personalitatea este un sistem bio-psiho-socio-cultural, constituit în condițiile

formării și existenței sale. Omul, ca subiect al acțiunii, poate fi studiat din perspectiva a trei ipostaze: a) Homo Faber (subiect pragmatic al acțiunii); b) Homo Sapiens (subiect epistemic al cunoașterii); c) Homo Valens (subiect axiologic, purtător și creator de valori).

Din această perspectivă putem spune că personalitatea, ca noțiune, înglobează esența omului ca subiect (creator de valori) și ca obiect (produs al procesului social-istoric). Ambele caracteristici se manifestă în formă de atribute biopsihosociale, de exemplu, stări și însușiri psihologice exteriorizate în cunoaștere, structura cărora se caracterizează prin stabilitate relativă. Prin urmare, stările psihologice pot fi ușor racordate la ambianța naturală și/sau digitală a mediului și la criteriile normative ale societății.

Una din definițiile personalității, conform studiului lui Allport, se referă la „posibilitatea omului de a-și organiza și controla conștient comportamentele, de a-și dirija atitudinile și conduitele, de a-și formula scopurile, de a-și planifica activitățile” [3]. În această accepțiune, modelul personalității umane include:

- apartenența la specia umană;
- psihicul uman dotat cu rațiune și voință;
- adaptarea și interdependența socială;
- creativitatea și achiziția, adică învățarea și dezvoltarea pe parcursul întregii vieți.

Criminologii contemporani definesc personalitatea infractorului aproape similar. Spre exemplu, Gh. Mateuț înțelege prin personalitatea infractorului „ansamblul trăsăturilor individuale Bio-psiho-sociale ale omului, care, la un moment dat, este marcat de „stigmatul” juridic al comiterii unei fapte prevăzută de legea penală” [2]. În opinia lui S. Rădulescu [4], „subiectul delictului este fie persoana care comite acțiunea ilicită (subiect activ), fie persoana care suferă consecințele negative ale acestei acțiuni (subiect pasiv). Subiectul activ al infracțiunii poate fi o persoană fizică (un individ) și o persoană juridică (o organizație, societate comercială, etc.).

Personalitatea infractorului constituie produsul unui proces complex de socializare în rezultatul căruia se produce învățarea și valorizarea normelor, dispozițiilor

și modelelor de conduită caracteristice societății în care se formează personalitatea, comunitatea sau grupul social, însă rezultatul acestui proces poate fi pozitivă sau negativă. Prin urmare, procesul de formare a personalității este un proces interacționist care nu se desfășoară sub influența directă și unilaterală a factorilor sociali.

Personalitatea reprezintă o consecință a interacțiunilor multispectuale dintre ansamblul caracteristicilor organizării interne a individului (factorii endogeni) și ansamblul factorilor mediului social (factorii exogeni). Cu alte cuvinte, personalitatea infractorului se deosebește de personalitatea altor cetățeni prin orientarea sa antisocială și pericolul ei social.

Conceptul de personalitate a infractorului are un caracter relativ și este strict determinat în timp. Aceasta se explică prin faptul că criminalizarea sau descriminalizarea faptelor este determinată de legislator. Astfel, personalitatea infractorului se determină din momentul săvârșirii unei infracțiuni și până în momentul ispășirii pedepsei. Totuși, în accepție generală personalitatea infractorului este sinteza trăsăturilor Bio-psiho-sociale cu un înalt grad de stabilitate, definitorii pentru individul care a comis o infracțiune.

Structura și trăsăturilor principale ale personalității infractorului. În ultimele decenii, cercetările criminologice referitoare la personalitatea infractorului au cunoscut salturi enorme. Conceptul de structură a personalității infractorului se referă la elementele din care este constituită personalitatea (de exemplu, trăsăturile, însușirile delicventului și modul de grupare ierarhică a acestor însușiri). Astfel, structura personalității infractorului reflectă nu numai diversitatea trăsăturilor care o constituie, dar și rolul diferit al acestora în etiologia comportamentului infracțional și interconexiunilor acestora.

Neologismul conceptului „structură a personalității” este denumit caracteristica criminologică a personalității infractorului. În opinia noastră neologismul este mai reușit, deoarece corespunde exact conținutului sferei noțiunii acesteia și se atribuie modalității de stabilire a trăsăturilor personalității care au importanță din punct de vedere criminologic. Astfel, personalitatea infractorului se determină în baza următorilor parametri:

- *trăsături social-demografice* (sex, vârstă, etnie, apartenență la mediu urban/rural etc.);
- *trăsături juridico-penale* (prezența/lipsa antecedentelor penale, recidivist etc.);
- *trăsături sociale* (cetățenia, profesia, grup social, starea civilă, gen de activitate, studii);
- *trăsături etico-morale* (atitudini față de valorile sociale, lacune morale, denaturări în percepția realității);
- *trăsături psihologice* (necesități deformatate, interese negative, motivație criminogenă);
- *trăsături biologice* anatomice și fiziologice, patologii, disfuncții, denaturări, deficiențe.

Pe parcursul evoluției criminologiei ca știință rolul trăsăturilor biologice a fost abordat diferit: de la supraapreciere la subapreciere și ignorare. În opinia noastră componenta biologică este premisa materială pentru personalitate din considerentul că personalitatea reprezintă consecința procesului prin care natura biologică este grefată cu vectorii sociali și emoționali.

Natura psihologică a individului uman nu poate fi înțeleasă fără natura biologică pe care ea se clădește și în afara structurilor sociale în care se integrează. Prin urmare, individul psihic bolnav sau iresponsabil nu este capabil să perceapă nici un program social și, respectiv, nu poate fi considerat „*personalitate a infractorului*”. Aceste persoane săvârșesc acțiuni social-periculoase, dar nu infracțiuni.

Anomaliile psihice care afectează responsabilitatea subiectului derivă din psihopatie, alcoolism, narcomanie, debilitate mintală, traume a sistemului nervos central etc.

Teoriile etiologiei comportamentului infracțional. Clasificarea infractorilor este una din cele mai actuale probleme în criminologie. De exemplu, în criminologia occidentală persoanele delicvente se clasifică în:

- persoanele cu depinderi (înclinații) criminale, denumiți infractorii potențiali;
- infractorii profesioniști;
- infractorii ocazionali.

În tipologia lui Kretschmer se deosebesc tipuri de caracter: schizotimie și ciclotimie. Posesorii tipului schizotimic sunt reci, rezervați și nesociabili, au o capacitate înaltă spre „dedublare” și perseverență. Contrar acestora, posesorii tipului ciclotimic au constituția de picnic; dispoziția lor oscilează de la „veselă” la „depresivă”, iar ritmul psihologic – de la mobil spre mai puțin mobil.

Teoria lui Kretschmer este denumită și „teoria constituției predispozant delicvențiale”. Conform acestei teorii, personalitatea infractorului se încadrează în una din următoarele tipuri Bio-tipologice:

- *tipul picnic*: statură medie, față rotundă, gât scurt și gros, pânțec rotund și persoană comunicabilă;
- *tipul athletic*: statură medie, musculatură dezvoltată, puternic fizic, autoritar;
- *tipul astenic*: statură înaltă, este slab, cu umeri drepți, fața prelungită, burtă trasă, rezervat, puțin comunicabil;
- *tipul displastic*: asocial, retras și dificil în relațiile cu alți oameni.

Totuși, în majoritatea teoriilor personalitatea infractorului este descrisă din perspectiva cauzalității fenomenelor sociale și a impactului acestei asupra comportamentului. Impactul poate fi pozitiv sau negativ.

Cauzalitatea fenomenelor sociale cu impact negativ poate fi cercetată la nivel general, global, de societate (filozofie), colectivitate, grup social (sociologie) și individ (psihologie). Problema constă în ierarhia sferelor noțiunilor care reprezintă conceptele elucidate și în impactul negativ al factorilor externi (Fig.2).

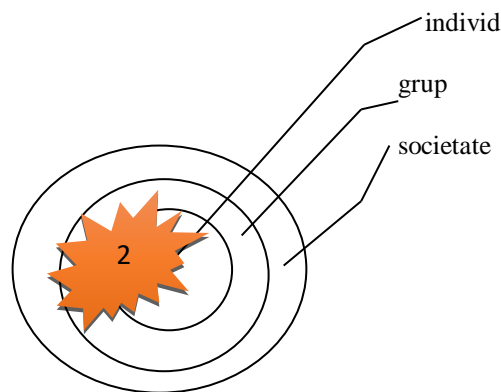

Fig. 2. Ierarhia noțiunilor “individ-societate” și impactul actorilor externi (2) asupra personalității infractorului

În abordare sistemică impactul factorilor externi asupra constituirii personalității infractorului se explică prin:

- *modelul condițional* (factorial) de explicare a cauzalității care descrie totalitatea circumstanțelor mono – și multifactoriale care au condus la efect;

- *modelul tradițional de explicare a criminalității*, conform căruia impactul forțat din exterior generează infracțiunea și criminalitatea;

- *modelul tradițional - dialectic de explicare a cauzalității* care recomandă a lua în calcul toate fenomenele (evenimentele, situațiile) care au dus la efectul obținut;

- *modelul interacționist de explicare a cauzalității* care prioritizează interacțiunea dintre potențialul infractor și mediu.

Teoriile bioantropologice și psihologo-psihiatrice a personalității infractorului. Aceste grupuri mari de teorii sunt preocupate de explicația impactului factorilor biologici în geneza personalității infractorului.

Cele mai importante teorii bioantropologice sunt: a) teoria atavismului evoluționist (esența: comportamentul infracțional reprezintă prin sine un fenomen biologic natural, determinat de particularitățile fizice și psihice ale făptuitorului); b) teoriile eredității (esența: comportamentul criminal este moștenit); c) teoria constituției delinvente (esența: constituția delinventă include elemente de tip ereditar și elemente dobândite) și d) teoria endocrinologică a criminalității (esența: disfuncțiile unor glande ca hipofiza, epifiza, glanda tiroidă, suprarenală, pancreasul generează multiple consecințe, inclusiv tulburări ale psihicului).

Un caz aparte revine teoriilor criminologiei clinice, preocupate de examinarea raportului dintre factorii biologici și criminalitate. Cu toate că în prezent nu se afirmă despre existența unei relații mono-cauzale directe între factorii biologici și criminalitate și nu se recunoaște, deci, existența nici unui tip particular de comportament criminal care să fie determinat numai de factorii biologici, totuși cercetătorii susțin că persoanele care suferă de anumite tulburări la nivelul factorilor biologici prezintă un risc mai ridicat de a comite fapte

antisociale. Se face, de asemenea, distincție între factorii care au o legătură mai mare cu comportamentul infracțional și cei care au o legătură indirectă.

În categoria factorilor care au o legătură directă cu personalitatea deviată a infractorului se includ: a) tumorile, atrofiile sau alte procese inflamatorii ale sistemului nervos; b) epilepsia și bolile similare; c) anomaliile de ordin endocrin. Viceversa, dintre factorii cu legătură indirectă sunt menționați: a) complicațiile prenatale; b) tulburările comportamentale minore pe fond micro-sechelar și c) anomaliile cromozomice.

La etapa actuală teoria criminologiei clinice este destul de răspândită în Germania, Italia, Franța, Spania, Portugalia, Belgia și SUA. În aceste țări criminologia clinică este considerată o știință aplicativă, organizată metodologic după modelul clinicii medicale și care are ca scop formularea unui aviz cu privire la personalitatea individului criminal.

Conceptul de bază al criminologiei clinice este noțiunea „stare de pericol” cu semnificație de pericolozitate potențială a unui individ a cărui stare mintală, pune în pericol ordinea publică și securitatea persoanelor. În concepția acestei școli criminalitatea își are izvorul în patologie și mai puțin în condițiile mediului social, care însă pot contribui la transformarea potențialului în act. Din această perspectivă starea personalității infractorului se determină în baza cercetărilor medicale stabilindu-se gradul de dezvoltare fizică, starea activităților endocrine, prezența altor maladii și corelația disfuncțiilor organismului cu starea psihică a persoanei.

Teoriile de orientare psihologo-psihiatrică vin să completeze preocupările adepților teoriilor bioantropologice. Esența acestor teorii constă în faptul că etiologia comportamentului infracțional este determinată de aria specifică a trăsăturilor psihologice, conform căreia pot fi diferențiați infractorii de non-infractori. Totuși, datorită faptului că modalitățile de abordare a conceptului de personalitate diferă, teoriile psihologice sunt foarte diverse, apropiindu-se în unele situații de orientarea biologică, iar în altele - de sociologică.

Una din cele mai investigate teorii din această arie științifică este *teoria complexului de inferioritate*, descrisă de Alfred Adler (1870 - 1937), care are ca fundament științific rezultatele cercetărilor lui S. Freud. Impactul acestei teorii constă în declanșatoarea metodelor psihanalitice, pe larg aplicate în criminologie.

Principala teză a lui A. Adler constă în sentimentul de inferioritate al individului, care declanșează dorință acestuia de a-și depăși condiția proprie, în contextul unor relații de compensare sau supra-compensare. Aceste relații se pot manifesta fie prin acțiuni pozitive de depășire a delincvenței, fie prin generarea într-un „complex de inferioritate” ce determină individul să comită acte antisociale. Prin urmare, individul compensează complexul de inferioritate prin situarea sa în centrul atenției opiniei publice. În cazul în care deficiența nu este depășită, sentimentul de inferioritate poate crește într-un complex de inferioritate.

Teoretic, posesorul complexului de inferioritate poate comite infracțiuni, deoarece aceasta este cea mai ușoară cale, prin care individul ar atrage asupra sa atenția opiniei publice, compensând psihologic propria inferioritate. În practică, însă, lucrurile sunt mult mai complicate. Acest fapt a fost observat de E. Fromm (1900-1980), care consideră că autorul teoriei „complexului de inferioritate” este înclinat să simplifice în mod exagerat problematica psihologiei infractorului. În opinia sa personalitatea se dezvoltă în context social și, respectiv, este determinată de factorii sociali, materiali și educațional. Totuși, în opinia sa evoluția societăților civilizate este nesănătos cenzurată de producția de bunuri și consum.

La etapa actuală teoria complexului de inferioritate este des citată în literatura de specialitate. Spre exemplu, în [5] se afirmă că soluțiile pentru minimalizarea complexului de inferioritate sunt a) uniformizarea acțiunilor și activităților, precum și b) interpretarea unică a legilor de către toți subiecții actului legislativ.

Nu mai puțin importantă este teoria psiho-morală, descrisă de Etienne de Greef și Noel Mailloux. Esența teoriei constă în faptul că structurile afective ale individului sunt determinate de două grupuri fundamentale de instincte: a) de apărare și b) de simpatie. În primii ani de viață aceste instincte se pot altera, determinând un sentiment de în Justiție, o stare de indiferență afectivă astfel încât degradând moral, individul, în final, comite actul infracțional.

La etapa actuală ideile teoriei psiho-morală sunt dezvoltate de Kristjansson [6]. Ideea de bază a noii abordări derivă din faptul că personalitatea este determinate de capacitatea/inteligența persoanei de a alege corect cea mai potrivită opțiune din multiplele oportunități care există în societatea contemporană. Acest deziderat poate fi realizat prin îmbunătățirea programelor educaționale în educația morală.

Teoria personalității criminale, descrisă de cunoscutul penalist și criminolog francez Jean Pinatel, reprezintă una din cele mai complete teorii formulate în cadrul orientării psihologice, dar și una din cele mai studiate [7], [8], [9]. În versiunea clasică personalitatea criminală este alcătuită dintr-un nucleu central, care

include multiple trăsături distinctive: a) egocentrismul, după care criminalul se dovedește extrem de individualist și de egoist; b) labilitatea, după care criminalul are o construcție psihică și morală slabă, firavă, schimbătoare; c) indiferența afectivă, după care criminalul este rece, lipsit de milă, de simpatie față de semenul său; d) agresivitatea, tendința spre violență și duritate etc. Teoriile actuale, însă, valorifică conexiunea dintre personalitatea infractorului și schimbarea factorilor sociali și de mediu.

Inteligența infractorului. O trăsătură distinctivă a criminalului constituie nivelul scăzut de inteligență. Conform datelor statistice dintre cei ce comit furturi, 34% sunt debili și 26% sunt înapoiți mintal; cei ce comit omoruri 47% sunt debili mintali și 26% sunt mărginiți; cei ce comit violuri, 50% sunt debili mintali și 50% sunt înapoiți mintali.

Teoriile actuale valorifică multitudinea de elemente care complimentează aspectul psihologic al criminalului, precum nivelul de cunoștințe, abandonul școlar, cunoașterea normelor de conduită socială, competențele profesionale etc. care conduc la inexistența frânelor și agresivitate. Totuși, în centrul acestor preocupări teoretice nu se situează personalitatea individului care a comis infracțiunea, ci personalitatea criminală. Din aceste considerente tematica studiului inteligenței și a impactului acesteia asupra personalității infractorului rămâne a fi o temă actuală de cercetare în criminalistică.

Una din teoriile actuale se referă la asigurarea bunăstării infractorului pe toată perioada aflării în detenție. Astfel, conform [10] cercetările criminologice arată spre necesitatea reabilitării de alternativă pentru a ajuta deținuții să facă față vieții închisorii, să-și îmbunătățească starea generală de sănătate și să se reabiliteze. Cele mai recomandate tehnici sunt yoga și meditația.

Concluzii. Societatea umană este la o etapă complicată a evoluției, condiționată de probleme și incertitudini, nesoluționarea cărora conduce la necesitatea de a căuta teorii și modele adecvate care ar permite regresarea situației socio-economice. În condițiile în care criza juridică s-a transformat în criza sistemului socio-uman, sunt afectate deosebit de primejdios cultura, educația și managementul proceselor sociale.

Ignorarea legilor, ordinii de drept și a normelor sociale produc multiple fenomene socio-umane negative. O deosebită „înflorire” cunosc variatele forme de comportament social deviant. Astfel, în teoriile clasice ale personalității infractorului infracțiunea este considerată o faptă omenească, iar criminalii - oameni obișnuiți. Ceea ce îi deosebește pe criminali și non-criminali este trecerea/implicarea în acțiune deviantă. Din perspectiva acestor teorii între personalitatea infractorului și cea a non-infractorului există doar o diferență cantitativă și nu una calitativă.

În teoriile actuale se pune accent pe inteligența și impactul acesteia asupra personalității infractorului, precum și pe dinamica integrării în societate, modul de incluziune socială, nivelul de instruire, competența

profesională etc. Devianțele comportamentale sunt în centrul atenției cercetătorilor din domeniul ocrotirii sănătății, psihologiei, psihoterapiei și sociologiei.

Din punctul de vedere al teoriilor actuale personalitatea infractorului poartă în sine cauzele săvârșirii infracțiunii, constituind veriga principală a întregului mecanism al comportamentului criminal, iar

acele particularități care generează comportamentul deviantar trebui să formeze subiectul programelor de profilaxie a comportamentului deviat. Anume din aceste considerente în multe țări Europene se propun modele de îmbunătățire a stării psihologice a infractorului, dintre care se evidențiază yoga și meditația.

Referințe bibliografice:

1. DURNESCU I. Probațiunea. Iași: Polirom, 2011.
2. GLADCHI Gh. Criminologie generală. Chișinău: Ed. Museum, 2011.
3. GILLEANU I. Coordonare psihosociale ale delicvenței juvenile. Timișoara, 1996.
4. RĂDULESCU S. Devianța, criminalitatea și patologia socială. București, 1999.
5. FROST, A. Inferiority Complex: Should State Courts Follow Lower Federal Court Precedent on the Meaning of Federal Law? In *Vanderbilt Law Review*, 2019, 68(1), pp.53-101.
6. KRISTJÁNSSON, K. An introduction to the special issue on wisdom and moral education. In *Journal of Moral Education*, 2020, 49 (1), pp. 1-8, DOI: 10.1080/03057240.2019.1705041.
7. WALTERS, G., D. Crime and social cognition: a meta-analytic review of the developmental roots of adult criminal thinking. In *Journal of Experimental Criminology* (2020). <https://doi.org/10.1007/s11292-020-09435-w>, <https://www.springer.com/journal/11292> (Vizitat 12.08.2020).
8. OSTAPOVICH, V.; BARKO, V.; OKHRIMENKO, I.; YEVDOKIMOVA, O.; PONOMARENKO, Y. et al. Psychological Profile of Successful Criminal Police Officer. In *International Journal of Applied Exercise Physiology; Mazandaran* 2020, 9 (3), pp. 120-133. DOI:10.26655/UAE.2020.3.27.
9. LEMIEUX, M. An exploration of the criminal thinking processes in criminal offenders. 2020, <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9344&context=dissertations>. (Vizitat 22.08.2020).
10. DERLIC, D. A Systematic Review of Literature: Alternative Offender Rehabilitation-Prison Yoga, Mindfulness, and Meditation. In *Journal of Correctional Health Care*, 2020, <https://doi.org/10.1177/1078345820953837>. (Vizitat 04.09.2020).

CZU 339.92(478)

CARACTERUL PROBLEMELOR REFERITOR LA PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ

PASCALU Inna,
magistru în drept, lector universitar,
USEM

REZUMAT

Beneficiile integrării europene pentru dezvoltarea umană nu vor veni pur și simplu; un proces reușit de integrare europeană necesită, întâi de toate, un capital uman bine-dezvoltat, care să susțină procesul propriu-zis de integrare europeană. Un serviciu public responsabil, o forță de muncă capabilă și competitivă ocupată în sectorul real al economiei și o societate civilă puternică, capabilă să contribuie la realizarea obiectivelor stabilite - acestea sunt premisele necesare pentru ca integrarea europeană să aducă noi oportunități pentru Moldova și populația acesteia.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova și UE, guvern, acord de liber schimb, acord de asociere, membri, Federația Rusă.

THE NATURE OF THE PROBLEMS RELATED TO THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

PASCALU Inna,
MA in law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

The benefits of European integration for human development will not simply come; a successful process of European integration requires, first of all, a well-developed human capital to support the actual process of European integration. A responsible public service, a capable and competitive workforce employed in the real sector of the economy and a strong civil society, able to contribute to the achievement of the set objectives - these are the necessary premises for European integration to bring new opportunities for Moldova and its population.

Key words: Republic of Moldova and EU, government, free trade agreement, association agreement, members, Russian Federation.

Republica Moldova a ajuns în prezent, într-un punct în care, acum câțiva ani nu se gândea că poate ajunge vreodată. Instabilitate, incertitudine, crize politice și economice interminabile, lipsă de perspectivă și multă corupție, sunt doar câteva elemente care caracterizează starea de lucruri din Moldova la ora actuală. Dezamăgirile, frustrările și neîmplinirile ne-au însoțit pe tot parcursul acestor ani, iar vectorul european de dezvoltare pe care Moldova și l-a asumat plenar în 2009 s-a ținut pe linia de plutire cu mare dificultate.

Aspirațiile noastre europene au fost puse la grea încercare și au rezistat doar datorită eforturilor unor actori separați, cum ar fi de exemplu societatea civilă, care în pofida incertitudinilor și situațiilor ambigue, a promovat valorile și standardele europene, menținând vie flacăra integrării europene. Acest lucru însă nu este suficient pentru a continua cu fermitate parcursul nostru european. Este nevoie de un efort comun al întregii societăți, care din păcate în acest an nu a fost observat.

Mai mult, evoluțiile politice și economice, au periclitat grav viitorul european al Republicii Moldova. Așa-numitele partide pro-europene s-au descalificat iremediabil, fără șanse de a se mai reabilita în fața cetățenilor. Cel mai grav însă, este că prin acțiunile lor, aceștia au spulberat speranțele cetățenilor, care sincer au crezut în posibilitatea unui viitor european al Republicii Moldova.

În tot acest amalgam de probleme, partea bună este că partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova, în special UE, nu mai acordă guvernanților noștri vot de încredere cu atâta ușurință cum au făcut-o până acum, dând astfel mână liberă autorităților, ca sub paravanul integrării europene, să comită abuzuri, ilegalități și furturi de milioane. Profund dezamăgiți și decepționați de evoluțiile din Republica Moldova, oficialii de la Bruxelles au devenit extrem de rezervați și nu se mai lansează în aprecieri și laude nemeritate în adresa autorităților. Dimpotrivă, au condiționat asistența de implementare a reformelor, combaterea reală a corupției, reformarea justiției și semnarea unui Memorandum cu Fondul Monetar Internațional. Respectiv, dacă din 2014, s-a atestat ceva bun, atunci acest lucru se referă la faptul că a oferit mai mult pragmatism relației dintre Republica Moldova și UE, care deja nu se mai lasă amăgiată de declarațiile frumoase ale autorităților. *„Mai puține declarații și mai multe acțiuni,* [1, p.25] spunea recent Șeful Delegației UE la Chișinău, Pirkka Tapiola.

Totuși, speranțele unui viitor european au fost alimentate de mai multe acțiuni care au avut loc la nivel european, cum ar fi de exemplu ratificarea AA, dintre Republica Moldova și UE, de toate statele membre, document care fundamentează relația dintre Republica Moldova și UE, revizuirea Politicii Europene de Vecinătate sau implicarea tot mai activă a regiunii transnistrene în implementarea Acordului de Liber Schimb. Totodată, merită a fi apreciat și faptul că agenții noștri economici, au testat tot mai intens piața

europeană, încercând să-și facă loc pe una dintre cele mai mari piețe de desfacere din lume.

Acțiunile și eforturile societății civile, nu au fost complementate de cele ale autorităților, motiv pentru care, în linii generale, procesul de integrare europeană a bătut pasul pe loc. Totuși, perspective de integrare europeană există. Pentru aceasta, însă, este necesar ca întreaga societate să meargă în același pas și să pună umărul la edificarea unui stat de drept funcțional, democratic și prosper.

Un risc major decurge din constituirea și consolidarea structurilor birocratice supranaționale, calificate de eurosceptici ca fiind „impersonale” și dificil de a le expune controlului cetățenilor europeni. Problema deficitului democratic în Uniunea Europeană, s-ar putea agrava odată cu aderarea noilor membri și cu necesitatea de a transmite mai multe competențe organelor supranaționale pentru a păstra un caracter funcțional și eficient al Uniunii Europene.

Riscul de antagonizare a Federației Ruse, este unul dintre impedimentele externe cele mai serioase în calea integrării europene a Republicii Moldova. După cum consideră unii autori ca M. Grawitz, *„experiența istorică imperială de construcție națională și actualele aspirații de restabilirea a statutului de mare putere, face ca Rusia să fie și să rămână și pe viitor, tentată de a interfera în afacerile din noile state independente și, astfel, să limiteze independența și suveranitatea lor”* [2, p.56]. Prin urmare, dorința Republicii Moldova de integrare europeană poate fi extrem de dificil de reconciliat, cu concepțiile Rusiei asupra viitoarelor aranjamente geopolitice și geoeconomice din Europa. Din declarațiile de politică externă ale oficialilor ruși, se poate trage concluzia că Moscova, vede viitorul continent European, articulat în jurul a doi piloni: UE la Vest și Federația Rusă la Est. Aceasta va face ca Rusia, probabil, să se opună cu vehemență și să submineze demersurilor pro-europene întreprinse de Chișinău.

Abordarea problemei integrării Republicii Moldova în UE, presupune aflarea răspunsurilor la mai multe întrebări. Prima și cea mai importantă întrebare este, dacă în Republica Moldova se dorește acest lucru. A doua întrebare: ce întreprinde Republica Moldova pentru realizarea acestui obiectiv? Dacă răspunsurile la aceste două întrebări sunt pozitive, atunci apare alta: de ce lucrurile merg prost? Poate contextul internațional nu ne este chiar favorabil?

În această ordine de idei, este evident că dacă UE nu va considera oportună integrarea Republicii Moldova, acest lucru nu va avea loc. De aceea, se mai impune încă o întrebare: de ce UE ar putea fi împotriva integrării țării noastre și în ce măsură Republica Moldova poate influența atitudinea UE față de dezideratul său de integrare?

Abordarea problemei date, necesită o scurtă abatere pentru a face o succintă referință la noțiunea „integrare europeană”, deoarece, în opinia noastră, utilizarea ei creează în societate confuzie și nu este clar dacă aceasta

se produce intenționat sau nu.

În general, referința la procesul de integrare europeană presupune o abordare generală, globală. Astfel, integrarea politică, ca domeniu distinct, nu presupune un proces identic cu integrarea culturală sau integrarea psihologică, ci reprezintă o componentă a integrării ca atare [3, p.36].

Pentru o exemplificare suplimentară, vom menționa că abordarea problemei integrării economice a Moldovei în UE, ar trebui să semnifice că este vorba despre discutarea prioritărilor a aspectelor economice în contextul procesului general de integrare a Republicii Moldova în UE. În caz contrar, este rezonabil să se utilizeze altă formulă, mult mai adecvată, și anume: stabilirea relațiilor economice „reciproc avantajoase“ cu UE.

Precizările de mai sus, se impun, deoarece credem că modul de utilizare a noțiunii de integrare europeană în discursul politic din societatea noastră are un caracter unidimensional și dispart. Referirile la integrarea economică se fac sub aspectul unor eventuale avantaje economice; integrarea culturală se abordează prin raportare la rădăcinile noastre istorice și culturale, iar referințele la integrarea politică sunt cvasiabsente. Ele ar putea fi oarecum presupuse în contextul unor evoluții politice interne sporadice.

În contextul problematicei și a temerilor societății moldovenești, se reflectă următoarele:

• *suveranitatea statului* și anume mitul care presupune pierderea acesteia, răspunsurile Delegației UE pentru Republica Moldova, sunt următoarele: *“Acordul de Asociere nu aduce atingere suveranității Moldovei în niciun fel. Dimpotrivă, acesta reafirmă obligațiile UE față de suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova, ajutorul economic și financiar prin intermediul ZLSAC, îmbunătățirea guvernării publice și economice, ce va duce la consolidarea societății moldovenești”*[4]. ZLSAC respectă pe deplin suveranitatea Republicii Moldova și în privința alegerii politice, inclusiv dreptul de a semna acorduri de liber schimb cu alte țări. Moldova rămâne completamente liberă, de a decide în privința relațiilor comerciale cu țările terțe. ZLSAC este în interesul Republicii Moldova. Actualmente, UE este unul dintre principalii parteneri comerciali ai RM, 40% din comerțul Moldovei fiind cu UE. Este în interesul Moldovei să opteze pentru comerțul cu UE, mai puțin costisitor, și să-l extindă. Creșterea exportului de produse moldovenești pe piața UE înseamnă creșterea veniturilor, deci și a economiei Republicii Moldova. Pe de altă parte, eventuala participare a Republicii Moldova în Uniunea Vamală, dimpotrivă, va reduce din suveranitatea statului, întrucât aceasta va duce la delegarea dezvoltării de politici comerciale unei structuri supra-naționale.

• *protecția valorilor tradiționale* - asocierea cu UE nu pune în niciun fel în pericol cultura și valorile tradiționale moldovenești, dimpotrivă UE pledează, în mod constant, pentru diversitatea culturii europene, motto-ul UE fiind „Unitate prin diversitate“. AA nu numai că recunoaște valorile culturale ale Republicii

Moldova, dar prevede și protecția acestora, inclusiv a celor religioase. Asigurarea libertății conștiinței înseamnă că toate convingerile religioase, țin de sfera privată și nu pot reprezenta un domeniu de intervenție. De aceea, fiecare cetățean este în drept să practice religia pe care o împărtășește. UE respectă diversitatea religioasă, promovând toleranța și dialogul între religii.

• *protecția socială* - asocierea cu UE va crea noi posibilități pentru economia Republicii Moldova, care va fi integrată cu cea a UE, reprezentând aproximativ ¼ din comerțul mondial. Studiile economice independente sugerează că impactul asocierii va fi unul pozitiv pentru creșterea numărului de locuri de muncă și a salariilor, iar Republica Moldova va deveni mai competitivă în raport cu alte țări ale lumii. ZLSAC va face piața moldovenească mai deschisă pentru bunurile din UE. Aceasta va aduce mai mult spirit competitiv, ceea ce va duce la scăderea prețurilor. În conformitate cu studiile independente prețurile de consum vor scădea cu aproximativ 1%-1,3% pe termen scurt. Asocierea va apropia Republica Moldova de modelul european al protecției sociale: pensiile nu numai că vor fi garantate, ci vor fi și majorate progresiv odată cu creșterea standardelor de viață. În UE pensiile sunt destul de mari (13% din PIB, în Prevederile AA dintre Republica Moldova și UE [5]. Ghid de comparație, fiind cele 9% în Federația Rusă). Acest nivel poate fi atins, fiindcă economia UE este competitivă, ceea ce permite achitarea beneficiilor sociale substanțiale pentru perioade îndelungate.

• *protecția businessului mic și mijlociu* - UE acordă o atenție crescândă necesităților businessului mic și mijlociu în procesul constituirii ZLSAC, pentru a întări asigurarea că reformele nu vor aduce atingere businessului mic. Acest lucru este reflectat în implementarea corespunzătoare a proiectelor focalizate pe competitivitatea întreprinderilor mici și mijlocii, în continuare IMM din țările vecinătății estice. Proiectul East Invest țintește direct în organizațiile de suport al businessului și IMM-urilor care au potențial de dezvoltare a cooperării reciproce și relații investiționale cu businessuri similare în UE. Foarte curând, proiectul va intra în faza a doua. IMM-urile din Moldova de asemenea sunt ajutate, prin intermediul Facilităților Financiare ce oferă împrumuturi IMM-urilor, care altminteri ar întâmpina dificultăți în operațiunile cu băncile comerciale.

• *exportul produselor pe piața UE și importul* - experiența ultimului deceniu deja a dovedit că producătorii moldoveni sunt în măsură să vândă din ce în ce mai mult pe piața UE. Cu atât mai mult se va întâmpla acest lucru când Moldova, își va alinia standardele de securitate și sănătate la cele ale UE. ZLSAC va permite Moldovei să treacă organizat prin acest proces, având sprijin tehnic, și să dea producătorilor moldoveni acces liber pe piața UE. Respectarea standardelor sanitare, va necesita un efort considerabil din partea Republicii Moldova, însă regulile privind producția alimentară, ca și cele pentru creșterea animalelor, vor fi introduse treptat și vor urmări creșterea securității și calității alimentelor pentru

consumatori și reducerea riscurilor pentru sănătate. Micii fermieri, care nu sunt angajați în activitatea comercială, nu vor fi obligați să implementeze aceste reforme. Cei care își vând marfa în Moldova sau peste hotare vor beneficia de perioade de tranziție adecvate, pentru a putea ridica treptat calitatea și nivelul de securitate al produselor din sectorul respectiv. Pentru producătorii de produse alimentare, un avantaj al ZLSAC va fi creșterea veniturilor, ceea ce va spori producția agricolă. Imediat ce AA va intra în vigoare, piața se va deschide asimetric, în favoarea Republicii Moldova: exportatorii din Republica Moldova vor avea acces imediat și deplin la piețele europene, în timp ce piața din Republica Moldova se va deschide mult mai încet la produsele din UE. Grație perioadelor lungi de tranziție în cazul produselor sensibile și sectoarelor negociate, piața din Republica Moldova se va deschide pentru produsele UE numai atunci când producția autohtonă va deveni suficient de competitivă.

Concluzie. Reieșind din cele prezentate, ajungem la concluzia că: *impactul aderării Republicii Moldova la UE* trebuie privit ca un proces particular, în care specificul zonei contează foarte mult, așa precum acesta depinde de istoria statului, de cultura politică a cetățenilor, de ideologizarea și democratizarea societății. La fel, impactul aderării, trebuie desfășurat în etape și privit ca un proces în veșnică desfășurare, în care forme ideale nu există și orice caracteristică a acestuia, trebuie privită nu ca o disfuncție sau un succes, dar ca un rezultat unic și meritat, care necesită efort pentru consolidare sau depășire. Prin urmare, etapa la care se află sistemul politic din Republica Moldova, tinde spre un sistem politic sănătos, dar totuși lacunele care există, depind de gradul de cultură politică a cetățenilor și a clasei politice, care pot fi depășite în timp și cu unele eforturi, pentru constituire unui sistem politic cu adevărat democratic. Pentru ca acest sistem politic să se performeze avem nevoie de *clasă politică* responsabilă și eficientă, cu destulă dorință politică de a înfrunta greutățile de moment, chiar dacă aceste lucruri sunt greu de înfăptuit, lucru specific pentru țările care

urmează tranziția de la sistemul politic, de tip autoritar-socialist, la cel democratic. Perfecționarea sistemului politic moldovenesc, presupune un proces complicat și complex, doar că odată depășit, Republica Moldova va deveni o țară democratică, în care va domina legea și interesul cetățeanului.

În ceea ce ține de modul în care acest sistem poate fi reformat, unul din factori este însuși *adaptarea la standardele europene* a tuturor sferelor vieții, care cuprind o complexitate largă de activități, care trebuiesc înfăptuite în termen foarte restrâns. Respectiv unele lacune din sistemul politic se răsfrâng într-un mod tranșant și asupra acestui proces, acesta dispunând de o bază legală în veșnică schimbare, doar care încă nu este destul de bine organizată, fapt ce creează impedimente în desfășurarea acestuia, îndeosebi din cauza ultimelor evenimente din țară. Sistemul judecătoresc, rămâne cel mai vulnerabil subiect și anume coruperea acestora, indiferent de reformele ce au fost aduse. O altă latură vulnerabilă este procesul electoral, care influențează sistemul politic atât în formă pozitivă cât și în formă negativă. Fiind o perioadă instabilă, în care mizele sunt foarte mari, iar capacitățile de a le monitoriza pe toate sunt insuficiente. Procesul electoral devine o perioadă de legitimare a puterii și de conturare a elitelor politice, doar că latura negativă pe care o ascunde acest proces, este foarte mare, lucru ce ne induce la necesitatea reformării legislației cu privire la procesul electoral, pentru a diminua din caracterul negativ pe care acesta îl instaurează și pentru a progresa în vederea aspectelor pozitive, pe care procesul le reprezintă, fapt ce va contribui la dezvoltarea statului și a societății. Despre aspectele pozitive pe care le oferă procesul electoral și despre modul cum acestea sunt transpuse în sistemul politic vorbește însăși perindarea la conducerea statului în cele două decenii de independență, a zeci de partide care au avut posibilitatea de a se identifica cu puterea, prin intermediul alegerilor, care au obținut încrederea poporului și a celor din exterior, însă nu au corespuns așteptărilor.

Referințe bibliografice:

1. Boțan I., Prevederile Acordului de Asociere. Chișinău: Arc, 2009, p. 25.
2. Grawitz M. Manual de Știință Politică. Paris: ed. PUF, 2003, p. 56.
3. Abric J. Psihologia de comportament. Iași: ed. Polirom, 2002, p.36.
4. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf>. (vizitat la 24.08.2020).
5. Acordul de Asocie între Republica Moldova și Uniunea Europeană,(vizitat la 25.08.2020).

CZU 343.6:351.74

ASPECTE JURIDICE PRIVIND UZUL DE FORȚĂ ȘI STANDARDUL DE REZONABILITATE

PÂNTEA Andrei,
doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

PÂNTEA Serghei,
Magistru în drept

REZUMAT

În mediul social și politic, indiferent de jurisdicție, aplicarea forței și intervenția organelor de ocrotire a normelor de drept, în special a forței de poliție, este și va rămâne actuală, iar problematica intervenției adecvate - subiect de dezbateră. În diferitele jurisdicții, pot fi găsite noțiuni pentru a desemna ipoteza generală care interesează obiectul acestui demers științific. Lucrarea urmărește elucidarea conținutului și dezvoltarea conceptului de rezonabilitate, care va include trimiteri la bănuiala și convingerea rezonabilă, observatorul obiectiv, și alte aspecte de interes. Din raționamentele indicate, cercetarea de față este dedicată subiectului rezonabilității la intervenție și uzului de forță, și are ca scop identificarea și dezvoltarea unui standard la care se poate raporta un profesionist.

Cuvinte-cheie: uz de forță, intervenție, jurisprudență, bănuială rezonabilă, convingere, rezonabilitate, legalitate, obiectiv.

LEGAL ASPECTS OF THE USE OF FORCE AND REASONABLENESS STANDARD

PÂNTEA Andrei,

PhD in Law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova

PÂNTEA Serghei,

Master of Laws

SUMMARY

In the social and political environment, regardless of jurisdiction, the use of force and the intervention of law enforcement agencies, especially of the police force, is current issue, and the topic of adequate intervention - a topic of debate. In different jurisdictions, different terms can be found to designate the general hypothesis of this research. The paper aims to elaborate on the content and to develop the legal concept of reasonableness, which will include references to reasonable suspicion and reasonable belief, the objective observer, and other matters of interest. From the above mentioned reasoning, this research is dedicated to the subject of reasonableness of intervention and use of force, and it aims to identify and to developed on a standard to which a practicing professional can refer.

Key words: use of force, intervention, jurisprudence, reasonable suspicion, belief, reasonableness, legality, objective.

Introducere. În mediul social și politic, indiferent de jurisdicție, aplicarea forței și intervenția organelor de ocrotire a normelor de drept, în special a forței de poliție, este și va rămâne actuală, atât pentru cazurile izolate, cât și pentru cazurile ce implică participarea de amploare a persoanelor, cu caracter unic sau prelungit. Problematika intervenției adecvate devine subiect de dezbateră, mai cu seamă în ceea ce privește rezonabilitatea și legalitatea intervenției, proporționalitatea, scopul și conduita celor implicați. Astfel, un domeniu important care afectează nu numai polițiștii, dar și societatea în ansamblu [1, p.501] este uzul de forță.

Este adevărat că, legislația națională reglementează aspecte din acest domeniu prin lege, acte subordonate legii, dar și ghiduri, instrucțiuni, etc., totuși, acest fapt este unul adecvat și complet în măsura în care se poate afirma că cadrul normativ reglementează toate domeniile cunoscute activității umane. Pentru un cititor care nu este inițiat în domeniu ar putea fi lipsit de importanță însă, pentru cei care au tangență cu domeniul, faptul că nu am găsit o explicație cel puțin pentru uzul de forță, uzul de forță în exces sau uzul excesiv de forță ar putea genera anumite îngrijorări. Îngrijorare generează de asemenea reglementarea formei în detrimentul substanței. Cadrul normativ expune mai degrabă ipoteze în care prin exemplificare este admis sau interzis uzul de forță, repere exprimate în principii, enumerări de procedee, ipoteze prohibitive, este totodată definită noțiunea tehnică a intervenției

profesionale sau forței fizice, care ar permite interpretare de ansamblu, interpretare care nu este neapărat și în mod necesar adecvată, aflându-se în legătură de dependență cu pregătirea subiectului care realizează acest exercițiu.

Pentru scopurile acestei cercetări ar putea fi utilă o scurtă incursiune încât, potrivit cadrului normativ național în domeniul intervenției, piatra de temelie este proporționalitatea, cu aplicarea gradualității, ținând cont de necesitățile reale. Aceste categorii sunt consfințite la nivel de principiu în Ghidul *privind intervenția profesională în exercițiul funcției* [2], aprobat prin Ordinul comun nr. 4/44/17-O/6/1/4 din 11 ianuarie 2018, elaborat în scopul realizării Planului național de acțiune de implementare a Acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Din preambul se înțelege că, actele care stau la baza elaborării acestui ghid vizează cadrul convențional în domeniul drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în special dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentelor inumane și degradante. Deși, această lucrare înfățișează „*linii directorii pentru a asigura un mod de acțiune care să permită rezolvarea eficace a situațiilor de intervenție profesională*”, punctul central este în sens larg persoana și nu profesionistul. Ghidul este un amestec de indicii, procedee și metodici de intervenție, și nu implică evaluarea de substanță a necesității intervenției, respectiv nu permite *de jure* unui profesionist să se prevaleze de această lucrare în caz de intervenție. *Ghidul* mai indică că, aplicarea forței este o

măsură excepțională, executată după somare sau după ce stabilirea non-violentă a controlului asupra persoanei a eșuat, cu indicarea expresă a caracterului gradual al intervenției (*deși există mențiuni că nu este obligatorie parcurgerea tuturor fazelor, primare sau ulterioare coercitive, n.a.*), în limita necesității, în raport direct cu acțiunile active ale terțului și rezultatele acestora, care se prezumă că ar *trebui să fie materiale*, adică să se consume. În cele din urmă, au fost identificate trei aspecte care au tangență cu rezonabilitatea intervenției, preluate cu distorsiune din cadrul normativ: 1) existența *bănuielilor rezonabile* cu privire la aflarea persoanei în stare de ebrietate cu exemplificarea circumstanțelor obiective: mirosul de alcool din cavitatea bucală, instabilitatea pozei, dereglarea mersului, tremurul accentuat al degetelor, pleoapelor, limbii, comportament neadecvat, mărturia persoanei examinate despre faptul consumului, etc. (**spre deosebire de pct. 21) alin. (5) art. 25 din Legea nr. 320/2012 cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului, care stabilește doar bănuiala, fără specificarea caracterului „rezonabil”, utilizând sintagma „când se bănuiește că persoana...”;* ***tot aici se va vedea în scop informativ „cazul Brăguță” [3] și altele*); 2) la compartimentul „*percheziția corporală*” se întrebuițează sintagma *„motive rezonabile, dacă persoana are asupra sa obiecte sau documente care ar putea avea importanță pentru justa soluționare a cauzei*; 3) în secțiunea dedicată acțiunilor primare de intervenție, unde se indică asupra prevenirii folosirii nejustificate a tehnicilor de imobilizare și control.

În domeniul drepturilor omului, subsidiar cadrului convențional clasic cum ar Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale cu protocoalele adiționale, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactele relevante, etc., un rol aparte îl constituie *Declarația cu privire la poliție* [4] care la punctul 12 recomandă ca, în exercițiul funcțiunii sale, funcționarul de poliție să acționeze cu toată hotărârea necesară fără a recurge la forță, cu atât mai mult pentru a îndeplini o sarcină cerută sau autorizată prin lege dacă acest lucru nu este rezonabil. Același fir este urmărit în *Codul de conduită al autorităților de aplicare a legii* [5] care la art. 3, indică asupra dreptului de a folosi forța de către funcționarii de aplicare a legii numai atunci când este strict necesar și în măsura necesară pentru îndeplinirea atribuțiilor lor. În comentariu subsecvent acestui Cod de conduită este indicat că, uzul de forță este excepțional, și este utilizată în măsura în care este rezonabil necesar în circumstanțe de prevenire a infracțiunilor, în aplicarea reținerii (*arestării*) atât a acuzaților, cât și a suspectilor, în acord cu principiul proporționalității, și că măsurile extreme trebuie să fie aplicate atunci când celelalte nu sunt eficiente.

În continuare observăm că, actele normative cadru, Legea nr. 218/2012 *privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc* [6], Hotărârea de Guvern nr. 474/2014 *cu privire la aprobarea Nomenclatorului mijloacelor speciale, al tipurilor de arme de foc și al munițiilor aferente,*

precum și a regulilor de aplicare a acestora [7] sau Legea nr. 130/2012 *privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă* [8], nu prevăd mențiuni cu privire la bănuială rezonabilă, temeinicie, rezonabilitate, etc., dintre care primele doar primele două la proporționalitate, care trebuie *dedusă* din existența pericolului real, iminent. Același lucru, a fost identificat în Ghidul formatorului *Instruire în domeniul drepturilor omului a colaboratorilor de poliție* [9], care la capitolul destinat *respectării drepturilor omului la aplicarea forței fizice*, caracterul intervenției se poate rezuma la *a se abține de la de la folosirea neîntemeiată sau excesivă a măsurilor de curmare împotriva persoanei și aplicarea excesivă sau inutilă a forței*.

În opinia noastră, intervenția trebuie să rezulte nu din tipare, cu atât mai puțin să comporte caracter arbitrar, improvizat și reactiv, ci dimpotrivă să rezulte din evaluarea internă a circumstanțelor particulare ale cazului. Aceasta necesită un nivel înalt de pregătire, cizelarea aptitudinilor practice și cunoștințelor teoretice prin modelări de situații, simulări permanente, astfel încât să permită în ansamblu acțiunea promptă și hotărâtă, să fie obiectivă rezonabil, iar de importanță deosebită este convingerea de garanțiile juridice eficiente și echilibrate de care beneficiază. Altfel, reglementările normative ar rămâne declarative și lipsite de previzibilitate, iar intervenția și practicile defectuoase, incoerente, neadecvate și nerezonabile.

La acest capitol vom oferi un singur exemplu încât, dacă cadrul național în domeniu folosește sintagma „*înfrângerea rezistenței opuse cerințelor legale*”, rezultă în mod firesc eventualitatea contestării imediate a legalității cerințelor înaintate, și prin urmare, se impune o concluzie logică că, nu există *prezumția legalității intervenției*. Aceasta mai rezultă din inversarea sarcinii probațiunii în materia neaplicării torturii, tratamentului inuman sau degradant, ceea ce nu este neapărat un aspect negativ, ci este un fapt constat. Dimpotrivă, legislația statului Oregon din cadrul Statelor Unite ale Americii, la ORS 161.260, interzice spre exemplu utilizarea forței fizice pentru a se opune reținerii/arestării. Așadar, „*o persoană nu poate folosi forța fizică pentru a se împotrivi unei arestări de către un ofițer de pace care este cunoscut ca fiind ofițer de pace sau pare în mod rezonabil să fie ofițer de pace, indiferent dacă arestarea este legală sau ilegală.*” Totuși, exemplul invocat nu trebuie tratat în extremă, iar pentru aceste raționamente vom elabora în cele ce urmează.

Așadar, pentru motivele expuse și în scopul elucidării problematicei uzului de forță și standardului de rezonabilitate am inițiat această cercetare. De la început, în vederea clarificării acestor aspecte de importanță, am apelat la definiția elaborată de Asociația Internațională a Șefilor de Poliție [10, p. 18] care, prin uz de forță înțelege „*volumul de efort necesar poliției de a impune conformare unui subiect ce se împotrivesc*”. În continuare, aceeași asociație definește prin uz de forță în exces „*aplicarea unui volum sau de o intensitate mai mare a forței decât cea necesară de a impune conformare unui subiect cooperant sau care se*

împotrivește". Ambele accepțiuni prezintă interes. Mai mult decât atât, în Statele Unite ale Americii, acest concept a fost dezvoltat spre exemplu, de la clasicul „uz de forță” la varietatea „uzului de forță în stradă”.

Prima concluzie necesară care se impune este diferența conceptuală dintre „uzul de forță în exces” și „uzul excesiv de forță”, raportate la conceptul de bază de „uz de forță”. Aceasta se datorează faptului că, în primul caz, uzul de forță se impune potrivit circumstanțelor cazului particular, doar că volumul diferă, iar în cel de-al doilea caz, uzul de forță ar fi fost excesiv în sine, nefiind necesar *a priori*, fiind lipsit de rezonabilitate ca și premiză. În aceeași ordine de idei, după noi, „uzul excesiv de forță” este o categorie mai degrabă ce desemnează și atribuie o trăsătură colectivă desemnată generic și uzual unui anumit un fenomen de grup, prin generalizare (*exemplu, uzul excesiv de forță de către „poliție”*), și nu unul particular determinat în fapt, sau având conținut juridic. Subsecvent, un subiect poate să nu se împotrivescă în mod neapărat atunci când se intervine, ci să fie cooperant, cel puțin aparent și inițial, dar totuși forța să fie necesară într-un anumit volum. Nu vom face totuși cazuistică, deoarece aceste procedee generează inevitabil distorsiunea scopului demersului științific.

Astfel, din evidențele publice ale Biroului Federal de Investigații [11], în Statele Unite ale Americii, în perioada 2010-2019, un număr de 503 ofițeri de poliție au decedat în legătură cu exercitarea atribuțiilor de serviciu, inclusiv la intervenții, iar durata medie a serviciului ofițerilor decedați la datorie a fost de 11 ani. În Republica Moldova se păstrează evidențe și se fac analize, însă se înțelege că specificul acestui domeniu în cele două jurisdicții diferă.

În continuare, la analiza cadrului normativ național, a jurisprudenței străine ce guvernează raportul de intervenție având pe de o parte autoritatea, în persoana reprezentantului denumit generic agentul statului, și pe de altă parte persoana particulară, individul, ar putea rezulta faptul că, în toate cazurile de interacțiune există un moment al *adevărului*, general acceptat, atunci când se depășește *linia imaginară*, iar intervenția este admisă pentru a curma o faptă presupus prejudiciabilă prefigurată cognitiv în acest mod de cel îndrituit să acționeze, adică să aplice forța coercitivă a statului cu care este investit, fie vice-versa, atunci când forța nu este rezonabilă.

Dimpotrivă, dacă la conștientizarea bănuielilor pentru a decide aplicarea măsurilor procesuale de constrângere în privința suspectului, inclusiv a alege care dintre măsurile procesuale de constrângere urmează a fi aplicate, fie de a decide înaintarea notificării oficiale de săvârșire a unei infracțiuni, fie aplicarea măsurilor (metodei) speciale de investigații sau efectuarea acțiunilor de urmărire penală intruzive, evaluarea implicării altor suspecți, alte cazuri, cu efectele juridice corespunzătoare pentru situația persoanelor, agentul statului are posibilitatea de a evalua într-o oarecare măsură circumstanțele cazului particular, a analiza situația și reieșind din aceste raționamente să adopte o hotărâre, în cazul spre exemplu al intervenției

neplanificate și necoordonate, în misiune, de cele mai deseori agentul statutului este limitat, fiind necesar a decide în fracțiuni de secundă. Acesta poate fi și cazul în care, deși planificată intervenția, rezultatele la locul evenimentului diferă de așteptări deși, este tot atât de evident că aflarea în misiune, intervenția la fața locului, impune subiectului oficial o anumită exigență de prudență, o atitudine psihologică față de lumea înconjurătoare, care nu se poate raporta la condiția unei persoane ordinară care nu are nici pregătirea și nici obligația legală să acționeze. Astfel, așa cum se indică în sistemul de drept anglo-saxon cu specific jurisprudențial american, care după noi este un etalon la care se poate raporta în această materie orice profesionist, *bănuiala (suspiciunea) rezonabilă, rezonabilitatea obiectivă și cauza probabilă* sunt concepte centrale în evaluare caracterului intervenției. Preliminar susținem că, este adevărat că categoria juridică *bănuială/ suspiciune rezonabilă* în Statele Unite diferă într-o oarecare măsură ca și categorie juridică de cea existentă în legislația națională, cu atât mai mult în partea în care ar putea să se afle în raport de interdependență sau complinitor cu *cauza probabilă*, care nu are un corespondent identic. În același mod, deși suspiciunea rezonabilă, reprezintă un standard legal de probă, chiar dacă este mai puțin decât așa-numita cauză probabilă, este totuși mai mult decât o suspiciunea incipientă, neparticularizată, și trebuie să se bazeze pe fapte specifice și articulabile [12, p.212]. Aceasta rezultă și din faptul că, la un anumit moment Curtea Supremă a Statelor Unite, în Terry c. Ohio [13] ar fi diminuat standardul de protecție spre exemplu în cazul percheziției pentru un test al echilibrului rezonabilității, ulterior desfășurat în contrariu în Dunaway c. New York [14], Michigan c. Summers [15] (*coraportul valorilor protejate, cum ar fi percheziția și prevenirea infracțiunilor pe de o parte, în comparație cu libertatea și siguranța în cazul reținerii / arestului pe de altă parte, explicând caracterul de excepție al acestor cazuri, n.a.*) și așa mai departe.

În jurisprudența diferitor jurisdicții, dar și cadrul normativ național pot fi găsite noțiuni precum rezonabilitate, temeinicie, justețe, justificare, îndreptățire, circumstanțe concrete de fapt și de drept, elemente de fapt, indici rezonabili, indici temeinici, motive verosimile, încredere sau convingere rezonabilă, pentru a desemna în tot sau în parte o ipoteză tip care interesează obiectul acestui demers științific - intervenția, care poate fi rezumată din punct de vedere al conținutului la „bănuială” sau „convingerea rezonabilă”, „rezonabilitatea obiectivă”, și mai puțin „cauza probabilă” care oricum prezintă interes pentru înțelegerea judecăților și raționamentelor.

Acest exercițiu este important pentru a elucida și dezvolta conceptul de rezonabilitate de la simplu la complex sau de la particular la general. Din raționamentele indicate, cercetarea de față este dedicată subiectului rezonabilității la intervenție și uzului de forță, identificarea unui standard la care se poate raporta un profesionist, dar și având scopul de a elucida problematica acestui standard la aplicarea propriu-zisă.

Astfel, punctul central va fi conceptul bănuielii rezonabile și rezonabilitatea în sine ca standard pentru intervenție și uz de forță.

Rezultate și discuții. Este pe cât se poate de înțeles că, deși raționamentele pe care se bazează spre exemplu începerea urmăririi penale, sau aplicarea măsurilor preventive pe de o parte și intervenția pe de altă parte nu sunt echivalente, mai mult decât atât deosebindu-se prin conținutul bănuielii rezonabile în funcție de jurisdicție și nu doar. Totuși, din punctul de vedere al utilității practice și științifice, pentru a înțelege aceste categorii juridice, trebuie folosit întregul spectru de remedii, inclusiv de drept comparat, modelându-le și aplicându-le consecvent și unitar situațiilor particulare. Același exercițiu este efectuat în partea în care ne vom referi la „*circumstanțele particulare ale cazului*” și la conceptul de „*observator obiectiv*”.

Așadar, pentru o mai bună înțelegere a firului logic, vom prezenta aspectele cheie în materie, invocând judecățile care stau la baza raționamentelor, premisele care generează concluziile. Astfel reamintim că, potrivit jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului, *suspiciunea rezonabilă* presupune existența *faptelor sau a informației* ce va convinge un *observator obiectiv* că persoana vizată a *săvârșit infracțiunea*. Ceea ce poate fi considerat *rezonabil*, totuși ține de toate *circumstanțele cauzei* (§ 32 *Fox, Campbell și Hartley c. Regatului Unit, 1990; s.n.a.*).

Codul de procedură penală la art. 6 pct. 43) a preluat acest concept și explică că, prin *bănuială rezonabilă se înțelege suspiciunea* care rezultă din existența unor fapte și/sau informații care ar convinge un observator obiectiv că s-a comis ori se pregătește comiterea unei infracțiuni imputabile unei anumite ori anumitor persoane și că nu există alte fapte și/sau informații care înlătură caracterul penal al faptei ori dovedesc neimplicarea persoanei.

Fără a elabora asupra punctelor tari și slabe din definiția legală așadar, spre exemplu, intuițiile, impresiile, ideile, zvonurile, sau prejudecățile, în calitate de indicii privind participarea persoanei la comiterea infracțiunii, nu rezultă în îndeplinirea condiției de existență a unor *motive verosimile suficiente*, asigurând veritabile garanții împotriva arbitrarului [12, p.186].

În continuare evidențiem că, în sistemul de drept Common Law, punctul de pornire recunoscut în materia uzului de forță, rezultă din reguli și judecăți legale care au o istorie îndelungată. Invocăm unul dintre exemplele relevante, „*dacă persoanele urmărite de... ofițeri pentru infracțiuni sau suspiciunea justă a acestora... nu se vor supune acestor ofițeri, ci fie se vor împotrivi sau se vor sustrage înainte de a fi reținuți sau fiind reținuți, se vor salva, vor opune rezistență sau se vor sustrage, încât nu pot fi prinși altfel și, prin aceasta ar putea fi necesară uciderea, nu constituie crimă*” [17]. În aceeași ordine de idei, „*dacă un hoț rezistă și nu se lasă prins, fie fiind somat și solicitat ajutorul trecătorilor* [18], *fie fiind urmărit, dacă este ucis de urmăritori, nu este o crimă*” [19, p. 52]. Acest standard este aplicabil atât pentru reprezentanții autorităților, în prezența sau lipsa unui mandat [20, p. 36], cât și de către persoane în

capacitatea lor privată. Un standard similar pentru legea autoapărării spre exemplu a fost invocat în hotărârea instanței din Anglia și Wales în cauza *R c. Dudley (Thomas)* [21].

Astfel, reguli de drept comun, fiind expuse în lucrările reputatului jurist și judecător Sir Matthew Hale, citate în sistemul de drept anglo-saxon, a regăsit reflectie în jurisdicțiile cu sistem de drept Common Law, inclusiv în sistemul american. Așa cum, doctrina despre uzul de forță este definită în primul rând de statele ce alcătuiesc uniunea, în diferite variații această regulă s-a regăsit în statute, dar a existat și o jurisprudență impresionantă și coerentă în materie la toate nivelurile, locală, de stat, de circuit sau federal.

În continuare remarcăm că, a existat o evoluție constantă a regulilor ce guvernează uzul de forță în sistemul jurisprudențial american, atât în partea în care s-a referit la normele juridice cu vocație să acorde protecție drepturilor persoanelor pe de o parte, fie pe de altă parte să confere dreptul de a acționa rezonabil și legal autorităților, însă conținutul a rămas unul constant și nealterat. Spre exemplu, uzul de forță a fost analizat prin prisma legii de autoapărare (**implică dreptul la viață; **ne vom referi mai târziu*), fie invocând protecția amendamentului V, VI, VIII sau XIV la Constituția Statelor Unite ale Americii, fie clauza procesului echitabil, ca în cele din urmă, Amendamentul IV al Constituției Statelor Unite ale Americii, să fie recunoscu piatra de temelie și standardul drepturilor cetățenești la intervenția autorităților de aplicare a legii. Astfel, acesta consfințește „*dreptul persoanelor de a fi în siguranță în ceea ce privește persoana proprie, domiciliul, documentele, și care acțiunea împotriva perchezițiilor și confiscărilor nerezonabile, care nu poate fi încălcat, nu pot fi emise mandate decât în baza unei cauze probabile, susținută de jurământ sau afirmație, care ar descrie în mod particular locul ce urmează a fi percheziționat, persoanele sau lucrurile ce urmează a fi reținute*”. Subsecvent trimiterii constituționale exprese la conceptul de „*rezonabil*” și de „*cauză probabilă*”, acest amendament nu trebuie privit în sens îngust, izolat, ci prin suplimentare jurisprudențială. Aceasta este prevăzut în mod expres în *Ornelas c. Statelor Unite* [22], **ocazie cu care Curtea Supremă Federală a statuat că**, „*regulile juridice ce se referă la cauză probabilă și suspiciunea rezonabilă dobândesc conținut numai prin aplicare.*”, și nu prin aplicare abstractă ci „*i se poate da sens doar prin aplicare la circumstanțele particulare ale cazului.*” În **Graham c. Connor** [23] Curtea Supremă Federală a apreciat că, „*reclamațiile ce privesc uzul de forță în exces în cursul reținerii, opririi de control sau alte „sechestrări” ale unui cetățean liber sunt cel mai bine caracterizate prin invocarea protecției celui de-al patrulea amendament și trebuie judecate prin trimitere la standardul de „rezonabilitate”. Testul de „rezonabilitate” din cel de-al patrulea amendament cuprinde faptul dacă acțiunile ofițerilor sunt „obiectiv rezonabile” în lumina faptelor și circumstanțelor cu care se confruntă, fără a ține cont de intenția sau motivația lor de bază.*”

Citând totodată constatările relevante din Ornelas, Curtea Supremă Federală a apreciat că, „*a articula precis semnificația „suspiciunii rezonabile” și „cauzei probabile” nu este posibil. Acestea sunt concepte de uz comun (uzual, de bun simț, de bună credință, n.a.), de natură non-tehnică care privesc „considerațiile faptice și practice ale activității de zi cu zi, în care acționează o persoană rezonabilă și prudentă, și nu tehnicienii (profesioniști, n.a.) juridici.*”, sau în Bell c. Wolfish [24] „*testul rezonabilității în temeiul celui de-al patrulea amendament nu este capabil de o definiție precisă sau de o aplicare mecanică.*”

Spre deosebire de cele menționate mai sus, din jurisprudența Curții Europene pentru Drepturilor Omului vom invoca Timuș și Țaruș c. Moldovei [25], în care angajații poliției au invocat autoapărarea pentru a justifica uzul de forță letală (§37, 43 *Timuș și Țaruș c. Moldovei*). În același mod, în această categorie de cauze, se invocă în special articolele 2 „*dreptul la viață*” și 3 „*interzicerea torturii*” din Convenția Europeană, în diferite formule.

În continuare, supunem judecării conceptul de *observator obiectiv* și *convingerea acestuia* din cuprinsul conceptului de bănuială rezonabilă la nivel național, deoarece acestea sunt elemente centrale în demonstrarea rezonabilității uzului de forță.

Pe de o parte, elementul de *convingere* în sensul în care poate fi „convins” un observator obiectiv, în forma în care se regăsește atât în legislația națională, cât și în jurisprudența consacrată de CtEDO acestui domeniu, poate fi perceput ca unul ce ține de latura interioară, de elementul subiectiv, și nu se raportează în tot la răspunderea obiectivă, cum s-ar putea crede, adică prin concluzionare doar dintr-o secvență obiectivă, materializată în lumea exterioară prin acțiune sau inacțiune, având sau nu după caz urmări prejudiciabile materiale. Astfel, *convingerea* este prefigurarea cognitivă, intelectuală, în urma căreia se poate spune cu o probabilitate înaltă că decizia în cazul particular nu a fost una arbitrară. Anterior am expus totodată că, prin conceptul de „convingere” a unui observator obiectiv, care se formează în urma analizei probatoriului, se înțelege puterea suverană a acestuia de a aprecia valoarea probelor penale și de a le reflecta în raționamente cu privire la veridicitatea probelor, în urma cărora cel chemat să soluționeze acțiunea penală dobândește un sentiment de certitudine cu privire la existența infracțiunii și a vinovăției făptuitorului [12, p.94]. Totodată, observatorul pe lângă faptul că trebuie să fie obiectiv, trebuie să fie și „imparțial” [12, p.129]. Deși am menționat că, utilizarea substantivului „convingere” mai degrabă relativizează răspunderea celui îndrituit să examineze și să interpreteze probele cauzei [12, p. 94], considerăm că, conținutul acestei convingeri va diferenția în dependență de subiectul căruia i se va atribui rolul de observator obiectiv. În această parte, în *Michigan c. Summers* [29], Curtea a apreciat că „*balansarea intereselor concurente*” este „*principiul cheie al Amendamentului IV*”.

După cum ne-am expus cu alte ocazii, nu este clară și nici reglementată la moment sintagma „*observator*

obiectiv”, deoarece nu este menționat cine este acesta, ofițerul de urmărire penală, procurorul, judecătorul sau și alte persoane [12, p.59]. Această dilemă se dezvoltă pe măsura în care sunt abilitați de a face uz de forță mai multe categorii de subiecți în virtutea prevederilor cadrului normativ general, art. 3 al Legii nr. 218/2012. Trezește întrebări adjectivul de „*obiectiv*”, cine stabilește gradul de obiectivitate, de ce depinde acest grad de obiectivitate și desigur cine-l acordă „*observatorului*”. Astfel, din judecățile menționate necesită clarificare cine este *observatorul obiectiv* și dacă acesta trebuie să fie unul obișnuit și ordinar, sau deosebit și special.

În primul rând, depersonificarea bănuielii în sensul în care conceptul ar avea existență și semnificație autonomă de acel *observator obiectiv*, este în opinia noastră o abordare lipsită de substanță. Prezența observatorului obiectiv este una centrală în cadrul acestui concept, în jurul acestuia gravitează celelalte elemente, suspiciunea, circumstanțele, faptele sau informațiile [...], iar la rândul său, accent se va pune pe persoana celui care bănuiește pe cineva sau ceva. Această ipoteză va permite evitarea cuantificării pe cât posibil a elementelor circumstanțiale obiective și a atinge plenitudinea care, ar permite unui *observator ordinar* să fie în măsură determinantă *obiectiv*. În aceste ipoteze, având în vedere circumstanțele particulare ale cazului ce alcătuiesc tiparul generic, orice individ particular ordinar va acționa cu probabilitate înaltă în modul așteptat, adică cel general acceptat ca și rezonabil, iar prin urmare legal.

Acest aspect poate să rezulte spre exemplu din prevederile art. 168 Cod de procedură penală, care reglementează dreptul cetățenilor de a prinde persoana bănuită de săvârșirea infracțiunii. Textul de lege stabilește că, oricine este în drept să prindă și să aducă forțat la poliție sau la o altă autoritate publică persoana prinsă asupra faptului săvârșirii unei infracțiuni sau care a încercat să se ascundă ori să fugă imediat după săvârșirea infracțiunii. Astfel, persoana prinsă poate fi legată în cazul în care opune rezistență reținerii. Codul reglementează ipoteza că, dacă există *temeiuri rezonabile* de a presupune că persoana prinsă are asupra sa armă ori alte obiecte periculoase sau obiecte care prezintă interes pentru *cauza penală* [31], persoana care a prins-o poate să-i controleze hainele și să-i ia obiectele respective pentru a le transmite organului de urmărire penală. Această logică poate să rezulte din prevederile Codului penal al Republicii Moldova, cât și Codului contravențional în partea în care reglementează prin norme generale cauzele care înlătură caracterul *illegal* al faptei, implicit *starea de legitimă apărare* și *extrema necesitate* (*a se vedea de asemenea starea de legitimă apărare și extrema necesitate în contextul Legii nr. 130/2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă* [32]), într-o oarecare măsură executarea ordinului sau dispoziției superiorului (*Codul contravențional nu stabilește o astfel de cauză, n.a.*), fiind suplimentat de prevederile art. 275 Cod de procedură penală prin care își găsește aplicarea. Astfel, dacă dreptul de a reține presupusul infractor, cu

aplicarea forței după caz, inclusiv dacă se află în legitimă apărare, este acordat oricărui cetățean, atunci oricare cetățean, poate deveni acel observator *obiectiv* care să bânuiască în mod rezonabil pe cineva de săvârșirea unei fapte ilegale, și să fie îndreptățit să facă uz de forță, inclusiv la împotrivire. Mai mult decât atât, spre exemplu în cauza *Timuș și Țaruș citat mai sus*, autoapărarea a fost invocată de autoritățile Republicii Moldova în cursul procedurilor penale pentru a justifica intervenția poliției în cadrul unei operațiuni de reținere a unor persoane suspectate de tâlhărie. Un exemplu elocvent tip în sistemul Common Law poate fi găsit în *History of the Pleas of Crown*, „dacă *A comite o crimă și se sustrage, sau se împotrivește oamenilor care vin să-l prindă, astfel încât acesta să nu poată fi prins fără a fi ucis, o astfel de ucidere nu este infracțiune, cel care a făcut aceasta sau i-a pierit oricare dintre lucruri aparținând lui A. nu a va fi pus sub acuzare, chiar dacă nu a avut nici un mandat al vreunei instanțe de justiție, în cazul acesta legea face ca fiecare persoană să fie ofițer pentru a reține un criminal*” [33, p. 489]. Acest drept s-ar putea extinde la uciderea infractorului dacă ar fi cazul. Un exemplu clasic se regăsește în aceeași culegere de drept comun, „dacă un hoț atacă un bărbat adevărat, fie afară, fie în casa lui, să jefuiască sau să-l omoare, bărbatul adevărat nu este obligat să dea înapoi, dar poate să-l omoare și nu este crimă.” [34, p. 481], dezbateri actuală și în jurisprudența mai recentă, cum ar fi *People c. Toler*, 2000.

Într-o cauză de principiu, *Boykin c. People* [35], 1896, Curtea Supremă din Colorado a apreciat că, deși există teoria potrivit căreia un atac „trebuie să fi fost atât de aparent și de apăsător încât o persoană rezonabilă în circumstanțele acestui caz ar avea motive să creadă că nu ar putea altfel să scape de vătămarea cu care este amenințat sau să se apere fără a împușca persoana...”, totuși a completat că acesta „...este o declarație a vechii doctrine de drept comun privind „retragerea la perete”, care nu se aplică unui ofițer care nu provoacă agresiunea și care este legal și într-un mod adecvat angajat în efectuarea unei arestări... unde un inculpat (ofițerul, *n.a.*) este în locul în care are dreptul să se afle, cum ar fi de exemplu, un ofițer de poliție angajat în efectuarea unei arestări și este agresat într-un fel în care inculpatul, cu bună credință și convingere onestă, iar circumstanțele fiind de natură să inducă o credință similară unui om rezonabil, că este pe punctul de a primi din mâna agresorului său vătămări corporale sau de a-și pierde viața, dacă nu a provocat atacul sau nu se încadrează în unele dintre excepții... nu este obligat să se retragă sau să fugă pentru a-și salva viața, dar poate să rămână ferm și chiar, în unele circumstanțe, să-și urmărească atacatorul până când acesta din urmă a fost dezarmat sau imobilizat de la îndeplinirea scopului său ilegal; iar acest drept al inculpatului merge chiar în măsura, dacă este necesar, de a lua viața umană...”. În altă ordine de idei, în *Williams c. Statelor Unite* [36], Curtea Supremă Federală nu a întâlnit dificultăți în menținerea unei condamnări a unui ofițer de poliție, constatând încălcarea dreptului la un proces echitabil „în cazul în

care polițiștii iau lucrurile în propriile mâini, rețin persoanele, [și] le lovesc și le bat până când obțin mărturia”.

În *People c. La Voie* [37], Curtea Supremă din Colorado utilizează sintagma „...persoană rezonabil de prudentă în aceleași circumstanțe...” și totodată apreciază că, „apelantul, acționând ca o persoană rezonabilă, avea dreptul de a judeca singur despre pericolul la care era supus...” Deși argumentele expuse mai sus au fost suplimentate în măsură determinată de eșuarea instanței de fond de a da instrucțiuni corespunzătoare asupra chestiunilor de drept juriului în materie de autoapărare, instanța de apel a considerat această chestiune este o problemă mai degrabă de substanță decât de tehnică, privând în acest mod apelantul de drepturile sale legale și constituționale, iar acestea fiind de aplicare universală, au rezultat în afectarea nu doar a drepturilor particulare ale inculpatului, ci a drepturilor tuturor cetățenilor acestui stat.

Din aceeași speță *Timuș și Țaruș*, invocată mai sus, Curtea Europeană a apreciat că „...modul în care procurorii au evaluat circumstanțele cauzei i-ar putea crea unui observator independent impresia că aceștia nu au încercat cu adevărat să elucideze circumstanțele cauzei și să stabilească adevărul... aparent, procurorii au favorizat versiunea colaboratorilor de poliție într-o așa măsură încât au fost dispuși să nu ia în considerație discrepanțele esențiale care existau dintre versiunea aceasta și probele din dosar. Mai mult, declarațiile martorilor au fost tratate ca fiind atât de irelevante, încât procurorii nici nu au depus eforturi să explice din ce cauză acestea nu au fost luate în considerație. De exemplu, expertiza trasologică și balistică a fost efectuată doar pentru a verifica traiectoria glonțului de la locul unde colaboratorii de poliție au susținut că se afla victima...” (§55 *Timuș și Țaruș*, citat mai sus). Aceasta deși, deja devine lipsit de claritate dacă instanța europeană substituie observatorul obiectiv cu cel independent, îi atribuie o criteriu suplimentar, cel de independență, sau introduce un nou standard pentru alt tip de cauze particulare. Până la urmă, în cauza indicată, și alte cauze ce au ca obiect uzul de forță, constatările Curții Europene rezultă mai curând în eficiența investigației și termenul rezonabil de examinare a cazului decât în constatări de substanță. Astfel, spre exemplu în *Corsacov c. Moldovei* [38], reamintit în jurisprudența mai târzie în *Sochichiu c. Moldovei*, Curtea Europeană a apreciat că, „investigația trebuie... să fie efectivă astfel încât să permită stabilirea faptului dacă forța folosită de poliție a fost sau nu justificată în circumstanțele unei cauze (*justified, n.a.*)... Investigarea acuzațiilor grave de maltratare trebuie să fie deplină. Aceasta înseamnă că autoritățile trebuie întotdeauna să depună eforturi serioase pentru a afla ce s-a întâmplat și nu trebuie să se bazeze pe concluzii pripite sau nefondate pentru a înceta investigația sau să le pună la baza deciziilor lor. Ele trebuie să întreprindă toți pașii rezonabili (*reasonable, n.a.*) și disponibili lor pentru a asigura probe cu privire la incident, inclusiv inter alia declarații ale martorilor oculari și probele medico-

legale... Orice omisiune pe parcursul desfășurării investigației care subminează capacitatea de a stabili cauza leziunilor corporale sau identitatea persoanelor responsabile riscă să nu corespundă acestui standard.” Totodată, CtEDO a evidențiat că, „textul articolului 2 din Convenție, luat în ansamblul său, demonstrează că acesta nu are în vedere numai omorul intenționat, dar, în aceeași măsură situațiile în care recurgerea la forță este posibilă și poate conduce la lipsirea involuntară de viață a unei persoane. Orice recurgere la forță trebuie să fie „absolut necesară” pentru atingerea unuia sau mai multor obiective... Această condiție cere aplicarea unui test mai strict și riguros decât cel aplicat în mod normal la determinarea faptului dacă acțiunea statului este „necesară într-o societate democratică” în temeiul paragrafelor 2 ale articolelor de 8 la 11 din Convenție. În consecință, recurgerea la forță trebuie să fie strict proporțională atingerii obiectivelor permise... Având în vedere importanța articolului 2 într-o societate democratică, în aprecierea sa, Curtea trebuie să analizeze foarte atent cazurile în care a fost ucisă o persoană, mai ales atunci când este folosită forța letală intenționată, luând în considerație nu doar acțiunile agenților statului care de fapt au aplicat forța, dar de asemenea toate circumstanțele suplimentare, inclusiv asemenea chestiuni cum ar fi planificarea și controlul acțiunilor examinate. Prin urmare, la determinarea faptului dacă recurgerea la forță este compatibilă cu articolul 2, ar putea fi relevant faptul dacă operațiunea organelor de drept a fost planificată și dirijată, pentru a minimaliza cât mai mult posibil recurgerea la forța letală sau pierderea accidentală de viață...” CtEDO apreciază că, „obligatia generală a statului în temeiul articolului 1... cere implicit că trebuie să fie efectuată o investigație oficială efectivă atunci când persoanele au fost ucise ca urmare a recurgerii la forță... Forma investigației care ar putea să atingă aceste scopuri poate să varieze în dependență de circumstanțe. Cu toate acestea, indiferent de metoda aplicată, autoritățile trebuie să acționeze din inițiativă proprie, imediat ce cauza a ajuns în atenția lor... O cerință de promptitudine și de celeritate rezonabilă este implicită în acest context” (§46-49, Țimuș și Țaruș, citat mai sus).

Totuși considerăm că această abordare nu este una deplină și este doar parțial corectă, în raport cu cea de-a doua, care ar putea raporta rezonabilitatea la un nivel mai înalt, peste mediu, a observatorului, care tocmai datorită pregătirii sale, autorității cu care este investit, datorează obiectivitate, și poate face abstracție spre exemplu de circumstanțe neînsemnate, iar în același timp să se conducă de lege și circumstanțe relevante la evaluarea cazului particular și să acționeze, având încredere că aplicarea forței a fost rezonabilă și prin urmare legală. Acesta ar fi subiectul care dispune de un nivel dincolo de experiența obișnuită, comună exemplificată în prima accepțiune. În susținerea acestei teorii există judecăți pertinente. Astfel, verificând constituționalitatea Statutelor Tennessee în cauza Tennessee c. Garner [39], 1985, așa cum a fost afirmat „lipsirea de viață unui suspect ce evadează sau

încearcă să evadeze este protejată de Amendamentul IV al Constituției, și este legală în măsura în care este rezonabilă. În aceste condiții, pentru a fi rezonabilă, trebuie să existe o cauză probabilă susținută de un jurământ sau o afirmație.” Curtea apreciază că, „nu este mai bine ca orice suspect să moară decât să evadeze. În cazul în care suspectul nu prezintă un pericol imediat pentru ofițer sau alții, răul rezultat din eșecul de a-l reține nu justifică utilizarea forței letale pentru a face acest lucru. Este, fără îndoială, regretabil când un suspect care este la vedere scapă, dar faptul că poliția ajunge puțin târziu sau este puțin mai lentă nu justifică întotdeauna uciderea suspectului. Un ofițer de poliție nu poate reține un suspect neînarmat, nepericulos, împușcându-l. Statutele Tennessee sunt neconstituționale în măsura în care autorizează utilizarea forței letale împotriva acestor categorii de suspecti care evadează.”, deoarece în cazul particular analizat „ofițerul era „rezonabil de sigur”, și „și-a dat seama că (suspectul, n.a.) nu era înarmat.” Totodată, „statutul Tennessee nu este neconstituțional... în cazul în care ofițerul are o cauză probabilă să creadă că suspectul prezintă o amenințare de vătămare gravă, pentru sine, fie pentru alții, nu este din punct de vedere constituțional nerezonabil să se prevină evadarea prin utilizarea forței letale. Astfel, dacă suspectul îl amenință pe ofițer cu o armă sau există o cauză probabilă de a crede că a săvârșit o infracțiune care implică provocarea sau a cauzat vătămări grave, poate fi utilizată forța letală, dacă este necesar, pentru a preveni evadarea și, dacă, acolo unde este fezabil, să fie dată somația.” Acest concept de „rezonabilitate obiectivă” a fost dezvoltat în **Graham c. Connor, 1989** [40] astfel, se acordă un loc aparte actelor materiale obiective. Așadar, în Marion County, Oregon spre exemplu, afirmația sau memoriul pentru cauza probabilă se poate baza printre altele pe martorul ocular de încredere, mărturia de autodenunțare/ admiterea vinovăției sau declarația falsă ce poate fi probată, probele fizice ce indică legătura cu suspectul, care se certifică prin declarația ofițerului de caz sub răspundere penală. Totodată, necesitatea existenței cauzei probabile, nu implică încetarea oricăror acțiuni pentru a elabora afirmația, memoriul pentru cauza probabilă, aceasta se va realiza după reținere, uz de forță. Așadar, în cele din urmă, în jurisprudența mai recentă a Curții Supreme Federale, *Ornelas c. Statelor Unite* [41] instanța apreciază elementul central al argumentării, anume că un „ofițer de poliție obiectiv rezonabil, măsoară o suspiciune rezonabilă sau o cauză probabilă...” dezvoltând în acest sens ceea ce a spus anterior în *Graham c. Connor*. Este necesară de asemenea constatarea din cauza *Statele Unite c. Ortiz* [42] încât, „deoarece unul dintre factori este întinderea intruziunii, este clar că caracterul rezonabil depinde nu numai de momentul... ci și de modul în care aceasta se efectuează.”

Un ultim aspect la care ne vom referi în prezenta cercetare, este legea autoapărării. Acesta a fost unul dintre remediile aplicabile în cazul uzului de forță, care după cum am menționat mai devreme, a fost recunoscut

mai puțin protector decât amendamentul IV deși, în principiu, după cum s-a observat se aplică în mai multe jurisdicții. Cauza la care ne vom referi este Young c. People [43]. În argumentarea stării de autoapărare instanța a apreciat că, „frica (temerea) de infracțiuni... și omuciderea săvârșită cu scop de prevenție, nu poate fi suficientă pentru a justifica uciderea. Trebuie să pară că circumstanțele au fost suficiente pentru a excita temeri ale unei persoane rezonabile și că partea care a ucis a acționat adevărat sub influența acelor temeri și nu din spirit de răzbunare.” În continuare Curtea Supremă din Colorado subliniază că, „este de datoria juriului să evalueze dacă persoana a acționat în autoapărare, ca urmare a unui pericol real sau aparent care să justifice acțiunea.” Astfel, se evidențiază că, persoana poate să acționeze în stare de legitimă apărare chiar și în cazul aparenței, care în acele condiții se bazează pe temeuri rezonabile de a crede, și care de fapt chiar sunt crezute de observatorul obiectiv. Aceleași raționamente sunt urmărite constant, cum ar fi în People c. La Voie, 1964 [44].

Citând Boykin c. People, „curtea a instruit în mod corespunzător juriul cu privire la legea autoapărării, presupunând că declarațiile martorilor pentru acei oameni (juriul) este adevărată, dar era de datoria sa de a instrui asupra teoriei părții opuse că uciderea a fost făcută în stare de autoapărare. În cazul în care un inculpat se află în locul în care are dreptul să fie, cum ar fi, de exemplu cazul unui ofițer de poliție angajat în efectuarea unei arestări și este agresat într-un mod pe care inculpatul (polițistul, n.a.) îl crede sincer și cu bună credință, precum și circumstanțele ar induce o credință similară într-un om rezonabil, că este pe punctul de a primi din partea agresorului vătămări corporale sau de a-și pierde viața, dacă nu a provocat el însuși atacul sau nu se încadrează în unele dintre excepțiile menționate mai sus, nu este obligat să se retragă sau să fugă pentru a-și salva viața, dar poate să țină piept și chiar, în anumite circumstanțe, să-și urmărească agresorul până când acesta din urmă a fost

dezarmat sau indisponibilizat de la îndeplinirea unui scop ilegal; iar acest drept merge chiar în măsura extinsă în care, dacă este necesar, se va lua viața umană.” În aceeași cauză, „din mărturii se înțelege că... inculpatul avea motive întemeiate să se teamă că era pe cale să i se provoace serioase vătămări corporale sau să-l omoare și credea sincer și serios că se află într-un astfel de pericol și că nu putea scăpa de o astfel de vătămare sau moarte sau de a preveni același lucru prin retragere sau în alt mod decât prin împușcarea persoanei și că a tras focul letal în scopul de a se apăra astfel.”

În concluzie, așa cum societatea, indiferent de jurisdicție este preocupată de securitate iar aplicarea forței și angajarea intervenției organelor de aplicare a legii, în special a forței de poliție, este și va rămâne actuală, problematica intervenției adecvate va continua să fie subiect de dezbatere.

Considerăm că lucrarea a atins obiectivele urmărite, inclusiv contribuie la elucidarea conținutului și dezvoltarea conceptului de rezonabilitate, explicarea conținutului bănuielii și convingerii rezonabile, a observatorului obiectiv, și altor aspecte de interes. Totodată, putem conchide că, intervenția, uzul de forță, fiind la prima vedere simple în aplicare, au un conținut complex atunci când în balanță se pune rezonabilitatea. Așa cum am încercat să argumentăm, acest domeniu necesită cercetare și dezvoltare. În dreptul comparat există o jurisprudență care poate fi deplin valorificată în plan național. Analiză suplimentară necesită standardul conceptului de „dincolo de orice dubiu rezonabil” la judecarea acestor categorii de cauze, continuarea identificării precedentelor de actualitate. Totodată necesită dezvoltare metodologia și metodică pregătirii profesionale inițială și continuă. Un subiect de importanță este totodată angajarea răspunderii autorităților de aplicare a legii și a reprezentanților acestora pentru admiterea încălcărilor ca formă de responsabilitate civică, dar și juridică în fața societății.

Referințe bibliografice:

- [1].Charles A. Gruber, Wayne W. Schmidt., Mandatory Nationwide Use of Force Reporting by Police and Correctional Agencies – and Why This is an Important Issue, AELE Mo. L. J. 501 Special Articles Section (6), 2015, Chicago, p. 501.
- [2].Ghidul privind intervenția profesională, aprobat prin Ordinul comun MAI/MJ/ MF/CNA/SIS/SPPS nr. 4/44/17-O/6/1/4 din 11 ianuarie 2018, disponibil: politia. md.
- [3].Precizarea Inspectoratului General al Poliției pe cazul Andrei Brăguță, din 31 august 2017, disponibil: politia. md/ro/content/update-precizare.
- [4].Declarația cu privire la poliție adoptată prin Rezoluția Consiliului Europei nr. 690 din 1979, disponibil: pace.coe.int.
- [5].Codul de conduită al autorităților de aplicare a legii adoptat prin Rezoluția Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite nr. 34/169 din 1979, disponibil:ohchr.org.
- [6].Legea nr. 218/2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc, cu modificările din 15.11.2018, disponibil: legis.md.
- [7].Hotărârea de Guvern nr. 474/2014 cu privire la aprobarea Nomenclatorului mijloacelor speciale, al tipurilor de arme de foc și al munițiilor aferente, precum și a regulilor de aplicare a acestora, cu modificările din 03.04.2019, disponibil: legis.md.
- [8].Legea nr. 130/2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, cu modificările din 15.11.2018, disponibil: legis.md.

- [9]. PNUD Moldova, 2008, Ministerul Afacerilor Interne și PNUD ONU, Bons Offices, disponibil: undp.org.
- [10]. IACP, Police use of force in America, 2001, p. 18.
- [11]. Raportul Law Enforcement Officers Killed and Assaulted, 2019, Uniform Crime Reporting (UCR) Program's Law Enforcement Officers Killed and Assaulted (LEOKA) data collection.
- [12]. Pântea A., Bănuiala rezonabilă: cadrul procesual penal național și jurisprudența curții europene pentru drepturile omului, Ed. Cartea Juridică, Chișinău, 2019, p. 212.
- [13]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza Terry c. Ohio 392 U.S. 1, 1968, **disponibil: supreme.justia.com**.
- [14]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza Dunaway c. New York, 442 U.S. 200, 1979, **disponibil: supreme.justia.com**.
- [15]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza Michigan c. Summers, 452 U.S. 692, 1981, **disponibil: supreme.justia.com**.
- [16]. Pântea A., op.cit., p. 186.
- [17]. Tennessee, *citat mai sus* // Apud Sir Hale Matthew, Historia Placitorum Coronæ.
- [18]. a se vedea „hue and cry”, statute of Winchester 1285, disponibil: thehistoryofengland.co.uk.
- [19]. Sir Hale Matthew, The History of the Pleas of the Crown, Vol. I, Philadelphia, 1847, p. 52, disponibil: upload.wikimedia.org.
- [20]. Sir Hale Matthew, Pleas of the Crown or the A methodical summary of the subjects matters relating to that subject, 1716, p. 36, disponibil: lawlibrary.wm.edu.
- [21]. Hotărârea Curții Supreme din Anglia și Wales în cauza R c. Dudley (Thomas), 14 QBD 273, 1884, disponibil: casemine.com.
- [22]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza Ornelas c. Statelor Unite. 517 U.S. 690, 1996, **disponibil: supreme.justia.com**.
- [23]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza **Graham c. Connor, 490 U.S. 386, 1989, disponibil: supreme.justia.com**
- [24]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza Bell c. Wolfish, 441 U.S. 520, 1979, **disponibil: supreme.justia.com**.
- [25]. Hotărârea Curții Europene pentru Drepturile Omului în cauza Timuș și Țaruș c. Moldovei, nr. 70077/11, 2013, disponibil: hudoc.echr.coe.int.
- [26]. Pântea A., op.cit., p. 94 // Apud Neagu I., Damaschin M., Tratat de procedură penală. Partea generală, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 413.
- [27]. ibidem, p. 129.
- [28]. ibidem, p. 94.
- [29]. *Michigan, citat mai sus.*
- [30]. Pântea A., op.cit., p. 59.
- [31]. Norma necesită revizuire, deoarece în ipoteza infracțiunilor flagrante, delictului flagrant, această prevedere se află în contradicție cu prevederile ce reglementează procesul penal (*exemplu art. 1, 6 pct. 5) și altele din Codul de procedură penală*).
- [32]. Legea nr. 130/2012 citată mai sus.
- [33]. Sir Hale Matthew, op.cit, p. 489.
- [34]. Sir Hale Matthew, op.cit., p. 481; a se vedea doctrina „law self defence” și „true man” People c. Toler 9 P. 3d 341, Colo. 2000; Beard c. Statelor Unite, 158 U.S. 550, 1895.
- [35]. Hotărârea Curții Supreme din Colorado, Statele Unite ale Americii, în cauza Boykin c. People, 22 Colo. 496, 45 P. 419, 1896 Colo. LEXIS 275, disponibil: lawofselfdefense.com.
- [36]. Hotărârea Curții Supreme a Statelor Unite ale Americii în cauza Williams c. Statelor Unite, 341 U.S. 97, 71 S.Ct. 576, 95 L.Ed. 774, 1951 disponibil: courtlistener.com.
- [37]. Hotărârea Curții Supreme din Colorado, Statele Unite ale Americii, în cauza People c. La Voie **395 P.2d 1001, 1964, disponibil: law.justia.com**.
- [38]. Hotărârea Curții Europene pentru Drepturile Omului în cauza Corsacov c. Moldovei, 18944/02, 2006, disponibil: hudoc.echr.coe.int; Sochichiu c. Moldovei, 28698/09, 2012, disponibil: agent.gov.md.
- [39]. Tennessee, *citat mai sus.*
- [40]. **Graham, citat mai sus.**
- [41]. Ornelas, *citat mai sus.*
- [42]. Hotărârea Curții Supreme Federale a Statelor Unite ale Americii în cauza *Statele Unite c. Ortiz, 422 U.S. 891, 895, 1975, disponibil: supreme.justia.com*.
- [43]. Hotărârea Curții Supreme din Colorado, Statele Unite ale Americii, în cauza Young c. People (47 Colo. 352, 1910, disponibil: courtlistener.com.
- [44]. La Voie, *citat mai sus.*

IMPACTUL INTERPRETĂRII ȘI APLICĂRII DEFECTUOASE A NORMEI PRIVIND BĂNUIALA REZONABILĂ ASUPRA DREPTURILOR PERSOANEI

PÂNTEA Andrei,
doctor în drept, lector universitar,
USEM

REZUMAT

Bănuiala rezonabilă în legislația procesual penală a Republicii Moldova continuă să comporte anumite riscuri de aplicare în măsura în care „observatorul obiectiv” se confruntă cu necesitatea formulării ei, la diferite faze procesuale și de aplicare a măsurilor preventive în privința bănuیتului, învinuitului, inculpatului, cu riscul admiterii „dubleror standarde”, în detrimentul calității actului de justiție și a standardelor democratice stabilite de jurisprudența CtEDO. Este adevărat faptul, că existența sau inexistența bănuielii rezonabile pe parcursul procesului penal, este invers proporțională cu calitatea pregătirii profesionale a respectivului „observator obiectiv”, care cu regret, în virtutea anumitor circumstanțe de ordin obiectiv și subiectiv, lasă loc de mai bine.

Cuvinte-cheie: legislație, organul de urmărire penală, procuror, judecător, bănuială rezonabilă, privare de libertate, mandat de arestare, Convenția Europeană pentru Drepturile Omului (CEDO), Curtea Europeană Pentru Drepturile Omului (CtEDO).

THE MISINTERPRETATION AND MISAPPLICATION IMPACT OF REGULATION REGARDING REASONABLE SUSPICION ON DUE PROCESS

PÂNTEA Andrei,
PhD in Law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

The reasonable suspicion in the criminal procedure law of the Republic of Moldova continues to entail certain risks during practical application insofar as the “objective observer” faces the need to formulate it, at different procedural stages and to apply it during preventive measures regarding the suspect, the accused, the defendant, at the risk of admitting “double standards”, to the detriment of the quality of the act of justice and democratic standards established in the ECtHR jurisprudence. It is true that the existence or absence of reasonable suspicion during the criminal trial, is oppositely proportional to the quality of the professional training of this “objective observer”, which to our regret, by virtue of certain objective and subjective circumstances, leaves room for improvements.

Key words: legislation, criminal prosecution body, prosecutor, judge, reasonable suspicion, deprivation of liberty, arrest warrant, European Convention for Human Rights (ECHR), European Court for Human Rights (ECHR).

Gradul de respectare a drepturilor și libertăților cetățeanului reprezintă unul dintre cele mai importante indicatoare ale unui stat de drept. În contextul că totul se află în mișcare, oamenii își decid prioritățile de moment și de perspectivă, unele valori trec pe primul plan, altele pe cel secund, acordarea legislației la standardele democratice rămâne una din cele mai importante priorități în raport cu calitatea actului de justiție. Pe parcursul timpului, și legislația procesual-penală a Republicii Moldova a suportat mai multe intervenții în raport cu ajustarea la standardele internaționale, respectarea drepturilor și libertăților omului, aplicarea corectă și uniformă a prevederilor legale. În timp, a evoluat și abordarea *bănuielii rezonabile*, în formula în care se regăsește în art.6 pct.43 Cod procedură penală al Republicii Moldova [1].

Fără a intra prea mult în discuții referitoare la calitatea acestei formule, trebuie doar să menționăm faptul că legislatorul a făcut o tentativă explicativă a acestui concept, cu desăvârșire lăsând loc pentru abordări diferite în practică, de la caz la caz, de la un

observator obiectiv la altul, de la un organ de drept la alt organ de drept, cu atât mai mult că și normele de procedură penală utilizează diferit această noțiune importantă, în mai multe norme procesuale, în diferite condiții și diferite faze ale procesului penal. Chiar dacă bănuiala rezonabilă este utilizată ca condiție obligatorie la pornirea urmăririi penale, înaintarea actului de acuzare bănuیتului, aplicarea măsurii preventive sub formă de arestare, etc., ea se regăsește și în alte formule, cum ar fi *presupunere rezonabilă* (art.125 alin.1 CPP, Temeiurile pentru efectuarea percheziției), - *temeiuri rezonabile*/art.133, 168, CPP/, *caracter rezonabil*, /art.176 CPP/;-*îndoială rezonabilă* /art.33 /;- *presupunere rezonabilă* /art.125 CPP/;-*conduce rezonabil*/1381CPP/ [2].

Chiar și Legislația Contravențională a Republicii Moldova, mai mult sau mai puțin are o diversificare a noțiunilor: *Presupunere rezonabilă* - art.428 Cod Contravențional, Temeiurile pentru efectuarea percheziției, *Motive rezonabile* - art.429 CC Percheziția corporală și ridicarea obiectelor și documentelor,

Temeiuri rezonabile - art.454 CC Termenul de judecare a cauzei contravenționale [3].

Convenția Europeană pentru Drepturile Omului, versiunea română operează cu noțiunile motive temeinice, motive verosimile, versiunea franceză-motive plauzibile sau rațiuni plauzibile/*des raison plausibles*/, versiunea engleză - „Bănuială rezonabilă”/*reasonable suspicion*/, deși versiunile oficiale se consideră cele în limba engleză și/sau franceză [4].

În interpretarea art.5 pct.1 lit.c) din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului, în afară de diferențe de ordin formal, semnatic, ar exista și deosebiri esențiale, de fond, de ordin juridic în interpretarea sintagmei *de raison plausibles, supoziții plauzibile, rezonabile suspicion, bănuială logică, bănuială rezonabilă, motive verosimile, motive întemeiate, justificate, motive raționale, indicii rezonabile, cauză probabilă./Cauza TERRY vs OHIO contra SUA*/ [5].

Împărtășim opinia cercetătorului român D.Ciuncan, care afirmă, că în toate cazurile este vorba de raportare la existența unor **date, informații care să convingă un observator obiectiv și imparțial** că este posibil ca o persoană să fi săvârșit o infracțiune [6].

Evident că scopul este același, **protejarea individului în fața oricărui arbitrar**, când poate fi adusă atingerea libertății și siguranței persoane, care spre regret mai are loc în practica de aplicare.

Interpretarea și aplicarea defectuoasă a normei privind bănuiala rezonabilă, are un impact extrem de negativ asupra drepturilor persoanei. Acesta se resimte în permanență pe parcursul realizării actului de justiție. Chiar și atunci, când se pretinde că urmărirea penală a fost pornită „în rem” și nu „în personae”, interpretarea și aplicarea defectuoasă a normei privind bănuiala rezonabilă, poate duce la violarea gravă a drepturilor și libertăților individului. Nu există persoană care își va considera mai ușoară situația, în cazul în care urmărirea penală în privința sa a fost pornită „în rem” și nu „în personae”. Uneori, practicienii jonglând cu aceste noțiuni lezează grav dreptul pretinsului făptuitor la apărarea sa, neaducându-i la cunoștință drepturile sale, deoarece urmărirea penală ar fi fost pornită „în rem”. Deși, chiar din cuprinsul ordonanței de pornire a urmăririi penale este clar cine este pretinsul făptuitor. Ori, dacă există o presupusă faptă infracțională există și făptuitor/făptuitori ai acesteia. Iar urmărirea penală este pornită potrivit unei norme penale, cum ar fi abuzul în serviciu, mita, etc., în cazul în care numai funcționarul concret avea atribuțiile funcționale de a decide exclusiv în situația respectivă. Spre exemplu, un primar, polițist, etc. Evident, că pretinsul suspect, vrea să cunoască dacă el este în vizorul organelor de drept, dacă în privința lui sunt declanșate sau nu sunt declanșate anumite proceduri procesual-penale, măsuri speciale de investigație. Și acest drept poate fi restricționat în modul corespunzător prin amânarea informării lui pentru un anumit termen despre faptul că iau fost interceptate convorbirile telefonice, a reprezentat obiectul filării, altor măsuri procedurale. În raport cu respectarea

drepturilor și libertăților individului aceste interpretări defectuoase ale bănuielii sau bănuielii rezonabile, chiar dacă aparent se încadrează în cadrul legal, creează grave crize de imagine ale așa zisului observator obiectiv în particular, și organelor de drept în general, subminând încrederea cetățeanului simplu, sau încrederea aceluiași contribuabil în actul de justiție, care în primul rând vrea să fie protejat nu numai în fața oricărui atentat criminal, dar și în fața oricărui abuz din partea statului, în raport cu ceia ce el face, având o siguranță în ziua de mâine.

Interpretarea și aplicarea defectuoasă a normei privind bănuiala rezonabilă devine foarte periculoasă, în special atunci când „*observatorul obiectiv*” intervine cu anumite ingerințe în dreptul la libertatea și la siguranța persoanei.

Existența unei bănuieli rezonabile - art. 5 § 1 lit. c) din Convenție - permite lipsirea de libertate a unei persoane doar dacă există o „*bănuială rezonabilă*” că această persoană a săvârșit o infracțiune. Bănuiala rezonabilă presupune existența faptelor sau a informațiilor care ar convinge un observator obiectiv că persoana în cauză ar fi putut săvârși infracțiunea. Faptul că o bănuială este presupusă cu bună-credință nu este suficient, fapt demonstrat și de (*Hotărârea Mușuc v. Moldova*, 6 noiembrie 2007) [7].

Cea mai aspră măsură preventivă care poate fi aplicată în cadrul unui proces penal față de bănuit, învinuit și inculpat este arestul preventiv și arestul la domiciliu. Aplicarea acestor măsuri preventive necesită o atenție deosebită din partea organelor de urmărire penală și a instanțelor de judecată. Aplicarea măsurilor preventive arestul și arestul la domiciliu afectează drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, garantate de Constituția Republicii Moldova (art. 25 „Libertatea individuală și siguranța persoanei”) [8]. Astfel, este necesară respectarea întocmai a principiului inviolabilității persoanei (art. 11 CPP), potrivit căruia nimeni nu poate fi arestat decât în cazurile și în modul stabilit de lege. Persoana arestată trebuie tratată cu respectarea demnității umane. Organul de urmărire penală sau instanța judecătorească este obligată să elibereze imediat orice persoană deținută ilegal sau dacă temeiurile arestării au decăzut. Arestarea preventivă (art. 185 CPP) constă în deținerea bănuitului, învinuitului, inculpatului în stare de arest în locurile și condițiile prevăzute de lege și se aplică numai în cazul imposibilității aplicării unei alte măsuri preventive mai ușoare la comiterea unei infracțiuni pentru care legea penală prevede pedeapsa privativă de libertate pe un termen mai mare de 2 ani, fiind posibilă și în cazul când pedeapsa este mai mică de 2 ani, dar învinuitul a comis cel puțin una din acțiunile prevăzute la alin. (1) art. 176 CPP (ascunderea de organul de urmărire penală sau de instanță, împiedicarea stabilirii adevărului în procesul penal ori săvârșirea altor infracțiuni). De asemenea, ea poate fi aplicată de instanța de judecată în scopul asigurării executării sentinței, dacă: bănuitul, învinuitul, inculpatul nu are loc permanent de trai pe teritoriul Republicii Moldova; bănuitul, învinuitul, inculpatul nu este identificat; - bănuitul, învinuitul, inculpatul a încălcat condițiile altor măsuri preventive aplicate în

privința sa (art. 185 alin. (2) CPP). La soluționarea problemei privind necesitatea aplicării măsurii arestării preventive organul de urmărire penală și instanța de judecată vor lua în considerație următoarele criterii complementare:

- caracterul și gradul prejudiciabil al faptei incriminate;
- persoana bănuțitului, învinutului, inculpatului;
- vârsta și starea sănătății lui;
- ocupația lui;
- situația familială și prezența persoanelor întreținute;
- starea lui materială;
- prezența unui loc permanent de trai;
- alte circumstanțe esențiale (alin. (3) art. 176 CPP)

[2].

Conform Hotărârii Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, arestarea preventivă sau arestarea la domiciliu poate fi dispusă doar dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

- legislația procesual-penală permite aplicarea acestor măsuri;
- există o bănuială rezonabilă că persoana a comis infracțiunea de care este acuzată;
- există riscurile prevăzute de Codul de procedură penală care justifică aplicarea arestului;
- alte măsuri preventive nu pot înlătura riscurile menționate la lit. c) [9].

Potrivit jurisprudenței CtEDO, necesitatea de a porni urmărirea penală împotriva persoanei suspectate de comiterea unei infracțiuni poate servi ca justificare inițială a privării de libertate (spre exemplu, în cazul reținerii în flagrant). Aceasta semnifică faptul că persoana poate fi reținută și până la pornirea urmăririi penale. Plenul explică, conform art. 279 alin.(1) Cod de procedură penală, că măsurile procesuale de constrângere pot fi realizate doar după pornirea urmăririi penale, dacă legea nu prevede altfel. Codul de procedură penală prevede o singură situație când măsura procesuală de constrângere poate fi aplicată până la pornirea urmăririi penale. Această excepție este reținerea, fapt ce rezultă implicit din art. 166 alin.(1) Cod de procedură penală. Totuși, pentru a nu încălca dreptul la libertate în cazul reținerii, urmează a fi respectate prevederile art. 166 și 167 Cod de procedură penală. Spre deosebire de reținere, arestarea poate fi solicitată doar după pornirea urmăririi penale [9].

Dacă există probe că învinutului sau inculpatul a întreprins acțiuni prin care s-a eschivat de la urmărirea penală, a împiedicat urmărirea penală sau a comis o altă infracțiune, arestarea preventivă sau arestarea la domiciliu poate fi aplicată și în cazul învinuirii de comiterea infracțiunilor ușoare sau mai puțin grave. Arestarea preventivă și arestarea la domiciliu nu poate fi aplicată pentru infracțiuni pentru care Codul penal nu prevede pedeapsa cu închisoarea [2].

Ceea ce poate fi considerat „rezonabil” depinde de toate circumstanțele cauzei. Faptele care dau naștere suspiciunii nu trebuie să fie suficiente pentru a justifica o condamnare, și nici chiar pentru înaintarea învinuirii, ceea ce reprezintă următorul pas al procesului penal

(Hotărârea *Brogan ș.a. c. Regatului Unit*, 29 noiembrie 1988, § 53). Prin urmare, examinând dacă există o bănuială rezonabilă, judecătorul de instrucție va verifica doar dacă există probe care ar convinge un observator obiectiv că persoana ar fi putut săvârși infracțiunea, și nu dacă persoana este vinovată de comiterea infracțiunii. Bănuiala rezonabilă trebuie să fie bazată pe probe administrate în conformitate cu Codul de procedură penală. Prin urmare, arestarea preventivă poate fi aplicată doar dacă există o bănuială rezonabilă că bănuitul, învinutul sau inculpatul a săvârșit infracțiunea care formează obiectul urmăririi penale sau judecării cauzei (în cazul inculpatului). Curtea Europeană a constatat că a existat o bănuială rezonabilă de comitere a unei infracțiuni atunci când: la domiciliul inculpatului s-au găsit obiecte care aveau legătură cu infracțiunea (Hotărârea *Oral și Atabay c. Turciei*, 23 iunie 2009 § 24-32, când la domiciliu au fost găsite gloanțe, iar persoana era suspectată că acordă susținere unei grupări teroriste, sau hot. *Sevk c. Turciei*, 11 aprilie 2006, § 26, când la domiciliu au fost găsite arme, iar persoana era suspectată că este liderul unei grupări criminale); martorii și înscrisurile indicau prima suspecție asupra implicării persoanei în acțiuni criminale (Hotărârea *Svetoslav Hristov c. Bulgariei*, 13 ianuarie 2011, § 29); inculpatul a fost indicat ca autor de către alte persoane suspectate.

În același timp, Curtea Supremă de Justiție în Hotărârea „Despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu” nr. 1 din 15.04.2013 a explicat în mod expres că „examinând demersul privind aplicarea bănuțitului, învinutului a măsurii arestării preventive, judecătorul de instrucție, la etapa aplicării măsurilor preventive, nu este în drept să pună în discuție chestiunea privind vinovăția persoanei căreia i se incriminează infracțiune, însă verifică dacă există probe suficiente și indici temeinici ce pot confirma o presupunere rezonabilă că bănuitul, învinutul a comis o infracțiune. La demersul privind alegerea ca măsura preventivă a arestării preventive și alternativele la aceasta, conform art. 307, 177 alin. (2) CPP, urmează să se anexeze copiile actelor de pornire a urmăririi penale și, după caz, a ordonanței de punere sub învinuire a persoanei, copiile proceselor-verbale de reținere, ale proceselor-verbale de audiere a bănuțitului, învinutului, precum și cele ale probelor pe dosar ce confirmă existența circumstanțelor care dovedesc necesitatea alegerii în privința persoanei ca măsură preventivă a arestării preventive (date despre persoana bănuțitului, învinutului, date despre antecedentele penale, date că persoana ar putea să se ascundă de organul de urmărire penală, precum și despre amenințările făcute în adresa părților vătămate, martorilor ș.a.) [9]. Materialele prezentate ca anexă la demers se păstrează în instanță în condiții de respectare a secretului urmăririi penale. „Nu rareori probele” ce confirmă existența circumstanțelor care dovedesc necesitatea alegerii în privința persoanei ca măsură preventivă a arestării preventive nu se prezintă deloc, iar dacă se prezintă - partea apărării nu

totdeauna este admisă să ia cunoștință de aceste probe. În asemenea situații, în opinia noastră, se încalcă și normele Codului de procedură penală, precum și norma art.5 din Convenție [4].

În contextual dat, pe fiecare caz aparte de acest fel se va putea demonstra liber faptul că aplicarea măsurii de arest preventiv a fost efectuată cu încălcarea prevederilor imperative ale Codului de procedură penală. Respectiv, se încalcă art.5 alin.(1) din Convenție, deoarece lipsirea de libertate nu a fost făcută potrivit căilor legale. La acest capitol există mai multe cazuri și în jurisprudența CtEDO care vizează atât Republica Moldova, cât și alte state.

În particular, CtEDO menționează că, potrivit art.5 alin.1 din Convenție, orice limitare a libertății trebuie să aibă loc în conformitate cu procedura stabilită de legea internă, cu condiția corespunderii legii interne cerințelor Convenției (cauza *Bordovskiy v. Rusia*) [10].

După cum s-a menționat, la aplicarea reținerii, instanțele nu întotdeauna cercetează prezența temeiurilor indicate, limitându-se la declarațiile de ordin general din demersurile înaintate despre gravitatea infracțiunii imputate. Sau, din acest motiv, și practica judiciară este neunivocă, în cazuri identice pronunțându-se acte judecătorești diametral opuse. Dacă instanțele s-ar conduce strict de prevederile Codului de procedură penală și cele ale art.5 din Convenție, dar nu ar avea o atitudine formală în fiecare caz concret, de multe ori ar ajunge la concluzia că temeiurile pentru reținerea persoanelor bănuite sau învinuite de comiterea infracțiunii lipsesc. Pericolul că persoana se va ascunde, că va săvârși noi acțiuni social periculoase etc. nu poate fi dedus exclusiv din gravitatea infracțiunii incriminate și, respectiv, severitatea posibilei sentințe. Pe lângă aceasta, admiterea demersului de aplicare a arestului preventiv în baza exclusivă a gravității infracțiunii incriminate este inadmisibilă, din simplul motiv că adeseori acțiunile persoanei bănuite se califică, ca atare, de către organul de urmărire penală în lipsa unui control judecătoresc independent privind prezența probelor suficiente pentru prezența unei presupunerii întemeiate că persoana concretă a săvârșit acțiunile incriminate. Cu atât mai mult că actualele organe de urmărire penală au preluat cu succes practica organelor de anchetă sovietice care adeseori dădeau conștient o calificare mai „gravă” acțiunilor bănuitei sau învinuitei, din diverse motive, ca pe urmă instanța să „curețe” învinuirile nefondate sau o parte din învinuirii calificate neadecvat. Și din acest punct de vedere, aplicarea arestului preventiv reieșind din gravitatea infracțiunii imputate este contrară prevederilor art.5 din Convenție. Totodată, în asemenea cazuri este prezentă frecvent și încălcarea art.5 alin.(4) din Convenție, având în vedere că instanța de recurs examinează formal recursurile ce țin de netemeinicia aplicării arestului preventiv. Persoanele în privința cărora se aplică măsura preventivă respectivă au dreptul la verificarea circumstanțelor de fapt și de drept ce au importanță majoră pentru determinarea „legalității” lipsirii de libertate în acel sensul prevăzut de Convenție. Sau, instanța care examinează recursul în privința măsurii de reprimare trebuie să ia în considerare

și să verifice circumstanțele de fapt la care face trimitere persoana supusă arestului și care pot pune la îndoială existența condițiilor necesare pentru lipsirea de libertate „potrivit căii legale”. Deseori examinarea recursurilor de această natură poartă un caracter mai mult decât formal, instanța de recurs neluând în considerare niciun argument ce se referă la circumstanțele de procedură și cele de fapt necesare pentru aplicarea măsurii preventive [11].

Autorii D. Brașoveanu și A. Barbăneagră consideră că norma art.5 din Convenție a fost și mai rămâne a fi o piatră de încercare pentru justiția din Republica Moldova, generând pe parcursul mai multor ani pretenții din partea Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei și CtEDO. Mai multe condamnări răsunătoare la CtEDO pe motivul încălcării art.5 denotă că în Republica Moldova și „libertatea”, și „siguranța” pentru cetățenii simpli sau neagreați de guvernare adeseori poartă un caracter pur declarativ, continuând „slăvitele tradiții” din epoca socialistă [11].

Existența unei bănuiele rezonabile că o persoană a comis o faptă încriminată de legea penală este o condiție *sine qua non* pentru reținerea ei. O suspiciune care nu este bazată pe niciun suport probant sau pe un suport probant insuficient nu se va califica drept suspiciune rezonabilă. Este necesar ca acuzatorul să dispună de un minim de dovezi. În multe cazuri în care Curtea a constatat încălcarea articolului 5 § 1 pentru acest motiv, documentele înaintate instanței în vederea eliberării unui mandat de arest nu conțineau nimic altceva decât declarații acuzatorii, fără trimeri la vreo probă. Astfel a fost cazul *Muşuc c. Moldovei* unde materialele prin care procurorul solicita detenția preventivă a reclamantului nu erau decât o înșiruire de acuzații care nu erau sprijinite cu nici o probă. De fapt, se făcea trimitere la declarațiile unui martor, dar declarațiile respective nu erau la dosar. În acest caz, Curtea a considerat că materialele înaintate instanței în vederea emiterii unui mandat de arest nu erau în măsură să convingă un observator independent de faptul că reclamantul ar fi comis infracțiunea care îi era imputată [6].

Un alt caz în care a fost constatată lipsa unei suspiciuni rezonabile a fost cazul *Brega și alții c. Moldovei*, în care reclamantii au fost arestați și plasați în detenție pentru faptul că ar fi opus rezistență polițiștilor și i-ar fi ultragiat. Curtea a avut la dispoziția sa o înregistrare video a momentului arestării din care reieșea clar ca acuzațiile împotriva reclamantilor erau false și că ei nici nu au opus rezistență și nici nu au ultragiat colaboratorii de poliție. În astfel de circumstanțe, Curtea a considerat că arestul și detenția reclamantilor nu era bazată pe o suspiciune rezonabilă că aceștia ar fi comis o faptă penală [12].

Cea mai serioasă încălcare a articolului 5 § 1 al Convenției dictată de Curte în privința Moldovei a fost în cazul *Cebotari c. Moldovei* [13], caz în care Curtea a constatat că acuzația penală în baza căreia reclamantul era deținut venea în contradicție cu constatările de fapt făcute de Curtea Supremă de Justiție într-o decizie irevocabilă asupra aceluiași fapt. Curtea nu s-a oprit aici, ci a mers mai departe, spunând că, de fapt, scopul

real al dosarului penal împotriva reclamantului și al detenției sale era nu înfăptuirea justiției penale, ci intenția de a pune presiune pe acesta și pe alte persoane în vederea subminării unui alt dosar aflat pe rolul Curții. Din acest motiv, Curtea a stabilit că în cazul dat există o dublă încălcare, atât a Articolului 5 § 1 cât și a articolului 18 combinat cu cel din urma. În cazul în care o persoană acuzată de comiterea unei fapte penale este privată de libertate, aceasta are dreptul la o audiere de către o instanță de judecată. În vederea impactului dramatic pe care îl poate avea lipsirea de libertate asupra drepturilor fundamentale ale persoanei în cauză, procedura desfășurată în baza articolului 5 § 4 al Convenției trebuie, în principiu, să ofere, pe măsura posibilităților, garanțiile unui proces echitabil, astfel cum sunt acestea prevăzute în articolul 6 al Convenției. Curtea a examinat mai multe cazuri contra Republicii Moldova în care a constatat că reclamantilor nu li s-a oferit un proces echitabil în sensul articolului 5 § 4 atunci când instanțele de judecată au decis asupra privării lor de libertate. Astfel s-a întâmplat în cauza *Becciev c. Moldovei* unde Curtea a constatat o încălcare pentru faptul că instanța de judecată a refuzat să asculte un martor în cadrul procedurii de emitere a mandatului de arest. Curtea a observat că martorul a cărui audiere se cerea era un fost anchetator implicat în urmărirea penală contra reclamantului care ulterior a făcut dezvăluiri presei referitor la caracterul politic al dosarului penal. Curtea a considerat că un astfel de martor era în măsură să furnizeze informații esențiale pentru aprecierea existenței sau inexistenței unei suspiciuni rezonabile că reclamantul ar fi comis fapta penală învinuită. Deoarece instanțele naționale au refuzat să-l asculte pe acel martor, fără a da vreo explicație în acest sens, Curtea a constatat o încălcare a articolului 5 § 4 al Convenției. O încălcare similară a fost găsită și în cazul *Țurcan și Țurcan c. Moldovei* [14].

O altă problemă legată de lipsirea de libertate în același context al paragrafului 4 al articolului 5 a fost examinată de Curte în cauza *Castraveț c. Moldovei* [15].

În acel caz, reclamantul s-a plâns că, pe durata desfășurării procesului cu privire la aplicarea măsurii de privare de libertate acesta nu s-a putut întreține cu avocatul sau decât printr-un paravan de sticlă și prin intermediul unui microfon. Curtea a considerat că temerile reclamantului că discuția lui cu avocatul ar putea fi interceptate erau justificate, astfel știrbindu-se din dreptul acestuia la apărare în cadrul procesului cu privire la privarea de libertate. Prin urmare, Curtea a constatat o încălcare a dreptului prevăzut de articolul 5 § 4 al Convenției.

O altă problemă din același domeniu al articolului 5 care a fost constatată de Curte în mai multe cauze, inclusiv și în cauza *Șarban c. Moldovei* [16] a fost perioada de examinare a cererii tip habeas corpus (cerere de revocare sau schimbare a măsurii de privare de libertate). În acest caz, cererea reclamantului referitor la revocarea privării de libertate a fost examinată abia peste 21 de zile. Curtea a considerat că o asemenea durată este prea lungă și deci a constatat o încălcare a articolului 5 § 4 al Convenției. O altă problemă

răspândită este cea a accesului acuzatului la materialele dosarului referitor la detenția provizorie. Nu se au în vedere materialele dosarului penal, ci doar acele materiale în baza cărora instanța decide de a-l priva sau nu de libertate. Se pare că aceasta este o problemă destul de prezentă, deoarece Curtea a constatat încălcări ale articolului 5 § 4 în mai multe rânduri în astfel de circumstanțe. Astfel, în cazul *Mușuc c. Moldovei* [6] reclamantul a solicitat de mai multe ori să i se pună la dispoziție copia materialelor pe care le-a anexat procurorul la solicitarea sa de aplicare a măsurii preventive de lipsire de libertate. Deoarece instanțele nu au reacționat niciun fel la astfel de solicitări, Curtea a constatat că a fost încălcat articolul 5 § 4 al Convenției.

În sfârșit, au existat două cazuri în care Curtea a constatat încălcarea articolului 5 § 1 din motivul internării ilegale și arbitrare a reclamantilor în spitale de psihiatrie. Ne referim, în primul rând, la dosarul *David c. Moldovei* [17], persoana care în perioada anilor 1980 a fost internat forțat într-un spital de psihiatrie din Ucraina pentru motivul că a criticat orânduirea sovietică. La peste douăzeci de ani de la acele evenimente, a încercat să facă o acțiune împotriva statului și să reclame compensație pentru represuniile politice la care a fost supus. În timpul procesului, reprezentantul statului a pus la îndoială capacitatea de exercițiu a reclamantului pe motiv că acesta se afla la lecuire într-un ospiciu psihiatric. Pentru a-și dovedi integritatea psihică, reclamantul i s-a solicitat să fie examinat de o comisie medicală și el a acceptat. Ajuns la spitalul de psihiatrie, acesta a fost informat că examinarea durează câteva săptămâni și nu poate fi făcută decât dacă se internează în spital. Reclamantul a acceptat, însă, după puțin timp, s-a răzgândit și a vrut să părăsească spitalul. Fără succes însă, deoarece a fost împiedicat de către personalul medical.

Prin urmare a fost nevoit să petreacă în spital câteva săptămâni. Curtea a considerat că nu exista baza legală în dreptul național și nici un motiv pentru a-l reține pe reclamant în spital din momentul în care acesta și-a exprimat dorința de a-l părăsi. Din acest motiv, Curtea a considerat că detenția a fost ilegală și arbitrară, violând prevederile articolului 5 § 1 al Convenției. Asemănător și cazul *Gorobet c. Moldovei*, unde reclamantul a ajuns să fie internat într-un ospiciu, contrar voinței sale, în urma unui conflict în familie și în lipsa unor motive serioase precum și cu încălcarea grava a procedurii stabilite de lege. Ca și în cazul David, Curtea a constatat și în acest caz o violare a articolului 5 § 1 al Convenției [18].

Prin luarea unei măsuri preventive, se obține o restabilire a ordinii de drept la nivel procesual, ordine perturbată de atitudinea „neloială” extra-procesuală a învinutului sau inculpatului, dar cu implicații majore în economia procesului penal. Se consideră că în domeniul măsurilor preventive se impune reglementarea explicită a principiului proporționalității oricărei măsuri preventive cu gravitatea acuzației aduse unei persoane, precum și a principiului necesității unei astfel de măsuri doar pentru realizarea scopului legitim urmărit. Arestarea preventivă este calificată ca cea mai severă

măsură preventivă, iar pentru aplicarea ei în condițiile existenței unor motive verosimile de a bănuși că persoana care urmează a fi privată de libertate a săvârșit o infracțiune .

Sintagma „*motive verosimile*” a fost definită de Curtea Europeană în mai multe cauze în care a fost solicitată să se pronunțe. Acestea presupun existența unor fapte sau informații de natură a convinge un observator obiectiv că persoana în cauză a săvârșit o infracțiune . Cu toate acestea, Curtea a arătat că ceea ce poate trece drept plauzibil depinde, totuși, de ansamblul circumstanțelor cauzei [19].

În general, instanța europeană controlează cu rigurozitate legalitatea și corectitudinea privării de libertate și nu ezită să constate încălcarea Convenției atunci când nu există motive plauzibile pentru a considera că cel în cauză a comis o infracțiune .

Curtea Constituțională a Republicii Moldova prin hotărârea privind excepția de neconstituționalitate a alineatelor (3), (5), (8) și (9) ale articolului 186 din Codul de procedură penală (termenul arestul preventiv) în (Sesizarea nr. 7g/2016) a reiterat: „Arestarea este o măsură excepțională. Ca urmare, arestarea poate fi dispusă numai în anumite cazuri și numai pentru anumite motive, care trebuie arătate în mod concret și convingător în hotărârea organului care o dispune. Potrivit art. 5 § 1 lit.c) al Convenției Europene, arestarea preventivă are drept scop urmărirea infracțiunii săvârșite („în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente”). Scopul nu se poate limita la prevenirea infracțiunilor, menținerea securității și a ordinii publice sau la colectarea probelor fără intenția de a urmări infracțiunea săvârșită” [20].

Legislația Republicii Moldova, similar articolului 5 § 1 lit. c) din Convenție, permite lipsirea de libertate a unei persoane doar dacă există o „bănuială rezonabilă” că această persoană a săvârșit o infracțiune. Bănuiala rezonabilă presupune existența faptelor sau a informațiilor care ar convinge un observator obiectiv că persoana în cauză ar fi putut săvârși infracțiunea. Aprecierea aceasta va depinde de toate circumstanțele cazului particular și, de asemenea, faptele care conturează o bănuială rezonabilă nu trebuie să fie de la același nivel ca și cele necesare pentru a justifica o condamnare, sau formularea învinuirii în următoarea etapă a procesului de urmărire penală (Hotărârile *Erdagöz v. Turcia*; *Fox, Campbell și Hartley*; *Murray și Brogan v. Regatul Unit*). Aceste fapte sau date au un grad de certitudine mai mic decât cel necesar în cazul probelor cerute pentru a fi formulată învinuirea (Hotărârea *Muşuc v. Moldova*, hotărâre din 6 noiembrie 2007, § 31). Totuși, o persoană nu poate fi reținută numai pe baza declarației unei pretinse victime sau atunci când există motive de a pune la îndoială credibilitatea martorilor (Hotărârea *Stepuleac v. Moldova*, 6 noiembrie 2007, § 68-81). Art. 5 § 3, raportat la § 1 lit. c) din Convenția Europeană, prevede că persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni trebuie să fie întotdeauna eliberată în cursul procedurii, cu excepția cazului când se dovedește existența unor motive care să justifice menținerea măsurii privative de

libertate. Regula este cea a cercetării persoanei în stare de libertate (Hotărârea *Letellie v. Franța*, 26 iunie 1991, § 35). Statul trebuie să arate că există motive „relevante și suficiente” care să justifice continuarea privării de libertate (Hotărârea *Yağcı și Sargin v. Turcia*, 8 iunie 1995, § 52). Obligația de a justifica reținerea, indiferent cât ar fi de scurtă, revine autorităților și trebuie făcută în mod accesibil și convingător (Hotărârea *Belchev v. Bulgaria*, 8 aprilie 2004, § 82) [21].

Un raționament arbitrar sau lipsa argumentelor factologice semnifică faptul că detenția nu este justificată. Argumentele care sunt generale și abstracte nu sunt suficiente (Cauza *Becciev c. Moldovei*) [21].

Împărtășim opinia profesorului universitar Corneliu Bârsan, care condamnă raționamentul anumitor exponenți ai sistemului de drept la aplicarea privării de libertate, expus pe înțelesul tuturor – „**Treci la beci, pentru ca beciul te face să reflectezi și cu privire la recunoașterea faptelor**”. În context, Corneliu Bârsan susține că, „...daca revenim la aceasta chestiune legata de reglementarea actuala din Codul de procedura (român) și eventuala modificare atât de discutată - dar, parca a-și spune mai puțin înțelesă, pentru că la noi se discuta mai mult decât se citește -, trebuie să avem în vedere fondul problemei.” **Pentru că suspiciunile conduc la un element subiectiv, pe când daca vorbim despre indicii, este ceva obiectiv, și se are în vedere elemente obiective. Or, acesta este sensul jurisprudenței Curții, jurisprudență privitoare la aplicarea acestui text din Convenție. Curtea spune adeseori să existe motive care să conducă un observator obiectiv la o concluzie - sigur, prima facie - că acea persoană a săvârșit o anumită infracțiune. Și, din acest punct de vedere, putem expune câteva pasaje din cauza *Francois contra Franței: La principiile generale aplicabile în materie (paragraful 47 din hotărâre)*, Curtea reamintește ca **Art.5 din Convenție consacra un drept fundamental la protecția individului împotriva atingerilor arbitrare - concept care trebuie avut în vedere - atingerilor arbitrare ale statului la libertatea sa. Proclamând dreptul la libertate, art.5 CEDO nu are în vedere simple restricții ale libertarii de a circula, acestea fiind de art.2 din Protocolul nr.4 la Convenție, ci vizează libertatea fizica a persoanei. El are ca scop asigurarea ca nimeni sa nu fie lipsit, in manieră arbitrara, de libertate. Curtea subliniază cu privire la acest lucru că, ori de câte ori este vorba despre o privare de libertate, este in mod esențial important sa fie îndeplinit principiul general al securității juridice. În consecința, este esențial ca, în aceasta materie, dreptul intern sa definească foarte clar condițiile detenției, iar legea sa fie previzibila în aplicarea sa. Art.5 impune, de asemenea, conformitatea oricărei privări de libertate cu scopul esențial al textului, și anume, protejarea individului împotriva arbitrariului** [22].**

Tabloul clinic al aplicării interpretării neuniforme procedurii penale în acest aspect, cu mari semne de întrebare la interpretarea și aplicarea normei privind

bănuiala rezonabilă, poate fi urmărit în raportul Procuraturii Generale al Republicii Moldova la compartimentul statisticii privind rezultatele investigării sesizărilor despre infracțiuni. Ca referință, în anul 2015 au fost înregistrate 61 549 sesizări despre infracțiuni. Tot în anul 2015, de către procurori au fost emise 20 746 hotărâri de neîncepere a urmăririi penale, respectiv procese penale clasate. Pornite 39 923 cauze penale, dintre care terminate – 27149, 5 077 încetate, clasate din lipsa elementelor infracțiunii. Cu alte cuvinte, în 5 077 cauze penale *bănuiala rezonabilă* nu s-a confirmat.

Potrivit aceluiași raport, din cele 9886 sentințe de condamnare în anul 2015, în privința a 11070 persoane inculpate, instanțe de judecată au emis 195 sentințe de achitare în privința a 286 persoane. Totodată, în aceeași perioadă de referință a anului 2015, instanțele de judecată au emis 1736 sentințe de încetare în privința a 2149 persoane. Și aici bănuiala rezonabilă, în instanță finală nu s-a confirmat.

Alarmant este nu faptul achitării inculpaților, sau a emiterii sentințelor de încetare a procesului penal de către instanțele judecătorești, atunci când justițiabilul a ajuns la această concluzie. O astfel de finalitate a procesului este binevenită. Mai grav a-r fi condamnarea unei persoane nevinovate, sau în lipsa unui probatoriu legal, fără respectarea întocmai a procedurilor legale, după cum uneori se întâmplă în „justiția” Republicii Moldova. Mai mult ca atât, aceasta indică și la gradul de independență a judecătorului la emiterea unei decizii,

hotărâri obiective bazate pe propria sa convingere, atunci când emite o sentință de achitare, constatând inclusiv lipsa bănuiei rezonabile în privința inculpatului [23].

Alarmant este faptul interpretării și aplicării eronate, defectuoase de către diferiți „*observator obiectivi*” la diferite etape, faze procesual-penale a normei bănuiei rezonabile, atunci când presupusul făptuitor trece prin calvarul mașinării statale, fiind reținut, arestat, eliberat pe un anumit episod infracțional, reținut, arestat pe alt episoade infracțional cu riscul încălcării principiului „*non bis in idem*” (dreptul de a nu fi urmărit, judecat de două și mai multe ori pentru una și aceeași faptă), deținut ilegal o perioadă îndelungată, cu toate consecințele respective ce țin de lezarea drepturilor și libertăților lui.

Toate aceste deficiențe sunt rezultatul aplicării defectuoase a normei privind bănuiala rezonabilă asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, atunci când persoanele abilitate cu statutul „*observatorului obiectiv*”, interpretează și aplică diferit legislația, distorsionând sensul ei și afectând grav calitatea actului de justiție. Cineva poate argumenta, că în orice activitate există erori. Însă, erorile în justiție au un impact deosebit de periculos, prin implementarea anumitor practici defectuoase în timp, care aduc atingere dreptului la libertate și la siguranța persoanei, afectează grav imaginea justiției nu numai în plan național dar și în plan internațional.

Referințe bibliografice:

1. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial, nr. 232-244/490, 29.07.2016;
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr. 248–251;
3. Codul contravențional al Republicii Moldova. Publicat: 16.01.2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 3-6, din 31.05.2009;
4. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. http://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf .
5. Cauza *TERRY vs OHIO contra SUA*/ https://en.wikipedia.org/wiki/Terry_v._Ohio (vizitat 22.07.2020);
6. Ciuncan D. Suspiciunea rezonabilă. <http://dorin.ciuncan.com/> (vizitat 22.08.2020);
7. Cauza *Muşuc c. Moldovei*. Hotărâre disponibilă: <http://justice.md/file/CEDOjudgments/Moldova/MUSUC%20%28ro%29.pdf> (vizitat 22.08.2020);
8. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994 din 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial nr.1 din 12.08.1994 ;
9. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu nr. 1 din 15 aprilie 2013. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=48(vizitat 29.08.2020).
10. Cauza *Bordovskiy c. Rusiei* - Persoană privată de libertate. Informarea cu privire la motivele detenției. Hotărâre disponibilă: <http://jurisprudentacedo.com/Bordovskiy-c.-Rusia-Persoana-privata-de-libertate.-Informarea-cu-privire-la-motivele-detentiei.html>(vizitat 29.07.2020).
11. Brașoveanu D., Barbăneagră A., Concluzii, sugestii și propuneri asupra stării justiției în Republica Moldova (în baza rezultatelor monitorizării eficienței și calității actului de justiție în contextual integrării europene, proiect realizat de Centrul de Drept al Avocaților de la 1 iulie până la 31 decembrie 2009). În: „Avocatul poporului”, Nr. 1-2, 2010, p. 3-15.
12. Cauza *HYDE PARK c. Moldovei*. <http://jurisprudentacedo.com/HYDE-PARK-si-altii-c.-Moldova-Impiedicarea-protestelor-pasnice.-Arestarea-contravenționala-nejustificata.html> (vizitat pe 28.08.2020).
13. Cauza *Cebotari c. Moldovei*. Hotărâre disponibilă: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-112794> (vizitat 02.09.2020).
14. Cauza *Țurcan și Țurcan c. Moldovei*. Arestare preventivă nejustificată. Hotărâre

disponibilă:[http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/TURCAN%20AND%20TURCAN%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/TURCAN%20AND%20TURCAN%20(ro).pdf) (vizitat 28.08.2020).

15. Cauza *Castraveț c. Moldovei*. Arestare preventivă nejustificată. Hotărârea disponibilă: [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/CASTRAVET%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/CASTRAVET%20(ro).pdf) (vizitat 27.07.2020).

16. Cauza *Șarban c. Moldovei*. Hotărâre disponibilă: <http://jurisprudencedo.com/Sarban-c.-Moldova-Detinut.-Tratament-medical.-Incidenta-art.-3.html> (vizitat 27.08.2020)

17. Cauza *David c. Moldovei*. Deținerea nejustificată a unei persoane bolnave mintal. <http://jurisprudencedo.com/David-c.-Moldovei-Detentia-nejustificata-a-unei-pesoane-bolnave-mintal.html> (vizitat 27.01.2017).

18. Cauza *Gorobeț c. Moldovei*. Hotărâre disponibilă: <http://jurisprudencedo.com/David-c.-Moldovei-Detentia-nejustificata-a-unei-pesoane-bolnave-mintal.html>. (vizitat 29.07.2020)

19. Cauza *Ciullia c. Italiei* din 2 februarie 1989. Hotărâre disponibilă: <https://dreptmd.wordpress.com/legalitatea-arestarii-preventive-in-jurisprudenta-cedo/> (vizitat 27.07.2020).

20. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a alineatelor (3), (5), (8) și (9) ale articolului 186 din Codul de procedură penală (termenul arestului preventiv) (Sesizarea nr. 7g/2016). Chișinău, 23 februarie 2016;

21. Cauza *Becciev c. Moldovei*. Arestare preventivă nejustificată. Hotărâre disponibilă: [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/BECCIEV%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/BECCIEV%20(ro).pdf). (vizitat 28.07.2020).

22. Bîrsan C. Suspiciunile rezonabile.

<http://www.luju.ro/dezvaluiri/evenimente/lectia-profesorului-birsan-despre-suspiciunile-rezonabile-fostul-judecator-roman-la-cedo-la-seminarul-jurisprudenta-cedo-in-materia-procedurilor-penale-organizat-de-zamfirescu-racoti-partners-in-franceza-se-vorbeste-de-raisons-plausibles-in-engleza-de-rea> (vizitat 06.09.2020).

23. Pântea A. Bănuiala rezonabilă: cadrul procesual penal național și jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului.

CZU 347.939(478)

PROCEDURA DE AUDIERE A MARTORULUI ÎN PROCESUL CIVIL DIN REPUBLICA MOLDOVA

PRISAC Alexandru,
dr. in drept, conf. univ.,
USEM

REZUMAT

În acest articol sunt analizate condițiile în care sunt audiați martorii în procesul civil al Republicii Moldova. În special, sunt analizate regulile de audiere a diferitor categorii de persoane care dau depoziții în calitate de martor, cum sunt: minorii, persoanele cu dezabilități.

O deosebită atenție a este acordată evidențierii imperfecțiunilor legislative ce țin de audierea martorilor în procesul civil din Republica Moldova. Astfel, sunt înaintate și propuneri de modificare a legii procesuale civile.

Cuvinte-cheie : martor, audiere, proces, depoziții, minor, dezabilități.

THE PROCEDURE FOR HEARING THE WITNESS IN THE CIVIL PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

PRISAC Alexandru,
PhD in Law, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

This article analyzes the conditions under which witnesses are heard in the civil process of the Republic of Moldova. In particular, the rules for hearing different categories of people who testify as witnesses are analyzed, such as: minors, people with disabilities.

Extraordinary attention is paid to highlighting the legislative imperfections related to the hearing of witnesses in the civil process in the Republic of Moldova. Thus, proposals are submitted to amend the civil procedural law.

Key words: witness, hearing, trial, deposition, minor, disability.

Regulile esențiale privind audierea martorului în procesul civil sunt prevăzute în art. 216 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. De regulă, martorul este audiat în sala de ședință. Pe cale de excepție, în cazul imposibilității de a se prezenta în ședință, la cererea participanților, a martorului sau din oficiu, instanța poate dispune audierea martorului prin intermediul videoconferinței. Posibilitatea de a fi audiați martorii prin intermediul videoconferinței este prevăzută în alin. (11) al art. 216 din CPC în scopul de a nu fi necesar de îndeplinit acest act procedural pe calea procedurii de îndeplinire a delegației care este una de durată.

Este un fapt cunoscut că deseori participanții la proces sau martorii nu se află în țară, fiind în instituții medicale, penitenciare etc., motiv din care are loc întreruperea ședințelor de judecată și tergiversarea proceselor. Din aceste raționamente, art. 216 din CPC prevede utilizarea tehnologiilor digitale în scopul optimizării duratei procedurilor judiciare în cauzele civile [1, p. 11].

Videoconferința constituie acel procedeu de telecomunicație prin care se asigură transmiterea și recepția sunetelor și imaginilor între mai mult de două puncte în care se expune informație. Audierea martorului prin intermediul videoconferinței poate avea loc numai în cazurile expres prevăzute în alin. (11) al art. 216 din CPC și numai dacă legătura prin videoconferință este asigurată de o instituție abilitată în acest sens care sunt enumerate de art. 216 din CPC și numai dacă dispun de mijloace tehnice corespunzătoare și cu verificarea identității martorului.

Fiecare martor este audiat separat, ceea ce înseamnă că la audierea lor nu asistă nici un martor care încă nu a fost audiat. Această regulă este stipulată de legiuitor în vederea excluderii influenței depozițiilor martorului asupra depozițiilor martorilor care vor fi audiați ulterior. Numai după audierea lor instanța poate face confruntarea în condițiile alin. (4) al art. 216 din CPC.

După ce martorul este somat asupra răspunderii pe care o poartă pentru refuzul de a depune mărturii sau pentru depunerea de mărturii vădit mincinoase, președintele ședinței constată atitudinea martorului față de participanții la proces și îi propune să comunice instanței tot ceea ce cunoaște personal despre subiectul audierii. Verificarea acestei atitudini a martorului are drept scop aprecierea veridicității depozițiilor lui, precum și de a constata dacă nu există unele din privilegiile prevăzute în art. 133 și 134 CPC.

Ulterior, președintele ședinței propune martorului de a relata toate cele cunoscute privitor la circumstanțele cauzei. Martorul relatează toate cele cunoscute într-o formă liberă. Participanții la proces și reprezentanții lor pot pune întrebări martorului cu permisiunea președintelui ședinței de judecată. De regulă, sunt puse întrebări de participanții la proces și reprezentanții lor, atunci când martorul relatează anumite circumstanțe care nu se cuprind în obiectul probațiunii sau martorul întâmpină dificultăți de a relata toate cele cunoscute ori pentru a fi concretizate anumite detalii privitor la circumstanțele cauzei. În același scop, judecătorii au

dreptul să pună întrebări martorului în orice moment al audierii sale.

Analizând ordinea de audiere a martorului, constatăm că această audiere include două etape: 1) audierea de bază; 2) audierea încrucișată. Audierea de bază constă în aceea că martorul dă depoziții în forma unei relatări libere. A doua etapă este cea a întrebărilor și răspunsurilor martorului. Cea mai contradictorie cercetare a depozițiilor martorului este audierea încrucișată. Această audiere în procesul civil reprezintă interogarea de instanța de judecată, participanții la proces și reprezentanții lor a aceleiași persoane cu privire la aceeași circumstanță. Prima care pune întrebări este persoana la a cărei cerere a fost citat martorul și reprezentantul acesteia, urmează ceilalți participanți la proces și reprezentanții lor [5, p. 291]. Însă audierea încrucișată mai este privită și ca o tactică de audiere a martorului în care sunt adresate mai multe întrebări sugestive martorului.

Alin. (4) al art. 216 din CPC stipulează posibilitatea instanței de judecată ca din oficiu sau la cererea participanților la proces să dispună audierea din nou a martorului, care poate avea loc în aceeași ședință sau în ședința următoare. O astfel de audiere poate avea loc în două forme: 1) audierea din nou a unui singur martor pentru a fi adresate întrebări suplimentare; 2) audierea prin confruntarea martorilor pentru a se clarifica asupra depozițiilor contradictorii ale acestora. Formele date reprezintă mijloace eficiente în identificarea depozițiilor false ale martorului, care ajută la aprecierea corectă a acestui mijloc de probă.

Confruntarea va avea loc prin adresarea de instanța de judecată și participanților la proces a întrebărilor în ordinea prevăzută de alin. (3) art. 216 CPC. În acest caz, martorului urmează a-i fi adresată întrebarea, dacă susține depozițiile date anterior și dacă instanța corect le-a înțeles. Dacă martorul confruntat dă un răspuns afirmativ, atunci se prezintă contraprobe pentru a înlătura contradicțiile. Ulterior audierii martorilor confrunțați, aceștia pot să-și pună reciproc întrebări și să răspundă la întrebările instanței de judecată, analogic prevederilor privind confruntarea stipulată în art. 113 alin. (4) CPP.

Prevederile din alin. (5) al art. 216 din CPC articol enumeră anumite limite privitor la întrebările care pot fi adresate martorului. Instanța nu va încuviința următoarele întrebări: 1) este una ofensatoare; 2) tinde să dovedească un fapt ce nu se referă la cauză.

Întrebarea este una ofensatoare dacă aduce atingere onoarei sau demnității martorului sau unui alt participant la proces. Legiuitorul a limitat ofensarea prin adresarea întrebărilor martorului a tuturor subiecților procesuali.

A fi adresată o întrebare ce tinde să dovedească un fapt ce nu se referă la cauză înseamnă că aceasta urmărește probarea circumstanțelor care nu formează obiectul probațiunii. Este de remarcat că instanța urmează să încuviințeze întrebările care tind să dovedească un fapt probatoriu, adică acele circumstanțe de fapt ce formează obiectul probației. Aspectul dat este accentuat de noi, deoarece faptele probatorii nu

formează direct obiectul probațiunii, dar servește drept temei de a concluziona despre existența circumstanțelor ce sunt incluse în obiectul probației.

Într-un proces contradictoriu, participanții la proces cât și reprezentanții acestuia, în particular vorbim de avocați, în timpul audierii sunt în drept de a înainta cerere privind respingerea întrebării adresate martorului. Cererea este soluționată de instanța de judecată conducându-se de normele probațiunii judiciare. Dreptul părților de a înainta cereri de respingere a întrebărilor prezintă anumite aspecte pozitive și negative. Pe de o parte, acesta reprezintă o manifestare pronunțată a contradictorialității procesului, iar pe de altă parte, nu de puține ori avocații înaintează cereri de respingere a întrebării adresate martorului pentru a întrerupe audierea, afectând partea adversă, oprind ritmul audierii [5, p. 292]. Considerăm că instanța de judecată este în drept de a pune capăt acestor acțiuni abuzive.

Mai accentuăm că legiuitorul nu a interzis adresarea martorului a întrebărilor sugestive, adică a celor care conțin implicit și răspunsul urmând a fi confirmat prin simplul răspuns „da” sau „nu” de cel interviuat. Posibilitatea de a adresa întrebări sugestive martorului în procesul civil există pentru a asigura realizarea dreptului la apărare prin administrarea eficientă a probei cu martori. Concluzia referitor la existența acestei posibilități, precum și tendința legiuitorului de a o dezvolta rezultă din faptul că și în Codul de procedură penală s-a permis adresarea întrebărilor sugestive martorului (art. 109 alin. (2) CPP). Astfel, prin Legea nr. 66 din 05.04.2012 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003 [3] a fost exclus din art. 109 alin. (2) CPP cuvântul „sugestive”.

Instanța de judecată nu va putea în mod arbitrar să nu încuviințeze întrebările adresate martorului audiat, dar nici de fiecare dată să fie obligată să motiveze respingerea întrebării. Numai la cererea participantului la proces, instanța emite o încheiere protocolară asupra întrebării, precum și asupra motivului respingerii ei.

Pentru a nu fi influențat la o nouă audiere de depozițiile altor martori, după audiere, martorul părăsește sala de ședințe, dacă instanța nu decide altfel. Instanța ar putea decide altfel, de exemplu, pentru a asigura ca martorii audiați să nu comunice cu cei neaudiați.

Potrivit art. 217 din CPC „În timpul depozițiilor, martorul se poate folosi de însemnări în cazul în care depozițiile lui se referă la cifre și date. Însemnările se prezintă instanței și participanților la proces și pot fi anexate la dosar în baza unei încheieri judecătorești.”

Unele din informații cu privire la circumstanțele cauzei, deseori pot fi relatate, numai dacă sunt folosite de martor anumite însemnări. Aceste depoziții se referă la cifre și date. În vederea respectării principiului oralității procesului civil, martorul nu va putea doar să le ceară anexarea la dosar, ci va fi necesar prin depozițiile verbale să expună conținutul acestor însemnări confirmând circumstanțele importante ale cauzei.

Art. 217 din CPC stipulează condițiile în care

martorul în timpul depozițiilor se poate folosi de însemnări. Însă noțiunea de însemnări, în sensul acestor prevederi nu este stipulată. În viziunea noastră, „însemnările” de care se poate folosi martorul în timpul depozițiilor sunt acele înscrisuri ce conțin cifre și date greu de memorat și care pot furniza informație utilă pentru constatarea circumstanțelor cauzei. Însemnările respective urmează a conține două categorii de informații: cifre și date. Cifrele reprezentând acele simboluri grafice folosite pentru scrierea numerelor, adică de la zero până la nouă, iar datele constituie orice altă informație exactă greu de memorat. De exemplu, calcule, documente contabile, documente ce conțin parametri, tehnici, formule chimice etc. Însă înscrisurile folosite de martor nu vor conține depozițiile sale sau un răspuns pregătit anticipat. Totuși, martorul ar putea folosi o schiță cu anumite date și cifre culese din anumite documente și pregătite anticipat de el pentru a da un răspuns corect la eventualele întrebări adresate în timpul audierii sale. Folosirea însemnărilor în alt scop de martor este interzisă.

Cifrele și datele relevante sunt expuse verbal de martor în ședința de judecată în timpul audierii. Ulterior însemnările se prezintă obligatoriu instanței și participanților la proces, iar anexarea la dosar este un drept al instanței care are loc în baza unei încheieri judecătorești. Astfel, martorul are dreptul de a se folosi de înscrisuri, însă dacă le-a utilizat în acest scop, are obligația să le prezinte instanței și participanților la proces. Pentru a fi instanța de judecată la curent, martorul înainte de a utiliza înscrisurile urmează a informa instanța despre intenția de a le folosi.

Există problema de a ști dacă însemnările prezentate instanței de judecată de către martor constituie înscrisuri ca mijloace de probă. Există faptul că unele întrunesc toate caracteristicile prevăzute în art. 137 CPC. Prin urmare, prevederile art. 217 CPC stipulează un caz de prezentare a înscrisurilor (probelor) de persoane care contribuie la înfăptuirea justiției-martori. Din acest considerent, instanța va asculta opinia participanților la proces despre posibilitatea anexării însemnărilor martorului la materialele dosarului.

Dispozițiile art. 218 din CPC stipulează anumite reguli specifice privind audierea martorului minor. Însă în ansamblu audierea acestui martor are loc potrivit regulilor generale (art.215-216 CPC)

Oportunitatea existenței unor astfel de norme procesuale civile derivă din necesitatea de a stipula anumite garanții procesuale pentru asigurarea respectării drepturilor martorului minor în timpul audierii lui, atât de instanța de judecată cât și de participanții la proces. Or, din punct de vedere psihic minorii nu sunt pe deplin dezvoltați, ceea ce îi poate face vulnerabili în procesul audierii lor și în consecință depozițiile date să fie denaturate și incomplete.

Codul de procedură civilă nu stabilește vârsta de la care o persoană poate avea calitatea de martor. Legea limitează persoanele de a fi martor în procesele civile, care din cauza vârstei fragede ori a dezabilității lor fizice sau mintale nu sunt în stare să înțeleagă just faptele și să depună asupra lor mărturie. Verificarea

acestor aptitudini ale minorului necesită o deosebită diligență din partea instanței cu prezența unei persoane care posedă cunoștințe speciale în domeniul pedagogiei. Din aceste considerente, martorii minori sunt citați și audiați numai în cazuri rare, atunci când în lipsa altor probe depozițiile acestor martori vor fi utile în constatarea circumstanțelor importante ale cauzei.

O particularitate specifică a audierii martorului minor este că la ea asistă pedagogul. Însă nu în orice caz citarea lui este obligatorie. Numai la audierea martorului în vârstă de până la 14 ani va fi citat obligatoriu un pedagog. Facultativ, la audierea martorului în vârstă de la 14 ani până la 16 ani, instanța poate cita să asiste un pedagog în funcție de circumstanțele cazului, de exemplu atunci când pe fondul emoțional martorul minor se reține în a da depoziții.

Pedagogul are statutul procesual de specialist. Este rațional ca pedagogul atras în proces să cunoască de înaintea martorului minor pentru ca să comunice mai ușor cu el. Totuși legea nu impune o astfel de condiție obligatorie pentru participarea pedagogului. În procesul civil, poate fi introdusă în calitate de pedagog orice persoană care are studii pedagogice și care are o experiență profesională privitor minorii. Unicul impediment în atragerea persoanei în calitate de pedagog este în cazul când persoana deja este participant la proces sau este o altă persoană interesată în proces [4, p. 254].

Facultativ sunt citați și părinții, înfietorii, tutorele sau curatorul minorului. Art. 218 din CPC prevede că, după caz, reprezentanții legali sunt citați la audierea martorului minor, ceea ce înseamnă că în funcție de vârsta minorului, relația cu minorul și interesul acestuia în proces sunt citați de instanța de judecată.

Martorul minor poate fi audiat și prin audierea încrucișată adresându-i-se întrebări referitor la unele circumstanțe. În acest scop, părinții, înfietorii, tutorele, curatorul minorului, precum și participanții la proces, pot cu permisiunea președintelui ședinței, să pună întrebări martorului, să-și expună considerentele referitor la persoana martorului și la conținutul depozițiilor lui. Expunându-și opinia asupra persoanei martorului aceștia pot solicita consultația psihologului privitor la particularitățile individuale ale psihicului celui audiat. O astfel de consultație poate fi cerută și inițial audierii minorului, inclusiv privitor la metodică interogării lui.

Instanța de judecată poate dispune, printr-o încheiere, ascultarea minorului în camera de deliberare, fără ca părțile sau alte persoane să fie de față când există concomitent următoarele două situații: 1) în cazuri excepționale, de exemplu, când pornind de la circumstanțele cazului martorul se simte intimidat prin simpla prezență a participanților la proces; 2) când trebuie constatate unele circumstanțe ale cauzei, adică depozițiile martorului minor să prezinte o importanță deosebită pentru dovedirea unor circumstanțe. Importanța dată ar putea rezulta din lipsa unor altor martori sau a probelor pentru constatarea unor circumstanțe a cauzei. După revenirea completului de judecată în sala de ședințe, participanților la proces li se

comunică depozițiile martorului minor. Observăm că după revenirea completului de judecată, participanților nu le este permisă adresarea întrebărilor martorului, ci numai sunt în drept de a le fi comunicate depozițiile date de martorul minor.

Sensul dispozițiilor alin. (3) al art. 218 din CPC pornește de la prevederile art. 23 alin. (1) CPC, care stipulează că în ședința de judecată nu se admit minorii de până la vârsta de 16 ani dacă nu sunt citați în calitate de participant la proces sau de martor. Prin urmare, după ce a fost audiat, martorul în vârstă de până la 16 ani nu mai poate asista la proces, de aceea părăsește sala de ședințe, dacă instanța nu consideră că prezența lui este necesară.

Potrivit art. 219 din CPC, dacă cel ce urmează a fi audiat de instanță este cu deficiențe de auz sau de vorbire ori dacă, din alte motive, nu se poate exprima, întrebările și răspunsurile se fac în scris și se anexează la procesul-verbal, iar dacă nu poate citi și scrie, se folosește de un interpret.

Prevederile art. 219 din CPC sunt aplicate la audierea fiecărei persoane cu dezabilități în procesul civil: părți, alți participanți la proces, martor etc. Prin urmare, denumirea art. 219 CPC este greșită, deoarece limitează aplicarea acestor dispoziții numai față de participanții la proces prin însăși interpretarea literală a cuvintelor „dacă cel ce urmează a fi audiat”. Rezultă că prevederile date nu se aplică doar la audierea participanților la proces. Mai mult, din punctul de vedere al sistematizării lor în conținutul Codului de procedură civilă aceste prevederi sunt plasate imediat după reglementările privind audierea martorului, ceea ce indică asupra faptului că inclusiv față de martorii cu dezabilități sunt aplicate.

Persoană cu dezabilități, în sensul art. (2) din Legea nr.60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dezabilități, reprezintă acea persoană cu deficiențe fizice, mintale, intelectuale sau senzoriale, deficiențe care, în interacțiune cu diverse bariere/obstacole, pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă la viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane.

Iar *dezabilitatea* reprezintă acel termen generic pentru afectări/deficiențe, limitări de activitate și restricții de participare, care denotă aspectele negative ale interacțiunii dintre individ (care are o problemă de sănătate) și factorii contextuali în care se regăsește (factorii de mediu și cei personali).

Concluzie. Nu pentru orice dezabilitate persoana va fi audiată în condițiile art. 219 CPC, ci numai cu deficiențe de auz sau de vorbire ori, dacă, din alte motive, nu se poate exprima, precum și dacă nu poate citi și scrie. Toate deficiențele sunt legate de sănătatea persoanei, iar factorii contextuali sunt imposibilitatea de a comunica instanței o anumită informație.

Însă imposibilitatea de a citi și a scrie poate să nu fie legată de anumite probleme de sănătate, de exemplu, persoana este analfabetă. Totuși și la audierea acestor persoane se va folosi de un interpret, deoarece legiuitorul nu specifică cauza imposibilității persoanei de a citi și scrie.

Modalitatea de comunicare a persoanei audiate cu deficiențele menționate este prin formularea întrebărilor și răspunsurilor în scris. Din punct de vedere tehnic, întrebările formulate de instanța de judecată sunt scrise de grefier, iar cele adresate de participanții la proces și reprezentanții lor pot fi scrise însuși de aceștia sau de grefier. Răspunsurile persoanelor cu deficiențe sunt scrise de ea, dacă poate scrie, iar dacă nu, aceasta va comunica prin interpret. Întrebările și răspunsurile

făcute în scris se anexează la procesul-verbal al ședinței de judecată într-o formă citibilă.

Persoana care nu poate citi și scrie poate vorbi prin interpret. Funcția interpretului nu presupune doar specializarea sa în traducerea orală dintr-o limbă în alta, dar și/sau în traducerea semnelor celor surzi, muți ori surdomuți, mijlocind astfel înțelegerea dintre două sau mai multe persoane.

Referințe bibliografice:

1. Belei E., Balan P., Clima Ig. ș.a. Comentarii la Legea cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (modificarea Codului de procedură civilă), 50 p.
2. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003. Publicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 285-294 art. 436.
3. Legea nr. 66 din 05.04.2012 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. Publicat: 27.07.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.155-159 /510.
4. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под. ред. Вукот М. А. Москва: Издательство Юрайт, 2012, с.254.
5. Курс доказательственного права: Гражданский процесс. Арбитражный процесс. Под. ред. Фокиной М.А. Москва: Статут, 2014, 496 с.

CZU 341.2:061.1UE

ACQUISUL COMUNITAR ÎN ORDINEA JURIDICĂ UNIUNII EUROPENE

TONCOGLAZ Maxim,
Doctorand,
USEM

REZUMAT

În cadrul acestui articol vom examina problemele legate de originea, formarea și semnificația *acquisului communautaire* pentru dezvoltarea și extinderea dreptului UE. Autorul sistematizează cazurile cu cea mai activă relevanță a conceptului asupra sistemului juridic al UE și oferă o interpretare generală a conceptului de „acquis comunitar” în contextul extinderii influenței acestuia asupra dreptului internațional.

Cuvinte-cheie: Acquis comunitar; Dreptul Uniunii Europene; colaborare avansată; UE și țări terțe; acorduri internaționale.

THE ACQUIS COMMUNAUTAIRE INTO THE EUROPEAN UNION LEGAL ORDER

TONCOGLAZ Maxim,
PhD student, in law,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

In this article, we will examine issues related to the origin, formation and significance of the *acquis communautaire* for the development and enlargement of EU law. The author systematizes the cases with the most active relevance of the concept to the EU legal system and provides a general interpretation of the concept of the "acquis communautaire" in the context of extending its influence on international law.

Key words: Community *acquis*; European Union law; advanced collaboration; EU and third countries; international agreements.

Conceptul de *acquis comunitar* ocupă un loc special în dreptul Uniunii Europene, și asigură importanța pentru ordinea juridică europeană.

O caracteristică importantă a ordinii juridice a Uniunii Europene este că se bazează pe așa-numitul *acquis comunitar*. Acest cadru legal asigură integritatea

sistemului juridic și aplicarea uniformă obligatorie a legislației UE în toate statele membre. În special, interpretarea dreptului UE ca o nouă ordine juridică, în favoarea căreia statele și-au limitat drepturile suverane și care este „diferită atât de dreptul internațional, cât și de dreptul național” [6], este asociată cu asigurarea

omogenității legii statelor în procesul de integrare europeană.

Termenul „acquis comunitar” sau versiunea sa prescurtată „acquis” (franceză) este de obicei tradus prin „realizări”, „moștenire” și este folosit pentru a se referi la realizările legale ale Comunităților Europene și ale UE. În textele autentice ale actelor de drept primar și secundar ale UE, acest termen poate fi tradus integral sau parțial în alte limbi, de exemplu: engleză. „Acquis comunitar” sau suedez. „Gemeinschaftlicher Besitzstand”, sau suedez. „gemenskapens regelverk” etc. [1].

Expresia „acquis comunitar” poate fi tradusă ca proprietate comunitară, deși nu este tradusă în documente oficiale, precum și în lucrări teoretice și este de obicei folosită în transcrierea franceză. Întrucât nu s-a dat o definiție clară acestei expresii, interpretarea acquis-ului comunitar ca un set de diferite principii, reguli și norme acumulate în cadrul Uniunii Europene și supuse păstrării obligatorii pentru procesul activităților sale și dezvoltarea ulterioară. În această înțelegere, termenul „acquis comunitar” va fi utilizat în acest articol atunci când se ia în considerare conținutul și structura sa internă [1].

Termenul „*acquis*”, datorită „triplului sens” aplicat simultan („lege / realizări / patrimoniu”), a devenit un termen politic aplicat, un fel de „etichetă” politică în scopul desemnării sistemului juridic al UE și a funcționării normelor sale în spațiu, inclusiv a acestora influență asupra țărilor terțe pe măsură ce se dezvoltă procesele de integrare europeană. Aceasta explică complexitatea definiției termenului luat în considerare din punctul de vedere al aparatului categoric al teoriei generale a dreptului.

Glosarul oficial al UE definește acquis-ul comunitar ca „un set de drepturi și obligații comune care leagă toate statele membre împreună cu Uniunea Europeană” [1, 7].

Semnificația specială a conceptului acquis-ului comunitar constă în faptul că garantează omogenitatea sistemului juridic al Uniunii Europene, deoarece se bazează pe ideea imposibilității schimbării părților sale constitutive în procesul de cooperare cu alte subiecte ale dreptului internațional.

Dificultatea identificării conținutului acquis-ului comunitar este predeterminată istoric de specificul utilizării acestuia. Acest concept a apărut în anii 1960. ca termen semioficial folosit în legătură cu extinderea Comunităților Europene. În legătură cu proiectele reformiste din anii 1980, în special proiectul de acord asupra UE din 1984, acest termen a fost ulterior fixat în Tratatul de la Maastricht din 1992 în legătură cu toate activitățile Uniunii. Cu toate acestea, menționarea termenului în memorandumul de asociere nu a simplificat în niciun caz situația. Dimpotrivă, a complicat doar înțelegerea fenomenului luat în considerare pe fondul extinderii intensive a UE care a avut loc în ultimii ani.

Potrivit lui R. Gebel, „acquis-ul comunitar, în esență, transmite ideea că structura instituțională, sfera, politica și regulile Comunității (UE) și ar trebui

considerate ca fiind „date” și nu pot fi puse sub semnul întrebării sau modificate semnificativ de noile state la aderarea lor” [3].

În doctrina dreptului european, acquis-ul comunitar este de obicei înțeles ca un set de norme juridice, decizii judiciare, concepte doctrinare, recomandări, acorduri etc. care au apărut în timpul existenței asociațiilor de integrare europeană și care ar trebui percepute de țările care aspiră să adere la Uniunea Europeană necondiționat, adică ca ceva ce nu poate fi negociat. De asemenea, s-a încercat clasificarea tipurilor de creație (acquis-ul de aderare, acquis-ul instituțional, acquis-ul în asociere cu țări terțe, acquis-ul Spațiului Economic European).

Secțiunea 11 din acquis-ul comunitar este definită ca „sistemul juridic al Uniunii Europene, care include (dar nu se limitează la) acte ale legislației Uniunii Europene adoptate în cadrul Comunității Europene, al politicii externe și de securitate comune și al cooperării în domeniul justiției și afacerilor interne” [2].

Programul național se referă la sursele acquis-ului comunitar: tratate constitutive care instituie Comunitățile Europene (UE și Euratom) și Uniunea Europeană, cu modificările aduse acestora; Acordul de fuziune din 1965; actele de aderare a noilor membri; actele instituțiilor Uniunii Europene; acordurile internaționale ale UE; principiile generale ale dreptului UE; dispoziții sau principii generale în domeniul politicii externe și de securitate; deciziile Curții de Justiție a UE.

Programul național încearcă să acopere „terenul comun” al Uniunii Europene în ansamblu. Nu mai este limitat doar de normele de drept economic ale asociațiilor de integrare europeană. În această privință, trebuie remarcat faptul că problema nu se află în termenul acquis comunitar *stricto sensu* în sine, adică nu dacă poate sau nu poate fi utilizat în actele legislative și alte acte normative ale statelor noi care vor să adere, ci în modul de interpretare a conținutului patrimoniului comun, adică să se concentreze asupra întregului acquis comunitar al Uniunii Europene sau numai asupra acelei părți a acestuia care acoperă legea de asociere a pieței interne [9].

Astfel, acquis-ul comunitar general poate fi definit ca un set de norme juridice, hotărâri judecătorești, concepte doctrinare, recomandări, acorduri etc., care au apărut în timpul existenței asociațiilor de integrare europeană. Ele stau la baza ordinii juridice a Uniunii Europene și trebuie percepute necondiționat de statele membre și țările care aspiră să adere la Uniunea Europeană.

Conținutul specific al „acquis-ului comunitar” rămâne în mare parte neclar din cauza lipsei menționate mai sus a oricărei definiții stabilite.

După cum remarcă A. Magen [8], s-a dezvoltat un fel de consens că acquis-ul comunitar, ca concept care întruchiează ordinea juridică internă a Uniunii (bogăția acumulată), include: conținutul, principiile și obiectivele politice ale tratatelor constitutive; dreptul secundar (reglementări, directive și decizii) adoptat în baza acordurilor; și jurisprudența Curții de Justiție a UE și a

Tribunalului de Primă Instanță. În același timp, nu se poate să nu fim de acord că definiția exactă a conținutului real al *acquis-ului* este foarte dificilă din cauza naturii în continuă schimbare a *acquis-ului* în sine, precum și a varietății de documente în care este utilizat termenul „*acquis*”.

Unul dintre pușinii autori care au încercat să definească mai mult sau mai puțin clar conținutul *acquis-ului* comunitar este R. Gebel, care a prezentat componentele incluse în acestea după cum urmează [8]:

- 1) Tratatul UE;
- 2) Structura instituțională a UE;
- 3) Legislația și alte acte UE;
- 4) Acorduri internaționale încheiate de UE;
- 5) Legislația și alte acte UE adoptate în timpul negocierilor;
- 6) „într-o anumită măsură, un concept vag al, obiectivelor politice” ale rezervelor,
- 7) Doctrină fundamentală ale dreptului UE (cum ar fi acțiunea directă, statul de drept, interpretarea uniformă).

După cum sa menționat mai sus, majoritatea definițiilor definesc „*acquis-ul*” fie prin „setul de drepturi și obligații ale statelor membre și asocierea lor”, conferind astfel definiției o conotație juridică internațională, fie prin „întregul set de norme de asociere care leagă statele sale membre”, investind în definirea înțelegerii juridice europene a naturii supranaționale a UE și a specificului sistemului său juridic de un tip special.

A doua parte a termenului este „*comunitar*” -are, de asemenea, specificul care necesită clarificări. Inițial, poate părea că semnificația sa este legată de realitățile juridice ale „Comunității” ca desemnare a celor trei Comunități Europene, pe care le putem observa de obicei în practica Curții Europene.

În plus, termenul „*acquis*” este utilizat în textul Protocolului privind *acquis-ul* Schengen, încorporat în structura Uniunii Europene. Acest protocol face parte integrantă din Tratatul privind Uniunea Europeană (astfel cum a fost revizuit de Tratatul de la Lisabona) și conține obligațiile statelor care l-au semnat de a respecta și dezvolta întregul set de norme adoptate în temeiul acordurilor Schengen. Un interes deosebit este art. 7 din prezentul protocol, care stabilește: „În scopul negocierilor privind admiterea noilor state membre în Uniunea Europeană, *acquis-ul* Schengen și alte măsuri luate de instituții în cadrul lor ar trebui considerate *acquis*, care trebuie să fie adoptate pe deplin de toate statele candidate” [7].

În același timp, următoarele sunt orientative: în primul rând, pentru prima dată la nivelul tratatelor constitutive, a fost declarată obligația statelor aderente de a „accepta pe deplin *acquis-ul*” (deși, din nou, nu este divulgat ceea ce ar trebui înțeles prin acest concept). În al doilea rând, este evidentă structura complexă a *acquis-ului*, care include *acquis-ul* Schengen ca parte integrantă și specială. În al treilea rând, (care, poate, mai important) Tratatul de la Lisabona, marcând o nouă etapă în dezvoltarea Uniunii Europene, nu mai vorbește despre *acquis-ul* comunitar (ca în Tratatul de la

Maastricht și Amsterdam) și nu despre *acquis-ul* Uniunii (ca și în Tratatul de la Nisa), doar despre *acquis*.

Desigur, cuvântul „comunitar” în legătură cu „*acquis*” denotă metoda comunitară de integrare adoptată în Uniune și nu activitatea Comunității ca o componentă anterioară a acesteia. Totuși, și în acest caz, trebuie să afirmăm influența teoriei politice asupra aparatului categoric al dreptului, deoarece conceptul metodei comunitare a fost dezvoltat în primul rând acolo.

Prin urmare, *Acquis-urile comunitare* sunt realizări juridice care determină aplicarea în relațiile dintre statele membre a metodei comunitare și a componentelor acesteia - obiective de integrare, natura graduală a integrării, orientarea practică a măsurilor, limitarea suveranității statului în favoarea structurilor de putere supranaționale.

Un alt punct important cu privire la conținutul *acquis - ului comunitar* este că conceptul luat în considerare în scopul diferitelor articole din tratate, precum și al actelor de drept secundar, nu este același în domeniul său de aplicare.

Acest lucru se explică prin faptul că *acquis - ul comunitar* este o categorie dinamică care de multe ori nu are un cadru clar specific și limite de distribuție, ceea ce lasă în mod logic loc dezvoltării sale. În consecință, *acquis - ul comunitar* poate avea un domeniu diferit și poate fi umplut cu conținut diferit în funcție de forma și tipul lor, în funcție de care dintre elementele metodei comunitare pe care le servesc și în ce domenii de integrare sunt aplicate.

În absența unei definiții normative a termenului „*acquis comunitar*”, lucrările de identificare a structurii și conținutului acestuia se desfășoară în principal în literatura științifică. Majoritatea autorilor ajung la concluzia despre eterogenitatea *acquis-ului*, ambiguitatea acestui termen, dependența conținutului acestui termen de situația specifică în care a fost folosit. În acest sens, ideea lui K. Delcourt că „*acquis-ul*” este un concept cu un conținut modificabil care variază în funcție de context și situație este extrem de curioasă și nu lipsită de motive [4].

De exemplu, Legea privind aderarea la UE a Norvegiei, Austriei, Finlandei și Suediei conține indicii că anumite dispoziții ale *acquis-ului comunitar* nu se vor aplica statelor respective într-un anumit termen.

În ceea ce privește includerea hotărârilor judecătorești (sau „*acquis-ului judiciar*”) în *acquis-ul* comunitar, trebuie remarcat faptul că punctul de vedere al lui K. Djaldino pare a fi justificat, potrivit căruia nici o hotărâre judecătorească nu va fi inclusă automat în componența lor. Numai acele decizii care se referă la fundamentele ordinii juridice a UE și refuzul de a recunoaște care ar submina structura Uniunii vor avea un astfel de statut [11].

Pentru a înțelege părțile constitutive ale *acquis-ului* comunitar discutate mai sus, mulți autori ridică problema identificării „industriilor” speciale în structura *acquis-ului*, fiecare dintre acestea tratând una sau alta direcție a politicii UE.

Astfel, pentru comoditatea negocierii aderării la UE a noilor state din Europa de Est și de Sud, toate acquis-urile comunitare au fost împărțite în capitole. În timpul negocierilor privind posibilitatea acceptării Turciei și Croației în UE, acquis-ul comunitar a fost deja împărțit în 35 de capitole: unele capitole au fost împărțite, unele probleme au fost atribuite simultan diferitelor secțiuni.

În acest context, pare mai mult decât adecvat să se ia în considerare utilizarea conceptului de *acquis comunitar* în mecanismul cooperării avansate, care în sine evocă afirmații diametral opuse și care, la fel ca conceptul de *acquis comunitar*, nu a fost reflectat în mod adecvat în lucrările cercetătorilor ruși.

Pentru prima dată, mecanismul cooperării avansate (atunci s-a folosit denumirea de „cooperare mai strânsă”) a fost introdus prin Tratatul de la Amsterdam din 1997, care prevedea posibilitatea ca nu toate statele membre UE, ci doar câteva, să ia măsuri pentru aprofundarea cooperării, ci în cadrul Uniunii și folosind instituțiile UE. Acest mecanism a fost privit în primul rând ca unul dintre mijloacele atractive pentru a oferi Uniunii Europene o anumită flexibilitate, în special necesară pentru depășirea blocajelor atunci când nu există o soluție unică care să se potrivească tuturor membrilor UE.

Cel mai faimos exemplu a fost mecanismul de tranziție la o monedă unică prevăzută de acest acord, care a presupus participarea nu a tuturor, ci doar a unei părți a statelor (care s-a întâmplat în cele din urmă în 1999, când 12 din 15 membri ai Uniunii au intrat în zona euro). Alte exemple includ Mecanismul Schengen, care, de asemenea, nu include toate statele membre ale UE, precum și refuzul Regatului Unit de a participa la protocolul și acordul privind politica socială. Cu toate acestea, riscurile acestei abordări erau evidente și constau în posibila eroziune a Uniunii și fragmentarea ei (nu degeaba oponenții au numit această abordare „integrare la carte”, adică integrare prin alegere din meniul propus). Cu toate acestea, statele membre ale UE nu au decis să creeze un mecanism pentru o cooperare mai strânsă, stabilind în același timp posibilitatea utilizării acestuia cu o serie de cerințe obligatorii. Nou introdus prin Tratatul de la Amsterdam, art. Articolul 15 din Tratatul de la Maastricht privind Uniunea conținea o listă lungă de astfel de condiții, printre care se număra cerința „de a nu afecta *acquis-ul comunitar*”. Se poate concluziona că, în acest caz, *acquis-ul comunitar* a fost văzut ca un fel de constrângeri pentru fragmentarea Europei în „diferite grupuri de interese” [9].

Tratatul de la Nisa a schimbat denumirea acestui mecanism în „cooperare avansată” și, evident, ținând cont de faptul că acest mecanism nu a fost folosit niciodată de nimeni, a mers la atenuarea condițiilor de mai sus necesare pentru începerea cooperării avansate. În special, în conformitate cu noua ediție a art. 43 din Tratatul privind Uniunea Europeană, cerința anterioară „de a nu afecta *acquis-ul comunitar*” a fost înlocuită cu cerința „de a respecta *acquis-ul comunitar*”. Pentru a elimina posibilele îngrijorări cu privire la impunerea unei integrări mai profunde statelor care încă se abțin de la participarea la cooperarea

avansată, s-a stipulat în mod specific că deciziile luate în cadrul cooperării avansate nu devin parte a *acquis-ului Uniunii*. Este vorba doar de acte adoptate de mai multe (dar nu de toate) statele UE în mod excepțional, ca ultimă soluție, atunci când nu este posibil să se atingă obiectivele declarate de toate statele UE.

Vorbind despre cadrul legal pentru cooperare avansată, art. 326 TFUE afirmă că „orice cooperare avansată va fi realizată în conformitate cu tratatul și dreptul Uniunii”. Spre deosebire de Tratatul de la Amsterdam și de la Nisa, orice referințe la *acquis-ul comunitar* sau *acquis-ul Uniunii* au fost omise ca posibile constrângeri ale cooperării avansate. Numai paragraful 4 al art. 20 din Tratatul privind UE repetă formula din Tratatul de la Nisa conform căreia actele adoptate în cadrul procedurii de cooperare avansată nu fac parte integrantă din *acquis*: se poate presupune că temerile cu privire la fragmentarea UE prin mecanismul de cooperare avansată nu s-au concretizat. Pe toată durata existenței UE, cooperarea avansată nu a fost pusă în aplicare nici măcar o dată. Acest lucru se explică parțial prin severitatea criteriilor necesare pentru lansarea unei cooperări avansate, stabilite în Tratatul de la Amsterdam. Tratatul de la Nisa și Lisabona au atenuat în mod constant aceste cerințe, aparent deoarece ideea unei integrări mai strânse a mai multor state în UE rămâne foarte atractivă. Desigur, acest lucru poate fi considerat o coincidență, dar imediat după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, au existat rapoarte conform cărora 10 state membre ale UE doreau să adopte un nou regulament privind divorțul tocmai în cadrul mecanismului de cooperare avansată. Adoptarea acestui regulament, care ar prevedea o formulă unică a UE cu privire la legislația aplicabilă în divorțurile transfrontaliere, a fost blocată de Suedia la nivelul UE [10].

Tipul considerat de *acquis comunitar* depășește însă doar procedurile premergătoare admiterii de noi state în UE. UE este deseori interesată de o „extindere” mai largă a modelelor dezvoltate în cadrul său (democrație dezvoltată, piață deschisă, structuri de guvernare și mecanisme de securitate) către țări care nu intenționează să completeze Uniunea în viitorul apropiat. Acest lucru poate fi ilustrat de exemplele relațiilor UE cu Cipru, Malta (chiar înainte ca acestea să dobândească statutul de candidați la aderarea la UE), statele africane, Caraibe, Turcia, precum și statele din Europa de Est formate după prăbușirea URSS. Acest tip de *acquis comunitar* este utilizat în mod activ în politica externă a UE, referindu-se la categoria de probleme care ar trebui percepute de către statele terțe.

Întrucât *acquis-ul comunitar* se referă, în primul rând, la statele membre și țările-solicitanți pentru aderarea la Uniunea Europeană, utilizarea obligatorie a termenului *acquis comunitar* în sens larg în legislația statelor care doresc să adere nu este esențială. De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că conținutul patrimoniului comun este în continuă schimbare. Prin urmare, asistența din partea Uniunii Europene ar trebui să devină importantă, art. 51,4 ATP, mai ales atunci când este vorba de determinarea conținutului

dispozițiilor legislației UE, cu care legislația statelor ce vor să adere la UE trebuie armonizată.

De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că orice încercare de a oferi o interpretare extinsă a acquis-ului comunitar în legislația unor state va necesita costuri financiare semnificative pentru procesul de armonizare.

Acquis-ul comunitar îndreptat extern provine din tipul intern și, mai precis, din tipul considerat anterior, ceea ce implică obligația noilor membri de a aplica pe deplin tot bagajul UE de reguli, principii și mecanisme. Acest lucru se datorează în mare măsură faptului că tipul de aquis considerat istoric provine din dorința UE de extindere și inițial se referea doar la statele candidate la UE.

Temeiurile și motivele acestei orientări externe ale acquis-ului comunitar pot fi explicate prin următorii factori. În primul rând, în dorința UE de a-și promova interesele politice și economice, contribuind la realizarea lor prin impunerea ușoară a ordinii adoptate în UE. În al doilea rând, în extinderea schemelor create și care funcționează în UE la state terțe datorită funcționării lor cu succes în Uniune, ca un exemplu eficient de urmat, un fel de standard care trebuie respectat.

Concluzii. Analiza de mai sus a conținutului conceptului acquis-ului comunitar ne permite să îl definim ca o categorie juridică și politică bazată pe înțelegerea valorii UE acumulată în procesul existenței sale, bagajul normelor, principiilor și regulilor, respectarea cărora va asigura integritatea structurii

UE. În ciuda lipsei unei definiții clare a termenului, acest concept este piatra de temelie a ordinii juridice a UE, care este confirmată nu numai de consolidarea sa în actele juridice fundamentale, ci și de faptul că, în practică, este consultat de fiecare dată când se pune problema unei transformări cantitative sau calitative a Uniunii. Potrivit unui număr de autori, această categorie nu are nevoie de formulări clare datorită naturii sale schimbătoare, necesității de a acoperi o gamă largă de norme și principii în schimbare dinamică care funcționează în UE.

În ciuda semnificației indicate a acquis-ului comunitar pentru ordinea juridică a UE, doctrina rusă a dreptului internațional este practic necunoscută. În lucrările oamenilor de știință ruși, această categorie fie nu este deloc menționată, fie este prezentată, în opinia noastră, nu complet sau nu este complet corect, fără explicațiile necesare, ceea ce încurcă și mai mult situația.

Legislația UE este pe deplin inclusă în acquis-ul Uniunii Europene. Lăsând deoparte discuția despre acțiunea directă și aplicarea directă a dreptului UE, pare absolut corect să se recunoască, o caracteristică esențială atât de importantă a acquis-ului, precum obligativitatea lor deplină și necondiționată pentru statele care au aderat recent la UE.

Rezumând cele de mai sus, conceptul acquis-ului comunitar a devenit inseparabil de principalele probleme legate de viitorul UE, aspecte ale extinderii și aprofundării sale.

Referințe bibliografice:

- 1) ACQUIS end GLOSSARY, The Acquis Communautaire for services of general economic interest, <http://www.ceep.eu/wp-content/uploads/2017/07/ceep-acquis-glossary-NEW.pdf>. (vizitat 14.08.2020)
- 2) Cagiano de Azevedo Raimondo, Papparusso Angela, Vaccaro Mauro, în, *L'Europe en Formation 2013/2 (n° 368)*, pp 189 -195, <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2013-2-page-189.htm>. (vizitat 23.08.2020).
- 3) Christoph Grigoleit Hans, Acquis Principles, https://www.researchgate.net/publication/228185643_Acquis_Principles. (vizitat 14.08.2020)
- 4) Delcourt C. The acquis communautaire: has the concept had its day? // *Common Market L. Rev.* 2001. Vol. 38.
- 5) Gialdino C.C. Some reflections on the acquis communautaire // *Common Market L. Rev.* 1995. Vol. 32.
- 6) Goebel R., The European Union grows «Ibe constitutional impact of the accession of Austria, Finland and Sweden // *Fordham Intern. L. J.* Vol. 18.
- 7) <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/acquis+communautaire>>acquis communautaire.
- 8) Magen A. Transformative Engagement Through Law: The Acquis Communautaire as an Instrument of EU External Influence // *Europ. J. L. Ref.* 2007. Vol. 9.
- 9) Petrov R., Exporting the Acquis Communautaire into the Legal Systems of Third Countries, *European Foreign Affairs Review* 13: 33–52, 2008, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/7994/EFAR_Petrov_2008.pdf;sequence=3(vizitat 11.09.2020).
- 10) **Sovereignty and acquis communautaire: the new borders of the European Union.**
- 11) Ziller Jacques, European Institute of Fiesole. Italy, The impact of the enlarged european union on new member states and prospects for further enlargement, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT\(2005\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2005)032-e). (vizitat 29.08.2020).

ROLUL HOTĂRĂRILOR CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ȘI CONSECINȚELE JURIDICE ALE DECIZIILOR ÎN ORDINEA JURIDICĂ INTERNĂ A STATELOR MEMBRE ALE CONSILIULUI EUROPEI

TONCOGLAZ Maxim,
Doctorand,
USEM

REZUMAT

Articolul este dedicat problemelor de executare a actelor Curții Europene a Drepturilor Omului de către autoritățile publice din statele europene.

Recunoașterea de către statele europene a jurisdicției obligatorii a Curții Europene, precum și executarea hotărârilor Curții Europene servește intereselor nu numai ale persoanei care a depus plângerea, ci și al statului pârât în cauză, stimulând dezvoltarea sistemului său juridic și obligându-l să ia măsuri pentru a preveni încălcări similare în viitor. Mai mult, se consolidează o ordine juridică extinsă la statele membre ale CE.

Cuvinte-cheie: CEDO, consecințele juridice ale deciziilor CEDO, ordinea juridică internă a UE, CE, responsabilitatea statelor UE.

THE ROLE OF THE JUDGMENTS(DECISIONS) OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE LEGAL CONSEQUENCES OF THESE DECISIONS IN THE INTERNAL LEGAL ORDER OF THE MEMBER STATES OF THE COUNCIL OF EUROPE

TONCOGLAZ Maxim,
PhD student, in law,
University of European Studies of Moldova

SAMMARY

The article is dedicated to the issues of execution of the acts of the European Court of Human Rights by the public authorities of the European states.

The recognition by European states of the binding jurisdiction of the European Court and the enforcement of judgments of the European Court serve the interests not only of the complainant but also of the respondent State concerned, stimulating the development of its legal system and forcing it to take action prevent similar violations in the future. Moreover, an extended legal order in the EC member states is being strengthened.

Key words: ECHR, legal consequences of ECHR decisions, EU internal legal order, EC, responsibility of EU state.

În ultimul deceniu în domeniul științei dreptului internațional, a existat o creștere semnificativă a interesului pentru aspectele legate de natura juridică a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului (denumită în continuare „Curtea”, „Curtea Europeană”) și consecințele juridice ale deciziilor în ordinea juridică internă a statelor membre ale Consiliului Europei.

Relevanța extinderii ordinii juridice a UE la statele membre a CE este asociată cu necesitatea de a lua în considerare mecanismul de implementare a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului pentru statele CE în relația lor cu procesul de punere în aplicare a normelor Convenției.

Astfel, consecințele juridice ale hotărârilor Curții Europene pot fi definite ca modificări ale sistemului juridic al statelor părți la Convenție, care apar sau ar trebui să aibă loc ca urmare a adoptării de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a hotărârilor și a implementării ulterioare de către state a obligațiilor care decurg din Convenții și hotărâri ale Curții. Scopul acestor schimbări este formarea unor standarde juridice europene comune pentru asigurarea și protejarea

drepturilor omului și implementarea acestora în ordinea juridică internă a statelor.

Regulamentul juridic internațional în acest domeniu include normele Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969, dispozițiile Convențiilor internaționale cu privire la drepturile omului din 1966 și Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950, pozițiile juridice ale Curții Europene a Drepturilor Omului, reflectate în decretul său, documentele Comitetului Miniștrilor Consiliului Europei (rezoluții și memorandumuri).

Astfel, drepturile omului încetează să mai fie o sarcină declarativă atunci când, în practică, protecția acestora este asigurată prin funcționarea eficientă a mecanismelor de control relevante la nivelul organizațiilor internaționale.

Totuși, Consiliul Europei a obținut cel mai mare succes în apropierea teoriei drepturilor omului de practică, în cadrul căreia a fost creat un mecanism pentru a se asigura că statele sale membre își îndeplinesc obligațiile în temeiul Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților

fundamentale (denumită în continuare Convenție). Acest mecanism de control a devenit mult mai eficient după reforma sa, prevăzută de Protocolul nr. 11 la Convenție, care a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1998.

În locul Comisiei Europene pentru Drepturile Omului și a Curții Europene a Drepturilor Omului, care au existat anterior, și-au duplicat în mare parte funcțiile, a fost înființată o nouă Curte Europeană a Drepturilor Omului (în continuare Curtea Europeană), care acționează permanent. Mai mult, recunoașterea de către state a jurisdicției obligatorii a Curții Europene și a dreptului de a depune o plângere individuală (articolul 34 din Convenție) s-a transformat dintr-o clauză facultativă într-o obligație legală.

Recunoașterea competenței Curții Europene, caracterul obligatoriu al hotărârilor sale, precum și controlul sistematic asupra punerii lor în aplicare de către Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei, stau la baza întregului mecanism al Convenției și constituie principala diferență între acest tratat și alte acte juridice internaționale. În mare parte datorită acestor „trei piloni”, Convenția s-a impus ca „instrument constituțional al ordinii juridice europene”.

Astfel, Consiliul Europei joacă un rol important, una dintre cele mai importante realizări a acestuia fiind crearea unui sistem comun de standarde ale drepturilor fundamentale ale omului pentru întreaga Europă, al cărui nucleu este Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950 [1].

Motivul dezvoltării Convenției a fost de natură pur integrativă. La fel ca înființarea Uniunii Europene, încheierea Convenției a fost în mare parte rodul eforturilor susținătorilor ideii unui spațiu comun european comun.

Executarea hotărârilor Curții Europene servește intereselor nu numai ale persoanei care a depus plângerea, ci și al statului pârât în cauză, stimulând dezvoltarea sistemului său juridic și obligându-l să ia măsuri pentru a preveni încălcări similare în viitor. Constatarea de către Curtea Europeană a unei încălcări a Convenției impune statului pârât anumite obligații pe baza alineatului (1) al art. 46 din Convenție.

Astfel, plata reușitelor echitabile este o consecință (dar departe de a fi singura) pentru statul respondent. Sumele specifice de despăgubire sunt adesea stabilite în hotărârile Curții Europene. Cu toate acestea, ar trebui disipat mitul că, în cazul în care Curtea Europeană constată o încălcare a dispozițiilor Convenției sau a Protocoalelor la aceasta, statul pârât va plăti inevitabil părții vătămate compensații monetare. Articolul 41 al Convenției prevede: „În cazul în care Curtea Europeană declară că a existat o încălcare a Convenției sau a Protocoalelor la aceasta și legea internă a unei Înalte Părți Contractante permite doar eliminarea parțială a consecințelor acestei încălcări, Curtea Europeană, dacă este necesar, acordă părții vătămate satisfacție echitabilă”.

Este important să reținem că prin satisfacția echitabilă nu se implică întotdeauna implicații

financiare pentru statul respondent. Astfel, nu este neobișnuit ca Curtea Europeană să recunoască drept satisfacție echitabilă faptul că a constatat o încălcare a dreptului părții vătămate.

Cu toate acestea, specificitatea mecanismului european de protecție a drepturilor omului constă nu numai în existența unui act internațional care unifică toate drepturile și libertățile naturale, ci și în crearea și funcționarea unui organism de supraveghere în conformitate cu normele Convenției - Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (denumită în continuare Curtea Europeană de Justiție) este un organism independent de justiție supranațională care, la nivel european, monitorizează respectarea drepturilor fundamentale ale omului de către toate statele părți la Convenție. În procesul de examinare a plângerilor specifice ale persoanelor împotriva actelor și deciziilor organelor și funcționarilor statelor membre ale Consiliului Europei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului rezolvă simultan importanta sarcină de interpretare a normelor Convenției, asigurându-se că este uniformă. Conținutul normelor consacrate în document este completat și clarificat în mod substanțial în practica Curții Europene, care este, de fapt, a doua sursă cea mai importantă a standardelor europene comune ale drepturilor omului [2].

Datorită faptului că actele Curții Europene a Drepturilor Omului sunt un fel de decizii supranaționale unice, executarea deciziilor Curții Europene este legată atât de executarea părților operative, cât și ale raționamentului deciziei. Fără îndoială, dispozitivul deciziei este obligatoriu numai pentru un anumit stat. Dispoziția privind plata despăgubirii este cuprinsă în dispozitivul deciziei. Raționamentul deciziei Curții Europene conține o poziție juridică, care determină ce a fost o încălcare a normelor Convenției și a drepturilor omului. Partea de raționament a actului Curții Europene a Drepturilor Omului este normativă pentru toate statele Consiliului Europei.

Din prevederile art. 6 (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană, se poate concluziona că principiile generale ale dreptului, inclusiv principiul protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale, fac parte integrantă din dreptul comunitar. Opiniile cu privire la principiile generale ale dreptului formulate de CEJ au statut de drept comunitar primar sau secundar nu coincid în doctrină

Normele care guvernează interacțiunea dreptului european cu dreptul național al statelor membre și dreptul internațional sunt, într-o măsură decisivă, rezultatul legiferării Curții UE, care a primit recunoaștere oficială și sprijin la nivelul actului constitutiv numai odată cu semnarea Tratatului de la Amsterdam”.

Rolul Curții de Justiție a UE în formularea principiilor generale ale dreptului UE este evident. Curtea de Justiție a UE, exercitându-și competențele care îi sunt conferite prin tratatele fondatoare, asigură respectarea principiilor generale ale dreptului UE, care sunt în mare parte un set de norme

nescrise. Aceste reguli, astfel cum sunt interpretate și aplicate de CEJ, servesc la respectarea legislației CE.

Curtea de Justiție a UE stabilește și dezvoltă principiile de bază ale dreptului UE, în primul rând, pentru a umple golurile existente în tratatele constitutive și, în al doilea rând, pentru a aduce legislația UE mai aproape de legislația statelor membre și pentru a se asigura astfel că Comunitățile respectă principiile și valorile juridice fundamentale recunoscute și protejate în sistemele juridice naționale ale statelor membre.

Astfel, Curtea de Justiție a UE îndeplinește o funcție legislativă, întrucât, prin consolidarea principiilor de bază ale dreptului și completarea lacunelor din acordurile constitutive, creează reglementări care sunt obligatorii pentru toate subiectele dreptului UE. Activitatea activă a Curții de Justiție a UE evocă adesea critici din partea diferiților cercetători, unii dintre ei considerând că Curtea UE stabilește principii care nu corespund întotdeauna dispozițiilor tratatelor constitutive. În această privință, se poate observa că tratatele fondatoare nu prevedeau principiile care ar fi trebuit să ghideze Comunitățile Europene în punerea în aplicare a obiectivelor și obiectivelor stabilite asupra acestora.

Însă, datorită poziției active a Curții de Justiție a UE, situația s-a schimbat semnificativ. În special, Tratatul de la Amsterdam a recunoscut în cele din urmă competența Curții de Justiție a UE în domeniul protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale în legătură cu activitățile instituțiilor UE.

Punerea în aplicare a actelor Curții Europene a Drepturilor Omului în ceea ce privește măsurile individuale presupune, în primul rând, o apelare la mecanismele juridice naționale, cu ajutorul cărora este posibilă restabilirea drepturilor și libertăților, a căror încălcare a fost înregistrată de Curtea Europeană. Măsurile individuale vizează maximizarea *restitutio in integrum* - pentru a restabili situația care a avut loc înainte de încălcarea Convenției. Astfel, de exemplu, dacă decizia Curții Europene a Drepturilor Omului recunoaște expulzarea ilegală de pe teritoriul statului pârât, atunci executarea hotărârii judecătorești presupune, pe lângă plata unei compensații bănești, eliminarea încălcării, adică asigurarea returnării reclamantului. Eliminarea de mai sus a încălcării este o măsură individuală.

În prezent, în multe state părți la Convenție, este prevăzută posibilitatea de a revizui deciziile instanțelor judecătorești ale instanțelor naționale care au intrat în vigoare pentru a elimina consecințele încălcărilor constatate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. În unele țări, o astfel de posibilitate este direct stabilită de legislația internă, în altele este posibilă revizuirea deciziilor judiciare printr-o interpretare largă a normelor constituționale sau legislative generale, adică există dispoziții suficiente de flexibile care, dacă este necesar, pot fi interpretate astfel încât revizuirea situația s-a dovedit a fi posibilă (Belgia, Danemarca, Spania, Slovacia, Finlanda, Suedia).

Apar mari dificultăți în punerea în aplicare a deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului în ceea

ce privește măsurile cu caracter general, care vizează prevenirea unor viitoare încălcări, precum cele luate în considerare într-un caz particular [3].

De exemplu: în hotărârea CtEDO din 30 iunie 2009 în cauza „Asociația împotriva creșterii animalelor industriale în Elveția” împotriva Elveției (cererea nr. 3272/02), a fost constatată o încălcare a Convenției prin nerespectarea unei hotărâri anterioare a CtEDO. În ciuda faptului că în Elveția există o procedură pentru redeschiderea procedurii după hotărârea CtEDO, o astfel de revizuire nu a fost efectuată, iar reclamantul a solicitat din nou CEDO. Instanța din acest caz a formulat o serie de poziții juridice importante: „reluarea procedurilor la nivel intern poate fi unul dintre aspectele importante ale executării hotărârilor judecătorești”; „Redeschiderea procedurilor care au încălcat Convenția nu este un scop în sine, este pur și simplu un mijloc - deși unul dintre principalele mijloace care pot fi utilizate în aceste scopuri și anume: punerea în aplicare deplină și corectă a hotărârilor Curții”.

Prin urmare, rezultă că consecințele procedurale ale hotărârilor CEDO ar trebui să se manifeste prin posibilitatea nu numai de a relua procedurile, ci și de a restabili drepturile și libertățile încălcate. Relația juridică de protecție convențională se încheie numai atunci când s-a realizat dreptul subiectiv și, prin urmare, a fost atins scopul exercitării dreptului subiectiv sau când s-a restabilit dreptul subiectiv încălcat.

Efectul procedural al hotărârilor CtEDO ar trebui să rezulte, de asemenea, în prejudiciul hotărârii sale și în imposibilitatea instanțelor naționale de a considera hotărârea CtEDO ca un alt punct de vedere opțional cu privire la subiectul litigiului. Persoana care a câștigat cazul în CEDO ar trebui să fie scutită de a dovedi circumstanțele stabilite de CEDO. Interpretarea de către CEDO a normelor Convenției în raport cu circumstanțele cazului este o procedură obligatorie, precum și confirmarea prin hotărârea CEDO a dreptului subiectiv al solicitantului.

Această concluzie rezultă din competența CEDO, care este responsabilă cu supravegherea respectării drepturilor și libertăților omului de către statele părți la Convenție. Acesta din urmă permite, în unele cazuri, o anumită discreție din partea statului, inclusiv atunci când se iau în considerare problemele legate de restricționarea drepturilor și libertăților, dar „discreția statelor în a determina dacă există o „necesitate”... este limitată și este indisolubil legată de o supraveghere strictă europeană a legilor. și deciziile care le-au aplicat, inclusiv deciziile instanțelor independente” [4].

Eliminarea încălcărilor sistematice a normelor Convenției, de regulă, necesită o analiză a factorilor care influențează punerea în aplicare a anumitor drepturi și libertăți umane sau civile în practică, precum și dezvoltarea ulterioară a implementării măsurilor cuprinzătoare pentru îmbunătățirea situației în ansamblu. Nevoia unor astfel de măsuri este evidentă. Numai punerea lor în aplicare va permite Convenției să își îndeplinească scopul principal - menținerea unor standarde uniforme în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în

țările membre ale Convenției.

Concluzii. Atenția principală se concentrează asupra particularităților executării actelor de aplicare a legii ale Curții Europene a Drepturilor Omului legate de punerea în aplicare a unor măsuri precum măsuri individuale și generale, iar ca rezultat se formează în baza consecințelor juridice bazele ordinii juridice europene la un spațiu apolitic, dincolo de frontierele reale ale UE.

Prin urmare pot fi concluzionate următoarele dispoziții de bază, care stau la constituirea ordinii juridice europene:

1. Principiul îndeplinirii conștiințioase a statului a obligațiilor sale internaționale este asigurat de punerea în aplicare a Convenției privind protecția drepturilor omului în cadrul celor două direcții principale. Pe de o parte, Curtea Europeană a Drepturilor Omului este un element al mecanismului de monitorizare a îndeplinirii de către stat a obligațiilor care îi revin în temeiul Convenției: articolul 46 din Convenție conține o cerință conform căreia hotărârea Curții Europene este obligatorie pentru statul parte la cauză. Pe de altă parte, îndeplinirea de către stat a obligațiilor prevăzute la articolul 1 al Convenției - de a asigura drepturile și libertățile garantate de aceasta în ordinea juridică internă a statelor - presupune orientarea practicii și legislației statului către interpretarea Convenției date de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în deciziile sale.

2. Hotărârea Curții Europene implică consecințe juridice pentru părțile la cauză ca act de aplicare a legii într-un caz particular (măsuri de executare a hotărârii). În același timp, pozițiile juridice conținute în hotărârea Curții și care sunt rezultatul interpretării Convenției oferă o orientare potențială pentru modul în care vor fi luate în considerare cazuri similare în raport cu alte state părți. În acest sens, rolul pozițiilor juridice este excelent în conturarea consecințelor hotărârii pentru statele care nu sunt părți la caz. Existența pozițiilor juridice ale Curții Europene reflectă obiectivul comun al Convenției - de a forma standarde minime uniforme pentru asigurarea și protejarea drepturilor omului pentru toate statele membre.

3. Sistemul de executare de către statul pârât a

hotărârilor Curții stabilite prin Convenție respectă pe deplin principiul subsidiarității căilor de atac internaționale. Particularitățile conținutului hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului sunt că în textul hotărârilor nu există nici o indicație directă a măsurilor pe care statul este obligat să le ia pentru a remedia situația și nu se menționează organele de stat specifice și funcționarii de la care este necesară o acțiune activă. Statul este chemat să stabilească în mod independent măsuri individuale și generale pentru restabilirea drepturilor solicitantului și prevenirea unor situații similare în viitor, iar Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei monitorizează eficacitatea măsurilor luate.

4. Distincția dintre consecințele juridice ale hotărârilor Curții pentru o parte la un caz particular și consecințele juridice potențiale pentru alte state părți la Convenție ne permite să luăm în considerare aplicarea la nivel național a Convenției și pozițiile juridice ale Curții în două aspecte. Aplicarea pozițiilor juridice ale Curții din cauzele împotriva unui anumit stat are o consecință juridică pentru o parte în cauză (măsură generală de executare). Aplicarea pozițiilor juridice ale Curții în cauzele cu privire la alte state este o consecință juridică a hotărârii pentru statele care nu sunt părți la cauză, legate de obligațiile statului în temeiul articolului 1 din Convenție de a asigura tuturor drepturile și libertățile garantate de Convenție.

5. Cea mai mare eficiență în sfera îndeplinirii de către stat a obligațiilor sale internaționale în temeiul Convenției se realizează atunci când sunt implementate cele două tipuri desemnate de consecințe juridice ale hotărârilor Curții pentru Rusia: atât atunci când iau măsuri de executare în cazuri specifice, cât și când activitățile tuturor organelor sale sunt orientate în mod regulat către pozițiile juridice ale Curții în cadrul aplicarea legii și procesele legislative. Pentru ca statul să își îndeplinească în mod eficient obligațiile care decurg din hotărârea Curții cu privire la o încălcare a Convenției, sistemul de răspunsuri la o încălcare constatată trebuie să fie clar reglementat prin lege la nivel național.

Referințe bibliografice:

1. Murray John L., The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law, <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2208&context=ilj>(vizitat 21.08.2020).

2. *Non-implementation of the Court's judgments: our shared responsibility*, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/non-implementation-of-the-court-s-judgments-our-shared-responsibility>(vizitat 18.09.2020).

3. **Ryngaert Cedric, The European Court of Human Rights' approach to the responsibility of member states in connection with acts of international organizations**, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 60, No. 4 (OCTOBER 2011), pp. 997-1016, <https://www.jstor.org/stable/41350123>(vizitat 11.09.2020).

4. Лазарев Валерий, Мурашова Елена, Место решений Европейского Суда по Правам Человека в национальной правовой системе, <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-resheniy-evropeyskogo-suda-po-pravam-cheloveka-v-natsionalnoy-pravovoy-sisteme>(vizitat 14.09.2020).

**ANALIZĂ PANORAMICĂ: DESPRE DREPTURILE ȘI OBLIGAȚIILE CE INCUMBĂ STATELOR
MEMBRE UE
PRIVIRE COMPARATIVĂ: MAREA BRITANIE - ROMÂNIA**

ZALDEA Teodora Elena,
Doctorand în științe juridice,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
România
e-mail: teodora.zaldea@yahoo.com

REZUMAT

Prezentul demers științific propune câteva scurte reflecții privind drepturile și obligațiile ce incumbă statelor membre ale Uniunii Europene, stipulate cu claritate, pentru prima oară prin Tratatul de la Lisabona. Pe cale de consecință, articolele 4 și 5 din Tratatul de la Lisabona vin să aducă în atenția cetățeanului european un catalog al competențelor Uniunii, al obligațiilor politice pe care aceasta din urmă le are față de statele membre. Pe de altă parte, articolul analizează și o serie de aspecte versatile ce privesc statutul de țară membră UE, poziție ce nu implică doar dreptul statului respectiv de a participa la procesul decizional, ci și drepturi care rezultă din calitatea de cetățean european.

Prin urmare, prezentul studiu debutează cu o prezentare sintetică a condițiilor de aderare a statelor la UE, pentru ca apoi să devoaleze procesele de aderare ale Marii Britanii și României, ca reprezentante a primului val de extindere a UE – Marea Britanie, respectiv a penultimului și a celui mai mare din istoria UE – România.

În final, analiza se centrează pe invocarea de către un stat membru – Marea Britanie a articolului 50 din Tratatul de la Lisabona, ce prevede posibilitatea părăsirii Uniunii Europene de către un stat membru, articol inițial văzut ca fiind doar ceva formal, dar care avea să declanșeze în evoluția Uniunii Europene un moment de cotitură, soldat după lungi dezbateri și tratative, cu părăsirea UE de către Regatul Unit în 31 ianuarie 2020.

Cuvinte-cheie: integrare europeană, extindere, acquis comunitar, statut de țară membră a UE, dreptul de a se retrage voluntar din UE, negociere, acord

**PANORAMIC ANALYSIS: ABOUT THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE MEMBER STATES OF
THE U.E.
COMPARATIVE LOOK: GREAT BRITAIN – ROMANIA**

ZALDEA Teodora Elena,
PhD student in law,
Free International University of Moldova,
Romania
e-mail: teodora.zaldea@yahoo.com

SUMMARY

This scientific approach proposes a few brief reflections of the rights and obligations of the member states of the European Union, clearly stipulated, for the first time by the Lisbon Treaty. As a result, articles 4 and 5 of the Lisbon Treaty come to the attention of the European citizen with a catalog of the Union's competences, the political obligations that the Union has towards the member states. On the other hand, the article also analyzes a number of versatile aspects regarding the status of the EU member country, a position that involves not only the right of the respective state to participate in the decision – making process, but also rights that result from being a European citizen.

Therefore, the present study begins with a synthetic presentation of the conditions of accession of the states to the EU, in order to then devolve the accession processes of Great Britain and Romania, as representatives of the first wave of EU enlargement – Great Britain, respectively the penultimate wave and the largest in the history of the EU – Romania.

Finally, the analysis focuses on the invocation by a member state – Great Britain of article 50 of the Treaty of Lisbon, which provides the possibility of a member state of leaving the European Union, an article initially seen as merely formal, but which would have to be a turning point in the evolution of the European Union, after long debates and negotiations, with the Great Britain leaving the EU – January 31, 2020.

Key words: European integration, enlargement, EU acquires, EU member state, right to voluntarily withdraw from EU, negotiation, agreement.

1) Europa șantierelor – calea către Uniunea | Europeană este pavată de bune intenții și multiple

rapoarte. „Europa a reprezentat timp de mai multe secole o idee, o speranță de pace și înțelegere. Această speranță s-a împlinit. Unificarea europeană a făcut posibilă pacea și prosperitatea. A dezvoltat un sentiment comunitar și a înlăturat ceea ce ne separa. Fiecare stat membru a contribuit la unificarea Europei și la consolidarea democrației și a statului de drept. Datorită dorinței de libertate a popoarelor din Europa Centrală și de Est, divizarea nefirească a Europei aparține acum trecutului. Integrarea europeană dovedește că am tras învățăminte din istoria noastră marcată de conflicte sângeroase. Astăzi, trăim împreună cum nu a fost posibil niciodată până acum. Noi, cetățenii Uniunii Europene, ne-am unit pentru binele nostru”[1].

Având în vedere cele expuse în rândurile de mai sus, este bine să ne reamintim că proiectul politic european „s-a afirmat drept o construcție economică creată în jurul unei piețe. Mai întâi, prin Tratatul CECO din 1951 în jurul producției de cărbune și oțel, apoi prin Tratatul de la Roma din 1957 ce instituie așa numita piață comună. Abia, prin Actul Unic European din 1985 asistăm la crearea pieței unice europene”[2]. De asemenea, odată depășită „logica războinică ce slăbise atât de mult Europa, precum și pe cea a păcii prin care se putea asigura un climat de securitate, prosperitate, bunăstare, construcția europeană căpăta un nou suflu, cunoscând un alt traiect de dezvoltare, respectiv intrarea, prin semnarea Tratatului de la Maastricht (1992), în etapa politică și de construire a unei democrații la scara continentului”[3]. Altfel spus, „cele trei Comunități europene se prezentau ca un tot unitar, rezultat al procesului de integrare politică ce se realizase progresiv prin utilizarea unor instrumente economice, unde politicul implicit și economicul explicit se condiționau și se completau reciproc, condiționând progresul acestora”[4].

Cu intenția de a uni oameni și nu state, „părinții fondatori” ai UE au conceput construcția europeană în numele unei rădăcini spirituale profunde, respectiv „pe filiația proiectelor de instituire a unei păci perpetue pe continentul european, databile încă din secolul al XVI-lea”[5], „o preocupare constantă de altfel, printre europeni pentru stabilitatea continentului, pentru solidaritate, subsidiaritate și federalism, scopul lor fiind acela de a realiza o societate europeană bazată pe echilibru, arbitraj și securitate colectivă”[6]. Putem afirma deci că, „spiritul europeanist a stimulat integrarea popoarelor europene”[7]. În atare condiții, asigurarea unor relații de pace și a unor politici juste la nivel continental s-a dovedit a fi soluția potrivită, ce reclama totuși un preț pe care „popoarele ce aderau la acest proiect trebuiau să-l plătească: sacrificarea parțială a suveranității naționale, transferată – pentru sectoarele reglementate prin tratate – instituțiilor comune”[8].

Cu toate acestea, funcționarea cu succes a CE/UE avea să determine statele europene să-și dorească a fi parte din acest proiect politic, realizat cu mijloace economice.

2) Uniunea Europeană capătă formă: provocările extinderii și adâncirii integrării europene. „Întrucât Comunitățile Europene nu au fost niciodată doar o piață

comună, aderarea noilor state s-a realizat – necesar și simultan – de fiecare dată la fiecare și toate Comunitățile Europene, expresie a faptului că era vorba despre un proces unitar de integrare politică, chiar dacă juridic fiecare Comunitate era o organizație internațională distinctă”[9]. Intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht (1993) venea să ofere, în acest mod, procesului de integrare unitate, noile state membre fiind nevoite să solicite aderarea la cele trei Comunități Europene, pe de o parte, și, pe de altă parte la pilierii JAI (Cooperarea în Justiție și Afaceri Interne – Pilierul III) și PESC (Politica Externă și de Securitate Comună – Pilierul II). Iată că, „Uniunea Europeană ca uniune politică luase naștere cu ambiția de a reprezenta un „magnet” cu ajutorul căruia să fie atrase țările din Europa”[10]. În susținerea celor afirmate în rândurile de mai sus, vine și următoarea mențiune consemnată în literatura de specialitate: „Fondatorii a ceea ce numim astăzi Uniunea Europeană au văzut-o ca pe un club al democrațiilor europene, la care fiecare stat unde drepturile omului sunt respectate și care adoptă principiile economiei de piață poate adera”[11].

În acest fel, aderarea noilor state, dar și permanența celor vechi au fost mereu condiționate de îndeplinirea unor criterii politice precum democrația pluralistă și respectarea drepturilor omului, aspect înregistrat în articolul 237 din Tratatul de la Roma ce stipulează că orice stat european care respectă principiile fondatoare ale Comunității poate adera la aceasta. Ulterior, douăzeci de ani mai târziu, cu ocazia Consiliului European de la Copenhaga, au fost adoptate așa-numitele „Criterii de la Copenhaga”[12] unde sunt prezentate explicit condițiile de aderare la Uniunea Europeană. În această ordine de idei, se observă faptul că bazele juridice ale aderării la Comunitățile și Uniunea Europeană și ale extinderii sale se regăsesc înscrise în Tratatul de la Maastricht (art. O TUE: „Orice stat european poate cere să devină membru al Uniunii. Acesta adresează cererea sa Consiliului, care se pronunță în unanimitate, după consultarea Comisiei și după avizul conform al Parlamentului European care se pronunță cu majoritatea absolută a membrilor săi. Condițiile de admitere și adaptările impuse de aceasta tratatelor care stau la baza Uniunii fac obiectul unui acord între statele membre și statul solicitant. Acest acord se supune ratificării de către toate statele contractante, în conformitate cu normele lor constituționale”[13]; art. F.1. TUE: „Uniunea respectă identitatea națională a statelor membre, ale căror sisteme de guvernare se întemeiază pe principiile democratice”[14]și art. 3A.1.TCE) și în Tratatul de la Amsterdam (art.49 TUE: „Orice stat european care respectă principiile enunțate în paragraful 1 al articolului 6 va putea solicita integrarea ca membru al Uniunii. Va adresa (în acest sens) solicitarea sa Consiliului, care se va pronunța prin unanimitate după ce a consultat Comisia și având exprimată, prin majoritatea absolută a membrilor săi, decizia favorabilă a Parlamentului. Condițiile de admitere și adaptările pe care aceasta le presupune pentru Tratatul Uniunii vor face obiectul unui acord între

statele membre și statul solicitant. Respectivul acord se va supune ratificării tuturor statelor contractante în conformitate cu normele lor constituționale”[15]; art.6.1. TUE: „Uniunea se bazează pe principiile libertății, democrației, respectului față de drepturile omului și libertățile sale fundamentale, cât și ale statului de drept, principii comune tuturor statelor membre”[16]; art.4.1 TCE).

În lumina celor expuse în rândurile de mai sus, observăm că primul pas pe care statele candidate sunt nevoite a-l realiza constituie mai degrabă o formalitate ce privește transmiterea unei scrisori oficiale de aplicație de către guvernul statului aplicant Consiliului Uniunii Europene ce o direcționează înspre evaluare și avizare Comisiei Europene. În calitatea sa de „gardian al tratatelor”, Comisia Europeană examinează dacă statul aplicant întrunește sau nu condițiile necesare pentru declanșarea procesului de negociere. Avizul Comisiei ajunge pe masa Consiliului, care cu unanimitate de voturi, decide dacă urmează să înceapă negocierile cu statul aplicant. Odată negocierile de aderare deschise, Consiliul UE poate organiza cu fiecare din statele candidate o „Conferință de Aderare” la nivel ministerial sau ambadorial pentru o analiză detaliată a acquis-ului comunitar. Important de reținut cu privire la procesul negocierilor de aderare la UE e faptul că acesta comportă o serie de caracteristici: „pe de o parte, se realizează o „fotografie” a situației existente în statul candidat în toate domeniile vieții economico-sociale; pe de altă parte, se stabilesc etapele și termenele în care respectivul stat poate deveni membru de drept al UE și poate recupera eventualele rămăneri în urmă legate de implementarea dreptului primar și secundar al Uniunii; de reținut că asta este ceea ce se negociază și că nenegociabilă este modificarea acquis-ului comunitar, deoarece statul candidat este cel care trebuie să-l preia pe cel existent, și nu Uniunea trebuie să și-l modifice sau să-l adapteze la statul candidat”[17]. Încheierea negocierilor de aderare reclamă un vot de aprobare din partea instituțiilor UE. Astfel, Comisia este responsabilă cu oferirea unei noi Opinii, de această dată cu privire la Tratatul de Aderare, iar Parlamentul European este nevoit să accepte aderarea, un eventual vot negativ din partea acestuia putând bloca întregul proces. În situația unui vot pozitiv din partea Parlamentului, Consiliul de Miniștri adoptă Tratatul de Aderare. Pasul final al procesului de aderare îl reprezintă ratificarea Tratatului de Aderare, statele membre și candidate putând recurge la o ratificare a tratatului fie în Parlament, fie și/sau prin referendum național.

Iată că, „extinderea (CE/UE) constituia o necesitate politică și o oportunitate istorică pentru Europa. Asigurând stabilitate și securitate continentului, aceasta oferea nu numai candidaților, dar și membrilor UE noi perspective de creștere economică și bunăstare generală. Extinderea trebuia să servească la consolidarea construcției europene, respectându-se cu scrupulozitate acquis-ul comunitar”[18]. În altă ordine de idei, prof. Bărbulescu, Iordan este de părere că „procesul de extindere nu se putea realiza corect decât în complementaritate cu aprofundarea UE. Între extindere

și aprofundare nu trebuia să existe o contradicție antagonică. Ele trebuiau realizate simultan, una reclamând-o pe cealaltă. Atât una, cât și cealaltă erau la fel de necesare. Extinderea îi permitea Europei să se manifeste ca o putere reală într-o lume tot mai globalizată, iar aprofundarea (Schengen, Uniunea Economică și Monetară (UEM), dezvoltarea PESC etc.) consolida în acest scop noua UE lărgită”[19].

Ținând cont de toate acestea, precizăm faptul că „procesul de extindere – aderare a cunoscut două mari etape:

1) între 1972 – 1989, care a avut în vedere unificarea Europei Occidentale sub stindardul democrației occidentale;

2) cea desfășurată după 1989, care avea în vedere unificarea vestului cu estul european, rămas decenii sub dominația imperiului sovietic; aceasta făcându-se sub semnul recuperării valorilor democratice occidentale”[20].

3) Compromis politic și simbioză juridică. Marea Britanie și primul val de extindere a UE. Beneficiind de un asemenea cadru teoretic, ne vom îndrepta atenția înspre primul val de extindere al UE din anul 1973, ce a presupus trecerea de la cei 6 membri fondatori (1957: Franța, Germania, Luxemburg, Olanda, Belgia, Italia) la 9 state membre (1973: Marea Britanie, Irlanda, Danemarca). Am putea afirma, în urma cercetării literaturii de specialitate, faptul că Uniunea avea să-și definitiveze regulile aderării odată cu primul val de state candidate la obținerea statutului de membru al CE. În altă ordine de idei, paginile literaturii de specialitate ne-au devoalat următoarele: „Refuzul Marii Britanii de a deveni membru fondator al CE, într-o primă fază, se explică prin conjunctura socio-politică de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. În timp ce Franța și Germania erau preocupate să evite un viitor război pentru teritoriu și resurse, Marea Britanie era interesată în principal de rezolvarea problemelor economice proprii, în special de crearea unui regim de comerț liber”[21]. „În acest context, Marea Britanie a propus formal membrilor OECE (Organizația Europeană de Cooperare Economică) crearea Asociației Europene a Liberului Schimb (AELS), lucru pe care l-a și realizat prin Convenția de la Stockholm, din 4 ianuarie 1960, semnatare fiind: Marea Britanie, Elveția, Austria, Norvegia, Suedia, Danemarca, Portugalia. La scurt timp după acest eveniment, Marea Britanie, atentă la succesele economice ale CE și intuind sfârșitul imperiului său colonial (implicit al forței sale economice care depindea de acel imperiu), a solicitat aderarea la Comunitățile Europene – 10 august 1961”[22], fiind imediat urmată de Irlanda – 31 iulie 1961, Danemarca – 10 august 1961 și Norvegia – 30 aprilie 1961. Din păcate, aceste cereri au rămas fără niciun răspuns, din pricina opoziției manifestate de Franța, condusă la acel moment de generalul de Gaulle, ce găsea Marea Britanie drept un „stat maritim și insular, ale cărei obligații și a cărei natură o fac să difere profund de restul statelor de pe continent”[23]. Cu toate acestea, în 1967, Marea Britanie solicită din nou integrarea, lovindu-se, și de această dată, de

neîncrederea Franței „în angajamentul european al britanicilor și al celorlalți”[24]. Abia „în decembrie 1969, cu ocazia Summit-ului de la Haga, președintele francez, Georges Pompidou flexibilizează poziția franceză și decide extinderea Comunităților Europene spre „cei patru”[25]”[26].

Așa se face că în iunie 1970 încep negocierile de aderare, „prin care se determină condițiile fundamentale privind adoptarea acquis-ului și a eventualelor aranjamente de tranziție, care vor fi strict delimitate în timp, precum și a condițiilor de aplicabilitate. De altfel, Consiliul UE este cel care stabilește o procedură de derulare a negocierilor, conform căreia sesiunile au loc la nivel de miniștri sau adjuncți ai acestora, respectiv reprezentanți permanenți, în numele statelor membre, și ambasadori sau negociatori șefi, în numele statelor candidate. Comisia propune poziții comune de negociere pentru UE, la fiecare capitol cu privire la temele de competență comunitară. Pozițiile de negociere sunt aprobate în unanimitate de către Consiliu și prezentate de către Președinția Consiliului de Miniștri, deținută prin rotație de către statele membre pe intervale de șase luni. Ritmul negocierilor este dictat de gradul de pregătire al statului candidat și de complexitatea subiectului”[27], rezultatele lor fiind încorporate în proiectul tratatului de aderare.

La 22 ianuarie 1972, se semnează Tratatul de Aderare, respectiv Actul referitor la condițiile aderării. „Spre surpriza generală, în urma referendumului organizat cu această ocazie în Norvegia, populația a respins integrarea”[28], lăsând în acel fel Norvegia în afara Comunităților Europene.

La 1 ianuarie 1973, Tratatul intră în vigoare, Comunitățile Europene numărând, de acum înainte 9 state membre – Franța, Germania, Luxemburg, Belgia, Olanda, Italia, Marea Britanie, Irlanda și Danemarca.

Prima extindere a CE avea să aducă cu sine și unele probleme, cauzate în principal de viziunea ușor diferită a Marii Britanii față de restul statelor membre. În acest fel, cercetând literatura de specialitate descoperim următoarele: „chiar dacă aderarea Marii Britanii la CE a fost solicitată atât de laburiști, cât și de conservatori, negocierile efective de aderare au fost conduse de guvernul conservator al lui Edward Heath. Laburiștii, nemulțumiți de rezultatele acestora, au promis că, dacă vor câștiga alegerile, vor organiza un referendum pentru a retrage țara din CE. Cu această promisiune electorală, ei câștigă alegerile din 1974 și noul prim-ministru James Callaghan, solicită renegocierea Tratatului de aderare sub amenințarea retragerii Marii Britanii din CE. Comunitățile Europene cedează și, în 1975, Marea Britanie obține unele concesiuni referitoare la participarea sa la bugetul comunitar și la regimul importurilor de lapte din Noua Zeelandă. Cu ocazia referendumului organizat în aceste condiții, laburiștii – contrar promisiunilor electorale – nu numai că nu au mai solicitat retragerea Marii Britanii din CE, dar au și făcut propagandă în favoarea rămânerii acesteia în CE. De altfel, 65% din populația Marii Britanii a fost de acord ca țara să rămână membră a CE”[29].

O observație, în baza celor descrise în rândurile de

mai sus, se impune: „cutia Pandorei” se deschide inevitabil în ceea ce privește parcursul Marii Britanii alături de UE, mai ales că „de aici înainte, problematica europeană a reprezentat un subiect esențial în campaniile electorale din Marea Britanie”[30], iar această țară a fost una dintre puținii membri UE ce au beneficiat de derogări de la legile europene, ce nu a făcut niciodată parte din spațiul Schengen și care nu a adoptat euro ca monedă națională. O posibilă explicație pentru un astfel de „comportament” manifestat de UE vis-a-vis de Marea Britanie am descoperit-o în următoarea afirmație consemnată în literatura de specialitate: „la acel moment istoric, CE a considerat necesară consolidarea sa în fața presiunii URSS și a statelor comuniste europene, ceea ce a determinat, ca și în cazul Greciei, o atitudine mai flexibilă în negocieri și o capacitate de compromis mai accentuată decât cea manifestată ulterior în negocierile cu alte state precum Spania, Portugalia, Suedia, Finlanda, Austria, ca să nu mai vorbim de cele cu statele din estul și sudul continentului”[31].

În altă ordine de idei, primul val de extindere al Comunităților Europene, a reprezentat mai degrabă o extindere geografică a CE, nereușindu-se din păcate o consolidare a dimensiunii integrării. „Sistemul instituțional al anilor '50 rămăsese intact (cu excepția Parlamentului), competențele instituțiilor comunitare fiind aceleași, în pofida noilor provocări cu care CE se confrunta în anii '70, precum: criza energetică, criza sistemului monetar, inovațiile tehnologice și industriale, puternicele dezechilibre regionale scoase la lumină de existența Pieței Comune, sensibilizarea opiniei publice față de deteriorarea mediului sau noua atitudine față de importanța protecției consumatorului”[32]. Iată deci, că „numărul mare al candidaților la aderare și diferențele existente în dezvoltarea lor economică și socială (eterogenitatea) puneau Uniunea în fața unor provocări politice și instituționale mult mai mari decât cele cunoscute până atunci”[33].

Propunem în rândurile următoare un exercițiu, mai precis o scurtă trecere în revistă a fiecărui val de extindere al CE/UE. La început, CE a numărat 6 state fondatoare – Franța, Germania, Belgia, Luxemburg, Olanda și Italia. În 1973, asistăm la prima extindere a CE, celor 6 membri alăturându-li-se Marea Britanie, Danemarca și Irlanda. Apoi, CE a trecut la 10 state membre prin aderarea Greciei în 1981 și la 12 membri prin venirea Spaniei și Portugaliei în 1986. Următoarea extindere, cea din 1995, aduce în rândul membrilor UE Suedia, Finlanda și Austria, state care au aderat la UE în totalitatea sa, respectiv la cei trei Pilieri – Pilierul I Comunitățile Europene, Pilierul II PESC și Pilierul III JAI. Anul 2004 avea să aducă „marea extindere” a UE ce a cuprins 3 faze: 1) extinderea CE/UE spre cele 10 state din Europa Centrală și de Sud – Letonia, Lituania, Estonia, Polonia, Cehia, Slovacia, Slovenia, Cipru și Malta; 2) 1 ianuarie 2007, aderarea României și Bulgariei; 3) 1 ianuarie 2013, integrarea Croației.

5) „Marea extindere” a UE, iar România printre statele candidate. Acum, privind înspre fiecare extindere a UE, următoarea concluzie o găsim potrivită:

fiecare extindere a fost diferită de celelalte, cele realizate înainte de 1989 comportând chiar un numitor comun – similitudinea sistemelor economice, întrucât toate s-au făcut în state ce aveau economii de piață. Extinderile realizate după 1989 au avut mai degrabă în vedere state care s-au aflat sub dictatura comunistă, obiectivele imediate fiind democratizarea politică și economică a acestora în vederea pregătirii și aderării la CE și UE.

În acest context, aflată în fața unor extinderi succesive și a unor aderări insuficient asimilate, Uniunea se vede nevoită a stabili o „strategie specială de aderare ca urmare a constatării particularităților acestui proces și, ca o parte a acesteia, acordarea unor termene tranzitorii lungi în vederea adaptării respectivelor state la normele comunitare”[34]. Astfel, „la finalul anului 1994, cu prilejul Consiliului European de la Essen, a fost prezentată strategia de preaderare ce urma a permite pregătirea statelor candidate pentru aderarea la UE”[35], fiind completată în 1997 la Consiliul European de la Luxemburg cu Parteneriatul pentru aderare „ce concentra într-un format unic toate formele de ajutor destinate Europei Centrale și de Est și avea drept obiect adaptarea programelor naționale de pregătire a statelor candidate la noul rol pe care acestea îl vor îndeplini, cel de membru al UE”[36]. De altminteri, „documentele juridice ce stabileau relația UE-state candidate asociate la UE rămăneau Acordurile de Asociere ale fiecăruia, încheiate cu CE și statele sale membre, acorduri ce cuprindeau în preambul finalitatea aderării la UE. Toate celelalte documente – Strategia de preaderare, Strategia consolidată de preaderare, Parteneriatele de aderare etc. erau, politic vorbind, deosebit de importante, dar juridic Acordurile de Asociere erau singurele care „legau” UE de statele candidate”[37].

Avansând pe calea raționamentelor, aderarea fostelor state comuniste, printre care și România, „constituia, în același timp, o oportunitate și o provocare fără precedent:

- oportunitate pentru că, pe de o parte, se desăvârșea unificarea europeană prin aderarea acestora la valorile democrațiilor occidentale și, pe de altă parte, se consolida construcția lor statală printr-o dezvoltare în noul cadru de stabilitate politică și economică;

- provocare pentru că aderarea reprezenta în sine un test major pentru Uniune, date fiind numărul mare de state candidate și diferențele existente în dezvoltarea lor economică și socială, diferențe manifestate atât între membrii grupului Europei Centrale și de Est, numit PECOS, cât și între PECOS și vechile state UE. De aceea, acest proces reclama perioade tranzitorii în diferite sectoare fără de care nu se putea garanta aplicarea acquis-ului comunitar”[38].

În altă ordine de idei, o scurtă recapitulare a celor avansate o găsim necesară. Astfel, Tratatul de la Maastricht (1992) fixează criteriile de aderare la UE, adăugând dimensiunii economice inițiale pe cea politică. Tratatul de la Amsterdam aduce în discuție conceptul de „cooperare întărită” pentru aprofundarea integrării europene. De altfel, „era evident pentru toată

lumea că nu ar fi fost la fel de ușor să se ia decizii într-o Comunitate de 27 de membri ca într-una de 15. Cu atât mai mult cu cât extinderea de care vorbim era diferită de toate cele anterioare prin număr și eterogenitate”[39]. În atare condiții, instituțiile europene se văd nevoite să-și eficientizeze organizarea și metodele de lucru pentru a putea răspunde provocării extinderii. În această notă a adaptării instituțiilor la nevoile noii Europe extinse a intrat în vigoare și Tratatul de la Nisa (1 februarie 2003) ce introducea prevederi menite să adâncească integrarea europeană, prin perfecționarea mecanismului decizional, majoritatea instituțiilor europene suferind modificări, atât cu privire la organizarea lor, cât și a competențelor: a crescut numărul parlamentarilor europeni, s-a schimbat ponderea voturilor în Consiliul UE etc.

Având în vedere toate acestea, „în continuare, vom analiza extinderea UE către statele din Europa de Est și de Sud, care aveau acorduri europene de asociere ratificate în perioada 1993-1995, considerând că negocierile cu acest grup de state constituie modelul de la care se va pleca pentru viitoarele extinderi. Facem această afirmație bazându-ne pe similitudinile dintre aceste state și cele din sudul sau estul Europei care au aderat în perioada 2004-2013. Or, nu vedem de ce ar abandona UE o strategie care s-a dovedit câștigătoare prin aderarea reușită a Poloniei, Lituaniei, Letoniei, Estoniei, Ungariei, Cehiei, Slovaciei, Sloveniei, României, Bulgariei, Ciprului, Maltei, la care s-a adăugat mai târziu Croația”[40].

Ne vom opri așadar, în rândurile ce urmează, asupra României realizând o scurtă prezentare a modalității de aderare la UE a acestei țări.

Aderarea României și Bulgariei la Uniunea Europeană avea să încheie al cincilea val de extindere, cel mai mare din istoria UE. În acest sens, „România a început negocierile pentru încheierea unui Acord de asociere la Comunitățile Europene în 1991. Acestea s-au semnat în noiembrie 1992, pentru ca la 1 februarie 1993 să fie semnat la Bruxelles *Acordul European instituind o asociere între România, pe de o parte, Comunitățile Europene și statele membre ale acestora, pe de altă parte*, iar la 1 februarie 1995 acesta să intre în vigoare”[41]. În acest mod, României îi sunt recunoscute: „1) intenția de a deveni membru al Uniunii Europene; 2) dreptul de a beneficia de asistență financiară temporară din partea acesteia, sub formă de donații și împrumuturi”[42]. În acest interval, „Consiliul European de la Essen din 9-10 decembrie 1994 stabilea adoptarea unei strategii de pregătire a aderării țărilor asociate din Europa Centrală și de Est ca membri cu drepturi depline. Strategia de Preaderare avea la bază trei categorii de instrumente: acordurile europene, dialogul structurat de monitorizare a implementării acordurilor și programul PHARE[43]”. În vremea aceasta, la 22 iunie 1995, România depunea cererea oficială de aderare la Uniunea Europeană, ca membru cu drepturi depline, pentru ca doi mai târziu, în 1997, țara noastră să dobândească statutul de țară candidată la UE, statut menținut vreme de 7 ani. De altfel, „începând cu sfârșitul anului 1998, Comisia va întocmi rapoarte periodice adresate Consiliului, evaluând progresul

candidatei în raport cu criteriile stabilite la Copenhaga. Tot din 1998, Uniunea dispune mobilizarea de resurse umane și financiare prin intermediul proceselor de twinning al administrațiilor naționale, iar un an mai târziu alături lui PHARE alte două fonduri de asistență pentru preaderare: ISPA[44] și SAPARD[45]”[46].

La Consiliul European de la Helsinki din 10 – 11 decembrie 1999 se ia decizia deschiderii negocierilor de aderare cu 6 state candidate, printre acestea și România. Oficial însă, procesul efectiv de negociere debutează în luna februarie 2000 în cadrul reuniunii Consiliului UE pentru Afaceri Generale. În acest mod, în anul 2000 sunt deschise primele nouă capitole de negociere din cele 31 câte numără acquis-ul comunitar: „Politica în domeniul concurenței”; „Statistica”; „Întreprinderi mici și mijlocii”; „Știință și cercetare”; „Educație, formare profesională și tineret”; „Telecomunicații și tehnologia informațiilor”; „Cultură și politica în domeniul audiovizualului”; „Relații externe”; „Politica externă și de securitate comună”.

„Continuând, în anul 2005 România încheie definitiv toate capitolele de negociere”[47], iar la 25 aprilie 2005 semnează la Luxemburg Tratatul de Aderare la Uniunea Europeană. „Tratatul, ratificat ulterior de toate statele membre ale Uniunii, prevedea posibilitatea adoptării unor măsuri de salvagardare în termen de până la trei ani de la aderare, în cazul unor deficiențe în domeniul transpunerii acquis-ului în domeniul precum piața internă, justiție și afaceri interne”[48]. Mai precis, „clauzele de salvagardare reprezentau o caracteristică standard inclusă în tratatele de aderare pentru a asigura funcționarea eficientă a pieței interne și a spațiului de libertate, securitate și justiție. Puteau fi activate până la sfârșitul anului 2009 pentru a permite suspendarea temporară a aplicării legislației comunitare relevante, dacă era necesar”[49]. În virtutea acestui fapt, România își asumă „măsurile tranzitorii incluse în anexa VII a Protocolului de Aderare (recunoscute pentru nouă capitole, și anume: „Libera circulație a persoanelor”; „Libera circulație a serviciilor”; „Libera circulație a capitalurilor”; „Politica în domeniul concurenței”; „Agricultură”; „Politica în domeniul transporturilor”; „Impozitare”; „Energie”; „Protecția mediului înconjurător”)”[50], precum și următoarele trei măsuri de salvagardare ce puteau fi invocate în interval de trei ani de la aderare:

- o *clauză generală de salvagardare economică* ce era o măsură tradițională în domeniul politicii comerciale, cu rolul de a aborda dificultățile de adaptare cu care oricare dintre statele membre, vechi sau noi se putea confrunta;

- o *clauză specifică de salvagardare privind piața internă* ce acoperea cele patru libertăți și alte politici sectoriale, precum concurența, energia, transporturile, telecomunicațiile, agricultura, protecția consumatorilor și a sănătății. Comisia este însă, cea care stabilea măsurile caz cu caz. Acestea din urmă puteau limita aplicarea politicii UE privind piața internă sau a politicii transfrontaliere în sectorul respectiv numai atât cât era necesar pentru a se remedia situația. Se acorda prioritate măsurilor care perturbau cel mai puțin funcționarea

pieței interne și, după caz, aplicării salvagărilor existente în legislația și normele UE;

- o *clauză specifică de salvagardare privind justiția și afacerile interne*”[51].

Totodată, aderarea a fost însoțită și de o serie de măsuri de acompaniere specifice ce vizau fondurile agricole, siguranța alimentelor ori reforma sistemului judiciar și lupta împotriva corupției. De altminteri, România își luase angajamentul continuării reformelor în aceste domenii, având în vedere și periodica monitorizare a Comisiei Europene.

La 1 ianuarie 2007, România devine în fine, stat membru al Uniunii Europene, însă, cu unele condiționalități în domenii ce privesc siguranța alimentelor, eliberarea fondurilor UE, reforma sistemului judiciar și lupta împotriva corupției. De altfel, pentru acest ultim domeniu a fost instituit *mecanismul de cooperare și verificare (MCV)* cu scopul „adoptării acelor măsuri care să garanteze românilor și celorlalte state membre că deciziile, normele și practicile administrative și judiciare din România corespund cu cele din restul Uniunii Europene”[52]. Mecanismul de cooperare și verificare nu a fost introdus pentru o perioadă fixă, dovadă că și acum, la momentul redactării acestor rânduri – 05.01.2020, el se află în vigoare, fapt ce vine să ne arate că deși România a înregistrat unele progrese în aceste materii, ele nu au fost și suficiente pentru Comisia Europeană.

În altă ordine de idei, următoarea afirmație identificată în paginile literaturii de specialitate, descrie poate cel mai bine procesul extinderii UE după cel de al cincilea val de state care s-au alăturat „marii familii europene”.: „extinderea succesivă a Uniunii prezintă consecințe diverse față de relația sa cu actorii internaționali. Este vorba despre schimbări cantitative, dar și calitative: noi frontiere, noi interese, noi responsabilități, noi relații preferențiale. Astfel, o primă consecință – cantitativă – o constituie mărirea considerabilă a teritoriului Uniunii, iar una calitativă – schimbarea frontierelor. Pentru prima dată Uniunea are frontieră comună cu Rusia, dar și cu Ucraina, Belarus și Moldova, ceea ce înseamnă noi provocări în materie de securitate și un alt tip de relații cu acestea”[53].

6) Saltul de la economic la politic și apariția explicită a dimensiunii externe a UE. De altfel, unul dintre obiectivele Uniunii a fost, încă de la început, chiar dacă mai mult retoric, cel al definirii unui model european bazat pe colaborare și solidaritate între statele membre pe care apoi să-l poată extrapola în afara frontierelor sale. În urma „marii extinderii” din 2004-2007 s-a putut observa că, „ceea ce dorește Uniunea este nu numai stabilirea unor relații politice și economice cu organizațiile internaționale și statele terțe, ci extrapolarea modelului european în afara spațiului său”[54]. Articolul 8 al Tratatului de la Lisabona este edificator în acest sens: „*Uniunea dezvoltă relații privilegiate cu țările învecinate, în vederea stabilirii unui spațiu de prosperitate și de bună vecinătate, întemeiat pe valorile Uniunii și caracterizat prin relații strânse și pașnice, bazate pe cooperare*”[55]. În completarea celor afirmate vine și articolul 21 al

Tratatului de la Lisabona ce stabilește că „*acțiunea Uniunii pe scena internațională are la bază principiile care au inspirat crearea, dezvoltarea și extinderea sa și pe care intenționează să le promoveze în lumea întreagă: democrația, statul de drept, universalitatea și indivizibilitatea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, respectarea demnității umane, principiile egalității și solidarității, precum și respectarea principiilor Cartei Organizației Națiunilor Unite și a dreptului internațional. Uniunea depune toate eforturile pentru a dezvolta relații și a construi parteneriate cu țările terțe și cu organizațiile internaționale, regionale sau globale care împărtășesc principiile prevăzute la primul paragraf. Aceasta promovează soluții multilaterale pentru problemele comune, în special în cadrul Organizației Națiunilor Unite*”[56]. Așadar, sintetizând cele afirmate, Uniunea caută „să se implice în edificarea unei societăți internaționale democratice bazate pe respectarea dreptului internațional, singurul în măsură să limiteze acțiunea arbitrară a statelor și să asigure bazele oricărui proiect internațional de pace și stabilitate; extinderea spre exterior a modelului economic și social al Uniunii, dată fiind eficacitatea sa în promovarea unui sistem competitiv și solidar în egală măsură”[57]. Se observă în acest mod, saltul uriaș înregistrat de UE de la concepția politică bazată strict pe interesul economico - comercial al Europei la o formulă explicită de politică internațională prin intermediul căreia UE își asumă unele responsabilități la nivel mondial. Iată așadar că, „prin acțiunea sa externă, UE dorește să promoveze pe scena internațională aceleași idei și valori. Definirea obiectivelor și valorilor Uniunii Europene constituie o parte esențială a explicitării politice a Uniunii. Acestea exprimă cu claritate, prin ele însele, ce îi unește pe europeni în acțiunea lor de a avea, păstra și dezvolta anumite valori și de a realiza anumite obiective. Explicitarea valorilor conferă și îmbunătățește vizibilitatea Uniunii, contribuie la democratizarea sistemului european, consolidează identitatea europeană și vorbește despre etica Uniunii și a statelor membre. Obiectivele Uniunii relevă ce urmăresc statele membre prin integrarea europeană. Subliniem între obiective pe cel al păcii și repetăm că el apare pentru prima dată în partea centrală a unui text de drept european, semnalând în mod clar cetățeanului european rațiunea de a fi a integrării europene”[58].

Totodată, o nouă lectură a articolului 8 al Tratatului de la Lisabona vine să ne dezvăluie instituirea unui cadru privilegiat de relații interregionale instituționalizate și a unui spațiu de prosperitate împărtășită cu vecinii cei mai apropiați. În această manieră a apărut politica de vecinătate a UE. De altfel, „Consiliul European de la Copenhaga din decembrie 2002 includea în agenda politică a Uniunii obiectivul consolidării relațiilor cu Rusia, Belarus, Ucraina și Moldova, dar și cu statele situate pe malul de sud al Mediteranei, pe baza unui aranjament pe termen lung de promovare a reformelor democratice și economice, dezvoltare sustenabilă și a comerțului”[59]. De fapt, se dorea „crearea unui „cerc de prieteni”, a unei zone de prosperitate și vecinătate prietenoasă în jurul Uniunii

Europene, cerc cu care să se mențină relații strânse și pacifice. În schimb, Uniunea promitea perspectiva participării acestor state prietene la piața internă a UE și o integrare și liberalizare progresivă, care să permită libera circulație a persoanelor, serviciilor și capitalurilor”[60].

Păstrând nota, remarcăm faptul că Tratatul de la Lisabona menține conținutul vechiului art.49 TUE instituit la Amsterdam: „*Orice stat european care respectă valorile prevăzute la articolul 2 și care se angajează să le promoveze poate solicita să devină membru al Uniunii. Parlamentul European și parlamentele naționale sunt informate cu privire la această cerere. Statul solicitant adresează cererea sa Consiliului, care se pronunță cu unanimitate după consultarea Comisiei și după aprobarea Parlamentului European, care se pronunță cu majoritatea membrilor din care este constituit. Criteriile de eligibilitate aprobate de Consiliul European se iau în considerare. Condițiile admiterii și adaptările impuse de aceasta tratatelor pe care se întemeiază Uniunea fac obiectul unui acord între statele membre și statul solicitant. Acest acord se supune ratificării de către toate statele contractante, în conformitate cu normele sale constituționale*”[61].

7) În particular: un catalog „nescris” al drepturilor și obligațiilor ce revin UE și statelor sale membre. Tratatul de la Lisabona, printre numeroasele noutăți legislative aduse Uniunii Europene, avea să surprindă opinia publică europeană prin „stabilirea cu claritate, încă de la primele articole, a principiilor ce guvernează relațiile dintre UE și statele sale membre, dar și a obligațiilor reciproce”[62]. Astfel, articolul 4 al Tratatului de la Lisabona instituie obligațiile politice ale Uniunii față de statele sale membre: „*În conformitate cu articolul 5, orice competență care nu este atribuită Uniunii prin tratate aparține statelor membre. Uniunea respectă egalitatea statelor membre în raport cu tratatele, precum și identitatea lor națională, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale, inclusiv în ceea ce privește autonomia locală și regională. Aceasta respectă funcțiile esențiale ale statului și, în special, pe cele care au ca obiect asigurarea integrității sale teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale. În special, securitatea națională rămâne responsabilitatea exclusivă a fiecărui stat membru*”[63]. De altminteri, articolul 5 al TUE aduce în atenția cetățeanului european un catalog al competențelor Uniunii, „expresie a unui mecanism decizional ce trebuie să echilibreze interesele și voința statelor membre cu gestionarea politicilor comune și cu respectarea regulilor de drept:

✓ Competențe exclusive: numai Uniunea poate legifera și adopta acte obligatorii din punct de vedere juridic. Statele membre nu pot face acest lucru prin ele însele, decât dacă sunt abilitate de Uniune, ori pentru a pune în aplicare actele Uniunii; acestea sunt: uniunea vamală, stabilirea regulilor concurenței necesare funcționării pieței interne, politica monetară pentru statele membre a căror monedă este euro, politica comercială comună;

✓ Competențe partajate între Uniune și statele membre: statele membre își exercită competența în măsura în care Uniunea nu și-a exercitat-o pe a sa ori în măsura în care Uniunea a decis încetarea exercitării propriiei competențe; acestea sunt: piața internă, politica socială pentru aspectele definite prin tratate, coeziunea economică, socială și teritorială, agricultura, politica în domeniul pescuitului, mediul înconjurător, protecția consumatorilor, transporturile și rețelele transeuropene, energia, spațiul de libertate, securitate și justiție, cooperarea în dezvoltare și ajutorul umanitar;

✓ Competențe în vederea ducerii la bun sfârșit a unor acțiuni de sprijinire, coordonare sau completare a acțiunii statelor membre, fără a înlocui competența acestora în aceste domenii. Acestea sunt: protecția și ameliorarea sănătății umane, industria, educația, tineretul și sportul, cultura, turismul, cooperarea administrativă”[64].

„O altă obligație a Uniunii față de statele membre este și cea privitoare la respectarea identității naționale, adică a structurilor politice și constituționale ale acestora, dar și cea referitoare la autonomia locală și regională”[65]. Acest aspect îl regăsim înscris în articolul 4, alineatul 2 din Tratatul de la Lisabona: „Uniunea respectă egalitatea statelor membre în raport cu tratatele, precum și identitatea lor națională, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale, inclusiv în ceea ce privește autonomia locală și regională. Aceasta respectă funcțiile esențiale ale statului și, în special, pe cele care au ca obiect asigurarea integrității sale teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale. În special, securitatea națională rămâne responsabilitatea exclusivă a fiecărui stat membru”[66]. Acest alineat 2 al articolului 4 TUE aduce în discuție și egalitatea în drepturi și obligații dintre statele membre. „Egalitatea înseamnă că normele tratatelor se formulează într-o formă abstractă pentru toate statele membre, fără a avea în vedere caracteristicile fiecăruia în parte. Tot despre egalitate este vorba și când ne referim la atribuirea de competențe Uniunii, deoarece toate statele membre cedează UE aceleași competențe, indiferent de organizarea lor internă. Clauza îndeplinirii reciproce a obligațiilor de către state și Uniune are sens numai dacă statelor membre le este reclamată în mod egal atribuirea de competențe spre nivelul supranațional. Egalitatea dintre statele membre se manifestă și în cazul obligației îndeplinirii acquis-ului Uniunii, a legislației europene, cu excepția situațiilor când, prin negocieri, au fost stabilite excepții de la această regulă. În fine, egalitatea înseamnă și dreptul statelor membre de a participa și de a fi reprezentate în toate instituțiile UE, chiar dacă în proporții diferite, calculate în general pe baza ponderii populației statelor în ansamblul populației Uniunii”[67].

Același articol 4 TUE, alineatul 3 de această dată, aduce în discuție obligația Uniunii, în temeiul principiului cooperării loiale, de a respecta și asista statele membre în îndeplinirea obiectivelor tratatelor: „În temeiul principiului cooperării loiale, Uniunea și statele membre se respectă și se ajută reciproc în îndeplinirea misiunilor care decurg din tratate. Statele

membre adoptă orice măsură generală sau specială pentru asigurarea îndeplinirii obligațiilor care decurg din tratate sau care rezultă din actele instituțiilor Uniunii. Statele membre facilitează îndeplinirea de către Uniune a misiunii sale și se abțin de la orice măsură care ar putea pune în pericol realizarea obiectivelor Uniunii”[68]. Dispoziția e una nouă, dacă e să privim înspre vechile tratate ce stabileau doar obligația cooperării loiale a statelor membre cu UE nu și invers. În acest sens, vine și următoarea afirmație regăsită în paginile literaturii de specialitate: „Principiul cooperării loiale a statelor a stat la baza funcționării Uniunii de la începuturile sale, fiind prezent în mod explicit în toate tratatele, începând cu 1951 și terminând cu 2009, cooperarea loială a statelor în vederea atingerii obiectivelor comune fiind prevăzută în articolul 4, alineatul 3 al TUE. Este vorba de fapt despre obligația tuturor actorilor de a adopta măsurile generale și particulare necesare îndeplinirii dreptului primar și derivat al Uniunii. În cazul statelor, acestea sunt obligate să aplice dreptul Uniunii pe teritoriul lor, în care scop trebuie să adopte măsurile necesare implementării acestuia. Apoi, este vorba despre obligația actorilor implicați de a se abține de la adoptarea acelor măsuri care pot împiedica sau îngreuna aplicarea dreptului primar și secundar al Uniunii, astfel încât să nu fie pusă în pericol realizarea obiectivelor UE”[69].

Pe de altă parte, articolul 1 al TUE, dar și preambulul TUE aduc în discuție conceptul de solidaritate: „procesul de creare a unei uniuni tot mai profunde între popoarele Europei”[70], „întărirea solidarității dintre popoarele Uniunii”[71]. „Solidaritatea derivă din existența unor interese comune, a unor relații de interdependență, a unor obiective și proiecte comune. Astfel, statele membre trebuie să-și îndeplinească în totalitate obligațiile juridice care decurg din calitatea de membru și altele de ordin politic și economic. Dimensiunea economică – financiară a solidarității există și ea de multă vreme, la început prin politica regională și apoi prin cea de coeziune economică – socială, iar acum, după Tratatul de la Lisabona, prin cea de coeziune economică, socială și teritorială. De fapt, aici este vorba despre solidaritatea care vizează reducerea disparităților dintre state, regiuni și cetățeni. De asemenea, statele au dreptul să se apere și să-și apere integritatea teritorială, beneficiind în plus de solidaritatea Uniunii. Mai exact, dacă un stat este atacat, statul membru are dreptul la asistență din partea celorlalte state sau a UE, inclusiv cea militară”[72], clauză introdusă pentru prima dată într-un tratat UE[73].

Poziția de stat membru al UE implică, printre altele, și respectarea drepturilor fundamentale și a principiilor democratice exercitate pe teritoriul UE. În acest sens, reiterăm faptul că „tratatele constitutive ale Comunităților Europene nu conțineau referiri exprese la drepturile omului deoarece obiectivele integrării erau explicit economice, finalitățile politice fiind mai degrabă implicite”[74]. Abia prin Tratatul de la Maastricht din 1992 apar primele prevederi de drept primar în materie de drepturi fundamentale sintetizate în

enunțuri cu caracter general: „Uniunea Europeană va respecta drepturile fundamentale așa cum sunt ele garantate de Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale semnată la Roma în 1950 și așa cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre”[75]. Ulterior, prin Tratatul de la Nisa din anul 2000, a fost aprobată Carta drepturilor fundamentale în UE ale cărei prevederi au devenit obligatorii începând cu anul 2007, prin Tratatul de la Lisabona: „*Uniunea recunoaște drepturile, libertățile și principiile prevăzute în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene din 7 decembrie 2000, astfel cum a fost adoptată la 12 decembrie 2007, la Strasbourg, care are aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor*”[76]. De altfel, „respectarea drepturilor fundamentale și a principiilor democratice este obligatorie nu numai pentru statele membre, ci și pentru cele dornice să adere la UE sau cele care vor să stabilească relații cu aceasta. Dacă un stat membru se îndepărtează de principiile democratice, UE dispune, începând cu anul 1997 prin Tratatul de la Amsterdam, de instrumente juridice prin care poate interveni în asemenea situații: articolele 7 TUE și 354 TFUE”[77].

Pe de altă parte, statutul de țară membră a UE implică nu doar dreptul statului respectiv de a participa la procesul decizional, ci și drepturi care rezultă din calitatea de cetățean european. Astfel, fiecare persoană care deține naționalitatea unui stat membru este automat și cetățean european. Cetățenia europeană apare astfel ca o calitate suplimentară oferită cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene și care le conferă acestora un set de drepturi ce pot fi exercitate fie la nivelul Uniunii, fie la nivelul statelor membre. De altfel, unul dintre avantajele imediate ale acesteia se referă la exercitarea drepturilor din conținutul său pe întreg teritoriul Uniunii Europene și o consolidare indirectă a drepturilor fundamentale.

Tratatul de la Maastricht introduce statutul de cetățean european sub forma a patru drepturi supranaționale garantate persoanelor ce dețin deja naționalitatea uneia din statele membre ale UE. Aceste drepturi la care Tratatul privind Uniunea Europeană se referă în articolul 8 sunt:

- a. dreptul de mișcare liberă și de rezidență în oricare din țările membre ale UE;
- b. dreptul de a alege și de a fi ales în Parlamentul European și în alegerile locale;
- c. dreptul la protecție diplomatică într-un stat terț, în care propria țară nu are reprezentanță consulară;
- d. dreptul de petiție la Parlamentul European și dreptul de a se adresa Ombudsman-ului European.

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene în capitolul V precizează drepturile ce decurg din calitatea de cetățean european și anume:

- dreptul de vot și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European;
- dreptul de vot și de a fi ales la alegerile municipale;
- dreptul la o bună administrare;
- dreptul de acces la documente;

- dreptul de a se adresa Mediatorului European;
- dreptul de petiție în fața Parlamentului European;
- libertatea de circulație și ședere;
- protecție diplomatică și consulară.

Tratatul de la Amsterdam include dreptul de acces al cetățenilor la documentele Parlamentului, Consiliului și Comisiei, precum și dreptul cetățenilor de a se adresa instituțiilor UE într-una din limbile oficiale ale Uniunii și de a primi răspuns în aceeași limbă. Aportul acestuia în materia cetățeniei europene trebuie corelat și cu inovațiile din materia interzicerii discriminării, liberei circulații, securității persoanelor. Principiul interzicerii oricărei discriminări bazată pe originea etnică consolidează indirect drepturile cetățenilor europeni. În vederea combaterii discriminării, Tratatul de la Amsterdam autorizează Consiliul să adopte cu unanimitate măsurile care se impun, la propunerea Comisiei și după consultarea Parlamentului European. Curtea de Justiție a valorificat magistral acest principiu, în special în materia dreptului de liberă circulație și ședere. Curtea a apreciat că resortisanții statelor membre pot apela la calitatea de cetățeni ai Uniunii pentru a se proteja de orice discriminare la care ar fi supuși de statele membre, pe criterii de naționalitate. Statutul cetățeanului european are vocația de a fi statut fundamental al resortisanților statelor membre.

Tratatul de la Nisa a introdus majoritatea calificată în privința adoptării deciziilor în materia dreptului de liberă circulație și ședur.

Tratatul de la Lisabona introduce inițiativa cetățenească, ca mijloc de sesizare a Comisiei pentru adoptarea unor acte cu caracter juridic, iar Carta Drepturilor Fundamentale vizează combaterea excluziunii sociale și respectarea tuturor drepturilor cu care au fost investiți cetățenii europeni.

În privința obligațiilor ce incumbă statelor membre UE se remarcă articolul 7 TUE care, pentru prima dată în tratatele UE, consacră obligația respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În acest sens, „*la propunerea motivată a unei treimi din statele membre, a Parlamentului European sau a Comisiei Europene și cu aprobarea Parlamentului European, Consiliul, hotărând cu o majoritate de patru cincimi din membrii săi, poate să constate existența unui risc clar de încălcare gravă a valorilor prevăzute la articolul 2, de către un stat membru. Înainte de a proceda la această constatare, Consiliul audiază statul membru în cauză și îi poate adresa recomandări, hotărând după aceeași procedură. Consiliul verifică cu regularitate dacă motivele care au condus la această constatare rămân valabile.*

Consiliul European, hotărând în unanimitate la propunerea unei treimi din statele membre sau a Comisiei Europene și cu aprobarea Parlamentului European, poate să constate existența unei încălcări grave și persistente a valorilor prevăzute la articolul 2, de către un stat membru, după ce a invitat acel stat membru să-și prezinte observațiile. În cazul în care a fost făcută constatarea menționată la alineatul 2, Consiliul, hotărând cu majoritate calificată, poate decide să suspende anumite drepturi care îi revin

statului membru în cauză în urma aplicării tratatelor, inclusiv dreptul de vot în Consiliu al reprezentantului guvernului aceluși stat membru. Procedând în acest fel, Consiliul ține seama de eventualele consecințe ale unei astfel de suspendări asupra drepturilor și obligațiilor persoanelor fizice și juridice. Obligațiile care îi revin statului membru în cauză în temeiul tratatelor rămân obligatorii în orice situație pentru statul membru respectiv”[78].

Așa cum am văzut pe parcursul acestui demers științific, „UE sprijină, prin acțiunea sa externă, democrația, statul de drept, drepturile omului și respectarea principiilor prevăzute în dreptul internațional.

Prin urmare, UE condiționează stabilirea și/sau continuarea/dezvoltarea/amplificarea relațiilor cu statele terțe atât prin acțiuni pozitive (acțiuni de sprijin și stimulare a democrației, a pluralismului politic, bunei guvernări etc.), cât și negative (sanctiuni economice, politice, suspendarea relațiilor/ajutorului/acordurilor etc.). Pentru eventualitatea în care ar fi nevoie de aplicarea unor acțiuni negative, acordurile încheiate cu statele terțe ar conține clauza numită „Democrație și drepturile omului”, care ar permite suspendarea relațiilor în cazul încălcării angajamentelor democratice”[79].

În aceeași ordine de idei, Tratatul de la Lisabona reglementează dreptul statelor membre de a se retrage voluntar din Uniune, clauză ce o regăsim înscrisă în articolul 50: „Orice stat membru poate hotărî, în conformitate cu normele sale constituționale, să se retragă din Uniune. Statul membru care hotărăște să se retragă notifică intenția sa Consiliului European. În baza orientărilor Consiliului European, Uniunea negociază și încheie cu acest stat un acord care stabilește condițiile de retragere, ținând seama de cadrul viitoarelor sale relații cu Uniunea. Acest acord se încheie în numele Uniunii de către Consiliu, care hotărăște cu majoritate calificată, după aprobarea Parlamentului European. Tratatul încetează să se aplice statului în cauză de la data intrării în vigoare a acordului de retragere sau, în absența unui astfel de acord, după doi ani de la notificarea prevăzută la alineatul 2, cu excepția cazului în care Consiliul European, în acord cu statul membru în cauză, hotărăște în unanimitate să prorogheze acest termen”[80].

8) Marea Britanie, primul stat ce face uz de articolul 50. Scurtul excurs în istoricul aderării Marii Britanii la Uniunea Europeană, efectuat de altfel, în prima parte a prezentului studiu, avea să deoaieze atitudinea eurosceptică ce a caracterizat permanent Regatul Unit și pe liderii săi, reflectată în aproximativ toate negocierile purtate de aceștia din urmă cu prilejul summit-urilor europene, atitudine ce a condus în cele din urmă la organizarea în 23 iunie 2016 a unui referendum unde cetățenii britanici aveau să voteze în favoarea părăsirii Uniunii Europene.

La baza unei astfel de decizii se regădesc o serie de aspecte pe care literatura de specialitate le-a sumarizat și reținut ca fiind următoarele:

- „UE face prea puțin pentru a deschide piețele de pe

continent și astfel creează puține oportunități pentru exportatorii britanici;

- Normele UE constrâneau Regatul Unit în a atinge, mai rapid, piețe aflate în creștere din afara Europei;

- Dacă Marea Britanie ar părăsi UE, s-ar câștiga înapoi contribuția netă la bugetul UE;

- Imigrația din UE diminuează perspectivele de angajare a britanicilor, cere mai mulți bani contribuabilului britanic pentru subvenționarea serviciilor publice și vor fi oferite beneficii sociale pentru noii veniți”[81].

Iată că, cei care au votat pentru părăsirea UE, putem spune că au avut în vedere pe de o parte transformările pe care Uniunea le-a suportat vreme de șase decenii sub aspectul mărimii sale și a acoperirii birocratice, UE cunoscând o oarece „oboseală” a extinderii tradusă într-o lipsă de viziune a instituțiilor europene vis a vis de viitorul Europei, la care s-au adăugat pe rând o diminuare a influenței și suveranității britanice, imigrația, „politicianismul” tot mai crescut al clasei politice britanice, și nu în ultimul rând, publicul britanic puternic atins de curentele eurosceptice.

2 octombrie 2016, găsește Regatul Unit pregătit a demara oficial procesul de negociere a retragerii din UE, respectiv urma a fi invocat până la finele lunii martie 2017, articolul 50 din Tratatul de la Lisabona.

Privitor la acesta din urmă, se impun o serie de adnotări: „inovație adusă de Tratatul de la Lisabona, articolul 50 presupune introducerea unei proceduri de retragere voluntară din Uniunea Europeană ce subliniază că Uniunea Europeană este fondată pe libertatea de voință a statelor membre. Retragerea nu este supusă anumitor condiții, în afara existenței unei perioade tranzitorii de doi ani, perioadă în care statul membru care dorește retragerea să poată negocia un acord cu Uniunea Europeană”[82].

Introducerea pentru prima dată în cadrul unui tratat european a posibilității părăsirii Uniunii de către un stat membru, deși inițial un astfel de articol era văzut ca fiind doar ceva formal, avea să declanșeze în evoluția Uniunii Europene un moment de cotitură. „Până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, construcția europeană a părut a fi una durabilă și foarte dificil de zdruncinat, cel puțin din perspectiva fundamentelor juridice și politice ale acesteia, în ciuda crizelor cu care Uniunea (sau Comunitatea până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht) s-a confruntat de-a lungul a mai bine de jumătate de secol”[83]. Iată cum „prevederea referitoare la posibilitatea retragerii unui stat membru din Uniune avea să pună capăt iluziei ireversibilității construcției europene și dezideratului exprimat în declarația lui Robert Schuman privind viitorul comun al națiunilor europene”[84].

Revenind la articolul 50 din Tratatul de la Lisabona, notăm și faptul că acesta prevede că orice stat membru poate hotărî retragerea din Uniunea Europeană, intenția sa fiind comunicată și Consiliului European. Pe cale de consecință, cei 27 de lideri ai UE vor adopta „orientări”, care includ principii și poziții generale pentru negocieri.

Aceștia vor actualiza orientările pe durata negocierilor, în funcție de necesități. În urma unei recomandări din partea Comisiei, Consiliul Afaceri Generale va autoriza deschiderea negocierilor, pe cale de consecință, Consiliul fiind cel care va adopta directive de negociere privind fondul negocierilor și mecanismele instituționale detaliate, ce vor putea fi modificate și completate pe întreg parcursul negocierilor. Consiliul este totodată și cel care numește Comisia drept negociator din partea Uniunii.

Astfel, la 29 martie 2017, Regatul Unit notifică în mod oficial Consiliul European de intenția sa de a părăsi UE, pentru ca pe 19 iunie 2017, Michael Barnier, negociator – șef al UE, și David Davis, ministrul ieșirii din Uniunea Europeană să deschidă prima rundă de negocieri privind Brexit-ul, negocieri ce au vizat în particular o serie de aspecte legate de drepturile cetățenilor, de decontul financiar sau de necesitatea garantării frontierei cu Irlanda de Nord.

După luni de tratative și tergiversări, Comisia Europeană publică pe 28 februarie 2018, proiectul acordului de retragere dintre Uniunea Europeană și Regatul Unit. Acesta din urmă cuprinde șase părți și un protocol privind Irlanda și Irlanda de Nord și transpune în termeni juridici condițiile retragerii Marii Britanii din UE. De asemenea, acordul prevede și o perioadă de tranziție de 21 de luni după momentul efectiv al Brexit-ului, pe parcursul căreia Marea Britanie va fi nevoită să respecte acquis-ul european, inclusiv politica comercială a UE, dar nu va participa la procesul decizional și nici nu va avea reprezentanți în instituțiile europene. Date fiind acestea, la 18 aprilie 2018, Camera Lorzilor din Parlamentul britanic avea să voteze în favoarea rămânării Regatului Unit în Uniunea Vamală și pentru protejarea drepturilor cetățenilor europeni și britanici post – Brexit. Acest rezultat punea oarecum guvernul britanic într-o situație dificilă, dacă este să ne reamintim că acesta era principalul interesat în a obține cât mai repede cu putință acordul Parlamentului, asupra proiectului de lege privind ieșirea Marii Britanii din UE. La un moment dat, membrii Parlamentului britanic aveau chiar să lanseze o campanie prin care solicitau „votul poporului”, respectiv al cetățenilor privind Acordul de retragere al Marii Britanii din UE. Totuși, după lungi dezbateri și multiple proiecte privind modalitatea cea mai bună de retragere a UK din UE avansate și respinse, parlamentarii britanici reușesc să ajungă la 21 iunie 2018 la un acord asupra conținutului final al proiectului de Lege privind retragere Marii Britanii din UE.

Legea de retragere a Marii Britanii din Uniunea Europeană, intrată în vigoare la 26 iunie 2018, încorporează în dreptul britanic toată legislația UE după ce Regatul Unit nu va mai fi stat membru al Uniunii. Pe de altă parte, Comisia Europeană va publica la 19 iunie 2018 o declarație comună vizând progresele înregistrate de la data publicării proiectului Acordului de retragere, inclusiv în raport cu perspectivele discuțiilor privind o retragere ordonată a Regatului Unit din UE la 29 martie 2019. Ulterior, Marea Britanie va publica, la 12 iulie 2018, un document cuprinzător și detaliat de poziție

privind viitorul parteneriat UE – UK. Documentul ce numără 100 de pagini, prezintă viziunea britanică referitoare la colaborarea cu UE post – Brexit, fiind abordate o serie de chestiuni, precum: parteneriatul economic, parteneriatul de securitate, o serie de aspecte transversale și cooperarea în alte domenii. În acest fel, Regatul Unit propune un tip de acord de asociere, incluzând o zonă de liber – schimb pentru bunuri, un aranjament flexibil pentru servicii, un parteneriat în domeniul securității, precum și continuarea participării în numeroase agenții europene.

Avansând pe calea raționamentelor, dar având în vedere stadiul negocierilor privind relațiile UE – Marea Britanie, în spațiul public s-a „imprimat” ideea potrivit căreia retragerea Marii Britanii din UE la 31 octombrie 2019 se va face cu sau fără acord. În atare condiții, la care adăugăm refuzul UE de a redeschide negocierile privind Acordul de retragere, Guvernul britanic se vede nevoit să publice un ghid cu propuneri de măsuri „practice și echilibrate” pentru situația în care Marea Britanie va părăsi UE fără un acord. Ghidul cuprindea instrucțiuni pentru mediul de afaceri, cu accent pe schimbările care ar putea îngreuna procedurile vamale, dar și planuri de urgență pentru a se evita lipsa/absența unor medicamente de pe piață, fiind acoperite domenii precum medicina, finanțele sau agricultura. Așadar, în vederea agreării Acordului de retragere și a definitivării Declarației Politice privind cadrul relațiilor viitoare, negocierile au început să se poarte într-un ritm accelerat, subiectul cel mai sensibil fiind în continuare reprezentat de situația frontierei dintre Irlanda și Irlanda de Nord.

La 11 martie 2019, președintele Comisiei Europene, Jean – Claude Juncker și primul – ministru Theresa May, au convenit la Strasbourg asupra unui instrument referitor la acordul de retragere, considerat ca fiind cea mai bună soluție pentru asigurarea unui Brexit ordonat, oferindu-se totodată clarificări și garanții juridice privind natura soluției de protecție și o declarație comună în completarea declarației politice care stabilește cadrul viitoarelor relații. Cu toate acestea, la 20 martie 2019, Theresa May transmite Consiliului European o scrisoare prin care solicită o prelungire a termenului prevăzut de articolul 50 până la 30 iunie 2019. Dar, la summit-ul extraordinar din 10 aprilie 2019, Regatul Unit obține din partea liderilor UE o amânare a Brexit-ului până la sfârșitul lunii octombrie 2019.

Abia în 17 octombrie 2019, Consiliul European aprobă acordul de retragere revizuit a Marii Britanii din UE, dar la două zile diferență, pe 19 octombrie mai precis, Regatul Unit adresează președintelui Consiliului European o nouă cerere de prelungire a termenului în temeiul articolului 50 până la 31 ianuarie 2020, prelungirea având să fie solicitată cu scopul de a oferi mai mult timp statelor membre UE pentru ratificarea Acordului de retragere.

La 20 decembrie 2019, Camera Comunelor a aprobat proiectul de lege privind Acordul de retragere a Regatului Unit din UE, pavând în acest mod calea procedurii unui Brexit la 31 ianuarie 2020. Proiectul de

lege presupune o serie de modificări ce se referă „la interzicerea prelungirii de către guvern a perioadei de tranziție, ce se încheie la 31 decembrie 2020, pe durata celor 11 luni trebuind a se negocia un acord comercial UE – Regatul Unit; oferă permisiunea instanțelor britanice de a reconsidera hotărârile Curții de Justiție a UE; solicită miniștrilor să raporteze anual Parlamentului litigiile cu UE, în temeiul acordului de retragere; abrogarea legislației care „acum nu servește niciunui scop”[85]. Cu toate acestea, procedura nu este nici pe departe îndeplinită, mai ales că în zilele de 7, 8 și 9 ianuarie 2020, parlamentarii britanici din Camera Comunelor au putut depune noi amendamente la proiectul de lege, etapă urmată de o a treia lectură în Camera Comunelor. Dacă Camera Comunelor amendează proiectul de lege, Camera Lorzilor poate fi de acord sau nu cu modificările aduse sau poate aduce ea însăși modificări, proiectul de lege fiind din nou trimis înspre Camera Comunelor, proiectul de lege parcurgând acest traseu între cele două camere ale Parlamentului până când acestea se pun de acord asupra unei formulări exacte. Proiectul de lege în forma sa finală este apoi trimis spre aprobare Reginei Elisabeta a II-a. De altfel, aceasta din urmă avea să promulge pachetul legislativ care implementează Acordul Brexit în data de 23 ianuarie 2020, Marea Britanie urmând să părăsească Uniunea Europeană în 31 ianuarie 2020, la

ora 23:00 GMT. Totodată, acordul cu privire la Brexit aprobat de Regatul Unit este semnat de către președinții Comisiei Europene și Consiliului în data de 24 ianuarie 2020, textul său urmând să fie supus ratificării Parlamentului European în ziua de 29 ianuarie 2020. Astfel, diplomații statelor membre UE vor aproba în scris raportul, asigurând în acest fel retragerea în ordine a Regatului Unit din UE ce se va realiza în 31 ianuarie a.c. Separarea oficială va fi însoțită însă, de o perioadă de tranziție până la finele anului 2020, Regatul Unit continuând să aplice reglementările UE în această perioadă, fără a lua parte totuși la deciziile comunitare.

9) În loc de concluzii. În lumina celor expuse în rândurile de mai sus, structura pe care am propus-o în abordarea de față nu merge mai departe de atât și deschide doar perspective pentru cercetare și descoperire. Astfel, acest demers științific ce a debutat cu prezentarea sintetică a condițiilor de aderare a statelor la UE, pentru ca apoi să deoaieze procesele de aderare ale Marii Britanii și României, ca reprezentate a primului val de extindere a UE – Marea Britanie, respectiv a penultimului și a celui mai mare din istoria UE – România, își dorește ca prin cunoașterea drepturilor și obligațiilor ce incumbă statelor membre să se găsească, într-un viitor cât mai apropiat în prezența unei „Europe sigure într-o lume mai bună”.

Referințe bibliografice:

1. „Declarația cu ocazia aniversării a cincizeci de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma”, disponibil la http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_ro.pdf, accesat în data de 04.01.2020
2. Zaldea, T. E., *Procesul legislativ al Uniunii Europene. Scurtă incursiune în „laboratoarele” adoptării legislației europene*, Editura Institutul European, Iași, 2017, p.26
3. Idem, p.26, 31
4. Bărbulescu, I., *Noua Europă. Identitate și model european*, Editura Polirom, Iași, 2015, p.147
5. Ivan, A. L., *Sub zodia Statelor Unite ale Europei. De la ideea europeană la Comunitățile Economice Europene*, Editura CA Publishing, Cluj-Napoca, 2009, copertă spate
6. Idem, p.354
7. Ibidem, p.151
8. Idem, p.150
9. Bărbulescu, I., *op.cit.*, p.148
10. Aldecoa Luzárraga, F.;Guinea Llorente, M., *Europa viitorului. Tratatul de la Lisabona*, Editura Polirom, Iași, 2011, p.23
11. Pop, F.; Gherghina, S., *Uniunea Europeană după 50 de ani. Între entuziasmul extinderii și aprofundarea integrării*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2007, p.53
12. „În 1993, Consiliul European de la Copenhaga a stabilit formal extinderea UE și a elaborat următoarele criterii de aderare: 1) *criterii politice*: existența unor instituții politice stabile, respectul și promovarea democrației, drepturilor omului și minorităților, respectul față de legi; 2) *criterii economice*: o economie de piață funcțională, capabilă să reziste presiunilor competitive din UE; 3) *acquis comunitar*: capacitatea statelor candidate de a-și asuma obligațiile ce le revin prin calitatea de membru al UE, inclusiv obligațiile ce decurg din dezvoltarea politică, economică și monetară a Uniunii”. (Bărbulescu, I., *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, Editura Polirom, Iași, 2008, p.66)
13. Tratatul privind Uniunea Europeană, semnat la Maastricht la 7 februarie 1992, publicat în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene nr.C191, vol.35 din 29 iulie 1992, p.227, disponibil la <http://cursdeguvernare.ro/wp-content/uploads/2014/07/maastricht-1992.pdf>, accesat în data de 04.01.2020
14. Idem, p.12
15. Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a altor acte conexe, publicat în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene nr.C340 din 10 noiembrie 1997, p.356, disponibil la <http://cursdeguvernare.ro/wp-content/uploads/2014/07/amsterdam-1997.pdf>, accesat în data de 04.01.2020

16. Idem, p.279
17. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.260
18. Bărbulescu, I., *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, p.62
19. Idem, p.86
20. Ibidem, p.263-264
21. Pop, F.; Gherghina, S.; Jiglău, G., *Uniunea Europeană. Drept, instituții și politici comunitare. Manual introductiv*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2009, p.132
22. Bărbulescu, I., *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, p.51
23. Ibidem, p.133
24. Duță, P.; Cohen, S., „Un perpetuum mobile european – Mecanismul de cooperare și verificare”, PolicyBrief nr.32, Institutul Diplomatic Român, octombrie 2012, p.4, disponibil la <https://www.idr.ro/publicatii/Policy%20Brief%2032.pdf>, accesat în data de 05.01.2020
25. Marea Britanie, Irlanda, Danemarca și Norvegia
26. Idem, p.4
27. Idem, p.4
28. Bărbulescu, I., *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, p.51
29. Idem, p.51-52
30. Idem, p.52
31. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.267
32. Ibidem, p.53
33. Idem, p.63
34. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.267
35. Idem, p.280
36. Idem, p.281
37. Idem, p.283
38. Idem, p.265
39. Bărbulescu, I., *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, p.80
40. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.271
41. Drăgan, G.; Mocanu, O.; Mureșan, B.; Vaș, E.; Sebe, M., „10 ani. România în Uniunea Europeană. Raport”, Institutul European din România, seria Working Paper nr.35, București, 2017, p.5, disponibil la http://www.ier.ro/sites/default/files/pdf/Raport-Romania-10-ani-in-UE-online_0.pdf, accesat în data de 05.01.2020
42. Iancu, D.C., *Uniunea Europeană și administrația publică*, Editura Polirom, Iași, 2010, p.116
43. „PHARE reprezenta un instrument de asistență financiară nerambursabilă acordată de Uniunea Europeană, creat la începutul anului 1989 pentru a susține reconstrucția economică a Poloniei și Ungariei. Obiectivul general al programului PHARE a fost de a ajuta statele candidate să se pregătească în vederea aderării la Uniunea Europeană, sprijinul concentrându-se asupra priorităților pentru îndeplinirea criteriilor de aderare de la Copenhaga. Obiectivele specifice ale PHARE au vizat: întărirea capacității administrative și instituționale în statele candidate, pentru ca acestea să poată funcționa eficient în cadrul UE; sprijinirea statelor candidate în efortul investițional de aliniere a activităților industriale și a infrastructurii la standardele UE și promovarea coeziunii economice și sociale”. (Idem, p.95)
44. „ISPA, orientat spre reabilitarea infrastructurii de mediu (modernizarea surselor de apă, sisteme de canalizare și de tratare a apelor menajere uzate, managementul deșeurilor în zonele urbane) și îmbunătățirea și modernizarea infrastructurii de transport (modernizarea drumurilor naționale, reabilitarea și modernizarea secțiunilor de cale ferată etc.)” (Idem, p.97)
45. „SAPARD, dedicat reformei structurale în sectorul agricol și al dezvoltării rurale, precum și implementării acquis-ului comunitar referitor la Politica Agricolă Comună și a legislației aferente”. (Idem, p.97)
46. Idem, p.119
47. Idem, p.121
48. Drăgan, G.; Mocanu, O.; Mureșan, B.; Vaș, E.; Sebe, M., *op.cit.*, p.8
49. Duță, P.; Cohen, S., *op.cit.*, p.18
50. Iancu, D.C., *op.cit.*, p.121
51. Ibidem, p.18
52. Duță, P.; Cohen, S., *op.cit.*, p.20
53. Aldecoa Luzárraga, F.; Guinea Llorente, M., *op.cit.*, p.205
54. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.513
55. *Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene*, Oficiul pentru publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2010, p.20
56. Idem, p.28
57. Ibidem, p.483

58. Aldecoa Luzárraga, F.;Guinea Llorente, M., *op.cit.*, p.107
59. Idem, p.206
60. Idem, p.206
61. *Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, op.cit.*, p.43
62. Ibidem, p.108
63. Idem, p.18
64. Zaldea, T.E., *op.cit.*, p.44
65. Aldecoa Luzárraga, F.;Guinea Llorente, M., *op.cit.*, p.109
66. *Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, op.cit.*, p.18
67. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.518
68. Ibidem, p.18
69. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.518
70. Ibidem, p.15
71. Idem, p.16
72. Ibidem, p.522
73. Clauza de solidaritate o regăsim în art.222 al TFUE
74. Ibidem, p.523
75. Idem, p.523
76. *Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, op.cit.*, p.19
77. Ibidem, p.517
78. *Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, op.cit.*, p.19-20
79. Bărbulescu, I., *Noua Europă*, p.531
80. Ibidem, p.43-44
81. Stoica, M. M., „Fenomenul Brexit. Vechi și noi oportunități și provocări pentru Regatul Unit și Uniunea Europeană”, *Revista de Științe Politice „Polis*, volumul V, nr.1 (15), decembrie 2016 – februarie 2017, Editura Institutul European, Iași, p.33, disponibil la [http://revistapolis.ro/documente/revista//2017/Numarul_1\(15\)2017/articole/3_Monica%20STOICA.pdf](http://revistapolis.ro/documente/revista//2017/Numarul_1(15)2017/articole/3_Monica%20STOICA.pdf), accesat în data de 09.01.2020
82. Idem, p.34
83. Ciascai, G., „Brexit-ul – simptom al acutizării slăbiciunilor structurale ale Uniunii Europene”, *Revista de Științe Politice „Polis”*, volumul IV, nr.2 (12) martie – mai 2016, Editura Institutul European, Iași, p.138, disponibil la [http://revistapolis.ro/documente/revista/2016/Numarul_2\(12\)2016/articole/12.%20G%20Ciascai.pdf](http://revistapolis.ro/documente/revista/2016/Numarul_2(12)2016/articole/12.%20G%20Ciascai.pdf), accesat în data de 11.01.2020
84. Idem, p.139
85. Ion, T., „Camera Comunelor a dat un prim vot favorabil Acordului privind Brexitul, pavând astfel calea pentru ieșirea Regatului Unit din Uniunea Europeană la 31 ianuarie, Calea europeană, 20 decembrie 2019, disponibil la <https://www.caleaeuropeana.ro/camera-comunelor-a-dat-un-prim-vot-favorabil-acordului-privind-brexitul-pavand-astfel-calea-pentru-iesirea-regatului-unit-din-uniunea-europeana-la-31-ianuarie/>, accesat în data de 12.01.2020

CZU 81'25:34

LINGUISTIC FEATURES OF LEGAL LANGUAGE

CORCODEL Svetlana,
University assistant,
State University of Moldova

SUMMARY

This article is not intended to resolve anyone's search for an ideal method that will work in all the contexts of translation or interpreting. Instead, our purpose is to explain the benefit of using the new methods that we were trying out in our classes and the progress our students made. We began to wonder if the claims made about the effectiveness of the new methods could withstand major scrutiny. However, translators and interpreters all over the world have been

engaged in similar debates in staff rooms and in private soul searching at the end of a day of translating. We believe that most of us feel responsible for the effectiveness of our activity. We are motivated to look for the best language interpreting method that will provide our students with the language skills they need, especially in the legal domain.

Key words: translation technologies, traductology, subject, research, evaluation, legal language, goal.

SPECIFICUL LINGVISTIC AL LIMBAJULUI LEGAL

CORCODEL Svetlana,

Lector, asistent universitar
Universitatea de Stat din Moldova

REZUMAT

Articolul nostru are ca scop prezentarea dificultăților întâmpinate de studenți la folosirea tehnologiilor translaționale în noul mileniu. Iată de ce este important să expunem succint unele idei privind teoria traducerii care ar explica de ce activitățile interpretative ce apelează la astfel de mijloace ca cele netradiționale, de comunicare, sunt incluse inițial ca bază a conceptelor ce țin de aceasta. Vom evidenția modul în care conceptele menționate mai sus pot fi conectate la proiectul specificului lingvistic activ și efectiv. Se va demonstra, de asemenea, gradul de intensitate a folosirii tehnologiilor translaționale în situații de traducere, neajunsurile inerente utilizării acestora în situațiile interpretative și, nu în ultimul rând, sfaturile practice pentru traducători și interpreți, care doresc să aplice tehnologiile translaționale în domeniul legal.

Cuvinte-cheie: tehnologii translaționale, teoria traducerii, subiect, cercetare, evaluare, limbaj legal, scop.

Introduction: Communication is the most important source of interaction to stay in touch with each other in the world outside our own skins and human survival skill. Communication is a source to provide stimuli, and inductive as well as deductive methods to interpret the stimuli.

There is imperishable and immutable relationship between legal language and communication. Law is a game of words. Legal language and communication are correlative to law words. It is a style to use appropriate law words appropriately to convey effective meanings. The style is the application of law words to convey their clear and understandable meanings. Therefore, the influence of legal language like any other language on communication is to communicate successfully to share meanings of words.

Results and Discussions: Legal English can be divided into two: spoken or written media legal English and legal texts. The spoken language varies from the cross examination of a witness by an attorney, over procedural instructions delivered by judges, to lawyers' interpersonal communication. Legal texts, on the other hand, consist of case law, law reports and prescriptive legal texts. They comprise international treaties, constitutions, orders, regulations, insurance policies, wills and contracts. Moreover, the spoken language of lawyers is creative, especially when a lawyer addresses the jury, and written legal English is conservative and formal.

Legal language has diverged from ordinary language, and on that account can be described, explained and considered by comparing it to ordinary language. Even though it is said that studying law is a process that takes place in the same manner as studying a new language, actually it is a bit more difficult.

According to professor of law Sheila Hyatt, University of Denver, College of Law, there are at least four ways in which the vocabulary of law can be

encountered. Of course, first of all is the learning of new words and phrases that have meaning only as legal terms (e.g. *res judicata*, *demurrer*, *appellee*), and are not used by people not related to legal domain. Some of these words may be borrowed from another language (e.g. Latin, French) and are explaining certain, broad concepts.

The second way of encountering new law words is more difficult. It is about how already known legal words are taking different or new meanings when they are used in a different branch of law. For example, "consideration" in contract law, has nothing to do with thoughtfulness; it means something of value given by a party to an agreement. When a party is "prejudiced" in the law it usually means that the party was put at some disadvantage, not that the party is bigoted. Therefore, the meaning of these words cannot be guessed depending on the clues that are given by the context [1].

The context of a given legal word can be useful only in the case of the third way of legal vocabulary encountering, which means that the meaning of a certain law word changes, expands and contracts depending on a particular context. For example, in the context of divorce, a person may be considered a "resident" of a state if she or he has lived there for 6 months. In another context (getting a driver's license) a person may be considered a "resident" after just a few days.

The last way of encountering is related to the words that have come to signify large bodies of law or legal doctrine and they act as shorthand terms for complex concepts. The terms "unfair competition", "due process of law", "cruel and unusual punishment" are few examples. As these terms have been subject to interpretation by judges in many cases for a long period of time, it is difficult to find a clear and concise definition that can serve in all contexts [1].

Individuals who are interested or work in legal field have to develop a respect for linguistic precision,

because in this domain the meaning of words play a crucial, and sometimes even a vital role. Towards the importance of the precision in the legal field, there is another example given by professor Sheila Hyatt, in which it is shown that synonyms may have different meanings from the legal point of view, even though from the linguistic point of view they have the same meaning: “*Sally lives in the United States*”, “*Sally resides in the United States*”, “*Sally is domiciled in the United States*”, and “*Sally is a citizen of the United States*”. Punctuation and grammar are also decisive in the legal field: “*a person who leaves \$50,000 “to each of my children who took care of me”*”, and “*a person who leaves \$50,000 to each of my children, who took care of me*” have different intentions, and express different things. Thus, a person who has got acquainted with the legal meanings of the words should use them wisely, because replacing one term for another may cause misunderstandings and mistakes that may be crucial for an individual.

Legal language is characterized mainly by the *authority, precedent, vocabulary and formality*. Legal writing values authority. In the majority writings from the legal field, the writer must quote assertions and statements with citations to authority. It is a standard language that allows one writer to refer to legal authorities with sufficient precision and generality that others can follow the references. This procedure is accomplished by a unique and complicated citation system, unlike that used in any other genre of writing, and it may differ from one country to another [2].

Legal writing places heavy reliance precedent. This involves the way things have been done before, and states that like cases must be treated alike on. For example, a specialist who must prepare a document and who has prepared a similar one before will often re-use, with some changes, the old document for the new occasion. They tend to base a lot upon the precedent experiences or other translated documents and use them in the same or similar way.

Legal language has an extensive use of technical terminology, which is categorized in four ways. These include words and phrases unique only to law, general vocabulary having different meaning in law, archaic vocabulary and loan words and phrases.

The purpose of these features altogether is to make writings from the legal field formal. This implies the characteristics of the legal language: long sentences, complex constructions, archaic and hyper-formal vocabulary, and a focus on content to the exclusion of reader needs. Some of this formality in legal writing is necessary and desirable, giving seriousness to the legal documents and circumstances in which they are used. However not all formality in legal writing is justified. It produces imprecision, which is undesirable, and decreases the ability of the reader to understand, which is much more undesirable. In this case adjusting to the audience would be welcome, for example a court document and an e-mail to the client would, or at least should have different style, but still to remain formal. As a lot of specialists use template-based, outdated and

hyper-formal writing style, they should keep in mind that this might be understandable but not clear enough to read. Therefore, a specialist should not forget three things: clarity, simplicity and directness.

Talking about English as a legal language, Peter M. Tiersma described the way how legal language came to be what it is as a series of historical developments, each of which left its mark on the language of the law. At the same time, profession’s resistance to change played a heavy role as well [3, p.47].

During the Middle Ages, lawyers were using a mixture of Latin, French and English. A lot of the modern English vocabulary is made up of words which stem from German, Latin and French. The use of these words varies from one register to another. If placing these words according to a degree of formality the lowest one will be German and the highest Latin. Thus, the extensive use of the words rooted from the Latin and French will result in a more formal style. However, some Latin words are still used to express certain concepts (e.g. *inter alia* – among others, *per se* – in itself), which describe another feature of the legal language. Nevertheless, French words are also present due to Norman invasion of England in 1066. After the invasion French became the official language of England, although most ordinary people still spoke English. For a period of nearly 300 years, French and Latin were the languages used for legal proceedings, with the result that many words in current legal use have their roots in this period. These include property, estate, chattel, lease, executor and tenant. English remained the spoken language of the majority of the population, but almost all writing was done in French or Latin (in some domains of the legal writing till the 17th century). English was not used in legal matters. As a result, the influence of these three languages made what we call now legal language. Only some branches of legal domain, like commercial law, which began to develop entirely in English remained relatively free of French and Latin-based terminology [4, p. 2].

To avoid ambiguity that might occur because of the use of different languages, lawyers were using legal doublets, which are pairs of words from different languages that are near synonyms. Legal doublets were meant to establish the differences between words and convey a single legal concept, but gradually they became a stylistic habit – feature of the legal language which is actively used at the moment. While originally legal doublets were used to help all lawyers no matter which vocabulary they might use (e.g. English, French, or Latin) now, these pairs of legal terms sometimes repeat words that mean exactly the same thing, and have become a stylistic standard for other legal concepts (e.g. *dispute, controversy or claim, search and seizure, have and hold*). These pairs of words might form triplets: “*name, constitute and appoint*”, “*cancel, annul and set aside*”,

“*Promise, agree and covenant*”.

As mentioned above, legal English differs from plain English, and even if it has diverged from ordinary language, legal English has some dominant

characteristics that make it being an independent one.

Similar to other domains, the legal one implies a great deal of terminology, with which general public is unfamiliar. Such terms are called terms of art (e.g. *appellant*, *waiver*, *pleadings*, *testimony*, *restrictive*, *covenant*). Legal terms of art are technical words and phrases that have precise and fixed legal meaning and which cannot usually be replaced by other words. Some of these will be familiar to the layperson (e.g. *patent*, *share*, *royalty*). Others are generally only known to lawyers (e.g. *bailment*, *abatement*) [4, p. 4]. The most frequently encountered terms of art are usually explained and can be found in a glossary of legal terminology. These terms also include familiar words which have another meaning if searched in a law dictionary. Some of this ordinary words with special meanings are, for example *consideration*, which means in legal English, according to Legal Dictionary something of value given by both parties to a contract that induces them to enter into the agreement to exchange mutual performances. Some similar examples are: “*prefer*”, “*hold*”, “*find*”, “*stay* (n)” [5].

Legal jargon differs from the terms of art and should not be confused. It comprises words used by lawyers, which are difficult for laymen to comprehend. These words range from near-slang to almost technically precise words. Well-known examples of jargon include “*boilerplate clause*” and “*corporate veil*”. Specific to the legal jargon is the use of archaic words which are no longer used in ordinary English. Some examples are: *annul* (to declare that something, such as a contract or marriage is no longer legally valid), *bequest* (to hand down as an inheritance property other than land). Certain obscure words belonging to the jargon are highly specialized and are mainly encountered in legal documents only. For example: *emoluments* (a person’s earnings, which include wages, salaries, profits, fees and benefits in kind), *provenance* (the origin or early history of something). The most specific feature of the jargon words is that they can and it’s recommended to be replaced by plain language equivalents wherever possible. The most distinctive dissimilarity between these two types of words is that the terms of art usually do not have equivalents and cannot be replaced with other terms [4, p.4].

There is also a small group of words that have one meaning as a legal term of art and another meaning in ordinary English. One example is the word *distress*, which as a legal term of art refers to the seizure of goods as security for the performance of an obligation. In ordinary English it means anxiety, pain or exhaustion. This is a vivid example which shows that there may be no connection at all between the two meanings of the same word.

Talking about syntax, one aspect of archaic legal drafting – particularly in conveyances and deeds – is the conspicuous absence of punctuation. This arose from a widespread idea among lawyers that punctuation was ambiguous and unimportant, and that the meaning of legal documents was contained only in the words used and their context. In modern legal drafting, punctuation

is used, and helps to clarify its meaning. Also, word order in a legal document may seem odd or at least strange. In spite of the fact that the French grammatical structures influenced the legal stylistic habits in English, there are no clear reasons for the unordinary word order in legal writings. Strange is also the unfamiliar use of the pro-forms. The only purpose of using pro-forms is to replace the noun, nevertheless in legal English they are frequently used as adjectives which are modifying the noun (e.g. *the said James Smith*).

Regarding pronouns in legal English, they have the same purpose as in general language. Legal drafters have traditionally avoided using personal pronouns such as *he*, *she*, *we*, *they*, instead replacing them with formulations such as *the same*, *the said*, *the aforesaid*, or *the aforementioned*. The reason for this is to avoid ambiguity in cases where a number of parties are mentioned in the document, and it might be unclear to which noun the pronoun refers. The use of such pronouns lies also in the desire to avoid sexist language in legal English. However, their use is inappropriate where the aim of the drafter is to impress the reader with the seriousness of the obligations being undertaken, as such pronouns have a more authoritative style. Their usage is also very interesting since frequently they do not replace the noun – which is the whole purpose of pronouns – but are used to supplement them as in the example mentioned above [4, p.40].

Another characteristic feature of legal writing is the pronominal adverbs, which are not used in ordinary modern English. Words like *thereof*, *whereof* and *hereof* (and other derivatives, including – before, -in, -after, -by, -above, -at, -with, -upon, -on). They are used in legal English primarily to avoid repeating name and phrases. For example, *the parties hereto* instead of *the parties to this contract*, *hereof* instead of *formal of or concerning this*, *thereof* instead of *the thing just mentioned*.

Phrasal verbs play an important role in legal terminology and legal English as well, and are often used in legal documents. They represent composite structures of verbs and one or more particle attached, which form an idiomatic phrase which is usually completely different in meaning from the literal meaning of the separate words. For example: “*the case was set down for trial*”, “*the parties entered into the contract*”, or “*put down deposits*”. Examples of phrasal verbs may be found in any legal document. They usually present particular problems for non-native speakers. This is due to the fact that these combinations must be learned individually because they involve using a verb with a preposition or adverb or both, which do not follow clear grammatical rules, especially prepositions [4, p.3].

Phrasal verbs are not the only phraseological units used in the legal English. Idioms are also present, even though they are rarely used. For example, the expression “*on all fours*” is used to refer to the facts of a case that correspond exactly to the facts of a previous case [4, p.3].

Some words and phrases, which are used in general

language, might be also used in legal language but in unusual contexts. For example, in the sentence ‘the court held that Smith had breached the contract and were accordingly liable to pay damages’, the verb *to hold* means to “find as a matter of law”. Other examples of this kind of words include: *to furnish*, which means “to provide or send something”, and *to prefer*, which means “to put forward for consideration by a court of law”.

Another interesting peculiarity is the large number of names and titles, such as *employer* and *employee*, in which the reciprocal and opposite nature of the relationship is indicated by the use of *-er / -or* and *-ee* endings. These endings derive from Latin. Some other examples are: *assignor*, a party who assigns or transfers something to another party and *assignee*, the party to whom something is assigned; *donor*, a party who donates something to another party and *donee*, the party to whom something is donated; *interviewer*, a person who is interviewing someone and *interviewee*, a person who is being interviewed by the interviewer; *lessor*, a party who grants a lease over a property, landlord and *lessee*, the party to whom a lease over a property is granted [4, p.39].

Beside the peculiarities mentioned above, in his book, Rupert Haigh identifies some basic standards of legal writing, some of which can also be applied in general language. These include dates, numbers, signs and terminology. In British English dates should be written 1 February 1999, 3 March 2000 – not 1st February or 3rd day of March. Note, however, that dates are written differently in American English. Speaking about the numbers, the general rule is that all numbers

ten and below should be spelt and numbers 11 and above should be put in numerals. However, spelled out are the number that recur, are approximate, are large (e.g. 3.5 million) and which are at the beginning at the sentence. Percentages may be spelled out or written in numbers. Speaking about the signs, the currency sign goes before the sum (e.g. \$100), without any gap between the sign and the figure that follows it. When spelling out numbers, the name of the currency is put after the number (e.g. ‘one hundred pounds sterling’). The percentage sign (%) appears after the number to which it relates, and there is no gap between the sign and the number. In English writing, the decimal point is represented by a dot (.) and commas are used to break up long numbers. Commas cannot be used to represent a decimal point [4, p.44].

Conclusions: Taking into consideration all the characteristic features mentioned above, it can be stated that legal language is difficult to read and to comprehend. We may conclude what makes it difficult and came up with a precise representation of the issues. The first one is the writing conventions, which are different: sentences often have apparently peculiar structures, punctuation is used insufficiently, foreign phrases are sometimes used instead of English phrases, unusual pronouns are employed and unusual set phrases are to be found. These are in fact the most common peculiarities of the legal language. The second issue is that a large number of difficult words and phrases are used. These falls into: legal terms of art, legal jargon, legal meaning which may differ from general meaning and words which may be used in apparently peculiar contexts.

Bibliographic references:

1. Professor Sheila Hyatt, University of Denver College of Law
Available at: <https://www.law.du.edu/index.php/law-school-learning-aids/legal-language>
2. Martin Peter W., *Introductions to Basic Legal Citation*, 1993, online ed.2019. Available at: <https://www.law.cornell.edu/citation/>
3. Tiersma Peter, *Legal Language*, The University of Chicago Press, 1999. p.314
4. Haigh Rupert, *Legal Language*, Routledge-Cavendish 2 Park Square, 2009. p.250
5. Legal Dictionary
Available at: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/>

PREMISELE ECONOMICE ALE SOCIETĂȚII INFORMAȚIONALE

BADERA Awawd,
Israel,
doctorand,
ULIM

GRIBINCEA Alexandru,
dr. în economie, lector,
USEM

REZUMAT

Obiectivul forumului anual WEF-2020 (*World Economic Forum*) constă în: a estima și conștientiza starea situației economice pe Glob, a da un impuls concret „capitalismului părților interesate”, a încuraja și susține guvernele și instituțiile internaționale să gestioneze progresul vis-à-vis de Acordul de la Paris și Obiectivele de Dezvoltare Durabilă prin dezvoltarea tehnologiei și gestionarea comerțului. Consfătuirea anterioară a liderilor mondiali economici și politici la WEF s-a derulat în ianuarie 2019, cu genericul fundamental „Globalizarea 4.0: formarea arhitecturii globale în era celei de-a patra revoluții industriale”. O atenție tot mai mare se atestă în domeniul digitalizării și fundamentării societății informaționale. Societatea informațională reprezintă un nou nivel de civilizație umană, care include utilizarea intensivă a informațiilor în toate domeniile activității umane, ceea ce aduce o contribuție semnificativă economică și socială. Este important să precizăm care este poziția societății pentru a stabili spre ce trebuie să tindem.

Cuvinte-cheie: societate informațională, digitalizare, revoluția industrială 4.0, ratingul țărilor.

ECONOMIC PREMISES OF THE INFORMATION SOCIETY

BADERA Awawd,
Israel,
PhD Student,
Free International University of Moldova

GRIBINCEA Alexandru,
PhD in economics, lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

The aim of the annual WEF-2020 (*World Economic Forum*) forum is to estimate and raise awareness of the economic situation on the globe, to give concrete impetus to "stakeholder capitalism", to encourage and support governments and international institutions to manage progress towards the Paris Agreement and the Sustainable Development through technology development and trade management. The previous meeting of world economic and political leaders at WEF took place in January 2019, with the fundamental motto "Globalization 4.0: the formation of global architecture in the era of the fourth industrial revolution". There is a growing focus on the digitization and foundation of the information society. The information society is a new level of human civilization, which includes the intensive use of information in all areas of human activity, which makes an important economic and social contribution. It is important to specify the position of our society, among other things, what to strive for.

Key words: information society, digitization, industrial revolution 4.0, country rating.

*„Până să luați o decizie finală, veți fi chinuit de îndoieli,
vă veți aminti mereu asta, există șansa să vă întoarceți,
iar acest lucru nu vă va permite să lucrați eficient.
Dar, în momentul în care decideți să vă dedicați complet muncii dvs.,
Providența este de partea voastră. Încep să se întâmple
lucruri care nu s-ar fi putut întâmpla în alte circumstanțe...
Orice ai fi capabil, indiferent de ceea ce visezi, începe să faci asta.
Curajul oferă unei persoane forță și chiar putere magică”.*

Johann Wolfgang von Goethe [6]

Introducere. În opera sa „The Coming Postindustrial Society”, D. Bell invocă apariția noilor concepte care redau diferite fațete ale societății emergente, „izolarea fazelor istorice individuale bazate pe viața tehnologică a societății”. În concordanță cu realitatea, autorul identifică trei tipuri de societăți: preindustrială, industrială și postindustrială, care, ulterior, au fost numite etape, epoci și sisteme economice. Concomitent, D. Bell dezvăluie esența evolutivă a trecerii de la un tip de societate la alta și continuitatea acestora. O societate nouă nu o neagă pe cea anterioară și nu o substituie, ci coexistă în cel mai pragmatic mod. O astfel de conviețuire favorizează evoluția „complexității societății”, „complicând structura socială și introducând elemente noi în natura ei” [4]. Actualmente, umanitatea se află în tranziție de la o societate post-industrială la una informațională. Ocupațiile oamenilor și entităților sunt influențate puternic de perceperea de a folosi judicios informațiile posedate. Înainte de a lua unele măsuri, este necesar să depunem eforturi susținute pentru selectarea și clasarea datelor, înțelegerea și analiza lor. Societatea modernă constituie un grup de oameni conectați între ei prin relații constante sau un grup social mare cu un teritoriu geografic, social sau electronic comun, supus unei singure puteri politice și unei culturi dominante. În evantaiul abundent de informații zilnice este dificil de orientat, fiind adesea deusolat. Astăzi este mai lejer de elaborat un produs intelectual nou, decât de a-l modifica și adapta pe cel vechi. Toate țările dezvoltate și multe țări mai puțin avansate economic aveau necesitate de a lucra eficient, având tendința de a trece de la comercializarea materiilor prime agrare și agroindustriale la informațiile post-industriale.

Gradul în care este dezvoltată problema. Investigația continuă și analizează sarcinile societății digitalizate, demarate accelerat la finele anilor 70, secolul trecut, se desfășoară și în zilele noastre. În această perioadă, își văd lumina tiparului în șir de studii științifice consacrate IT, totodată, s-a dezvoltat fructuos **metodologia** analizei impactului IT asupra societății și economiei. Investigarea acestui proces este asociată cu studiul paradigmei informației în societate. Investigarea rolului informației în R&D și constituirea societății informaționale au un impact benefic asupra progresului. Autorii s-au bazat pe lucrările savanților autohtoni și străini. La hotarul secolelor XX-XXI, din literatură desprindem că sunt analizate principiile generale ale dezvoltării societății informaționale. Aspectele caracteristice societății informaționale se reliefează ca „cinci sectoare” ale lui D. Bell, „cele trei valuri” ale lui A. Toffler. Problemele generale ale apariției societății informaționale sunt luate în considerare în lucrările lui J. Anderl, J. Beniger, L. Brillouin, W. Dysard, D. Markovic, J. Martin, J. Masouda, A. Mink, J. Naysbit, S. Nora, T. Nora, S. Norman, R. Smith și alții. Problemele informatizării, computerizării în societatea modernă sunt dezvăluite în studiile lui Yu. F. Abramov, B. Gates, R. Johnston, M. Castells. Lucrările lui A.D. Drikker și P. Zurkovsky sunt dedicate anumitor aspecte ale formării societății informaționale. Iar în anii 80, s-a

format o idee despre societatea informațională, datorită dezvoltării rapide a tehnologiei informației. Pentru reprezentanții teoriei societății postindustriale, ca: D. Bell, A. Turen, R. Darendorf, F. Ferraroti, D. Etzioni, o schimbare radicală a societății se datorează schimbării de la sfera producției la sfera consumului și a serviciilor. Pentru reprezentanții conceptului de „societate informațională”, precum: Klaus Schwab, M. Porat, J. Masouda, J. Naysbit, T. Stonyer, o schimbare radicală a sistemului relațiilor sociale se datorează faptului că informația devine baza, o condiție indispensabilă pentru orice interacțiune din societate.

Scopul cercetării constă în determinarea stării categoriale a conceptului de „societate informațională” și dezvăluirea locului și rolului în sistemul de viziune asupra lumii.

Metodologia cercetării. Cercetările se bazează pe operele științifice, axate pe analiza realizărilor științei și tehnologiei, folosirea în cercetarea întregului arsenal de cunoștințe raționale, inclusiv principiile fundamentale ale dezvoltării și consecvenței. Baza teoretică și metodologică a studiului se axează pe principiul filozofic al studiului sistemelor, sistem-analitică, incluzând studiul dialecticii interacțiunii diferitelor aspecte ale conținutului categoriilor filozofice și dinamica societății. Autorii au studiat literatura istorico-filozofică și economico-metodologică modernă care analizează problemele formării societății informaționale, impactul informatizării pe toate sferile societății, precum și determinarea categoriilor și rolul acestora în viziune asupra lumii. Autorii apelează la *Clasamentul IMD World Digital Competitiveness* (WDC), analizează și clasează capacitatea țărilor de a adopta și explora tehnologii digitale [10]. Abordările interdisciplinare și dialectice permit sintetizarea diverselor concepte ale societății informaționale și teoria informației.

Rezultate și analiză. Actualmente se desfășoară o revoluție socială – formarea societății informaționale. Tehnologiile moderne de informare și telecomunicații (ITT) schimbă semnificativ nu numai modul în care producem produse și servicii, ci și modul în care ne petrecem timpul liber, cum ne exercităm drepturile civile și educăm copiii, îndeosebi în condiții de Covid-19. Acestea au o influență decisivă asupra schimbărilor care apar în structura socială a societății, a economiei și a dezvoltării instituțiilor democratice.

Formarea fluxurilor mari de informații se datorează:

- creșterii rapide a numărului de documente, rapoarte, teze etc., în care sunt prezentate rezultatele lucrărilor de cercetare și dezvoltare științifică;
- numărului tot mai mare de periodice în diferite domenii ale activității umane;
- apariției unei varietăți de date (politice, legislative, meteorologice, geografice, medicale, economice etc.), înregistrate, de obicei, digital, aferente sistemului comunicațional.

Globalizarea în continuă creștere a spațiului economic se bazează, desigur, pe globalizarea spațiului informațional, ca urmare a digitalizării țărilor dezvoltate tehnologic și emergente [10]. O analiză a tendințelor

acestor procese arată că, în secolul XXI, este vorba despre formarea unui spațiu de informații mondial unificat, care se va baza pe dezvoltarea sistemelor globale de informații și telecomunicații, folosind protocoale și metode de schimb internațional de informații unificate pentru acces la distanță la baze de date și cunoștințe în diverse scopuri. În era informatizării universale și a construcției societății informaționale, un singur spațiu informațional devine una dintre cele mai importante caracteristici de construire a statului și o condiție prealabilă și caracteristică însăși a societății informaționale. Klaus Schwab [7] atenționează măsurile menite formării societății informaționale pentru dezvoltarea durabilă a omenirii. Orice tehnologie este, în esență, o metodă de acțiune. Cu cât tehnologia este mai detaliată, cu atât mai puțin spațiu este lăsat pentru „arbitrar”, cu atât produsul de mai înaltă calitate este obținut la ieșirea procesului tehnologic. Tehnologiile acționează ca un fel de „concentrat” al cunoștințelor umane, ceea ce permite să realizăm cel mai eficient obiectivele. În principiu, metodele de cunoaștere pot fi reprezentate și sub forma unui fel de „tehnologie”, care permite, prin executarea strictă a unei anumite secvențe de operații mentale, să ajungă la generalizări, concluzii și cunoștințe noi[8].

Conceptul de tranziție către societatea informațională în opinia lui J. Nesbit și P. Ebourdin presupune tranziția de la:

- societatea industrială la un spațiu unic de informare și comunicare;
- tehnologii convenționale la tehnologii de vârf prin utilizarea pe larg a tehnologiilor digitale;
- formarea pieței informaționale, de la economia națională la cea globală;
- transformarea cunoștințelor în factori de producție

pe termen lung;

- descentralizarea, creșterea rolului și nivelului educației prin schimb și infrastructură;
- transformarea democrației reprezentative în democrație participativă;
- crearea unui sistem eficient pentru asigurarea drepturilor cetățenilor și a instituțiilor sociale de a primi, disemina și utiliza în mod liber informația (Nord-sud, Sud-sud).

Cu toate acestea, abordarea respectivă nu poate fi numită abordare mecanicistă, deși a stat la baza primelor încercări de creare a „inteligenței artificiale”. În practica științifică, metodele de cercetare sunt răspândite, după care, la nivel empiric, se obțin rezultate științifice. Însă, încercările de a transfera această experiență la un nivel teoretic întâlnesc obstacole insurmontabile, asociate cu faptul că conștiința își îndeplinește funcția intelectuală doar în mod holistic, adică explicarea fenomenelor noi nu apare folosind metode aplicate secvențial[2]. Nu este o coincidență faptul că termenul „intuiție” este atât de popular în psihologia creativității, încât toată lumea a experimentat, dar nimeni nu a explicat încă într-o asemenea măsură încât poate fi urmărit mecanic. Nu este întâmplător, de asemenea, că în educație nu există un alt algoritm care să învețe să gândească, altfel cum să urmezi exemple sau, mai simplu, să imite, să adopți experiența acumulată și să o aplici în situații noi. Împărțirea întregului proces de gândire și studiul componentelor sale individuale este, fără îndoială, utilă și necesară, deoarece fără această analiză preliminară este imposibil în viitor să explici esența conștiinței și, în plus, să modelezi funcțiile sale intelectuale. Aceste poziții, în opinia noastră, sunt esențiale pentru determinarea fundamentelor metodologice ale studiului.

Tabelul 1. Indicele dezvoltării IT și TIC în țările lumii, 2017 [5]

Rang	Țara	Indice	Rang	Țara	Indice
1	Islanda	8,98	11	Japonia	8,43
2	Coreea	8,85	12	Suedia	8,41
3	Elveția	8,74	13	Germania	8,39
4	Danemarca	8,71	14	Noua Zeelandă	8,33
5.	Marea Britanie	8,65	15	Australia	8,24
6.	Hong Kong	8,61	16.	Franța	8,24
7.	<i>Nederlanden</i>	8,49	17	SUA	8,18
8.	Norvegia	8,47	23	Israel	7,88
9.	Norvegia	8,47	58	România	6,48
10	Luxemburg	8,47	59	Republica Moldova	6,45

În toată lumea sunt compilate numeroase evaluări pe

diferite teme legate de dezvoltarea tehnologică. O parte

dintre ele sunt relativ obiective, majoritatea nu. S-a elaborat un indice de digitalizare a afacerilor, care caracterizează viteza de adaptare la transformarea digitală a organizațiilor din sectorul de afaceri din Rusia, Europa, Republica Coreea, Turcia și Japonia. Indicele este calculat în dependență de următorii cinci indicatori: nivelul de utilizare a Internetului în bandă largă, serviciile cloud, tehnologiile RFID, sistemele

ERP și încadrarea în comerțul electronic. Evaluarea clasificării digitale a competitivității digitale IMD este bazată pe trei piloni: „Cunoaștere” (calitatea instruirii, educației și științei), „Tehnologii” (mediu de reglementare, capital financiar în industria IT, starea tehnologiilor de Internet și comunicații) și „Pregătire viitoare” (disponibilitatea de a utiliza transformarea digitală).

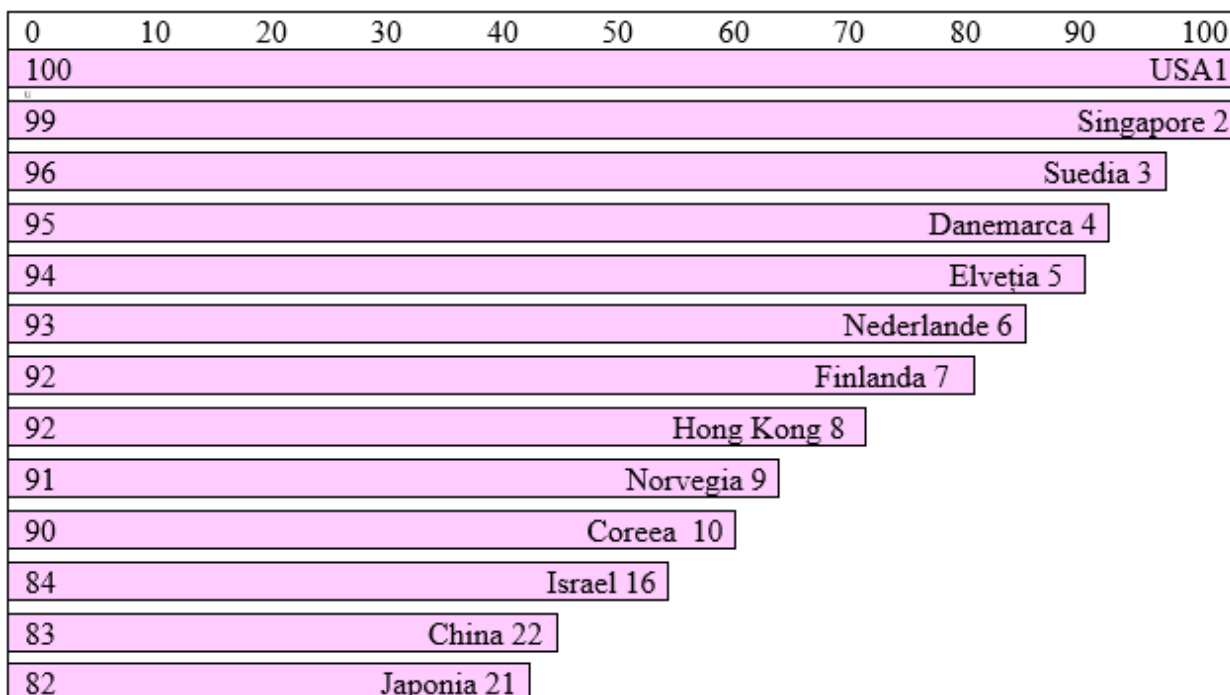

Fig. 1. Clasamentul competitivității digitale pe țări [11]

La formarea clasamentului se folosesc, per total, 50 de criterii, dintre care 30 se sprijină pe date statistice, ca: viteza accesului la Internet în bandă largă, dependența de costurile R&D, iar 20 se bazează pe rezultatele sondajului public [9]. Primii cinci se bazează pe fir comun, generarea de cunoștințe, cu toate că abordează competitivitatea digitală în mod variat. SUA și Suedia urmează o abordare echilibrată între generarea de cunoștințe, crearea unui mediu de susținere pentru

dezvoltarea tehnologiei și disponibilitatea de a adopta inovația. Singapore, Danemarca și Elveția dau atenție la unul sau la doi factori [2]. În mijlocul incertitudinii și al unei situații globale fluide, se pare că întreprinderile și societățile agile sunt corelate puternic cu clasamentul IMD World Competitiveness. Cunoașterea rămâne, de asemenea, extrem de importantă pentru performanța digitală a diferitelor economii.

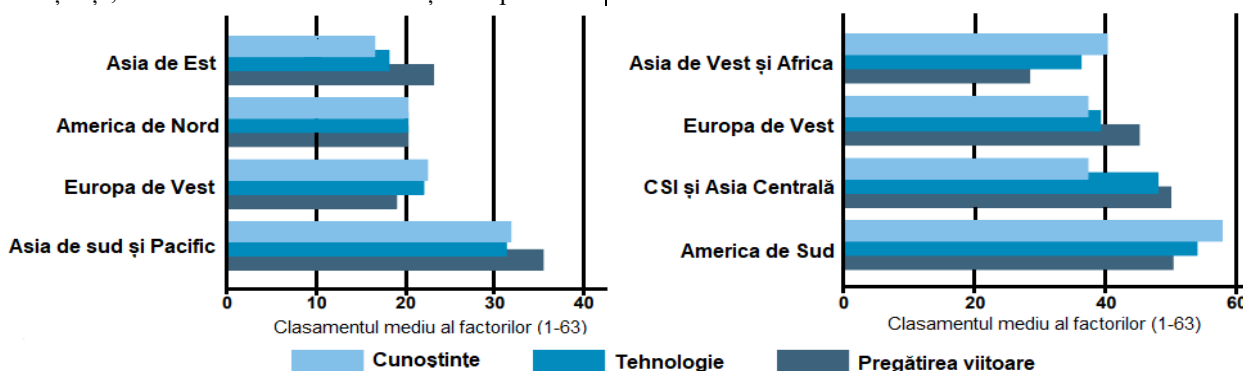

Fig. 2. Factorii de performanță la nivel subregional în 2018 [11]

Divizarea regiunilor în subregiuni (fig. 2) justifică tendințele care au apărut și în clasamentul mondial al competitivității – IMD 2018 (WCR). Primordial, statele din Asia de Est, America de Nord și Europa de Vest dețin cele mai înalte poziții atât în concurență, precum și în competitivitatea digitală. În speță, Asia de Est, astăzi, este cea mai digitalizată sub regiune cu o medie de clasament de 18,6. America de Nord și Europa Occidentală urmează cu o medie de 20, respectiv 21,2.

Clasamentul IMD World Digital Competitiveness (WDC) grupează și analizează posibilitățile statelor de a implementa tehnologii digitale, menite pentru

transformarea dexterității guvernamentale și a societății (tab. 2). Ca și la gruparea competitivității globale IMD, se preconizează că schimbările digitale vor începe de la nivel microeconomic (privat sau de public). Investigațiile autorilor despre metodologia grupării WDC divizează competitivitatea digitală în trei factori principali: cunoaștere, tehnologie și pregătirea viitoare. La rândul său, fiecare dintre acești piloni este divizat în 3 sub-factori, care evidențiază fiecare imagine a domeniilor analizate. În total, WDC prezintă 9 astfel de sub-factori.

Tabelul 2. Caracteristica Israelului după nivelul de informatizare a societății [11]

CUNOȘTINȚE [11]

Sub-factorii	2014	2015	2016	2017	2018
Talent	26	25	23	21	19
Instruire și educare	10	7	6	11	2
Concentrare științifică	2	2	2	2	2

Talente / rating		
Evaluare educațională PISA - Matematică		36
Experiența internațională		12
Persoană străină de înaltă calificare		35
Managementul orașelor		24
▶ Aptitudini digitale / tehnologice		2
▷ Fluxul net de studenți internaționali		43

Instruire și educare/ rating	
Pregătirea angajaților	24
Cheltuieli publice totale pentru educație	6
Realizarea învățământului superior	19
Raportul elev-profesor (învățământ terțiar)	-
Absolvenți în grade științifice	-
Femei cu grade	6

Concentrare științifică/ rating		
▶ Cheltuieli totale pentru R&D, (%)		1
Total R&D per capita		4
Femei cercetătoare		-
Productivitatea R&D, publicații		52
▷ Savanți și tehnicieni angajați		8
Subvenții pentru brevete în tehnologii de vârf		7

▶ Punctele forte de ansamblu

▷ Punctele slabe generale

TEHNOLOGIE [11]

Sub-factorii	2014	2015	2016	2017	2018
Cadrul de reglementare	32	26	26	26	30
Capitalul	18	18	20	27	20
Cadrul tehnologic	22	25	26	28	20

Cadrul de reglementare/rating		
Inițierea unei afaceri		22
▷ Executarea contractelor		48
▷ Legile imigrației		61
Dezvoltarea și aplicarea tehnologiilor		7
Legislația vizând cercetarea științifică		9
Drepturi pentru proprietate intelectuală		17

Capital / rating	
Capitalizarea bursei IT și media	20
Finanțare pentru dezvoltarea tehnologică	3
Servicii bancare și financiare	14
Risc de investiții	29
Capital de risc	6
▷ Investiții în telecomunicații	59

Cadrul tehnologic / rating	
Tehnologia comunicațiilor	11
Abonați de bandă mobilă largă	26
Bandă largă fără fir	22
Utilizatori de internet	34
Viteza de Internet la lățimea de bandă	29
Exporturi de înaltă tehnologie (%)	17

PREGĂTIREA VIITOARE [11]

Sub-factorii	2014	2015	2016	2017	2018
Atitudini adaptive	13	17	17	18	17
Agilitatea (iscusița) afacerilor	12	11	11	9	2
Integrare IT	3	2	3	7	4

Atitudini adaptive/ rating	
E-participare	17
Vânzare cu amănuntul prin Internet	23
Posesia tabletei	15
Posesia smartphone-ului	12
Atitudini față de globalizare	12

Agilitatea afacerilor/ rating	
Oportunități și amenințări	5
Firme inovatoare	19
Agilitatea / iscusita companiilor	6
▶ Utilizarea de date mari și analitice	2
Transfer de cunoștințe	5

Integrarea IT / rating	
E-guvernare	20
▶ Parteneriate public-privat	2
▶ Securitate cibernetică	1
Piraterie software	17

Programul OCDE pentru investigarea pe plan internațional a studenților (PISA) constituie un sondaj simplu realizat printre tineri de vârstă de 15 ani, vizând pregătirea lor pentru viața adultă. *Alfabetizarea matematică* constituie capacitatea unei persoane de a identifica și înțelege rolul pe care matematica îl joacă pe Glob, de a face concluzii corecte, întemeiate, de a folosi și de a se implica prin matematică în diverse modalități care răspund nevoilor vieții individului ca cetățean creativ, preocupat de viitor. *Alfabetizarea științifică* reprezintă cunoștințele științifice ale individului și utilizarea lor corespunzătoare pentru a identifica întrebări, pentru a dobândi cunoștințe noi, pentru a explica fenomene/procese științifice și a trage concluzii bazate pe dovezi despre problemele legate de știință, înțelegerea trăsăturii caracteristice științei ca formă de cunoaștere și anchetă umană, conștientizarea modului în care știința și tehnologia ne modelează nivele medii materiale, intelectuale și culturale, dorința de a ne implica în problemele legate de știință și prin ele reflectarea realității [2].

Conform raportului *Dezvoltarea economică a Uniunii Economice Eurasiatice și statele membre în 2019: clasamente internaționale* [1], dintre țările în curs de dezvoltare, Israel (locul 18) și Coreea (locul 20) ocupă cea mai înaltă poziție, succesele cărora depășesc semnificativ progresul multor țări dezvoltate. Republica Moldova [3] depune eforturi susținute pentru a ține pasul cu alte țări vis-à-vis de edificarea societății informaționale. Conform raportului ce vizează Indicele Global Cybersecurity (GCI v3) rating, realizat de

Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor, Republica Moldova s-a poziționat pe treapta 31 la scară regională și pe poziția 53 mondială [4].

Concluzii. Combinarea programului pentru crearea rețelelor informaționale naționale și teritoriale finanțate din bugetele naționale/locale și programul social pentru asigurarea accesului public la sursele locale și globale de informații va face posibil un salt cuantic în strategia de dezvoltare generală a societății digitale către crearea unei societăți informaționale.

Construirea unui mediu informațional face posibilă oferirea accesului gratuit rezidenților la toate informațiile necesare vieții – la munca de la domiciliu, asociații locative, locuințe și servicii comunale, școli, spitale, grădinițe, tabere de agrement, transport, întreprinderi locale și organizații de servicii; plasarea anunțurilor gratuite, producție și informații personale. Sistemele software moderne vor crea un sistem de feedback „administrare – populație”. Programele de educație și servicii medicale pentru populație vor primi noi proprietăți și calități ale dezvoltării lor.

Trebuie remarcat nivelul ridicat al dependenței multor țări de produsele străine în domeniul IT și TIC. Marea majoritate a sistemelor informaționale create astăzi folosesc, în principal, elaborări străine. Doar China și unele țări dezvoltate elaborează propriile programe soft. Există o serie de bariere care împiedică dezvoltarea cu succes a digitalizării autohtone în domeniul IT, printre care nivelul scăzut de protecție legală a proprietății intelectuale, care este esențial.

Referințe bibliografice:

1. Dezvoltarea economică a Uniunii Economice Eurasiatice și statele membre în 2019: clasamente internaționale. http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/seminar/Documents/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_2019.pdf. (vizitat 29.05.2020).
2. Gribincea A., Salame Hoda. Creșterea competitivității naționale. Metodologia formării inovatorilor. In: Revista Administrația Publică. 2017, aprilie - iunie nr.2, pp.115 -128.
3. Hotărârea Guvernului Nr. 632 din 08-06-2004 despre aprobarea Politicii de edificare a societății informaționale în Republica Moldova, Publicat: 18-06-2004 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 96-99 art. 789, Versiune în vigoare din 18.03.2011 în baza modificărilor prin HG149 din 14.03.11, MO40-42/18.03.11 art.180
4. Indicele Global Cybersecurity 2018. <https://stisc.gov.md/ro/republica-moldova-clasata-pe-locul-53->

raportul-indicele-global-cybersecurity-2018(vizitat 21.06.2020).

5. International Telecommunication Union: The ICT Development Index 2017.<https://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info> (vizitat 29.06.2020).

6. Johann Wolfgang von Goethe. Poezii, Operealese, Vol. 1. București: Editura: RAO, 1997.

7. Klaus Schwab, Overcoming Indifference: Ten Key Challenges in Today's Changing World, New York University Press, 1995.

8. Maximilian S. Model of Economic Development on the Way to Overcome Unemployment and Labor Force Growth. In: Journal of Advanced Research in Law and Economics. Vol. IX, issue 6(36), fall 2018. p.3060, ISSN 2068-696X

9. Salame Hoda, Gribincea A. Economie inovatoare: precondiții și factori de formare și dezvoltare. In Revista Administratia Publică. 2017, martie, nr.1, pp. 91-99 ISSN 1813-8489.

10. Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia

11. The IMD World Digital Competitiveness Ranking 2019 results. <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2019/>(vizitat 29.06.2020).

CZU 658.15

SPECIFICUL ORGANIZĂRII ACTIVITĂȚII FINANCIARE ÎN CADRUL ÎNTRPRINDERILOR AUTOHTONE

DUHLICHER Grigore,

Doctor în științe economice, lector universitar
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

În economia de piață succesul afacerii depinde de organizarea eficientă a activității financiare, utilizarea diferitor informații, instrumente financiare, care pot fi aplicate în economia contemporană. Organizarea derulării eficiente a fluxurilor de financiare, menținerea stabilității capitalurilor bănești, creează condițiile pentru creșterea profiturilor, solvabilității și rentabilității întreprinderilor. Organizarea activității de acumulare și asimilare a informațiilor despre toate aceste procese ce au loc în cadrul unei întreprinderi sunt necesare pentru managementul financiar și gestiunea economică, fiind mijloace de înțelegere și orientare a acestora. Organizarea financiară devine una dintre elementele cheie în cadrul întreprinderii. În competențele ei intră acumularea și prelucrarea informației financiare, formularea problemelor de natură financiară, analiza posibilităților de a folosi o anumită metodă de luare a deciziei de către conducerea companiei și de a oferi cele mai adecvate alegeri.

Cuvinte-cheie: Management financiar, organizare financiară, performanță financiară.

THE SPECIFICITY OF THE ORGANIZATION OF FINANCIAL ACTIVITY IN THE NATIVE ENTERPRISES

DUHLICHER Grigore,

PhD in Economics, University lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

In the market economy the success of the business depends on the efficient organization of financial activity, the use of various information, financial instruments, which can be applied in the contemporary economy. Organizing the efficient flow of financial flows, maintaining the stability of capital, creates the conditions for increasing profits, solvency and profitability of enterprises. The organization of the activity of accumulation and assimilation of information about all these processes that take place within an enterprise are necessary for financial management and economic management, being means of understanding and guiding them. Financial organization becomes one of the key elements in the enterprise. Its competencies include the accumulation and processing of financial information, the formulation of financial problems, the analysis of possibilities to use a certain decision-making method by the company's management and to offer the most appropriate choices.

Key words: Financial management, financial organization, financial performance.

Introducere. Mediul intern și extern al întreprinderii contemporane prezintă un grad sporit de

instabilitate, iar necesitatea cunoașterii evoluției acestuia și adaptarea la schimbările permanente de

conjunctură impun crearea și dezvoltarea unui sistem financiar performant în cadrul organizației.

Organizarea activității financiare trebuie să se bazeze în primul rând pe principiul asigurării echilibrului financiar, ce înseamnă suficiență de lichidități pentru asigurarea capacității de plată, acoperirea integrală a costurilor și cheltuielilor întreprinderii, înseamnă asigurarea unei egalități între necesarul de resurse financiare și posibilitățile de procurare a acestora, toate acestea conducând la menținerea unor raporturi corespunzătoare cu mediul extern al organizației.

Dezvoltarea continuă a economiei Republicii Moldova impune sporirea eficienței activității unităților economice autohtone, inclusiv pe calea optimizării procesului organizării activității financiare.

Asigurarea viabilității financiare constituie un obiectiv și tot odată o condiție de bază a existenței și funcționării întreprinderii în cadrul economiei concurențiale, se bazează pe organizarea financiară eficientă, combinarea optimă a factorilor de producție și punerea în valoare a potențialului economic de care dispune.

Rezultate și discuții. Activitatea financiară cuprinde procesul de elaborare și implementare a deciziilor financiare în cadrul întreprinderii. Managementul financiar poate fi privit ca un ansamblu de măsuri și activități în cadrul unei organizații și care în conformitate cu obiectivele puse contribuie la dirijarea fluxurilor financiare.

O întreprindere pentru a reuși să se încadreze în sistemul economiei de piață, trebuie să fie capabilă să-și identifice și să-și valorifice repede oportunitățile financiare. Efectiv, managerii trebuie să înțeleagă riguros de ce, cum și unde ei intenționează să desfășoare o afacere, acum sau peste o perioadă oarecare. Se cere ca managerii să înțeleagă bine care este misiunea întreprinderii, să posede o viziune clară cum să atingă această misiune și cum să concureze cu alte firme, prin organizarea eficientă a activității întreprinderii, inclusiv a circuitelor financiare interne și externe.

Managementul financiar în cadrul întreprinderii este responsabil de obținerea și utilizarea fondurilor bănești de o manieră care să ducă la maximizarea valorii firmei.

Indiferent de profilul și forma de proprietate, orice întreprindere abordează probleme de natură financiară ori de câte ori efectuează o operație care solicită achiziționarea, deținerea sau cedarea de monedă și titluri [1, p. 46].

Activitatea agenților economici în condițiile pieței este imposibilă fără utilizarea directă sau indirectă a banilor. Banii, ca resursă financiară, au menirea de a cuantifica mărimea eforturilor implicate și calitatea rezultatelor obținute în derularea unei activități umane, indiferent dacă aceasta este de natură socială, economică sau politică.

Se poate constata astfel că resursele financiare au apărut ca o necesitate stringentă, impusă de dorința omului de a putea converti diversitatea eforturilor sale și rezultatele acestora, în ceva palpabil, ușor de manevrat, care să se constituie într-un sistem de referință, în raport

cu care să-și poată anticipa, planifica și evalua calitatea și valoarea propriei activități.

Importanța activităților financiare este argumentată prin faptul, că ele se constituie într-o componentă de bază, strict necesară oricărui manager în îndeplinirea atribuțiilor ce îi revin și, implicit, în atingerea cu succes a obiectivelor organizaționale propuse.

Managementul financiar este responsabil nemijlocit de organizarea activităților financiare în cadrul întreprinderii. Ele constau în [2, p. 7]:

- stabilirea necesarului de fonduri;
- alegerea surselor de finanțare;
- modul de gestionare a surselor financiare și economice;
- eficiența utilizării fondurilor;
- aprecierea poziției întreprinderii pe piața de capital.

Funcția financiară a întreprinderii se evidențiază, pe de o parte, ca o funcție de sinteză, prin care potențialul întreprinderii se cuantifică monetar, și, pe de altă parte, ca o funcție de orientare a întregii activități economice a întreprinderii.

Totodată, într-o economie de piață, întreprinderea se manifestă ca agent economic autonom, posesoare de patrimoniu și generatoare de decizii, beneficiară de rezultate și consumatoare de informații, concomitent și de riscuri, și în această calitate își constituie un ansamblu propriu de atribute manageriale prin care își înfăptuiește destinul său economic.

Afirmăm că, funcția financiară a întreprinderii se realizează, în aceste condiții, în sfera atributelor sale manageriale, prin structuri și comportamente specifice unui agent economic autonom.

Tranziția la economia de piață a avut un rol hotărâtor în redefinirea rolului finanțelor în economia Republicii Moldova. Dacă în economia planificată întreprinderile lucrau pentru a îndeplini comenzile de stat și se bazau pe planuri de activitate impuse din exterior, apoi în economia de piață accentul se pune pe autonomia financiară a agenților economici, adică ei singuri hotărăsc ce să producă, cu ce resurse, pentru cine și unde să comercializeze producția.

Pentru a înțelege corect principiile de organizare a activității financiare este necesar să specificăm obiectul finanțelor întreprinderii [2, p. 12]:

- ✓ constituirea și lărgirea capitalului social;
- ✓ obținerea mijloacelor financiare necesare derulării ritmice a activității;
- ✓ determinarea unei structuri financiare optime;
- ✓ organizarea circuitului fondurilor constituite;
- ✓ mobilizarea creanțelor și efectuarea plăților;
- ✓ plasarea eficientă a mijloacelor bănești excedentare;
- ✓ formarea și repartizarea profitului, remunerarea acționarilor și finanțarea creșterii economice.

Gestiunea financiară se axează pe organizarea, analiza și scoaterea în evidență a aspectelor caracteristice unui management sănătos a firmelor, indiferent de dimensiunea economică și financiară a acestora.

Organizarea financiară a întreprinderii este

expresia unui domeniu specific al activității de conducere la nivelul acesteia, domeniu, în cadrul căruia se fundamentează, elaborează, adoptă și finalizează deciziile financiare, prin relevarea întregului potențial managerial la nivelul întreprinderii, în diferite forme atributive caracteristice:

- informare;
- analiză;
- planificare;
- organizare;
- coordonare;
- control.

Evident că specificitatea fiecărui tip de activitate comercială își impune amprenta asupra modului de acțiune în diferite circumstanțe.

Activitatea financiară se referă o sferă foarte largă de probleme. Ea constă într-un ansamblu de acte fizice, intelectuale și morale, îndeplinite în mod conștient în scopul asigurării echilibrului financiar în întreprindere.

Pe lângă deciziile și operațiunile propriu-zise aferente acestora, care dau conținut gestiunii financiare, activitatea financiară mai presupune procese privind:

- ✓ organizarea și conducerea acestui tip de activitate;
- ✓ asigurarea consumurilor energetice și materiale pe care ea le implică;
- ✓ înzestrarea cu echipamentele adecvate;
- ✓ recrutarea și perfecționarea profesională a personalului din acest domeniu;
- ✓ problemele ergonomice ale muncii lor;
- ✓ implementarea de sisteme informaționale și informative etc.

Prin integrarea activității financiare în sistemul de activități al întreprinderii, activitatea financiară realizează în mod necesar conexiuni cu absolut toate celelalte activități. Suportul întregii vieți economice îl reprezintă echilibrul dintre venituri și costuri, ceea ce în plan financiar înseamnă echilibrul dintre necesarul și existentul de resurse de finanțare.

Organizarea finanțelor în cadrul unei întreprinderi presupune respectarea a câteva principii de bază:

1. Eficiență și raționalitate;
2. Independența decizională;
3. Capacitatea de autofinanțare;
4. Orientarea spre performanțe și responsabilitatea pentru atingerea lor;
5. Controlul asupra activității.

În Republica Moldova Managementul financiar a căpătat importanță doar în ultimele decenii. Pe parcursul economiei planificate funcțiile financiare erau confundate cu funcțiile contabile, sau cu funcțiile de planificare.

Majoritatea întreprinderilor nici nu prevedeau funcții de manager financiar. În prezent situația s-a mai schimbat, însă totuși nu este înțeles până la capăt rolul finanțelor în gestiunea unei întreprinderi.

Obiectivul principal al managementului financiar constă, la general, în maximizarea valorii unui agent economic, prin prisma raportului profit-investiție sau al raportului profit-risc.

Una din principalele probleme, cu care se confruntă

managerii financiari, este modalitatea de formare a capitalului necesar întreprinderii, aprecierea necesității utilizării capitalului împrumutat. Referitor la aceasta menționăm, că valoarea oricărei firme este determinată exclusiv de viitoarele venituri și, prin urmare, nu depinde totalmente de structura capitalului.

Astfel, dacă finanțarea activității unei firme este mai profitabilă de efectuat din contul mijloacelor împrumutate, comparativ cu cea din contul propriu, atunci proprietarii companiei cu o structură mixtă a capitalului vor prefera să vândă o parte din acțiunile sale, folosind mijloacele încasate la procurarea acțiunilor unei alte firme, ce nu deține capital împrumutat, completându-i deficitul în resurse financiare din contul capitalului împrumutat.

Conform datelor furnizate de Biroul Național de Statistică, sursa principală de finanțare a capitalului inițial al afacerilor în Republica Moldova sunt economiile proprii. La crearea afacerii, drept sursă principală de capital inițial au servit economiile proprii ale antreprenorilor – 67,1% din total întreprinderi.

O altă sursă importantă au fost împrumuturile de la rude, prieteni (18,9%) și creditele bancare (9,5%). Investițiile străine și granturile dețin o pondere mică la etapa de inițiere a afacerii de 3,3% și, respectiv, 0,9%.

Dintre toate întreprinderile care au utilizat economiile proprii ca sursă de finanțare, circa 73,3% au utilizat-o ca sursă de bază pentru finanțarea a 80-100% din capitalul inițial al afacerii, iar 15,8% din întreprinderi au finanțat afacerea din aceste surse în proporție de 40-60%. Pe măsură ce dimensiunea întreprinderii crește, scade ponderea utilizării economiilor proprii pentru finanțarea capitalului inițial și crește ponderea creditelor și investițiilor utilizate.

Economiile proprii au fost utilizate preponderent pentru a finanța capitalul inițial al afacerilor cu genul principal de activitate comerțul cu amănuntul (70, 9%), industria (70, 4%) și construcțiile (68, 3%).

Pe măsura majorării ponderii capitalului împrumutat, valoarea firmei crește datorită economiei din micșorarea impozitelor, din contul deducerii procentelor din profitul impozabil. Creșterea gradului de îndatorare are și unele limite. La un anumit moment, când se atinge structura optimă a capitalului, creșterea datoriilor aduce la scăderea valorii firmei, întrucât economia obținută de la micșorarea impozitelor se acoperă prin creșterea cheltuielilor legate de întreținerea ponderii mari a capitalului împrumutat.

Deși obiectivul firmei este considerat maximizarea averii proprietarilor, nu întotdeauna echipa managerială va urmări maximizarea valorii acesteia. Deseori managerii caută să furnizeze proprietarilor doar un profit normal, restul eforturilor lor fiind concentrat spre alte domenii.

De asemenea, o echipă managerială satisfăcută de poziția pe care o are, poate să aibă un grad ridicat de aversiune la risc, neimplicând firma în proiecte care ar putea fi foarte profitabile, dar care sunt riscante.

Acest comportament poate fi explicat prin faptul, că orice pierdere îi poate afecta pe manageri, deoarece aceștia nu au portofolii diversificate așa cum au, de

regulă, proprietarii firmelor.

Domeniul managementului financiar este foarte larg și include gestiunea activelor materiale pe termen lung și pe termen scurt, colectarea capitalurilor, deciziile privind finanțarea, definirea unei politici adecvate de creștere economică.

Unul din obiectivele specifice ale managementului financiar este menținerea echilibrului financiar, care este influențat de toate fluxurile financiare, iar condițiile acestuia definesc gradul de independență sau autonomie față de terți.

Un alt obiectiv al gestiunii financiare este lichiditatea firmei, care reprezintă starea de echilibru ce-i permite organizației să asigure, în orice moment, achitarea datoriilor sale.

Concluzii. Funcția financiară, prin capacitatea sa de reflectare a tuturor fenomenelor, evenimentelor și modificărilor ce au loc în mediul financiar al întreprinderii, precum și prin modul de exprimare valorică a acțiunilor sale, realizează sintetizarea tuturor aspectelor, evaluarea eforturilor și aprecierea consecințelor activității și deciziilor aprobate de managementul întreprinderii.

Pentru ca întreprinderea să-și asigure supraviețuirea în condiții actuale, este nevoie de un profesionalism profund în sfera managerială, cu un personal în stare să evalueze situația financiară reală atât a întreprinderii proprii, cât și a concurenților actuali și potențiali.

În cadrul majorității întreprinderilor, în special celor mici și mijlocii, proprietarul este cel care realizează responsabilitățile funcției financiare a întreprinderii. Astfel, derularea eficientă a afacerii depinde în mod direct de gradul de calificare, competență și profesionalism al proprietarului și managerului companiei privind realizarea funcției financiare.

Totuși nu putem să nu menționăm faptul că acest tip de organizare financiară este deficitară, deoarece în activitatea curentă întreprinderea înregistrează o multitudine de fluxuri financiare, care deseori se produc fără implicații manageriale adecvate.

Pentru îmbunătățirea situației existente se propune:

1. Optimizarea activității financiare prin consolidarea acestei funcții în organizație;
2. Perfecționarea organizării financiare prin optimizarea sistemului informațional de management.

Referințe bibliografice:

1. Onofrei M., Finanțele întreprinderii, Vol. 1, Editura Univ. Al. I. Cuza, Iași, 2003.
2. Botnari N., Finanțele întreprinderii, Editura prim, Chișinău, 2008.
3. www.statistica.gov.md

CZU 339.564(478)

EVOLUȚIA EXPORTURILOR REPUBLICII MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

Dr. în științe economice, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Exportul, în calitate de parte componentă a comerțului internațional, are o importanță strategică pentru dezvoltarea echilibrată și durabilă a economiei naționale. Comerțul constituie unul dintre actele fundamentale ale societății care definesc locul economiei în ansamblul vieții sociale. Dezvoltarea schimburilor internaționale constituie un factor important generator de progres economic pentru toate națiunile. Expansiunea în volum a comerțului global din perioada contemporană facilitează intensificarea procesului de globalizare, ajutând la susținerea creșterii și dezvoltării economice. Economii naționale competitive reușesc să folosească puterea provenită din comerț pentru a crește potențialul său economic, contribuind la îmbunătățirea standardelor de trai și susținerea creșterii economice. Pentru Republica Moldova, țară aflată încă în tranziție, este deosebit de importantă intensificarea participării la schimburile economice internaționale de mărfuri și servicii. Atragerea în acest scop a investițiilor străine în economie, destinate rețehnologizării sectorului industrial și restructurării a economiei naționale, în vederea creării și menținerii unor avantaje competitive durabile, sunt vitale pentru relansarea economiei naționale.

Cuvinte-cheie: Comerț internațional, comerț exterior, export, balanță comercială.

EVOLUTION OF THE EXPORTS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

Phd in Economics, University lecturer,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Exports, as part of international trade, are of strategic importance for the balanced and sustainable development of the national economy. Trade is one of the fundamental acts of society that define the place of the economy in the whole of social life. The development of international trade is an important factor generating economic progress for all nations. The volume expansion of global trade in the contemporary period facilitates the intensification of the globalization process, helping to support economic growth and development. Competitive national economies are able to use the power of trade to increase its economic potential, helping to improve living standards and sustain economic growth. For the Republic of Moldova, a country still in transition, it is particularly important to increase participation in international economic exchanges of goods and services. Attracting for this purpose foreign investments in the economy, intended to re-technologies the industrial sector and restructuring the national economy, in order to create and maintain sustainable competitive advantages, are vital for the prelaunch of the national economy.

Key words: International trade, foreign trade, export, trade balance.

Introducere. Globalizarea determină creșterea nivelului și dinamicii fluxurilor comerciale, de capital, informaționale, precum și a gradului de mobilitate al persoanelor.

Creșterea economică și sporirea bunăstării materiale a populației fiecărei țări depind nu numai de competitivitatea economiei naționale autohtone, dar în mare măsură și de caracterul și eficiența acțiunilor sale în cadrul comerțului internațional.

Activitatea de comerț, pe măsura dezvoltării societății a suferit profunde modificări, transformându-se dintr-o simplă activitate de intermediere într-o activitate creatoare de utilități. Complexitatea comerțului internațional, inclusiv a elementelor sale de bază, export și import, definește importanța cunoașterii și aplicării eficiente a acestei activități în practica economică.

Conectarea eficientă a Republicii Moldova la circuitul economice internaționale, reprezintă o necesitate stringentă, realizarea căreia ar crea premise favorabile pentru dezvoltarea economică.

Rezultate și discuții. Epoca contemporană de evoluție a economiei mondiale este caracterizată de amplificarea circuitelor economice internaționale. Fiecare stat, indiferent de proporțiile și potențialul acestuia, urmărește obiectivul integrării economiei sale naționale cât se poate de eficient în aceste fluxuri financiare.

Îndeosebi se acordă atenție sporită activităților de export, considerate primordiale și hotărâtoare în asigurarea procesului de creare a plusvalorii în cadrul complexului economic național.

Exporturile reprezintă în prezent toate bunurile și serviciile care părăsesc teritoriul vamal al unui stat ca urmare a unui act de comerț, pe când importurile reprezintă bunurile și serviciile care intră pe teritoriul

vamal al statului respectiv, tot ca urmare a unui act de comerț [1, p. 10].

În prezent, piața mondială generează, atât oportunități, cât și constrângeri, de extindere a exporturilor de produse și servicii pentru diferite categorii de întreprinderi și industrii.

Economia contemporană, ghidată de mecanismul pieței, influențează puternic comerțul exterior și concurența mondială, generează oportunități de extindere pe piață a produselor și serviciilor diferitor categorii de întreprinderi, industrii, economii naționale.

Cert este faptul că pe lângă avantajele, există și o serie de riscuri și obstacole, cu toate că multe afaceri își adoptase strategii de penetrare în piața internațională. Decizia întreprinderilor de a-și lărgi activitatea la nivel internațional, prin exportarea bunurilor sale economice și a face față concurenței puternice de piață, este stimulată nu atât de motivare, cât de a obține careva interes din acest lucru. Oportunitățile care apar, o dată cu intrarea pe piața străină sunt următoarele:

1. extinderea ariei pieței ofertantului;
2. sporirea profitabilității;
3. intensificarea relațiilor economice internaționale și atragerea pe această cale a investițiilor străine;
4. diversificarea gamei sortimentale;
5. sporirea nivelului competitivității internaționale.

Activitatea economică externă a Republicii Moldova a înregistrat schimbări radicale după semnarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană. Necăutând la facilitățile oferite de acest acord, importurile Republicii Moldova au crescut într-un ritm mai rapid decât exporturile.

În baza informației preluate de la Biroul Național de Statistică, în tabelul 1 se reflectă dinamica exporturilor Republicii Moldova în perioada 2015-2019.

Tabelul 1. Dinamica exporturilor Republicii Moldova pe grupe de țări, mii dolari SUA

Grupe de țări	2015	2016	2017	2018	2019
Total export Inclusiv	1966 837,2	2044610,76	2424972,03	2706173,3 0	2779164, 47
Țările CSI	492 294,6	414 185,25	462 820,45	415 922,25	434 949,51
Țările UE	1 217 587,1	1 331 898,46	1 596 839,60	1 861 863,96	1 830 548,39

Sursa: elaborat de autor în baza informațiilor oferite de statistica.gov.md

Analizând datele tabelului 1, observăm o tendință constantă de creștere a volumului total al exporturilor în perioada analizată. La fel, menționăm ponderea substanțială în totalul exporturilor a celor efectuate în țările UE.

Soldul balanței comerciale pentru anul 2019 este pasivă, deoarece nivelul exporturilor e mai mic cu cel al importurilor și constituie în valoare de minus 3,1 miliarde dolari SUA. Decalajul considerabil în evoluția exporturilor și importurilor Republicii Moldova a determinat acumularea în anul 2019 a unui deficit al balanței comerciale cu +0,3 % mai mult, comparativ cu cel înregistrat în anul 2018.

Importul este acoperit prin export doar în proporție de 47,6 %. Gradul de acoperire a importurilor cu exporturile este deficitară, cu 0,6 % mai mult comparativ cu anul 2018.

Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi în anii 2018 - 2019 a constituit:

- cu țările Uniunii Europene - 63,3 % în anul 2019 și respectiv 65,3 în anul 2018;

- cu țările CSI - 30,7 % în anul 2019 și respectiv 28,7 în anul 2018;

- în alte țări – 33,5 %, cu 4,2 % mai mult în comparație cu anul precedent.

Uniunea Europeană reprezintă principalul partener economic al Republicii Moldova. Mai bine de un deceniu cea mai mare parte a exporturilor moldovenești este orientată spre piața UE. Astfel, dinamica economică din UE a devenit un factor fundamental ce influențează evoluția exportului de mărfuri și servicii din Moldova. De asemenea, livrările de produse spre UE a constituit un stabilizator pentru exporturile moldovenești și a contribuit la neutralizarea șocurilor negative provenite de pe alte piețe.

Din cadrul țărilor UE, România a devenit principală destinație pentru exporturile moldovenești, astfel în anul 2019 această țară a realizat un import în valoare de 765414,79 mii USD, din totalul de 1 830 548,39 mii USD al țărilor UE.

Importurile României din Republica Moldova au depășit de câteva ori importurile de produse moldovenești ale altor parteneri strategici. Acest fapt este relevat de datele Biroului Național de Statistică pe comerțul exterior pentru primele șapte luni ale anului 2020 [3].

Potrivit Biroului Național de Statistică, valoarea totală a exporturilor de produse moldovenești pe piața europeană, în șapte luni ale anului curent a constituit 893,5 mln USD, cu o pondere de 64,7% din totalul exporturilor, iar a importurilor - de 1326 mln USD.

În această perioadă, volumul exporturilor de produse moldovenești în România a constituit 357,05 mln USD, iar a importurilor - de 348,73 mln USD. Astfel, soldul balanței comerciale a statului nostru cu România în primele șapte luni ale anului 2020 s-a ridicat la 8,32 mln USD.

Este evident că Uniunea Europeană este principală destinație pentru mărfurile și serviciile moldovenești, iar exportul de mărfuri spre această piață a fost, practic, în continuă expansiune. Între 2000 și 2018, valoarea

exporturilor a crescut de la 165,3 mln USD de la 1861,86 mln USD, pentru ca în anul 2019 să se micșoreze nesemnificativ până la 1830,54 mln USD.

Din 2006 piața europeană reprezintă principală destinație pentru produsele din Republica Moldova. În perioada 2006-2014 ponderea Uniunii Europene în exportul de mărfuri a variat în jurul nivelului de 50%. După crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu UE, cota exportului spre UE este în creștere și s-a majorat de la 61,9% în 2015 la 68,8% în 2018[4].

Exportul spre CSI a fost afectat negativ de măsurile restrictive impuse de Federația Rusă în 2006 și 2013 (interdicțiile pentru exportul de vinuri), și, apoi, în 2014 (introducerea tarifelor vamale și interzicerea exportului fructelor și produselor din carne), precum și de recesiunea economică din Ucraina (dintre anii 2013-2015) și Belarus (în 2015 și 2016).

După embargoul din 2006 livrările pe piața CSI s-au relansat și în 2012 au atins nivelul maxim de 928,1 mil USD. Însă, din 2013, asistăm, la o reducere continuă a exportului spre această regiune (în 2018 furnizările de mărfuri constituiau doar 44,8% din valoarea anului 2012). În general, exporturile spre alte țări, au o tendință ascendentă[4].

Totuși, în 2015 s-a atestat o descreștere foarte mare, după care livrările de bunuri spre alte state au revenit la tendința de creștere. În rezultatul acestor evoluții ponderea exporturilor spre CSI s-a diminuat constant, iar cota livrărilor spre alte țări s-a majorat.

Astfel, în 2019 din totalul exportului de bunuri, livrările spre CSI au reprezentat 434 949,51 mii USD, sau 15,4%, iar cota altor țări a fost de 15,65%.

Utilizând informațiile oferite de Biroul Național de Statistică, putem afirma că structura exporturilor de mărfuri, conform Clasificării Standard de Comerț Internațional, indică o continuă creștere a activităților tradiționale pentru economia țării noastre [2]:

1. Exporturile de mașini și echipamente pentru transport au deținut o cotă de 23,3% în total exporturi;

2. Exporturile de produse alimentare și animale vii au reprezentat 22,9% în totalul valoric al exporturilor;

3. Exporturile de articole manufacturate diverse au avut o pondere de 20,9% în total exporturi;

4. Exporturile de materiale brute necomestibile, exclusiv combustibili au deținut o cotă de 10,7% în total exporturi;

5. Exporturile de băuturi și tutun au reprezentat 7,9% în total exporturi;

6. Exporturile de mărfuri manufacturate, clasificate mai ales după materia primă au avut o pondere de 6,2% în total exporturi.

Pandemia de Coronavirus, care a afectat multiplu relațiile economico-sociale pe plan global, a avut efecte negative și asupra schimburilor comerciale ale Republicii Moldova. Exporturile de mărfuri realizate în prima parte a anului 2020 sunt mai mici comparativ cu aceeași perioadă a anului precedent.

Pe parcursul perioadei stării de urgență și răspândirii pandemiei la nivel mondial, și anume perioada ianuarie

– mai 2020, volumul comerțului exterior a înregistrat volumul de 2,9 miliarde dolari SUA. Amprenta restricțiilor și sistării activității economice o putem observa inclusiv prin intermediul datelor statistice. În acest sens, comparativ cu aceeași perioadă a anului precedent comerțul exterior a înregistrat o descreștere considerabilă cu 15,9%, volumul exporturilor diminuând cu 15,39%” [6].

De asemenea, s-a menționat – piața UE își păstrează poziția de lider pentru Republica Moldova: 63% a exporturilor fiind destinate acestei piețe pe parcursul primelor 5 luni ale anului 2020; iar 17% ale exporturilor – pieței CSI.

S-a remarcat și tendința exporturilor în partea ce ține de serviciile IT, care au crescut pe parcursul anului 2019 la 198 milioane dolari SUA, adică în creștere cu 34% comparativ cu anul 2018. Tendința pozitivă de creștere s-a menținut și în trimestrul I al anului 2020, constituind 55,32 milioane dolari SUA, o creștere cu aproximativ 30% față de perioada precedentă a anului 2019.

Concluzii. Republica Moldova trebuie să îmbunătățească sfera relațiilor economice externe, a instrumentelor și măsurilor de politică comercială care ar asigura promovarea schimburilor comerciale externe și stimularea dezvoltării economiei naționale.

Astfel țara noastră trebuie să-și fortifice politica comercială, în care să fie clar conturată sfera relațiilor economice externe, inclusiv totalitatea reglementărilor, instrumentelor și măsurilor ce vor asigura o competitivitate sporită pentru bunurile economice autohtone în cadrul piețelor internaționale.

În primul rând este necesar de asigurat condiții prielnice de desfășurare al întregului proces de export în scopul favorizării dezvoltării economice a țării, ca balanța comercială a Moldovei să nu se soldeze negativ, reprezentând un impact negativ asupra comerțului

exterior și face ca deficitul comercial să crească pe an ce trece.

Din aceste considerente politica comercială promovată de Republica Moldova trebuie să fie axată pe realizarea următoarelor obiective:

- promovarea și stimularea exporturilor;
- protecția față de concurență străină neloială a unor sectoare de interes strategic sau din considerente de ordin social;
- echilibrarea balanței comerciale externe;
- diversificarea piețelor externe, etc.

Succesul tranziției economiei moldovenești spre un model de creștere bazat pe exporturi depinde, în mod esențial, de nivelul de integrare pe piața UE, care a reprezentat un stabilizator pentru exportul moldovenesc, în contextul șocurilor negative generate de alte piețe. Peste jumătate din performanța exporturilor depinde de dinamica economică din UE, care, la rândul său, generează un șir de efecte indirecte: stimularea investițiilor, majorarea salariilor, creșterea ocupării. Această constatare reiterează importanța strategică a implementării prevederilor Acordului de Asociere cu UE, în vederea valorificării oportunităților Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu UE.

Principalele oportunități ale Republicii Moldova în vederea promovării, dar și intensificării exporturilor în perioada actuală constau în:

- valorificarea continuă a oportunităților oferite în cadrul acordurilor de colaborare internațională;
- penetrarea piețelor noi de desfacere;
- negocierea unor noi Acorduri de Comerț Liber;
- dezvoltarea Zonelor Economice Libere, Parcurilor Industriale, sectorului IT;
- implementarea unor noi proiecte, etc.

Referințe bibliografice:

1. Dobre C., Comerț internațional – Ediția a III-a –Editura PROUNIVERSITARIA București, 2013.
2. statistica.gov.md.
3. <https://mei.gov.md/ro/content/romania-este-principalul-importator-de-produse-moldovenesti> (vizitat 16.09.2020).
4. <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1755-rolul-uniunii-europene-in-stimularea-exportului-din-republica-moldova-estimari-empirice>. (28.08.2020).
5. worldbank.org. (11.09.2020).
6. <https://juridicemoldova.md/9612/evolutia-exporturilor-in-republica-moldova-pana-si-pe-parcursul-perioadei-pandemice-covid-19.html>. (22.08.2020).

CZU 620.91(4):339.9

IMPACTUL CRIZEI FINANCIAR-ECONOMICE PROVOCATE DE CRIZA COVID-19 ACTUALĂ ASUPRA SECURITĂȚII ENERGETICE A UE

GRIBINCEA Corina,
doctor în economie, cercetător superior,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

REZUMAT

Vulnerabilități ca încălzirea globală, crizele economico-financiare europene și mondiale, dar și alte elemente care pot fi contemplate ca riscuri și pericole, precum sărăcia, foametea, eșecul creșterii economice, crize medicale provocate de viruși, pot deveni amenințări reale. Globalizarea a atras după sine noi oportunități, dar a condus și la amenințări mai complexe, interconectate, care a accelerat modificarea raporturilor de forță prin evidențierea unor diferențe de valori. În contextul permanentelor transformări economice care derulează la nivel planetar mondial, noua strategie de securitate europeană este solicitată să se ralieze la principalele riscuri globale, la identificarea amenințărilor din mediul ambiental, pentru a oferi soluții detaliate pentru oricare dintre ele. Evoluția energetică a UE în condiții de risc și instabilitate este dificilă, datorită dependenței de aprovizionarea cu energie, resurse primare și de impactul produs asupra securității, aspecte ce impun aplicarea unei noi doctrine energetice comune bazate pe competitivitate, garantarea utilizării corecte pe piața internă și siguranța alimentației.

Cuvinte-cheie: energie, securitate energetică, infrastructură, emisii reduse de CO₂, eficiență energetică, energie regenerabilă.

IMPACT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS CAUSED BY THE CURRENT COVID-19 CRISIS ON EU ENERGY SECURITY

GRIBINCEA Corina,
PhD in Economics, senior researcher,
University of European Studies of Moldova

POPESCU Maria,
PhD student,
Free International University of Moldova

SUMMARY

Vulnerabilities such as global warming, European and global economic and financial crises, but also other elements that can be considered risks and dangers, such as poverty, hunger, economic growth failure, medical crises caused by viruses, can become real threats. Globalization has brought new opportunities, but it has also led to more complex, interconnected threats, which have accelerated the change in power relations by highlighting differences in values. In the context of the ongoing global economic transformations, the new European security strategy is called upon to adapt to the main global risks, to the identification of threats in the security environment, in order to provide detailed solutions for each of them. The EU's energy evolution in conditions of vulnerability and instability is difficult, due to dependence on primary energy imports and security shocks, which require the adoption of a new common energy policy based on competitiveness, ensuring the effective implementation of the internal market and food security.

Key words: Energy, energy security, infrastructure, low carbon emissions, energy efficiency, renewable energy.

Introducere. Epidemia de Coronavirus a schimbat cursul afacerilor în domeniul economic și financiar la scară globală, cu efecte importate și asupra economiei europene, ca urmare a măsurilor politice adoptate în administrarea crizei medicale. La o primă analiză, criza economică declanșată de factori medicali a produs pierderi financiare importante, a dus la încetinirea creșterii economice, urmată de o instabilitate structurală accentuată, caracterizată prin polemică accentuată pentru influență, care au generat o criză politică caracterizată printr-o lipsa de continuitate a gestiunii la scară mondială. Fiind o prioritate strategică mondială, aprovizionarea cu energie a continuat să se intensifice, consecințele crizei financiare vizând securitatea energetică, fiind superioară celui utilizat prin diminuarea prețurilor, în special variația prețului la carburanți. Natura relațiilor internaționale se va

schimba, întrucât țările cu tezaur în resurse energetice, continuă să-și utilizeze puterea în realizarea propriilor interese, în extinderea zonelor de influență, în dezvoltarea unor noi alianțe, pe când țările emergente tind să-și crească libertatea de acțiune.

Gradul de investigare. Printre cercetătorii străini pe probleme de analiza securității energetice, trebuie remarcați teoreticieni ca Barry Buzan, Arnold Wolfers, Ole Waever, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre. Lucrările acestor specialiști au prezentat un șir extins de abordări în studiul securității energetice, fiind analizate diferitele aspecte. Această diversitate contribuie la o înțelegere cuprinzătoare a securității energetice. Printre tot evantaiul de curente se evidențiază Școala de la Copenhaga, cu reprezentanți remarcabili ca - Ole Waever, Jaap de Wilde, Barry Buzan, - fiind „adeptii distincției în dependență de gradul de coeziune socio-

economică” și susțineau că „diminuarea riscului din societate este dependentă de cinci piloni forte: economic, politic, militar, social și ecologic. Aceste dimensiuni „operează în interdependență, fiecare dintre ele fiind un punct central în ordonarea priorităților din cadrul problematicii securității” bulversările din spațiul financiară ar dezvălui noi oportunități în domeniul energiei, cu reflecții asupra entităților și statelor din domeniul energetic. Modul în care criza le-ar putea forța pe acestea să se transforme sunt reflectate de Dr. Heiko Borchert și Karina Forster [1].

Scopul cercetării constă în investigarea impactului crizei financiare provocate de pandemia medicală actuală, asupra strategiei energetice în spațiul U.E, în consolidarea, unor pachete de politici optime, de a asigura necesitatea în resurse la costuri rezonabile, sigură și durabilă, adoptarea unor obiective referitoare la evaluarea surselor regenerabile, eficiența energetică cu realizarea de economii, diminuarea efectului de seră, perfecționarea infrastructurii energetice și finalizarea cererii și ofertei energie.

Metodologia cercetării. La nivel de metodologie, au fost aplicate proceduri și tehnici specifice domeniului de cercetare, respective studiului descriptiv privind separarea unui șir de teorii, precum globalizarea, dezvoltarea durabilă, securitatea energetică, metoda dialectică cu specificul său definitoriu de percepere ca: comparația, specific istoric, inducție și deducție, analiză și sinteză, comparație, precum și metodele caracteristice științelor economice: analiză, observare și deducție, care a vizat evidențierea caracteristicilor surselor de energie, utilizarea și dezvoltarea resurselor energetice, care au un anumit sistem socioeconomic. Caracteristicile securității energetice implică folosirea unei metode sistemice mai profunde de cercetare economică, în concordanță cu impactul factorilor economici, de climă, de folosirea energiei produsă prin procesare naturală, de evaluare a eficienței, a infrastructurii acesteia.

Cercetare și analiză. Criza economică și medicală a avut un impact nefast asupra consumatorilor și furnizorilor de energie, cu consecințe pentru companii, care a dus la creșterea costurilor de capital, la o mai mare deschidere spre companiile multinaționale și la implicarea acestora în suportarea costurilor avansate ale programelor din acest sector, oferind oportunități noi de cooperare și finanțare în infrastructură și promovarea procedurilor de energie alternativă.

Criza economică a determinat o criza financiară caracterizată prin scăderea prețurilor, cu o creștere economică mai lentă, fără a influența totuși decisiv schimbările structurale în curs din piețele globale privind cererea superioară pentru energie de către țările emergente și mai puțin avansate și interesul sporit pentru limitarea emisiilor de carbon. Actualizarea politicilor privind creșterea necesităților de energie la scară planetară, riscurile caracteristice țărilor producătoare și pe cele de tranzit, riscurile cauzate de bulversările de mediu, promovarea eficienței energetice apreciază ca o contribuție la moderarea cererii de energie, decarbonizarea economiei, conduc la dezvoltarea cercetării, inovării și a creșterii

competitivității. Creșterea substanțială a economiei țărilor în curs de dezvoltare și recenta criză financiară au destabilizat atât economiile dezvoltate, cât și cele emergente. Întreruperea alimentării cu energie are efecte asupra ascensiunii economice, fiabilității politice, deoarece depinde de specificul zonal și global [2].

Aceste schimbări arată că fiabilitatea securității energetice este vulnerabilă. Criza recentă s-a promovat stabilitate energetică, poate fi asigurată prin reducerea neîncrederii în importuri, eliminarea întreruperilor în aprovizionare sau a incertitudinilor care planează asupra aprovizionării pe viitor, dezvoltării oportunităților de cooperare cu producătorii, care dacă rămân nerezolvate pot produce opinii separate între țările-membre UE și SUA. Provocările în asigurarea securității energetice sunt numeroase, începând cu garantarea accesului permanent la sursele importante de energie la preț optimal, cu respectarea standardelor aprobate de protecție a mediului, existența unor economii cu emisii reduse de gaze poluante, în special prin integrare europeană. Mizele financiare privind modernizarea sistemului energetic prin apariția unor soluții tehnologice noi, devin importante numai când exista o colaborare eficientă în cadrul UE pentru dirijarea fondurilor publice către investiții în tehnologiile viitorului, fără riscuri mari pentru investitori în condițiile de instabilitate și vulnerabilitate economică. Au apărut noi vulnerabilități la adresa securității energetice a UE, sub forma unei competiții mondiale crescânde pentru resurse energetice datorită industrializării într-un ritm ridicat a unor țări, care duc la o distribuție inechitabilă a petrolului și gazului între principalele puteri, pe banii unor țări puțin dezvoltate [3]. Consiliul Mondial al Energiei (World Energy Council) [<http://cnr-cme.ro/>] definește securitatea energetică drept convingerea că energia va fi disponibilă în cantitatea și calitatea necesară în condiții economice date. Ca o oportunitate de a satisface cerințele cererii, de a produce cantitatea necesară de combustibil și electricitate și de a o furniza la prețuri accesibile țărilor care au nevoie pentru a asigura funcționarea economiei, condițiile normale de viață ale populației și protecția frontierelor naționale, P. Roberts interpretează conceptul de securitate energetică [17].

Importanța resurselor energetice a devenit primordială, se observă tendința marilor puteri de a obține controlul și accesul asupra resurselor energetice, transport, depozitare și prelucrare, de rezolvarea dificultăților provocate de crize regionale sau globale, obiective incluse în strategiile de securitate națională și acceptate ca parte în noile responsabilități ale instituțiilor UE și NATO, inclusiv sarcina privind diversificarea surselor de decizie care încă revine statelor membre [4]. Situația necesită măsuri concrete privind excluderea riscurilor și sporirea siguranței structurilor de infrastructură din domeniul energiei care au o importanță esențială pentru toți cei implicați.

Securitatea energetică este adesea percepută ca o „umbrelă” ce acoperă multe preocupări referitoare la creșterea economică și puterea politică (Fig. 1) [5].

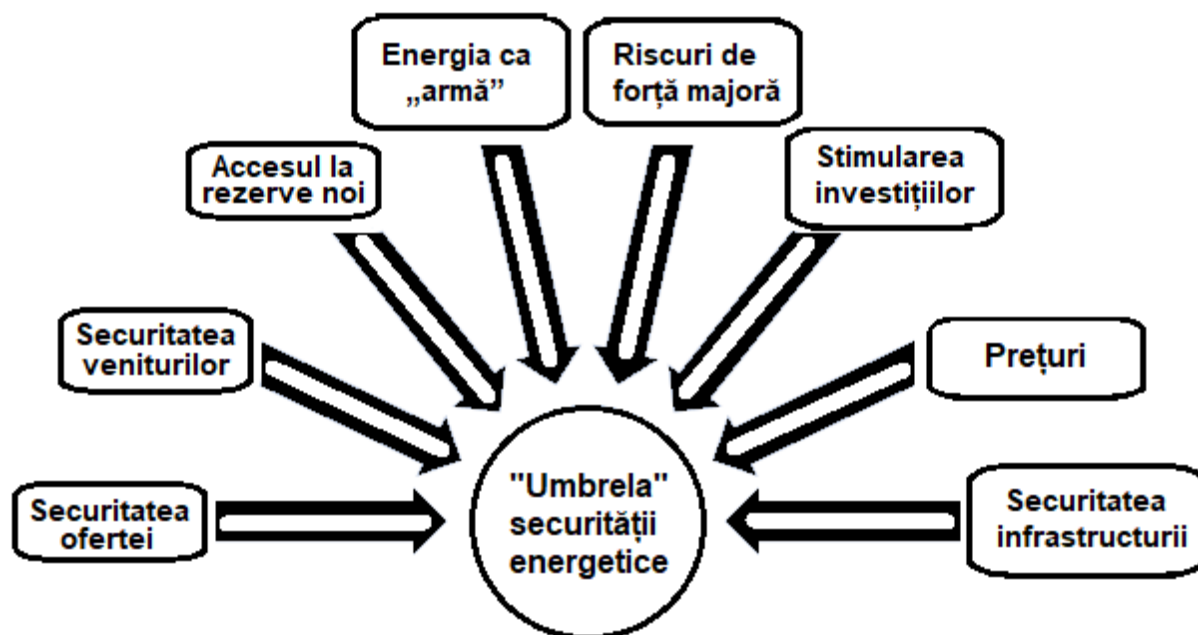

Fig. 1. „Umbrela” securității energetice. Sursa: cercetările autorilor [6]

Evoluția cererii a produs modificări esențiale cantitative și structurale în cererea/oferta energetică globală; ponderea resurselor energetice s-a schimbat în

perioada de criză, cantitatea consumată s-a redus, ponderea energiei atomice îndeosebi a hidroenergiei, a biomasei și deșeurilor a crescut (Fig.2).

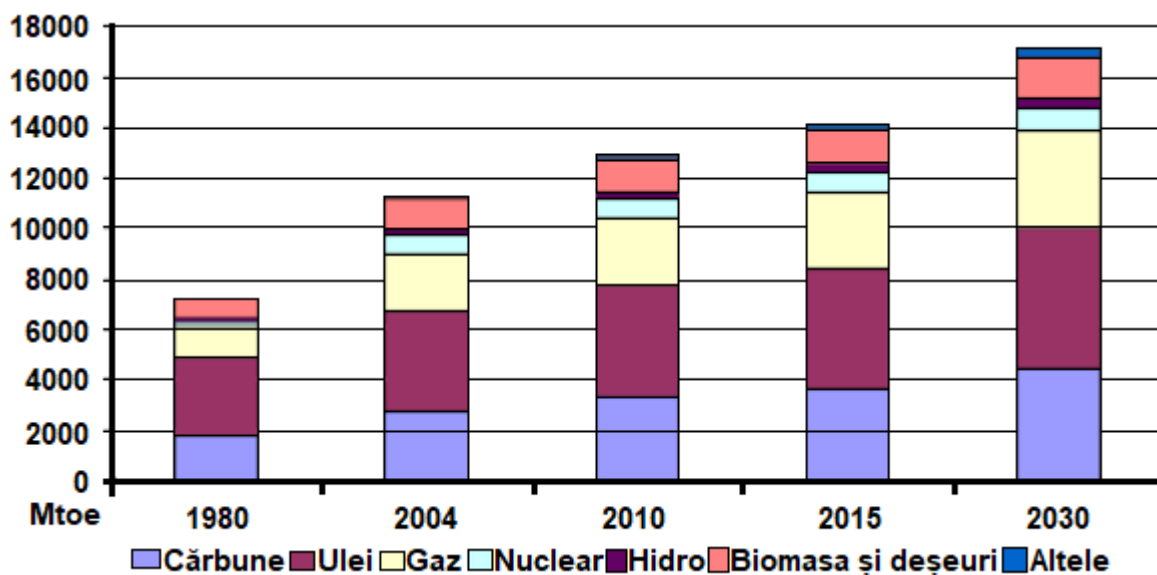

Fig. 2. Evoluția cererii de energie, la nivel global, Mtoe

Sursa: cercetările autorilor [8].

În prezent, UE depinde de importurile de carburanți fosili, dar este vizibilă preocuparea permanentă a Uniunii Europene privind utilizarea la nivel avansat a resurselor provenite din energia verde, reducerea efectului de seră, adoptarea unei strategii de cooperare transfrontalieră, pentru garantarea aprovizionării cu energie și promovarea obiectivelor sale. Strategia „se sprijină pe patru piloni de bază: avansarea rolului UE pe piața globală a energiei; promovarea relațiilor amicale cu furnizorii pentru garantarea aprovizionării energetice,

sustenabilă și competitivă; favorizarea ofertei energiei „verzi” în regiunile modest dezvoltate; o susținere ridicată a intereselor UE la scară în mondială” [7].

Deși Strategia privind securitatea energetică a Europei consideră că inițiativele privind la modificările climatice, au determinat investiții în promovarea eficienței energetice și a consumului de energie „verde”. Se va menține tendința de avansare a afinității de livrări externe, pentru a echilibra diminuarea producției naționale contrar reducerii solicitării, la scăderea

importurilor, iar, creșterile proiectate ale prețurilor energiei neregenerabile, pot conduce în direcția sporirii eficienței energetice. Schimbările survenite, oferă stabilitate cooperării și guvernancei energetice globale, abordări conform principiilor UE, referitoare la supremația legii, piețe competitive și transparente și o dezvoltare durabilă [9].

Principalele abordări naționale și internaționale privind energia și securitatea energetică, investighează specificul de formare și evoluție a cererii și ofertei

energetice europene și mondiale, riscurile ce pot afecta securitatea cererii și ofertei, a veniturilor, dreptului la resurse și la puterea de a susține o creștere treptată în finanțarea de investiții noi în infrastructură, măsuri de răspuns la șocurile din balanța de plăți datorită terorismului, războaielor sau catastrofelor, crizelor economice, medicale și a modului de realizare a dezvoltării.

Următoarele tipuri majore de riscuri pot afecta oferta de energie (Fig.3):

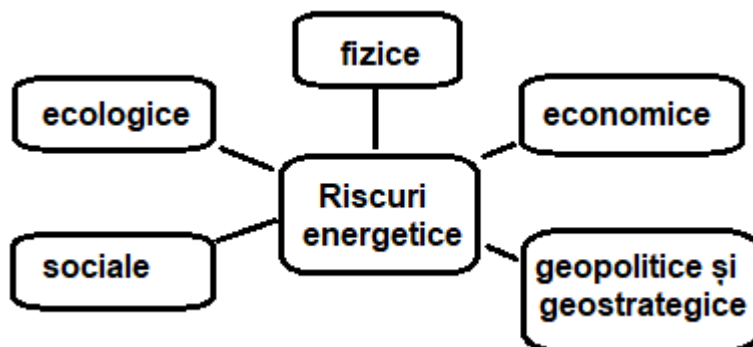

Fig. 3. Tipologia riscurilor la adresa securității energetice

Sursa: cercetările autorilor.

UE a mărit la 40 de miliarde EUR suma destinată fondului de tranziție justă pentru perioada 2021-2027 [11], valoare dirijată țărilor în stimularea unei decarbonizări totale. În prezent, țările UE lovite de criză se pregătesc „să ceară ajutor de la Comisia Europeană pentru dezvoltarea energiilor curate care să realizeze tranziția spre activități sustenabile”[10].

Conform unor previziuni impactul crizei medicale asupra clienților de energie în 2020, cererea va fi de șapte ori superioară comparativ cu consecințele crizei financiare din 2008 [12]. Tot mixul energetic este afectat, mai puțin cel obținut din surse alternative nepoluante, care datorită costurilor de operare mai reduse, o distribuția rapidă și o capacitate instalată mai mare, a înregistrat o creștere a cererii. [13]. Folosirea mixurilor netradiționale ar favoriza sporirea resurselor clasice și diminuarea sau prăbușirea acestora.

Evoluția UE în condiții de vulnerabilitate și instabilitate este dificilă grație dependenței de importurile de energie primară și de șocurile energetice, riscurile exercitate asupra securității, aspect ce impune adoptarea unei strategii energetice comune, bazate pe competitivitate, asigurarea implementării efective a pieței interne de energie, siguranță în alimentarea cu energie. Realizarea securității energetice vizează dezvoltarea posibilităților de aprovizionare și transport, cu rezerve de surse suficiente și disponibile, sigure la un preț rezonabil, identificarea și protecția coridoarelor existente și viitoare de furnizare a resurselor și a creșterii folosirii energiilor alternative în consumul intern [14].

Dezvoltarea cu repeziune a traseelor de transport europene și interconectarea acestora în spațiul UE, implementarea priorităților infrastructurilor energetice transeuropene prin formarea unor rețele integrate și

inteligente pentru o utilizare optimă a acestora, integrarea și asigurarea unei eficiențe sporite de integrarea resurselor netradiționale de energie ocupă o nișă primordială în producția și utilizarea unei energii curate, durabile și eficient folosite [15].

Principalele obiective ale UE care are puterea și tehnicile necesare întru aplicarea unei strategii energetice invocată în acest rațiune, sunt: garantarea aprovizionării cu energie, să fie durabilă, să garanteze că tarifele energetice nu sunt de natură să stopeze competitivitatea, să dezvolte canalele energetice. Acolo, unde statele pot alege sursele pe care doresc să le dezvolte și să lupte împotriva schimbărilor climatice, se aplică obiective europene vizând sursele netradiționale de energie. O valoare ridicată a prețului resurselor energetice se reflectă în întreaga economie din cadrul UE cu efecte sociale considerabile, care duc la apariția recesiunii economice și a inflației, prin efectul costurilor celorlalte bunuri și produse. Semnalele de preț pot ajuta la ameliorarea utilizării infrastructurii existente, menite să contribuie în viitor investiții în proiectele cele mai rezonabile din economie, cu menținerea sub control a prețurilor en-gros și a unui sistem energetic la prețuri accesibile pe parcursul perioadei de modernizare și decarbonizare a sectorului energetic din comunitatea europeană.

După criza sanitară, omenirea nu își mai poate permite o criză ecologică cu urmări extrem de grave. Se impune o acțiune globală rapidă, nu de una individuală ca în criza sanitară.

Șefa Comisei Europene a pus în discuție un proiect de revenire "UE - Generația următoare", în suma de circa 750 de miliarde EUR, care va ajunge la 2,4 trilioane EUR [16].

Sfidarea pandemică mondială de Coronavirus

impune țările să ajute societățile cu probleme economice pentru a evita decalajul și colapsul economic, prin adoptarea unor scheme menite să le scoată din impas, iar în România, micii întreprinzători solicită statului în ajutor, în aprovizionare, potențiale creșteri de prețuri și rezolvarea problemelor financiare, conform unor măsurători efectuate de o firmă de consultanță [17].

Concluzii. Comisia Europeană evidențiază importanța unor sisteme administrative simple, a unor proiecții stabile și fiabile și a facilitării accesului la capital, pentru a spori competitivitatea energiei din surse naturale. În practica internațională, termenul de „securitate națională” este considerat „o stare de ocrotire contra primejdiilor naționale și internaționale pentru bunăstarea populației, drepturile și dezvoltarea societății față de prosperitatea economiei, libertate și integritatea țării, statornicie socială și politică a societății și interesele naționale”. Securitatea națională este cea mai semnificativă esență calitativă a stării societății și unul dintre principalele criterii pentru eficacitatea funcționării statului. Evidențiem ca, în perioada viitoare în UE vor fi schimbări majore, nemaîntâlnite în domeniul energetic. Într-o conjunctură internațională schimbătoare, care poate genera stabilitate sau instabilitate în planul procesului de reformare al UE, nu se poate neglija modalitatea prin care țările-membre își propun să se racordeze la strategia dezvoltării energetice durabile a UE, manifestând sensibilitate ridicată în fața șocurilor care se reflectă ca vulnerabilitate economică. Efectele instabilităților de pe piețele mondiale sunt capabile să atenueze actualmente, ca consecință a liberalizării aprovizionării și posibilităților necesare de import. Prețurile la resursele energetice vor prejudicia vulnerabilitățile ISD din domeniul energetic. Stabilitatea prețurilor la hidrocarburi, conjunctura internațională, grație sporirii conjuncturii pieței în țările emergente.

Concurența, securitatea și modificările de mediu vor fi compromise dacă rețelele electrice nu vor fi modernizate cu rețele moderne, competitive, „curate”, prin folosirea eficientă a energiei pe tot parcursul lanțului energetic. Diminuarea riscului de aprovizionare energetică, folosirea judicioasă a resurselor, îmbunătățirea eficienței energetice, prețuri accesibile și soluții inovatorii sunt fundamentale pentru o creștere durabilă, care să conducă la diminuarea efectelor rezultate din vulnerabilitatea și instabilitatea energiei în Uniunea Europeană.

Mediul actual în evoluția securității energetice este influențat de modificări profunde pe scena internațională prin apariția de noi concurenți în piața energetică, în care operatorii tradiționali își diminuează importanța sau dispar, contribuind la formarea sistemelor integrate economico-politice, continentale și globale.

Politica energetică trebuie orientată spre accesibilitatea și interoperabilitatea tuturor conductelor și terminalelor, construirea unor culcuare alternative și a unor metode eficiente de utilizare a energiei, prin găsirea unor alternative de substituție a resurselor limitate și atenuarea dezechilibrelor de mediu ale resurselor energetice care în prezent devin tot mai limitate pe plan mondial. Teama epuizării acestor resurse în viitorul apropiat, obiectivele climatice și integrarea resurselor rezultate din energia verde, au determinat o reorientare a țintei în materie de utilizare a energiei și climă în spațiul UE.

Evidențiem că nevoia uriașă de investiții în infrastructură impune o mai mare folosire a instrumentelor financiare inovatoare pe mai multe paliere a bugetului UE, care să imprime un nou avânt piețelor de obligațiuni privind finanțarea de proiecte și să sprijine inițiatorii proiectelor de infrastructură pentru o finanțare pe termen lung de la sectorul privat.

Referințe bibliografice:

1. Financial Crisis Energy-Security-Cooperation; Energia și criza – mai mult sau mai puțin în siguranță? www.nato.int review (vizitat 29.06.2020).
2. Dezvoltarea durabilă în Uniunea Europeană <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5760053/237RO-RO.PDF>(vizitat 29.07.2020).
3. Maavak M., Globocops of Energy and Security. <http://www.maavak.net/maavak/maavak070.html>(vizitat 22.06.2020).
4. Popescu M. Securitatea aprovizionării cu energie a UE și cooperarea internațională. În: Conferința internațională Global Economy under crisis. Constanța, 4-5 decembrie 2014. stec.univ-ovidius.ro/conferinte.../the-international-conference-present-issues-of-global. (vizitat 14.07.2020).
5. World Economic Forum. The New Energy Security Paradigm. Geneva: WEF, 2006. 38 p. <http://www.weforum.org/pdf/Energy.pdf>, (vizitat 22.06.2020).
6. Noua paradigmă a securității energetice <http://gnosis.aisi.gov.it/gnosis/Rivista15> (vizitat 11.07.2020).
7. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor din 7 septembrie 2011 privind securitatea aprovizionării cu energie și cooperarea internațională, intitulată „Politica energetică a UE. 2011. COM(2011) 539 final – Npublicată în Jurnalul Oficial
8. The World,Economic,Outlook,2016,<https://www.google.com/search?q=TheWorldEconomicOutlook,2016Evolu%C5%A3ia%20cererii%20de%20energie,la%20nivel%20mondial>(vizitat 29.06.2020).
9. Parlamentul Europei, Strategia securității energetice 02.07.2014, www.europarl.europa.eu.. Comisia Europeană Bruxelles,COM EUR-Lexwww.agerpres.ro > economic-extern > 2020/05/27 ue-promite-40- de miliarde de euro pentru o tranziție justă d...eur-lex.europa.eu > LexUriServ (vizitat 18.07.2020).

10. Comisia Europeană promite 40 de miliarde de euro pentru o tranziție justă de la combustibilii fosili <https://www.stiripesurse/> (vizitat 29.06.2020).
11. Impactul Covid-19 asupra cererii de energie www.investenergy.ro › energetic, publicat pe 7 mai 2020 (vizitat 20.06.2020).
12. Global-energy-review-2020 <https://www.iea.org/reports/> (vizitat 21.06.2020).
13. Popescu M. *Securitatea aprovizionării cu energie a UE și cooperarea internațională*. În: Conferința internațională Global Economy under crisis. Constanța, 4-5 decembrie 2014. stec.univ-ovidius.ro/conferinte.../the-international-conference-present-issues-of-global. (vizitat 11.06.2020).
14. 15 Enciu I. De ce avem nevoie de infrastructuri energetice transeuropene? <http://www.ioanenciu.ro/component/content/article/7-activitati/310-de-ce-avem-nevoie-de-infrastructuri-energetice-transeuropene> (vizitat 08.07.2020).
15. Redresarea economica a UE. [https://www.digi24.ro/stiri/economice/bani/redresarea-economica a UE](https://www.digi24.ro/stiri/economice/bani/redresarea-economica-a-ue). (vizitat 29.06.2020).
16. Efectele coronavirusului asupra economiei. <https://www.forbes.ro/efectele-coronavirusului-asupra-economiei-si-masurile-luate-de-statele-europene-pentru-ajuta-firmele-afectate-155207> (vizitat 12.07.2020).
- The Role of Energy Storage in Development of Smart Grids. https://www.researchgate.net/publication/224237666_The_Role_of_Energy_Storage_in_Development_of_SmartGrids. (vizitat 29.06.2020).

CZU 339.5(478)

ACTIVITATEA ECONOMICĂ ȘI COMERCIALĂ EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

GULCA Lilia,

Dr. în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
gulcalilia@gmail.com

REZUMAT

Dezvoltarea economică a Republicii Moldova în perioada de independență se datorează unui cadru legal adoptat. Comerțul exterior al Republicii Moldova este în continuă creștere, astfel încât în perioada ianuarie-mai 2017 exporturile de mărfuri au constituit mai bine de 850 mln. dolari SUA, atestând o creștere de circa 15 la sută în comparație cu aceeași perioadă a anului 2016. Această situație a fost determinată de îmbunătățirea cererii externe, ce a condus la majorarea considerabilă a volumului mărfurilor exportate și de diminuarea prețului unitar la mărfurile exportate. De asemenea, un factor important a fost creșterea esențială a volumului producției agricole în anul 2016. Promovarea relațiilor comercial-economice externe constituie politica comercială a Republicii Moldova, în special prin impulsivitatea exporturilor, protejarea economiei naționale vizavi de concurența străină, prin reglementarea și monitorizarea importului, cu angajamentele asumate în cadrul acordurilor internaționale, precum și menținerea echilibrului balanței comerciale. La baza acestor îmbunătățiri se află cadrul legal, datorită căruia a fost și este posibilă activitatea economică externă a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: economie externă, comerț exterior, cooperare internațională.

FOREIGN ECONOMIC AND TRADE ACTIVITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

GULCA Lilia,

PhD in Law, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova
gulcalilia@gmail.com

SUMMARY

The economic development of the Republic of Moldova during the period of independence is due to an adopted legal framework. The foreign trade of the Republic of Moldova is constantly growing, so that in January-May 2017 exports of goods amounted to more than 850 million. US dollars, attesting to an increase of about 15 percent compared to the same period of 2016. This situation was determined by the improvement of external demand, which led to a considerable increase in the volume of exported goods and a decrease in the unit price of exported goods. Also, an important factor was the significant increase in the volume of agricultural production in 2016. Promoting foreign trade and economic relations is the trade policy of the Republic of Moldova, especially by boosting exports, protecting the national economy from foreign competition, regulating and monitoring imports, with the commitments made in

international agreements, as well as maintaining the balance of trade. At the basis of these improvements is the legal framework, due to which the external economic activity of the Republic of Moldova was and is possible.

Key words: foreign economy, foreign trade, international cooperation.

Actualitatea temei. Politica comercială a Republicii Moldova este componenta politicii economice care vizează sfera relațiilor economice externe și presupune totalitatea reglementărilor, instrumentelor și măsurilor de politică comercială care urmăresc promovarea schimburilor comerciale externe și stimularea dezvoltării economiei naționale la adăpost de concurență străină. În această ordine de idei, politica comercială a Republicii Moldova are drept scop promovarea relațiilor economice externe, în special prin impulsivitatea exporturilor, protejarea economiei naționale de concurență străină, prin reglementarea și monitorizarea importului, precum și menținerea echilibrului balanței comerciale. Dezvoltarea economiei și comerțului extern în Republica Moldova a avut loc treptat prin adoptarea cadrului legal și implementarea acestora. Analiza, cunoașterea etapelor de dezvoltare a economiei și comerțului extern v-a face posibilă prezentarea unor momente forte a economiei țării și prezenta pe parcurs rezolvarea situațiilor de criză a economiei.

Materialul de bază. Activitatea economică și comercială externă a Republicii Moldova este reglementată de:

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1, art. 1.

2. Legea privind bazele activității economice externe în Republica Moldova, nr. 849 din 03.01.1992// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 03.01.1992, nr. 1, art. 08.*

3. Legea reglementării de stat a activității comerciale externe, nr. 1031 din 08.06.2000// *Monitorul oficial al Republicii Moldova din 21.09.2000, nr. 119-200, art. 838.*

Dezvoltarea activității economice externe și integrarea economiei naționale în economia mondială influențează pozitiv dezvoltarea economiei oricărei țări, dar o importanță deosebită o are în condițiile crizelor economice și accelerării tranziției la relațiile de piață. Economia de piață este sistemul economic în care deciziile ce privesc producția și distribuția de bunuri se bazează pe interacțiunea dintre cerere și ofertă, care determină prețurile bunurilor și serviciilor. Principala caracteristică definitorie a economiei de piață este că deciziile de investiții, sunt în mare parte realizate prin intermediul piețelor financiare și de capital [1]. Acest lucru este în contrast cu o economie planificată, unde investițiile și deciziile de producție sunt cuprinse într-un plan integrat de producție stabilit de către un stat sau de un alt organism care controlează factorii de producție.

Practica a demonstrat, că orientarea producției spre export și dezvoltarea diferitor forme de cooperare internațională în producție este principalul factor al creșterii economice. Până nu demult distanțele geografice și ignorarea limbilor străine constituiau veritabilele bariere în calea comunicațiilor dintre

popoare. Astăzi însă, mobilitatea și rapiditatea comunicărilor de masă conduc la fluxuri intercontinentale de idei și informații, dezvoltă interesul pentru știință și tehnică, rafinează gusturile și exigențele consumatorilor [2].

Activitatea economică și comercială externă a Republicii Moldova a devenit posibilă numai după ce a fost adoptată în 27 august 1991 Declarația de Independență [3]. Când Republica Moldova a căpătat posibilitatea de a decide independent modalitatea de dezvoltare economică, cooperare internațională, posibilității de conlucrare a persoanelor fizice și juridice. Independența căpătată de Republica Moldova a fost posibilă numai după eșuarea tentativei de lovitură de stat din 1991, când controlul și influența puterii centrale sovietice, asupra republicilor ce făceau parte din Uniunea Sovietică, a slăbit considerabil. După declararea independenței și suveranității Republicii Moldova, economia sa a devenit economie de piață, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată și pe proprietatea publică, antrenate în concurență liberă. Statul devenind cel, ce trebuie să asigure[4]: a) reglementarea activității economice și administrarea proprietății publice ce-i aparține, în condițiile legii; b) libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție; c) protejarea intereselor naționale în activitate economică, financiară și valutară; d) inviolabilitatea investițiilor persoanelor fizice și juridice, inclusiv străine.

Modalitatea de desfășurare a activității economice externe inițial a fost prevăzută prin Legea privind bazele activității economice externe în Republica Moldova [5] fiind considerată activitatea persoanelor ei juridice și fizice din alte state, precum și activitatea acestora în Republica Moldova, în toate formele de relații economice internaționale. Subiecte ale activității economice externe fiind persoanele juridice și fizice înregistrate în modul stabilit ca subiecte ale activității economice externe în Republica Moldova. Conform legii menționate mai sus, în calitate de subiect al activității economice externe poate acționa și Republica Moldova [6].

În scopul perfecționării mecanismului de reglementare a comerțului exterior, liberalizării în continuare a exportului de mărfuri, evidenței importului și exportului de materii prime, inclusiv în baza contractelor de prelucrare (executare a lucrărilor, prestare a serviciilor) în lohn (cooperare de producție) cu partenerii străini, începând cu 1 septembrie 1997, exportul, importul, precum și reexportul de mărfuri (lucrări, servicii) se va efectua liber prin declararea acestora în vamă, cu excepția mărfurilor indicate în anexa nr. 1, " căror import-export și reexport necesită deținerea unei licențe respective, eliberate de către organele specificate din data intrării în vigoare a prezentei hotărâri, exportul-importul provizoriu de

materii prime pentru producerea mărfurilor supuse accizelor, livrate în baza contractelor de prelucrare în lohn, se va efectua conform Regulamentului cu privire la modul de evidență și supraveghere a exporturilor-importurilor de materii prime (executarea lucrărilor, prestarea serviciilor) în baza contractelor de prelucrare în lohn (cooperare de producție).

Ulterior la mijlocul anului 2000 a fost adoptată Legea reglementării de stat a activității comerciale externe [7] care are ca obiective principale menținerea suveranității și asigurarea securității economice a statului, stimularea dezvoltării economiei naționale prin promovarea activității comerciale externe și prin crearea de condiții pentru integrarea efectivă a economiei Republicii Moldova în economia mondială. Art. 2 alin.2 al Legii în cauză definește activitatea economică externă, ca mijloc esențial de realizare a circuitului mondial de valori materiale și intelectuale, care se concretizează în ansamblul operațiunilor și activităților având ca obiect schimbul de mărfuri, lucrări și servicii la scară internațională. Prezenta lege reglementează modalitatea integrării economiei Republicii Moldova în economia mondială, conform principiilor și normelor de drept internațional general-acceptate, la tratatele internaționale cu privire la uniunile vamale și zonele de comerț liber.

La fel, activitatea economică externă a Republicii Moldova este reglementată de Constituție care reprezintă legea fundamentală a țării și prevede în mod expres, că Parlamentul aprobă direcțiile principale ale activității economice externe ale statului, principiile utilizării împrumuturilor și creditelor străine, iar Guvernul asigură protejarea intereselor naționale în activitatea economică externă, promovează politica liberului schimb sau politica protecționistă, pornind de la interesele naționale[4]. Tratatel și acordurile internaționale, la care Republica Moldova este parte, reglementează și vizează comerțul exterior și activitatea economică externă, prin evitarea dubeli impuneri, ce eliberează comerțul exterior de povara fiscală dublă, făcând-ul mai accesibil și mai ieftin, prin abordarea la nivel internațional a clauzelor ce permit libera trecere a unor categorii de mărfuri. În susținerea celor expuse vine și Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte[8], care se bazează pe două componente de bază: asocierea politică și integrarea graduală pe piața unică europeană. Prin prevederile Acordului se creează un cadru de cooperare în domeniile politicii externe și de securitate, justiției, comerțului, libertății și securității sectorului economic pentru Republica Moldova. Prezentul acord de asociere este venit să susțină eforturile Republicii Moldova care vizează dezvoltarea potențialului său economic prin intermediul unei cooperări internaționale, precum și prin intermediul apropiierii legislației sale de cea a UE. Să creeze condiții prielnice pentru îmbunătățirea relațiilor economice și comerciale. Obiectivul final fiind integrarea treptată a Republicii Moldova în cadrul pieței interne a UE, inclusiv prin instituirea unei zone de liber

schimb complex și cuprinzător, ceea ce va permite realizarea unei apropiieri legislative și a liberalizării accesului la piață cu implicații majore, în conformitate cu drepturile și obligațiile care decurg din statutul de membre ale Organizației Mondiale a Comerțului al părților și cu aplicarea transparentă a acestor drepturi și obligații.

Activitatea economică externă este menită să contribuie la dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova, la integrarea ei în economia mondială. În viața contemporană activitatea economică externă a devenit un accelerator puternic în dezvoltarea economică și tehnico-științifică a Republicii Moldova, care îndeplinește un șir de funcții de bază: nivelează dezvoltarea economiei naționale și mondiale; efectuează comasurarea cheltuielilor naționale și mondiale; realizează avantajele diviziunii internaționale a muncii care contribuie la creșterea eficienței economiei naționale [2].

Politica statului în domeniul relațiilor economice externe, are ca scop integrarea continuă a țării în economia mondială și asigurarea susținerii creșterii economice. Ea se axează în mod prioritar pe dezvoltarea următoarelor direcții prioritare, cum sunt: - promovarea comerțului exterior, prioritate având promovarea exporturilor; - atragerea investițiilor și a noilor tehnologii în economia națională; - atragerea asistenței economice externe; - promovarea imaginii economice și investiționale favorabile a țării[9]. Scopul principal al activității economice externe al Republicii Moldova constă în promovarea mărfurilor și serviciilor autohtone pe piețele străine de o manieră orientată spre reducerea deficitului balanței comerciale și respectiv, echilibrarea schimburilor comerciale externe.

În scopul stimulării exportului de mărfuri și servicii din țară, formării unui cadru juridic favorabil pentru desfășurarea activităților de export, elaborării și punerii în aplicare a unui sistem de stimulare și finanțare a exporturilor, promovării imaginii țării în străinătate și pentru echilibrarea balanței comerciale, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Strategia de promovare a exportului pe anii 2002-2005 [10].

Scopul principal al Strategiei de promovare a exportului pe anii 2002-2005 a fost impulsivarea exportului național prin determinarea sectoarelor cu potențial de export din țară, a piețelor strategice de export și posibilităților de acces pe aceste piețe, crearea unui mediu de afaceri favorabil producerii de bunuri și servicii competitive și atragerii de investiții străine și tehnologii avansate, deschiderea treptată a pieței naționale și definirea clară a rolului statului în economie. Din 26 iulie 2001, Republica Moldova este membru cu puteri depline al Organizației Mondiale a Comerțului, care militează pentru liberalizarea comerțului cu bunuri și servicii, prin desființarea barierelor și elaborarea de noi reguli în domeniile aferente comerțului. Totodată, Acordurile OMC prevăd un mecanism comun de reglementare a diferendelor, prin care membrii își apără drepturile și reglementează divergențele care apar între ei [11]. În acest context, noua redacție a Acordului privind zona de comerț în

cadrul CSI, semnat la 18 octombrie 2011, presupune facilitarea comerțului regional prin îmbunătățirea relațiilor comerciale între statele semnatare, păstrarea taxei vamale zero la peste 10 mii grupe de mărfuri, prevede reducerea și anularea graduală a taxelor pentru produsele care fac excepție din regimul de liber schimb, precum și neaplicarea noilor restricții în comerț [12].

Totodată, prin amendarea Regulamentului 980/2005 și Deciziei Comisiei 2005/924/EC, Consiliul Uniunii Europene a fost adoptat Regulamentul nr.55/2008 din 21 ianuarie 2008 privind introducerea Preferințelor Comerciale Autonome (ATP) pentru Republica Moldova. Regulamentul în cauză acordă preferințe comerciale autonome prin retragerea plafoanelor tarifare pentru produsele industriale și prin ameliorarea accesului la piața comunitară pentru produsele agricole. Astfel, produsele originale din Republica Moldova au obținut acces liber pe piețele Uniunii Europene cu excepția anumitor produse pentru care au fost stabilite contingente tarifare și fructele și legumele în stare proaspătă sau refrigerată la importul cărora se va aplica taxa vamală cu excluderea componentului ad valorem [13].

Politica comercială a Republicii Moldova este componenta politicii economice care vizează sfera relațiilor economice externe și presupune totalitatea reglementărilor, instrumentelor și măsurilor de politică comercială care urmăresc promovarea schimburilor comerciale externe și stimularea dezvoltării economiei naționale la adăpost de concurența străină. În această ordine de idei, politica comercială a Republicii Moldova are drept scop promovarea relațiilor economice externe, în special prin impulsivitatea exporturilor, protejarea economiei naționale de concurența străină, prin reglementarea și monitorizarea importului, precum și menținerea echilibrului balanței comerciale [13].

Contrar acordurilor și aderării la OMC, în Republica Moldova comerțul extern se află în legătură directă cu aspectul politic, fapt confirmat prin embargoul, ce a fost impus la 27 martie 2007 de către Federația Rusă ce a blocat exporturile de vinuri moldovenești. Măsura a avut un puternic impact asupra economiei moldovenești, în condițiile în care o treime din Produsul Intern Brut era asigurat de sectorul vite-vinicol. Acest factor legat nemijlocit de politică (decăderea din statele agreeate de stat) a avut ca rezultat încetinirea economiei statului, deoarece industria și exporturile au intrat pe semnul minus. A urmare a acestui fapt pierderile bugetului de stat de la embargoul respectiv la vinuri a constituit 40-50 mln. de lei lunar. Ulterior, la trecerea la mai bine de șase ani, deși treptat s-au reluat exporturile către aceeași piață, totuși până în prezent nu s-a reușit ridicarea exporturilor la nivelul de până la instaurarea embargoului, fapt ce este simțitor pentru finanțele bugetare. Ca urmare a crizei respective, Guvernul Republicii Moldova a adoptat programul de stabilizare și relansare economică a Republicii Moldova pe anii 2009-2011, constatând la acea etapă că stagnarea economiei și diminuarea volumului comerțului exterior au condus la erodarea bazei fiscale și, respectiv, la reducerea considerabilă a veniturilor fiscale [14]. Pentru

a evita incapacitatea de plată, pe fundalul sporirii vulnerabilității economiei țării și a populației în general, Guvernul și-a asumat obligația de a optimiza cheltuielile bugetare, lărgind în paralel baza fiscală și identificând surse externe pentru acoperirea temporară a unor programe economice și sociale importante, precum și a deficitului bugetar.

Deși se consideră că un alt factor ce ar avea efect negativ asupra economiei Republicii Moldovei ar fi criza financiară internațională, totuși în Republica Moldova sunt foarte puțini investitori străini, acțiunile cărora se cotează la bursele financiare internaționale, și în acest context crizei mondială este mai puțin simțitoare. Cat privește companiile autohtone, doar două sunt cotate la bursele unor state din UE. Totodată, pentru Republica Moldova este specific un coeficient redus de monetizare a economiei, absenta unei piețe de capital dezvoltate, integrarea limitată a fluxurilor financiare naționale pe piața financiară internațională, precum și interdependența slabă a cererii și ofertei de capital cu piața financiară internațională, sporirea volumului de bani al sectorului privat și al populației, deținuți în euro, și condiții mult mai severe de creditare (dobânda, gajul). De aceea, nu exista riscuri serioase de perpetuare a crizei pentru economia națională [2]. Pe de alta parte, cursul valutar supraestimat denota amploarea și profunzimea dezechilibrelor structurale din economia moldovenească, în situația când exporturile sunt de peste două ori mai mici ca importurile. Evoluția comerțului exterior în anul ianuarie-februarie 2019 a fost influențată de incertitudinea pe plan extern, diminuarea prețurilor internaționale la gaz și produsele alimentare, creșterea cererii interne, valorificarea oportunităților oferite de acordurile de cooperare internațională (Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană, Acordul de Comerț Liber cu Turcia etc.). Evoluția exporturilor a fost determinată de, evoluția pozitivă a sectorului industrial, creșterea moderată a sectorului agricol, etc. Totodată, aprecierea reală a monedei naționale, precum și creșterea cererii interne au contribuit la creșterea importurilor, în special, a materiei prime necesare pentru aprovizionarea sectorului de afaceri și funcționarea economiei, precum și celor destinate consumului populației.

În consecință, ași vrea să remarc faptul că de la momentul când Republica Moldova a devenit independentă, cadrul legal a fost optimizat în funcție de necesitatea cerută de economia națională, fiind pusă ca bază creșterea nivelului de trai a societății și majorarea veniturilor bugetului de stat. Însă după cum am putut observa opinia politică susținută de persoanele ce guvernează statul au avut un accent negativ pe activitatea economică și comercială externă a țării, fapt ce direct a afectat economia statului, pe când criza economică mondială nu și-a avut impactul față de economia statului Republica Moldova.

Prezenta lucrare este un început de analiză a activității economice și comerciale externe văzută și analizată de legislația națională și factorii ce afectează acest domeniu, deși acordurile internaționale și aderarea Republicii Moldova la organizațiile internaționale de

comerț ar da niște previziuni de viitor sigur și cert cu | referire la economia statului.

Referințe bibliografice:

1. *Economia de piață*. // <https://ro.wikipedia.org/wiki/> (vizitat 23.08.2020).
2. Blanovschi A., Strechii M. *Activitatea economică externă-parte integrantă a politicii economice externe a Republicii Moldova*.// Revista "Anuar științific", pag. 170. // <https://ibn.idsi.md/>.(vizitat 12.09.2020).
3. **Legea privind Declarația de independență a Republicii Moldova, nr. 691 din 27.08.1991**// *Monitorul Oficial nr.11-12/103,118 din 1991*.
4. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1, art. 1*.
5. *Legea privind bazele activității economice externe în Republica Moldova, nr. 849 din 03.01.1992*// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 03.01.1992, nr. 1, art. 08*.
6. Borș V. *Drepturile și obligațiile Republicii Moldova ca subiect al dreptului internațional*// <https://ibn.idsi.md/>(vizitat 29.08.2020).
7. **Legea reglementării de stat a activității comerciale externe**, nr. 1031 din 08.06.2000// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 21.09.2000, nr. 119-200, art. 838*.
8. **Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, nr.112 din 02.07.2014** // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 18.07.2014, nr. 185-199, art.442*.
9. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, *Obiectivele Diplomatiei Economice ale Republicii Moldova*// <https://www.mfa.gov.md/img/docs/obiectivele-diplomatiei-economice.pdf>
10. *Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei de promovare a exportului pe anii 2002-2005, nr. 80 din 29.01.2002* // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 05.02.2002, nr. 21-22, art. 156*.
11. **Legea pentru aderarea Republicii Moldova la Organizația Mondială a Comerțului**, nr. 218-XV din 1 iunie 2001// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 07.06.2001, nr. 59-61, art. 397*.
12. **Acordul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene privind zona de comerț liber**, nr. 4 din 18.10.2011 // *Tratate Internaționale din 30.12.2016 nr 50, art. 4*.
13. *Hotărârea Guvernului privind administrarea cotelor tarifare la exportul mărfurilor în Uniunea Europeană*, nr. 262 din 07.03.2008// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 14.03.2008, nr. 51-54, art. 328*.
14. *Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Programului de stabilizare și relansare economică a Republicii Moldova pe anii 2009-2011*, nr. 790 din 01.12.2009// *Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 04.12.2009, nr. 174-176, art. 874*.

CZU 338.439.5:634(478)

ANALIZA EXPORTULUI DE FRUCTE AL REPUBLICII MOLDOVA

ȘCERBACOV Elena,

Doctor, conf. univ. inter.,

Universitatea Agrară de Stat din Moldova

REZUMAT

Prin *export* se înțelege vânzarea de bunuri și servicii aparținând economiei unei țări în alte țări. Lucrarea are drept scop analiza exportului de fructe al Republicii Moldova. În procesul investigației au fost utilizate metodele analizei, sintezei și comparației, iar baza informațională au constituit-o lucrările recente din domeniu, precum și datele statistice ale BNS. Rezultatele obținute arată că în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017 și 2018 suprafața de fructe sămânțoase s-a redus, iar cea de sămburoase a crescut în perioada analizată.

De asemenea a crescut și suprafața de nucifere și arbuști fructiferi în anul 2019 față de anii precedenți.

În anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017 producția globală de fructe sămânțoase s-a majorat. Această majorare se datorează creșterii roadei medii la 1 hectar în această perioadă.

De asemenea producția globală de fructe sămburoase s-a majorat în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017. Această majorare se datorează creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar în această perioadă.

Producția globală de nucifere și pomușoare s-a majorat în perioada analizată datorită creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar,

În anul 2018 față de anii precedenți a crescut exportul de fructe comestibile și nuci; coji de citrice și de pepeni.

De asemenea a sporit exportul de semințe și fructe oleaginoase; semințe și fructe diverse; plante industriale și medicinale; paie și furaje în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2016.

În anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2017 exportul de preparate din legume, fructe sau din alte părți de plante s-a redus.

Cuvinte-cheie: agricultură, arbuști fructiferi, export, sămânțoase, sămburoase, nucifere.

THE FRUIT EXPORT ANALYSIS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ȘCERBACOV Elena,
PhD in Economics, Associate professor,
State Agrarian University of Moldova

SUMMARY

Export means the sale of goods and services belonging to the economy of one country to another. The paper aims to analyze the fruit export of the Republic of Moldova. The methods of analysis, synthesis and comparison were used in the investigation process, and the recent works in this field, as well as the statistical reports of the NBS formed the informational basis. The results show that in 2019, compared to 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017 and 2018 years, the area of seed orchards decreased, and the area of orchards stone fruit increased during the analyzed period.

The area of walnut and berry plantations also increased in 2019 compared to previous years.

In 2019 compared to 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 and 2017 years the global production of seed orchards increased. This growth is due to the increase of the average yield per 1 hectare during this period.

Also, the global production of orchards stone fruit increased in 2019 compared to 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 and 2017 years. This increase is due to the growth of the cultivated area and of the average yield per 1 hectare during this period.

The gross harvest of walnut and berry increased during the analyzed period due to the growth of the cultivated area and of the average yield per 1 hectare.

In 2018 compared to previous years, the export of edible fruits and nuts; citrus and melons peels increased.

It also increased the export of oilseeds and oleaginous fruits; miscellaneous seeds and fruits; industrial and medicinal plants; straw and fodder in 2018 compared to 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2016 years.

In 2018 compared to 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2017 years, the export of preparations of vegetables, fruits or other parts of plants decreased.

Key words: agriculture, berry plantations, export, seed orchards, orchards stone fruit, walnut.

Introducere. Comerțul constituie o îndeletnicire străveche a oamenilor, având o vechime de multe milenii. În cadrul lui, comerțul la mare distanță, denumit ulterior comerț exterior (în raport cu țara care îl practică) sau internațional (în raport cu ansamblul țărilor lumii), a fost întotdeauna un domeniu privilegiat de activitate [4, p.11].

Activitatea de comerț exterior este caracterizată de anumite trăsături specifice datorită faptului că mediul în care firma este nevoită să acționeze este cel al piețelor externe [2, p.11]

Prin *export* se înțelege vânzarea de bunuri și servicii aparținând economiei unei țări în alte țări, iar prin *import*, cumpărarea pentru economia națională de bunuri și servicii din alte țări. Exportul și importul de servicii sunt cunoscute și sub denumirile de *export invizibil* și *import invizibil*. *Reexportul* constă în activitatea desfășurată de persoane autorizate, de a cumpăra mărfuri din unele țări și de a le revinde în altele, cu sau fără indigenarea lor.

Comerțul de tranzit constă în activitatea desfășurată de persoane autorizate, pentru transportul mărfurilor străine pe teritoriul național. Tranzitul este un comerț invizibil [3, p. 111].

Dată fiind capacitatea limitată a pieței interne a Moldovei, lipsa resurselor energetice, a unor materii prime, dezvoltarea economiei Republicii Moldova depinde în mod decisiv de amplasarea și eficiența relațiilor economice externe, de posibilitățile ei de a-și

amplifica exportul.

Promovarea exportului de mărfuri din Republica Moldova presupune, în primul rând:

- determinarea ramurilor și produselor de perspectivă pentru export;
 - reorganizarea și restructurarea întreprinderilor, care urmează să producă mărfuri de calitate solicitată și să activeze profitabil pe piețele cu concurență sporită;
 - eficientizarea activității structurilor publice responsabile de promovarea exportului;
 - organizarea pregătirii cadrelor respective;
 - promovarea unei politici fiscale care să faciliteze exporturile;
 - lichidarea diverselor obstacole ce împiedică exportul;
 - orientarea zonelor economice libere și a parcurilor industriale spre producerea mărfurilor pentru export;
 - consolidarea pozițiilor deținute și extinderea preocupărilor în identificarea de oferte și cereri noi prin stimularea colectării și utilizării informațiilor referitoare la piața externă de desfacere;
 - asigurarea unei oferte stabile de produse și servicii moldovenești pe piețele externe;
 - organizarea misiunilor economice ale Republicii Moldova în străinătate;
 - stimularea activităților de reclamă și publicitate comercială externă;
 - asigurarea financiară a exportului.
- Politica în domeniu va fi orientată spre promovarea

exportului atât pe piețele din C.S.I., cât și pe cele europene și alte piețe externe (țările din Orientul Mijlociu și Apropiat, Asia de Sud-Est, S.U.A. etc.)

- intensificarea exportului, obținerea know-how-ului tehnologic stabil, crearea parteneriatelor comerciale și a întreprinderilor mixte etc. [1, p. 52-53].

Material și metodă. Analiza cantitativă se realizează pe datele selectate și prelucrate de autor. În

calitate de surse de date și informare au fost utilizate statisticile oficiale. S-a acordat preferință metodei de analiză cu aplicarea elementelor de comparație.

Rezultate și discuții. În următorul grafic este prezentată suprafața de fructe sămânțoase, sămburoase și nucifere în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești.

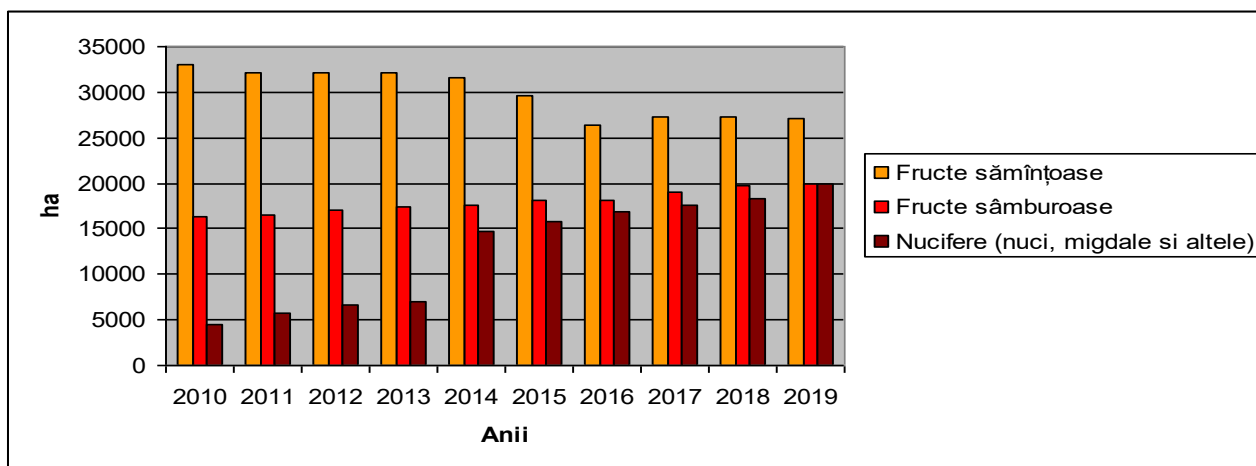

Fig.1 Suprafața de fructe sămânțoase, sămburoase și nucifere în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești, ha

Sursa: elaborat de autor în baza [5].

Suprafața de fructe sămânțoase s-a redus în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 5944; 5153; 5009 și 5064 ha în mărime absolută sau cu 18,02; 16,01; 15,63 și 15,77 p.p. în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2017 și 2018 aceasta s-a diminuat respectiv cu 4579; 2556; 159 și 170 ha în mărime absolută sau cu 14,48; 8,64; 0,58 și 0,62 p.p. în mărime relativă.

Suprafața de fructe sămburoase a crescut în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013 și 2014 respectiv cu 3616; 3436; 2895; 2423 și 2279 ha în mărime absolută sau cu 22,25; 20,91; 17,06; 13,89 și 12,96 p.p. în mărime relativă, iar față de anii 2015, 2016, 2017 și 2018 aceasta a sporit respectiv cu 1785;

1790; 933 și 215 ha în mărime absolută sau cu 9,87; 9,90; 4,93 și 1,09 p.p. în mărime relativă.

De asemenea a crescut și suprafața de nucifere în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 15537; 14228; 13377 și 13015 ha în mărime absolută sau de 4,51; 3,48; 3,03 și 2,87 ori în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2016, 2017 și 2018 aceasta a sporit respectiv cu 5206; 4194; 3182; 2456 și 1656 ha în mărime absolută sau cu 35,27; 26,59; 18,96; 14,03 și 9,04 p.p. în mărime relativă.

Suprafața de arbuști fructiferi în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești este prezentată în graficul următor.

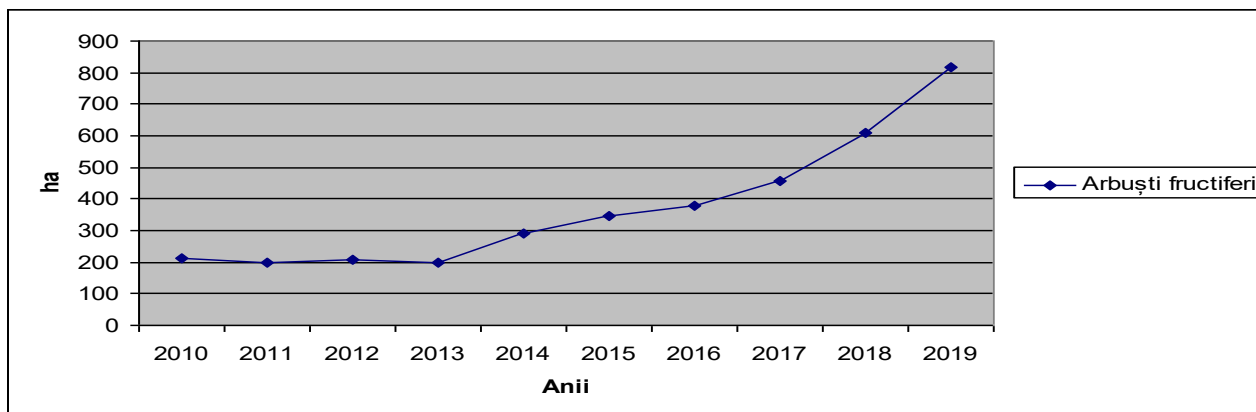

Fig. 2. Suprafața de arbuști fructiferi în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești, ha

Sursa: elaborat de autor în baza [5].

Conform datelor graficului de mai sus, suprafața de arbuști fructiferi în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești a crescut în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2016 respectiv cu 607; 622; 609; 622; 530; 472 și 441 ha în mărime absolută sau de 3,86; 4,16; 3,90; 4,16; 2,89; 2,36 și 2,17

ori în mărime relativă, iar față de anii 2017 și 2018 aceasta a sporit respectiv cu 360 și 212 ha în mărime absolută sau cu 78,43 și 34,93 p.p. în mărime relativă.

Producția globală de fructe sâmbâtoase și sâmburoase în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești este prezentată în graficul următor.

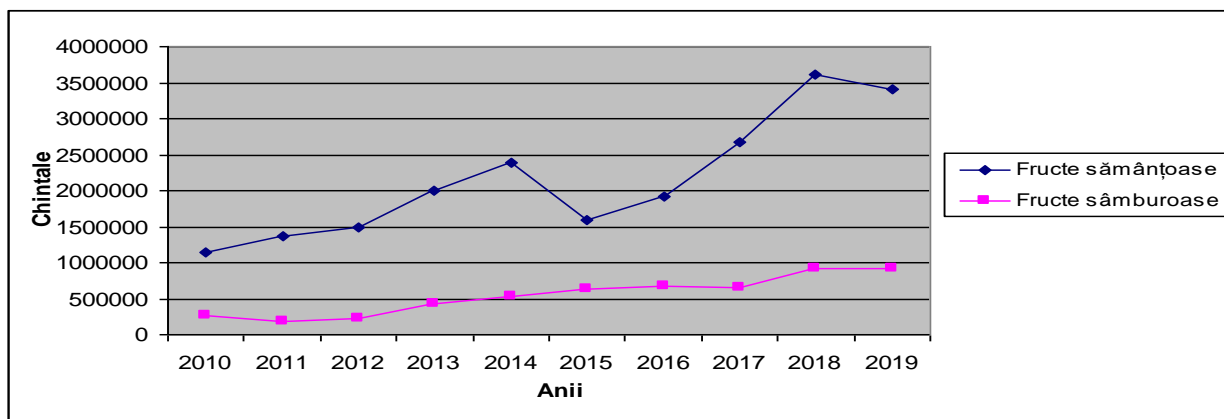

Fig. 3. Producția globală de fructe sâmbâtoase și sâmburoase în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești, chintale

Sursa: elaborat de autor în baza [5].

Producția globală de fructe sâmbâtoase s-a majorat în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012 și 2015 respectiv cu 2274077; 2052579; 1923589 și 1811993 chintale în mărime absolută sau de 2,99; 2,51; 2,29 și 2,13 ori în mărime relativă, iar față de anii 2013, 2014, 2016 și 2017 aceasta a sporit respectiv cu 1412406; 1023530; 1482878 și 733881 chintale în mărime absolută sau cu 70,66; 42,87; 76,90 și 27,41 p.p. în mărime relativă. Această majorare se datorează creșterii roadei medii la 1 hectar în această perioadă.

Producția globală de fructe sâmburoase a crescut în anul 2019 comparativ cu anii 2010, 2011, 2012 și 2013

respectiv cu 638187; 718744; 692973 și 477108 chintale în mărime absolută sau de 3,33; 4,71; 4,16 și 2,09 ori în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2016 și 2017 mărimea acestui indicator a sporit respectiv cu 391076; 275324; 235215 și 257724 chintale în mărime absolută sau cu 75,00; 43,21; 34,73 și 39,36 p.p. în mărime relativă. Această majorare se datorează creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar.

Producția globală de nuci, migdale și pomușoare în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești este prezentată în graficul ce urmează.

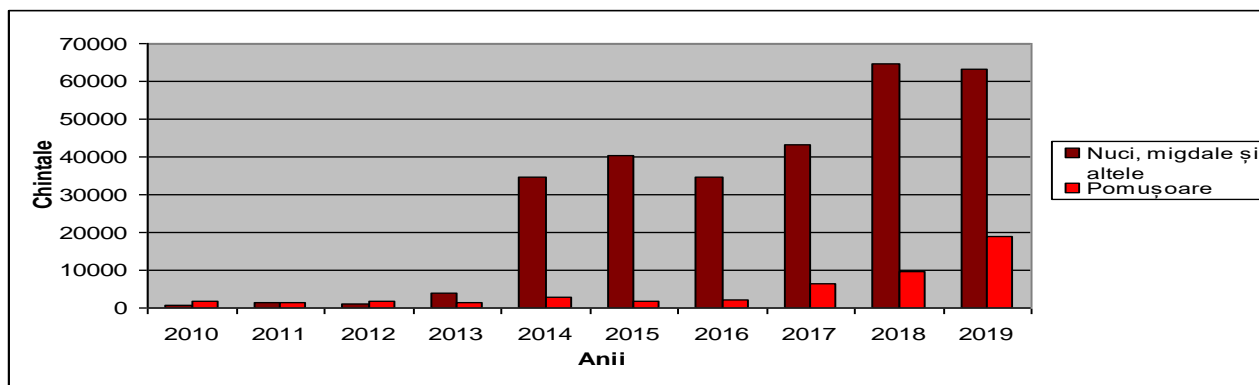

Fig. 4 Producția globală de nuci, migdale și pomușoare în întreprinderile agricole și gospodăriile țărănești, chintale

Sursa: elaborat de autor în baza [5].

Datele graficului de mai sus arată că producția globală de nucifere s-a majorat în anul 2019 față de anii

2010, 2011, 2012 și 2013 respectiv cu 62484; 61999; 62204 și 59356 chintale în mărime absolută sau de

74,77; 47,55; 56,19 și 15,93 ori în mărime relativă, iar față de anii 2014, 2015, 2016 și 2017 aceasta a sporit respectiv cu 28767; 23105; 28682 și 20247 chintale în mărime absolută sau cu 83,23; 57,44; 82,78 și 46,99 p.p. în mărime relativă. Această majorare se datorează creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar.

Producția globală de pomușoare a crescut în anul 2019 comparativ cu anii 2010, 2011, 2012, 2013 și 2014 respectiv cu 17241; 17385; 17114; 17310 și 15972 chintale în mărime absolută sau de 11,65; 12,79; 10,80;

12,17 și 6,53 ori în mărime relativă, iar față de anii 2015, 2016, 2017 și 2018 mărimea acestui indicator a sporit respectiv cu 17106; 16675; 12286 și 9061 chintale în mărime absolută sau de 10,75; 8,63; 2,87 ori și cu 92,47 p.p. în mărime relativă. Această majorare se datorează creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar.

În următorul grafic este prezentat exportul de fructe comestibile și nuci; semințe și fructe oleaginoase; semințe și fructe diverse.

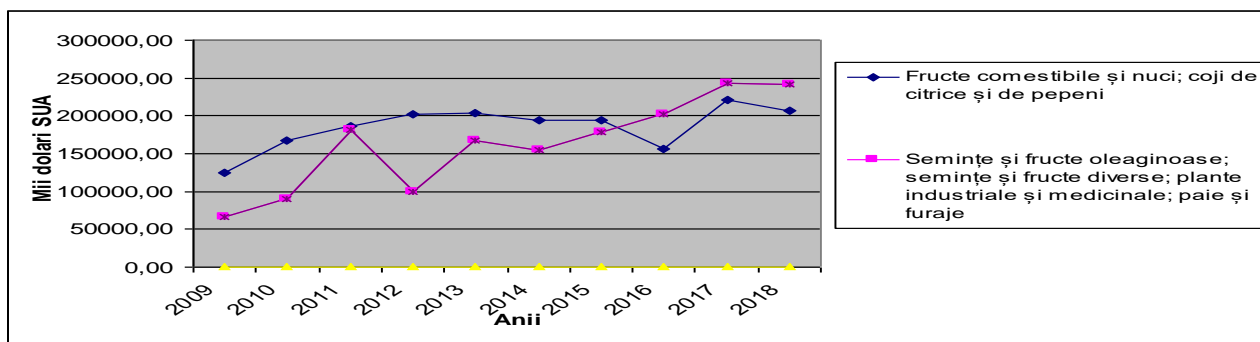

Fig. 5 Exportul de fructe comestibile și nuci; semințe și fructe oleaginoase; semințe și fructe diverse, mii dolari SUA

Sursa: elaborat de autor în baza [6].

Exportul de fructe comestibile și nuci; coji de citrice și de pepeni a crescut în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011 și 2012 respectiv cu 82070,19; 39874,09; 20538,89 și 5178,99 mii dolari SUA în mărime absolută sau cu 65,43; 23,79; 10,99 și 2,56 p.p. în mărime relativă, iar față de anii 2013, 2014, 2015 și 2016 acesta a crescut respectiv cu 3532,09; 13485,99; 12840,09 și 51674,95 mii dolari SUA sau cu 1,73; 6,95; 6,60 și 33,16 p.p. în mărime relativă. Exportul de semințe și fructe oleaginoase; semințe și fructe diverse; plante industriale și medicinale; paie și furaje a sporit în anul

2018 față de anii 2009, 2010 și 2012 respectiv cu 176437,22; 151753,52 și 142238,42 mii dolari SUA în mărime absolută sau de 3,69; 2,67 și 2,42 ori în mărime relativă, iar față de anii 2011, 2013, 2014, 2015 și 2016 acesta a crescut respectiv cu 60604,82; 75492,32; 87915,52; 63944,02 și 39331,94 mii dolari SUA în mărime absolută sau cu 33,39; 45,30; 57,01; 35,89 și 19,40 p.p. în mărime relativă.

Exportul de preparate din legume, fructe sau din alte părți de plante este prezentat în figura ce urmează.

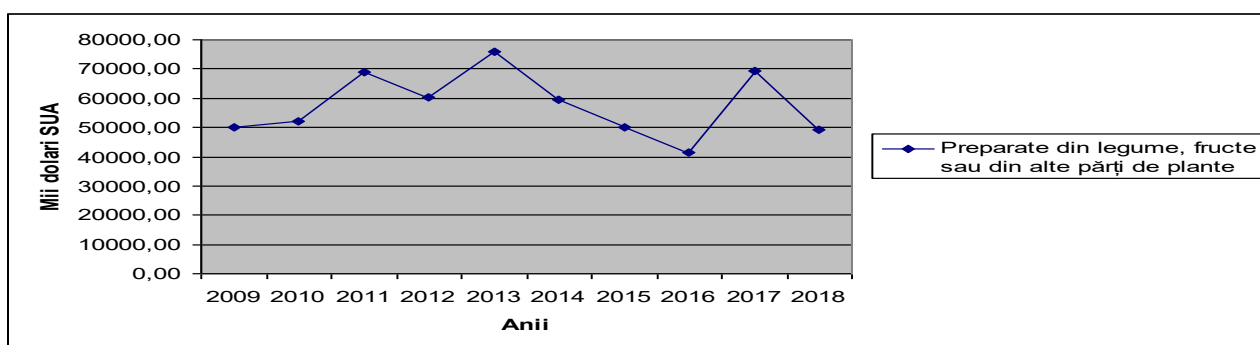

Fig. 6 Exportul de preparate din legume, fructe sau din alte părți de plante, mii dolari SUA

Sursa: elaborat de autor în baza [6].

Exportul de preparate din legume, fructe sau din alte părți de plante s-a redus în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011 și 2012 respectiv cu 913,88; 3071,68; 19565,78 și 11168,98 mii dolari SUA în mărime absolută sau cu 1,82; 5,88; 28,45 și 18,50 p.p., iar față

de anii 2013, 2014, 2015 și 2017 acesta s-a diminuat respectiv cu 26865,48; 10462,48; 680,38 și 20294,10 mii dolari SUA în mărime absolută sau cu 35,32; 17,54; 1,36 și 29,20 p.p. în mărime relativă.

Concluzii. Suprafața de fructe sămânțoase s-a redus

în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017 și 2018, iar cea de sămburoase a crescut în perioada analizată.

De asemenea a crescut și suprafața de nucifere și arbuști fructiferi în anul 2019 față de anii precedenți.

Producția globală de fructe sămânțoase s-a majorat în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017. Această majorare se datorează creșterii roadei medii la 1 hectar în această perioadă.

Producția globală de fructe sămburoase s-a majorat în anul 2019 față de anii 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 și 2017. Această majorare se datorează creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar în această perioadă.

Datorită creșterii suprafeței cultivate și roadei medii la 1 hectar, producția globală de nucifere și pomușoare s-a majorat în perioada analizată.

Exportul de fructe comestibile și nuci; coji de citrice și de pepeni a crescut în anul 2018 față de anii precedenți.

De asemenea a sporit exportul de semințe și fructe oleaginoase; semințe și fructe diverse; plante industriale și medicinale; paie și furaje în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2016.

Exportul de preparate din legume, fructe sau din alte părți de plante s-a redus în anul 2018 față de anii 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 și 2017.

Referințe bibliografice:

1. Bejenaru Olga. Dezvoltarea potențialului de export al Republicii Moldova. Edit. Print-Caro, Chișinău, 2015, 240 pag.
2. Grigorescu Adriana. Decizia strategică în comerț exterior. Edit. Economică, București, 2003, 172 pag.
3. Stoian Ion, Dragne Emilia, Stoian Mihai. Comerț internațional. Tehnici, strategii, elemente de bază ale comerțului electronic. Vol. I, Edit. Caraiman, 2001, 640 pag.
4. Sută Nicolae, Sută - Selejan Svetlana. Comerț internațional și politici comerciale contemporane. Vol. II. Teorii și doctrine privind comerțul internațional, ed. XII-a, Edit. Economică, București, 2003, 414 pag.
5. Suprafața totală, suprafața pe rod, roada medie și producția globală a plantațiilor multianuale la întreprinderi agricole și gospodării țărănești (de fermier), în profil teritorial, 2007-2019.
http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica_16%20AGR_AGR020/AGR020900reg.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774 (vizitat 22.08.2020).
6. Comerțul exterior pe Indicatori, Secțiuni și capitole conform NM și Ani.
http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica_21%20EXT_EXT010_serii%20anuale/EXT010400.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774 (vizitat 17.08.2020).

CZU 339.564:663.2(478)

CALITATEA CA FACTOR DETERMINANT AL VENITURILOR AFERENTE EXPORTULUI PRODUSELOR SECTORULUI VITIVINICOL AL REPUBLICII MOLDOVA

TIMOFTI Elena,

dr. hab., prof.univ.,

Universitatea Agrară de Stat din Moldova

MOVILEANU Veronica,

dr., conf.univ.,

Șef Secția Studii, Universitatea Agrară de Stat din Moldova

MEMEȚ Diana,

dr., Șef Direcția Administrare Publică,

Consiliul Raional Orhei

REZUMAT

Lucrarea dată este o cercetare în domeniul analizei dinamicii producerii strugurilor obținuți de pe plantațiile viticole pe rod, inclusiv și a strugurilor pentru masă. Autorii au cercetat exportul, calitatea și competitivitatea produselor sectorului vitivinicol, au analizat volumul, veniturile din export și prețul pentru 1t de struguri de masă, al vinurilor spumante și vinului fabricat din struguri pentru unele țări partenere: țările CSI, țările UE și alte țări. S-au abordat problemele, soluționarea cărora va contribui la creșterea volumului și calității produselor sectorului vitivinicol.

Cuvinte-cheie: calitate, export, competitivitate, sectorul vitivinicol, investiții.

QUALITY AS AN IMPORTANT FACTOR DETERMINING THE REVENUES RELATED TO THE EXPORT OF PRODUCTS OF THE VINE GROWING AND WINEMAKING SECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

TIMOFTI Elena,

Doctor Habilitatus of economic sciences, university professor,
State Agrarian University of Moldova

MOVILEANU Veronica,

PhD in Economics, associate professor,
Head of Studies Department,
State Agrarian University of Moldova

MEMEȚ Diana,

PhD in Economics, Head of the Public Administration Department,
Orhei District Council

SUMMARY

This research work deals with the analysis of the dynamics of grapes production, including table grapes, grown on vineyards which are more than five years old. Studies have been conducted on the export, quality and competitiveness of the products of the vine growing and winemaking sector, as well as on the volume of export earnings, the price per 1 ton of table grapes, and the volume of sparkling wines exported to partner countries: CIS countries, EU countries to name but a few. The paper highlights issues, the resolution of which will contribute to the increase of the volume and quality of the vine growing and winemaking sectors' products.

Key words: quality, export, competitiveness, vine growing sector, winemaking sector, investment.

Introducere. Produsele agricole (prelucrate), care conferă anumite avantaje concurențiale pe piață sunt determinate de un șir de caracteristici esențiale, calitative, economice, estetice, tehnice, organizatorice, manageriale etc.

Categoria economică de calitate presupune o totalitate de însușiri ale produsului, care satisface anumite necesități utile în corespundere cu destinația acestuia. Calitatea caracterizează una sau mai multe particularități ale utilității, legate de satisfacerea necesităților de consum. În industria prelucrării strugurilor, produsele obținute sunt direct influențate de conținutul de zahăr în struguri, A,B, C, D, K, de acizi organici și neorganici – adică de conținutul efectului util în fiecare unitate de produs.

Calitatea produselor este însușirea acestora de a corespunde destinației pentru care au fost produse, de a fi în concordanță cu nevoile consumatorilor. După cum menționează A. Câmpeanu, „a activa pentru satisfacerea nevoilor consumatorilor înseamnă a mări valoarea de întrebuințare a produselor, ceea ce se echivalează cu creșterea materializată și vie” [6].

Este considerat competitiv acel produs care în primul rând asigură eficiența activității producătorului și în al doilea rând care asigură un efect util maximal la o unitate de consum. Din cele constatate, concluzionăm că în aprecierea competitivității produselor este necesar de luat în considerație atât interesele producătorilor, cât și cele ale consumatorilor.

Material și metodă. În prezenta lucrare, autorii au utilizat materialele cadrului legislativ, Hotărâri de Guvern, precum și directivele Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului în domeniul

dezvoltării sectorului vitivinicol, datele BNS din Republica Moldova, a Oficiului Național al viei și vinului etc. În procesul de cercetare au fost aplicate unele metode și procedee economico-statistice ca: metoda grafică, metoda de tabele, mărimile medii și relative, metoda seriei cronologice. Autorii au utilizat literatura de specialitate din țară și de peste hotare.

Rezultate și discuții. La etapa actuală, Republica Moldova are nevoie de o politică echilibrată, orientată spre depășirea crizei financiare, asigurarea competitivității produselor autohtone inclusiv și a produselor sectorului vitivinicol în conformitate cu tendințele și cerințele manifestate pe piețele interne și externe.

Mecanismul care mediază între producție și consum, între producător și consumator este piața. Prin intermediul pieței producătorii primesc informațiile necesare pentru a decide: ce să producă și pentru cine, consumatorii de asemenea sunt informați despre volum, componența și structura produselor pe piață, prețul acestora etc. Relațiile economice pe piață se bazează pe mecanismul de concurență.

Concurența determină agenții economici să se orienteze către consumatori pentru a oferi produse sau servicii mai diferite, mai calitative față de cele ale altor concurenți pentru a satisface mai bine interesele consumatorilor. Aceasta stimulează creativitatea, perfecționează activitățile aferente producerii și comercializării produselor cu scopul de creștere a efectelor acestora și a maximizării profitului.

Nivelul calitativ al procesului de producere, care se manifestă prin indicatori de evaluare a producției și tehnologiilor, se reflectă în calitatea produselor. Se

consideră competitiv acel produs care asigură eficiența și interesele activității producătorului pe de o parte, iar pe de altă parte – interesele consumatorilor.

Necesitatea produselor de calitate înaltă este o

prerogativă dat faptului că aceasta este principala pârgie de majorare a prețurilor la produsele sectorului vitivinicol și a sporirii eficienței economice.

Tabelul 1. Dinamica producerii și exportul strugurilor de masă în Republica Moldova (în toate tipurile de gospodării), perioada 2010-2018.

Indicatorul	Anul									Ritmul de creștere în mediu, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Cantitatea totală de struguri obținuți de pe plantațiile viticole, pe rod, mii/tonă	463,4	548,6	561,3	612,7	593,9	599,3	615,7	675,0	730,0	106,0
Cantitatea totală de struguri pentru masă, mii/tonă	66,3	86,2	70,2	87,0	94,4	84,7	86,7	109,0	126,0	109,6
Exportul strugurilor pentru masă, mii/tonă	27,7	31,5	30,5	37,5	50,4	47,5	51,4	80,2	48,2	110,8

Sursa: calculul autorilor în baza datelor monitorului oficial al Republicii Moldova nr. 366-376 (6761-6771) din 28 septembrie, pag. 118 și a datelor <https://comtrade.un.org/data>.

Cercetările efectuate și analiza datelor (tab. 1) în dinamică demonstrează că cantitatea totală de struguri obținută în medie anual s-a majorat cu 6%, iar cantitatea de struguri pentru masă s-a majorat cu 9,6%.

În anii 2017-2018 au fost înregistrate cele mai înalte rezultate în ceea ce privește cantitatea de struguri totală, cât și cea a strugurilor pentru masă. Considerăm oportun de menționat că în anul 2016 au fost defrișate 4,6 mii ha de plantații de viță-de-vie cu o stare agrotehnică și fitosanitară scăzută, iar această situație a generat pierderi de produse. În anul 2018 plantațiile viticole totale au constituit 137 mii ha, inclusiv 127 mii ha plantații pe rod, din care 17 mii ha plantații pe rod pentru struguri de masă. În pofida diminuării suprafețelor, cantitățile de struguri obținute de pe plantațiile pe rod au fost cele mai nalte – 54,2 q/ha și 56,7 q/ha, iar ale celor de masă au înregistrat nivelul 59,1 q/ha și 69,3 q/ha în ultimii doi ani, care au și influențat sporirea cantităților de struguri obținuți.

Activitatea de producere în sectorul vitivinicol în Republica Moldova este reglementată și organizată în conformitate cu politica de Stat și este promovată de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, precum și de cadrul legislativ.

În entitățile agricole din regiunile culturii industriale, mun. Chișinău, Centru, Sud și UTA Găgăuzia, materialul săditor este înmulțit cu soiuri și portaltoi (soiuri de selecție nouă înscrise în Catalogul soiurilor de plante al Republicii Moldova) care să nu fie atacate de boli și dăunători, ce ar putea diminua potențialul productiv al viței-de-vie. Materialul săditor trebuie să aibă o creștere normală la formarea butucilor care direct influențează productivitatea la 1 ha.

Înființarea plantațiilor viticole pentru producția marfă se efectuează cu respectarea regulilor caietului de sarcini ale asociației producătorilor de produse cu Indicație Geografică protejată (IGP) și Denumirea de Origine Protejată (DOP).

Materialul săditor trebuie să fie devirusat, de

categorie biologică autorizată și doar de categorie biologică „standard”.

În Republica Moldova conform Legii viei și vinului nr 57-XVII din 10 martie 2006 (articolul 8) viticultura deține un loc bine stabilit în economia națională a țării, care este una dintre principalele țări cultivatoare de viță-de-vie.

Conform Pronosticului menționat în baza proiectului de Lege pentru aprobarea SND „Moldova 2030”, economia Republicii Moldova până în anul 2030 va continua să crească cu ritmuri mai modeste în medie anual cu 3,5%. Industria alimentară și a băuturilor, care în mod direct depind de materia primă din sectorul agrar, va avansa mai lent, întrucât agricultura, posibil, va suferi din cauza lipsei de investiții necesare, de capital uman calificat și din cauza schimbărilor climatice, îndeosebi impactul secetei la care frecvența medie a secetelor constituie 1-2 episoade pe parcursul unui deceniu în regiunea de Nord, 2-3 – în regiunea Centru și 5-6 – în regiunea de Sud [3].

Impactul schimbărilor climatice este un factor important ce poate conduce nu numai la reducerea volumului de produse, ci și la calitatea produselor alimentare, efecte ce pot fi critice pentru securitatea alimentară viitoare.

Actualmente problema apei a devenit una prioritară pentru Republica Moldova, atâta vreme cât resursele de apă dulce sunt foarte mici și distribuite inegal, iar agricultura consumă mai mult de 70% din apa utilizată în unele regiuni din republică, în special în regiunea de Sud și Centru straturile acvifere se epuizează și rezervoarele de apă pentru irigații încep să sece.

În prezent irigarea se aplică numai în regiuni limitate folosind ca sursă pentru apă de irigație râuri interioare, lacuri și iazuri care conțin de obicei apă de calitate proastă.

Situația dată va influența, în primul rând, diminuarea productivității tuturor culturilor și plantațiilor agricole, inclusiv și a viței-de-vie, drept urmare se va diminua și

productivitatea muncii.

Creșterea productivității agricole trebuie realizată într-un mod sustenabil, cu impact minim asupra mediului, în limitele capacității de suport și autoreglarea sistemelor ecologice în direcția producerii produselor cu

valoare adăugată înaltă (struguri, fructe etc.).

Exportul strugurilor de masă în dinamică în medie anual s-a majorat cu 10,8%. Anul 2017 este evidențiat cu un nivel de 80,2 mii tone ca cel mai înalt din ultimii 9 ani (tab. 1).

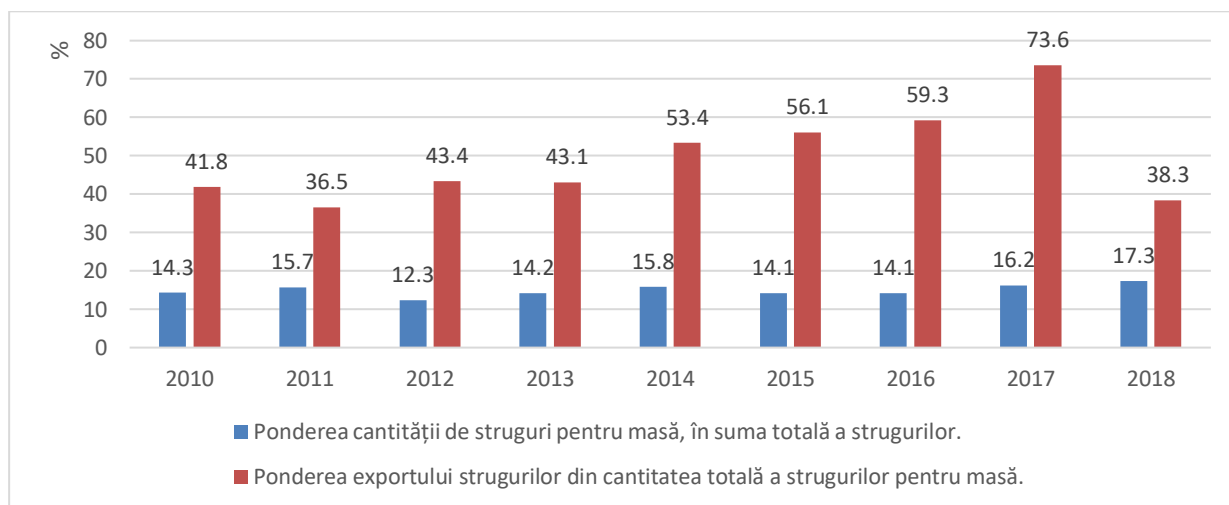

Figura 1. Dinamica ponderii cantității de struguri pentru masă, în suma totală de struguri și a exportului strugurilor pentru masă în Republica Moldova, în perioada 2010-2018,%

Sursa: calculul autorilor în baza datelor tab. 1.

Analiza datelor (fig. 1) indică faptul că producerea cantității de struguri pentru masă în suma totală a strugurilor în dinamică nu are o variație semnificativă, însă, totuși, are o majorare foarte modestă de la 14,3% în anul 2010 până la 17,3% în anul 2018, adică cu 3 p.p. în timp de 9 ani.

Datele prezentate demonstrează că exportarea strugurilor au o pondere de 36,5% – 43,4% în perioada 2010 – 2013, iar în perioada 2014 – 2016 ponderea variază între 53,4% – 59,3%. Pentru prima dată s-a

evidențiat anul 2017 când ponderea exportului strugurilor a constituit 73,6%, iar în anul 2018 se observă o diminuare de 35,3 p.p.

Actualmente în Registrul soiurilor de viță-de-vie sunt incluse 27 de soiuri pentru struguri de masă. Inițial au fost cultivate Coarna albă și neagră, Văratcă, Moldova, Muscat de Hamburg etc. care sunt înlocuite treptat cu soiuri de selecție nouă: Frumoasa albă, Presentabil, Apiren alb și roz, Muscat timpuriu și Cihlimbăriu etc. [2].

Tabelul 2. Volumul și veniturile din vânzări aferente strugurilor pentru masă exportați din Republica Moldova în unele țări partener, în anii 2017-2018.

Țara parteneră	Volumul vânzărilor, mii tone		Venituri din vânzări, mii dolari SUA		Prețul 1 tone de struguri, dolari SUA	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Total	80,2	48,2	38625,8	25124,5	481,62	521,25
Din care: Belarus	6,2	2,8	3927,4	1727,9	633,45	617,1
Federația Rusă	48,2	27,4	16869,9	9548,6	345,00	348,48
România	16,3	11,4	12777,3	10324,8	783,88	905,68
Ucraina	2,9	3,4	945,9	1037,7	326,2	305,2
Irak	2,5	0,5	1209,4	192	483,76	384,0

Sursa: calculele autorilor în baza datelor <https://comtrade.un.org/data>

Din suma totală a exportului strugurilor pentru masă (tab. 2) ponderea cea mai înaltă aparține țărilor CSI ca: Federația Rusă 26-48 mii tone, Belarus 2,8-6,2 mii tone. Din cadrul țărilor UE strugurii sunt exportați în România, Polonia, Germania, iar alte țări ale lumii importă cantități destul de modeste.

În medie în anul 2018 Republica Moldova a exportat struguri pentru masă cu 35% mai puțin, însă prețul pentru 1 tonă de struguri s-a majorat cu 6%. De menționat că România în anul 2018 pentru 1 tonă de

struguri a achitat 905,68 dolari SUA, prețul acesta este cu mult mai înalt decât la alți parteneri.

Această situație indică necesitatea îmbunătățirii calității strugurilor, care influențează prețul de vânzări pentru 1 tonă.

Conform modificării efectuate în Lega nr. 34 din 17.03.2017 cu privire la articolul 1 din Legea Viei și Vinului nr. 56/2006, noțiunea „vin” are următorul sens „vin – produs alimentar obținut exclusiv prin fermentarea alcoolică, totală sau parțială a strugurilor

proaspeți sau înghețați, presați ori nu, sau a mustului din struguri proaspeți [2]”.

În dependență de mulți factori ca: biologici, ecologici, tehnologici, calitate etc., în Republica Moldova sunt produse diverse tipuri de vinuri din struguri.

„Piața este tabloul de bord pe baza căruia forța de muncă, capitalul, pământul, investițiile, inovațiile, tehnologia și creativitatea sunt dirijate (alocate) pe domenii și în spațiu, în funcție de nevoia socială, nivelul prețurilor și a veniturilor [7]”. Succesul unui produs, de

exemplu, a vinului de struguri pe piața internă și cea externă poate fi considerat competitiv dacă sunt atinse două obiective de bază: conduce la o avansare a cotei sale pe piață; asigură o creștere a produsului pe parcursul unei perioade de timp mai îndelungate.

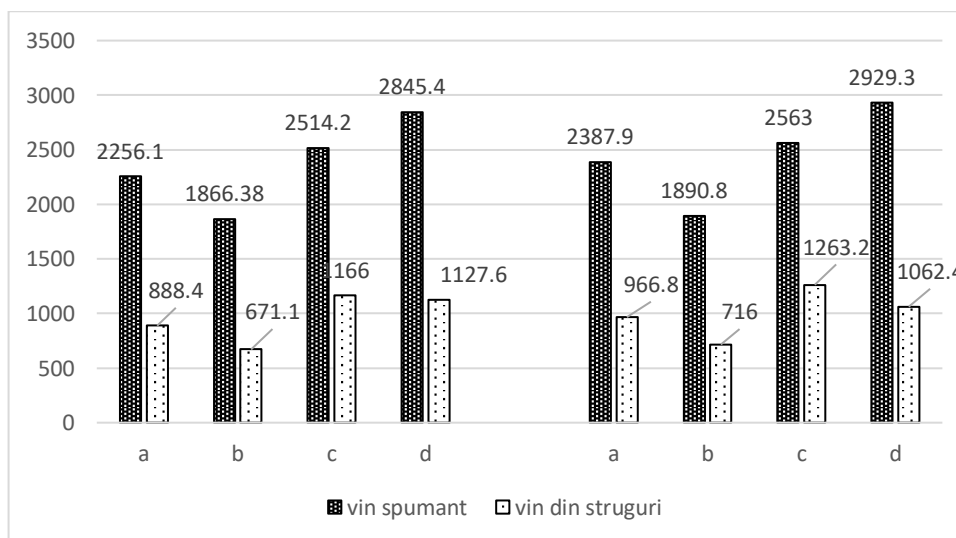
Analiza exportului vinurilor spumante din Republica Moldova în unele țări partenere (tab. 3) demonstrează că în anul 2018 atât volumul vânzărilor, cât și prețul pentru 1t de vin și veniturile din vânzări au crescut în comparație cu anul 2017, respectiv cu: 6,7%; 5,8% și 12,9%.

Tabelul 3. Volumul și veniturile din exportul în unele țări partenere al băuturilor fabricate din struguri din Republica Moldova, anii 2017-2018.

Denumirea produsului, țara	Volumul vânzărilor, mii litri		Venituri din vânzări, mii dolari SUA		Prețul 1t vin, dolari SUA	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Vinuri spumante, total	1829,6	1952,5	4127,7	4662,5	2256,1	2387,9
Din care: Țările CSI	983,4	873,9	1835,4	1652,4	1866,38	1890,8
Țările UE	350,1	408,5	880,2	1047,0	2514,12	2563,0
Alte țări	496,3	670,1	1412,2	1962,9	2845,4	2929,3
Vinuri din struguri	125442,7	127098,2	110472,3	122879,4	880,6	966,8
Din care: Țările CSI	70653,6	63892,1	47443,2	45747,7	671,15	716,0
Țările UE	31731,5	38733,6	37028,7	48930,9	1166,9	1263,2
Alte țări	23057,6	24472,5	26000,3	28200,8	1127,6	1062,4

Sursa: calculele autorilor în baza datelor: Serviciului Vamal (declarațiile vamale de export și import ale agenților economici), <http://statbank.statistica.md>

Analiza efectuată denotă că vinurile spumante și vinurile din struguri exportate în țările CSI constituie mai mult de 50%, în țările UE – circa 20%-30% și în alte țări – 20%-30%, dar cei mai mari importatori sunt Republica Belarus, Federația Rusă și Ucraina. Din țările UE importatorii de vază sunt: România, Republica Cehă, Germania și Polonia, iar din alte țări o pondere mai înaltă o deține Taiwan (provincia Chinei), Georgia și SUA.

- Prețul în medie pentru 1t de vin spumant și vin din struguri în Republica Moldova.
- Prețul în medie pentru 1t de vin exportat în țările CSI.
- Prețul în medie pentru 1t de vin exportat în țările UE.
- Prețul în medie pentru 1t de vin exportat în alte țări ale lumii.

Figura 2. Prețul pentru 1t de vin spumant și vin din struguri exportat din Republica Moldova în funcție de țările partenere consumatoare, dolari SUA.

Sursa: realizat de autori în baza datelor (tab. 3).

Republica Moldova exportă vinuri spumante și din struguri în peste 60 țări ale lumii. Datele tab. 3 și fig. 2 demonstrează că cei mai mari importatori, ca țările CSI, plătesc mai puțin, adică prețurile pentru 1t de volum sunt mai reduse, decât prețurile importatorilor țărilor UE și alte țări.

Conform datelor Oficiului Național al Viei și Vinului, pentru 1t de vin (în dolari SUA) au plătit: Singapore, Australia, Coreea de Sud ș.a. (4000-12000). Cele mai mici prețuri pentru vinul moldovenesc au plătit Ucraina, Georgia, Belarus, Federația Rusă (500-900) dolari SUA.

De menționat că actualmente pătrunderea și menținerea țării noastre în piețele externe este încă modestă, datorită faptului că se mențin încă la nivel scăzut calitatea și competitivitatea produselor sectorului vitivinicol.

Necesitatea produselor de calitate înaltă este o prerogativă la momentul actual pentru promovarea pe piața internă și mondială în condițiile luptei de concurență.

Politica Națională în domeniul calității vinurilor a pus la bază sistemul de indicații geografice și denumiri de origine protejate. Republica Moldova a fost repartizată în trei areale vitivinicole pentru producerea vinurilor: „Valul lui Traian”, în regiunea de Sud, „Ștefan Vodă”, în regiunea de Sud-Est și Codru, în regiunea Centru [Ordinul MAIA nr. 105/2011].

Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului a abordat obiectivul general de modernizare a sectorului vitivinicol, soluționarea problemelor structurale din industria vinului și contribuirea la crearea condițiilor favorabile pentru producerea vinurilor de calitate. Partenerii programului de restructurare a sectorului vitivinicol sunt ICS „Raiffisen Leasing SRL” și BC „Mobias Banca Groupe Societe Generale” SA.

Pentru sprijinul financiar al activităților strategice, Guvernul Republicii Moldova a negociat cu Banca Europeană de Investiții acordarea unui împrumut de 75

mln euro pentru finanțarea reformei industriei vitivinicole moldovenești.

Concluzii. Categoria economică de calitate presupune o totalitate de însușiri ale produsului, care satisface anumite necesități utile în corespundere cu distribuirea acestuia.

1. Cercetările efectuate demonstrează că ponderea cantității de struguri pentru masă în suma totală a strugurilor în dinamică are o majorare foarte modestă – de la 14,3% în anul 2010 până la 17,3% în anul 2018, adică 3p.p. în timp de 9 ani.

2. Din suma totală a exportului strugurilor pentru masa, ponderea cea mai înaltă aparține Federației Ruse, dar prețul de vânzare a 1tone este numai de 348,48 dolari SUA, în același timp România importă din țara noastră de două ori mai puțini struguri, dar prețul fiind de 905,6 dolari SUA, adică de 2,6 ori mai scump.

3. Vinurile spumante și vinurile din struguri exportate către țările CSI constituie mai mult de 50%, în țările UE circa 20%-30% și în alte țări 20%-30%, dar cei mai mari importatori sunt: Republica Belarusă, Federația Rusă, Ucraina. Din țările UE importatori de vază sunt: România, Republica Cehă, Germania, Polonia, iar din alte țări o pondere mai înaltă o dețin Taiwan (provincia Chinei), Georgia și SUA.

4. Actualmente, pătrunderea și menținerea țării noastre pe piețele externe este încă modestă, dat fiind faptul că se mențin încă joase calitatea și competitivitatea produselor sectorului vitivinicol.

5. Necesitatea produselor de calitate înaltă este o prerogativă la momentul actual pentru promovarea produselor pe piața internă și mondială în condițiile luptei de concurență. Pentru realizarea acestei prerogative, considerăm necesar de accelerat înlocuirea plantațiilor viticole vechi cu plantații viticole cu productivități înalte la 1 ha; înlocuirea mijloacelor fixe în industria vinului cu active noi, îmbunătățirea calității și competitivității strugurilor și a vinului; diversificarea pieței de export; atragerea investițiilor pentru redresarea și modernizarea sectorului; conformare la standardele UE.

Referințe bibliografice:

1. Legea viei și vinului nr. 57-XVII din 10.03.2006. Publicat în Monitorul Oficial nr.75-78, din 19.05.2006.
2. Legea nr. 34 privind modificarea unor acte legislative din 17.03.2017. Publicat în Monitorul Oficial nr. 109-118 din 07.04.2017.
3. Strategia Națională de Dezvoltare (SND) „Moldova 2030”, <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect382.pdf> (vizitat 28.08.2020).
4. Hotărârea Guvernului nr. 418 din 09.07.2009 cu privire la aprobarea reglementării tehnice, producerea, certificarea, controlul și comercializarea materialului de înmulțire și săditor viticol. Publicat în Monitorul Oficial nr. 112-114, din 17.07.2009.
5. Standardele Moldovenești (SM) – 2007:2010; „Material săditor viticol. Condiții tehnice”, care stabilește cerințe de calitate față de materialul săditor viticol. INSM, Chișinău, 2010.
6. Câmpeanu A. Statistică teoretică și economică. – Galați: Editura Fundația Academică, 2000, pag. 154.
7. Economie, ediția a opta – ASE București: Ediția Economică, 2009. 360 pag. ISBN 978-709-456-8.
8. Vacarciuc L. Vinul: alte vremuri, alte dimensiuni: Compendiu oenologic. Chișinău, 2015.608 pag. ISBN 978-9975-53-577-9.

MOTIVATION OF UNIVERSITY LECTURERS AND QUALITY AT WORK

ABU ARAR Haila,
Israel,
PhD Student,
ULIM

SUMMARY

Human resources management includes many components like: personnel policy, team relations, socio-psychological aspects of management. The key place is to determine ways to increase productivity, ways to increase creative initiative, and to stimulate and motivate employees. The process of losing interest of a teacher hired for work, invisible to an inexperienced eye, his passivity brings such tangible results as staff turnover; the leader discovers that it must be in all the details of any business conducted by employees, who, in turn, does not show the slightest initiative. The efficiency of the university is declining. To prevent the loss of potential profits (projects, prestige, and rating), the manager must maximize the profitability of his subordinates. For an efficient management of a resource as expensive as people, the rector / leader must identify certain parameters of the work entrusted to subordinates, changing them so that it can influence the psychological state of performance, motivating or demotivating them. Properly designed work should create internal motivation, a sense of personal contribution to manufactured products. A person is a social being, which means that a sense of ownership can cause a deep psychological satisfaction in him, it also allows him to realize himself as a person. The purpose of the research is to investigate the motivational factors and tools for streamlining the university mission.

Key words: university environment, professional activity, performance, motivation, incentives in the quality of work.

MOTIVAȚIA LECTORILOR UNIVERSITARI ȘI CALITATEA MUNCII

ABU ARAR Haila,
Israel,
doctorand,
ULIM

REZUMAT

Gestiunea resurselor umane include multe componente, printre care: politica de personal, relațiile de echipă, aspectele socio-psihologice ale managementului. Locul cheie este ocupat de determinarea unor modalități de creștere a productivității, de modalități de creștere a inițiativei creative, precum și de stimularea și motivația angajaților. Procesul de a pierde interesul unui profesor angajat pentru muncă, invizibil pentru un ochi fără experiență, pasivitatea acestuia aduce rezultate atât de tangibile ca cifra de afaceri a personalului, conducătorul descoperă că trebuie să se afle în toate detaliile oricărei afaceri desfășurate de subordonați, care, la rândul lor, nu arată nici cea mai mică inițiativă. Eficiența universității este în scădere. Pentru a preveni pierderea profiturilor potențiale (proiecte, prestigiu, rating), managerul trebuie să maximizeze rentabilitatea subordonaților săi. Pentru un management eficient al unei resurse atât de scumpe ca oamenii, rectorul/conducătorul trebuie să identifice anumiți parametri ai muncii încredințați subordonaților, schimbându-i care poate influența starea psihologică a performanțelor, motivându-i sau demotivându-i. Lucrările proiectate corect ar trebui să creeze motivație internă, un sentiment de contribuție personală la produsele fabricate. O persoană este o ființă socială, ceea ce înseamnă că un sentiment de proprietate poate provoca o satisfacție psihologică profundă în el, vă permite, de asemenea, să vă realizați ca persoană. Scopul cercetării constă în investigarea factorilor motivaționali și instrumentelor de eficientizare a misiunii universitare.

Cuvinte-cheie: mediul universitar, activitate profesională, performanță, motivare, stimulente în calitatea muncii.

Introduction. A completely new stage in the reform of the internal system of higher education is the stage of systemic modernization, accompanied by radical changes in the specific activity of a modern university professor. This circumstance makes it necessary to look for new approaches aimed to create a highly effective system for managing work motivation for teachers in higher education institutions. Declining work motivation in higher vocational education and a significant complication of the work of modern university workers, presenting completely new

requirements for their knowledge and skills due to improved university information infrastructure, development and application of innovative educational technologies, brings up the need to study work motivation issues in higher education and to create effective control system.

Research degree. The theoretical basis of the study was laid by the activity of some famous scientists who studied the pedagogical activities of university teachers: in the field of philosophy and methodology D.I. Feldstein, in the field of the study of the history of civil

education I.A. Alehin, the experience of foreign countries Yu. G. Tatura, on the theory of education A.A. Aronova, E.I. Monozone etc.

The purpose of the analysis is to improve the management system for the motivation of teachers in higher education institutions, based on the principles of universal quality management TQM and used in the new model of training highly qualified staff in Israel.

The research methodology included the integrated use of dialectical, comparative, synergetic, axiological and other modern approaches to the analysis of the essence and content of historical and pedagogical phenomena and processes in their relationship and interdependence. In the study, the general scientific approach was used: systemic, structural-functional, procedural, prognostic, integrated, personal-social, etc. In conducting the research, the author was guided by scientific principles, objectivity, historical, logical, theoretical and empirical unity, comparison, etc. The main theoretical methods were: analysis (historiographical, terminological, and comparative), synthesis, generalization, abstraction, concretization, typification, forecasting modeling, design, etc. The following empirical methods were used: interrogation, pedagogical observation, conversation, analysis of documents and activity results, expert evaluation, generalization of independent characteristics, monitoring, study and generalization of pedagogical experience, experimental work, methods of statistical data processing.

Results and analysis. Based on the given various characteristics of work, the motivation in the field of higher education is understood as the process of conscious choice by the teacher of a higher education institution of objectives and models of his work behavior, which are formed under the influence of internal and external factors. They determine the relationship between the employee and his objectives and means as well as form the result of his activity. It should be noted that the choice of incentives for the activity of a higher education teacher is formed not only under the influence of internal factors (needs, values, attitudes) and external (incentives), but also under the influence of their interdependence with objects, means and the results of their work. This interaction is specific for each teacher, because it depends on the subjective understanding of various elements of his work. This provision is of particular importance especially for higher education workers, due to the fact that the subject of work is not a substance of nature, but an individual person, his mental abilities, level of morality and culture [2].

Modernization of work motivation aimed to actively involve the main reasons for the work activity of

university employees is necessary by introducing a new approach to regulating work motivation, namely by the concept of universal quality management TQM. Some parts of this concept are already applied in the management practice of higher education institutions in Russia, however, the principles that affect the problems of work motivation, highlighted by the incomplete use of its benefits, are still unknown. To confirm the feasibility of the TQM concept as a basis for creating a completely new model for managing motivation of teachers in higher education institutions, the interconnection of concepts such as "quality of education" and "teacher motivation" was created [2].

In the chain "analysis of the internal and external environment - the procedure for comparing the needs of the external environment and the capacities of the internal environment - define the objectives of the mission and development of the professional development system, a mechanism for choosing special strategies for development. Strategic development lines are chosen in accordance with the intended mission and objectives and should lead to their implementation. The author highlights 40 factors that can affect work motivation or, conversely, demotivate people. All factors are conditionally divided into six groups: monetary, natural, moral, organizational, paternalistic, and managerial. Financial reasons – these are associated with obtaining / earning money at work (effort - remuneration). Natural motives - a variety of material goods and benefits that a person is guaranteed to receive through his collective work in the organization. Moral motives are those associated with recognizing merit, talent, habits, increasing status and respect, image, creating a positive emotional climate in the organization. Organizational reasons - these are factors associated with work itself, its nature and content, the organization of work in the enterprise. Paternalistic reasons - responsibility, stability, guarantees, attention, services for employees. Managerial reasons - the ability to influence the results of their work and the activity of the organization, participation in the management of the enterprise [3].

In addition, all motivating factors can be divided into external and internal, achievements and avoidances. External reasons are the rewards a person receives for their work results. Internal reasons are the rewards that a person receives from the work process itself, from the nature and content of the work. The reasons for achievement are opportunities to acquire, improve, and achieve something. That's what people are working for. Reasons to avoid - this is the ability to maintain, keep, avoid losses in one direction or another. This is what people want to save and do not want to lose (fig. 1).

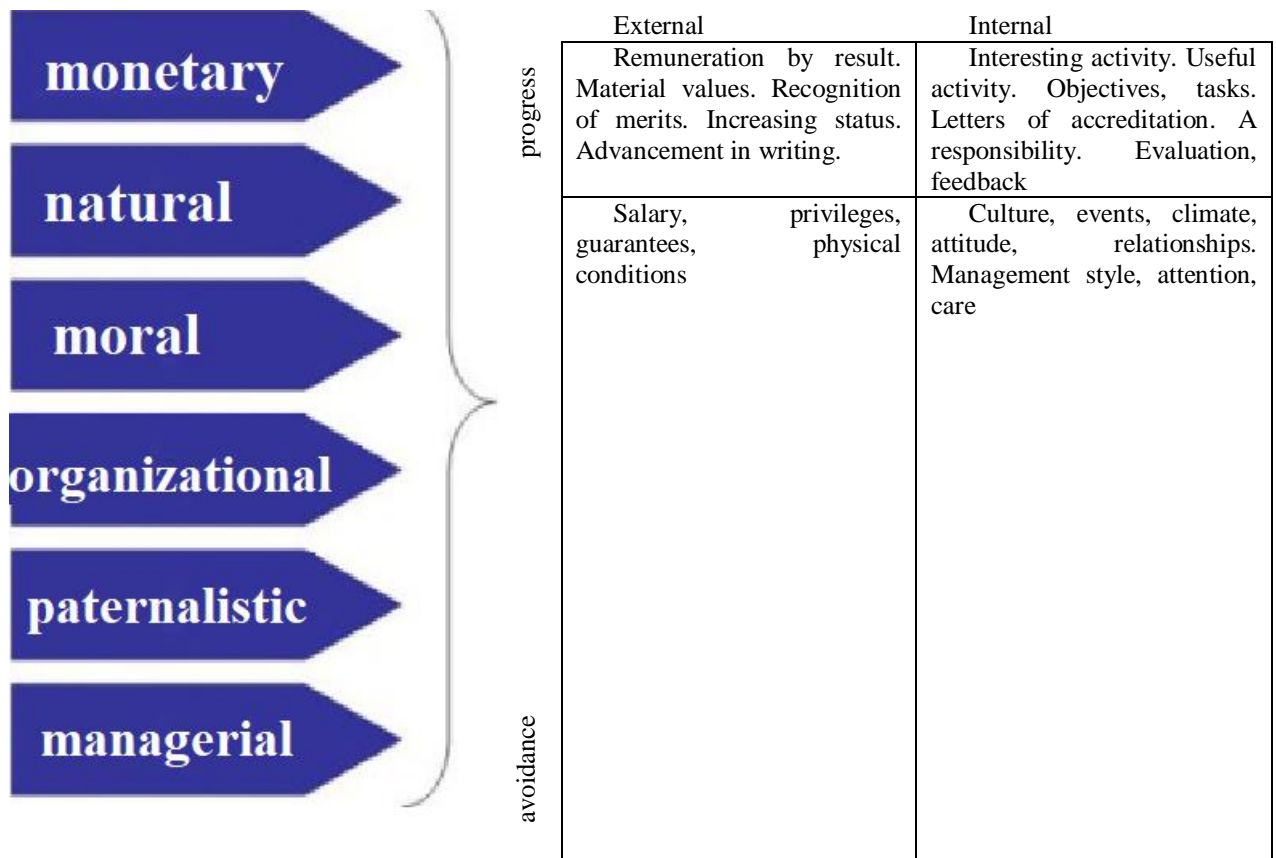

Fig. 1. Classification of reasons for human behavior at work [1]

The main motivating factors for most employees (university professors in Israel) are: the level of remuneration (76%) and career opportunities (45%). Motivation is also influenced by the comfortable atmosphere within the university structure (35%), broad and interesting tasks (35%), formal employment and

transparent salary (34%) and training opportunities (22%) [7]. Less significant incentives are the image of uniqueness (18%), external projects / business trips (16%), professionalism of colleagues (16%), flexible schedule (11%) and convenient office location (10%) (Fig. 2).

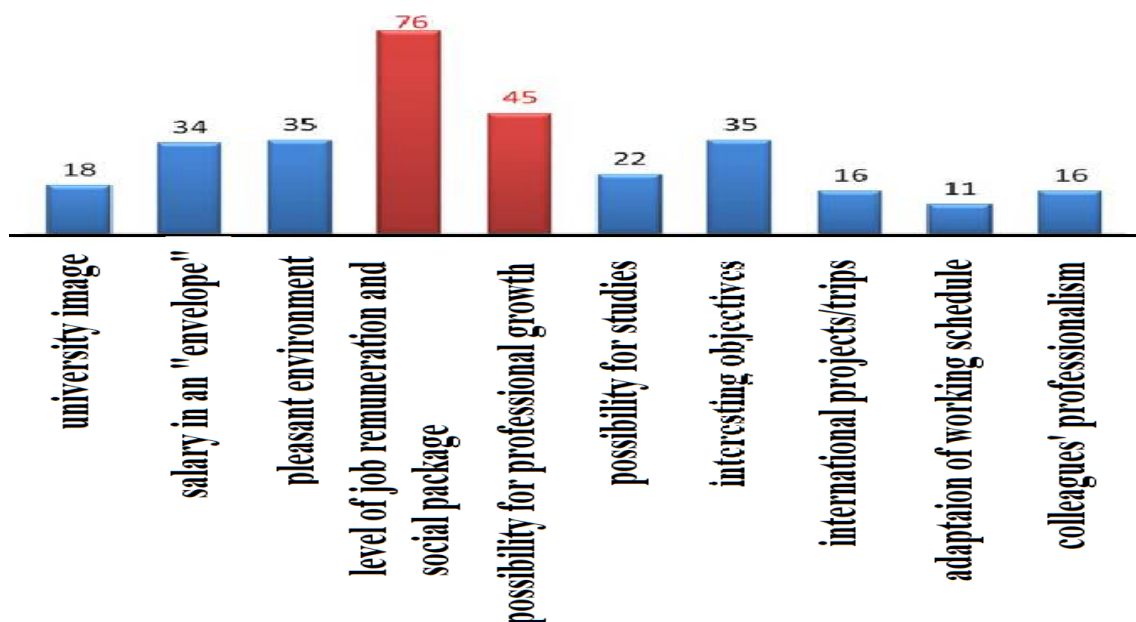

Fig. 2. Factors that motivate employees work the most (%) [Author's research]

It should be noted that career growth as a motivating factor for Israeli employees is also associated with an increase in income. Therefore, 70% of the respondents indicated that if they decide to leave the company, then only the salary increase can change their decision. 34% of respondents will stay if they are offered new interesting tasks. But career growth without a salary increase is attractive only for 17% of survey participants. In addition, 13% of respondents said that in this case they cannot be stopped from leaving [4].

As the financial factor is dominant for motivation, it is interesting to assess which employees in Israel are fully satisfied with their salaries. Most of the

respondents said that they are ready to agree with the routine at work (38%) and overtime (37%). For 21% of respondents if there is no career growth, additional work is irrelevant. 16% can neglect the difficulties and daily routine, and 15% - the lack of social guarantees. 6% of respondents will tolerate bad relationships in the team, and 4% - bad relationships with management [5]. Another 4% for the sake of finances are ready to endure any negative conditions at work. At the same time, 19% of respondents are not prepared to tolerate any of these factors, arguing that money, in this case, is not a motivator (Fig. 3).

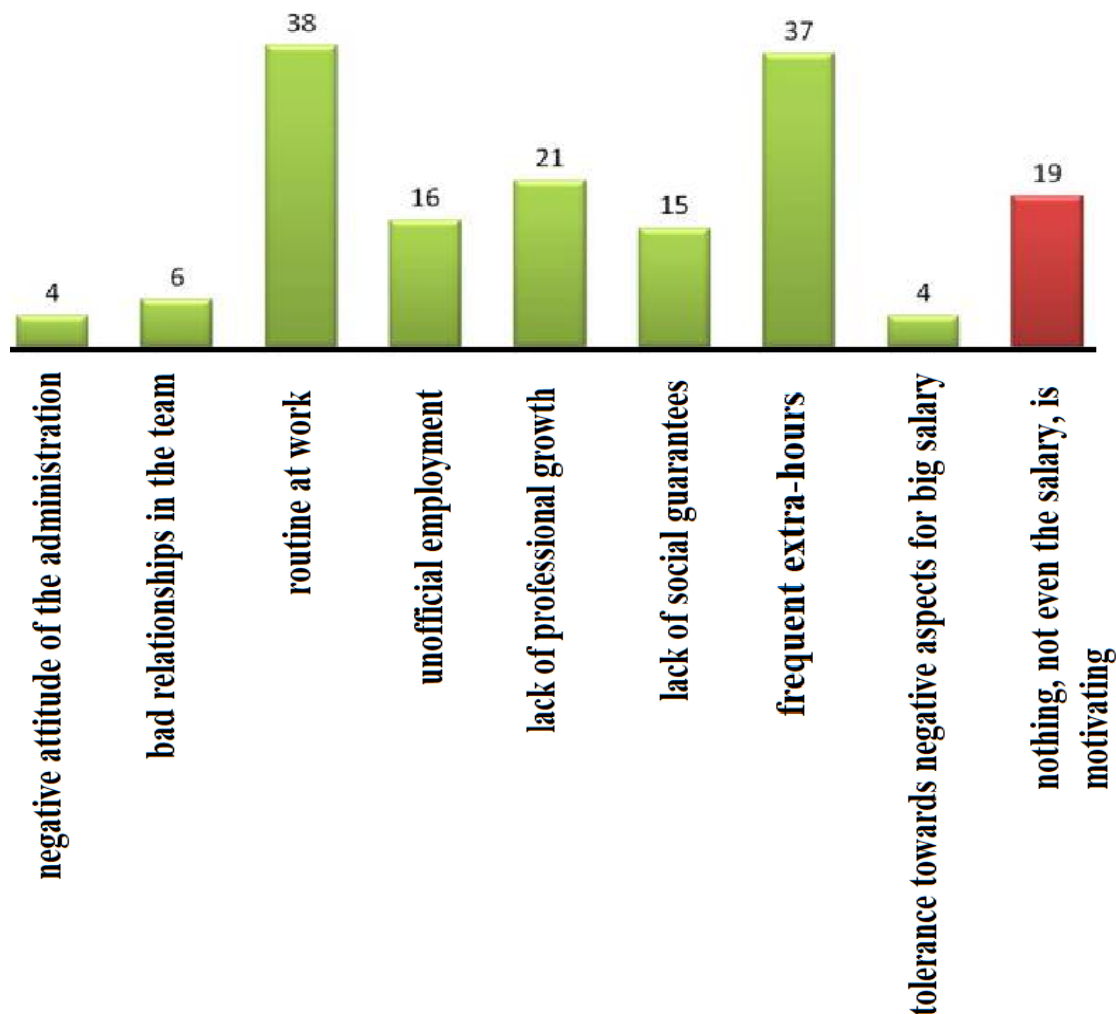

Fig. 3. If you are completely satisfied with your salary, what inconveniences at work will you tolerate (%)
[Author's research]

In terms of intangible incentives, university employers should pay attention to the content of the social package and, first and foremost, the presence of personal health insurance and corporate training. The majority of survey participants (64% and 60%, respectively) noted that these options positively affect the overall motivation of work. Among other incentives, respondents mentioned coverage of transport costs (32%), medical policy, insurance for family members (29%), alimony (26%), concessional credit programs

(24%) and payment for mobile communication(23%). Sometimes there is a free car park [8].

Assessing the impact on the motivation not of the staff, but of the corporate incentives, the survey participants named corporate trainings (34%), as well as the public recognition of personal success (34%) as main motivators. Corporate events (New Year, birthdays of corporate events, etc.) positively affect 14% of employees, and developed internal communications (computers, high-performance

projectors, Intranet, corporate media) - only 6%. At the same time, with 12% of respondents, none of the listed factors provide any additional motivation.

Data from the McKinsey Global Institute, whose consultants believe that the Internet has recently allowed rectors to innovate more aggressively and even have a beneficial impact on business models, helping to improve business performance and productivity. For this reason, universities, regardless of area and field, should pay more attention to the global network and reap its benefits. According to McKinsey Global

Institute consultants, rectors / principals should play a special role in this process [9]. For maximum efficiency, according to McKinsey experts, managers should monitor Internet trends, which can, in particular, increase work efficiency and increase production capacity. In addition, according to McKinsey, only in small businesses, thanks to the Internet, it is possible to increase productivity by 10%. (Internet matters: The Net's sweeping impact on growth, jobs and prosperity) [6].

Table 1. Academic salaries in different countries[author's research]

N o.	Country	Average salary (WB PPP USD)	Salary at the beginning of career (WB PPP USD)	Salary at top of career (WB PPP USD)	The ratio of academic salary to per capita income	Place according to IDU
1	Saudi Arabia	6.611	3.162	8.490	3,74	61
2.	Canada	6.548	5.206	7.992	2.24	4
3	USA	5.816	4.589	7.358	1.67	12
4	Australia	7.795	3.810	6.570	1.75	3
5	New Zealand	4.490	3.114	6.061	2.19	19
6	UK	4.343	3.345	5.589	1.65	16
7	Germany	4.333	3.683	5.108	1.68	22
8	Japan	4.112	2.979	5.546	1.63	8
9	SAR	4.076	2.560	6.105	5.77	121
10	France	3.905	3.259	4.551	1.58	10
11	Malaysia	3.107	2.049	4.422	3.25	63
12	Argentina	3.054	1.751	3.950	3.31	38
13	Columbia	2.826	1.987	4.079	5.38	75
14	India	1.547	1.151	2.071	8.73	128
15	China	1.182	682	1.845	3.47	81
16	Israel	4 185	1300	2500	1,97	22

Conclusions. The effectiveness of management methods related to evaluating the performance of each employed professor ("Theory Z") is gradually confirmed by the experience of both foreign and Israeli universities. However, the certification methods used in Israel are still very imperfect, resulting from the certification of the annual salary fluctuation. These results will become the focus of the most rigorous attention and can be sources of very serious conflicts. Methods for evaluating the performance of an object as

complex as a person do not yet exist. IBM's experience in this direction is unique in that the existing automated system not only reduces the element of subjectivity, but also the main thing is to understand the extent to which employee's behavior depends on themselves and the direction, the position of the rector / manager. At the same time, the attestation of teacher's acts as the main incentive motivates the employee (teacher) to perform duties not only for the sake of remuneration, but also for self-fulfillment and raise of their status in the company.

Bibliographic references:

- 40 factors that affect work motivation. <https://www.e-executive.ru/career/hr-management/1607197-40-faktorov-kotorye-vliyaut-na-trudovuu-motivatsiu> (visited 23.05.2020).
- Andreeva T. Aplicarea managementului general al calității (TQM) – condiția integrării eficiente a Republicii Moldova în spațiul economic global. Relații Internaționale Plus Revistă științifico-practică Nr.1 (11) 2017, p.105-115.
- Gribincea A., Lazari S. Imigrația în Uniunea Europeană: probleme și soluții. In: revista Administrarea Publică, nr. 1, 2016, p.97-106.
- Gribincea A., Awawdi Badera, Fayed Khatib Nasreen. Inovația în spriginul concurenței în economia mondială. In: Vector European, 2019, nr.3. p. 63-69.
- Haila Abu Arar. Educational management in modern conditions. In: conference World economy and international economic relations, vol. 3, 2020, p.71-75
- Human Development Report United Nations Development Programme, 2019.
- Internet matters: The Net's sweeping impact on growth, jobs and prosperity. <https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications/our-insights/internet-matters> (visited 20.05.2020).

8. Jongbloed Ben. Academic Salaries in Western Europe. [https://www. Research gate. net/ publication / 313411782_Academic_Salaries_in_Western_Europe](https://www.researchgate.net/publication/313411782_Academic_Salaries_in_Western_Europe). (visited 29.05.2020).

9. The Bio Revolution: Innovations transforming economies, societies, and our lives. [https:// www. mckinsey. com/mgi/overview](https://www.mckinsey.com/mgi/overview) (visited 25.05.2020).

CZ 334.7:502/504

GLOBAL ASPECTS OF THE TRANSNATIONAL CORPORATIONS' ENVIRONMENTAL ACTIVITIES

BLAZHEY Iryna,

PhD in Economics, Lecturer,
Ternopol National Economic University, Ukraine
i.blazhey@gmail.com

SUMMARY

The article is devoted to the research of the transnational corporations' global impact on the environment. The study identified problem areas of TNCs that act against the environment, social security and human health. The key tools to reduce this negative impact, as well as the level of preparedness of international organizations to counteract TNCs, are analyzed. A classification of factors that influence the environmental policy of TNCs at three levels (legislative, consumer and informational) is proposed. Implementation of environmental management tools is considered as an opportunity to obtain a greater market share, increase production efficiency and improve cooperation with stakeholders.

Key words: corporate culture, environmental management, environmental law, global business, green technologies, sustainable development, transnational corporations.

ГЛОБАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

БЛАЖЕЙ Ирина,

к.э.н., преподаватель,
Тернопольский национальный экономический университет, Украина
i.blazhey@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению глобального влияния транснациональных корпораций на окружающую среду. В ходе исследования выявлены проблемные сферы работы ТНК, которые действуют в ущерб экологии, социальной безопасности и здоровья человечества. Проанализированы ключевые инструменты уменьшения данного негативного воздействия, а также уровень готовности международных организаций к противодействию ТНК. Предложена классификация факторов, оказывающих влияние на экологическую политику ТНК на трех уровнях: законодательном, потребительском и информационном. Внедрение инструментов экологического менеджмента рассмотрено как возможность для получения большей доли рынка, увеличение эффективности производства и улучшения сотрудничества с заинтересованными сторонами.

Ключевые слова: корпоративная культура, экологический менеджмент, экологическое законодательство, глобальный бизнес, зеленые технологии, устойчивое развитие, транснациональные корпорации.

Introduction. Continuous growth in consumption and production is the driving force behind economic development and prosperity. However, more and more often, along with economic benefits, the question arises about the impact of thoughtless use of resources, waste processing, emissions of harmful substances, and many other environmental problems. Indeed, the well-being of mankind includes not only the economic side of life, but also physical and mental health, equality, and security. The rationalization of production activity is becoming a necessity at all levels – from global to local, including multinational corporations as the highest form of business organizations.

The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) defines a transnational

corporation (TNC) as an enterprise that controls assets of other entities in economies other than its home economy, usually by owning a certain equity capital stake. An equity capital stake of 10% or more of the ordinary shares or voting power for an incorporated enterprise, or the equivalent for an unincorporated enterprise, is normally considered a threshold for the control of assets [16].

TNCs use a comprehensive global business philosophy including the functioning of the company both domestically and abroad. Typically, companies of this type in their business activities resort to all available operations of conducting international business. Typically, companies of this type in their business activities use all available operations of

conducting international business. The main role of TNCs in the development of the world economic system is determined by the fact that in the context of strengthening globalization, integration and internationalization, the scientific and technological revolution and under the pressure of competition, TNCs direct investments contribute to the unification of many national economies and the creation of an integrated international production system – a single global economic space.

However, globalization and the growth of TNCs are associated with certain threats, among which one of the largest is environmental degradation. Environmental problems were considered as a result of economic development long before the emergence of modern forms of business activities. Therefore, Plato was concerned about the state of the environment, as his words in Crete testify to the transformation of the environment: "bones of a wasted body ... the richer and softer parts of the soil having fallen away, and the mere skeleton being left" [4]. With the emergence of global trade, TNCs continue to expand their activities through the massive exploitation of resources, exerting an increasing influence on the environmental situation.

Main material. Due to poverty, underdeveloped countries are forced to become a place of accumulation of hazardous wastes of TNC activities (toxic materials, harmful gases) and the withdrawal of the natural resource base, creating long-term risks for the environment and society [2]. Chase-Dunn in 1975 argued that the exploitation of underdeveloped countries occurs because of resources depletion, unequal exchange and subordination to external control in the capitalist world system [3].

In the 90s of the twentieth century, a number of scientists associate the destruction of resources and the environment with TNC operations, which contribute to environmental unevenness, and agree that in order to achieve the goal of sustainable development, corporations should carry out reformation and restructuring. Harper in 1996 describes the environmental impact of TNCs as follows: "TNCs have contributed to deforestation in Malaysia and Indonesia. The situation is similar in Nigeria, where the transnational oil corporation has caused environmental degradation, ecocide and genocide" [9]. The activities of TNCs led to fatal consequences. The most terrific cases of poisoning are illegal pesticides exported from the United States to Egypt in the 1970s. Their use is associated with mass diseases and the death of people and animals. Mass poisoning has also been found in Ecuador, Iraq and several African countries [14].

Addo noted that multinationals enjoy the benefits of

the neoliberal economy doctrine and the status of "master", combining limited responsibility and decentralized decision-making to use double standards at the international level. Moreover, the policies of international economic organizations such as the International Monetary Fund, the World Bank and the World Trade Organization have allowed TNCs to influence economic, social and cultural rights, while such powerful institutions should defend poor countries instead of indirectly worsening surrounding situations [1].

In 2003, the international non-governmental organization Greenpeace issued a statement that the balance of the ecosystem was significantly disturbed due to irreparable damage to fauna and flora (aquatic and terrestrial) through the activities of TNCs. In addition, local residents remain in an unstable situation, losing precious resources. It was decided to increase pressure on companies for responsible business [7].

Nobel laureate in economics Joseph E. Stiglitz concluded that the scale of world production in any case affects ecosystems and is directed against the interests of local residents. In his work, "Globalization and Its Negative Consequences", he notes that multinational corporations are competing and winning due to lower costs. Their implementation of the operating methods necessary for preserving the environment can lead to a decrease in profitability, which is unacceptable for large businesses. Thus, even if transnational corporations take small steps to reduce the damage caused, this is not enough for a real movement towards sustainable development. At best, these efforts will be published in environmental ratings [12].

In 1992, at the UN International Conference on Environment and Development, it was agreed that TNCs and other large industrial enterprises should commit themselves to adopt stringent environmental performance standards, as well as submit annual reports on emissions of toxic substances.

In the same year, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) added a regulation to the environment as a separate paragraph to the recommendations for multinational companies ("Chapter VI. Environment", the most recent changes date back to 2011). According to these recommendations, TNCs should, in accordance with the laws, rules and administrative practices of the countries in which they operate, taking into account international agreements, principles, goals and standards, contribute to the protection of the environment and public health, and carry out their activities based on the common goal of sustainable development (Fig. 1) [13].

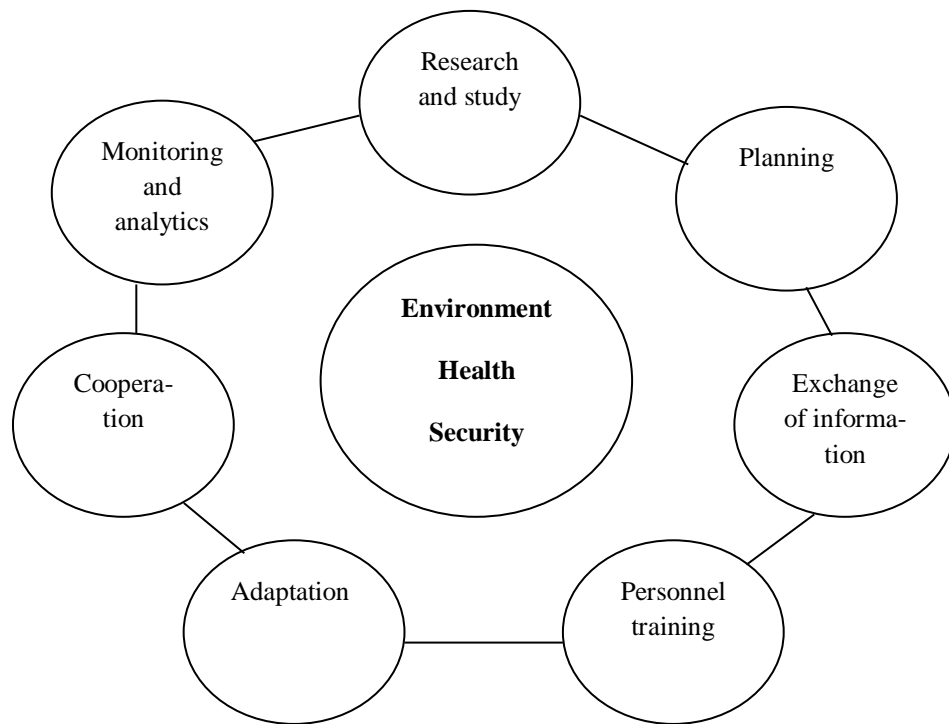

Fig. 1. Measures to reduce the negative impact of TNCs on the environment in accordance with OECD recommendations

Source: author's research based on [13]

In practice, these recommendations are transformed into very specific managerial approaches, but remain an instrument of “soft” impact. A company can choose the existing methods of conducting environmentally conscious business, or implement its own, adapted to the specifics of the activity.

Currently, agreements on minimizing the negative impact on the environment (Agenda 21 (1992), Kyoto Protocol (1997), Cartagena Protocol (2000), Paris Climate Agreement (2015)) are signed by governments on behalf of the countries. Formally, TNCs are not part of this process, while the economic activities of transnational corporations account for more than 50% of world production, more than 75% of world trade and international capital migration, more than 80% of international technology exchange [18].

From this we can conclude that TNCs exert the key influence on the path to implementing the concept of sustainable development, both positively and negatively. However, the regulation of TNCs depends on the administrative-legal system in a particular country – a set of legislative, executive and controlling measures aimed at reducing and preventing the negative impact of economic activity on the environment, as well as on its rehabilitation [17]. As a result, the country where the parent company is based does not have territorial jurisdiction to regulate the activities of foreign subsidiaries, while the countries where the subsidiaries are located lack jurisdiction over the parent company, which makes the majority of decisions. International agreements remain mandatory only on the countries

participating in the agreement, but do not directly impose obligations on companies. The implementation of TNC responsibilities depends primarily on the country's willingness to influence companies, which is not always possible, given the growing capacities of the corporations [8].

Back in 2005, Kelleher urged not to trust corporate promises solely on the basis that they exist for profit, and would not act in the interests of the general public without guaranteed returns on investments [6]. Researches have shown that among the possible factors influencing the environmental policies of enterprises (consumer protests, negative media coverage, legal costs, accidents, etc.), the need to comply with the laws of countries in which TNCs operate is decisive, which denies common principle of “self-regulation” [6]. The risk of significant fines encourages companies to exert internal control.

The most obvious regulator of TNCs’ activities is international environmental law – a reflection of international provisions that require TNCs to adhere to certain standards. But in practice, such an impact is negligible and is rather advisory in nature. At best, TNCs adhere to these rules to meet the expectations of the international community for appropriate corporate behavior.

The country of the parent company indirectly affects the environmental practices of TNCs. In particular, American companies may be prosecuted for work accidents outside the United States. A softer approach to controlling foreign investors exists in some European

countries where companies are required to report on the environmental indicators of foreign units. In special cases, environmental and ethical standards are set by government investment promotion agencies, e.g. Danish Investment Fund for Developing Countries (IFU).

In most developing countries, there are also certain standards indented to regulate the environmental activities of companies operating in their territory. However, due to lack of financial resources, personnel and equipment, problems of coordination between departments, and undeveloped environmental infrastructure, the implementation of environmental legislative principles is weakly expressed. And given the ability to negotiate directly with the government, TNCs may receive additional preferences for further savings, ignoring the environmental impact.

On the other hand, there are factors that encourage TNCs to adhere to the highest environmental standards in host countries. Foreign investors are often subject to stricter regulation than local companies, particularly in environmentally sensitive industries such as natural resource extraction. Also, TNCs have more financial,

technological and organizational opportunities to improve environmental performance, and therefore are subject to severe regulatory oversight. For example, in China there are separate environmental provisions for foreign investors regarding their environmental impact.

The implementation of green technologies is a strategically important step for corporations. TNCs may foresee improving host country standards in the future and try to avoid the relatively high costs of modernization by initially implementing the necessary environmental management.

In addition to direct regulation, it is also necessary to highlight the indirect influence arising by raising public awareness of environmental activities. The dissemination of information (in particular the regular reporting system) leads to transformations of people's consciousness. The result can be either constructive for the enterprise – creation of new trends and fashion directions, entrance to new markets, or destructive – ignoring of harmful products, protests against “outdated” production methods (Figure 2).

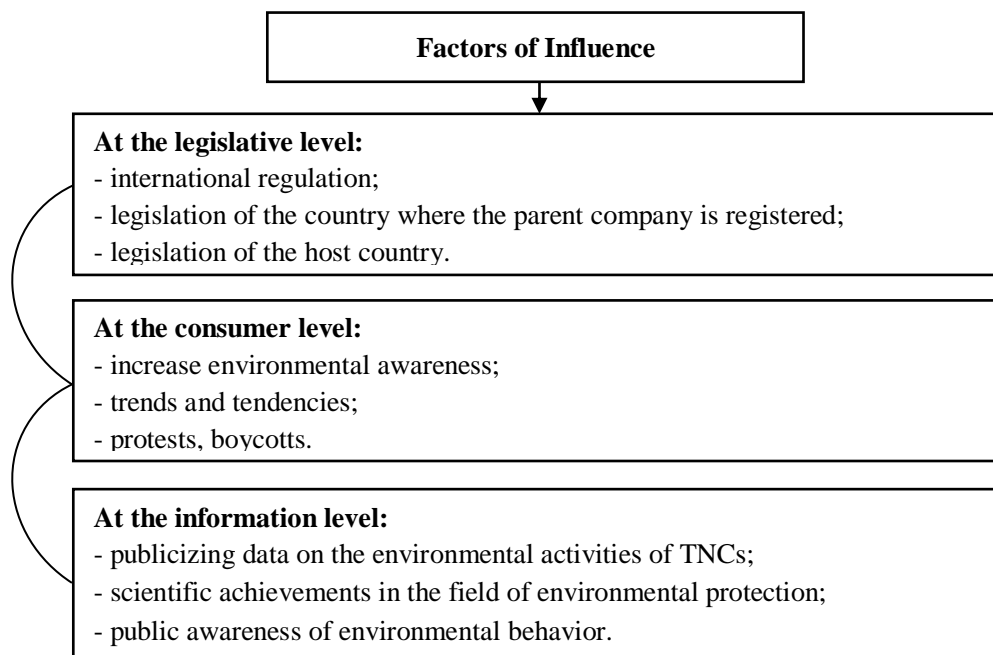

Fig. 2. Factors affecting the environmental policy of TNCs

Source: author's research

Today, minimization of work aspects that may have a negative impact on the environment is an important initiative for enterprises. Society expects that the company will take measures to protect the environment even if it is not stipulated by law. The latest idea that TNCs must choose between making more profit and protecting the environment is criticized by many experts after several analyzes of the TNCs'activities. They concluded that reducing waste means reducing product defects. So, those companies that have minimized their own negative impact on the environment, offer products

and services of the highest quality [11]. Snare notes that waste and pollution levels are becoming key indicators of irrational spending and ineffective management decisions [15].

Creating a responsible environmental policy involves significant costs and time, but is always accompanied by economic growth [5]. Among the main advantages of environmentally conscious management of TNCs, the OECD identifies:

- Improvement of business processes. The regulation of the company's environmental activities

leads to improvements in the management system as a whole, including increasing efficiency and productivity indicators (minimizing waste, preventing pollution, reducing the number of accidents, lowering the cost of cleaning, etc.). Environmental efforts often lead to the search for new technologies that can increase profitability for “advanced” benefits in the long run;

- Access to new markets. Some companies implement environmental tools to enter a specific market in which they must operate according to certain environmental standards. In addition, an increasing number of TNCs among the requirements for suppliers indicates a certified environmental management system;

- Establishing communication processes. The need to implement environmental standards provides reputational benefits by constantly liaising with consumers, investors and the public. Providing reliable evidence that the company is making serious efforts to comply with environmental obligations also improves relations with state regulatory authorities.

However, in order to take advantage, TNCs must overcome a number of obstacles, the most common of which is the perception of environmental instruments only as additional costs, and not as opportunities for new revenue streams. A long-term balanced strategy involves identifying risks for the company and understanding their impact on the future of the business, and therefore, the question arises of choosing between a short-term decrease in income due to reorganization and possible negative consequences of not responding to changes caused by the desire for stable development, including fines and sanctions, deterioration of the image of the enterprise, rising of production costs and lowering of product quality.

The implementation of environmental instruments is an innovation, and, as in the case with all innovations, it slows down due to the incorrect organizational policies, disinterest, and misunderstanding. Inertia in

management, inexperience and lack of corporate culture are becoming real problems on the path to organizing environmentally oriented activities. Highest authorities may have a limited understanding of risk’s mega-forms, so there is a need to overcome the existing “information gap” and introduce collective thinking by avoiding isolation of environmental units and granting them powers to influence other key departments within the enterprise.

Productivity and effectiveness of the company largely depends on well-established communication relationships. The exchange of information on risks and opportunities in the field of environmental protection is ultimately beneficial for everyone concerned, and provides increased productivity and operational efficiency in the business environment. Rethinking long-term goals leads to the development of new partnerships with stakeholders.

Conclusion. The central approach to creating a productive environmental management of a corporation is the understanding that a sustainable development strategy is primarily an opportunity for early adopters to gain a competitive advantage. Examples are the manufacture of secondary packaging in response to the threat of forest destruction and raising public awareness of global warming, the invention of alternative, non-fossil fuel vehicles, the development of pollution detection and control technologies, etc. Willingness and ability to meet changing conditions are distinguished by environmentally oriented companies. The ability to predict, react and use change is a fundamental element of a company's prosperity and a guarantee of its long-term existence. The willingness and ability to meet changing conditions determine the environmentally oriented companies. The capacity to predict, react and use changes is a fundamental element of a company's prosperity and a guarantee of its long-term existence.

Bibliographic references:

1. Addo M. K. Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations. Boston: The Hague. 1999. 384 p.
2. Adeola F. O. Cross-national environmental injustice and human rights issues: A review of evidence in the developing world. *American Behavioral Scientist* 43 (4). 2000. P. 686-706.
3. Chase-Dunn C. The effects of international economic dependence on development and inequality: A cross-national study. *American Sociological Review* (40). 1975. P. 720-738.
4. Clark C., Munn R. Sustainable Development of the Biosphere. Cambridge: Cambridge University Press. 1986. URL: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/2751/1/XB-86-703.pdf> (Date of visit: 17.03.2020).
5. Environment and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Corporate Tools and Approaches. URL: <https://www.oecd.org/env/34992954.pdf> (Date of visit: 17.03.2020).
6. Gallup G. Health of the Planet Survey. 2010. URL: <https://mdl.library.utoronto.ca/collections/numeric-data/microdata/health-planet-survey> (Date of visit: 17.03.2020).
7. Greenpeace Annual Report. 2003. URL: https://storage.googleapis.com/planet4-international-stateless/2018/11/12ca5c14-greenpeace_international_annualreport2003.pdf (Date of visit: 17.03.2020).
8. Hanakova L. Accountability of Transnational Corporations under international standards. LLM Theses and Essays. Paper 17. 2015. URL: https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=stu_llm (Date of visit: 17.03.2020).
9. Harper L.C. Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues. 5th edition. New Jersey: Prentice Hall. 2011. 336 p.
10. Kelleher A. Corporations and Global Governance: A Multi-Cultural Futures Perspective. *Journal of Future*

Studies, Vol.10, No 1. 2005. P. 49-62.

11. Kordos M., Vojtovic S. Transnational corporations in the global world economic environment. 3rd International Conference on New Challenges in Management and Organization: Organization and Leadership, 2 May 2016, Dubai, UAE. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281631120X> (Date of visit: 17.03.2020).

12. Krukowska M. Can Multinational Corporations Be Sustainability Leaders? Forbes. 2015. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesinternational/2015/07/06/can-multinational-corporations-be-sustainability-leaders/#2b4407341edd> (Date of visit: 17.03.2020).

13. OECD Guidelines for Multinational Enterprises. 2011 Edition. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf> (Date of visit: 17.03.2020).

14. Scherr S. J. Hazardous Exports: US and international policy development, in Pearson C. S. (ed.), Multinational Corporations, Environment, and the Third World. Durham: Duke University. 1987. P. 129-148.

15. Snaar M.T., Snaar D. N. Introducing Global Issues. 6th ed. Colorado, USA: Lynne Reiner Publishers, Inc. 2016. 391 p.

16. World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. P. 245-249. URL: https://unctad.org/en/Docs/wir2007p4_en.pdf (Date of visit: 17.03.2020).

17. Герасимчук И. Экологическая практика транснациональных корпораций. М.: Всемирный фонд дикой природы (WWF). 2007. URL: <https://wwf.ru/upload/iblock/b28/gerasimchuk.pdf> (Date of visit: 17.03.2020).

18. Кочетков В. М., Мусієнко О. О. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни. Ефективна економіка №5. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2001> (Date of visit: 17.03.2020).

CZU 81'255.2:33

PROCEDURES AND STRATEGIES OF ECONOMIC TERMINOLOGY TRANSLATION

CORCODEL Svetlana,
University assistant,
State University of Moldova

SUMMARY

Terminology is considered a scientific branch, which develops in the same time with the economic, political and social evolution of the country taking in consideration the main problems of the technical progress, of the economic planning and balance. The study of terminology is necessary, because technical terms have not the same task and meaning as has one simple word in the common language and the interpretation of these units it is different as well.

It has been chosen because it is considered to be an important aspect of the language dealing with the major problems of translating and interpretation of new units as a part of a language vocabulary.

The chosen theme is one very actual subject and one of the most actual problems under discussion in the view of many linguists, terminologists and language planners.

Key words: term, neologism, interpretation, lexical unit, etymology.

REFLECȚII ASUPRA PARTICULARITĂȚILOR TRADUCERII TERMINOLOGIEI ECONOMICE

CORCODEL Svetlana,
Lector, asistent universitar
Universitatea de Stat din Moldova

REZUMAT

Știința terminologică urmărește lărgirea orizontului intelectual despre termenii mai vechi, cât și asupra celor noi utilizați în domeniu economic.

Lucrarea de față reprezintă o delimitare directă a terminologiei economice, o reprezentare teoretico-practică referitor la termenii economici și utilizarea acestora în planul cel mai convenabil al domeniului. Această temă a fost aleasă fiind un aspect important al limbii, tratând problemele majore de traducere și interpretare a termenilor existenți și a celor noi creați.

Materialul de studiu include evoluția, analiza și previziunea termenilor economici, apariția, asimilarea, proveniența și implementarea acestora în vocabularul de specialitate deja existent.

Tema este considerată a fi foarte actuală, ținând cont de importanța teoretică și practică pe care o impune drept obiect de studiu multor lingviști, terminologi și specialiști în domeniu.

Cuvinte-cheie: termen, neologism, interpretare, unitate lexicală, etimologie.

Introduction: What some people may call the economic approach to language is not, yet, constituted of many well-defined propositions. Scholars and others who choose to reflect on language problems by making use of concepts and methods borrowed from economics have no more than a few papers, their imagination, and their sense of reality to guide them. There are, to be sure, some basic arguments that appear to have gained acceptance and that provide guidance to new research, but there are remarkably few of these. Probably, when discussing with some economists one could be a little surprised to discover that they (these economists), did not know about the work on the economics of language that had been done over the last decades. If an economics of health, of family, or of culture exist, there is still no field of language economics, which is unfair because without language itself economics would have never existed. That is why, in our opinion, more attention should be paid to the language of economy and its importance in our day life.

Results and Discussions: Economy is a sphere of reality where actors behave rationally. Although it is a relatively young branch of explorations, a vast literature devoted to this issue has been accumulated. Our chances, though limited, to add something new to the conceptual framework of the topic we tie are more than modest, but they do exist.

One can encounter a great variety of terms that, usually implicitly, are attributed to different aspects of economic reality. “Underground economy”, “hidden economy”, “shadow economy”, “informal economy”, “parallel economy”, “unofficial economy”, “grey economy”, “black economy”, “illicit economy”, “unrecorded economy” are the terms widely used in the economic literature, unfortunately, in many cases without a proper explanation of the content attributed by these terms.

Such terminological and conceptual disarray leads to huge cognitive losses – often we confuse discussion on terms, on the “names” of the concept with discussion on the substance, on the contents of the concepts. The latter problem is more important than the procedure of “baptizing”, “christening” of a defined concept. Conceptual and terminological strictness has a fundamental influence on the accuracy of measuring the outcomes of economic activities taking place outside official economy or representing a circumvention of official requirements. In this respect, we agree with J. Thomas who is critical of “measurement without theory” [1, p. 382]. Having this in mind, we will begin with the conceptualization of these, usually implicitly understood, aspects of economic life. Let us begin by differentiating among *five aspects* of economic life. *The first* aspect reflects the officially regulated (regulated) economy, *the second* deals with non-regalement (non-regulated) economic processes, *the third* shows practices of non-compliance with official requirements, *the fourth* is related to recorded activities and *the fifth* to unrecorded activities. It is worthwhile to stress that the first three aspects are connected with the officiality, formality, legality of economic processes, the last two

dealing with the possibility to detect and to record (to measure) different economic characteristics. That means that in fact we have to talk about two different classifications of economic phenomena.

The criterion of the first classification is relation of one or another element of economic life to officiality, formal requirements of legal authority, and the criterion of the second classification is visibility, covertness (and measurability) of an economic phenomenon. By the first criteria of the former classification we can distinguish between the economic practices that comply with the official order, that deviate from this order and that are not officially regulated by legal authorities and are an expression of the free will of economic actors. The official order requires registering our economic activities, to pay taxes, to abide by labor–capital relations regulating and other laws. But there are cases of non-compliance with official requirements: economic actors do not register their business, they avoid taxation, and they break labor and other laws, and so on. At the same time, people have a certain freedom in their activities; law or other official requirements do not regulate part of their economic life.

One of the least regulated fields of our economic life is the household. However, even there exist some official regulations concerning relations between spouses, between parents and children, most of the decisions made in this domain are free.

After demonstrating the difference between the three aspects of economic reality connected with the criteria of formality, officiality, we can talk about the existence of three different, distinct economic concepts. Having the definitions of these concepts, we have to solve the terminological problem – to give those three concepts the appropriate names. In doing this, we have to bear in mind at least two things. First, we should not be afraid of the situation when one concept has several names. In other words, nothing is wrong if the same phenomenon is reflected by several terms. The opposite case – when one term is used to denote two different things (phenomena) – is much worse. Several names for one concept simply mean that we have several synonyms, which are useful when we want to express ourselves more eloquently, elegantly. The main caveat here is the lack of terminological discipline when one confuses terms and misuses them. We will show below how this danger becomes a reality. Instances of the use of one term to denote (“baptize”) two or more things are an obvious, blatant logical mistake – every “child” must have its own separate name [1, p. 389].

Another rule that should be observed in solving terminological issues is semantic connotation, the traditional sense connected to a given term. In other words, a term should not create misleading cognitive situations, should not distort the contents of the concept. Here we would like to stress that this threat does not exist when terms are semantically neutral, i.e. when they have no clear connotation. Our emphasis on the terminological discipline is not incidental, because in a discourse devoted to the problems investigated in this article one has to detect the cognitive “mist” created by

the shortage of terminological order. Let us try to “baptize” the first concept that reflects officially endorsed economic practices. We can choose several terms to name this concept “official economy”, “formal economy”, “legal economy”, and “illicit economy”. Being the “names” of the same thing, they are synonyms and are convenient to use avoiding too often the repetition of the same words in our everyday and scientific parlance. In this case, there are no major conceptual and terminological misunderstandings. The picture is different when we turn to the other two concepts, which reflect, first, deviations.

Unfortunately, in the field under discussion there are instances of such terminological confusion. For example, both cases of non-compliance with formal order and unrecorded elements of economic reality are often given one name – informal economy, shadow economy, underground economy, etc. [2, p. 53], from official requirements and, second, unregulated economic actions. For the first group of economic phenomena we could, rather safely, use the terms “illegal economy”, “illicit economy”, “underground economy”. All of them carry a certain sense of illegitimacy, anti-legitimacy, non-compliance with official order. The other terms such as “informal economy”, “unofficial economy”, “shadow economy”, “hidden economy”, and “parallel economy” are more ambiguous. They could be used, and are used, to reflect both cases – instances of non-compliance and unregulated activities. The term “informal” could be interpreted as non-formal, beyond formal, non-regaleant and as deviant from formal. The same interpretation applies to the terms “unofficial”, “parallel” and to a lesser extent to “shadow economy” [2, p. 74]. The latter carries a sense of illegitimacy. These arguments show that the practical way out of the situation is a convention among the leaders of the field to accept one or another terminological option. Without it, most of polemics will be caused by differences in terminology rather than by the essence of the problem.

Our suggestion for this future terminological convention would be as follows: the terms of shadow, informal, parallel economy should be treated as synonyms to underground, illicit, illegal economy, which reflects the aspects of noncompliance with the formal requirements of the authorities.

The third group of the phenomena could be called unregulated economy represented by household, by non-governmental organizations, neighborhood activities, etc. The separate group of terms should represent the other two aspects of economic reality, namely, recorded and unrecorded elements of this reality. Here we would like to stress that hidden, difficult to record facts do not exist only in the underground economy, but also in unregulated economy (household, neighborhood assistance, activities of NGOs), and even in formal economy (especially in the public sector). For denoting the unrecorded elements of economy, the terms “hidden economy”, “invisible economy”, “unreported economy” is semantically suitable.

It is worthwhile to emphasize here that the term underground economy makes sense only in the presence of the clearly expressed, defined official order. Without explicitly pronounced official norms, rules, procedures there is no much sense in talking about digression from the official order. When the formal order is vague, amorphous, one faces essential difficulties in finding out which elements of our life are belonging to the underground, illicit economy. In times of wars, revolution, the formal order weakens or is almost completely destroyed. Without clear authority, without solid legal rules and strong legal and other institutions the process of demise of official order takes place. That means the disappearance of the clear cut criterion along which the identification of illicit, underground activities could be carried out. The dividing lines between legal and illegal activities blur out the sanctions, punishment for alleged non-compliance become more arbitrary, etc. Such a situation implies at least three major negative impacts on the economic life. Firstly, M. Fleming and others define shadow economy as consisting of four components: criminal, irregular, household and informal [3, p. 54]. Such a description of shadow economy raises doubts for two major reasons. On the one hand, three of four (except household) components represent one or another form of different level of illegality. The household as such represents mostly unrecorded activities but not illegality or circumvention of official order. Therefore, to put in one classification the phenomena of different origin, in our view means to violate the principles of classification. Ch. Grantham, too, describes, “hidden economy” in terms of its invisibility [4, p. 77], disorganizes economic activities, and evokes chaos, entropy in economic systems. Secondly, it means the devaluation of formal economic order that (provided it is optimal) is a public good. Thirdly, the negative activities that lead to destruction of existing wealth and to proliferation of production of economic bads become widespread.

The other caveat should be mentioned here as well. It is important to bear in mind that formal rules, norms, etc. may be to a bigger or lesser extent irrational, suboptimal. In other words, one should avoid identifying the notions of official order and good order and hence formal economy and “white” economy. Moreover, researchers rightly state that one of the main reasons for the emergence of underground economy is the flaws in official regulations; the more imprudent formal requirements, the higher the motivation for economic actors to withdraw from official economy to underground economy [3, p. 56].

Thus, one can quite safely conclude that elements of anti-economy might be found in official, in underground and in unregulated economy. But it would be dangerous, as is often the case, to identify, especially in the domain of common sense, underground economy with anti-economy or, using another term, with black economy. As we already have shown, the concepts of economy and anti-economy reflect an independent, different classification that should not be confused with the classification, categorization along the criteria of

formality, officiality and represented in terms of official, underground and unregulated economics. In this framework, all these spheres belong to the economic reality.

Conclusions: It should be stressed that the application of economic concepts and economic methodology to the analyses of language has many potential advantages. More than the other social sciences, economics possesses rules and criteria which at time may seem pedantic and redundant, but which serve as guides to insure completeness – to insure, for example, that the assumptions which underlie hypotheses are spelled out and analyzed. That being said, it should also be clear that in many areas, of which language is certainly only one, there are problems and issues that economics cannot illuminate.

With economic language, the exchange of information and goods between different nations is possible. Without a parlance of this kind, no exchange of economic ideas would ever be feasible. There are many international terms that cease the international economic collaboration, especially in the field of science and technology (particular for the economy) allowing economists to in a language specific only to the economy. Once new technology and science improve and develop it is obvious that the level of the language in economy increases and by so doing, registering an economic vocabulary growth including new terms, results of the name of the innovations themselves.

Economic parlance is a difficult one and it needs to be examined thoroughly and comprehensively.

Bibliographic references:

1. Thomas, J. *Quantifying the Black Economy: Measurement without Theory* // The Economic Journal. 1999, Volume 109, Issue 456, pp. 381/389;
2. Cross, J., Fleming, M. *The Informal Economy* // Journal of International Affairs. 2003, No. 2, pp. 51/79;
3. Fleming, M., Roman, J. *The Shadow Economy* // Journal of International Affairs. Spring 2000, No. 2, pp. 52/61;
4. Grantham, Ch., Ware, J. *Understanding the Hidden Economy* // Future of Work Agenda, October 2005, No. 4, pp. 49/59.

CZU 336.71(477)

BANKING SYSTEM OF UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS

DRAHAN Oksana,

PhD in Economics, associate professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine
e-mail: draganok@ukr.net

SUMMARY

The aim of the research is to study the current state and nature of the banking system of Ukraine and the justification for this based on an effective set of measures to improve liquidity, reliability and financial stability of the banking institutions to ensure sustainable economic growth in Ukraine. In the article the current state of the domestic banking system, systematized and presented major problems, shortcomings and factors that affect the liquidity and stability of banking institutions. Grounded complex key management, system implementation of which will significantly optimize the current situation in the banking sector of Ukraine, by providing liquidity and enhance financial stability of banks as an important condition for ensuring development of the national economy. Operation of domestic banks during the crisis of the economy is at high risk, which resulted in significant losses of banks is the lack of evidence of their financial stability. High risks in the banking system of Ukraine is a deterrent credit economy and population and demonstrate the need to improve the regulation of banks, new approaches to oversight procedures.

Key words: banks, banking, deposits, capital, bank liquidity, the stability of the bank, the National Bank of Ukraine, the financial crisis, inflation

Introduction. The state and problems of the development of the domestic banking system have traditionally aroused interest not only for professionals and politicians, but also for the media, especially since the outbreak of Russian aggression against Ukraine in 2014 aggravated the outdated problems of the domestic banking system, which were previously in a latent state.

This, in turn, led to an acute crisis throughout the banking system of Ukraine, causing the number of commercial banks to be reduced by about half. However, most commercial banks in Ukraine were unprofitable.

Therefore, a characteristic feature of the current stage of development of the Ukrainian banking system,

which has been drawn by the domestic media, is the transition from unprofitable to profitable work. In particular, it is reported that in January - July of this year the total income of commercial banks of Ukraine amounted to 108.9 billion against 101.6 billion UAH in January - July last year. Expenditures of commercial banks of Ukraine during this period decreased from 101.8 billion to 99.1 billion UAH. As a result, in January - July 2018, Ukrainian commercial banks as a whole received total profit of 9.7 billion against UAH 223 million in losses for the same period in 2017.

At the same time, media observers note that the increase in profitability of commercial banks in Ukraine is associated with a reduction in their expenditures on reserves, as in the structure of bank expenditures from 21% in the first seven months of 2017 to 11.7% in January - July 2018, and in absolute terms - from UAH 21.4 billion to UAH 11.6 billion in these periods. It is also noted that the increase in total income of Ukrainian commercial banks in January - July 2018, compared to the same period last year, was caused by an increase in both interest income (from UAH 71.3 billion to UAH 78 billion) and commission (from 21.2 billion to UAH 28.3 billion). Also, media observers point out that the profits of the entire Ukrainian commercial bank system were concentrated primarily in the largest banks. In particular, it is emphasized that the largest 25 Ukrainian banks (by size of net assets) by the results of their commercial activity in January - June 2018 had a cumulative net profit of 7.5 billion versus UAH 1.7 billion of cumulative loss for the same period of 2017. .

In general, the analysis of the above data shows that a more radical transition from loss-making to profitable activity took place in the large commercial banks of Ukraine. This is probably due to the much greater capacity of the large commercial banks in providing various financial services to both businesses and households (households). Therefore, the recent improvement in the economic situation in Ukraine has had a positive impact on the work of large banking institutions.

At the same time, according to the National Bank of Ukraine, 82 commercial banks operated in Ukraine as of August 1, 2018. Since the beginning of 2018, their numbers have not changed. Two of them obtained the consent of the NBU to abandon banking and transform into financial companies. Two more banks have agreed with NBU to join other banks. After the implementation of these intentions, the number of banks in Ukraine will be reduced to 78. While in 2010, there were 175 commercial banks operating in Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. Many leading scientists and practitioners have made a significant contribution to the study of the problems of the state and development of the banking system of Ukraine, in particular O.V. Dyublyuk, V.V. Kovalenko, O.G. Koreneva, K.F. Cherkashina, OV Starch, M.B. Kolesnik, S.A. Kuznetsova, ZS Pestovskaya, Yu.E. Kholodna, OM Rac and others who have considered in their works either individual problems of development of Ukrainian banks, or particular aspects of their

development in the context of intensification of integration-globalization processes and crisis. However, additional attention is needed to study the current state and development of the banking system of Ukraine in the context of ensuring the continuity of reproductive processes in times of crisis. Formulating the goals of the article [2,3,4,5,6,7,8].

Paper's objective is to study the current state and development of the banking system of Ukraine in the context of ensuring the continuity of reproduction processes, to consider a set of measures aimed at maintaining the stable condition of domestic financial institutions, timely neutralization and preventing the development of destabilizing tendencies.

The main body of the academic paper. In general, the number of banking institutions in Ukraine has decreased slightly before. But the sharp decline in the number of commercial banks, which took place since 2014, was the result of a radical transformation of the principles and mechanisms of operation of the entire domestic banking system, overcoming its outdated diseases. In particular, until 2014, the NBU did not even have complete information on all the ultimate owners of commercial banks resident in Ukraine. Much less effective was the supervision of commercial banks by the NBU.

One of the acute and outdated problems of the banking system was lending to so-called insiders. This is a situation where the ultimate owner of the bank through this financial institution lends to a formally legally independent enterprise in which it is also the ultimate owner. At the same time, the conditions of crediting the insider were, as a rule, preferential. A striking illustration of the detriment to the banking system and society as a whole of the practice of excessive insider lending may be the events surrounding the financial and industrial groups of K. Zhevago (Bank "Finance and Credit") and O. Bakhmatyuk (Banks "Financial Initiative" and VAB Bank). Thus, the Finance and Credit Bank, owned by MP and big businessman K. Zhevago, gave 76% of its loan portfolio to enterprises owned by the same businessman. The banks of another big businessman O. Bakhmatyuk acted on the same principle: one of them gave to insiders 64% of the volume of the credit portfolio, the other - 96%. It should be emphasized that banks not only these businessmen were engaged in lending to insiders.

In difficult, especially crisis situations, Ukrainian banks have received considerable refinancing from the NBU. Moreover, not only Finance and Credit Bank received regular refinancing from the NBU on a regular basis to support its activities. Other banks, which later went bankrupt, also received various volumes of refinancing from the NBU.

Therefore, in 2014, the problem of mandatory increase in the authorized capital (recapitalization) of banking institutions was particularly acute. This event is aimed at strengthening the resilience of Ukrainian banks to various negative influences and risks, ensuring their ability to fulfill their main function of financial intermediaries in the process of development of the

national economy. However, the realization of the requirement to increase the capital of the banks revealed a very acute conflict of interests of the state as a representative of the whole Ukrainian society and many bank owners (For more details see: Ukraine: events, facts, comments. 2016. № 7, 8). The result of the resolution of this conflict, in fact, was the reduction in the number of banks in Ukraine.

All these problems adversely affected both the operation of banks and the stability of the banking system as a whole, and the financial and economic behavior of borrowers. Although during the economic recovery and steady economic development, the troubles of the Ukrainian banking system were in a latent state, during the crises they affected not only the domestic banking system but also contributed to the general aggravation of the economic crisis in Ukraine.

However, it should be recalled that, given the high inflation and the significant devaluation of the hryvnia, especially in 2014-2015, analysis of nominal banking performance alone is not always sufficient to form an adequate picture of the current state of affairs in the Ukrainian banking sector. Therefore, it is advisable to supplement it with the analysis of relative indicators.

The basic changes in the functioning of the banking system of Ukraine and in its work, which began in 2014, were a response to these shortcomings and aimed at overcoming them. Moreover, they were reflected not only in reducing the number of commercial banks operating in Ukraine, but also in the performance of the entire banking sector of Ukraine. Thus, analysis of the statistics of the National Bank shows that in the period 2010 - I half of 2018 the total total assets of commercial banks in Ukraine in nominal terms increased 1.7 times - from 1 thousand 090 billion to 1854 billion UAH, including foreign currency ones 1.57 times - from UAH 476 billion to UAH 746 billion respectively. At the same time, net assets of the domestic banking sector grew only 1.38 times - from UAH 942 billion to UAH 1300 billion, including in foreign currency 1.18 times - from UAH 395 billion to UAH 468 billion. As we can see, the growth rates of net assets of the banking sector of Ukraine, especially in foreign currency, were noticeably lower than the growth rates of total assets in the specified period. And this is quite natural, since the above indicators generally reflect significant changes in the work of commercial banks as financial intermediaries in the processes of functioning and development of the Ukrainian economy.

This was embodied primarily in the processes of bank lending to enterprises of the real sector of the domestic economy and the population (individuals) of Ukraine. In particular, since 2014, due to the economic crisis triggered by military aggression and the launch of Russia's hybrid war against Ukraine, and the significant strengthening of banking supervision by the NBU, Ukrainian commercial banks have become much more cautious in their lending activities, which is appropriately reflected in their balance sheet figures. At the same time, significant differences were observed in the crediting processes of enterprises and households.

Moreover, the real state of credit activity of banks better reflects the dynamics of net loans. Thus, if in the period 2010 - I half of 2018 the aggregate gross loans granted by commercial banks to economic entities in Ukraine increased by 1.63 times, including loans in foreign currency - by 2 times, then net loans the entities even decreased by 8.9% in the same period. With regard to the financial relations of commercial banks with the Ukrainian population, the process of reducing its lending volumes was even more intense than the process of reducing lending to enterprises (especially if it is estimated by the dynamics of net loans). Thus, in the period 2010 - I half of 2018 the aggregate gross loans granted by commercial banks to individuals (population) in Ukraine decreased by 12.2%, including in foreign currency - by 2.3 times. At the same time, net loans to individuals (households) decreased 1.7 times during the specified period.

In fact, reductions in domestic business lending by resident banks gained widespread growth in 2015, when net loans to business entities declined by 13.5% compared to 2014. In 2016, net bank loans to Ukrainian business entities decreased by 22.3% compared to the previous year. In the future, the process of reducing the volume of net loans to business entities in Ukraine continued, but at a much lower rate: approximately at the level of 5-7% year on year.

The decline in retail lending began around the same time as the decline in lending to businesses, but initially started at a higher pace. Thus, in 2015, the volume of net bank loans to individuals in Ukraine, compared to 2014, decreased by 33.3%. In 2016, net bank loans to individuals decreased by another 20.8% compared to the previous year. However, as early as 2017, real lending to households started to recover slightly. The current differences in the dynamics of real lending to businesses and households are apparently due to the fact that retail lending to Ukrainian banks appears to be less risky than lending to business entities.

At the same time, despite the actual decline in the volume of corporate and household lending in recent years, the nominal funds of these economic entities in the domestic banking system have increased. In particular, between 2010 and the first half of 2018, the funds of economic entities in the banking sector of Ukraine (calculated in national currency at the actual exchange rate) increased 2.5 times, including those in foreign currency - 2, 7 times. In the same period, the funds of individuals in domestic commercial banks increased by 1.8 times as a whole, including by 1.7 times in foreign currency. However, due to the approximately threefold increase in the exchange rates of the US dollar and the euro against the hryvnia during the specified period, there was an actual decrease in the amount of foreign currency denominated funds, first of all, in the domestic banking sector. At the same time, the population, though to a lesser extent, continued to prevail over enterprises as a custodian of foreign currency in commercial banks of Ukraine.

Accordingly, public funds for the vast majority of Ukrainian commercial banks have been a leading source

for the formation of their credit resources. By the way, such a system of credit resources of Ukrainian banks was formed, so to speak, historically and underwent significant correction only during economic crises. During such periods, household deposits in banks' deposits declined significantly. In order to renew them, banks subsequently raised interest rates on deposit accounts, which in turn led to high interest rates on loans of the vast majority of Ukrainian commercial banks.

The last economic crisis was not an exception in this respect either. According to the NBU, the average value of 12-month deposits of Ukrainian banks in the first half of 2018 was in the range of 14.1-14.3% per annum. In addition, during this period, the NBU key rate increased (a total of +2.5 pp to 17%). Therefore, there were no prerequisites for further reduction of interest rates on UAH deposits. At the same time, NBU experts stress that commercial banks still do not differentiate deposit rates almost depending on their maturity. At the beginning of May 2018, the interest rate on six-month deposits exceeded the annual interest rate. And only at the end of the second quarter of this year, these interest rates were offset. Therefore, the population does not have a price incentive to invest UAH for the long term. Rates on annual deposits in US dollars were at their historical minimum in the same period - 3.3% per annum.

The mentioned policy of commercial banks of Ukraine in the sphere of interest rates on deposits, apparently, is not only the result of their imperfect management in general, but can also be explained as a reaction of banks to uncertainty when their managers do not have a clear idea about the probable tendencies of development of the domestic financial market and economy of Ukraine. In general, even for the next two to three years. Therefore, mentioned by NBU specialists, the imbalance of interest rates on fixed-term hryvnia deposits is a reflection of the term of reliability of financial forecasts as estimated by the management of commercial banks-residents of Ukraine.

At the same time, it should be emphasized that the recent increase in the volume of corporate loans to individuals in banks, which has been observed recently, does not mean a real recovery of these indicators to their previous level. Thus, the ratio of funds of economic entities in domestic commercial banks to the gross domestic product (GDP) of Ukraine in 2013 was 17.0%, and in the II quarter of 2018 - only 12.6%. As for the similar indicator of funds of individuals, it has undergone even more radical changes. While in 2013 the ratio of individuals' funds in domestic commercial banks to the GDP of Ukraine was 29.1%, in Q2 2018 it was only 15.4%. As we can see, the funds of economic entities and, in particular, of individuals in deposit accounts with domestic commercial banks have not yet restored their pre-crisis positions as sources of credit resources of the domestic banking sector.

It should also be noted that in general, the above-mentioned events of 2014-2018 have led to increased concentration of banking activities in Ukraine.

Moreover, according to NBU experts, this year the degree of concentration of the banking sector has not changed at all: the top 20 banks account for 90.7% of net assets of the total assets of all commercial banks in the country. Moreover, the banking market is dominated by state-owned banks. Their share in the net assets of the domestic banking system and household deposits in all banks is 55.1% and 63.5%, respectively.

Significant impact on the development of the entire banking system of Ukraine is exerted by the situation with the largest domestic commercial bank - PrivatBank, where at the time the issuance of the above-mentioned insider loans was also very widely practiced. Accordingly, observers of some mass media recall that on December 18, 2016, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted a decision on the state's entry into the capital of PrivatBank. According to this decision, the state, represented by the Ministry of Finance of Ukraine, became the owner of 100% of shares, and PrivatBank was capitalized at the amount of UAH 116.8 billion. On July 3, 2017, the Ministry of Finance decided to capitalize on Privatbank by another UAH 38.6 billion. In general, the recent situation in the domestic banking system is a by-product of the state's increased control over the development of the banking system in times of severe financial and economic crisis.

Thus, at the present stage, the Ukrainian banking system is evolving, gradually overcoming the effects of the recent severe economic crisis. According to NBU experts, the net and total assets of the banking sector in the second quarter of 2018 remained almost unchanged (+0.3 and +0.7% respectively). The main component of the declining banking balance was net loans to economic entities (by UAH 16.6 billion or 3.8%). The reason for this is the seasonal repayment of loans by some state monopolies to state-owned banks, as well as to tobacco and agrarian companies by foreign banks. In addition, two banks in Ukraine (a state bank and a bank with Russian capital) refined their reserves for impaired loans. Therefore, in the Ukrainian banking system, the coverage ratio for non-performing loans increased by 3.0. to 86.6% [1].

At the same time, the National Bank reports that in Q2 2018, household funds in commercial banks of Ukraine increased by UAH 17.2 billion (+3.6%) and business funds - by UAH 6.4 billion (+1.6 %). At the same time, the share of household deposits continues to grow in the structure of bank liabilities. It increased by 0.8 in the second quarter. up to 42.5%. During the second quarter of this year, the level of dollarization of household funds in commercial banks in Ukraine decreased by 2.5. n. (up to 46.4%) due to the influx of hryvnia deposits. In the second quarter of 2018, the volume of hryvnia deposits increased by 8.7% quarter-on-quarter (quarter / quarter) and by 21.4% year-on-year. Although the maturity structure of new household deposits changes rather gradually: about half of them are up to three months' deposits and demand deposits, but more and more are attracting deposits up to six months. It is also worth noting that in the II quarter hryvnia deposits of households grew at a high rate in all

groups of banks, most notably in PrivatBank (+12.4%). Only national banks (except PrivatBank) increased their foreign currency deposits by +3.2%. In the second quarter of 2018, PrivatBank and other state-owned banks actively attracted household deposits, their aggregate share having increased by 0.7 c. points for the quarter - up to 63.5%. In general, the share of PrivatBank in the domestic banking system increased slightly due to the retail deposits.

Also, the population is gradually increasing the terms of keeping their funds in deposit accounts. At the same time, the interest rates at which the majority of Ukrainian resident banks attract deposits into the deposit accounts remain quite high overall. Thus, in the first half of 2018, according to the NBU, the average value of 12-month deposits of the population in commercial banks of Ukraine was in the range of 14.1-14.3% per annum. At the same time, the differentiation in the value of deposits in UAH by 6, 9 and 12 months was minimal. The value of 12-month US dollar deposits was 3.3% per annum. Taking into account the high share of household funds in the aggregate amount of funds on deposit accounts with banks, this affects the value of the entire mass of credit resources formed by Ukrainian banks.

At the same time, NBU experts note that after a seasonal outflow at the beginning of the year, business funds returned to banks: +0.9% in UAH, + 4.2% in foreign currency in dollar terms during the quarter. Two banks with Russian state capital converted into capital interbank loans, so the share of international financial institutions and interbank loans in financing the banking sector of Ukraine decreased by 1.1. up to 12.9%. At the same time, the share of NBU funds in financing the domestic banking system decreased to 0.9% [1].

The increase in household deposits in domestic banks is interpreted by many experts as an increase in public confidence in the Ukrainian banking system. On the whole, you can agree, although there are some points to be made. In particular, the majority of Ukraine's population in the current historical period simply does not have access to other instruments of saving their money with such a high level of liquidity as bank deposits. That is, there is no proper competition in this segment of the domestic financial market. In addition, in the short term, the amount of funds of entrepreneurs and households in deposit accounts with banks may fluctuate slightly due to seasonal changes in their owners' money needs, fluctuations in the commodity and financial markets, other factors, and not depending on the level of investor confidence in specific banks and the banking system as a whole. This, in fact, is confirmed by the relevant statistics of the NBU.

Thus, in August this year, the volume of hryvnia deposits in the banking system of Ukraine decreased by 4.1% to UAH 494.5 billion. The volume of hryvnia business funds in accounts with solvent banks decreased by 6.7% to UAH 242.3 billion, largely due to the payment of quarterly tax and other payments to the budget. Hryvnia deposits of individuals in accounts with solvent banks decreased by 1.3% to UAH 251.5 billion

under the influence of seasonal factors and deterioration in exchange rate expectations.

However, if we analyze the statistics over a relatively long period, we can agree with the thesis that the level of confidence of entrepreneurs and the population in the domestic banking system has been gradually increasing recently. In general, the issue of business and public confidence in the domestic banking system is a pressing socio-economic problem that deserves some basic research.

There are gradual changes in the credit activity of commercial banks of Ukraine. According to NBU experts, banks continued to lend intensively to the population. During Q2 2018, net hryvnia loans to individuals increased by 7.4% or by 39.2% year on year (yoy). Due to this, the quality of the loan portfolio improved statistically, the share of non-performing loans at the end of June 2018 amounted to 55.7% compared to 56.4% at the beginning of April. According to the NBU, the share of loans to individuals in the total volume of bank loans since the beginning of this year increased by 1 in. to 17.7%. It is noted that lively new lending to the population helps to reduce dollarization of the retail loan portfolio. In Q2 2018, net hryvnia loans to individuals increased most rapidly in private and state-owned banks (except PrivatBank): +63.7 and 59.0% yoy. Volumes of hryvnia business loans declined in state-owned banks (except PrivatBank) but increased in other bank groups (down 1.1% in the sector as a whole).

However, the structure of lending to the population of Ukraine still prevails short term loans. In particular, during the second quarter of this year, the share of consumer loans for current purposes in total loans to households increased by 1.2. to 68.1%. As for the long-term, especially mortgage lending to the population, which is one of the important components and at the same time a clear sign of the steady development of the national economy as a whole, it is still very far to the renewal of its positions, which it occupied in Ukraine during its heyday.

At the same time, Ukrainian banks are gradually increasing lending to domestic businesses. According to preliminary data of the NBU, in August 2018 the credit portfolio of resident banks of Ukraine in the national currency increased by 2.3% to UAH 607.8 billion. It is noted that, "As in previous months, banks actively worked with the population - the volume of hryvnia loans to the population increased by 4% - to UAH 126.2 billion. In August, the volume of hryvnia loans to business grew by 1.8% to UAH 480.3 billion, while foreign currency loans remained almost unchanged at USD 14.5 billion. USA". Earlier it was reported that in Q2 2018 new loans to business entities went up by 0.6 pp. to 16.1% per annum, loans to individuals remained at the level of 30.3% per annum. In August, the value of hryvnia loans and deposits for business increased slightly, leaving the population almost at the level of the previous month.

According to a survey conducted by NBU in the II quarter of 2018, the demand of domestic business for

loans increased slightly. "It was reported by 48% of the banks surveyed; they recorded an increase in demand for all types of corporate loans except for loans to large enterprises. At the same time, 46% of respondents thought that business demand for loans had not changed.

Demand for loans to households has increased moderately. A third of banks reported an increase in demand for consumer loans, a quarter - for mortgages. First of all, it's about big banks. According to the respondents, the demand for mortgages increased primarily due to the expectations of higher real estate prices. In the consumer segment, increasing demand has been driven by several factors: lower credit rates, improved consumer sentiment and reduced household savings. Some large banks also noted that among their customers, a significant factor was the decline in the ability of households to obtain credit from other banks. " At the same time, bankers expect that in the third quarter of 2018, the demand for loans will increase - both from business and from households. The largest increase in demand is projected for SME loans - 57% (balance of positive and negative responses was 33%), corporate hryvnia and short-term - 49% (balance of answers - 22%), consumer - 39% (balance of responses - 24%).

In general, the above data show that in the future it is precisely at the expense of deposits in households' accounts that most commercial banks in Ukraine form additional sources of financial resources for lending to domestic businesses. At the same time, loans to households continue to be much more expensive than loans to entrepreneurs. Although high interest rates are a strong impediment to obtaining long-term loans, they limit the desire of domestic businesses to borrow the money they need from Ukrainian banks.

Large Ukrainian companies with extensive links with foreign partners are often looking for cheaper credit resources abroad. For example, as reported by the media with reference to the press service of the source of information, DTEK VDE has attracted 90 million euros for the construction of the first stage of the Primorsky wind farm with a capacity of 100 MW in Zaporizhzhia region. The loan was provided by a consortium of German banks Bayerische Landesbank, Bremer Kreditbank Aktiengesellschaft, KfW IPEX-Bank GmbH and others. with risk coverage by Euler Hermes Export Credit Agency. Crediting period - 10 years after commissioning of the station. It is noted that this is the third loan agreement with the European financial institutions for the construction of DTEK wind energy projects. In 2012–2014, the Holding raised two loans of EUR 245 million to LandesBank Berlin for the implementation of the Botiyevskaya VES project. "The European Bank for Reconstruction and Development has provided a working capital loan of \$ 20 million. to the companies "Grain-Agrotrade" and "Tsukoragroprom" belonging to the largest sugar producer in Ukraine - the agro-industrial holding "Astarta". As you can see, commercial banks-residents of Ukraine are not yet fully satisfied with the demand of

Ukrainian enterprises for credit resources. And this situation is likely to persist in the next few years.

However, according to a survey conducted by the NBU, Ukrainian banks mostly continue to forecast corporate lending growth by mid-2019, 81% of respondents reported this (the balance of positive and negative responses was 37%), and an increase in loans to households - 67% (balance of answers - 51%). Most respondents do not expect changes in the quality of loan portfolios, but some banks hope that the quality of household loans will moderately improve. Expectations of deposit inflows remain: 57% (balance of responses - 42%) of respondents predicted population growth; 68% (balance of answers - 34%) of respondents - increase in business funds.

At the same time, it should be emphasized that the intensification of credit activity of Ukrainian banks gradually improves the condition of their credit portfolio, which is reflected in the reduction of the share of non-performing loans. Thus, according to the media, citing NBU data, Ukrainian banks reduced the proportion of problematic non-performing loans by 0.6 in. According to the results of July 2018, the share of problem loans decreased by all groups of banks except private equity banks: up to 59.1% in state-owned banks and up to 41.8% in foreign banks. PrivatBank - up to 84.5%. In banks with private equity, this figure increased by 0.5 in. up to 24.6%. Although the rate of reduction of such loans is low, Moody's expects the reduction of the share of problem loans in Ukrainian banks to 45-50% by the end of 2018.

In this context, the statement of the Chairman of the Deposit Guarantee Fund of K. Voroshilin is quite significant: "There is no problem bank today. There are banks that have curators. The NBU monitors all banks very closely. All transactions of all banks are monitored. We are also monitoring a situation where there are some concerns. We monitor those banks that are inflating rates, we call the heads of banks. We monitor the status of their capital, their reserve funds. With regard to a number of banks, we see the movement of assets within the early response system every day. "

In addition, Moody's noted the increase in bank credit and raised the outlook for the Ukrainian banking system from stable to positive.

We should also mention the significant technological changes in the work of commercial banks of Ukraine, which are happening recently. In particular, according to the NBU, in the II quarter of 2018, all groups of banks, except for foreign ones, reduced the network of structural units in Ukraine by 312 branches to 9 thousand 128 in total. The most significant reductions were made by state banks - by 253 branches. Foreign and state-owned banks also cut staff in the second quarter, while private banks hired them. In general, the number of bank employees in Ukraine has decreased by 1 thousand. In the second quarter of 2018, the number of active payment cards in the Ukrainian banking system increased by 540 thousand. The largest increase occurred in PrivatBank and private banks - 209 thousand and 171 thousand cards, respectively. There

are good reasons to believe that these changes are related to the wider introduction of information technology, including Internet banking, into the operation of the Ukrainian banking system.

It should be noted that the presence in the banking sector of the country of foreign capital has its positive points: the introduction of the latest banking technologies; increasing credit resources and ensuring the stability of their sources of formation; cheaper banking services and introduction of banking risk insurance system; enhancing the competitiveness and skills of banking workers to European standards of service.

At the same time, the presence of foreign capital in the banking system poses some threats to the financial stability of Ukraine: the outflow of capital abroad with negative consequences for the country's balance of payments; the probability of strengthening foreign control over the banking system and the state economy; preferential lending to high-income and low-risk enterprises, while lack of credit resources feel strategic for our enterprise economy; intercepting profitable activities and less risky clientele by foreign banks, which threatens bankruptcy of local banks; the widening gap between the development of the financial and real

sectors of the economy.

Improving the efficiency of banks' activities is a necessary prerequisite for further development of the Ukrainian banking system, and the search for ways to stabilize them necessitates the creation of viable programs and projects.

Overcoming the negative effects of the financial crisis is ongoing and can be recommended: to accelerate the development and adoption of a set of laws on banking and credit activities; implement a policy aimed at strengthening the authority of the National Bank of Ukraine; it is necessary to create an opportunity for economic entities to assess in a timely manner the financial position of any Ukrainian banks; it is necessary to restore public confidence in the national currency of Ukraine; for banks it is worth focusing on your reputation.

Conclusions. The above analysis showed that the banking system of Ukraine overcame the crisis and generally stabilized its work. However, as long as Ukrainian commercial banks are far from fully performing the role of effective financial intermediaries in terms of lending to the development of the domestic economy, especially its manufacturing sector.

Bibliographic references:

1. Basic indicators of activity of Ukrainian banks, according to the National Bank of Ukraine, available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 (Accessed 20 April 2019).
2. Hirchenko T.D. (2009) "Strategy of competitiveness of banks in conditions of activation of development of banking services market", *Regional Economics*, no 4, pp. 122-127.
3. Zaruba, Yu.O. (2001), "Competitiveness of a commercial bank", *Finansi Ukraini*, No. 2, pp. 22—23.
4. Klobo, R.L. (2012) "Marketing Approach to Improving Banking Management", *Scientific Bulletin of the NLTI of Ukraine*, vol. 19.3, pp. 196-214.
5. Krukmal, O.V. "Competitiveness of Bank and Banking Product: Impact Factors and Valuation", *Efektivna ekonomika*, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 19 April 2019).
6. Myronenko, M.Yu. and Pol'ova, O.L. (2017), *Banky ta bankiv's'ka systema [Banks and the banking system]*, TOV "Merk'iuri_Podillia", Vinnytsia, Ukraine.
7. Overview of the banking sector - National bank of Ukraine (2018), vol. 6, available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171> (Accessed 18 April 2019).
8. Salo, I.V. and Miroshnichenko, O.V. (2012), "Bank Competitiveness Management System", *Aktual'ni problem ekonomiki*, no. 5, pp. 279-285.

338.439.6(477)

FINANCIAL COMPONENTS IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF AGRARIAN ECONOMY IN UKRAINE

VARCHENKO Olga,

Doctor of economics, professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine
e-mail: Olga.Varchenko@btsau.edu.ua

ARTIMONOVA Iryna,

PhD in economics, associate professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine
e-mail: Artimonova.Iryna@btsau.edu.ua

SUMMARY

The current state of food supply of the population is analyzed. The role of the state in the context of food security is determined and current mechanisms of state regulation are analyzed. Direct and indirect legislative assurance of food security at the national level is assessed. The peculiarities of development of state regulation and support of agricultural enterprises of Ukraine are investigated. It was established that in the period 2009-2013 one of the most effective mechanisms of state support for agricultural enterprises was a special regime of value added tax, which provided transparency of the relationship between the producer and the processor. It was found that the abolition of the special regime of VAT taxation in the context of increasing tax pressure led to a weakening of Ukraine's export positions in foreign markets, as well as the manifestation of real threats to the state's food security for certain types of products, especially livestock products.

The dynamics of financing the development of agroindustrial complex in the context of existing programs on irreversible and rotary basis is analyzed. The main directions of financial policy in the field of state regulation of food security are identified. It is established that important directions of state regulation of food security of the country at the present stage are measures aimed at strengthening quality control, achieving balanced nutrition and safety of agricultural products and food in the country. Comparative analysis of consumer price indices and processors for foodstuffs and prices of agricultural producers in dynamics is made. It is determined that in recent years there has been an increase in the consumer price index for food and prices for agricultural products compared to the price index of processors, which is caused by the lack of effective state control over price fluctuations in the food market of Ukraine. The main directions of state policy and mechanisms for achieving food security of the country are identified.

Key words: food security, purchasing power, value added tax, budget subsidy, government support, consumer price index, agri-food.

Introduction. The current state of the economic sphere in Ukraine causes a decrease in the demand for food for the population and, as a consequence, the level of food self-sufficiency is determined not only by the level of satisfaction of the reduced demand for food in the population, but only by the level of satisfaction of the normative need for consumption of basic foodstuffs in it. Recently, there has been a significant increase in the level of actual production over consumption, which is evidence that in the current difficult economic conditions, when for a long period of time there was a decrease in purchasing power of the population, the domestic producer meets the needs of the world food market. However, for the main types of livestock production, the level of production has not reached the threshold (80% of the rational norm). If one analyzes the level of self-sufficiency on the basis of rational consumption of meat products, then it is close to the threshold of sufficiency of consumption solely by increasing the production of poultry meat.

It is known that the production and consumption of agricultural products, raw materials and food is a complex system of ensuring food security of the country, the state and development of which depends on the consequences of the complex effects of numerous factors of external and internal environment. The food security of the state is an important component of the national security of the country, whose strategic goal is to provide the population with quality and safe food. The guarantee of this goal is the stability of domestic production, as well as the availability of necessary reserves and reserves. The implementation of measures related to the food security of the country entails certain risks that can significantly reduce it. Among the main risks that threaten the food security of Ukraine in the near term are: increasing the share of acreage under industrial crops; lack of analogues of imported equipment and, as a consequence, slowing down the pace of modernization of a number of branches of the

agro-food sector; insufficient development of infrastructure for transport of goods and storage of food products; macroeconomic factors and exchange rate fluctuations; raising prices for logistical and energy resources; epizootic risks which are most likely to occur in the case of outbreaks of particularly dangerous and quarantine diseases of animals associated with, including imported animals - carriers of pathogens or with the movement of pathogens from adjacent territories.

Therefore, as a result of a wide variety of reasons, it is not yet fully fulfilling its essential function of providing the population of the country with sufficient and adequate nutrition by mobilizing the potential of Ukraine's agricultural production. Achievement is directly related to the effectiveness of the state food security regulation, which is an important part of Ukraine's agricultural policy, since the food supply of the country's population, in most cases, determines the physical and spiritual health of a person, is a priority and important socio-economic problems. Food security includes a system of relationships between production, storage, distribution, exchange and consumption, based on the optimal combination of market relations and systematic state regulation, which requires the identification and analysis of patterns and trends of sustainable food system of the country. Securing the country's food security is of strategic importance, since not only food but also national security depends on it.

Therefore, it is only by improving the effectiveness of state support for agriculture, the formation of social assistance systems and the financing of agrosphere development programs that the solution to a number of food security problems can be achieved.

Analysis of recent researches and publications. The basics of studying and using the mechanisms of state regulation of food security, the agricultural sector of the economy, the mechanisms of ensuring food security are covered in the writings of famous scientists-

economists and agrarians. Among them: V. Averyanov, A. Babenko, V. Bakumenko, M. Bugriy, V. Vlasov, O. Goychuk, K. Golikova, M. Grebenyuk, O. Zelenska, N. Ivanova, S. Kvasha, M. Lysak, T. Lozynska, V. Malygina, S. Moskalenko, M. Odintsova, T. Ostashko, B. Paskhaver, M. Plotnikova, I. Rasputenko, O. Skidan, L. Strashinskaya, A. Ulyanchenko, O. Shpychak, O. Shcherbina, who defined the formation of the mechanisms of public administration in the field of food security as a component of the economic block of national security and laid the methodological bases for the improvement of food security indicators. Predicting problems of providing the population with agricultural produce, pricing for food products are not only socio-economic problems but also national security problems. Undoubtedly, the level of food security can serve as a benchmark for developing a strategy for the development of both the national economy as a whole and the agricultural sector as a component of it. However, in the national economy of Ukraine, financial levers have not yet become an effective means of stimulating the development of the agrosphere in the context of food security, so they need further study and improvement.

Paper's objective to carry out a comprehensive analysis of the state of food security of the population and to make recommendations on strengthening the role of the state in overcoming the major threats to the food security of Ukraine.

The main body of the academic paper. For Ukraine, the importance of ensuring food security requires that it be given adequate status and legislative regulation. It should be noted that direct and indirect legislative security of food security at the level of individual countries takes place in most countries of the world, regardless of whether they are exporting or importing countries of agricultural products, raw materials and food, since food security is the basis of prosperity and independence of each state.

After Ukraine gained independence in agriculture, a long period of decline began - production volumes declined by 70% by 1999. Given the limited budget support for agriculture, a fixed agricultural tax was introduced for farmers in 2016 - the only group 4 tax to be paid per unit of land based on land productivity, and a special value added tax regime (special VAT), which allows not to pay VAT to the budget, but to use it for the purchase of material resources [1].

In 2009-2013, VAT reimbursement prevailed in the structure of state support, that is, a special regime of value added tax for agricultural producers. Subsequently, the results of 2014-2017 confirmed that it was one of the most effective support mechanisms for agricultural enterprises, which provided transparency of the relationship between producer and processor, especially livestock products. VAT special tax regime is the only real support for agriculture without a corruption component. According to various estimates of analysts,

the share of special regime in the price of agricultural products ranged from 7 to 15%. All over the world, the agricultural sector is the recipient.

The amount of support to the agricultural sector (subsidies) in the various countries of the European Union in 2013-2014 amounted to almost 60 billion euros annually, which is about 526 € / ha (or 20% of the gross agricultural output). By country, among the largest beneficiaries: Greece - 709 € / ha; Netherlands - 529 € / ha; Belgium - 504 € / ha; Italy - 456 € / ha, etc. [2].

In Ukraine, this figure balances within the range of 20-30 euros / ha, that is, the abolition of such an effective support mechanism as the special VAT tax regime has further exacerbated the unequal position in comparison with European producers, agricultural enterprises in the USA, Brazil, Russia, Belarus etc. This means a weakening of the competitive position of domestic agricultural producers in foreign markets, especially in value-added products (meat, egg, dairy products).

In Japan, 50% of gross agricultural output is reimbursed by the state through various government support programs; in Turkey - 28%; Canada - 18%; in the US - 7%, etc. It should also be noted that in the USA, the value of loans to agricultural producers is only 2%, in Europe up to 5-7%, and in Ukraine, the interest rate of banks is greater than 30% per annum [3].

The abolition of the special regime of VAT taxation against the background of increasing tax pressure led to the weakening of Ukraine's export positions in foreign markets, as well as the manifestation of real threats to the state's food security for certain types of products, especially livestock products.

Therefore, in Ukraine, state support is provided in the context of existing programs on an irreversible and returnable basis. According to the results of the study, the bulk of the funds during 2013-2017 was spent on the maintenance of the department of management of the profile ministry (Table 1).

The data in Table 1 show that in 2017 almost UAH 4.5 billion was allocated to agriculture on a grant basis. However, according to scientists, it will not be sufficient to fully compensate the losses of agricultural enterprises - producers of livestock products from the termination of the special regime of VAT [4].

Absence of adequate compensation for losses of enterprises of the agricultural sector of the agrarian economy of Ukraine - producers of livestock products in 2017 will adversely affect the indicators of development of the livestock industry - first of all, profitability, and as a consequence - the volume of production of livestock products in agricultural enterprises. At the same time, incorrect accrual of the budget subsidy in the "quasi-accumulation" mode of VAT led to the formation of unjustified benefits for certain groups of agricultural producers who are entitled to receive this form of state financial assistance.

Table 1.: Dynamics of financing of agribusiness development programs on an irrevocable basis, mln

Indicators	Years					2017 in %	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2016
Ministry of Agrarian Policy	4761,4	3322,7	885,8	713,2	4018,1	84,39	563,39
Financial support for AIC (agroindustrial complex) activities through cheaper loans			300,0	285,0	300,0		105,26
Financial support for AIC (agroindustrial complex) events	76,8	5,0	5,0	5,0	60,0	78,13	1200,00
Measures to control pests and diseases of agricultural land, plants and animals	25,5					0,00	
Expenditures of the Agrarian Fund related to the objects of the State Property Fund	500,0	100,0	100,0	100,0	51,4	10,28	51,40
Organizing the activities of institutions in the system of agriculture and ensuring the activities of the Agrarian Fund	24,5	16,6	16,1	81,8	92,1	375,92	112,59
Support for the development of hop growing, laying young gardens, vineyards	500,0	100,0			299,3	59,86	
Increase of the authorized capital of NJSC Ukragrolizing for the purchase of technical equipment and its transfer through financing			54,0				
Financial support for the laboratory of quality and safety of agricultural products	9,2					0,00	
State support for livestock development	1239,8	888,0	250,0		170,0	13,71	
Financial support for agricultural producers					4550,0		
Total	7137,2	4432,3	1610,9	1185	9540,9	133,68	805,14

Source: compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

The "quasi-accumulation" mechanism of VAT, introduced as a form of state financial support, starting in 2017, is aimed at compensating industries focused mainly on the domestic market from the cancellation of the VAT special regime. Specificity of the mechanism of "quasi-accumulation" consists in full payment of the amount of VAT generated by the subsidized activities to the budget, with the subsequent return of its part in the form of a budget subsidy in a special mode.

At the same time, in accordance with the provisions of paragraphs 10 and 11 of the Procedure for the allocation of the budget subsidy for the development of agricultural producers and stimulation of agricultural production in 2017, approved by the Cabinet of Ministers Resolution of 08.02.2017 № 83, in determining the amount of the budget subsidy paid in the "quasi-accumulation" mode VAT, calculated "proportionality factor", which is defined as the ratio of the total amount of paid special VAT generated by subsidized types of agricultural activities - to the amount allocated for the corresponding period. from budgetary allocations taking into account the balance of

appropriations of the previous period [5].

In total, more than 2.2 thousand agricultural enterprises were entered in the Register of recipients of budget subsidies, which met the requirements of clauses 16-1.1 and 16-1.2 of Article 16-1 of the Law of Ukraine "On State Support for Agriculture of Ukraine". From them, in fact, they received budget subsidies for at least one month - more than 1.7 thousand agricultural producers, or almost 77% of their total number in the Register of budget grant recipients [6].

Despite the 50% limit for poultry enterprises introduced by the Order, their actual share in the total amount of subsidies paid was 51.7%. As a result, two poultry companies received 44.5% of the total subsidy.

Summarizing the above, in 2013-2017 there is a more than tenfold reduction in agricultural commodity financing on a reciprocal basis, mainly due to the decrease in financing of financial leasing activities and crediting the acquisition of material and technical resources through the Agricultural Fund for agricultural lending. 2).

Table 2.: Dynamics of financing of agribusiness development programs on a turnaround basis, mln

Indicators	Years					2017 in %	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2016
Granting loans to farms	27,9	27,9	25,6	15,8	65,0	233,0	411,4
Financial leasing support	8,8	3,8	3,8	3,8	3,8	43,2	100,0
Formation of State Innovation Fund of Ukraine and purchase of material and technical resources for the needs of agricultural producers	7200,0	1400,0	1400,0	1400,0	773,0	10,7	55,2
Total	7236,7	1431,7	1429,4	1419,6	841,8	11,6	59,3

Source: compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

In recent years, budget support for the development of farms was provided under the special budget program 2801460 "Granting loans to farms". The funds under this program were directed to the farmers mainly for the following purposes: purchase of machinery, equipment; renewal of working capital; production and processing of agricultural products; laying perennial plantations; development of credit and service cooperation.

The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2017" provided for expenditures in the amount of UAH 65 million, of which: UAH 25 million - at the expense of the general fund, and UAH 40 million at the expense of the special fund. In fact, 211 farms benefited from the support, with an average amount of aid per farm per household of UAH 305 thousand [7].

The results of the analysis of instruments of state regulation of agricultural production allow us to distinguish two periods of its implementation: 2008-2013 - orientation to stimulate the increase in agricultural production; 2014 to date - financing has been provided to selected sectors of agriculture, mainly export-oriented and whose production is monopolized. Obviously, maintaining this approach to government support can have a negative impact on the country's food security in the long run.

This is confirmed by the fact that at the present stage, producers of meat and dairy cattle, pigs do not become the objects of state support. There is also no provision for the extension of state support instruments to private farms, which are the main producers of most agricultural products.

An important place in the system of state regulation of food security is the issue of ensuring the quality and safety of agricultural products. Thus, in 2017, Ukraine ranked 8th out of the world with 35 points out of 100 possible [8].

The formation of food stocks is inherent in the national mentality. Thus, 62% of the country's residents prefer to have a certain supply of food at home and periodically make purchases for a long period, and 36% of the population do not form any stocks.

At the same time, it should be noted that it is important to create a culture of nutrition for Ukrainians in the direction of ensuring the quality and safety of food, achieving balanced nutrition, the formation of adequate storage infrastructure, etc., that is, the components in maintaining the health of the nation. It is worth noting that according to the Ministry of Health

January-July 2017 in Ukraine, 90 people were infected with botulism, 9 of whom died. Thus, 120-150 cases of botulism disease are registered annually in Ukraine, of which almost 5% are fatal [9]. Today, outbreaks of acute intestinal infection are spreading. In particular, in the first half of 2017, the State Consumer Service investigated 79 outbreaks of acute intestinal infectious diseases, resulting in the loss of 942 people.

These data suggest that the level of food security in Ukraine is extremely low, which is caused by the lack of effective control over food production. We believe that the main factors that have led to this situation are the imperfect reform of food quality control services and the introduction of a business moratorium.

It should be noted that in Ukraine the Law of July 22, 2014 No. 1602-VII "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Food Products" made a decision to harmonize the legislation of Ukraine on safety and certain indicators of food quality with international documents. In this way, the introduction of a European model based on HACCP procedures was introduced, the permits and procedures absent in the EU were abolished, the European principles of GMO regulation were introduced, and the State Consumer Service was created.

In addition, DSTU 4161-2003 "Food Safety Management System. Requirements" and DSTU ISO 22000: 2007 "Food Safety Management Systems. Requirements for any food chain organization." However, full implementation of food safety management systems in domestic practice has not yet been ensured. In this regard, it should be noted that in the countries of Eastern Europe, enterprises that have not introduced the HACCP system have ceased production activities [10].

Therefore, the HACCP system not only controls the quality and safety of products, but also prevents interruptions and threats to product quality. As of September 20, 18, the HACCP system must operate at facilities that operate in foodstuffs and which do not contain raw ingredients of animal origin (except for small capacity). In view of this, food market operators need to mobilize resources and efforts to implement this system in order to avoid fines and closures that will adversely affect their financial situation.

The need for the introduction of an effective quality control and monitoring system for the quality and biosecurity of agricultural and food production is

demonstrated by the spread of African swine fever (ASF). Yes, there were 163 ASF outbreaks in 2017, compared to 91 in 2016 alone. In comparison, there were 1 ASF outbreaks in 2012 and none at all in 2013. The rapid spread of the disease began in 2014, 16 cases were recorded, and in 2015 - 40 cases [11].

Insufficient implementation of measures to curb the spread of African swine fever (ASF) outbreaks is due to a number of reasons. One of them is that the State Consumer Service is only concerned with the elimination of outbreaks, and instead it is necessary to carry out active work to prevent the spread. The main reason for this situation is unsatisfactory funding (the service was funded by only 30% in 2017). It should be noted that according to the draft state budget for 2018, the State Consumer Service will finance a record 3.2 billion UAH. Of which only \$ 687.2 million will be allocated for anti-epizootic measures.

In 2017, the Verkhovna Rada Committee on Agrarian Policy and Land Relations upheld a bill that forbids peasants from selling pet meat from 2020. This applies to cows, pigs, poultry, rabbits, nutrients. Therefore, peasants will not have the right to kill pets in their yards, but only in slaughterhouses that have special permits. If this requirement is violated, violators are fined up to UAH 850 and destruction of products. However, for domestic conditions, the sale of animal products by households on the retail food markets is perhaps the main sales channel.

We believe that the above requirements of the authorities will adversely affect the development of animal husbandry in general and personal farms, and that this will affect the sale of meat products. This will lead to a decrease in the number of pigs and cows, which will lead to higher prices for dairy products and slaughter products of farm animals.

It is quite obvious that no conditions are currently created for households to ensure that their products meet European standards for quality and safety. In particular, the creation of an extensive system of slaughter points in Ukraine is not ensured.

Research shows that the current state of slaughterhouses for cattle and poultry slaughtering has identified a number of significant problems that need to be addressed at both the local and national levels. Such problems include the lack of specialized technological equipment that provides the proper conditions for receiving and slaughtering livestock and poultry, primary processing and storage, underutilization of available facilities, etc. [12].

It should be noted that the program for the development of slaughter points and accordingly the sources of financing for their creation have not been developed in Ukraine. Therefore, a certain adaptation period should be provided during which a transparent mechanism for the implementation of animal slaughter requirements will be developed.

According to the Association Agreement with the EU, domestic milk processors are required to refuse purchases of dairy raw materials from the population from 1 July 2018, with a transition period until 2022 due to the sanitary requirements for dairy raw materials stipulated in the agreement. About 34% of all milk coming to processing enterprises from agricultural producers of all forms of economic activity and property in Ukraine do not meet these criteria. Almost 85% are from households.

A negative factor should also be noted in the increase in the amount of milk of 2 varieties from agricultural enterprises during the study period by 41.77%, which is evidence of significant problems in quality assurance in dairy cattle breeding farms in the agricultural sector.

In relation to households, it is necessary to start the process of cooperation of highly concentrated personal peasant farms that hold 3 or more heads of cows and to introduce technologies of mechanized milking. It should be noted that the state budget funds of UAH 1 billion are aimed partly at these goals. We believe that a transitional period of 5 years will make it possible to create on the basis of personal peasant farms that contain 3 or more cows of subjects that will specialize in milk production. It is also urgent to set up small milk collection points in the field where it will be cooled.

Consider the following tool for state regulation of food security, namely, price regulation of certain types of food. Thus, since July 1, 2017, the state regulation of food prices in Ukraine has been abolished - that is, food producers are no longer required to declare prices for their products. But it is important to understand that regulating or not regulating, or even declaring retail or wholesale prices is just one of many components of government pricing. Against this background, the experience of integrated pricing in the US, the EU and Japan on foodstuffs is interesting [13].

It should be noted that in 2017 there is an excess of the consumer price index for food and prices for agricultural products compared to the price index of processors (Fig. 1). This fact is evidence of the absence of effective state control over price fluctuations in the Ukrainian food market, in particular, of socially oriented species.

Analyzing the consequences of the government's decision to abolish the regulation of food prices, we consider it premature, since in the conditions of monopolized domestic food market of Ukraine it led to an increase in inflation.

At the same time, the Antimonopoly Committee of Ukraine does not want to admit the above-mentioned obvious phenomenon in the economy of the country. Confirmation of this is not the manifestation of the monopoly agreement in the egg market observed in late 2017 and early 2018. A similar situation is evident in the market for poultry and pigmeat.

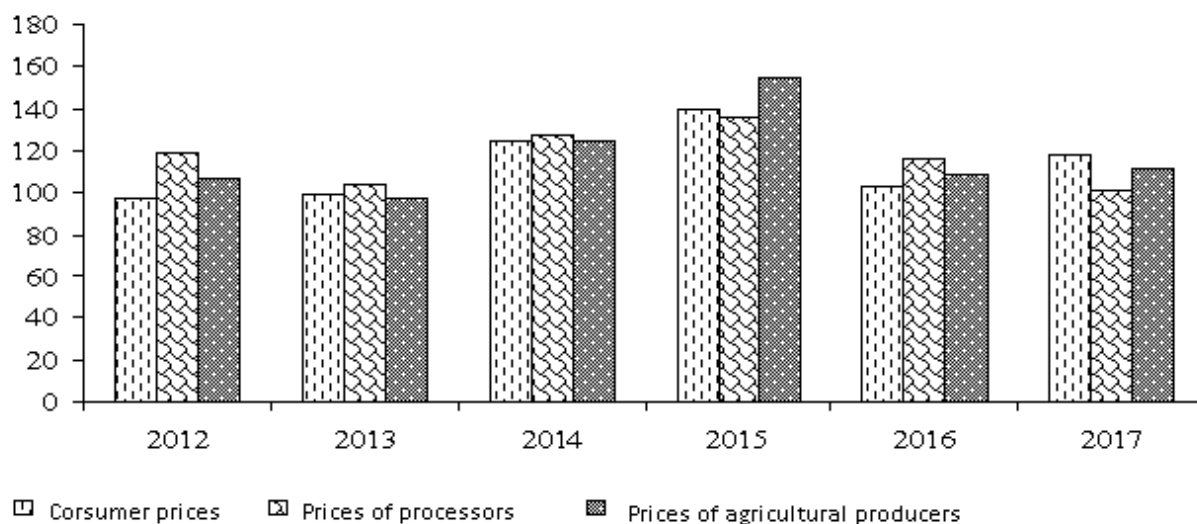

Figure 1: Dynamics of consumer price indices and processors for food and prices of agricultural producers in %

Source: compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

Discussions are now underway among scientists and legislators to reduce food prices by reducing VAT on socially significant food products by up to 7%. As you know, Ukraine is the highest value-added tax rate on food among European countries, which is 20%. For example, in the UK, the standard rate of VAT was 17.5% (tax is levied on entrepreneurs with a turnover of more than £ 45,000 per year), but food is set at zero; in Germany the standard VAT rate is 16% and the reduced rate (for some agricultural products and food) is 7%; in France, the standard VAT rate was 20.6%, while the reduced rate (for a number of agricultural products and food) was 5.5%, or in some cases, agriculture and fisheries were exempt from this tax. In the United States, in some states, food taxes (analogous to VAT) are burdened at reduced rates [14].

The analysis of the above-mentioned bills shows their similarity and orientation, first of all, to vertically integrated structures, which have lost certain financial preferences from the abolition of the special VAT regime, in particular, business entities engaged in the production of pig production, etc.

Conclusions. Assessing the role of the state in maintaining the food security of the country, we can conclude that small measures are being taken to strengthen the quality control of agricultural products and food in the country. However, the financial resources of the state as state support during 2016–2017 are channeled only to a limited range of agricultural producers producing export-oriented products, mainly poultry meat. In addition, the existing mechanism of state support is characterized by its lack of transparency, which prevents access to small and medium-sized agricultural producers.

In our opinion, the main state strategy in the field of food security is: providing the population with the basic types of food of domestic production; state guarantee of

high quality and safety of consumed food; prevention of internal and external threats to food security. In order to eliminate this disparity and ensure food independence, the Doctrine identifies the main directions of public policy and mechanisms for achieving food security, namely: the development of balances of agricultural produce and food, measures and mechanisms to ensure food security that must be prepared simultaneously with the government and executive bodies. state forecasts of socio-economic development of the country, national and regional programs; Increasing the economic accessibility of food for all population groups by systematically reducing poverty, addressing the poorest segments of the population, providing balanced nutrition for preschool and school-age children, pregnant women and breastfeeding women; ensuring the safety and improvement of food quality, compliance of food with the requirements of technical regulations throughout the life cycle, including processing, production, storage, transportation, sale; harmonization of requirements of technical regulations with international requirements, creation of modern instrumental and methodological base, improvement of organizational structure of control over quality and safety of food raw materials and foodstuffs at all stages; implementation of a comprehensive food quality and safety control system at the food industry, development of standardized requirements for food control systems, harmonized with the recommendations of international organizations.

One of the main tasks of food security is not only to achieve and maintain physical and economic accessibility for every citizen of the country of safe food, but also to consume them in volumes and assortments that meet the rational standards of food consumption needed for an active and healthy lifestyle. At the same time, the formation of a balanced healthy

diet requires: development of basic and applied scientific research, introduction of innovative technologies and increase of production of new enriched, dietary and functional foods; development of educational programs for the population on the problems of healthy nutrition as the most important component of a healthy lifestyle with the involvement of the media, creation of special training programs; development of standards of social nutrition and implementation of measures to support it.

Based on the results of the study, it can be argued that an important area of state regulation of food security of the country at the present stage is measures aimed at strengthening the control of quality and safety of agricultural products and food in the country. We believe that in order to address the issue of ensuring food security of the country, it is necessary to take measures to reduce the degree of monopolization of the agricultural food market, as well as to ensure the development of food security forecasts of the country.

Bibliographic references:

1. Zelensky A. Financial support as a basis for increasing the competitiveness of the Ukrainian agricultural sector. *Crisis Management of the Ukrainian Economy: New Challenges: Materials of the Third International Scientific and Practical Internet Conference*. K.: KNEU, 2015. P. 48–52.
2. Prokopenko N.S., Grinenko A. Yu., Korotkova O.V. Tax stimulation of development of agroindustrial complex of Ukraine: monograph. Lviv: League Press, 2013. 190 p.
3. Prokopenko N.S., Fenenko P.A. Taxation of foreign trade of agricultural enterprises. Lviv: League Press, 2013. 192 p.
4. Tulush L.D. Conceptual principles of reform and development of the tax system of agricultural producers. *APK economy*. 2017. № 7. S. 62–75.
5. Tulush L.D., Radchenko O.V. State financial support to the livestock industry in the conditions of reforming special taxation regimes. *Collection of scientific works of Podilsky State Agrarian and Technical University. Economic sciences*. 2016. Vyp. 24 (3). Pp. 219-230.
6. Tulush L.D., Gryshchenko O. Yu. Transformation of high-income households into business entities: fiscal aspects. *APK economy*. 2018. № 1. S. 40–52.
7. The Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2017” Verkhovna Rada Notices, 2017, No. 3, Art. 31
8. World Product Quality Rating: Ukraine has taken 8th place since the end. *AgroReview: Website*. URL: <https://agrorereview.com/news/svitovyj-rejtynh-yakosti-product-ukrayina-posila-8-me-misce-z-kincyua>
9. Ministry of Health: 90 people have fallen ill with botulism this year in Ukraine. *Ukrainian National News: Website*. URL: <http://www.unn.com.ua/en/news/1677442-moz-tsoho-roku-v-ukraini-na-botulizm-zakhvorilo-vzhe-90-osib>
10. Satin Miriam (Ed.). *Quality Enhancement in Food Processing The rough HACCP. Quality Enhancement in Food Processing Th rough HACCP*. Tokyo: Asian Productivity Organization, 2005. 184 p.
11. Vladimir Lapa: If the plague spread continues, we will lose 1.2 million pigs by 2020. *Glaucoma: Website*. URL: <https://glavcom.ua/interviews/volodimir-lapa-yakshcho-tempi-poshirennya-chumi-zberigatimutsya-do-2020-roku-mi-vtratimo-12-milyoni-sviney-400615.html>
12. Svinous I.V., Ibatullin M.I. Organizational and economic principles of the development of points of slaughter of farm animals. *AIC economy and management*. 2015. № 1. P. 29–33.
13. Kirilyuk E.M. *The agrarian market in the conditions of transformation of economic systems: a monograph*. Kyiv: KNEU, 2013. 571 p.
14. Lupenko Yu. O., Tulush L.D. Taxation of agriculture in the conditions of transformation of special tax regimes. *APK economy*. 2016. № 1. P. 5–17.

334.724.4:332

INVESTIGATION OF THE METHODOLOGICAL CONTEXTS FOR SYSTEMATIC ASSESSMENT OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES: A SAFE MEASUREMENT OF THE REGIONAL APPROACH

VIVCHAR Oksana,
Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Security, Law Enforcement Practice
and Financial Investigations Department
Ternopil National Economic University,
Academician of Academy of Economics
Sciences of Ukraine

SUMMARY

This article highlights the main negative factors for ensuring the proper level of economic security of regional enterprises. The structural and logical scheme of the system of economic security of regional enterprises is presented. The economic security of the regional enterprises is evaluated according to the recommendations, adapting them to the enterprises of the region.

Key words: economic security of regional enterprises, complex system of economic security of regional enterprises, strategy of economic security of regional enterprises, economic mathematical model, systems of economic security indices, logit-model.

Introduction. Ensuring an adequate level of economic security for regional enterprises is one of the fundamental principles of their functioning in the context of integration processes. Economic security of regional enterprises is the basis for maintaining stable competitive positions, a prerequisite for the effective functioning and stable development of business entities. Therefore, managing the economic security of regional businesses is a prerequisite for securing business. It should be noted that the efficiency of conducting business activities of regional enterprises is determined by such basic elements as: economic efficiency; social orientation; security.

Analysis of recent research. The problem of economic security of regional enterprises was once considered by B. Andrushkiv, A. Balanda, L. Holovkova, V. Zakharchenko, M. Yermoshenko, H. Pasternak-Taranushenko, S. Pyrozhkova, M. Fleischuk, V. Franchuk U. Shchurko, V. Khrapkina,, foreign researchers D. Becker, Ch. Volen, C. Hantington, L. Honcharenko, M. Hronzona, I. Erlich, R. Inghart, L. Kozhenovski, R. Latov, H. Morhentan, E. Oleinikov, M. Porter, G. Raida, G. Svini, V. Senchahov, L. Fillips and others. Meanwhile, modern methodological aspects of the system assessment of economic security of enterprises in the context of the regional approach remained out of sight of the mentioned scientists.

The purpose of the work is own research of methodological contexts of a system assessment of economic security of the regional enterprises on the basis of application of economic and mathematical modelling, and also conceptual aspects of economic security of the regional enterprises, opening of features of functioning of the economic security system of the regional enterprises, and also allocation of structural elements of working out a strategy in a context of economic security of the regional enterprises.

Research results. Studying this scientific issue, it should be noted that under the economic security of regional enterprises should be understood the state of protection of its resources and intellectual potential

from the existing and potential threats to the external and internal environment of its functioning, which is characterized by high financial performance and the prospect of economic development in the future. Each regional enterprise is a system characterized by the presence of certain links between the elements of this system, so activities aimed at ensuring the economic security of the enterprise should also be systemic.

On the basis of the conducted researches it is established that exactly complex and system approaches to the organization of economic safety of the regional enterprises will provide to the fullest degree its reliable protection. In this context the system can be characterized as a complex of managerial, insurance, legal, economic, security, security, judicial and other measures to protect regional enterprises from illegal encroachments, minimize or prevent material and other losses.

The integrated system of economic security of regional enterprises is a complex of interconnected measures of organizational and legal nature, carried out by special bodies, services, subdivisions of the enterprise, aimed at protecting the vital interests of the individual, the enterprise and the State from illegal actions of real or potential individuals or legal entities, which can lead to significant economic losses and ensure economic growth in the future [4].

The main objective of the economic security system of regional enterprises is to ensure its sustainable and maximum effective functioning, to create high potential for development and growth in the future. In our turn, we will defend the opinion that an important element of the functioning of the economic security system of regional enterprises is its mechanism of security, which is implemented through strategic and operational planning of measures to ensure economic security. Management of the economic security system of regional enterprises are organized actions that ensure the smooth functioning of all services, divisions and employees of regional enterprises in order to prevent or eliminate threats to the activity of the enterprise.

As researches results testify, in system of economic safety of the regional enterprises special application of the block scheme of regulation: progressive management of expenses of the regional enterprises; budgeting; money management; diagnostics of a condition of the enterprises; management of circulating

assets; application of the international standards of security maintenance; tax planning and so forth. On the basis of conducted theoretical researches we have developed and systematized structural and logical scheme of the system of economic security of regional enterprises (fig.1).

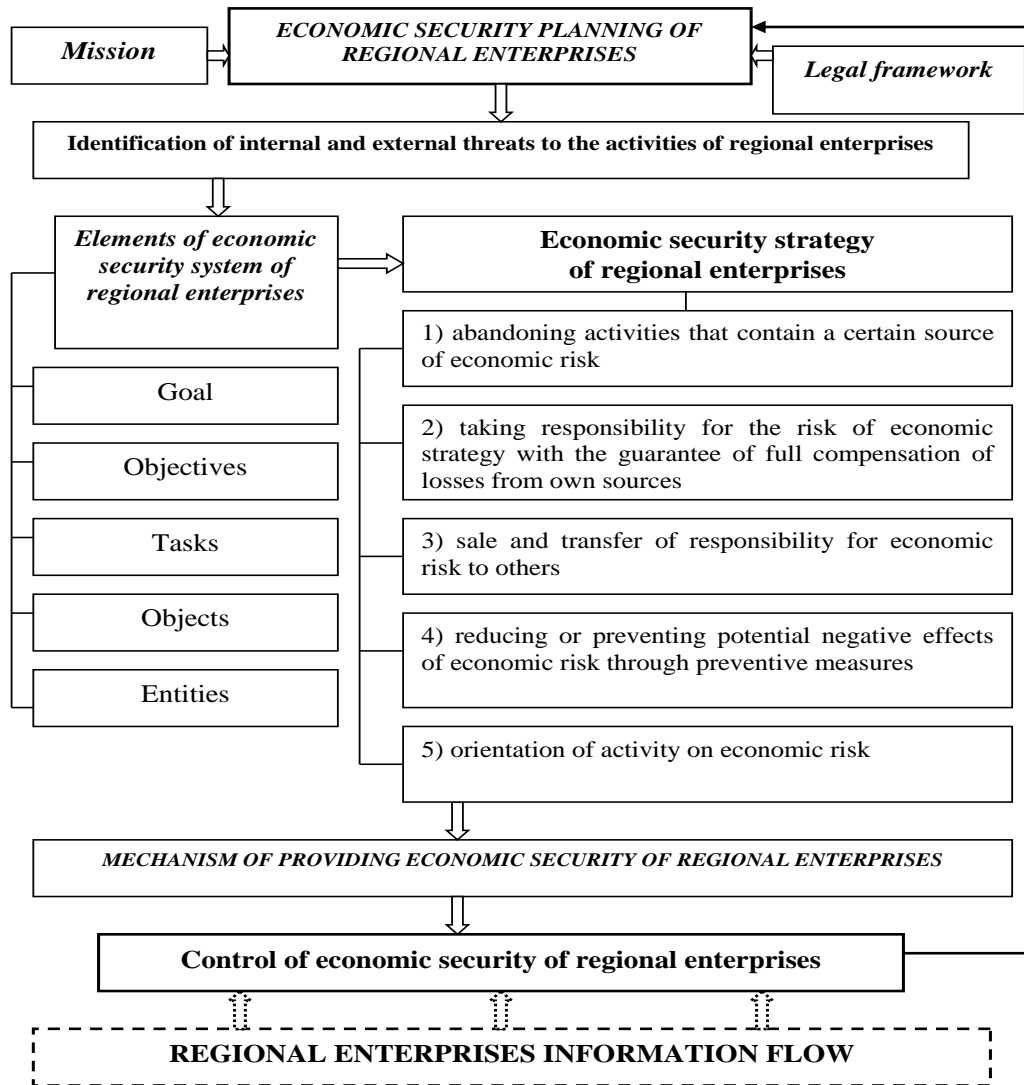

Fig. 1. Structural and logical scheme of economic security system of regional enterprises [author's development]

The pragmatism of the economic security system of regional enterprises requires a correctly chosen method of ensuring the security of entrepreneurial structures, in particular, which should include the collection and processing of analytical information on the experience and measures to ensure security on the basis of international experience of enterprises, analysis, continuous monitoring and forecasting of conditions, threats, dangers and indicators of financial security, development and implementation of necessary measures to support economic security at an appropriate level.

At the same time, it should be noted that the methodology for building the economic security system of regional enterprises covers the following stages:

studying the specifics of doing business at the regional level, the segment it occupies in the market, staffing, as well as acquaintance with staff; analysis of external and internal threats to the economic security of regional enterprises and study of information on crisis situations, their causes and ways of settlement; audit of available means of ensuring security and analysis of their compliance with the identified threats; modeling of a new system of economic security of regional enterprises; development of a plan for eliminating the shortcomings identified during the audit; preparation of proposals on improvement of the system of economic security of regional enterprises (including creation of security service at regional enterprises, if there was no

such service, or security system on its basis, determination of mechanisms of its provision), calculation of all kinds of necessary resources; planning of monthly expenses on strengthening of functioning of the system of economic security of regional enterprises; approval by the management of the model of new system and the budget for its maintenance; formation of the new system of economic security of regional enterprises; evaluation of the efficiency of the existing system, as well as its improvement [4].

The final stage of managing the economic security system of regional enterprises is to control the results obtained and compare them with plans, with the possibility of further adjustment. The main criterion of efficiency of the economic security system management is the assessment of the economic condition of regional enterprises and their financial stability. Definition of the system of indicators to assess the effectiveness of the economic security system management of regional enterprises and will be the direction for further research.

It should be noted that the economic security of regional enterprises is achieved through the implementation of a single, coherent, balanced, coordinated system of measures adequate to internal and external threats. Without the creation of a single system of economic security of regional enterprises it is impossible to achieve a way out of the crisis, stabilize the economic situation and create an effective mechanism for functioning of production and economic systems. Thus, from the practical point of view, the system of economic security of regional enterprises will be effective if the strategy and tactics are defined. The strategy of economic security of regional enterprises presupposes definition of goals and tasks of the system of economic security, directions of their solution, as well as forms and ways of application of corresponding forces and means, possibility of their regrouping, creation of necessary reserves for neutralization and localization of possible threats. The tactics of economic security of regional enterprises is the most flexible part of the system of financial and economic security, which changes depending on the impact of internal and external threats, changes in the priority of economic interests and etc.. The complexity and variability of the economic and social situation requires the application of various tactical measures to ensure the economic security of regional enterprises. It is important to distinguish clearly between strategic goals and tactical measures.

In our turn, we will defend the idea that the implementation of an effective economic security strategy is an important part of the economic security system of regional enterprises. The economic security strategy of regional enterprises should include: characterization and classification of internal and external threats to economic security; identifying and monitoring factors that undermine the sustainability of an entity's financial position; definition of criteria and parameters that characterize economic interests and meet the set requirements; the formulation of economic policy and the necessary mechanism that eliminates or

facilitates the factors that undermine the stability of the economic security system; basic directions of economic security; management of the economic security system, coordination of activities and governance for ensuring economic security at all levels.

In such conditions, organizational measures ensuring the implementation of the economic security strategy of regional enterprises are: 1) creation of a coordination center headed by the head of the organization, the operational body of which is the security service; 2) development and approval by order of the enterprise of the normative and methodical support of the strategy; 3) resource provision and targeted use of resources.

It should also be noted that all managerial decisions in the field of ensuring protection of economic interests of regional enterprises from external and internal threats are interrelated and have a direct or indirect impact on the results of its activities. Protection is conditioned by the ability of the enterprise management bodies at the appropriate levels: to ensure the sustainable economic development of regional enterprises; to neutralize the negative impact of the economic crisis; to form an adequate system of accounting of financial flows and strengthen the operational efficiency of the control system; to ensure the protection of information confidentiality, which is a trade secret, etc. In general, modern industrial and economic systems should manage financial risks that arise from various destabilizing factors. To ensure the economic security of regional enterprises and the ability to predict risks at the enterprise there should be an effective system of economic security management of enterprises as a whole [1, 195].

Therefore, it is an urgent task at regional enterprises to develop an effective economic security development strategy, characterized by close interconnection and interdependence of its individual components, so when making managerial decisions one must take into account this interplay of one factor on the other.

Continuing the logic of our study, it should be noted that the systematic assessment of the economic security of regional enterprises is characterized by a set of conditions and factors under which the protection of economic interests is ensured [3, 40]. The level of economic security of regional enterprises is characterized by many indicators. Assessment of the economic security of enterprises is carried out through a system of criteria and indicators. Economic security criterion of the regional enterprises is a measure of the state of an entity in terms of compliance with the actual indicators of its activities predetermined indicators that reflect the essence of economic security.

In this case, the general task of forming an assessment of the economic security of the system is to develop such an assessment, by means of which in the process of the system's operation there is a quantitative threat of the system's destruction in order to take timely measures to prevent it. Such an assessment can be obtained using the parameters of the system trajectory in the form of functionality:

$$J_{\sigma} = J_{\sigma}(t, s, u, \sigma, \xi), \quad s \in S, \quad u \in U, \quad \sigma \in \Sigma, \quad \xi \in \Xi \quad (1)$$

The principal scheme of formation of the security index J_{σ} on the basis of all information flows in the system is shown in Fig. 2.

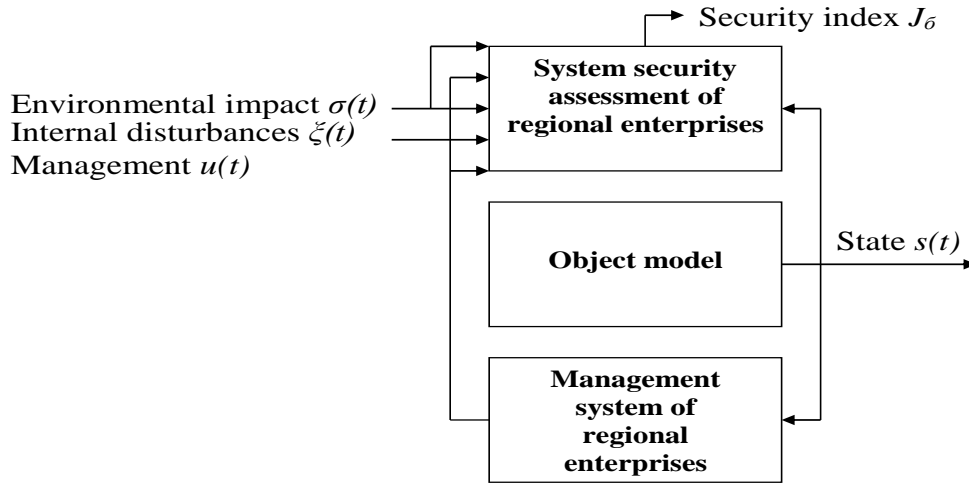

Figure 2. Scheme of formation of economic security assessment of regional enterprises

[Adapted by the author based on [2]]

To find it, divide the system state space into two areas describing the full set of all system states:

$$S = S_o \cup S_{\sigma}, \quad (2)$$

where S_o is a set of dangerous states of existence of the system;

S_{σ} is a set of all safe states.

Then the problem consists in constructing the set S_b , which in turn means the need to find the boundary of this set G_b , which contains all the information about the security of the system. In this case, the G_b security indicator is a measure of the deviation of the current state of the system S from the G_b boundary.

The following scheme was used for the analysis of economic security of regional enterprises in the Ternopil region (Fig.3).

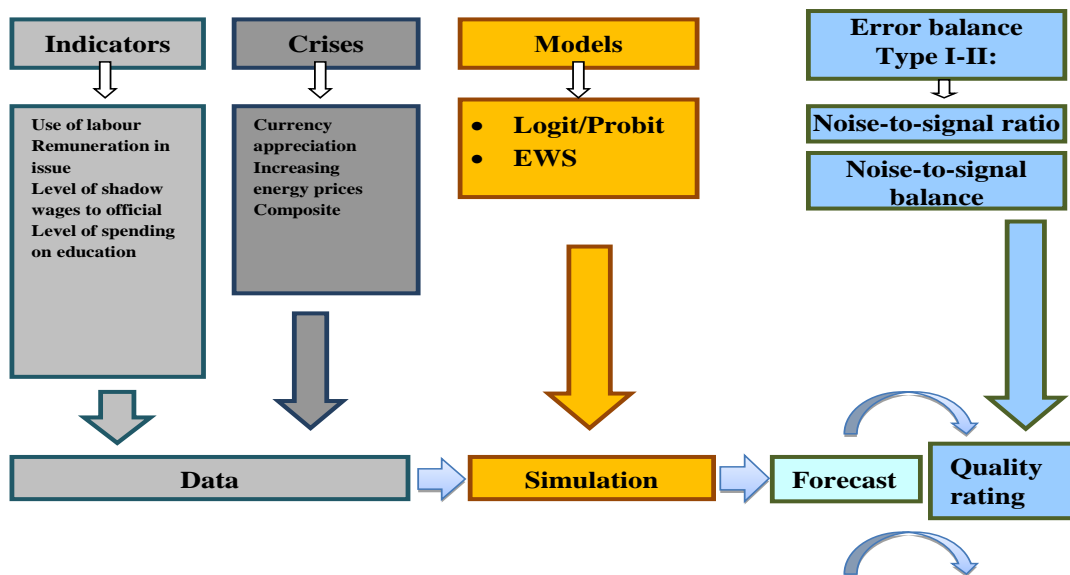

Figure 3. Generalized scheme of analysis of economic security indicators of regional enterprises

[adapted by the author based on [2]]

As can be seen from Fig. 3, for the assessment of economic security of regional enterprises, indicators

were selected that characterize economic security in different spheres of activity of enterprises according to the recommendations, adapting them to enterprises of Ternopil region. For each indicator, a matrix of values with enterprises and index values by years was generated. Filling in the matrix of indicators is different, because not all regional enterprises could obtain certain index values.

To assess the economic security of regional enterprises, a multidimensional logit model, a binary choice case, was selected. The model does not take into account group effects, i.e. there is no fixed effects analysis.

Multidimensional logit model for binary choice case:

$$Y_{it}^* = \beta' \cdot x_{it} + \varepsilon_{it},$$

$$Y_{it} = \begin{cases} 0, & \text{when } Y_{it}^* \leq 0, \\ 1, & \text{when } Y_{it}^* > 0, \end{cases} \quad (3)$$

where Y_{it}^* a binary dependent variable that takes on the value 1 if, at time t at the regional enterprise, there is a crisis, and 0 otherwise;
 x_{it} explanatory variables;
 ε_{it} accidental error, $t = 1, \dots, T_i$, a $i = 1 \dots n$.

In formula (4), we provide the logistic probability distribution function.

$$F(\beta' x_{it}) = \Pr(Y_{it} = 1 | x_{it}, \beta) = \frac{e^{\beta' x_{it}}}{1 + e^{\beta' x_{it}}}, \quad (4)$$

Parameter evaluation by the method of maximum reliability formula (5):

$$\ln L = \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^n [Y_{it} \ln \{F(\beta' x_{it})\} + [1 - Y_{it}] \ln \{1 - F(\beta' x_{it})\}] \rightarrow \max. \quad (5)$$

Interpretation of coefficients:

where "+" - variable increases => the probability of crisis increases; "-" - variable increases => the probability of crisis decreases; - the coefficient shows the impact of changes in the exogenous variable on the $\ln[Y_{it}/(1 - Y_{it})]$.

To avoid cross-effects when not as the variable itself affects the likelihood of a crisis:

- for the first regression group, all observations after

the first year of crises are excluded from the sample;
 - for the second group of regressions the sample was taken according to the same principle: all observations after the first year of the crisis were excluded and then all observations after the end of the crisis were attached to it, i.e. All data were used except for the crisis years after the first year of the crisis in Table 1, respectively, the results of scientific research were formed by the following formulas (6; 7).

$$X_{it}'\beta = +0.037 \cdot \text{ICr1} + 0.016 \cdot \text{Cr2} - 0.034 \cdot \text{ICr3} - 0.032 \cdot \text{Cr4} + 0.006 \cdot \text{ICr5} + 0.016 \cdot \text{ICr6} - 0.254 \cdot \text{ICr7} + 1.13 \cdot \text{ICr8} - 0.126 \cdot \text{ICr9} + 0.024 \cdot \text{IL1} + 0.024 \cdot \text{IL2} - 0.021 \cdot \text{IL3} + 0.017 \cdot \text{IL4} + 0.008 \cdot \text{IL5} + 0.106 \cdot \text{IV1} + 0.027 \cdot \text{IV2} - 0.032 \cdot \text{IV3} + 0.036 \cdot \text{IV4} + 0.004 \cdot \text{IV5} + 0.003 \cdot \text{IV6} + 0.235 \cdot \text{IV7} - 0.565 \cdot \text{II1} + 0.253 \cdot \text{II2}, \quad (6)$$

$$X_{it}'\beta = +0.038 \cdot \text{ICr1} + 0.014 \cdot \text{Cr2} - 0.034 \cdot \text{ICr3} - 0.032 \cdot \text{Cr4} + 0.005 \cdot \text{ICr5} + 0.017 \cdot \text{ICr6} - 0.252 \cdot \text{ICr7} + 1.12 \cdot \text{ICr8} - 0.124 \cdot \text{ICr9} + 0.022 \cdot \text{IL1} + 0.025 \cdot \text{IL2} - 0.021 \cdot \text{IL3} + 0.017 \cdot \text{IL4} + 0.008 \cdot \text{IL5} + 0.107 \cdot \text{IV1} + 0.027 \cdot \text{IV2} - 0.032 \cdot \text{IV3} + 0.036 \cdot \text{IV4} + 0.005 \cdot \text{IV5} + 0.006 \cdot \text{IV6} + 0.234 \cdot \text{IV7} - 0.563 \cdot \text{II1} + 0.251 \cdot \text{II2} \quad (7)$$

Based on our research, we have drawn the following conclusions: the economic security of regional enterprises is declining in an unstable economic environment, with low GDP growth and high inflation;

rising exchange rates increase the likelihood of crisis at regional enterprises; the enterprises of the Ternopil region mainly produce products for the consumer sector, so the factors are decisive.

Table 2 - Name of enterprises for calculating the economic and mathematical model of the economic security system indexes of regional enterprises

C_Raj	Kod	Name
18	1268934	LLC "TERNOPILBUD"
16	14338122	BILLERBECK UKRAINE FEATHER AND DOWN FACTORY LIMITED LIABILITY COMPANY
18	25345757	LLC "DOBROBUD"
16	25347839	PJSC "AGRO-PRODUCT"
18	30356917	OJSC "TERNOPIL Dairy PLANT
3	30811896	BUCHACH CHEESE MAKING PLANT PRIVJSC
18	30836947	LIMITED LIABILITY COMPANY "TERNOPILKLIBPROM"
18	32549732	LIMITED LIABILITY COMPANY "TORHOVA HRUPA "ARS-KERAMIKA"
18	34473655	LIMITED LIABILITY COMPANY "TERMOBUD PLIUS"
18	14338122	LIMITED LIABILITY COMPANY "ZAKHIDSYR"
15	35907603	LIMITED LIABILITY COMPANY "TEMA-OPILLIA"
18	37556849	LIMITED LIABILITY COMPANY "AGROCENTR-GALYCHYNA"
18	38155346	TERNOPIL BRANCH "LATONA" OF THE LIMITED LIABILITY COMPANY "KOTOVSKYI VYNZAVOD"
3	25347147	TERNOPIL REGIONAL CONSUMER SOCIETY ASSOCIATION
18	33536885	LIMITED LIABILITY COMPANY "T-PC"
18	18365132	LIMITED LIABILITY COMPANY "MOVING MECHANIZED COLUMN"
18	24478194	LIMITED LIABILITY COMPANY "GAS EQUIPMENT PLANT ALFA-HAZPROMKOMPLEKT"
18	36381455	LIMITED LIABILITY COMPANY "IMPULS"
15	27932542	LIMITED LIABILITY COMPANY "AHROSERVIS"
18	33473950	State Enterprise "Ternopil forestry"
18	293463452	LIMITED LIABILITY COMPANY "SERVIS"
15	34793215	LIMITED LIABILITY COMPANY "PROFI-TREID"

[Composed by the author]

Then there was a global assessment of the impact of indices on the economic security of regional enterprises with the help of logit and probit-functions.

When checking for stationarity, the variables were non-stationary: ICr1, ICr2, ICr7, IL1, IL6, IV7. The stationarity of a variable indicates that it is predictably changing over time. Non-stationary factors need to be

further investigated since no direct dependence on economic security is established because it is impossible to predict their change in time with a high degree of certainty.

When checking for stationarity, the variables ICr1, ICr2, ICr7, IL1, IL6, IV7 were non-stationary.

The linear form of the model is as follows (Fig. 4).

Conditional fixed-effects logistic regression	Number of obs	=	294
Group variable: IDCode	Number of groups	=	27
	Obs per group: min	=	6
	avg	=	10.9
	max	=	14
Log likelihood = -62.693942	LR chi2(5)	=	31.58
	Prob > chi2	=	0.0000

Y2	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
DIL1	-9.77678	5.781843	-1.69	0.091	-21.10899 1.555424
ICr10	-.1416409	.0484753	-2.92	0.003	-.2366507 -.0466311
IL7	.0065406	.0027356	2.39	0.017	.0011789 .0119023
IV1	-.7645714	.28408	-2.69	0.007	-1.321358 -.2077849
IV4	.0296845	.0110367	2.69	0.007	.0080531 .051316

Figure 4: Results of the linear model form for non-stationary factors of regional enterprises

[Calculated by the author]

When evaluating the selected indices and activities of regional enterprises of Ternopil region it is established that the determining factors are the socio-economic situation in the country. For companies, important factors for development are effective advertising and long-term stay in the market with support for their products.

Conclusion. Without pretending to be a comprehensive systematic assessment of economic security, it should be concluded that the necessary conditions for the formation of an effective system of economic security of regional enterprises are: increasing the level of protection of entrepreneurship by

strengthening the responsibility of the state (legal, judicial, institutional, etc.) to the subjects of economic activity; the effectiveness of business support policies; implementation of adaptive security management systems; ensuring internal balance of the main economic parameters of regional enterprises; strategic orientation for long-term and sustainable development.

Meanwhile, it should be noted that it is the development and implementation of an effective strategy of regional enterprises that will prevent damage from negative impacts on its security in various aspects of financial and economic activities, as well as ensure control and balancing of revenues and expenditures.

Bibliographic references:

1. Vivchar O. I. Management of economic security of enterprises: socio-humanitarian contexts: monograph. Ternopil: FOP Palianytsia V. A., 2018. 474 p.
2. Hryhoruk P. M., Khrushch N. A. Methodological bases for modeling the system of financial and economic security in the conditions of uncertainty and multidimensionality of market environment // Scientific Journal of Mukachevo State University. 2017, pp. 204–198.
3. Zhyvko Z. B. The mechanism of management of the enterprise economic security system. Uzhgorod University Scientific Journal. 2014, pp. 37-42.
4. Korobchynskiy O. L. The method of forming the system of economic security of the enterprise. Actual problems of economy. - 2009. - № 4. - pp. 41-45.

005.95/96:334.7

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕЙ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ

ГУСЕЙНОВ Игорь,

докторант,

Академия Экономических Знаний Молдовы (ASEM)

guseinov.igor@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье была рассмотрена система стратегического планирования на микроуровне, роль и место в стратегической иерархии стратегии управления персоналом. Были рассмотрены элементы и этапы процесса стратегического планирования в организации, а также система взаимосвязей между функциональными и общими стратегиями.

Ключевые слова: стратегический менеджмент, общая и функциональные стратегии, стратегия управления человеческими ресурсами, организация.

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY IN THE CONTEXT OF THE GENERAL STRATEGY OF THE ORGANIZATION

GUSEINOV Igor,

PhD student,

Academy of Economic Studies of Moldova

guseinov.igor@gmail.com

SUMMARY

In this article, it was examined the system of strategic planning at the micro-level, role and place in the strategic hierarchy of strategy of human resource management. It was considered elements and stages of the strategic planning process in the organization, and the system of relationships between functional and general strategies.

Key words: strategic management, general and functional strategies, human resources management strategy, organization.

Введение. В настоящих условиях, когда имеется большая зависимость от внешних факторов, быстроменяющегося и мобильного общества, условий и требований рынка, к управлению отечественными предприятиями требуется внедрение новых подходов.

Наблюдается образование определенного разрыва между макроэкономической системой, изменений поведенческой культуры общества, рынка и системой менеджмента предприятий. Данные обстоятельства требуют разработки новой методологии и методов стратегического управления на микроуровне. Безусловно, происходящие изменения на макроуровне не могут не отразиться на уровне предприятия.

Современные условия диктуют необходимость в использовании более сложного инструмента стратегического менеджмента. Рассматривая организацию как систему, состоящую из взаимосвязанных между собой элементов, потребность в системном подходе стратегического управления является первостепенно важной.

Одна из важных функций обеспечивающая конкурентоспособность организации является система стратегического планирования.

Система стратегического планирования организации состоит из множества подсистем. В данной статье остановимся на стратегии управления человеческими ресурсами, её роли и месте в контексте общей стратегии.

Материалы и методы. При написании статьи были использованы научные работы ученых и исследователей в области менеджмента и экономики, которое особое внимание уделили важности стратегическому менеджменту на микроуровне и роли человеческих ресурсов в контексте общей стратегии.

Роль человеческих ресурсов, а также стратегии управления человеческими ресурсами в общей стратегии организации на актуальном этапе в Республике Молдова было изучено, используя различные методы исследования, включая: комплексный, аналитический, сравнительный метод и анкетирование.

Эмпирические данные являлись основными показателями для составления основных выводов.

Результаты исследования. Стратегический менеджмент представляет собой подсистему управления организацией, деятельность которой направлена на непрерывный стратегический анализ, своевременное реагирование на внутренние и внешние изменения, на постановку и достижение целей организации.

Согласно определению Р. Дафта «стратегический менеджмент — это комплекс решений и действий по формулировке и внедрению стратегии, призванной обеспечить компании наилучшее конкурентное положение во внешней среде и достижение поставленных целей» [2, с. 285].

Стратегия организации является инструментом, позволяющим выработать и внедрить набор целей и

задач. Насколько данный инструмент будет эффективным, системным и адаптирован под релевантные условия функционирования, будет зависеть и успех деятельности организации.

Процесс стратегического планирования является сложным и комплексным процессом, направленным на разработку и имплементацию программ и планов нацеленных на достижение стратегических задач.

Общепринято выделять три организационно-иерархических уровня стратегии: корпоративный, деловой (бизнес-единицы) и функциональный. На предприятиях с диверсифицированными сферами деятельности иерархия может иметь и четвертый уровень (оперативная стратегия). Дизайн стратегического планирования (количество уровней, типы стратегий) зависит от специфики деятельности и размера организации.

Если корпоративная и деловая стратегия определяет общие направления развития организации и подразделений, то функциональные стратегии призваны обеспечить жизненно важные функции: производство, финансы, маркетинг, человеческие ресурсы и др.

На отечественных предприятиях, в частности осуществляющих свою деятельность на территории АТО Гагаузия Республики Молдова, в основном встречается система из двухуровневых стратегий: общая и функциональные. На существующий дизайн системы стратегического планирования прямое влияние возымел размер организации. Для данной территории характерно абсолютное преобладание микро-, малых и средних предприятий. Согласно официальным статистическим данным их доля составляет 96,3% от общего количества предприятий [3].

Набор функциональных стратегий носит индивидуальный характер для каждой организации. Но стратегия управления человеческими ресурсами является необходимой и имеет первостепенное значение для всех организаций. Не стоит забывать о том, что главное богатство организации является человек и собственно люди управляют людьми и делают для людей. Именно человек является системообразующим элементом и фактором в деятельности организаций, а управление человеческими ресурсами играют системообразующую функцию в реализации общей стратегии.

Уокер (Walker, 1992) указывает на то, что стратегии управления человеческими ресурсами нужно классифицировать как функциональные, подобно стратегиям в таких сферах, как финансы, маркетинг, производство и информационные технологии.

Согласно утверждениям М. Армстронг особенностью стратегий управления человеческими ресурсами заключается в том, что они тесно связаны со всеми остальными стратегиями в компании. Управление людьми не выделяется в отдельную функцию, а представляет собой способ, посредством которого осуществляются все деловые стратегии

компании [1, с. 60].

В рамках данного исследования, был проведен опрос среди 17 предприятий, осуществляющих свою деятельность на территории АТО Гагаузия Республики Молдова. 88,2% из опрошенных менеджеров предприятий признаются, что стратегия управления человеческими ресурсами не синхронизируется с общей стратегией развития, либо вовсе отсутствует.

Эмпирические данные, полученные в организациях осуществляющих свою деятельность на территории АТО Гагаузия Республики Молдова, указывают на недостаточное внимание управлению синергизмом.

Разработка функциональных стратегий независимо друг от друга и отсутствие эффективных систем установки целей также являются проблемами молдавских организаций.

Для обеспечения синхронизации стратегий и системно – синергетического эффекта необходимо

выработать соответствующую систему взаимосвязей между функциональными и общей стратегиями на всех её этапах.

Также стоит признаться, что стратегические направления являются декларативными и не изложены в виде рабочего документа. Даже в тех случаях, где имеется прописанная стратегия, она не является документом для руководства.

На наш взгляд, стратегия управления человеческими ресурсами не находится на одном уровне с остальными функциональными стратегиями, а имеет особое место в иерархии стратегий.

Стратегия управления человеческими ресурсами рассматривается в качестве функциональной стратегии с определенными особенностями, которая должна быть интегрирована в общую стратегию, обеспечивая человеческими ресурсами выполнение производственной, маркетинговой, финансовой и других функциональных стратегий (рис. 1).

Рис. 1. Система стратегического планирования на микроуровне

Источник: разработан автором

Учитывая, что главным активом предприятия является человек, то и реализация функциональных стратегий зависит от человека – как ресурс. В каждой функциональной стратегии неотъемлемым элементом является человеческий фактор. От эффективности формирования трудового коллектива будет зависеть исполнение других функциональных стратегий (как правильно и своевременно был подобран и подготовлен персонал, развитие человеческого капитала и т. д.). Невозможно достигнуть целей установленных в

производственной стратегии (например, увеличение производительности труда) без гармонизации её со стратегией управления человеческими ресурсами. Такой элемент – как человеческий фактор, является пунктом соприкосновения всех функциональных и общей стратегий.

На рисунке 1 указаны элементы системы стратегического планирования организации и система взаимосвязей. Разработка общей стратегии организации придерживается принципа «сверху – вниз» и имеет определённый алгоритм

взаимодействия элементов:

1. Первый этап заключается в формировании основных направлений, установок и целей общей стратегии организации.

2. На базе разработанного проекта общей стратегии начинается процесс фрагментации на необходимое количество функциональных стратегий.

3. После формирования функциональных стратегий разрабатывается стратегия управления человеческими ресурсами, которая является обязательной комплементарной стратегией и неотъемлемым звеном в деятельности стратегического планирования организаций. Стратегия управления человеческими ресурсами призвана обеспечить релевантное количество и качество человеческих ресурсов, интегрирование многочисленных организационных аспектов, выработку гармонизированной системы связей, целеполагания и комбинаций элементов организации.

4. На данном этапе имеет место согласование и, по необходимости, корректировка функциональных стратегий, с учетом возможностей человеческих ресурсов предприятия. Одновременно стоит отметить важность стратегического соответствия и интеграции комплементарных стратегий. Успех достижения целей общей стратегии организации во много зависит от уровня согласованности, координаций и взаимодействий функциональных и деловых стратегий.

5. Завершающий этап обеспечивает координацию и синергию систем сбалансированных показателей между функциональными стратегиями,

стратегией управления человеческими ресурсами и общей стратегией.

Стратегическое планирование является непрерывным процессом. После всех обозначенных этапов происходит постоянная корректировка и координация целей, подцелей, задач, оценка результатов, разработка планов, программ и других мероприятий, необходимых для эффективного стратегического менеджмента.

Выводы. Таким образом, под влиянием постоянно стремительно меняющейся внешней и внутренней среды, система стратегического планирования не может быть статичным и консервативной.

Во-первых, изменения условий внешней среды влияют и на изменения элементов стратегического планирования и иерархического расположения. Стратегия управления человеческими ресурсами является функциональной стратегией с особой ролью и особым местом в иерархии стратегий.

Во-вторых, изменение внутренних факторов и неэффективное управление процессом стратегического менеджмента отечественных организации, приводит к необеспечению координации и синергии функциональных и общей стратегий. Именно стратегия управления человеческими ресурсами обеспечивает необходимую координацию между различными стратегиями и интегрирование в общую стратегию организации.

От эффективного управления человеческими ресурсами зависит успешность в достижении поставленных целей во всех стратегиях, включая общую стратегию развития организации.

Библиографические сноски:

1. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами. – М: Инфра-М, 2002, ISBN: 5-16-001192-7 (рус.), ISBN: 0-7494-3331 (англ.), - 328 с.
2. Дафт Ричард Л. «Менеджмент», - СПб.: ПИТЕР, 2006, ISBN: 5-94723-014-3, - стр.285.
3. https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/60%20Statistica%20regionala/60%20Statistica%20regionala_24%20ANT_ANT030/ANT030190reg.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774 (vizitat 22.07.2020).

378.091:004.6

РОЛЬ МЕТОДА ПРОЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ЛОГИЧЕСКИХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ ПО ПРЕДМЕТУ «ПОДДЕРЖКА БАЗ ДАННЫХ»

ПАСЕЧНИК Ирина,

преподаватель предметов информатики,

Центр передовых технологий в области информатики и информационных технологий

АННОТАЦИЯ

В современном обществе применение компьютеров становится повсеместным и незаменимым. В процессе обучения студентов специальности «Администрирование баз данных» важную роль играют общепрофессиональные и специальные дисциплины. В статье представлен анализ анкетирования использования метода проектов при изучении предмета «Поддержка баз данных». В анкетировании участвовали 3 группы учащихся СЕІТІ: Р-1824R (2019 год), Р-1733R (2018 год) и Р-1642R (2017 год).

Ключевые слова: компьютер, базы данных, применением информационных технологий, ученики, учебная деятельность.

THE ROLE OF THE PROJECT METHOD IN THE DEVELOP OF LOGICAL AND PROFESSIONAL SKILLS IN THE "DATABASE ASSISTANCE"

PASECINIC Irina,
Professor in computer science disciplines,
Center of Excellence in Informatics and Information Technologies

SUMMARY

In modern society, the use of computers is becoming widespread and indispensable. In the process of training students of the specialty "Database Administration" an important role is played by general professional and special disciplines. The article presents an analysis of questionnaires on the use of the project method in the study of the subject "Database Support".

The survey involved 3 groups of CEITI students: R-1824R (2019), R-1733R (2018) and R-1642R (2017).

Key words: computer, database, application of information technology, students, educational activities.

ВВЕДЕНИЕ. В современном обществе применение компьютеров становится повсеместным и незаменимым. Происходит процесс информатизации общества – создание общества, где большинство работающих занято обработкой информации и применением информационных технологий.

В связи с широким внедрением компьютеров во всех областях человеческой деятельности, доступностью ПК для большинства населения и обязательной компьютерной специализации профессионального учебного заведения.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ. В процессе обучения студентов специальности «Программирование и анализ программных продуктов» и «Администрирование баз данных» важную роль играют общепрофессиональные и специальные дисциплины, которые определяют круг знаний, навыков и умений, необходимых для дальнейшей деятельности выпускника. Основные знания и навыки закладываются в процессе изучения таких дисциплин, как «Операционные системы», «Основы алгоритмизации и программирования», «Поддержка баз данных», «Реализация языка SQL», «СУБД».

Изучение дисциплины «Поддержка баз данных» содействует дальнейшему развитию таких умений, как:

- поиск информации в различных источниках,
- системный анализ информации,
- логическое обоснование своих действий,
- символическое представление своих мыслей и взглядов,
- моделирование, прогнозирование,
- организация собственной и коллективной деятельности.

Особое внимание следует обратить на то, что основной акцент делается на получение учащимися практических навыков и умений, необходимых в профессиональной деятельности [1].

Одним из ведущих методов учебной деятельности является метод проектов. Он дает

возможность достигать дидактические цели через разработку проблемы, которая должна будет завершиться вполне реальным практическим результатом. Одно из важных предназначений метода является предоставление учащимся возможности самостоятельно приобретать компетенции в процессе решения практических задач, которые требуют интеграции знаний и логических навыков из разных предметных областей.

В настоящее время современный педагог понимает, что при обучении учащихся применение только традиционных методов преподавания с каждым разом все меньше приводит к желаемым результатам. Пришло время, когда нужно поменять представление о роли преподавателя в учебном процессе. Ему нужно выступать не как источник информации, а как организатор деятельности учащихся. Также современная концепция образования в центре учебной деятельности воспринимает человека как уникальное явление природы, которого нужно завлечь в такую деятельность, где она будет способствовать формированию в нем творчески активной личности, развивала бы в нем творческие начала и, сохраняла бы его индивидуальность и неповторимость.

Считается, что учащийся вырастает в специалиста и достигает вершин профессионального мастерства не в том случае, когда ему об этом рассказывают или показывают, не в том случае, когда его принуждают учиться, а если он, исходя из своих внутренних потребностей, своих мотивов, наравне с преподавателем участвует в процессе своего обучения. Такая совместная деятельность мотивирует внутреннюю активность студента [2].

Обучение процессу проектирования базы данных очень кропотливый и долговременный труд, который требует умения сконцентрироваться и настойчиво идти к поставленной цели. Поэтому

появляется необходимость в поиске самых эффективных форм и методов обучения. Таким образом, одним из ведущих методов учебной деятельности является метод проектов. Данный метод развивает познавательные, творческие навыки учащихся, умения самостоятельно конструировать свои знания и ориентироваться в информационном пространстве. Проект является моделью, прототипом, прообразом какого-либо объекта или вида деятельности. Планируя проект, преподаватель как будто заглядывает в будущее, он представляет нечто, что учащийся может разработать, при этом затратив определенные усилия [3]. Деятельность над каким-либо проектом включает установленные этапы создания проекта, которые необходимо спланировать для получения наибольшей эффективности проектной работы.

Создавая проект, обучающиеся придерживаются следующих этапов:

- выбор темы проекта;
- постановка цели и задачи проекта;
- поиск необходимой информации;
- выбор программного обеспечения;
- выполнение проекта;
- анализ проектной работы;
- оформление результатов.

Деятельность над учебным проектом дает

возможность превратить учебный процесс из скучной принудилочки в результативную созидательную работу. Приступая к работе, учащиеся должны обладать необходимыми знаниями, умениями и навыками в содержательной области проекта. Им потребуются до определенного момента сформированные специфические умения и навыки для самостоятельной работы. В ходе проекта преподаватель может дать учащимся свежие знания, но только в момент их востребованности обучающимися. Обучающиеся развивают свои коммуникативные навыки. Положительная мотивация к обучению, формируемая при использовании метода проектов подталкивает учащихся к настойчивости в достижении целей [4].

Анализ использования метода проекта. Для анализа использования метода проектов при изучении предмета «Поддержка баз данных» была создана специальная анкета. В анкетировании участвовали 3 группы учащихся Р-1824R (2019 год), Р-1733R (2018 год) и Р-1642R (2017 год), которые изучали предмет на втором курсе (год изучения предмета указан для каждой группы) в 1 семестре.

Анкетирование проводилось на последнем занятии изучения предмета.

Результаты анкетирования представлены ниже:

1. Вопрос. „Как протекал учебный процесс с использованием метода проекта?“:

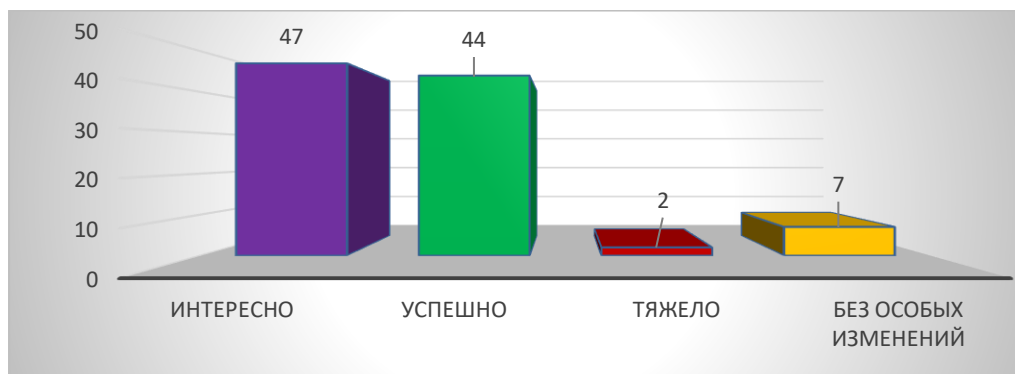

Рис.1. Как протекал учебный процесс с использованием метода проекта?

2. Вопрос. „Как изменился уровень мотивации приобретения новых знаний?“:

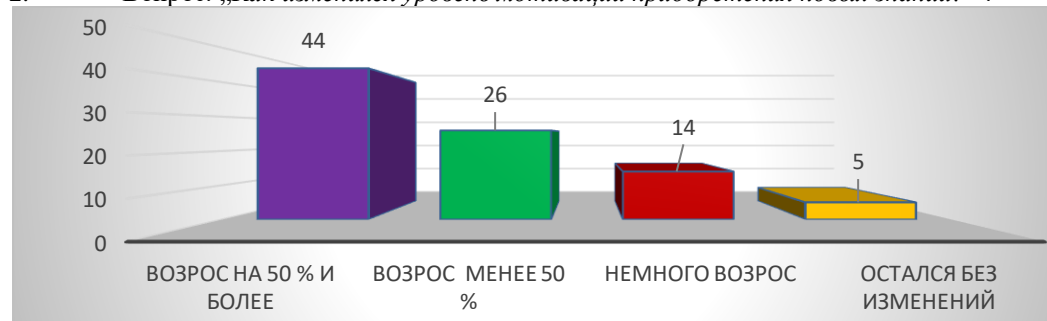

Рис.2. Как изменился уровень мотивации приобретения новых знаний?

3. Вопрос. „Как относитесь к работе в команде?“:

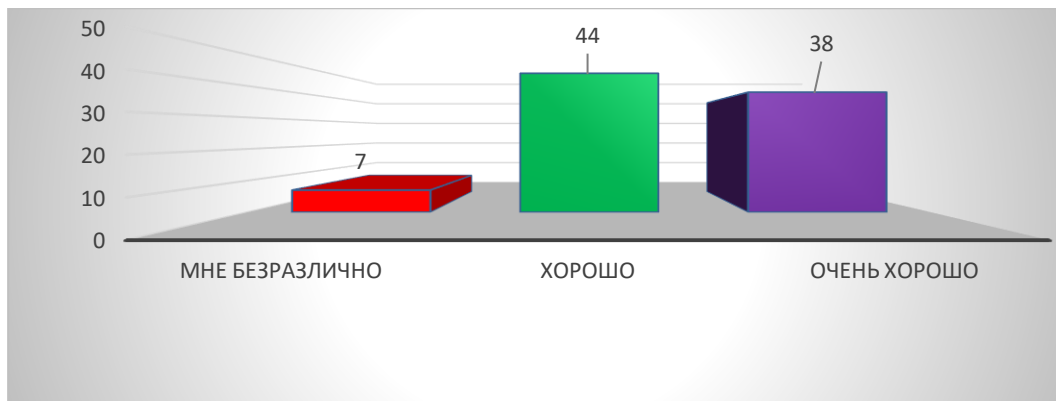

Рис.3. Как относитесь к работе в команде?

4. Вопрос. „Как повлиял метод проектов на ваше логическое мышление?“:

Рис.4 Как повлиял метод проектов на ваше логическое мышление?

На первоначальном этапе эксперимента был оценен начальный уровень знаний по предмету в группах P-1824R, P-1733R и P-1642R (Рис.5). В результате анализа было выявлено три уровня

качества знаний:

Низкий уровень – это оценки 5 – 6;

Средний уровень – это оценки 7 – 8;

Высокий уровень - это оценки 9 – 10.

Рис. 5. Показатель начального оценивания качества знаний учащихся

По завершению изучения предмета показатель качества знаний изменился, и информация

представлена в Рис.6.

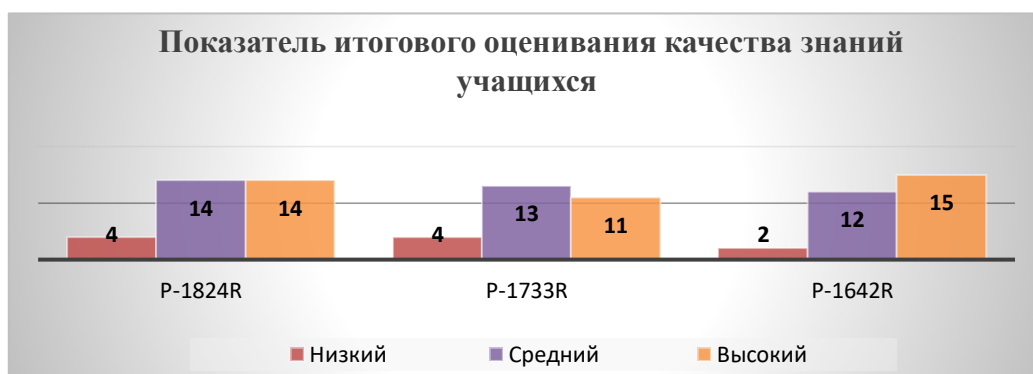

Рис.6. Показатель итогового качества знаний учащихся

Проанализировав полученные результаты можно констатировать следующее:

- низкий уровень качества знаний при начальном тестировании намного преобладал над высоким уровнем (Рис.5);
- основной процент качества знаний при начальном тестировании принадлежал среднему уровню (Рис.5);

- при финальном тестировании основной процент качества знаний принадлежит высокому уровню знаний (Рис.6).

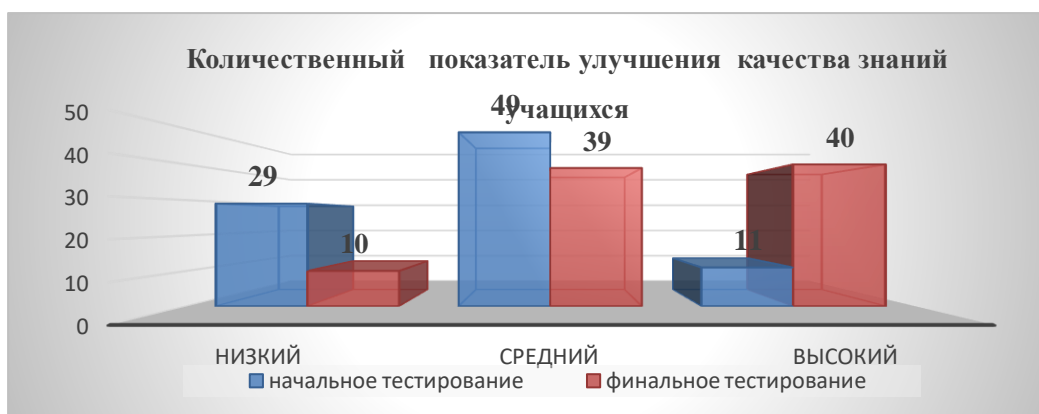

Рис.7. Количественный показатель улучшения качества знаний учащихся

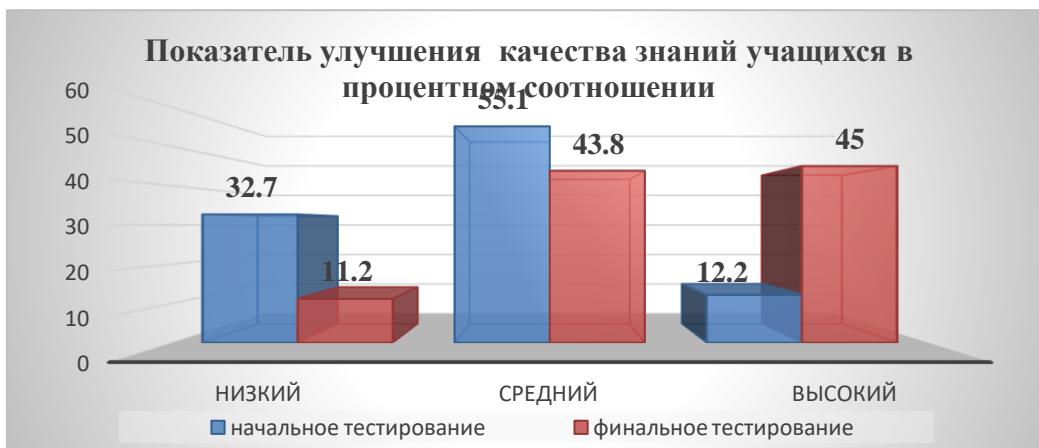

Рис.8. Показатель улучшения качества знаний учащихся в процентном соотношении

По вышеуказанным данным можно сделать вывод, что высокий уровень качества знаний составляет 45%, что является хорошим показателем в пользу использования метода проекта в учебной деятельности, даёт возможность обеспечения роста профессионализма учащегося не только как исполнителя, но и организатора.

Рациональность метода заключается в объеме реализации и демонстрации навыков, позволяющих определить уровень профессиональных компетенций, направленных на повышение качества знаний, а также повышающих самооценку учащихся. Более того исследовательская работа рассматривается как один из основных вариантов модели демонстрации этапов роста профессионализма.

Ярким показателем роста профессионализма учащихся являются все призовые места на республиканском конкурсе “Программирование моё призвание”, которые учащиеся занимали в течение семи лет в категории DESKTOP приложения.

Из этого следует, что метод проекта имеет огромное преимущество по сравнению с другими дидактическими методами, так как это не только педагогическая технология, ориентированная только на интеграцию фактических знаний, а на их применение и приобретение новых. Метод проектов является оптимальным решением проблемы по индивидуальному подходу к учащимся на учебных занятиях и на учебной практике, а также способствует развитию их творческого потенциала и творческой активности.

ВЫВОДЫ. Используя в своей педагогической деятельности метод проектов, в течение 20 лет можно сделать следующие выводы:

- в центре внимания всех проектов – **учащиеся**;
- метод содействует развитию их творческих способностей;
- метод проекта – это метод “шести П.”:
 - ✓ Проблема;
 - ✓ Проектирование (планирование);
 - ✓ Поиск информации;
 - ✓ Продукт;
 - ✓ Презентация;
 - ✓ Портфолио, в котором собраны все рабочие материалы проекта, в том числе черновики, планы, отчеты и др.
- каждый этап работы над проектом должен иметь свой конкретный продукт!

Новые социально-экономические условия развития мирового сообщества повлекли за собой изменение требований к профессиональной подготовке специалистов, которые должны обладать высокой профессиональной компетенцией, уметь

самостоятельно приобретать новые знания, креативно мыслить, уметь находить оптимальные решения в нестандартных ситуациях, иметь способности к инновационной деятельности. Перед системой образования встает проблема качественной подготовки конкурентоспособных компетентных специалистов нового уровня, ориентированных на личностное самосовершенствование и профессиональный рост. Одним из таких механизмов является метод проектов, который как педагогическая технология включает в себя совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по самой своей сути. Сегодня метод проектов является одним из эффективных методов практико-ориентированной технологии, позволяющих рационально сочетать теоретические знания и их практическое применение для решения конкретных проблем окружающей действительности [5]. Метод проектов является уникальной возможностью для его участников не только реализовать свои потенциальные возможности, но также вовлечься в поисковую, творческую, самостоятельную деятельность по решению определенной проблемы, привлекая для этой цели знания из разных областей, и достичь конкретного практического результата этой деятельности, то есть стать более компетентным в тех или иных вопросах. Метод проектов является способом развивающего обучения, в основе которого лежит развитие познавательных навыков учащихся, умений самостоятельно конструировать свои знания и ориентироваться в информационном пространстве. Также, в силу своей дидактической сущности, метод проектов позволяет решать задачи формирования и развития логического, алгоритмического, критического и творческого мышления учащихся, формирует такие важные личностные качества, как коммуникабельность, толерантность, сотрудничество, необходимые в последующей профессиональной работе [6], позволяет решать задачи аналитических умений, обусловленных ситуацией повышения требований к качеству подготовки будущих специалистов в области информационных технологий, в связи с появлением новых типов теоретических и практических задач, отличающихся нестандартностью и глобальностью возможных последствий, требующих существенного изменения характера всей профессиональной деятельности специалистов. Изменения в подготовке IT-кадров нового типа - способствует умению в целом, подходить к поиску решения творчески, способность прогнозировать его результат, осознавать свой личный вклад и ответственность.

Библиографические сноски:

1. HG nr. 556 din 27.07.1994 cu privire la Concepția dezvoltării învățământului din RM, Monitorul Oficial, nr. 007, art. nr. 86.
2. Бейсембаева А.А. Современные педагогические условия развития творческой активности студентов //

Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: Педагогические науки. – 2017 – №4 (56). – с. 82.

3. Джайнакбаева Г.Т. Применение метода проектов на уроках истории Казахстана // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: История. – 2016. – С.

4. Мошняга Т.В. Использование метода проекта на уроке информатики с целью повышения мотивации школьников // Эксперимент и инновации в школе. – 2010. – №2. – С. 42.

5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр "Академия", 2003

6. Мошникова Р.Ш. Учитель в зеркале стандарта / Р.Ш. Мошникова // Нач. шк.: прил. к газ. "Первое сент.". - 2009. - 1-15 сент. (№ 17). - С. 2-7; 16-30 сент. (№ 18). - с. 14-15.

330.33

ПАРАДИГМА ФИНАНСОВОЙ АРХИТЕКТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИКЛИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

ТАЛИМОВА Лязат Азимовна,
д.э.н., профессор,

зав. кафедрой «Банковское дело»,

Казахстанский Экономический Университет Казпотребсоюза,

Laztal@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены теоретико-методологические аспекты развития инновационной экономики, возникающей в результате циклических колебаний, проявляющихся в наличии сменяющих друг друга и повторяющихся затем стадий воспроизводственного процесса, влияющих на формирование инновационного финансового механизма.

Ключевые слова: инновационный финансовый механизм, инновация, инновационное развитие, элементы инновационного развития, циклическое и антициклическое развитие экономики.

PARADIGM OF FINANCIAL ARCHITECTURE IN THE CONDITIONS OF CYCLIC DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

TALIMOVA Lyazat Azimovna,

Doctor of Economics, Professor,

Head Department of "Banking",

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz,

Laztal@mail.ru

SUMMARY

The article examines the theoretical and methodological aspects of the development of an innovative economy, arising as a result of cyclical fluctuations, manifested in the presence of successive and then repeated stages of the reproduction process, influencing the formation of an innovative financial mechanism.

Key words: innovative financial mechanism, innovation, innovative development, elements of innovative development, cyclical and countercyclical economic development.

Своевременность и нацеленность экономической политики на инновационное развитие экономики Казахстана, предполагающее в основе ее формирование соответствующей ей финансовой политики и механизма, финансово- валютной архитектуры, выстроенной на монументальной мощной базе производственной индустрии, влекущих к созданию новых технологических процессов, направленных на бесконечность действия воспроизводственных конгломератов с мощным потоком товарно-денежных отношений на фоне быстроменяющихся внешних и внутренних факторов, приводящих всю цепочку

взаимосвязанных элементов к синусоидальной кривой, называемой кризисной волной.

Особую значимость приобрела проблема построения целостного инновационного финансового механизма реализации приоритетов инновационной политики в Казахстане. Без надежной финансовой базы, стабильных источников и действенных финансовых стимулов инновационные проекты и программы останутся на уровне «бумажных проектов». По большому счету, в современном Казахстане до сих пор отсутствует, как таковая, инновационная стратегия и тактика, не говоря уже о финансовой стороне инновационной

политики.

Нами выявленная категория «условие» на основе проведенного теоретико-методологического анализа с использованием различных подходов, позволившей раскрыть содержание инновационного развития экономики с соответствующим ему финансовым механизмом, зависящего от формационных изменений.

Соответствие внешних и внутренних «условий» составляет предпосылку процесса развития формации, общества, экономики, финансов через проявление факторов, направленных на возникновение изменений на каждом из этапов его формирования. Другим словами, внутреннее «условие» на одном этапе развития порождает возникновение изменений, влекущих за собой создание новых внешних условий для продолжения процесса самовозобновления и образования нового этапа (инновационного) по отношению к предыдущему.

Так, например, рассматривая изменения, происходящие в масштабе социально-экономической формации, переход от командно-административной системы в рыночную, породил экономический кризис, создавший в свою очередь условия для формирования новой формации, экономической системы, механизма и политики, являющегося инновационным по отношению к предыдущему.

Одним словом, каждый этап перехода одного состояния системы в другое, основанного на изменениях, при наступлении благополучного или обратного от этого понятия условия, влечет, согласно причинно-следственным факторам, инновационный процесс развития, являющийся симбиозом изучения модели опыта прошлых лет с целью создания новых условий с применением совершенных методов и подходов.

Именно состояние поиска условий для изменения того или иного процесса в сторону совершенствования имеет характер новизны по отношению к подходам, методам и способам, применяемых для его дальнейшего развития.

Поэтому, на наш взгляд, инновационное развитие предполагает развитие эпох, формаций, этапов, систем, товаров, услуг, подходов, методов, основанных на изменениях при создании определенных условий, мотивирующих эти изменения в сторону улучшения. При этом эти условия носят инновационный характер, придающий каждой новой стадии развития новизну, через внесение в нее либо абсолютно нового, никем не применяемого, или используемое новшество другими, но не данным государством, субъектом, или чуть дополненное небольшим новым элементом, в отличие от предыдущего.

Условия, влекущие за собой изменения, дают толчок для образования новой стадии развития характеризующий инновационное развитие.

Таким образом, нами дано определение: **инновационное развитие экономики** –

динамичное движение общества, охватывающая все сферы деятельности (социально-экономическую, политическую, образовательную, культурную, техническую) на основе процессов, происходящих внутри них и создающих условия для изменений через взаимодействие инновационных процессов во всех сферах, направленных на удовлетворение потребностей общества в создании конкурентоспособного продукта, товара или услуги с целью получения импульса в новом витке цикла движения в сторону совершенствования и прогресса, формирующих новое сознание, мышление, деловую активность, ведущих к образованию новых подходов, методов и способов в решении проблем.

Инновационное развитие, согласно нашему суждению, включает в себя взаимодействие следующих элементов: инновационной политики, инновационной системы, инновационного финансового механизма, инновационной сферы, инновационного климата, инновационной среды, инновационных отношений, инновационных проектов, инновационных подходов и методов, инновационного субъекта и объекта, инновационной деятельности и инновационного процесса, инновационного продукта, инновационного мышления, основанного на условиях, ведущих к изменениям, в сторону совершенствования и конкурентоспособности.

Таким образом, смена формаций влечет за собой изменения, происходящие в экономической, политической системах, автоматически накладывающие отпечаток на характер их составляющих элементов.

Современная экономика, составляющая новую формацию, создала рыночные отношения, возникающие между различными субъектами хозяйствования по поводу создания, использования конкурентоспособной продукции, основанной на модернизированном, научно-техническом способе производства.

Направления экономической политики диффузно распространяются на ее составляющие элементы экономической системы, включающей финансовую систему.

Инновационный характер экономики лежит в его ядре – инновационном финансовом механизме, являющийся следствием метаморфических колебаний волн цикличности воспроизводственных процессов.

Цикличность – это всеобщая форма движения, отражающая его неравномерность, смену эволюционных и революционных форм прогресса. Циклический характер развития присущ всем отношениям: экономическим, социальным, политическим и т.д. Сущность теории циклического развития экономики связано с тем, что экономика, как открытая система, находится в состоянии перманентного отклонения от состояния равновесия. Все отклонения приводят к тому, что цикличность в экономическом развитии имеет свою

специфику. Цикличность есть система циклов с жесткими причинно-следственными связями. Эпицентр циклического движения – это экономический кризис, в котором обозначается предел и, в то же время, обнаруживается импульс роста экономики. Глубинным процессом циклических колебаний является движение инвестиций.

Экономическому развитию присуща цикличность, которая характеризуется повторяемостью спадов и подъемов производства. Среднесрочные, или промышленные циклы охватывают период от 7 до 12 лет. Промышленный цикл включает в себя фазы кризиса, депрессии, оживления и подъема. Кризис характеризуется свертыванием хозяйственной деятельности во всей экономике или подавляющей ее части, а также перепроизводством капитала в той или иной форме. Для депрессии характерна застойность хозяйственной деятельности. Оживлению присуща некоторая активизация этой деятельности, сопровождаемая постепенным «рассасыванием» товарных запасов и ресурсов. Стадия оживления продолжается до тех пор, пока экономика не достигнет объема производства, соответствовавшего предкризисному периоду. Затем начинается экономический подъем, сопровождающийся ростом спроса как на товары и услуги, так и на ресурсы.

Под цикличностью понимается периодичность повторяющихся нарушений равновесия в экономической системе, ведущих к свертыванию хозяйственной деятельности, спаду, кризису. Цикличность – это всеобщая норма движения рыночной экономики, отражающая ее неравномерность, смену эволюционных и революционных форм экономического прогресса, колебания деловой активности и рыночной конъюнктуры, чередование преимущественно экстенсивного или интенсивного экономического роста; один из детерминантов экономической динамики и макроэкономического равновесия и один из способов саморегулирования рыночной экономики, в том числе и изменения ее отраслевой структуры. Одновременно цикличность весьма чувствительна к государственному воздействию на социально-экономические процессы в обществе. Циклический характер экономического развития в подавляющей своей части обусловлен нарастанием, обострением и разрушением внутренних противоречий экономической системы.

Формальная возможность кризисов, а, следовательно, и циклов заложена уже в простом товарном обращении и связана с функцией денег как средства обращения. Несовпадение актов купли и продажи по месту и времени создает предпосылки для разрыва в единой цепи сделок по купле и продаже. Другая формальная возможность кризиса связана с функцией денег как средства платежа. Кредитные отношения, как известно, базируются на будущей платежеспособности покупателей или продавцов. Однако сбой лишь в одном звене

кредитной цепи разрывает ее и вызывает цепную реакцию, которая может привести к расстройству системы общественного производства.

При анализе реальных причин, вызывающих цикличность развития экономики, можно выделить три основных подхода.

Во-первых, природу экономических циклов объясняют факторами, лежащими вне рамок экономической системы. Во-вторых, цикл рассматривают как явление внутреннее, присущее экономике. В-третьих, причины циклов усматривают во взаимодействии внутренних состояний экономики и внешних факторов. К настоящему времени экономическая наука различает несколько типов циклов. Самые элементарные из них – годовые, которые связаны с сезонными колебаниями под воздействием изменения природно-климатических условий и фактора времени.

На практике доминирует видение обособленности кризисов финансового сектора и экономических циклов: во-первых, теории цикличности были обнаружены значительно раньше и их связывали с процессами воспроизводства в реальном секторе экономики, во-вторых, влияние последствий современных финансовых кризисов на реальную экономику не является однозначным, а виртуальная сфера, в том числе бесплатное создание интернет магазинов – вопреки прогнозам, наоборот набирает обороты.

При всей разноплановости, существующих методологического конструкций и их методологического инструментария, можно выделить ключевые положения, комбинирование которых позволяет сформировать некий общий контур, связанный с обоснованием сущности и природы финансовых кризисов и их роль в экономическом цикле:

- с ростом масштабов общественного воспроизводства и накопления капитала увеличивается значение финансовой компоненты в обеспечении равновесия экономической системы, усиливается взаимосвязь динамики нововведений с финансовым капиталом;

- двойственный характер финансового капитала определяет возможности относительно обособленного развития его структурных форм, в силу чего перепроизводство в финансовой сфере может иметь гипертрофированное проявление, особенно в условиях глобализации;

- повышение значения финансовой сферы и ее воздействия на реальное производство определяет возможность использования финансовых регуляторов в рамках антициклической регуляции.

Таким образом, финансовые кризисы характеризуют собой совокупность отношений, с одной стороны, связанных с общеэкономическими процессами, а с другой, относительно самостоятельных, которые выражаются движением финансового капитала как особой формы капитала.

Следует указывать, что финансовый кризис

имеет множество проявлений: кредитный, банковский, биржевой, ипотечный, фискальный, кризис государственных финансов, – что значительно затрудняет его определение.

Общеэкономический кризис начинается именно с финансового и приводит к значимым социальным последствиям, которые свою очередь могут перейти в социально-политическую плоскость.

Существенной проблемой, которая привлекает внимание к значимости финансового сектора в ходе циклических колебаний, является их связь с кризисами государственного регулирования. Государство за счет фискальных рычагов, кредитно-денежного сектора и бюджетной системы пытается компенсировать дефицит финансовых ресурсов и нестабильность финансового сектора во время финансового кризиса, и исключить переход последствий финансового кризиса в реальный сектор.

Но как видим, государство не решает проблему кризиса, а лишь «консервирует» ее, что впоследствии проявится в кризисе государственном, бюджетном и долговом. Проблемы взаимосвязи кризиса как фаза общего экономического цикла и кризисов финансового сектора, а также государственных финансов требуют дальнейшего углубленного исследования. Которые пока не привели даже к очерчиванию горизонтов нынешней проблемы...

Различные взгляды на причины циклических колебаний обуславливают и различные подходы к решению задачи по их регулированию. Несмотря на многообразие точек зрения на проблему антициклического регулирования, их можно свести к двум основным подходам: кейнсианскому и классическому. Как мы знаем из теории экономического равновесия, сторонники Кейнса центральным звеном регулирования считают совокупный спрос, тогда как сторонники классиков – совокупное предложение.

Антициклическое регулирование заключается в системе способов и методов воздействия на хозяйственную конъюнктуру и экономическую деятельность, направленных на смягчение циклических колебаний. При этом усилия государства имеют противоположное направление складывающейся экономической ситуации на каждой фазе экономического цикла.

Однако следует подчеркнуть два принципиальных положения. Несмотря на все усилия, государству не под силу преодолеть циклический характер экономического развития; оно в состоянии только сглаживать циклические колебания в целях поддержания экономической стабильности. Наконец, необходимо осознать и принять циклическость с ее кризисной фазой как неизбежность не только разрушения, но и созидания, ибо с ней связано восстановление макроэкономического равновесия в обновлении экономического организма народного хозяйства.

Существует два подхода к антициклическому

регулированию.

Сторонники кейнсианства, ориентируясь на совокупный спрос, основное внимание уделяют регулирующей роли государства с его финансово-бюджетными инструментами, которые используются либо для сокращения или увеличения расходов, либо для манипулирования налоговыми ставками, сжатия или расширения системы налоговых льгот. При этом денежно-кредитная политика играет хотя и важную, но все-таки вспомогательную роль.

Государство, использующее кейнсианскую модель антициклического регулирования, в фазе кризиса и депрессии увеличивает государственные расходы, включая расходы на активизацию инвестиционной деятельности, и проводит политику «дешевых денег». В условиях подъема с целью не допустить «перегрева» экономики и тем самым сгладить пик перехода от подъема к спаду применяется тот же инструментарий, но уже с обратным знаком, направленный на сжатие, свертывание совокупного спроса.

Сторонники классического, или консервативного направления, концентрируют свое внимание на предложении. Речь идет об обеспечении задействования имеющихся ресурсов и создании условий для эффективного производства, отказывая в поддержке низкоэффективным производствам и секторам экономики и содействуя свободе действия рыночных сил.

Основным инструментом становится денежно-кредитное регулирование. Предложение денег становится главным рычагом воздействия на национальную экономику, средством борьбы с инфляцией. Внимание уделяется не либерализации кредита, а кредитной рестрикции, т.е. проведению политики «дорогих денег» путем повышения процентных ставок, что должно содействовать борьбе с перенакоплением капитала. В качестве вспомогательного инструмента используется налогово-бюджетная политика. Проводится жесткая политика сокращения государственных расходов, а следовательно, сжатия прежде всего потребительского спроса.

Налоговая политика направлена на снижение налоговых ставок и степени прогрессивности налоговой шкалы. Причем первостепенность таких налоговых мероприятий адресуется предпринимательскому сектору.

Начиная с 1990-х годов модель функционирования международных финансовых рынков вновь поменялась. На смену банковским кредитам пришли новые инструменты международного движения капиталов – ценные бумаги частного сектора, включающие в себя как «традиционные» инструменты – акции и облигации, так и широкий круг производных финансовых инструментов, де-факто представляющих собой контракты, по которым одна сторона приобретает обязательство (или право) передать другой определенный актив (или оговоренную сумму

денег) при наступлении предусмотренного контрактом события. В сфере операций с производными финансовыми инструментами и возник нынешний кризис: рискованная политика выдачи кредитов американскими ипотечными компаниями привела к обрушению курсов их ценных бумаг, и как следствие – курсов производных финансовых инструментов, в основе пирамиды которых лежали эти бумаги. В условиях глобального финансового рынка разрыв одного звена цепи в одной стране привел к последствиям, затронувшим инвесторов на всех континентах.

Именно «бесконтрольное» развитие рынка производных ценных бумаг находится в фокусе наиболее острой критики. Однако ответ на вопрос о том, что стало причиной подобной «бесконтрольности», может показаться парадоксальным. Развитие рынка финансовых инструментов частного сектора продемонстрировало настолько высокую эффективность в деле мобилизации капиталов для целей хозяйственной деятельности, что любые ограничения в данной сфере воспринимались как тормоз прогресса. Фактически уже к началу 2000-х годов среди экспертов сформировалось убеждение, что развитие рынка финансовых инструментов частного сектора поставило финальную точку в неформальном соревновании двух моделей мобилизации капиталов – банковской (ассоциируемой со странами континентальной Европы) и фондовой, опирающейся на механизмы финансовых рынков (ассоциируемой с англосаксонской финансовой системой). Получившая глобальное измерение фондовая модель придала новый импульс развитию компаний и стран, воспользовавшихся ее преимуществами в сфере привлечения инвестиций и повышения эффективности корпоративного менеджмента. Динамика американской экономики, где рынок финансовых инструментов частного сектора получил наибольшее развитие, доказала высокий потенциал этой модели. Напротив, страны, оказавшиеся неспособными принять соответствующую модель, столкнулись с существенным замедлением темпов роста. Даже Германия, бастион банковской модели, чтобы не отстать в международной конкуренции, вынуждена была совершать радикальные шаги по реформированию своей финансовой системы в соответствии с англосаксонским образцом, несмотря на все проблемы и трудности, связанные с накопленной инерцией национальных финансовых институтов. Пока не стали очевидными кризисные тенденции, связанные с функционированием новой модели, о ее регулировании никто не задумывался.

Когда же кризис разразился, выяснилась еще более парадоксальная обстоятельство: оказалось, что никто в принципе не знает, какие механизмы эффективны для регулирования рынка финансовых инструментов частного сектора – как на национальном, так и на глобальном уровне. Новая

модель функционирования международных финансовых рынков схожа с новым биологическим организмом, для которого характерны ранее неизвестные болезни и который нуждается в новых лекарствах. Как, например, возникшая на гребне циклической волны «кризисная пандемия 2019». Каковы будут эти лекарства, насколько быстро их удастся найти и кому они принесут больше пользы – вот вопросы, имеющие принципиальное значение для определения сценариев развития международной системы в ближайшие 3–5 лет.

Главное, безусловно, состоит в том, на каком уровне будет найден адекватный ответ на проблему дефицита регулирования финансовых рынков, лежащую в основе кризиса. Наиболее спорными являются перспективы создания соответствующих механизмов регулирования на национальном уровне. С одной стороны, именно на национальном уровне проявилась беспомощность регулирующих органов. Вспоминая события сентября-октября 2008 года, кульминацией которых стал уход с рынка двух системообразующих инвестиционных банков США (поглощение «MerrillLynch», банкротство «LehmanBrothers»), фактически представляют собой крупнейший провал американского финансового регулирования со времен Великой депрессии. С другой стороны, в условиях, когда объектом регулирования выступает международное движение капиталов, развитие национальных систем регулирования должно дополняться созданием международных режимных правил, задающих общие рамки поведения для всех участников международной системы. Регулятивные правила, разрабатываемые на национальном уровне, могут служить образцом для подобных режимных норм, однако механизмы принятия и имплементации последних с неизбежностью должны носить наднациональный характер.

В заключение следует заметить, что все страны с рыночной экономикой, несмотря на приверженность их правительств тем или иным моделям, концепциям развития, в своей практической деятельности по государственному регулированию национальной экономики прибегают к использованию и кейнсианских, и классических методов воздействия на рыночную конъюнктуру, экономическую деятельность в зависимости от решения задач краткосрочного или долгосрочного характера.

Что касается взаимозависимости кредитных отношений и развития реального сектора экономики, то следует отметить следующее.

В экономической литературе можно установить два основных направления во взглядах на вопрос взаимосвязи кредита и процесса производства.

Одно течение восходит к классикам, а его основной тезис гласит, что кредит является перемещением ценностей из одних рук в другие, переносом капиталов из одного предприятия в другое.

Другое течение указывает на то, что для кредита характерен дополнительный творческий (созидательный) момент, увеличивающий сумму имеющихся в наличии ценностей или капиталов.

Первое направление обычно называют натуралистическим, так как оно признает лишь то, что непосредственно осязаемо; второе – капиталотворческим, так как чисто эмпирической базы его тезис не имеет.

Времена, когда капиталобразующую силу кредита переоценивали, сменялись другими, когда ее недооценивали, и в настоящее время мы все еще далеки от полной ясности воззрений.

Повышенная зависимость кредитных структур от ситуации на финансовых рынках и ограниченность сфер применения банковского капитала в реальном секторе экономики оказали в период кризиса разрушительное воздействие на финансовое состояние значительной части банков. Вместе с тем, кризис отчетливо показал опасность отрыва банков от производственной сферы и необходимость переориентации их инвестиционной политики в направлении поиска приемлемых, с точки зрения прибыльности и риска, сфер вложений капитала в реальный сектор.

В настоящее время участие коммерческих банков в финансировании реального сектора экономики по-прежнему является одной из острых проблем.

Макросреда по отношению к системе взаимодействия реального и монетарного секторов выступает как причина и условие ограничения или расширения взаимодействия.

Таким образом, факторы макросреды оказывают влияние как на реальный, так и на банковский секторы экономики, а также на их взаимодействие в целом.

Главный вывод из анализа рассматриваемых секторов сводится к тому, что взаимодействие банковского и реального секторов определяется состоянием экономики страны в целом. Из этого следует: состояние банковского сектора адекватно отражает достигнутый уровень рыночного развития народного хозяйства, следовательно, если банковский сектор Казахстана слаб, то это свидетельствует об относительной слабости казахстанской экономики.

В результате же роста диспропорций между развитием производственной и финансовой отраслей экономики формируются предпосылки не вовлечения, а, напротив, вытеснения банковского капитала из промышленности. Сегодня основными факторами, препятствующими активизации кредитования и инвестирования производства, являются:

- высокий уровень риска вложений в реальный сектор экономики;
- краткосрочный характер сложившейся ресурсной базы банков;
- несформированность рынка эффективных инвестиционных проектов.

Из вышеизложенного можно сделать вывод, что активизация инвестиционного процесса – это межсекторная, общеэкономическая проблема, требующая адекватного комплексного общегосударственного подхода, единых политических и финансовых решений. А так как банковская система в важнейших своих параметрах должна соответствовать состоянию реального сектора экономики, совершенно ясно, что:

а) оба сектора могут развиваться либо деградировать только совместно;

б) основные проблемы банковской сферы могут эффективно решаться, если адекватно решаются проблемы других отраслей.

Банковский сектор и может, и должен стать важнейшим структурным фактором формирования в стране благоприятного инвестиционного климата.

В условиях макроэкономической нестабильности в 2019 году развитие банковской деятельности в РК отметились ухудшением своих показателей по сравнению с кризисным периодом 2009 года, когда отношение активов к ВВП составляло 74,1% против 42,9% на начало 2019 года, также снизилось отношение ссудного портфеля к ВВП с 57,6% до 23,4% соответственно. Показатель отношения депозитов клиентов к ВВП за указанный период имел неустойчивую тенденцию к росту. Снижение объема депозитов и активов банковского сектора ускорило падение их доли по отношению к ВВП. По состоянию на 1 января 2019 года банковский сектор Казахстана представлен 28 банками второго уровня, что в разрезе формы собственности составляет следующее: 1 банк со 100% участием государства в уставном капитале, 14 банков второго уровня с иностранным участием и 12 дочерних банков второго уровня. По мнению финансистов сокращения активов банковской системы Казахстана на начало 2018 года в основном стало уменьшение активов Казкоммерцбанка в связи с погашением кредита БТА и созданием значительных провизий, перенос проблемных кредитов Bank RBK за баланс и лишение лицензии банков. Кроме того, в целях повышения внутреннего потенциала кредитования экономики была введена обязанность размещения банками не менее 85% собственного капитала во внутренние активы.

Основными направлениями вложения активов банковского сектора 2019 года являются банковские займы и операции «обратное РЕПО», ценные бумаги, наличные деньги, аффилированные драгметаллы и корреспондентские счета, также вклады, размещенные в других банках, инвестиции в капитал и др. В структуре активов на начало 2019 года преимущественную долю занимали кредиты – 50,7%, портфель ценных бумаг – 19,7%, наличные деньги, аффилированные драгоценные металлы и корреспондентские счета – 13,8%.

Итак, повышение роли банков в инвестиционном процессе требует обеспечения ряда обязательных предпосылок:

- развертывание государственной промышленно-инвестиционной политики с четко обозначенными структурными приоритетами;

- формирование долговременной стратегии развития банковского сектора с выявлением конкретных роли и задач госорганов по ее реализации;

- проведение единой кредитной политики, нацеленной на переориентацию основных денежных потоков с финансовых рынков на реальный сектор;

- развитие инфраструктуры инвестиций и их стимулирование средствами налоговой политики;

- установление льготного порядка резервирования привлеченных средств, формирование особых условий рефинансирования коммерческих банков под реальные инвестиционные проекты;

- создание специализированных государственных банков развития;

- совершенствование соответствующей правовой базы.

Таким образом, колебания волн цикличности экономики зависят от изменения ее финансовых инструментов, принадлежавших к той или иной формации, способу производства, приводящие к формированию нового финансового механизма, в последствии построения финансовой модели.

Финансовый механизм есть проводник реализации экономической политики государства. Финансовая система, состоящая из новой национальной налоговой, бюджетной, валютной систем, по характеру является инновационными, т.е. состоящей из симбиоза старой социалистической налоговой системы и зарубежного опыта налогообложения, учитывая специфику реальной ситуации, что придает элемент новизны, в применении принципов налогообложения в Казахстане: удобства, справедливости, простоты и определенности.

Финансовый кризис усугубил положение многих неподготовленных предприятий и банковских структур по отношению к внешним факторам, идущих от западных государств, и сделал новые вызовы финансовой системе.

Так, Ел Басы, выступая на Генассамблее ООН, посвященного 70-летию юбилею, поставил перед всем миром с высокой международной трибуны амбициозные задачи – «придать миру новый тренд развития на основе справедливых условий доступа всех наций к мировой инфраструктуре, ресурсам и рынкам, а также всеобщей ответственности за развитие человечества» и для ее решения предложил идею о введении **финансовых инструментов нового качества, к одной из которых относится разработка наднациональной мировой валюты, отвечающей целям и задачам глобального устойчивого развития и процветания».**

Сегодня, в условиях достаточно жесткого финансово-экономического кризиса, в центре внимания общественности, политиков, ученых оказались международная валютно-финансовая

система и мировая резервная валюта.

Среди ведущих политиков мира первым на эту проблему обратил внимание Ел Басы Н. А. Назарбаев и предложил свои пути выхода из создавшегося положения [Назарбаев Н.А. Ключи от кризиса. Российская газета. 02.02.2009 г., Назарбаев Н. А. Пятый путь. Известия. 22.09.2009 г.].

Инициатива Н. А. Назарбаева была подхвачена и продолжена лидерами таких крупных и влиятельных стран, как Россия, Китай и др. так, в статье директора Народного банка Китая Чжоу Сяочуаня (ZhouXiaochuan), в которой тот призвал найти, в конечном итоге, альтернативу доллару в качестве мировой резервной валюты, предложив активнее использовать «специальные права заимствования», - валютную корзину, давным-давно созданную Международным валютным фондом.

Причиной такому посылу послужили ряд факторов геополитического, финансово-экономического характеров, основанных на завоевании территориального превосходства некоторыми зарубежными государствами путем нарушения стабильности бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политик стран, лежащих в поле зрения их интересов. Следующими причинами являются, с одной стороны, имеющиеся беспрецедентные платежные дисбалансы, стихийные перетоки капитала через границы, сопровождаемые накоплением огромных международных резервов, с другой – концентрация этих резервов всего в нескольких резервных валютах (а скорее, даже в одной) требует пересмотра самой структуры Мировой Валютной Системы (МВС), определения способов ее укрепления и повышения ее эластичности.

Согласно фундаментальным законам формационного развития общества в случае перевеса надстроечных инструментов над базисными, происходит дисбаланс и смещение интересов государства в сторону политических приоритетов и ведущих к прекращению экономического роста.

Международные интеграционные процессы, охватившие наши государства, чьи финансово-экономические уклады друг от друга отличаются, стали мишенью для его быстрого нивелирования.

Так, рассматривая этапы формирования национальной денежно-кредитной и налогово-бюджетной политик, претерпели изменения лишь в некоторых элементах финансовой политики, реализуемые через механизмы, трансформация которых коснулась в основном форм и способов регулирования, и при этом методы планирования, прогнозирования и контроля оставались неизменными (приведу частичный пример, изменяя старые бюджетно-налоговые законы, придавая им форму кодекса, изменяя названия налогов, способы изъятия налогообложения, процентных ставок, внедряя новые Финансовые институты, через которые происходило кредитование МСБ, введение льготных условий, с

целью поддержания МСБ в форме специальных налоговых режимов – все это оказалось привлекательным для инвестиционного климата, по сравнению с зарубежными и государствами постсоветского пространства).

Таким образом, повторюсь, это свидетельствовало о сильных сторонах финансовой политики, **выраженной в части регулирования и, являющейся важной из 3-х составляющих элементов механизма.**

Что же касается главного элемента – бюджетно-налогового планирования и прогнозирования страны, его формирование происходило при расчете на нефтедоллар за баррель.

Проведение денежно-кредитной политики, в большей части, функционирующей в отрыве от показателей денежных агрегатов, основанных на нарушении функционирования сферы денежного обращения, возникающей на стыке производственной стадией и обмена воспроизводственного процесса, где в преобладании оказалась сфера обмена, наполненная импортоориентированными формами торговых операций от 60% до 80% и сферой услуг, опосредованная деятельностью которой осуществлялась через ценовую категорию, болезненно среагировала на дефляционные процессы и политические игры зарубежных государств, в чьем ведении находится Федеральная Резервная система (ФРС).

Все выше перечисленное сказало на свободном манипулировании слабыми сторонами финансового механизма наших государств членов -ЕАЭС, постсоветского пространства, создавших благоприятные условия при финансово-экономическом, денежно-кредитном планировании своих экономик и поставивших их в зависимость от геополитических неурядиц (изменение курса доллара, цены на нефть, спада цены на металлы и т.д.).

Принимая во внимание все вышеперечисленные не состыковки финансово-экономических процессов, благодаря стратегическому видению нашего Ел Басы, в 2003 году была разработана Госпрограмма, ориентированная на индустриализацию общества, диверсификацию экономики и отхождение ее от сырьевой и нефтяной зависимости, создание стабилизационного фонда общества.

Также история засвидетельствовала, что 22 года тому назад, в марте 1994 года, президент обосновал и довел до общественности идею формирования Евразийского Экономического Союза как формы, ориентированной на развитие постсоветских государств.

Для начала хотелось бы остановиться на исторических аспектах формирования финансово-валютной политики.

Во время и после окончания Второй Мировой войны в мире происходило становление новой

финансовой архитектуры. Первой попыткой становления нового порядка явился отказ от золотого стандарта по итогам Бреттон-вудского соглашения. Это соглашение заложило основы современного мира мировых финансов. Конференция положила начало таким организациям, как Международный банк реконструкции и развития (МБРР) и Международный валютный фонд (МВФ). Доллар США стал одним из видов мировых денег, наряду с золотом.

Данное соглашение имело благородные цели:

- Восстановление и увеличение объемов международной торговли.
- Предоставление в распоряжение государств ресурсов для противодействия временным трудностям во внешнеторговом балансе.

Но по факту оно привело к долларизации экономики ряда стран, что привело к выходу денежной массы из-под национального контроля и её переходу под контроль Федеральной Резервной Системы.

Принципы Бреттон-вуда:

- Цена золота жестко фиксирована — 35 долларов за тройскую унцию;
- Установлены твердые обменные курсы для валют стран-участниц к ключевой валюте;
- Центральные Банки поддерживают стабильный курс национальной валюты по отношению к ключевой валюте (+/- 1 %) с помощью валютных интервенций;
- Допускаются изменения курсов валют через ревальвации или девальвации;
- Организационные звенья системы — Международный Валютный Фонд (МВФ) и Международный Банк Реконструкции и Развития (МБРР).

МВФ предоставляет кредиты в иностранной валюте для покрытия дефицита платежных балансов и поддержки нестабильных валют, осуществляет контроль над соблюдением принципов работы валютных систем стран-участниц, обеспечивает валютное сотрудничество.

Данное соглашение привело к созданию золотодолларового стандарта. Это стало возможным последующим причинам:

- По итогам 2-х мировых войн США выходили страной победителем с сохранением инфраструктуры при том, что основным театром боевых действий была Европа, победители и проигравшие в которой несли огромные материальные потери, где доля их в мировом производстве и торговле снижалась;
- США оставались тихой гаванью в первой половине XX века, и капитал бежал туда из неспокойной Европы;
- Как у страны-победителя, зона влияния США после окончания Второй мировой войны, была расширена в Европе и Азиатско-Тихоокеанском регионе;
- В середине XX века США принадлежало 70 % всего мирового запаса золота;

Данная система имела **две слабые точки**:

- золотые запасы США должны были обеспечивать конверсию зарубежных долларов в золото;

- СССР не ратифицировал соглашение и создал альтернативную финансовую архитектуру в зоне своего влияния;

Впоследствии чего они скоро дали о себе знать.

С 1949 по 1970 год золотые запасы США сократились с 21 800 до 9838,2 тонны. Возник прецедент обмена доллара на золото, инициируемый Францией.

Начались проблемы с международной ликвидностью, так как добыча золота была невелика по сравнению с ростом объемов международной торговли.

Доверие к доллару, как резервной валюте, дополнительно падало из-за гигантского дефицита платежного баланса США. Образовались новые финансовые центры (Западная Европа, Япония), и их национальные валюты начали постепенно также использовать в качестве резервных. Это привело к утрате США своего абсолютного доминирующего положения в финансовом мире. Архитектура Бреттон-вуда изжила себя, так как не удовлетворяла большинство ее участников. В итоге произошло ее обрушение.

США отказалось от золотого стандарта. После переходного периода, когда каждый пытался жить по-новому, произошло создание новой архитектуры.

8 января 1976 года. После переходного периода, в течение которого страны могли соизмерить различные модели валютной системы, на заседании министров стран-членов МВФ в г. Кингстоне на Ямайке (Ямайская конференция) было принято новое соглашение об устройстве международной валютной системы, принявшая поправки к уставу МВФ.

Была сформирована модель свободных взаимных конвертаций, для которой стало характерно колебание обменных курсов. Ямайская валютная система действует в мире и по настоящее время.

Смерть золотого стандарта и приход свободной взаимной конвертации валют привел к ослаблению роли доллара, но не привел к его исключению в роли резервной валюты и основной валюты в системе международных расчетов по причине высокой доли экономики США в мировой экономике и появлению нефтедоллара.

В 1973 году было достигнуто соглашение между Саудовской Аравией и США, согласно которому, каждый баррель нефти, купленный у Саудовской Аравии, должен был оцениваться в долларах США. В соответствии с этим новым соглашением, любая страна, которая пожелала бы купить нефть из Саудовской Аравии, сначала следовала обмену собственной национальной валюты на американские доллары. В обмен на готовность Саудовской Аравии проводить нефтяные сделки исключительно в долларах США, Америка предложила ей оружие и

защиту месторождений нефти от посягательств соседних стран, включая Израиль.

Нефтедоллары – деньги, получаемые нефтяными странами-экспортерами от продажи нефти, которые затем размещаются в западных банках.

К 1975 году все страны ОПЕК согласились оценивать свои нефтяные ресурсы исключительно в американских долларах в обмен на оружие и военную защиту.

Нефтедолларовая система или, если по-простому, система «нефть за доллары», немедленно создала искусственный спрос на доллары США во всем мире. И конечно, сообразно росту мирового спроса на нефть, рос и спрос на доллары США.

Развитие валютно-финансовой системы в XX веке включает три важных вехи

- Отказ от золотого стандарта;
- Создание золотодолларового стандарта Бреттон-вуда и его крах;
- Становление Ямайской валютной системы;
- Появления нефтедолларов;

Мир в XXI веке меняется. Производственные и финансовые центры смещаются на Восток. Доля США и Европы по золотому запасу золота снижается год от года. Растет роль региональных валют, которые подкреплены товарным производством страны эмитента. В США и Европе доля реального производства снижается, как и их доля в мировой экономике, а государственный и корпоративный долг растет, все это введет к тому, что роль региональных валют будет увеличиваться. Резервными валютами будущего представляют региональные валюты, созданные на базе БРИКС или ЕАЭС. Появление новой резервной валюты естественно вызовет сопротивление со стороны англо-саксонского мира, что может привести к неконтролируемому кризису и угрозе реальной войны. Во избежание будущих конфликтов предложение Назарбаева Н.А., видится своевременным и при реализации предложенных им планов способна дать импульс к построению новой финансовой архитектуры нового справедливого мира.

Современный этап развития мировой экономики характеризуется заметным повышением нестабильности мировой валютной системы. Это проявляется, прежде всего, в резко возросшей волатильности обменных курсов и существенном ослаблении позиций ключевой мировой валюты – американского доллара, который с 2002 г. по 2020 г. подешевел более чем на 35% по отношению к европейской валюте и на 20% – к корзине валют стран – основных торговых партнеров США .

Усиление нестабильности мировой валютной системы стало результатом накопления в мировом хозяйстве значительных торговых и инвестиционных дисбалансов, связанных главным образом с бюджетной политикой США

Как отмечает Р. Манделл, аналитик газеты «WallStreetJournal», «было бы ошибкой не замечать, что устойчивые (с середины 1980-х годов)

дефициты платежного баланса США имели своим следствием превращение этой страны из крупнейшего мирового кредитора в крупнейшего должника... Тот факт, что американские доллары составляют преобладающие объемы запасов международных резервов, делает эту валюту подсадной уткой валютных кризисов... Опора на доллар как на главное средство государственной валютной политики, формирования резервов и расчетную единицу уже не является больше необходимостью» [Rajan, Kigan, 2006].

В этих условиях многие центральные банки, особенно стран Юго-Восточной Азии, изменили свою стратегию – от накопления долларовых резервов они перешли к их распродаже. Многие страны стали заключать совместные соглашения, базирующиеся на отходе от доллара в качестве основного средства международной торговли и платежей. Некоторые нефтедобывающие страны начали продавать нефть не за доллары, а использовать другие валюты, что, по мнению аналитиков, представляет собой угрозу системе нефтедолларов, существовавшей на протяжении четырех десятилетий.

Для сохранения глобального лидерства США прилагает большие усилия: антикризисные меры привели к увеличению размеров дефицита бюджета США и росту государственного долга. В долгосрочном плане эти меры будут способствовать укреплению позиций США в мировой экономике и финансах. Дальнейшая стратегия выхода из рецессии и заявленный курс на техническое переоснащение американской промышленности и сферы услуг на новых научно-технологических основах потребуют существенных государственных расходов, а также, вполне вероятно, дальнейшего роста государственного долга США. На протяжении предстоящих нескольких лет ставка ФРС останется сверхнизкой, а нетрадиционные меры, связанные с выкупом государственных облигаций, ценных бумаг ипотечных компаний, и программы помощи банкам будут продолжать осуществляться. При этом устойчивость финансовой системы будет одним из важнейших параметров реализации долгосрочной социально-экономической программы американского руководства, которая ориентирована на долгосрочные позитивные результаты, в том числе и с точки зрения сохранения лидирующей роли США в мире. [Королев И.С. Финансовые проблемы США и их влияние на глобальные процессы в валютной сфере // ДЕНЬГИ И КРЕДИТ, 6/2011]

Реальная возможность прервать длительную гегемонию доллара на глобальных рынках появилась только после введения единой европейской валюты – евро, сначала, с 1999 г., в безналичном обороте, а с 2002 г. – и в наличной форме. Переход на общую валюту стал результатом многолетних интеграционных усилий европейских государств. Однако международная экспансия евро осуществляется достаточно медленно, без

радикальных изменений, а в ряде сегментов мирового финансового рынка доля евро в последние два-три года даже несколько сократилась.

Основная причина этого – осторожная, сдержанная денежно-кредитная политика ЕЦБ, не заинтересованного в чрезмерно быстром наращивании объема евро в международном обороте, способном негативно отразиться на макроэкономической ситуации в зоне евро. Во всех программных документах ЕЦБ подчеркивается, что главной его задачей выступает обеспечение ценовой стабильности в зоне евро, а не ускоренное продвижение евро за рубежом. Осторожность ЕЦБ оправдана – евро является относительно новой валютой, уникальной с точки зрения количества охватываемых ею стран, поэтому постепенность интернационализации необходима для обеспечения долгосрочной устойчивости евро.

По мнению некоторых аналитиков, к которым присоединяется и бывший председатель ФРС США А. Гринспэн, евро в долгосрочной перспективе – к 2020 г. сможет заменить доллар в качестве лидирующей резервной валюты, если будут реализованы следующие условия:

- 1) все страны Евросоюза, включая Великобританию, Швецию и Данию, присоединятся к зоне евро, т.е. будут использовать евро как национальную валюту;
- 2) тенденция к обесценению доллара останется устойчивой и в будущем [Jen, 2008].

Валюты, выполняющие функции глобальных (или претендующие на эту роль), должны соответствовать ряду достаточно жестких требований. Во-первых, иметь высокий уровень востребованности на мировых рынках. Иными словами, на соответствующую валюту есть спрос со стороны хозяйствующих субъектов в различных странах. Во-вторых, предложение глобальной валюты должно быть достаточно для удовлетворения соответствующего спроса. В-третьих, от нее требуется высокая надежность: и ценность номинированных в ней активов, и ее котировки по отношению к другим валютам определяются на основании рыночных принципов, но при этом свободны от рисков резких и непредсказуемых колебаний, связанных с политикой страны-эмитента.

Ситуацию усложняет то обстоятельство, что статус глобальной валюты имеет две градации. Первый уровень – *валюта международных платежей* – предполагает активное использование в международных торгово-инвестиционных операциях. Второй уровень – *международная резервная валюта* – предусматривает готовность центральных банков различных стран включать активы, номинированные в соответствующей валюте, в свои международные резервы. Во втором случае требования к надежности валюты и к ее предложению (доступность на рынке номинированных в ней активов) существенно выше, чем в первом.

Для того, чтобы мировая валюта являлась законной де-юре, процедура деятельности эмитента мировой валюты была истинно демократической, механизм баланса спроса и предложения мировой валюты конкурентным и свободным, необходимы:

- Всемирный закон о Мировой валюте.
- Всемирный Эмиссионный центр
- Всемирный антимонопольный комитет
- Всемирный комитет рыночной свободы
- создание постоянно действующих инструментов контроля, генерации, эмиссии и обращения
- Всемирный валютный арбитраж /Калкабаева Г.М. 2016/

Потребность глобальной экономики в универсальном платежном средстве вынуждает всех участников мирового хозяйства вольно или невольно содействовать американскому доллару в выполнении им центральной роли мировой валюты. Уход от доллара как единственного резервного средства, на наш взгляд, необходим, но перемены должны происходить постепенно, базируясь на совместных усилиях национальных правительств и наднациональных структур (например МВФ и др.).

Экономист М. Снайдер приводит ряд примеров двух- и многосторонних соглашений последнего времени, подрывающих позиции доллара как мировой резервной валюты [Snyder, 2012].

1. В начале 2012 г. Китай и Япония заключили соглашение, согласно которому в двусторонних торговых сделках они будут чаще использовать свои собственные валюты, а не доллары.

2. Страны БРИКС также планируют перейти к использованию национальных валют в торговле друг с другом. В марте 2013 г. было объявлено о двух соглашениях, цель которых – создать кредитные механизмы для финансирования (в национальных валютах) бизнеса и взаимной торговли этих стран. Ожидается, что данные соглашения позволят существенно расширить торговлю в рамках БРИКС, объемы которой возрастают в последние годы ежегодным темпом в 28%. В финальной декларации прошедшего в г. Форталеза (Бразилия) саммита БРИКС (июль 2014 г.) сформулированы две важные инициативы в валютно-финансовой сфере. Во-первых, заявлено о создании в БРИКС финансового института – Нового банка развития (НБР), в функции которого будет входить финансирование проектов (в первую очередь инфраструктурных) на территории стран-членов. Во-вторых, принято решение о формировании пула валютных резервов государств БРИКС для коллективного противодействия валютно-финансовым рискам.

3. Российско-китайское валютное соглашение. Россия и Китай более года используют национальные валюты во взаимной торговле. Лидеры обеих стран активно выступают за создание новой глобальной резервной валюты и намерены потеснить господство доллара в международной торговле.

4. Укрепление позиций юаня в странах Африки. Став крупнейшим торговым партнером стран этого континента с 2009 г., Китай проводит активную политику, направленную на экспансию своей валюты. В настоящее время значительная часть взаимной торговли между Китаем и странами Африки осуществляется в юанях. Ожидается, что к 2016 г. этот объем возрастет до 768 млрд юаней (100 млрд долл.).

5. Соглашения Китая с Объединенными Арабскими Эмиратами (ОАЭ) и Саудовской Аравией. С первой из них Китай договорился, что в нефтяных сделках каждая из стран будет использовать собственную национальную валюту, что подрывает систему нефтедолларов и создает прецедент для других стран Ближнего Востока. Китай, являясь крупнейшим импортером нефти из Саудовской Аравии, продолжает наращивать объемы не только торговли, но и строительства мощностей по переработке сырой нефти в этой стране.

Согласно точке зрения некоторых аналитиков, которые делают акцент на особенно быстрых темпах экономики стран Азии, прежде всего Китая, существует вероятность того, что вызов доллару будет брошен со стороны юаня или какой-либо другой азиатской валюты [Gao, Yu, 2009; Hongyi, Peng, Shu, 2009; McCauley, 2011].

Однако отсутствие официальной позиции властей КНР о планах по либерализации валютного законодательства и будущей роли юаня в глобальной экономике дает основания предполагать, что его превращение в международную валюту не входит в число первоочередных задач государственной политики Китая. По мнению специалистов Банка международных расчетов и Резервного банка Австралии, китайские власти пока не рассматривают национальную валюту как инструмент внешнеэкономической экспансии, считая приоритетным сохранение жесткого контроля за внутренним финансовым рынком. Вместе с тем все более широкие торгово-экономические связи Китая с остальным миром и положительное сальдо по текущим операциям платежного баланса будут способствовать естественному расширению его использования в мировой торговле и финансах.

Важным новшеством последнего десятилетия стала разработка проектов валютного сотрудничества, предполагающих использование национальных валют стран-партнеров. Они могут реализоваться как в рамках региональных интеграционных объединений (например, МЕРКОСУР), так и в рамках страновых клубов, члены которых формально не объединены форматом региональной интеграции. Соответствующие механизмы, в частности, получили активное распространение в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Недавно к числу клубов, анонсировавших проекты валютного

сотрудничества, присоединился БРИКС.

Таким образом, представляется очевидным, что «вялый» экономический рост США подтолкнет развитие тенденции к ослаблению позиций доллара как лидирующей валюты и к изменению финансовой архитектуры мира. Наиболее вероятным представляется такой сценарий развития валютных отношений, при котором ускорится процесс диверсификации официальных валютных резервов в направлении к увеличению доли евро и других резервных валют, а также криптовалют, и

уменьшению доли доллара. Постепенно будет развиваться многополюсная финансовая архитектура мира. Соотношение мощи валют во многом будет зависеть от глубины и длительности текущей экономической нестабильности в мировой экономике, подтверждающаяся пандемией кризиса, проявлению различного рода бактериологического терроризма по отношению к финансово-экономической системе, а также от эффективности действий правительств по ее преодолению.

Библиографические сноски:

1. Franklin (Pitch) Johnson, «Venture Capital And The Entrepreneurial Revolution», Presentation to the RVCA First Annual Meeting, Saint Petersburg, June 5, 1998.

2. Бунчук М., «Роль венчурного капитала в финансировании малого инновационного бизнеса», М. 1999.

3. Указ Президента Республики Казахстан от 16 марта 2006 года № 65 «О мерах по дальнейшему повышению конкурентоспособности национальной экономики в рамках индустриально-инновационной политики Республики Казахстан».-/Справочная система «Юрист».

4. Poterba James, «How Burdensome Are Capital Gain Tax? Evidence From United States», Journal of Public Economic, 33, pp. 157-172.

5. Талимова Л.А., Калкабаева Г.М. «Проблемы и перспективы формирования новой мировой валютно-финансовой системы», монография «Формирование финансово-банковской модели в условиях турбулентного развития экономики», 2019 г.

CZU 159.922.7

**FACTORII CAUZALI CARE AFECTEAZĂ DEZVOLTAREA CREIERULUI ȘI PARTICULARITĂȚILE
COMPORTAMENTALE ȘI INTELLECTUALE A COPILULUI AUTIST**

COJOCARU Aurelia,
dr. în psihologie,
Decan Facultatea Psihologie și Asistență Socială,
USEM

DIȚA Maria,
drd., magistru catedra Psihologie,
USEM
Prodecan Facultatea Psihologie și PPS,
UPS "Ion Creangă"

*"Să fii autist nu înseamnă să fii neuman,
înseamnă că ceea ce este normal pentru mine, nu este normal pentru alți oameni....
Acordați-mi demnitatea de a mă cunoaște în termenul meu –
recunoașteți faptul că suntem în mod egal străini unii față de ceilalți".*

REZUMAT

Autismul rămâne în continuare o enigmă din punct de vedere medical al societății mileniului trei. Medicina definește în general autismul ca fiind „o tulburare a creierului care interferează adesea cu abilitatea de a comunica și de a relaționa cu cei din jur”. Autismul a devenit una dintre enigmaticele majore ce influențează sănătatea copiilor noștri, cu toate că știința medicală actuală face în permanență noi și mari descoperiri în rezolvarea anumitor afecțiuni,

În ultimii ani, s-au realizat numeroase cercetări pentru identificarea cauzelor și tratamentului acestei boli dar nu s-a ajuns la careva rezultate relevante. Datele statistice demonstrează că rata cazurilor de autism a crescut și în R. Moldova, la fel ca și în alte țări ale lumii.

Cuvinte-cheie: autism, particularități comportamentale, particularități intelectuale, dezvoltarea creierului, "lume a lor".

**CAUSAL FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF THE BRAIN AND THE BEHAVIORAL
AND INTELLECTUAL PARTICULARITIES OF THE AUTISM CHILD**

COJOCARU Aurelia,
PhD in psychology,
Dean of Psychology and Social Assistance Department,
University of European Studies of Moldova

DIȚA Maria,
PhD student, university lecturer,
Department of Psychology and Social Assistance,
USEM
Vice Dean of the Faculty of Psychology,
UPS "Ion Creanga"

SUMMARY

Autism remains a medical enigma of the society of the third millennium. Medicine generally defines autism as "a brain disorder that often interferes with the ability to communicate and relate to others." Autism has become one of the major enigmas influencing the health of our children, although current medical science is constantly making new and great discoveries in solving certain conditions,

In recent years, numerous studies have been conducted to identify the causes and treatment of this disease but no relevant results have been reached. Statistics show that the rate of autism has increased in Moldova, as well as in other countries around the world.

Key words: autism, behavioral peculiarities, intellectual peculiarities, brain development, "their world".

Literatura de specialitate susține că specificul acestei maladii este dată de modul ei de manifestare, prin retragerea persoanei din viața socială sau chiar din realitate dar și din faptul că afectează copiii atât de mici și de nevinovați, luându-le posibilitatea de a se bucura de viață și totuși lăsându-le viața, o viață izolată și o stare care nu prea are nici o legătură cu realitatea. Viețile copiilor autiști, apoi a adulților, impresionează prin această izolare de mediul în care trăiesc, deși acești oameni trăiesc în societate și au familii, nu reușesc să se integreze. Caracterul distructiv al acestei boli constă în ruperea de mediul social.

Societatea noastră are nevoie să afle ce poate face pentru a reuși să-i aducă în viața socială pe cei afectați de acest sindrom, să le trezească dorința de a renunța la lumea lor și de a se integra în societate. Cert este faptul că pentru copiii afectați de această tulburare nu este nici pe departe atât de tragic cât este pentru părinți, să-și vadă copiii zilnic închiși într-o "lume a lor". Pentru părinții care înțeleg afecțiunea, toate planurile care și le-au făcut referitor la copil se dărâmă. Aceste familii trec printr-o perioadă cumplită din punct de vedere emoțional la aflarea veștii, iar suferința acestora nu se încheie aici, pentru că acești copii trăiesc în continuare alături de ei, amintindu-le tragedia lor. Și totuși în această lume a copiilor care suferă de autism, a familiilor acestora, există speranță.

Factorii cauzali care afectează dezvoltarea creierului și particularitățile de comportament al copilului autist. Până în zilele noastre cauzele apariției autismului au rămas necunoscute, dar se fac permanente intense cercetări în domeniu. Se pare că anormalitatea principală în această boală este cea cognitivă, afectând în particular gândirea simbolică și limbajul, iar tulburările de comportament sunt secundare deficitului cognitiv.

„Tulburarea cerebrală organică este sugerată de o frecvență crescută a complicațiilor sarcinii și nașterii, ca și de asocierea cu epilepsia (2% din cazuri). Unii pacienți au anomalități neurologice nelocalizate”.

Factorii cauzali care determină apariția acestor tulburări nu sunt clar precizate, dar se presupune că există fie o predispoziție ereditară, fie existența unui complex de factori care determină o serie de afecțiuni la nivelul creierului, anomalii în anumite zone cerebrale, inclusiv în zonele responsabile de emoții, relaționare. Se presupune și existența unui determinism de natură psihogenă, mai ales la copiii lipsiți de afectivitate în primii ani de viață, ca o reacție la atitudinea și comportamentul părinților față de nevoile lor. Unii experți consideră că factorii de mediu pot avea un rol important în apariția autismului și deși sau axat pe vaccinuri, nu au găsit până în prezent o cauză clară.

Unii cercetători consideră că autismul este determinat de relațiile patologice între familie și copilul autist. Fester în 1961 considera comportamentul părinților o cauză a autismului. De asemenea literatura de specialitate menționează în explicarea autismului și așa numita teorie comportamentală. Această teorie consideră ca acest sindrom care influențează toate sferele personalității subiectului, apare ca urmare unui

șir de comportamente învățate și care se formează în urma unor serii de recompense și situații aparent întâmplătoare [2, pp. 437–456].

Pentru o bună dezvoltare a funcțiilor cognitive și a capacității de relaționare cu cei din jur, copilul trebuie să fie stimulat și să exerseze o diversitate de experiențe senzorio-afective cu adultul, în special cu mama.

Factorii care afectează dezvoltarea creierului. *Luând în considerație faptul că cauzele autismului nu sunt încă pe deplin cunoscute, această tulburare nu poate fi prevenită.* Totuși identificarea corectă a simptomelor specifice și tratamentul precoce pot diminua efectele autismului. O consultație genetică complexă poate fi de ajutor unui cuplu care dorește să aibă copii și au sau au avut în familie cazuri de autism, deoarece se consideră că există câțiva *factori determinanți* ce influențează apariția acestei boli.

a. Factorii genetici. Cercetările realizate pe gemeni care au arătat că autismul sau disfuncția creierului este moștenită. „Prezența unui copil autist în familie apare ca o situație dramatică, existența acestuia e inclusiv avertizantă. Problema riscului de reapariție, a tulburării între frați se impune ca o prioritate specifică” [5, pp. 83-96].

Unele particularități comportamentale și cognitive ale rudelor biologice din familia copilului autist, atrag cu deosebire atenția. Ele contribuie la reconsiderarea rolului atribuit familiei în structura sindromului, totodată la explicare legăturilor aparent constituite între manifestarea „anormală” a copilului și personalitatea părintelui.

Astfel se poate spune că starea de boală (autism) apare de fapt ca efect al fenomenului de interacțiune de gene [5, pp. 83-96].

În timpul sarcinii creierul copilului crește tot mai mult și devine tot mai complex. Din acest motiv oamenii de știință cercetează dacă condițiile ca sănătatea mamei pe parcursul sarcinii, probleme în timpul nașterii sau factori din mediul înconjurător au afectat dezvoltarea normală a creierului copilului. Lipsa de oxigen (a fătului la naștere), infecții virale în primele trei luni de sarcină pot da naștere la o serie de probleme cum ar fi autismul sau retardul mintal.

O altă ipoteză ar fi aceea că autismul ar fi cauzat de un vaccin, dar nu s-a putut demonstra științific.

b. Factori de mediu. Potrivit unui studiu factorii de mediu sunt foarte importanți în declanșarea autismului. Se consideră că aceștia joacă un rol la fel de important ca genele.

O echipă formată din medici specialiști, au ajuns la concluzia că factorii de mediu sporesc riscul de autism cu 55% (genele doar cu 40%). În rândul factorilor de mediu care au acest rol nefast se numără vârsta înaintată a părinților, greutatea mică a copilului la naștere, sarcini cu gemeni, medicația consumată în timpul sarcinii precum și poluarea, pesticidele și unii conservanți.

Creșterea dramatică a numărului copiilor care au această tulburare a fost prea bruscă pentru a putea fi explicată doar prin gene. Malformațiile genetice nu au loc spontan, fără intervenții din afară, de aceea specialiștii dau vina pe schimbările din mediu care

influențează negativ ADN-ul nostru [6].

Un medic american a analizat cazurile unor frați gemeni, între care unul suferea de autism sau de o tulburare din spectrul autist. Gemenii identici au aceeași configurație genetică, în timp ce gemenii fraterni sunt la fel de diferiți ca și frații născuți la distanță de câțiva ani. Comparând prevalența autismului în cazul celor două tipuri de gemeni, oamenii de știință au scos la iveală procentul în care factorii de mediu și cei genetici contribuie la apariția autismului.

Studiul a arătat ca riscul autismului este mai crescut în cazul gemenilor identici.

Acest lucru sugerează că factorii de mediu contribuie substanțial la apariția autismului. Faptul că ambele grupe de copii dezvoltă un risc mai mare de autism înseamnă că există un eveniment comun care acționează ca factor declanșator. Acesta ține de mediu și este fie ceva ce se întâmplă în timpul sarcinii, la naștere sau după aceasta.

Spre deosebire de factorii genetici, factorii de mediu pot fi ținuti sub control, odată ce originea lor este depistată.

Tablou clinic al copilului autist. Autismul se poate manifesta cu intensitate diferită de la simptome ușoare la forme mai grave, care pot afecta întreaga existență a individului. În realitate spectrul autismului poate include o mare varietate de manifestări distribuite între două extreme: astfel la una dintre extreme un copil poate părea aproape normal, și poate avea doar puține trăsături autiste; la cealaltă extremă un copil ar putea prezenta într-o formă accentuată simptomele autismului, cu mari dificultăți în relaționarea și comunicarea cu cei din jur [4, p. 154].

Unele persoane pot avea simptomele pe care altele nu le au, iar unele dintre acele simptome pot avea la același individ intensități diferite. Aceste persoane pot avea o gamă largă de simptome comportamentale care includ hiperactivitatea, reducerea atenției, impulsivitatea, agresivitatea, în special la copii mici. Un copil cu autism manifestă adesea reacții și comportamente aparent ciudate, poate fi interesat de memorarea unor fotografii și cuvinte. Acești copii sunt atrași de lumină, de sunete. În adolescență sau la începutul vieții adulte, persoanele cu tulburare autistă care au capacitatea intelectuală pentru a conștientiza tulburarea, pot deveni depresivi ca răspuns la faptul că realizează gravitatea afecțiunii.

Particularități comportamentale ale copilului cu autism. *Modalități de debut și specificul relațiilor sociale* - Copiii autiști nu urmează modalitatea de dezvoltare specifică copiilor normali. La unii copii apar semne ale bolii încă de la naștere, alți copii încep destul de bine, dar între 18 - 36 luni încep să respingă oamenii, pierd limbajul și deprinderile sociale. Simptomele apar dar în jurul vârstei de 18 luni. Mulți părinți și experți pot detecta aceste simptome înaintea acestei vârste, oricum un diagnostic formal este pus atunci când copilul prezintă o întârziere semnificativă în dezvoltarea limbajului.

Totodată se evidențiază precoce deficitul în exprimarea afecțiunii și inițierea interacțiunii sociale:

- ✚ copilul se poartă de parcă nu ar vedea intrarea sau ieșirea mamei din cameră;

- ✚ au atitudine indiferentă, detașată, de fapt nu își exprimă dorința unui contact interpersonal chiar cu persoanele cele mai apropiate;

- ✚ nu sunt interesați de discuția cu ceilalți, nu arată preocupare pentru a-și exprima sentimentele sau emoțiile, nu-și exteriorizează dorințele;

- ✚ nu simt nevoia să fie mângâiați, lăudați;

- ✚ nu privesc interlocutorul în ochi dând impresia că se uită în gol;

- ✚ nu plâng dacă se lovesc, par neatente la obiectele din jur;

- ✚ nu li se poate capta atenția sau interesul, foarte rar privesc adultul în ochi, pot avea contact vizual doar pentru puțin timp și pot fi atrași decât de obiectul care îi atrage în mod special;

- ✚ nu se joacă cu alți copii (acest comportament este repede observat de părinți, obligându-i să se adreseze medicului). Copiii preferă jocurile solitare stereotipe, sărace, neelaborate;

- ✚ copiii autiști au această incapacitate profundă de a relaționa empatic cu propria mamă sau cu alte persoane; când mama pleacă din cameră, copilul nu se îngrijorează, poate chiar să mimeze "sărutul în fugă" convențional, să-și ia rămas bun, dar parcă tot nu vede;

- ✚ alți copii pot fi anxioși, agitați la separarea de mamă, sunt dependenți de ea, dar tot ca față de un obiect, de fapt, în ciuda eforturilor acesteia tot nu comunică nici cu ea, deși unele mame ajung să descifreze nevoile copilului în acest amestec particular bizar de exprimare [1, p.62.]

Dezvoltarea intelectuală. Cele mai timpurii descrieri ale autismului subliniază distorsiunile severe ale funcțiilor sociale pe care le găsim în această tulburare, însă deficitul cognitiv nu au fost privite ca fiind importante. Studii mai recente au sugerat că există un deficit cognitiv de bază, care nu este considerat secundar față de deficitul de ordin social.

Rutter a susținut faptul că deficitul cognitiv este nucleul autismului și descrie mai multe trăsături autiste. Deficitul cognitiv este prezent în toate cazurile de autism. Este o strânsă legătură între anormalitățile cognitive și comportamentul social caracteristic tulburării autiste. O analiză atentă arată că tulburarea autistă poate fi diagnosticată aproape la fel de bine pe baza textelor cognitive ca și pe măsurarea comportamentului sau a limbajului.

Coefficientul de inteligență și funcționarea limbajului sunt cei mai buni indicatori ai rezultatelor psihosociale obținute de indivizii care suferă de autism.

Tratamentele comportamentale au arătat că coeficientul de inteligență și folosirea limbajului sunt trăsăturile cele mai puțin influențate de tratament, ceea ce sugerează că deficitul cognitiv este intrinsec la handicapul biologic de bază. Studii făcute asupra gemenilor și familiilor acestora arată că predispoziția spre tulburarea autistă poate fi transmisă genetic. Rutter notează că ceea ce se moștenește este o formă de anormalitate cognitivă care include dar nu se reduce la autism. Studiile ulterioare au încercat să elucideze

natura cognitivă a tulburării autiste. O gamă largă de procese cognitive a fost studiată, incluzând percepția, atenția, memoria și limbajul. Multe deficite cognitive care au fost detectate nu pot fi considerate ca fiind responsabile de retardul mintal general găsit la copiii autiști.

Constelația de deficite include: hipo și hiper răspuns la stimuli auditivi, vizuali și tactili, deficiență în imitație și învățare, proasta codare a materialului auditiv, incapacitatea de a reduce informația la ceea ce este important, o gamă largă de probleme lingvistice. Aceste deficite se suprapun peste procese cognitive intacte incluzând viziunea spațio-temporală, abilități muzicale și memorie mecanică. Unii specialiști au interpretat acest model de abilități și deficiențe cognitive ca reflectând disfuncția emisferei stângi. Copiii autiști se descurcă relativ bine la testele care măsoară funcțiile coordonate de emisfera dreaptă (vizual-spațial, Gestalt), în timp ce obțin performanțe scăzute la testele ce măsoară funcțiile subordonate predominant emisferei stângi a creierului (limbaj și reprezentare simbolică). Mulți copii autiști nu prezintă avantajele emisferei

drepte la măsurătorile făcute.

Cercetătorii au încercat să afle dacă un set particular de deficiențe cognitive și lingvistice indică o vulnerabilitate care dezvoltă tulburarea autistă. Studiile făcute pe familii și gemeni au arătat o rată crescută de deficiențe cognitive și lingvistice la rudele pacienților autiști. Unele studii încearcă să afle dacă există un model particular de transmitere genetică a bolii.

Abilități neobișnuite : unele persoane autiste prezintă abilități remarcabile, unii dintre ei prezintă talente cu totul extraordinare. La o vârstă foarte fragedă când alți copii nu știu decât să măzgălească, unii copii autiști sunt capabili să facă desene reale, tridimensionale. Unii învață să citească la vârste foarte fragede, chiar înainte să învețe să vorbească bine. Unii au urechea muzicală dezvoltată astfel încât pot să cânte un cântec după ureche la un instrument muzical la care nu a învățat niciodată să cânte sau numesc o notă muzicală doar dacă o aud; unii pot memora emisiuni televizate sau pagini întregi din cartea de telefon. Oricum aceste abilități, cunoscute ca insule de inteligență sunt rare [3, pp.171-176].

Referințe bibliografice:

1. Dindelegan Camelia, Psihopatologie și psihologie clinică, Editura Institutului European, București, 2012, pp.62.
2. Ferster, C. B. (1961). Positive reinforcement and behavioral deficits of young children. *Child Development*, 32, 437-456.
3. Gherguț A., Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale, Ed. Polirom, Iași, 2006, pp.171-176.
4. Mureșan, Cristina, Autismul infantil. Structuri psihopatologice și terapie complexă, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 154.
5. Teodorescu F., Ereditatea tulburărilor psihice, Editura Junimea, Iași, 2001, pp. 83-96.
6. http://autism.ro/revista/Info_autism.

CZU 159.922.8

MOTIVAȚIA PENTRU DEZVOLTAREA PERSONALA LA ADOLESCENȚI.

COJOCARU Aurelia,

Dr. psihologie,

Decan Facultatea Psihologie si Asistenta Sociala,

USEM,

Psiholog.abc@gmail.com

PANCZI Violina,

Master PMO,

usempsihologie@gmail.com

REZUMAT

Prin dezvoltare, în general, se înțelege un proces complex de trecere de la inferior la superior, de la simplu la complex, de la vechi la nou, printr-o succesiune de etape, de stadii. Dezvoltarea personalității se manifestă prin incorporarea și constituirea de noi conduite și atitudini care permit adaptarea activa la cerințele mediului natural și socio-cultural. Dezvoltarea permite și facilitează constituirea unor relații din ce în ce mai diferențiate și mai subtile ale ființei umane cu mediul în care trăiește și se formează. În prezent, dezvoltarea personală nu mai este o opinie, ci o necesitate, care merită a fi urmărită cu atenție pas cu pas. Principalele sarcini ale adolescenței este dobândirea conștiinței de sine ca expresie a identității ego-ului. Motivația este considerată unul dintre domeniile cheie, în procesul autoreglării la adolescent în dezvoltarea personală.

Cuvinte-cheie: dezvoltare personală, identitate, conștiință, motivație.

MOTIVATION FOR PERSONAL DEVELOPMENT IN ADOLESCENTS.

COJOCARU Aurelia,

PhD in Psychology,

Dean Faculty of Psychology and Social Work USEM

Psiholog.abc@gmail.com

PANCZI Violina,

MA work and organizational psychology, USEM,

usempsihologie@gmail.com

SUMMARY

By development, in general, is meant a complex process of transition from lower to upper, from simple to complex, from old to new, through a succession of stages, stages. Personality development is manifested by the incorporation and establishment of new behaviors and attitudes that allow active adaptation to the requirements of the natural and socio-cultural environment. Development allows and facilitates the establishment of increasingly differentiated and subtle relationships of the human being with the environment in which he lives and is formed. Today, personal development is no longer an option, but a necessity that deserves to be followed closely step by step. The main tasks of adolescence are to acquire self-awareness as an expression of ego identity. Motivation is considered one of the key areas in the process of self-regulation in adolescence in personal development.

Key words: personal development, identity, awareness, motivation.

Eul este o „provincie de graniță” unde se desfășoară toate tratativele de conciliere între sine (guvernat de forțele oarbe ale pulsionilor) și realitatea exterioară (cu exigențele sale sociale), pe de o parte și între Sine și Supraeu (cu rigorile sale morale), pe de altă parte. Privit din perspectivă ontogenetică, Eul se constituie progresiv, pe parcursul mai multor etape, fiind cristalizat, într-o primă ipostază, spre vârsta de trei ani, când copilul a asimilat deja unele reguli sociale elementare, realizând că este o entitate distinctă în cadrul mediului exterior în care trăiește. Încrederea în sine este senzația interioară de putere pentru îndeplinirea propriilor dorințe. Aceasta senzație ne permite să acționăm. A avea așa ceva este o chestiune de supraviețuire, spune psihologul American Nathaniel Brandon [1].

Omul se naște cu sinele său autentic. Încă din primii ani de viață, societatea începe însă să construiască în jurul lui o personalitate falsă. Acest ego are toate dorințele din lume, este plin de ambiții și își propune să fie întotdeauna mai presus decât ceilalți el este un instrument de explorare prin care nu mai răzbate nici un licăr din sine real. Egoul omului este sursa tuturor problemelor sale, a tuturor războaielor, conflictelor, geloziiilor, temerilor și depresiilor.

Convingerea ca ai dat greș, permanenta comparație cu cei din jur, sunt extrem de greu de a fi suportate, caci nimeni nu poate avea totul. Pentru a supraviețui în aceasta bătălie numita viață omul trebuie să înțeleagă cine este. Nimeni însă nu are nici cea mai vagă idee despre sine. Întrucât egoul este o simpla ficțiune, exista momente când devenim eliberați de el. O ficțiune nu poate fi menținută decât cu liberul nostru acord. Ficțiunea trebuie însă în permanență întărită, susținută, stimulată, dar chiar și așa continuă să decadă [2].

Reacția în fața unei crize radicale care ne amenință însăși supraviețuirea – iată provocarea cu care ne confruntăm acum umanitatea. În curând un procent din

populația planetei va recunoaște, că umanitatea se confruntă acum cu o alegere totală: să evolueze sau să piară. Un număr încă relativ mic, dar în creștere rapidă, de oameni experimentează deja în ei înșiși ruperea de sechele tipare ale minții egocentrice și manifestarea unei noi dimensiuni a cunoștinței. De fapt în centrul noii conștiințe se află transcenderea gândirii, capacitatea recent descoperită de a ne ridica deasupra gândurilor, pentru a realiza în noi înșine o dimensiune infinit mai vastă decât cea reprezentată de gândire. Ce ușurare să realizezi că eu nu sunt „vocea din mintea mea”. Atunci cine sunt eu? Cel care vede toate acestea. Conștiința care precede gândul, spațiul în care apare gândul sau emoția sau percepția senzorială. Egoul nu înseamnă altceva decât identificarea cu forma, în primul rând cu forma gândurilor.

Indiferent ce caută egoul sau de ce se atașează el, acestea reprezintă substituite pentru Ființarea pe care poate s-o simtă. Puteți prețui lucrurile, puteți ține la ele, dar dacă vă atașați de ele trebuie să știți că e vorba despre ego. Și în realitate nu sunteți niciodată atașată de un lucru, ci de un gând care conține pronumele eu, mine, al meu, a mea. Ori de câte ori acceptați complet o pierdere veți trece dincolo de ego, și atunci își face apariția ceea ce sunteți, acel Eu sunt care reprezintă conștiința însăși [3].

„Sinele reprezintă un set de reguli personale ce ghidează acțiunile noastre sociale și personalitatea și ne asigură continuitatea în timp, în ciuda transformărilor pe care le suferim și care sunt inerente. Sistemul Sinelui reprezintă internalizarea unui sistem de reguli de comportament proprii. Imaginea de Sine este sinele trăit, care se construiește la confluența dintre ceea ce cred ceilalți despre noi, ceea ce credem despre ceilalți și ceea ce credem despre noi în șine. Conceptul de Sine este alcătuit din ansamblul ideilor, al sentimentelor și atitudinilor pe care le cultivi față de propria persoană înglobează sentimentele de autonomie și competență

prin care te oglindești; este conștiința pe care o ai despre tine ca persoană, ca entitate distinctă, capabilă de reflecție și acțiune. Conștiința de sine reprezintă conceptul de Eu. Concepte asociate Sinelui: imagine de sine, conștiință de sine, imagine corporală, schemă corporală. Din perspectiva psihanalitică, Sinele se construiește în jurul relației obiectuale, a relației cu mama. Pulsunile își caută un obiect de care să se fixeze, iar acesta este mama”

Personalitatea este fundamentată pe Eu, considerat a fi „direct produs de condițiile organice ale individului” iar personalitatea este „Eul așezat în structura experienței sociale” [4].

Motivația: Așa cum orice lucru are un început, cel mai simplu prim pas în demersul nostru de a cunoaște, fenomenul de motivație este să pornim de la o definiție a acestuia.

În primul rând, la baza motivației stă un concept greu de sesizat - trebuința/nevoia, ce reprezintă „o stare internă, biologică sau cognitivă de deprimare care are nevoie de corecție” ori constă în „stări fiziologice sau psihologice rezultând dintr-o lipsă sau un disconfort”). Trebuințele reprezintă *construcție ipotetică*, în sensul că nu sunt direct observabile, ele putând fi deduse din comportamentele manifestate de către persoane. Studiul motivației, afirmă Coon, ar începe astfel cu dorința de a cunoaște cum sunt translate nevoile biologice în impulsuri de foame, sete etc. În același timp, interesul este și mai mare în cercetarea modului în care sunt dobândite nevoi mai subtile (psihologice) pentru elemente ca prietenia, realizarea, statutul, banii ori cunoștințele. Studiul motivării începe așa dar de la trebuințe; ele sunt „sursa primară a acțiunii”) asupra legăturii dintre motivare și motivație.

Teoria lui Clayton Alderfer încearcă să explice motivația cu ajutorul a trei tipuri de necesități: *nevoile de existență* (similare cu cele fiziologice și cu cele de securitate la Maslow) *Nevoile relaționale* (se direcționează spre comunicarea cu ceilalți, spre interacțiune și schimbul de sentimente fiind similare nevoilor de apartenență și celor de stimă din ierarhia lui Maslow) și *nevoile de dezvoltare/creștere* (similare nevoilor de autoîmplinire la Maslov, acestea sunt focalizate pe utilizarea maximală a potențialului individului, de dezvoltare creativă a unor noi abilități și aprinderi, de autorealizare). Chiar dacă la o primă vedere, această teorie poate fi considerată o rezumare a dezvoltării operate de către Maslow, Alderfer aduce o contribuție importantă în sprijinul imaginării unui instrument de lucru pentru specialistul în motivare.

Legătura dintre cogniție și motivație a reprezentat un câmp fecund de cercetări: concluziile acestora au vizat o interrelaționare conform căreia motivația este cea care direcționează procesele cognitive. Procesul nu se oprește aici deoarece cogniția se dovedește un factor determinant pentru motivație. Aceste cogniții pot dezvolta una față de alta trei tipuri de relații: pozitive, negative, sau să se afle atât de departe una de alta, încât tind să se situeze în relații irelevante. Am anticipat că nu acționăm doar pe baza informațiilor de factură cognitivă (mai mult, putem spune că și aceasta din urma posedă,

la rândul lor, o rețea complexă de determinante afective); astfel, fie că sunt trăiri afective pozitive, fie că este vorba despre trăiri negative, toate acestea aspecte au avut rolul lor în a vă face să duceți o acțiune până la capăt. Desigur ca și reversul medaliei este posibil; uneori trăirile afective au un rol dezorganizator asupra realizării unei activități.

Similar motivației cognitive, motivația afectivă poate justifica un număr considerabil de alegeri și decizii pe care le facem în viața noastră de zi cu zi. *Motivația afectivă presupune o determinare a activității, a satisfacerii trebuințelor în urma impulsivității bazate pe elemente ale afectelor, pe sentimente și emoții.*

Teoria instinctului se sprijină pe contribuțiile lui James respectiv Mc Dougall și se încadrează în abordarea biologică a studierii motivației. William Mc Dougall a afirmat că oamenii au numeroase, instincte”, incluzând printre acestea repulsia, curiozitatea, autoafirmarea etc. Teoria instinctelor a fost încadrată drept perspectivă etologică), aceea biologică de studiu a motivației fiind completată cu o a doua dimensiune: perspectiva socio-biologică. Aceasta din urmă ne oferă un punct de vedere aparte; se afirmă, astfel, că toate comportamentele umane sunt motivate de nevoile fundamentale de a ne transmite potențialul genetic generațiilor următoare.

• Definiții ale motivației.

1. Motivația este ceea ce energizează, direcționează și susține un comportament. Motivația se referă la factorii interni individului, care stimulează, mențin și canalizează comportamentul în legătură cu un scop

2. Motivația se referă la dinamica comportamentului, procesul de inițiere, susținere și direcționare a activităților organismului

3. Motivația corespunde unei modificări a organismului care o pune în mișcare până la reducerea acelei.

4. Motivația este primul element cronologic al conduitei, fiind cea care pune în mișcare organismul, persistând până la reducerea tensiunii. Comportamentul, observă autorul, este dependent atât de modificările interne, cât și de factorii externi organismului care acționează asupra acestuia.

Motivația este astfel un ansamblu de mobiluri, trebuințe, tendințe, afecte, interese, intenții, idealuri; de alt fel, vorbim aici despre totalitatea mobilurilor interne ale conduitei, fie sunt înnăscute sau dobândite, conștientizate sau neconștientizate, simple trebuințe fiziologice sau idealuri abstracte [5].

Curiozitatea: Unul sau mai multe motive conduc la apariția unui astfel de comportament cum ar fi:

Comunicarea spune atenției psihologilor o dimensiune existențială a personalității-curiozitatea și rolul ei complex în dezvoltarea personalității. Ea delimitează diferite perspective de abordare a curiozității ca însușire cu potențial ereditar; ca trăsătură de personalizat, ca susținătoare a creativității și motivației pentru o existență activă.

Sunt discutate funcțiile curiozității considerate

direcție de acțiune pentru formatori în procesul dezvoltării personalității adolescenților.

În societatea cunoașterii, psihologii, educatorii, formatorii se confruntă cu provocări ale celui de al IV-lea val al schimbării și al viitorului extrem.

Al patrulea val - coincide cu societatea cunoașterii, dezvoltarea tehnologiilor înalte, IT-urilor, nanotehnologiilor. În perioada celui de-al IV-lea val are loc integrarea tuturor dimensiunilor vieții și responsabilității față de întreaga societate, față de problemele conservării, sancționării și cooperării.

James Canton, 2010, aprecia că provocările societății prezente și viitoare conturează un nou tip de personalitate ce se afirmă ca deschizător de noi orizonturi și drumuri caracterizat prin creativitate, curiozitate, sensibilitate la provocări, deschiderea la nou, abilități adaptare și curaj în depășirea situațiilor și fenomenelor neprevăzute și imposibil de imaginat.

Respiritualizarea societății și orientarea spre surse interioare de autoritate și putere sunt două dintre caracteristicile celui de-al IV-lea val al schimbării ce susțin dezvoltarea personalității tinerilor ca inventatori, deschizători de orizonturi noi, antrenați în aventura cunoașterii și învățării fără limite.

Unii biografi ai lui Albert Einstein atribuiă mamei sale afirmația „Nu ai nevoie de geniu dacă ai curiozitate”, iar academicianul Solomon Marcus argumenta într-un cuvânt televizat ca lipsa de motivație pentru pregătirea școlară a elevilor este cauzată de efectul inhibitor al metodelor de predare și educație asupra curiozității copiilor.

Curiozitatea este o însoțire a viului, cu potențial ereditar, conținută în fluxul informațional transgenerațional ce ne cheamă, ne sună ca personanță și te îndeamnă: caută, iscodește, află, cunoaște etc. Ca însușire ereditară, ea însoțește instinctul vieții și trebuințele de bază: a atinge, a gusta, a pipăi, a mirosi, a vedea cu proprii ochi, a experimenta. Curiozitatea însăși este o trebuință a corpului mintal prin care se hrănește intelectul.

Ca însușire a personalității, curiozitatea are o structură complexă îmbinând în manifestarea aspectului cognitiv cu aspectul emoțional, cu aspectul motivațional-volițional.

Într-o cercetare experimentală de către A. Cosmovici, Mariana Caluschi, (1985) pe un eșantion de elevi, sa delimitat o tipologie a personalității, după structuri diferențiale de personalitate având la bază ocupații preferate și motive reale. Revederea lor periodică și discuțiile purtate a confirmat rolul intereselor, al curiozității neobosite și creativității în domeniul ocupațional preferat, ce a devenit o calitate și o competență de-a lungul vieții, un motor al dezvoltării și afirmării personalității lor [6].

Adolescența, care este cuprinsă între 14 și 20 de ani, urmata de postadolescență până la 25 ani, caracterizează prin foarte multe schimbări și transformări și de aceea a fost considerată o a doua naștere (J-J. Rousseau) sau un moment esențial în dezvoltarea psihică umană.

În tabloul amplu și complex al dezvoltării din acest stadiu pot fi relevate câteva aspecte dominante care

definesc locul adolescenței în procesul devenirii ființei umane, și anume:

- Avans cognitiv remarcabil, atingându-se chiar vârfurile cele mai înalte în manifestarea unora dintre capacitățile de cunoaștere;

- Depășirea identificării cu părinții, ieșirea de sub tutela familiei și a școlii și integrarea în viața socială și culturală a comunității;

- Intensificarea conștiinței de sine și a căutării asidue a identității de sine (E. Eriksson), a unicității și originalității proprii;

- Parcurgerea unei faze decisive în cucerirea independenței și autonomiei, după ce se parcurge o perioadă foarte tensionată Aceasta din urmă afirmă că se produce măcar o modificare a dependențelor;

- Apariția conștiinței apartenenței la generație;

- Construirea unor noi comportamente ale personalității și dezvoltarea lor într-o structură unitară care mediază adaptările eficiente la toate tipurile de situații.

Toate schimbările caracteristice acestui studiu îndeplinesc o interesantă concluzie a lui M. Debesse.

„Este ultima și cea mai complexă dintre marele etape ale dezvoltării” și, mai departe, ea se

caracterizează nu numai prin multiplele învățături care-l regăsesc pe tânăr pentru sarcinile maturității, ci și prin proiectele, aspirațiile unei personalități care în cunoștința de scopuri pe care le vrea să le atingă caută mijloace adecvate pentru a ajunge la ele [7].

Dezvoltarea personalității în etapa adolescenței se referă la mai multe aspecte. În această etapă încep să acționeze factori noi, cum ar fi:

- a) extinderea relațiilor interpersonale și a experienței personale;

- b) dezvoltarea cogniției sociale;

- c) autoimplicarea în propriul proces de formare;

- d) intrarea în viața comunității.

În comparație cu etapa anterioară, adolescența înregistrează performanță în creativitate și prin creșterea originalității. Totodată, se formează însușiri importante ale personalității creative, cum ar fi:

spirit de obiectivitate, nonconformism epistemic și pragmatic, asumarea riscului, încredere în forțele proprii, autocontrol etc.

Adolescența este și etapa în care are loc:

- structurarea sistemului propriu de valori care are ca sursă de formare capacitățile cognitive crescute ce permit adolescenților înțelegerea profundă a valorilor;

- creșterea experienței personale de viață și observarea vieții altora, influențele sociale care restructurează valorile; a vieții în general, care dă sens și semnificație activităților în care adolescenții se implică și, totodată, le canalizează energiile și capacitățile;

- conștientizarea, deocamdată slabă, a apartenenței la generație bazată pe competența cognitivă a adolescenților, ceea ce le permite să-și dea seama că toți cei care se află în acest interval al vieții simt, gândesc și acționează la fel și tind să se compare permanent cu celelalte generații.

Adolescenții cred că sunt foarte aproape de calitățile adulților și că uneori îi întrec, așa că nu vor să mai fie

tutelați și, astfel, între ei și adulți se pot amplifica semnificativ conflictele interpersonale [8].

• Exista o mulțime de materiale referitoare la adolescenți. Modul în care este tratat subiectul ne duce cu gândul la alta specie... Sunt oare adolescenții atât de diferiți de adulți?

De ce, după ce am trecut de aceasta etapa, ne este atât de greu să ne amintim cum era atunci?

Un răspuns ar putea fi acela că sistemul de gândire se schimbă. Nu neapărat radical, dar suficient încât să ne dăm seama, când devenim adulți, că nu mai înțelegem și uneori chiar nu ne mai amintim cum și ce simțeam la acea vârstă. Și asta se vede cel mai bine atunci când avem copii. Mai precis, atunci când tu vrei ceva și adolescentul tău altceva, niciunul dintre voi reușind să-l înțeleagă pe celălalt. Scuza lui este că nu a trecut încă prin multe, cum ai trecut tu. Scuza ta, tocmai faptul că ai trecut prin atâtea. De aceea este nevoie de înțelegere de ambele părți. Și, ca să înțelegi un adolescent, este bine să știi ce anume îl motivează.

Adolescenții nu sunt o altă specie, ci le lipsește experiența. Dacă pe un adult îl motivează ideile și hotărârile luate în urma unor întâmplări din viața lui, în unele cazuri chiar conform sistemului cauză și efect, un adolescent e motivat, evident, de alte lucruri. Care sunt acelea? Să vedem...

Neavând experiența, mulți adolescenți sunt motivați de ceea ce spun alții.

Acești alții pot fi o varietate de persoane și sfaturi ce pot veni printr-o gamă largă de modalități. De exemplu, unii obișnuiesc să citească ceva, să le placă și să vrea să facă întocmai. Probabil ni s-a întâmplat tuturor să citim un exemplu de reușită, de prietenie (sau uneori exemple mai puțin laudabile) și să vrem să facem la fel, fie că era vorba de ceva bun sau de o pozna. De fapt, adesea, adolescenții își aleg un erou, un model în persoana cuiva, persoana care poate varia, de la părinți (mai rar) la colegi de școală, cunoștințe, celebrități, personaje din cărți sau filme etc. Ceva din respectiva persoană sau personaj îi atrage mult, fie că le seamănă, fie că nu, și aceasta îi poate motiva extrem de puternic în a fi într-un anumit fel sau a avea o anumită atitudine, aspect, conduită. Dacă adolescentul tău are o pasiune pentru un cântăreț, de exemplu, nu te mira dacă va începe să se îmbrace precum acea persoană, să îi „împrumute” look-ul, să își dorească o carieră în muzică. Nu întotdeauna un adolescent împrumută totul de la idolul său, dar adesea preia foarte multe din trataturile acestuia și de multe ori începe de la aspect. Adolescentul poate avea mai multe modele simultan sau le poate schimba pe parcursul timpului.

Tot în legătura cu influența lecturii, există pe Internet materiale și chiar site-uri cu diverse citate sau expresii motivaționale, unele chiar de la adolescenți pentru adolescenți. Putem observa că pe unii îi motivează libertatea de acțiune, pe alții, propria personalitate, adevărul, dorința de a învăța, rezultatele bune deja obținute (și, analog, îi demoralizează eșecurile), visele, ale lor sau ale altora. Și exemplele pot continua [9].

Ceea ce pare a fi comun pentru marea majoritate a

adolescenților este gradul destul de ridicat de implicare emoțională. Orice ar fi aspectul care îi motivează, este într-un fel legat de emoții. Imita o persoană pentru că le place. Cred în ei pentru că sunt apreciați și aprecierea îi face să se simtă bine. Mulți nu au încredere în ei, așa că îi motivează încrederea altora. Pasiunea motivează un adolescent mai mult decât un adult, tocmai datorită înclinației lor spre senzații, sentimente, starea de bine.

Motivația este, dacă nu scopul, cel puțin motivul din spatele scopului. Este un mod de a ne trăi viața. Sau cel puțin începutul ei. De fapt, motivarea la adolescent este cel mai adesea un model. Adolescenții trăiesc pe baza unor modele până ce își găsesc propriul drum, până își formează propria personalitate, moment în care nu mai au nevoie de respectivele modele. Poate că aceasta este una dintre diferențele dintre adulți și adolescenți: faptul că ultimii trăiesc "după ureche", câtă vreme primii și-au stabilit propriul sistem de reguli și îi motivează propriile dorințe.

Adolescenții au nevoie de motivație pentru a învăța. Trebuie să învețe ceva din orice experiență, bună sau rea. Pe foarte mulți îi motivează experiențele cu impact puternic, fie pozitiv, fie negativ. Dacă un adolescent are un succes imens într-un domeniu, fie că este legat sau nu de școală, este foarte posibil să fie motivat să continue în acest sens. Dacă, pe de altă parte, are un eșec, probabil va fi motivat să încerce, să-și schimbe înfrângerea în victorie, să nu mai aibă deloc de-a face cu acel plan.

„Motivarea la adolescenți este cu totul altfel față de cea a adulților. Pentru ei este foarte importantă individualitatea. Afirmarea acestei individualități este scopul existențial al vârstei. Pe de o parte, ei vor să fie diferiți, să-și contureze personalitatea. Pe de altă parte, simt nevoia de apartenență la grup, în consecință vor să fie precum grupul din care fac parte.

Din acest punct de vedere seamănă oarecum cu adulții. Suntem ființe sociale, iar adulții, ca și adolescenții, simt dorința de a aparține unui grup. Definiția pentru adolescenți însă este afirmarea individualității, inclusiv în cadrul grupului, ceea ce pentru adulți este mai puțin important”, afirmă Lena Rusti, psihoterapeut. Dacă vrei să motivezi un adolescent, nu trebuie să uiți că acesta are nevoie de un motiv să asculte. Nu uita că trebuie să fie un motiv destul de bun pentru el, nu pentru tine. Dacă ție ti se pare un motiv suficient faptul că tu ești mai experimentat ca el, s-ar putea ca adolescentul să nu gândească la fel. Orice îi spui, trebuie să argumentezi, altfel nu îți va acorda nici o atenție sau nu vei obține efectul scontat. Dă-i de gândit, câștiga-i încrederea, tratează-l ca pe un adult, chiar dacă nu este încă. Dacă te porți mereu cu el ca și când ar fi un copil, nu va învăța să fie și altfel decât copil. Privește și din perspectiva lui și fă-l să îți înțeleagă punctul de vedere așa cum ai explica unui adult [10].

În viața oricărui individ sunt anumite etape de creștere prin care el trebuie să treacă. Adolescenții, fiind și ei ființe umane, nu au încotro și trebuie să se supună și ei acestui proces, nefiind scutiți de la regulă. În timpul perioadelor de dezvoltare fizică a corpurilor lor,

ei sunt, adesea, irascibili, rebeli și foarte greu de mulțumit, părinților fiindu-le dificil să-i țină în frâu. Acum este momentul când un părinte tinde să înceapă să-și facă anumite griji pentru fericirea și viitorul odraslei sale. Această reacție este una absolut normală, însă, dacă nu faceți nimic în privința grijilor pe care le aveți, ele nu se vor rezolva de la sine. Când copiii întâmpină anumite greutăți în viețile lor și au nevoie de puțin ajutor și de o vorbă bună, voi ar trebui să faceți un efort și să fiți acolo lângă ei, susținându-i cu tot ceea ce le trebuie pentru a trece peste momentul nefavorabil în care se găsesc. **A spera că totul este** ca în basme sau că va dispărea de la sine în neant nu aduce nimănui niciun beneficiu. Ca părinți, este important să aveți un plan sau strategie pe care să le implementați atunci când apare o situație în care vă vedeți nevoiți să fiți lângă copiii voștri pentru a-i motiva să treacă peste momentele mai puțin bune din viața lor. Printre aceste strategii se regăsesc și adunarea de informații, discuțiile cu un consilier, a fi mai înțelegători cu odraslele voastre, a fi răbdători, a comunica mai eficient, a vă ruga și a avea credință.

Acum, să discutăm un pic mai în detaliu strategiile pe care vi le-am enumerat mai sus, pentru a putea înțelege mai bine la ce anume se referă ele.

1. Adunați informații.

Pentru a-și putea înțelege și ajuta mai bine copiii, părinții ar trebui să afle cât mai multe informații despre cum procesul de creștere și dezvoltare al acestora le influențează comportamentul, atitudinea și interacțiunile sociale. Astfel, părinților le va fi mult mai simplu să își dea seama de ce un adolescent se comportă în felul în care se comportă, putând, mai departe, **să-l ajute și pe acesta să accepte schimbările** care survin drept întâmplări normale, caracteristice perioadei vieții prin care trece. Adunarea informațiilor corecte vor mai scoate la iveală și rolul important pe care părintele îl are în creșterea copilului său, el trebuind să fie cât mai capabil să-și ajute și să-și ghideze copilul în viață, pentru ca acesta să se poată transforma într-un adult de care părintele să fie mândru într-o bună zi. În fiecare clipă a vieții sale, **adolescentul este supus unei presiuni specifice perioadei de creștere**, părintele trebuind să fie lângă el mereu, ajutându-l să treacă peste acest hop.

Unele dintre problemele cu care se confruntă fiecare copil ajuns la vârsta adolescenței sunt: apariția părului facial, a coșurilor, a dezvoltării musculaturii la băieți sau a soldurilor la fete. Toate schimbările fizice și psihice sunt lucruri noi pentru adolescenți, care îi neliniștesc, deoarece nu au mai avut parte de ele până acum. Pe lângă problemele de fizic și psihic, copiii se mai pot confrunta și cu problemele de la școală, cele cauzate de o imagine de sine foarte proastă, cu presiunea celor din jurul lor, cu rivalitatea dintre frați sau cu așteptările pe care le are societatea de la ei. Toată această povară pe care adolescenții o cară pe umerii lor firavi **îi face să fie nervoși și să se comporte irațional față de adulți uneori**. Pentru ca ei să facă față diverselor situații prin care trec, este nevoie ca părinții lor să fie conștienți de problemele pe care ei le au și să îi

ajute. Altfel, dacă îi lasă de izbeliște, adolescenții vor deveni foarte rebeli și vor fi și mai greu de controlat.

2. Discutați cu un consilier.

Pe lângă informațiile pe care le pot afla și singuri despre comportamentul copiilor lor, părinții mai pot cere sfatul sau ajutorul unui consilier. Acesta poate fi psiholog, doctor, pastor, lider religios sau chiar profesor ori educator. Consilierii le pot oferi părinților indicații clare despre cum ar trebui să-și educe copiii pentru a deveni buni adulți și le pot recomanda și anumite cărți pe care ei să le citească și din care să învețe diverse metode de motivare ale tinerilor.

Importanța unui consilier bun nu trebuie să fie subestimată. Se știe foarte bine că, fără un sfat bun, relația dintre părinți și copii poate fi una destul de tulbură. Ca să fiu și mai exact, mereu vor exista discuții în contradictoriu, certuri sau momente tensionate. Dacă un părinte primește sfaturile și îndrumările corecte de care are nevoie de la un consilier, el își poate îmbunătăți abilitatea de a comunica și de a-și controla mai bine copilul. Schimbarea atitudinii părinților în mai bine poate duce și la schimbarea atitudinii și a sentimentelor pe care copiii le au față de aceștia.

3. Fiți mai înțelegători.

Dacă vreți să nu mai aveți un copil așa de rebel, trebuie înțelegeți mai bine presiunea la care acesta este supus zi de zi. Identificați problemele cu care el se confruntă și încercați să nu mai fiți atât de autoritari, ci să-l ajutați după cum puteți. Așezați-vă la o discuție cu adolescentul și ascultați cu atenție tot ceea ce el are de spus. Apoi, împreună cu el, găsiți un răspuns sau o soluție la problemele identificate. **Lăsați-i un pic de spațiu** și nu-l mai bateți tot timpul la cap cu privire la felul cum se îmbracă, dacă și-a făcut sau nu tema sau dacă și-a aranjat patul sau hainele. Când adolescentul nu se ridică întocmai la așteptările voastre, nu-l muștrați. Mai bine ajutați-l să înțeleagă ce și unde a greșit. Arătați-i ce trebuia să facă și cum ar trebui să abordeze aceeași problemă data viitoare. Dacă vă cere ajutorul și în alte ocazii, de exemplu, pentru rezolvarea unor exerciții la matematică, nu-l ignorați. Chiar dacă nu vă face prea mare plăcere să vă bateți capul cu această materie, încercați măcar să faceți tot posibilul să terminați respectivele exerciții. Gândiți-vă și la vremea când voi înșivă erați elevi. Vă era ușor să vă faceți toate temele fără nici un pic de ajutor?

Mai există și alte circumstanțe în care ar trebui să-i acordați atenție unui copil. **Nu totul se rezumă la școală.** Adesea, este bine să vă relaxați în familie, să ieșiți la picnicuri, la cinema sau la un meci de fotbal pe stadion. Adolescenții vor dori să vadă faptul că părinții lor sunt întotdeauna alături de ei și că se pot baza pe aceștia atunci când au nevoie de cineva care să-i asculte, care să le ofere un sfat bun sau care să-i îndrume într-o anumită direcție. Fiți foarte clari în ceea ce privește valorile după care se ghidează familia voastră, obiceiurile pe care le are (și pe care le consideră corecte) și atitudinile pe care le adoptă. Copiii trebuie să știe că voi le vreți numai binele și trebuie să nu se teamă de repercusiuni în cazul în care nu se ridică la cele mai înalte așteptări ale voastre. Nu în ultimul rând, **nu**

încercați să-i manipulați în nici un fel! Dacă ei își vor da seama că au fost „folosiți”, se vor depărta de voi.

4. Fiți mai răbdători.

Fiți răbdători atunci când vine vorba de adolescenții voștri, altfel, dacă și voi sunteți nervoși sau supărați când discutați cu ei, veți ajunge, inevitabil, la certuri. Aduceți-vă aminte că și voi ați fost în situația lor cândva și că, adesea, v-ați enervat părinții. Fără răbdare, orice întâlnire cu adolescentul se poate transforma foarte ușor într-un conflict verbal de proporții. Un copil își va pune mereu părinții la încercare din dorința de a vedea cât de mult rezistă aceștia până când se enervează. În astfel de situații, trebuie să învățați să vă controlați pornirile. Puteți să vă impuneți punctul de vedere și fără să aduceți amenințări sau să ridicăți vocea la copii.

Răbdarea de care dați dovedea ar putea să vă ajute foarte mult în relația cu aceștia.

5. Dezvoltați-vă mai eficient abilitățile de comunicare cu adolescenții

Comunicarea reprezintă cheia pentru înțelegerea și motivarea copiilor. Pentru a le transmite acestora cât mai eficient mesajele voastre, vorbiți-le simplu și coborâți la nivelul lor de inteligență. Analizați problemele pe care le au și discutați împreună despre potențialele soluții. Spuneți-le ce este stima de sine și asigurați-i că ei sunt copii inteligenți, frumoși și că nu au nici un motiv să se îndoiască de calitățile lor. **Explicați-le și felul în care voi înșivă ați procedat atunci când** erați de vârsta lor și ați luat o notă proastă la școală sau ce anume ați simțit atunci când ați sărutat pentru prima dată o fată (sau un băiat, după caz). Arătați-le de ce este important ca ei să-și propună anumite țeluri în viață și, mai ales, de ce ar trebui să le și atingă [11].

Referințe bibliografice:

1. <https://razvaniulian24.wixsite.com/personalitate/ourstory> (vizitat 22.09.2020).
2. OSHO Cartea despre ego ., Brașov editura Mix 2004.
3. Eckhart Tolle „Un pământ nou” ediția a-IV-A . București, Curtea veche, 2019, p. 26,27).
4. Din lucrarea de disertație cu titlul “Consecințe ale stilurilor parental-familiale în adaptarea adultului la socialul contemporan” **psiholog clinician Alina Moise.**
5. Georgeta Pânișoară, Ion. Ovidiu Pânișoară ghid practic, „Motivarea Eficientă” Polirom, 2010, (p.16,17, 21,28-30, 41, 42, 113-115, 136.
6. Mariana Caluschi, prof univ., dr.” Dimensiuni contemporane în formarea personalității copilului și adolescentului”. Chișinău, 2014, p. 17-19.
7. Tinca Crețu „Psihologia vârstelor”, București, Polirom 2009, p. 270.
8. Paladi Aliona “PSIHOLOGIA ADOLESCENTULUI ȘI ADULTULUI”, Suport de curs, Chișinău, 2018, (p. 33-34.
9. <https://www.eva.ro/psihologie/familia-ta/cum-poti-motiva-un-adolescent-articol-10484.html?pagina=1> (vizitat 28.09.2020).
10. <https://www.eva.ro/psihologie/familia-ta/cum-poti-motiva-un-adolescent-articol-10484.html?pagina=2/> (vizitat 28.09.2020).
11. <https://www.infozoom.ro/articole/strategii-pentru-motivarea-adolescentilor/> (vizitat 12.09.2020).

CZU 37.0

VIZIUNI CONSTRUCTIVISTE REFERITOARE LA PROCESELE DE ÎNVĂȚARE ȘI EDUCAȚIE

DAVIDESCU Elena,

Dr. în pedagogie,
catedra Psihologie și Asistență socială,
USEM

REZUMAT

Constructivismul este o teorie cognitivă care evidențiază faptul că învățarea presupune construire activă, individuală și graduală a propriei cunoașteri de către cel care învață. Dimensiunea constructivistă formulează următoarele puncte de vedere epistemologice ca premise de plecare: subiectul își construiește cunoștințele în cadrul propriei sale activități; obiectul manevrat în cursul acestei activități este propria sa cunoaștere. Învățarea este privită ca un proces complex, în care se încurajează activismul elevilor în procesul de construcție a propriei lor cunoașteri.

Subiectul care învață desfășoară o activitate reflexivă asupra propriilor sale cunoștințe, acestea fiind adaptate la situația cu care el se confruntă, astfel încât cel care învață este mai mult decât un actor, este artizan al propriilor sale cunoștințe (există o dialectică, o dinamică deschisă, continuă și suplă între vechi și nou). Noile informații sunt asimilate și integrate în schemele mentale ale copiilor. Reprezentantul acestei teorii este J. Piaget, cel care a evidențiat faptul că

dezvoltarea copiilor are loc în conformitate cu anumite stadii, în cadrul cărora procesul de învățare are caracteristici specifice. Conform acestei teorii, interacțiunile cu mediul de învățare facilitează crearea de noi scheme cognitive prin procese de asimilare și acomodare. Procesul de învățare conduce la formarea capacităților de generalizare și transfer.

Cuvinte-cheie: constructivismul, teorie cognitivă, structurile cognitive, dezvoltare, educație, învățarea auto-dirijată, dezvoltarea inteligenței.

CONSTRUCTIVIST VISIONS REGARDING LEARNING AND EDUCATION PROCESSES

DAVIDESCU Elena,

Doctor of Pedagogy,
Department of Psychology and Social Work,
University of European Studies of Moldova

SUMMARY

Constructivism is a cognitive theory that emphasizes that learning involves the active, individual and gradual construction of one's own knowledge by the learner. The constructivist dimension formulates the following epistemological points of view as starting premises: the subject constructs his knowledge within his own activity; the object handled during this activity is his own knowledge. Learning is seen as a complex process, in which students' activism in the process of constructing their own knowledge is encouraged.

The learning subject carries out a reflective activity on his own knowledge, these being adapted to the situation he faces, so that the learner is more than an actor, he is an artisan of his own knowledge (there is a dialectic, a dynamic open, continuous and supple between old and new). The new information is assimilated and integrated into children's mental schemas. The representative of this theory is J. Piaget, who highlighted the fact that children's development takes place according to certain stages, in which the learning process has specific characteristics. According to this theory, interactions with the learning environment facilitate the creation of new cognitive schemas through processes of assimilation and accommodation. The learning process leads to the formation of generalization and transfer skills.

Key words: constructivism, cognitive theory, cognitive structures, development, education, self-directed learning, intelligence development.

Actualitatea temei abordate. *Concepția constructivistă clasică este cristalizată în jurul unei idei centrale: cunoașterea lumii se construiește individual, prin acțiuni cu caracter procesual, în cadrul experiențelor pe care el le trăiește; punerea și rezolvarea unei probleme nu sunt văzute ca aspecte izolate, insulare, ci integrate într-un proces amplu. Individul gândește interacționând cu cunoștințele, iar construirea și modificarea schemelor cognitive pentru a da sens cunoașterii sale sunt sarcini individuale. Deci, constructiviștii depășesc ideea unei cunoașteri care să fie o copie conformă cu realitatea ontologică, exterioară subiectului. Realitatea ontologică nu se poate copia! Subiectul care învață nu poate fotografia lumea, ci o reconstruiește construindu-se pe sine, pentru a se putea adapta mai ușor în societate. Conținuturile nu pot fi transmise pasiv, ele sunt construite de cel care învață ca urmare a trăirii unor experiențe de învățare propuse prin curriculum. Astfel, primele cunoștințe cu care elevul este confruntat sunt propriile sale cunoștințe; practic, cunoștințele celui care învață primează asupra savoirului de învățat, iar referința nu mai este conținutul programelor școlare, realitate exterioară celui care învață, ci înseși cunoștințele elevului. Acesta este pus în relație cu cunoștințele celui care învață, fără să se neglijeze interacțiunile sociale care se stabilesc în sala de clasă, rezultând astfel un model de abordare socio-constructivistă și interactivă.*

Raportul dezvoltare-educație (învățare) intens

analizat în cadrul modelului constructivist al învățării, ai cărui exponenți principali sunt bine-cunoscuții J. Piaget și L. Vâgotski, explică felul în care ființa umană se construiește pe sine, ca individualitate, ca personalitate, într-o dinamică continuă de la interior spre exterior și invers, după naștere și până la sfârșitul copilăriei. Nuanțele, profunzimile sunt însă oferite de felul în care sunt înțeleși cei doi termeni ai raportului.

Procesul general uman de dezvoltare este considerat suma tuturor schimbărilor care se produc în planul biopsihosocial pe tot parcursul vieții, însemnând „o creștere a complexității organizării, ce nu se realizează printr-o simplă însumare cantitativă” [12, p.58].

Teoria lui J. Piaget este numită constructivistă deoarece susține că individul reconstruiește mental mediul/lumea, iar mediul, odată reconstruit mental, acționează asupra individului. Altfel spus, subiectul și mediul interacționează în învățare. Construcția mentală a lumii presupune și construirea structurii cognitive a subiectului care se perfecționează până la optsprezece ani, prin urmare are o geneză, o istorie. Structurile cognitive, schemele asimilează obiecte noi, se generalizează după activitatea cu obiecte similare și se diferențiază când intră în contact cu obiecte diferite. Deci se află în continuă transformare, echilibrare.

Scopul cercetării constă în analiza teoriei constructiviste referitoare la procesele de învățare și educație.

Expunerea conținutului de bază. Procesul învățării

este recursiv: se desfășoară pe baza unor structuri mentale existente, care, prin implicarea lor în construirea cunoașterii, se reorganizează, se modifică și evoluează.

Realizarea învățării în viziune constructivistă presupune o schimbare de paradigmă: trecerea de la paradigma normativă la cea interpretativă. Este, de fapt, o trecere de la un anumit mod de a înțelege și practica învățarea (bazat pe transmiterea-asimilarea de cunoștințe, pe furnizarea de răspunsuri considerate ca soluții perfecte ale unor probleme și care conțin adevăruri absolute care induc unitatea și consensul, ca reprezentare/reflectare fidelă a realității), la altul (întemeiat pe pluralitatea construcțiilor realității, pe diversitatea soluțiilor, pe acceptarea adevărurilor relative și acceptarea probabilității erorii, pe considerarea cunoașterii ca o construcție personală și/sau colectivă/de grup). *Învățarea dirijată* (organizată, condusă de alții), proprie în special copiilor și adolescenților, are la bază pedagogia normativă, în vreme ce *învățarea auto-dirijată* (pe care individul sau grupul o realizează în mod independent, liber, autonom și care răspunde în mai mare măsură *nevoilor, intereselor, aspirațiilor, scopurilor celor ce învață*) este caracteristică adulților [10, p.127].

La începutul anilor '60, se produc două evenimente cu impact puternic asupra dezvoltării psihologiei învățării: *aparitia, în SUA, a teoriei informației, care va constitui baza psihologiei cognitive contemporane; avântul teoriei constructiviste bazate pe dezvoltarea inteligenței, teorie elaborată încă din 1932 de către J. Piaget (1896-1980).*

Cele două evenimente științifice au contribuit, în maniere specifice, la umbrirea treptată a behaviorismului și au impus recunoașterea rolului major al activității cognitive în învățare. Mai târziu, alături de medierea cognitivă, se va impune și un alt tip de mediere, cea socială, recunoscută atât de comportamentaliști, cât și de cognitivști. În Rusia, L. S. Vâgotski va evidenția rolul socialului în învățare, distanțându-se de lucrările lui Pavlov. În America, A. Bandura, inițial psiholog de orientare behavioristă, va dezvolta teoria învățării sociale începând din 1950, teorie care va combina elemente comportamentale și cognitive. Mai târziu, la Geneva, foștii studenți ai lui J. Piaget, A.N. Perret-Clermon, W. Doise, G. Mugny, vor dezvolta teoria conflictului sociocognitiv, delimitându-se de maestrul lor [5, p.71].

J. Piaget este de două ori constructivist deoarece propune:

- un model al dezvoltării, ai evoluției cognitive în patru stadii principale și un model al structurilor cognitive care caracterizează stadiile de dezvoltare; este teoria piagetiană a inteligenței, numită și „teoria operatorie a inteligenței”;

- un model al învățării cu grad de generalitate foarte mare destinat explicării modulului în care individul progresează de la un stadiu la altul; progresul constă în transformarea structurilor cognitive de la un nivel inferior la altul superior, pentru a atinge un echilibrul mai bun și a asigura o mai bună adaptare la mediu. Este

teoria piagetiană a învățării, numită teoria constructivistă a învățării.

Potrivit *constructivismului*, învățarea poate fi considerată ca fiind un proces (personal și/sau colectiv, de grup) de construire a realității, a cunoașterii acesteia. Din această perspectivă, „*învățarea este un proces activ și constructiv, ce are loc întotdeauna într-un context, deci este situativ, multidimensional și sistemic. Rezultatele învățării nu pot fi prevăzute, deoarece procesele de construire a realității sunt individuale și situaționale*”[11, p.31].

Constructivismul se focalizează pe modificarea proceselor interne ale elevului. Ambele ignoră condițiile reale ale activității școlare, care situează elevul, profesorul și cunoștințele în aceeași situație didactică, ambele neglijează raportul predare-învățare. Critica lui Amigues se apropie de perspectiva istorico-culturală, promovată de L. S. Vâgotski. O altă limită a perspectivei constructiviste asupra dezvoltării este centrarea asupra punctului final al dezvoltării, asupra trecerii copilului de la imaturitate la competența adultului, ceea ce lipsește practicienii de cunoașterea însăși a copilăriei. Aceste dezavantaje vor fi suplinite de lucrările lui L. S. Vâgotski și ale neo-constructiviștilor de la Geneva, care evidențiază „starea de agent a copiilor”[5, p.86].

Constructivismul este o teorie a cunoașterii, dar este și o teorie a psihologiei învățării, valorificându-se astfel cercetările de psihogeneză cognitivă (J. Piaget), cele care explică dezvoltarea cognitivă sub influența factorilor socio-culturali (L.S. Vâgotski), ca și cele de neuro-biologie privind activitatea mentală ca procesare a informațiilor și supusă continuu controlului și conexiunilor complexe de adaptare la mediu (S. Maturana, A. Varela).

Interdisciplinar, *constructivismul* explică rolul înțelegerii și al dezvoltării cognitive calitative a proceselor mentale, prin însăși construcția mentală ca instrument. Ea are loc prin organizarea și reorganizarea proprie a informațiilor și a relațiilor între ele, în sens variat și neliniar, sub forma reprezentărilor prelucrate propriu, prin formularea de reflecții pentru autoreglare. Construind astfel mental cunoaștem, dar și învățăm în același timp în mod activ, direct, experiențial, personalizat întâi și apoi colaborativ, pentru generalizarea și obiectivizarea cunoașterii, la nivel conceptual. Procesele mentale abstracte echilibrează și structurează reprezentările câștigate prin experiență directă, le integrează și acomodează reciproc, valorifică stimulativ conflictele cognitive, conturează posibilități variate de relaționare, organizare mentală a lor, corelare sau/și transformare, utilizând forme ale limbajului, metacogniția, reflecția, întâi propriu (constructivismul radical) și apoi prin confruntare în grup (constructivismul social) [8, p.9].

Relaționarea celor două abordări ale cunoașterii și învățării, în proiectul nostru, a fost posibilă după realizarea sintezelor teoretice privind posibilitatea educației cognitive, bazată pe psihologia cognitivă (Joița, 2002) și a instruirii constructiviste (Joița, 2006).

Din analiza criterială comparativă realizată aici a celor două maniere explicative, necesară demonstrării

rolului instrumentelor experimentate, mai subliniem | câteva caracteristici incluse în aceasta (tabelul 1.).

Tabelul 1. Caracteristici și analiza comparativă realizată dintre cognitivism și constructivism [8, pp.12-13]

COGNITIVISMUL	CONSTRUCTIVISMUL
<ul style="list-style-type: none"> • Învățarea provine din activitatea mentală directă asupra informațiilor, după logica formării conceptelor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Învățarea este căutarea modului de construire a conceptelor, pornind de la experiența concretă, directă.
<ul style="list-style-type: none"> • Accentul cade pe învățarea proceselor, abilităților de rezolvare a problemelor, după modelul cunoașterii științifice. 	<ul style="list-style-type: none"> • Învățarea aparține elevului: el caută informațiile, el le procesează mental, înțelege propriu și apoi interacționează.
<ul style="list-style-type: none"> • Domină procesele mentale interne față de condițiile externe, învățarea fiind o asimilare, un proces de organizare în memorie a structurilor, schemelor cognitive. 	<ul style="list-style-type: none"> • Cunoașterea se construiește prin procese de reflectare abstractă, structurile cognitive facilitează învățarea individuală și apoi în grup, iar nu este transmisă.
<ul style="list-style-type: none"> • Învățarea este un proces activ de organizare a structurilor mentale, pe baza schemelor anterioare și este influențată de context, cerând monitorizarea proceselor implicate. 	<ul style="list-style-type: none"> • Cunoașterea este la nivelul reprezentărilor mentale după explorarea directă a datelor problemei, situației reale prezentate, a instrumentelor-suport necesare căutărilor individuale.
<ul style="list-style-type: none"> • Comportamentul exteriorizat este un indicator al proceselor mentale de procesare a datelor, prin nivelul atenției, codificării și recunoașterii. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nu interesează comportamentul final observabil, măsurabil, ci abilitățile, capacitățile, competențele mentale de înțelegere, prelucrare, interpretare, reflecție proprii.
<ul style="list-style-type: none"> • Cunoașterea se bazează pe descoperire, realitatea fiind model pentru prelucrarea mentală. 	<ul style="list-style-type: none"> • Baza cunoașterii este conflictul cognitiv sau socio-cognitiv, inclus în situațiile reale prezentate, pe care se construiește înțelegerea prin prelucrare mentală, structurare, reflecție sau reconstrucție, învățarea fiind tocmai construcția înțelegerii, valorificând facilitățile disponibile.
<ul style="list-style-type: none"> • Elevul interpretează realitatea prin procesare și decizii practice, își adaptează reprezentările la situații, prin noi comportamente mentale, dar nu poate primi cea mai bună îndrumare, procesarea aparținându-i. 	<ul style="list-style-type: none"> • Elevul își construiește singur noi sensuri, concepte, își verifică rezultatele prin colaborare, își restructurează schemele pe măsură ce are noi experiențe în situații reale, produce interpretări variate, este realist, dar subiectiv.
<ul style="list-style-type: none"> • Metodologic, situațiile reale sunt simulate, pentru a realiza procesarea „ca și cum”, modelele cognitive sunt pentru inițierea în cunoașterea științifică, iar metodele dominante sunt cele reale-active, învățării prin descoperire. 	<ul style="list-style-type: none"> • Metodologic, este încurajată căutarea independentă a sensurilor, prelucrarea, interpretarea proprie, cercetarea directă, explorarea auto-dirijată, construirea de scheme și modele mentale de înțelegere și rezolvare a situațiilor reale sau a conflictelor cognitive, utilizarea intensivă a materialelor-suport, a diferitelor instrumente procedurale și mijloace de comunicare.
<ul style="list-style-type: none"> • Proiectarea activității se bazează pe analiza cognitivă a sarcinii de învățare, pe condițiile de procesare, pe proceduri mentale, instrumente de cercetare, pe variante acționate și metodologice, pe centrarea pe obiective formative. 	<ul style="list-style-type: none"> • Proiectarea pune accent pe organizarea condițiilor de rezolvare mentală a situațiilor reale sau a conflictelor cognitive, pe căutarea independentă pentru înțelegere proprie și apoi în grup pentru conceptualizare, pe afirmarea rolurilor profesorului (facilitare, îndrumare, stimulare, sprijinire, ghidare), pe folosirea de metode constructiviste și instrumente procedurale.

Constructivismul este „o teorie a cunoașterii cu o îndelungată tradiție” culturală, susținută în filozofia germană de nume celebre, precum *Kant* sau *Schopenhauer*.

În virtutea acestei teorii, a *constructivismului social*, o altă fațetă a pedagogiei constructiviste situează copilul în centrul procesului de învățământ, copilul luat însă nu individual, ci în grup, ca membru al unei colectivități

școlare, al clasei școlare, produs al influențelor sau interacțiunilor sociale dezvoltate în cadrul acestei colectivități [2, p.171]. Pe scurt - elevul social, ca produs social. Dar și ca subiect social, totodată, ca

subiect al interacțiunilor și interrelațiilor sociale dezvoltate în cadrul procesului de învățare, ca participant activ și responsabil la viața grupului (clasei) din care face parte.

Tabelul 2. Principiile de bază ale constructivismului [7, p.115]

PRINCIPIILE DE BAZĂ ALE CONSTRUCTIVISMULUI	
1.	învățarea este activă prin implicarea elevului în căutarea, prelucrarea, înțelegerea, dezvoltarea sensurilor, semnificațiilor cunoștințelor și a relațiilor între ele;
2.	învățarea este activă ca proces în măsura în care elevul utilizează experiențe anterioare și mecanisme de percepere ca intrări, apoi construcții mentale pentru finalizarea ieșirilor, elevul nemaiprimind pasiv informații, proceduri predate;
3.	învățarea este construcție mentală, construirea sistemelor de gândire, organizarea cunoștințelor în sistemele mnemonice;
4.	acțiunea crucială este mentală, nu fizică, deși experiența este necesară, dar nu suficientă, ca activitate de reflecție;
5.	construirea noilor sensuri, a capacității flexibile de adaptare pentru situații complexe și variate se realizează prin analize, comparații, reinterpretări, reflecție personală, resistemalizări în contexte noi, pentru scopuri noi;
6.	cunoașterea se naște prin asimilarea noilor cunoștințe în structura anterioară și apoi se dezvoltă prin reflecție personală;
7.	învățarea se construiește ca reprezentare internă a realității și este personală, prin prisma experienței anterioare și nou câștigate;
8.	noua construcție poate fi afectată de nivelul experienței anterioare, (de preconcepții sau confuzii, de cunoștințe și scheme mentale în opoziție cu datele noii sarcini), de unde readucerea ei în memoria de lucru, corectarea și apoi începerea noii construcții;
9.	învățarea este contextuală: elevul este în relație cu ce cunoaște, în ce cadru, ce experiențe, ce relații, ce contradicții. Învățarea prin punerea în situație se bazează nu atât pe cunoștințe, cât pe modul, calitatea transformării acestora, după aducerea în memoria de lucru;
10.	contextul creat nu este numai cognitiv, ci și motivațional, social, metacognitiv, pentru exprimarea opiniilor, recunoașterea principiilor proprii, pentru interacțiune, aplicații, evaluare, întregire a cunoașterii;
11.	construcția este colaborativă, prin apelul la interacțiunea care deschide mai multe perspective de rezolvare;
12.	dar învățarea constructivă este și situațională, pentru a facilita apropierea de realitate, poate mai mult decât contextuală;
13.	este facilitat transferul între alternativele de soluționare, între situațiile și contextele create, formându-se astfel abilitățile de reprezentare ca imagini mentale, de soluționare nouă;
14.	construirea se descompune în sub-procese individuale de învățare, pentru a ajunge la soluția optimă. Acestea interacționează în contextul sau situația creată, iar elevul trebuie să le conștientizeze progresiv, pentru a le combina variat, cu sprijin. În felul acesta se exersează activ, independent mecanismele cunoașterii, dar și transformarea lor în priceperi, abilități, competențe (deci și acestea se construiesc);
15.	construirea nu trebuie confundată cu învățarea situațională, pentru că prima pune accentul pe modul intern de cunoaștere, de procesare a informației, pe când a doua insistă pe cunoașterea în contextul extern creat. De aici ideea că învățarea constructivistă se poate realiza și la nivel abstract, prin de-contextualizare (la nivel simbolic), dar și prin descompunerea sarcinii în subunități cognitive, care se construiesc prin combinarea lor după anumite reguli, în rețele, scheme;
16.	construcția este facilitată de motivație, cunoașterea scopului, relaționarea lui cu expectanțele elevilor, cu trăirile proprii anterioare sau proiectate, ca o condiție a succesului. Condiții în care însăși metacogniția se construiește, se verifică, se consolidează realist, în timp;
17.	învățarea constructivistă este una generativă, pentru că se ajunge tocmai la strategii superioare de rezolvare a problemelor situațiilor, prin clădirea lor pe celelalte mecanisme anterioare;
18.	profesorul trece de la rolul de transmițător de informații (predare), la cel de ghid în cunoaștere, facilitator, îndrumător al acțiunilor de construcție cognitivă, pregătitor al condițiilor, organizator, coordonator, colaborator, evaluator, ofertant de modele, realizator de sinteze generale, corector al greșelilor tipice ș.a.

J. B. Black și R.O. Mc Clintock apreciază valoarea modelului ICON (Interpretation Construction) în formarea, construirea abilității de interpretare la elevi,

parcurgând **etapele:**

1. Observarea elementelor situației date, analiza textului:

2. Construirea interpretărilor de către elevi, pe baza observațiilor, analizei făcute, elaborarea de argumente variate, în mod independent;

3. Contextualizarea: elevii extind independent contextul, prin documentare suplimentară, prin ordonarea, selectarea interpretărilor și argumentelor proprii;

4. Audierea și compararea propriilor interpretări cu cele date de profesor și după extinderea contextului;

5. Colaborarea cu ceilalți elevi asupra multiplelor interpretări obținute și aprecierea, în grup și individual, a câștigurilor rezultate în flexibilizarea cunoașterii, evaluarea rezultatelor;

6. Aplicarea, extinderea procedurii, prin transfer și alte interpretări pe alte texte, probleme, situații [7, p.117].

Acesta este un model general, posibil de desfășurat în mai multe activități, dar fiecare dintre cele șapte etape putând fi abordate ca proiecte-modele distincte. De altfel le regăsim în literatura problemei: *modelul învățării situaționale*, *modelul învățării prin procesare independentă (prin descoperire)*, *modelul învățării prin procesare independentă (prin descoperire)*, *modelul învățării prin cooperare ș.a.*

Constructivismul poate fi aplicat în condițiile

instruirii, mai ales atunci când învățarea „se construiește propriu de către elev”. El aduce în atenție instruirea clasică și cea bazată pe behaviorism, prin prisma postmodernismului. Deși este o teorie a cunoașterii, didactica îi valorifică tezele, prin adaptarea specifică, pentru că în clasă este un anumit tip de cunoaștere, sub forma învățării, pentru elevii începători. Aceștia trebuie inițiați în cunoașterea științifică, obiectivă, dar pornind de la cea subiectivă (constructivismul radical), trecând prin procesarea informațiilor (constructivismul cognitiv) și ajungând la cel generalizat prin colaborare (constructivism social) și aplicat apoi propriu (construcționism) [9, pp.20-30].

După cum menționează și autoarea constructivismul nu va rezolva toate problemele din clasă și nici nu va duce la dispariția abordărilor behavioriste. Toate aceste abordări trebuie să fie prezente în mod echilibrat în realizarea instruirii, având în vedere marea diversitate a stilurilor de învățare, a posibilităților elevilor, a conținuturilor, a strategiilor, etc.

Conform tabelului nr.3, există diverse abordări ale unei clase de elevi din perspectivă constructivistă, conform autorilor J. G. Brooks și M. G. Brooks, citați de către E. Joița în manualul *Instruirea interactivă* [9, p.92].

Tabelul 3. Abordări ale unei clase de elevi din perspectivă constructivistă și tradițională

CLASA TRADIȚIONALĂ	CLASA CONSTRUCTIVISTĂ
• Elevul ia contact cu realitatea cu ajutorul profesorului.	• Elevul ia contact cu realitatea singur sau în grup, direct sau prin colaborare.
• Curriculumul este prezentat sub formă de pași progresivi.	• Curriculumul este prezentat ca un concept general, dar abordabil unitar prin cuvinte-cheie, scheme, secvențe.
• Se cere o strictă respectare a curriculumului dat.	• Curriculumul este adaptat, interpretat, supus întrebărilor, ipotezelor.
• Activitățile curriculare se rezumă și la textele din manuale la materialele manipulative.	• Activitățile curriculare se raportează la situații reale, surse primare, cazuri autentice, probleme reale.
• Elevii sunt ca „foile albe” care primesc informațiile de la profesor, le receptează, le asimilează, memorează, reproduc.	• Elevii își caută singuri informațiile în surse variate, își construiesc singuri înțelegerea lor, ajungând la concepte-construite, prin întrebări de valorizare.
• Profesorul procedează în manieră didacticistă, diseminând informații elevilor.	• Profesorul are o atitudine interactivă, de mediere a relației elevilor cu mediul său în grup.
• Profesorul evaluează corectitudinea învățării sarcinilor date, mai ales a cunoștințelor.	• Profesorul apreciază ideile, interpretările, nivelul înțelegerii, acțiunile, concepția elevilor, autonomia, inițiativa.
• Evaluarea se face separat de instruire prin testare.	• Evaluarea se face în timpul acțiunii prin observare, analize, interpretări, portofoliu, proiecte.

Rolul profesorului potrivit noii paradigme este acela de a organiza inițial informațiile, problemele, sarcinile, ocaziile, materialele, de a clarifica elevii asupra motivației învățării, de a asista la găsirea noilor semnificații, la efectuarea structurilor, etc. Profesorul este acela care facilitează, ghidează, antrenează (*coach*), organizează, stimulează, oferă puncte de sprijin, coordonează. El adresează întrebări deschise, lasă timp

pentru cercetare, sprijină apoi formularea răspunsurilor individuale, dezbaterile ulterioare, negocierea acestora în grup și realizează sinteza finală. Pentru că nu toate secvențele lecției se pot realiza constructivist, profesorul va proiecta distinct, va crea contextul necesar, va acorda timp suficient, va proceda la reactualizările necesare pentru a introduce noile experiențe, ipoteze, corelații în sens constructivist.

Proiectarea secvențelor rezolvabile constructiviste realizează după specificul problemei, al contextului, al nivelului clasei, al resurselor didactice disponibile, al nevoilor de diferențiere în formare, interesul elevilor, etapa realizării curriculumului, etapa consolidării abilităților, competențelor [4, p.136].

Cercetătorii români *M. Bocoș* [1], *V. Chiș* [3] și *M. Ionescu* [6], consideră curriculumul drept totalitatea experiențelor de învățare ale elevului, ceea ce este de fapt o abordare constructivistă, deoarece aceasta reprezintă susținerea, facilitarea unor asemenea acțiuni care să conducă la câștigarea experiențelor de înțelegere, de construire proprie sau prin colaborarea semnificațiilor diferitelor probleme supuse cunoașterii și rezolvării directe, active. Realitatea este că profesorul predă un curriculum re-construit în clasă, la fel elevul învață propriu, înțelege propriu, reconstruind și el. Nu trebuie uitat însă că paradigma constructivistă este o teorie a cunoașterii și învățării, nu a instruirii, astfel că ea se centrează pe învățarea elevului, și nu pe instruire, pe predarea profesorului.

Studiile de specialitate arată că profesorii se simt tot mai frustrați din cauză că rolul central aparține elevului. Lor le revine sarcina de a crea contextul, de a susține motivația elevilor, de realizare a managementului clasei și al curriculumului. Ei devin astfel „*reprezentanți ai metodologiei inițierii în cunoașterea științifică*” [9, p.92].

Cadrul didactic care dovedește curaj și abordează constructivist procesul educațional trebuie să aibă în vedere în exercitarea rolului managerial de organizare faptul că arhitectura cunoașterii trebuie să cuprindă: *reactualizarea* (recunoașterea, reconversia), *înțelegerea*

(interpretarea, exemplificarea, clasificarea, sinteza, inferența, compararea, explorarea), *aplicarea* (executarea, implementarea), *analiza* (diferențierea, organizarea, atribuirea), *evaluarea* (critica, ordonarea, clasificarea), *crearea* (generalizarea, planificarea, producerea). Abordarea cognitivă a procesului educațional are în vedere o perspectivă holistă asupra acestuia. De aceea, extrem de utilă este considerarea organizării pedagogice a activităților instructiv-educative sub forma unor *strategii de instruire sau psihodidactice optime*.

Strategia de instruire [2, pp.326-331] poate fi abordată ca: *mod integrativ de integrare și acțiune; structură procedurală; înlănțuire de decizii; interacțiune optimă între strategii de predare și strategii de învățare*.

Concluzii. Conceptul central al învățării constructiviste este cel de viabilitate, susținut psihologic, prin resursele cognitive și afective, de autoorganizare ale elevului, și social, prin circularitate a cunoștințelor raportate la contextul științelor, al societății, al experienței acumulată în practica existenței (în familie, în școală, în diferite micro-comunități etc.).

1. Pedagogia constructivistă privește învățarea ca „schimbare structurală survenită în structurile noastre cognitive, în modelele de interpretare, în construirea realității, în strategiile de rezolvare a problemelor”.

2. Învățarea promovată de paradigma pedagogiei constructiviste germane se individualizează la nivelul mai multor indicatori calitativi. Astfel: „învățarea este o construcție a realității; „învățarea valorifică experiențele și amintirile noastre, rețelele noastre de concepte și cunoștințe” și învățarea formează și „dezvoltă perspectiva și modul nostru de gândire”.

Referințe bibliografice:

1. Bocoș M. Curriculum școlar. Conținutul învățământului. În M. Ionescu, V. Chiș, Pedagogie. Suporturi pentru formarea profesorilor, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2001.
2. Cerghit I., Sisteme de instruire alternative și complementare, Iași: Polirom, 2008, 395 p.
3. Chiș V. Activitatea profesorului între curriculum și evaluare. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2001.
4. Ciot M.-G. Managementul educației (Clasa de elevi), Cluj-Napoca: Ed. EIKON, 2012, 336 p.
5. Cocoradă E. Introducere în teoriile învățării, Iași: Ed. Polirom, 2010, 213 p.
6. Ionescu M. Instrucție și educație. Paradigme, strategii, orientări, modele. Cluj-Napoca: Garamond, 2003.
7. Joița E. Educația cognitivă. Fundamente. Metodologie, Iași: Ed. Polirom, 2002, 243 p.
8. Joița E. Formarea pedagogică a profesorului. Instrumente de învățare cognitiv-constructivistă, București: EDP, 2007.
9. Joița E. Instruirea constructivistă - o alternativă. Fundamente. Strategii, București: Aramis, 2006, 318 p.
10. Paloș R., Sava S. Educația adulților. Baze teoretice și repere practice, Iași: Ed. Polirom, 2007, 342 p.
11. Sielbert H. Pedagogie constructivistă, Iași: Institutul European, 2001.
12. Stan L. Educația timpurie. Probleme și soluții, Iași: Ed. Polirom, 2016, 374 p.

CZU 37.091

STATUTUL PROFESIONAL AL CADRULUI DIDACTIC: PERSONALITATE, ROLURI ȘI COMPETENȚE

DODON Daniela,
psiholog, prof.,
Școala Gimnazială Catolică Sf. Petru,
Canada

REZUMAT

Profesia de „cadru didactic” este determinantă în viața oricărei persoane, dar ea poate deveni determinantă și pentru dezvoltarea comunității în care se formează personalități. Comisia Europeană și Consiliul Uniunii Europene au subliniat în rapoartele lor strategice și în cele de cercetare că rolul cadrelor didactice este crucial în existența socio-umană și că investiția în formarea inițială și continuă a profesorilor constituie întotdeauna o prioritate. Pentru a sublinia importanța și sustenabilitatea investițiilor care vor trebui făcute la nivel european în domeniul educațional, materialele invocate accentuează că prin creșterea calității educației se pot restaura pe termen lung creșterea economică, mărirea numărului de locuri de muncă și însăși formarea tinerilor. Formarea calitativă a cadrelor didactice, construirea competenței profesionale reprezintă vectorul și forța prin care o societate se poate dezvolta temeinic și durabil.

Cuvinte-cheie: cadrul didactic: personalitate, roluri și competențe.

PROFESSIONAL STATUS OF THE TEACHING STAFF: PERSONALITY, ROLES AND COMPETENCES

DODON Daniela,

Psychologist, prof.

St. Peter's Catholic Gymnasium,

Canada

SUMMARY

The profession of "teacher" is crucial in the life of any person, but it can also be decisive for the development of the community in which personalities are formed. The European Commission and the Council of the European Union have emphasized in their strategic and research reports that the role of teachers is crucial in socio-human existence and that investing in initial and in-service teacher training is always a priority. In order to emphasize the importance and sustainability of the investments that will have to be made at European level in the field of education, the materials invoked emphasize that increasing the quality of education can restore long-term economic growth, increase employment and youth training. Qualitative training of teachers, building professional competence is the vector and the force through which a society can develop thoroughly and sustainably.

Key words: teacher: personality, roles and competencies.

Actualitatea temei de cercetare. Edificarea unei societăți democratice bazate pe cunoaștere și informatizare necesită un învățământ performant, de calitate, care să contribuie plener la dezvoltarea potențialităților individuale, valorilor democrației și economiei de piață prin pregătirea cadrelor de înaltă calificare. Or, provocările lumii contemporane - societatea cunoașterii, globalizarea, postmodernismul, digitalizarea etc., specifice epocii postindustriale, fac să crească vertiginos importanța cunoașterii și a inovației, a utilizării tehnologiilor informaționale și deci, a creșterii competitivității învățământului, calității acestuia ca bază fundamentală pentru evoluția progresivă a societății moderne. Adaptarea învățământului la schimbările rapide în contextul acestor provocări implică transformări radicale în concepția, viziunea învățământului modern, conștientizarea rolului și importanței acestuia în supraviețuirea și asigurarea calității vieții.

Din această perspectivă, investițiile în învățământ, în educație, sunt nu doar profitabile, ci absolut necesare, deoarece *capitalul intelectual* devine sursa fundamentală a prosperității, substituindu-l esențial pe cel fizic [4, p.9].

Din punct de vedere structural, *personalitatea cadrului didactic* se înscrie într-o tipologie aparte determinată de specificul muncii desfășurate, fiind recunoscută nu numai prin complexitate, ci și prin adaptabilitate. Elementul central al personalității cadrului didactic care asigură obținerea performanței în

activitatea didactică este *competența*, ce poate fi definită ca o unitate dintre ceea ce știe, ce știe să facă, cum știe să fie și mai ales cum știe să devină cadrul didactic. Profilul de competență al cadrului didactic se clădește prin asumarea rolurilor, funcțiilor specifice, prin activarea unor dispoziții personale și prin achiziționarea unor cunoștințe, capacități, competențe. *Formarea personalității cadrului didactic* este un proces de durată care se declanșează în momentul includerii acestuia într-un program de formare inițială și se continuă pe parcursul întregii sale evoluții profesionale, presupunând ca exigență o permanentă deschidere față de orice este nou. Formarea inițială și continuă sunt două etape ale efortului asumat instituțional, dar și personal al procesului de profesionalizare, fiecare cu trăsături specifice și cu finalități descrise prin standardele profesionale. Rămâne ca fiecare cadru didactic să conștientizeze rolul care îi revine în acest demers național [2, p.627].

Scopul cercetării constă în analiza statutului profesional al cadrului didactic în ecuația personalitate - roluri - competențe.

Rezultate și discuții. *Activitatea didactică* are o dimensiune umană foarte evidentă, fapt care implică nu doar cunoștințe și competențe, descriptibile în termeni de standarde profesionale, ci și *atitudini, valori, etos* - toate greu și inutil de standardizat. Cadrul didactic nu este doar un agent care se supune unui sistem de norme, ci și un actor care se investește în ceea ce face, conferă semnificații, trăiește activitatea cu elevii, cu un indice

de intervenție personală importantă.

R. Bourdoncle afirma că dezbaterile actuale referitoare la standardele profesionale pentru cariera didactică ignoră componente importante ale activității didactice, printre care dimensiunea axiologică, spiritul profesional fiind mai important decât competențele profesionale. După opinia autorului menționat, orice profesie trebuie să aibă, pe lângă o bază de cunoștințe specifice, o dimensiune etică, care nu poate fi standardizată [11, p.427].

Statutul pedagogic al profesorului poate fi definit în raport cu trei criterii metodologice esențiale:

- obiectivele și conținuturile aflate la baza formării sale socio-profesionale, inițiale și continue;
- rolurile socio-educative asumate în mod direct sau indirect;
- calitățile psihosociale implicate în activitățile specifice (cu scop predominant educativ-didactic, în context formal-non-formal), concentrate la nivel aptitudinal (de aptitudine specială) [5, p.44].

Realizând o disociere în interiorul conceptului de statut, N. Mitrofan, identifică statutul moral, statutul profesional-științific, statutul psihopedagogic și statutul psihosocial. Statutul psihosocial rezultă din interacțiunea exigențelor, prescripțiilor, îndatoririlor legate de relaționarea umană și ansambluri de cunoștințe, priceperi, deprinderi, aptitudini, motivații

aparținând persoanei educatorului luat în ipostaza de personalitate interpersonală.

În raport cu acest statut se pune problema ridicării nivelului de competență psihosocială a educatorului constând în percepția rolului, acceptarea sau non-acceptarea rolului, aptitudinea de a adopta un rol, interpretarea rolului. Noile cerințe, standardele impuse de comunitatea educațională la nivel european și mondial, solicită noi competențe profesionale referitoare la tipuri de relații interumane foarte variate. În acest context este necesar să se acorde o atenție deosebită competențelor socio-educative, în condițiile redimensionării rolului social al educației și stabilirii unor legături multifuncționale ale școlii cu mediul comunitar și social [11, p.429].

Psihosociologii consideră că profesorului i se atribuie roluri luând în considerare următoarele *variabile*:

- activitatea principală pe care o desfășoară în școală și care este una instructiv-educativă;
- funcțiile pe care trebuie să și le asume într-un context sociocultural, instituțional, specific;
- obiectivele pe care trebuie să le realizeze împreună cu diverși parteneri.

În tabelul nr. 1., prezentăm principalele roluri ale cadrului didactic, în baza funcțiilor realizate, identificate de către mai mulți autori.

Tabelul 1. Principalele roluri ale cadrului didactic [2, pp.618-619]

ROLURI PRINCIPALE ALE CADRULUI DIDACTIC	
Autor	Funcții
D. Potolea [7, p.35]	<ul style="list-style-type: none"> • de organizare și conducere a grupului; • de consiliere; • de îndrumare a activității extra-curriculare; • de perfecționare profesională și cercetare pedagogică; • de activitate socio-culturală.
A. Neculau [9, pp. 258-259].	<ul style="list-style-type: none"> • de educator; • de organizator al învățării; • de partener al educației; • de membru al corpului profesoral
Gallagher, 1994, [9, p.260].	<ul style="list-style-type: none"> • de executor, de aplicant al planurilor și programelor școlare, al scopurilor, obiectivelor cuprinse în paginile acestora; • de persoană-resursă în rezolvarea problemelor emoționale și motivaționale ale elevilor; • de facilitator al dezvoltării cognitive și morale a elevilor.
Woolfolk, [10, pp. 474-475]	<ul style="list-style-type: none"> • de expert în actul de predare-învățare, de transmțător de cunoștințe, dar și de metode, stiluri; • de declanșator și susținător al interesului pentru învățare al elevilor; • de lider în clasa de elevi; • de manager, de persoană care supraveghează, dirijează, organizează activitățile desfășurate în clasă; • de model socio-moral pentru elevi, de transmțător de valori, atitudini; • de profesionist care analizează, studiază, interpretează fenomenele psihosociale din clasă.

Calitatea de educator este una dintre cele mai importante pe care trebuie să și le asume cadrul didactic,

deoarece, dincolo de calitatea de furnizor de informații, acesta trebuie să-l formeze, să-l îndrume pe elev către

dezvoltarea capacităților proprii, să reprezinte pentru acesta un model, un partener, un sfătuitor. De aceea, indiferent de specialitatea sa, profesorul trebuie să se dedice transmiterii și cultivării valorilor morale, a dezvoltării unor sentimente pozitive atât față de sine, cât și față de ceilalți (încredere, respect, generozitate etc.), a deprinderii unor comportamente de cooperare, de manifestare liberă, creatoare. În aceste condiții sunt așadar excluse dirijismul, autoritarismul, etichetarea, marginalizarea, neîncrederea, suspiciunea, agresivitatea în orice conduită manifestată de profesor.

Ca organizator al procesului de predare-învățare-evaluare, cadrul didactic trebuie să fie un profesionist, un bun cunoscător atât al domeniului de specialitate, cât și al celui psihopedagogic. A ști să selectezi ce este mai interesant, mai util pentru elevi, a le face necunoscutul cunoscut, a le stimula motivația, a-i ajuta să depășească dificultățile întâlnite pe parcursul învățării sunt doar câteva dintre partiturile comportamentale pe care trebuie să le antreneze eficient cadrul didactic.

Funcția de partener al educației vizează relațiile educative pe care personalul didactic trebuie să le stabilească cu alți factori educativi - ne referim aici la părinți, în primul rând. Educația formală realizată în școală este doar una dintre formele educației care completează, echilibrează educația realizată de familie (educația informală) sau de alte instituții cu scop educativ. Important este ca fiecare factor educativ să găsească, din punct de vedere socio-moral, căile cele mai potrivite valoric pentru a contribui la educarea optimă a copiilor. Atunci când aceste repere lipsesc, ar fi potrivită colaborarea tuturor pentru găsirea soluției viabile.

Ca membru al corpului profesoral, profesorul se află în postura de a participa activ la viața școlii ca și organizație, de a colabora cu colegii săi la creșterea calității actului educativ din școli, la schimbarea climatului educativ din aceste instituții, la pozitivarea imaginii sociale promovate de mass-media prin cultivarea unor valori autentice, a unei atitudini responsabile față de pregătirea proprie și a elevilor. Așadar, după cum se poate observa, pentru fiecare funcție deținută de o persoană cu statutul de cadru didactic există o sumă de sarcini (roluri) pe care trebuie să le îndeplinească; dar, pentru aceasta, persoana trebuie să implice întregul său ansamblu structural-funcțional de atitudini, aptitudini, competențe, capacități, să lucreze la formarea și dezvoltarea sa personală și profesională [2, p.618].

Psihopedagogii consideră că, din acest punct de vedere, cel mai potrivit stil este acela care asigură eficiența învățării, care stimulează interesul pentru învățare al elevului și care generează, în final, satisfacția în învățare a acestuia. Pornind de la aceste finalități, psihopedagogii au apreciat că cel mai potrivit ar fi așa-numitul *stil centrat pe elev*, pe nevoile, trebuințele, dorințele acestuia, profesorul devenind astfel:

- *pedagog* care nu impune informații științifice, idei, opinii, ci care adoptă o manieră non-directivă, diferențiată, individualizată în realizarea demersului de predare-învățare;

- *proiectant, tutore, manager, moderator, organizator*, persoană care proiectează, stimulează, organizează, orientează, reglează și ameliorează activitatea de cunoaștere desfășurată de elevi;

- *mediator* al învățării, facilitând legătura dintre cunoaștere și acțiune;

- *partener* al elevului într-o relație educațională interactivă;

- *coordonator, consilier* al elevilor în munca lor personală, în orientarea lor legată de utilizarea timpului de lucru, de folosirea optimă a materialelor, a mijloacelor;

- *valorizator* al schimburilor intelectuale și verbale realizate în cadrul instruirii;

- *persoană-resursă* pentru organizarea și derularea activităților propuse de/pentru elevi;

- *transmițător de informații, de atitudini, principii*;

- *agent, autor și autor* în derularea demersurilor educative;

- *evaluator*, care pune în practică metode, tehnici de evaluare și care încurajează, susține eforturile de învățare ale elevilor.

Actul predării-învățării se înscrie într-un proces relațional. Este o acțiune organizată și orientată de o persoană având o poziție privilegiată în grup, cu scopul de a provoca modificări de comportament, prin procedee perceptivă, psihomotorii, cognitive și afective. Ca și psihoterapeutul, preotul sau magicianul, cadrul didactic, prin arta sa produce schimbare, influențând, produce noul, fără să atingă. Ca să influențeze, el trebuie să știe cum, el trebuie să intuiască dorințe și curiozități, să prevadă reacții și comportamente și să fie pregătit să le preîntâmpine, rămânând fidel profesiei sale de credință. Chiar atunci când constatăm existența unui „har” pentru profesia didactică trebuie să recunoaștem un fapt: în afară de aptitudinile cerute de materia de predat și de activitățile aferente, trebuie să existe la cadrul didactic, indiferent de nivelul la care predă, o aptitudine de a stabili relații. Această aptitudine nu este o dispoziție absolută, atribut al cadrului didactic, ci ea se manifestă printr-o calitate de rol asumat de către acesta în procesul relațional: *atitudinile, așteptările, comportamentul educațiilor* exersează o influență asupra sa orientându-i conduita asupra situației pedagogice [8, p.12].

Competențele de bază ale cadrului didactic sunt derivate din obiectivele și conținutul învățământului și din rolurile lui. Aceste competențe se dezvoltă în cursul formării inițiale și pentru dezvoltarea lor este necesar un curriculum obligatoriu. Ele sunt conexe preponderent aptitudinilor

pedagogice: *comunicativitatea; empatia; învățarea; conducerea, analiza, diagnoza și prognoza (planificarea), proiectarea, organizarea, îndrumarea, dirijarea, evaluarea și decizia; valorizarea conținutului; cercetarea și inovarea; creativitatea.*

Competențele de specialitate; psihopedagogice și metodice; competențe psihoraționale sunt organizate pe trei planuri: *teoretic, operațional și creator.*

A fi competent înseamnă a fi performant într-o multitudine de contexte. Definiția competenței permite a

trata dintr-un singur punct de vedere și activitatea profesională a unui angajat și activitatea de instruire a unui student. Într-adevăr, un angajat preocupat de cariera sa dorește să fie capabil să mobilizeze și să integreze resursele disponibile pentru a acționa eficient într-un spectru larg de contexte profesionale. În mod analogic, un student preocupat de rezultatele sale academice și de propriul progres dorește să fie capabil să mobilizeze și să integreze resursele disponibile pentru a face față multiplelor contexte de învățare [14, p.20].

Profesorul Mihai Diaconu realizează un model taxonomic al competențelor de predare pe baza criteriului posibilității de standardizare: competențele specifice sunt generate din raportarea la următoarele dimensiuni educaționale specifice: analiza pedagogică a conținuturilor nou introduse în programe; analiza caracteristicilor cunoștințelor care urmează să fie

predare (proiectarea instruirii; conducerea proceselor de instruire; îndeplinirea unor îndatoriri organizatorice administrative; dezvoltarea măiestriei profesionale personale) [6].

Profesorul I. Jinga înțelege prin competența profesională a educatorilor din învățământ „un ansamblu de capacități cognitive”, afective, motivaționale și manageriale care interacționează cu trăsăturile de personalitate ale educatorului, conferindu-i acestuia calitățile necesare efectuării unei prestații didactice care să asigure îndeplinirea obiectivelor proiectate de către marea majoritate a elevilor, iar performanțele obținute să se situeze aproape de nivelul maxim al potențialului intelectual al fiecăruia [12].

Cât privește, competențele profesionale ale cadrelor didactice din Republica Moldova se formează/dezvoltă, ținând cont de competențele europene ale secolului XXI, conform tabelului 2.

Tabelul 2. Competențele profesionale ale cadrelor didactice din Republica Moldova [13, pp.59-60]

Competențele profesionale	
<i>Autoformare</i>	monitorizarea propriilor cerințe de înțelegere și învățare; localizarea resurselor corespunzătoare; transferul cunoștințelor dintr-un domeniu în altul.
<i>Abilități de comunicare</i>	înțelegerea, administrarea și crearea unei comunicări eficiente verbale, scrise, multimedia într-o varietate de forme și contexte.
<i>Informații și abilități media</i>	analizarea, accesarea, administrarea, integrarea, evaluarea și crearea de informații în diverse forme și medii.
<i>Responsabilitate și capacitate de adaptare</i>	exersarea responsabilității personale și a flexibilității în contexte legate de propria persoană, loc de muncă și comunitate;
<i>Stabilirea/atingerea unor standarde</i>	tolerarea ambiguității.
<i>Creativitate și curiozitate intelectuală</i>	dezvoltarea, implementarea și comunicarea ideilor noi altor persoane;
<i>Deschiderea</i>	receptivitatea la nou și la diverse perspective;
<i>Gândire critică și gândire sistemică</i>	exersarea unei gândiri sănătoase în înțelegerea și realizarea unor alegeri complexe; înțelegerea conexiunilor dintre sisteme;
<i>Abilități interpersonale și de colaborare</i>	demonstrarea capacității de lucru în echipă și de conducere; adaptarea la diverse roluri și responsabilități; colaborarea cu ceilalți; exprimarea empatiei; respectarea perspectivelor diverse;
<i>Soluționarea problemelor</i>	identificarea, formularea problemelor, capacitatea de a depista, formula, analiza și soluționa probleme.
<i>Responsabilitate socială</i>	acțiunea responsabilă, ținând cont de interesele comunității; demonstrarea comportamentului etic în contexte legate de propria persoană, loc de muncă și comunitate.

Modul de relaționare, structurare, integrare al activităților instructiv-educative determină locul și rolul cadrului didactic în cadrul proceselor educaționale, al

acțiunilor, al regulilor de desfășurare, al modului de ierarhizare și ordonare, al responsabilității sarcinilor, al distribuirii timpului, al utilizării mijloacelor, al modului

de implicare al elevilor în activitate, al dozării eforturilor, etc. [7].

Programele școlare din Franța impun ca aceste competențe să fie construite într-un anumit număr de domenii de activitate. Competențele se dezvoltă în cadrul unor situații diverse, adică prin jocuri, prin cercetări, prin situații-problemă și prin alte modalități, toate acestea cu ajutorul comunicării. Astfel, bazele primei zale a lanțului vor fi solide. Pentru a ajunge la dezvoltarea acestor competențe și la soliditatea zalei, rolul anturajului fiecărui copil este important. Și, pentru acest lucru, intră în joc diferiți parametri [3, p.9].

Pornind de la teoria sa, A. Maslow arată că *elevii, copiii în general, au nevoie să se simtă în siguranță. Această nevoie se reflectă în preferința lor pentru un anumit grad de ordine și repetabilitate, de constanță. Este vorba despre existența unui temei sigur, fie el comportamental, cognitiv sau valoric.*

O mare parte a lumii copilului se schimbă zilnic. El constată, astfel, că are nevoie de o anumită rutină, de o anumită repetabilitate pentru a ajunge la un anumit grad de stabilitate și de anticipare a viitorului relației sale cu educatorul; iar atunci orice schimbare se poate produce mai ușor. Dacă ieșirile din rutină, cum ar fi excursiile, cursurile în aer liber, jocul de roluri, *debate-urile* sunt de dorit, este important, totuși, să li se explice dinainte

3.

copiilor/elevilor aceste schimbări. Educatorul poate aduce - și este foarte important să aducă - variație și surprize în timpul programului de instruire-dezvoltare și să aibă astfel o activitate interesantă și atrăgătoare; toate, însă, pe fondul unor elemente (de pregătire, de program, metodice, atitudinal-comportamentale etc.) relativ constante [1, p.66].

Treptat, copilul poate fi pregătit pentru schimbare, pentru înțelegerea semnificației ei și apoi - eventual - pentru asimilarea acesteia. *Creșterea este întemeiată și ordonată.*

Concluzii. Pentru obținerea unor performanțe profesional-didactice e necesară și o serie de „calități personale”/trăsături de personalitate cum ar fi: autoritate reală (impusă prin moralitate, consecvență, tact pedagogic, responsabilitate, comunicativitate, empatie etc.

1. Promovarea unui stil adecvat în activitatea instructiv-formativă depinde de o variabilă importantă, care e personalitatea cadrului didactic, caracteristicile acesteia putând să moduleze comportamentul în diverse situații specifice.

2. Exercitarea rolurilor și adoptarea unui stil educațional eficient presupune dezvoltarea unor competențe multiple, a unor atitudini.

Referințe bibliografice:

1. Albu G. În căutarea educației autentice, Iași: Editura Polirom, 2002, 199 p.
2. Balan B., Boncu Șt., Butnaru S., et alții, Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice, Ediția a II-a, Iași: Editura Polirom, 2008, 732 p.
3. Bogaert C., Delmarle S., Preda V. Formarea competențelor în grădiniță. O altă perspectivă asupra timpului școlar. București: Aramis Print, 2012, 191 p.
4. Cojocaru V., Cojocaru V. Gh., Postica A. Diagnosticarea pedagogică din perspectiva calității educației, Chișinău: Tipografia centrală, 2011, 192 p.
5. Cristea S. Perfecționarea cadrelor didactice. În: Didactica Pro, 2001, nr.3
6. Diaconu M. Competența pedagogică și performanțele profesionale. În Standarde profesionale pentru profesia didactică. Consiliul Național pentru Pregătirea Profesorilor, București, 2002.
7. Joița E. Management educațional. Profesorul – manager: roluri și metodologie, Iași: Polirom, 2000
8. Marcus S. Competența didactică. Perspectivă psihologică, București: Editura ALL Educațional, 1999, 173 p.
9. Neculau A. BoncuȘt., Dimensiuni psihosociale ale activității profesorului. În A. Cosmovici, L. Iacob, Psihologie școlară, Iași: Polirom, 1999, 301 p.
10. Nicola I. Tratat de pedagogie școlară, București: E DP, 1996,
11. Potolea D., Neacșu I., Iucu R., et alții, Pregătirea psihopedagogică. Iași: Editura Polirom, 2008, 542 p.
12. Romiță Iu. Formarea cadrelor didactice. Sisteme, politici, strategii. București: Humanitas Educațional, 2004.
13. Sadovei L., Gînju S., et. alții. Metodologia cercetării – acțiune în educația timpurie. Suport de curs. Chișinău: Tip. Garomont Studio, 2015, 209 p.
14. Socoliuc N. Cojocaru V. Formarea competențelor pedagogice pentru cadrele didactice din învățământul universitar. Chișinău: Cartea Moldovei, 2007, 159 p.

CALITATEA INTERACȚIUNILOR SOCIALE ÎN FAMILIA COPILULUI CU AFECȚIUNI NEUROMOTORII

GAVRILIȚĂ Lucia,
Doctorand IȘE,
Director Centrul Speranța,

REZUMAT

Statutul de părinte al unui copil cu deficiențe se construiește în jurul unei dinamici specifice. Copiii sunt în același timp o sursă de bucurii, dar și o sursă de nefericire. Istoria și evoluția copilului cu deficiențe începe în momentul apariției îndoielii și incertitudinii la prima vedere a mamei asupra copilului. La început, ea examinează integralitatea corporală, fizică, a nou-născutului, apoi se orientează asupra apartenenței la gen. Această primă privire asupra nou-născutului, în situația unui copil cu deficiențe, se încarcă cu îndoială, care, treptat, devine certitudine. Anunțul existenței unei deficiențe a nou-născutului, prima etapă a unui lung și dificil proces evolutiv atât pentru copil, cât și pentru familie, are un ecou și o rezonanță. În astfel de situații, fiecare familie are propriul parcurs, propriul mod de a reacționa, în funcție de structura/compoziția sa, de personalitatea membrilor ei, de situația profesională și economică, de zona geografică în care trăiesc, de susținerea din partea entourageului sau a familiei largite, de posibilitățile de acces la viața comunității etc. Cu toate acestea, dificultățile cărora familia trebuie să le facă față sunt asemănătoare.

Cuvinte-cheie: părinte, atașamentul mamă-copil, copii cu afecțiuni neuromotorii, stres parental, stres familial

QUALITY OF SOCIAL INTERACTIONS IN THE FAMILY OF THE CHILD WITH NEUROMOTOR DISEASES

GAVRILIȚĂ Lucia,
PhD student Institute of Educational Sciences,
Director of the Hope Center,

SUMMARY

The parent status of a child with disabilities is built around a specific dynamic. Children are at the same time a source of joy, but also a source of unhappiness. The history and evolution of the child with disabilities begins at the moment of doubt and uncertainty at first sight of the mother on the child. At first, she examines the bodily, physical integrity of the newborn, then focuses on gender. This first look at the newborn, in the case of a child with disabilities, is loaded with doubt, which gradually becomes a certainty. The announcement of the existence of a newborn deficiency, the first stage of a long and difficult evolutionary process for both the child and the family, has an echo and a resonance. In such situations, each family has its own path, its own way of reacting, depending on its structure / composition, the personality of its members, the professional and economic situation, the geographical area in which they live, the support from the part of the entourage or the extended family, the possibilities of access to the life of the community, etc. However, the difficulties that the family has to face are similar.

Key words: parent, mother-child attachment, children with neuromotor disorders, parental stress, family stress

Actualitatea temei. Constituind unitatea grupală fundamentală a societății, familia și problemele sale au reprezentat un obiectiv central de reflecție și analiză a spiritualității umane încă din timpuri străvechi. Cunoașterea științifică a familiei, având în mentalitatea cotidiană o sursă esențială de informație și inspirându-se masiv în ceea ce privește ipotezele și teoriile sociale, urmărește depășirea nivelului simțului comun prin asumarea câtorva deziderate principale: *problemele legate de alegerea partenerului, statuturile și rolurile din familie, socializarea și educația copiilor, afectivitatea și cooperarea, tensiunile și strategiile lor de rezolvare, realitatea de ansamblu, dinamica și funcțiile grupului familial, etc.* [8, p.16].

Întemeierea familiei, intensificată și confirmată prin apariția primului copil, reclamă definirea de roluri

conjugale la cei doi parteneri. Fără îndoială că perioada de socializare dă o imagine despre cerințele de rol matrimonial, dar ele trebuie precizate când situația din familie devine foarte acută și stresată. În contrast cu societatea tradițională, unde rolurile erau bine marcate, astăzi, *identitatea de rol familial* se negociază din ce în ce mai pronunțat între cei doi parteneri [19, p.86].

Astfel, în respectivul proces, impactul copilului cu dizabilități este foarte pregnant. Cele mai multe familii au însă *mai mulți copii* și survin astfel probleme suplimentare legate de relațiile între frați și (sau) surori, de competiția pentru a obține cât mai mult de la părinți, de afecțiunea discriminativă (reală sau doar percepută) a acestora. Apariția în familie a copilului cu dizabilități produce *o nouă situație* în cuplu și afectează profund relația partenerilor conjugali. Mama va trebui să

întrerupă o perioadă slujba, ceea ce înseamnă, în cazul din urmă, reducerea veniturilor familiei. Viața ei se concentrează în jurul copilului. Rolul de mamă implică și o serie de sarcini, la care soția face față cu mai mult sau mai puțin succes, în funcție și de socializarea din familia de proveniență. Rolul de tată nu este nici el simplu. De aceea, putem înțelege transformările radicale care survin de foarte multe ori în relațiile dintre cei doi [8, p.153].

Nici un stereotip nu este atât de viabil, decât acel conform căruia se consideră că mamei îi este sortit în mod natural să-și crească și să-și educe copiii, pe când tatălui i se asumă un rol de autoritate distantă. Atât studiile științifice, cât și cele empirice au cultivat și au susținut reprezentarea universală despre rolurile parentale, unde bărbatul/tatăl exercită o activitate extrafamilială, profesională, aflându-se mai mult înafara familiei, iar femeia/mamă exercită o activitate intrafamilială de creștere și educație a copiilor (chiar dacă este implicată și într-un serviciu). Analizând problema actorilor educației familiale, cercetătoarea din România E. Stănculescu, menționează că încă în 1968 L. Benson constată că numărul studiilor consacrate relației mamă-copil în SUA depășesc de 15 ori studiile consacrate relației tată-copil [6, p.273].

La noi în Republica Moldova, rezultatele obținute de către cercetătoarea T. Vasian, în cadrul studierii atitudinilor parentale față de copilul cu dizabilități, relevă un șir de fapte și relații importante pentru dezvoltarea relațiilor familiale, dar și pentru dezvoltarea copilului. S-a constatat că în familia în care s-a născut un copil cu dizabilități au loc anumite schimbări la nivel de atitudine a părintelui față de acest copil, înregistrându-se diferențe semnificative între parametrii atitudinali studiați. Acceptarea/respingerea copilului cu dizabilități, ca componentă de bază a atitudinii parentale adoptate de către părinte față de copil, determină atitudinea generală a lui față de copilul său. Această atitudine de acceptare/ neacceptare a copilului influențează toți ceilalți parametri atitudinali, sporind tendința de cooperare cu copilul în cazul acceptării lui, distanța emoțională dintre părinte-copil, manifestată prin tendințe simbiotice ale părintelui, dar și cea de infantilizare a copilului, care este o caracteristică a atitudinilor părinților care au copii cu dizabilități. Dacă părintele acceptă copilul, dragostea pentru el îl face să se adapteze la specificul lui, dar și să-l ajute pe acesta să se adapteze la cerințele mediului înconjurător [4].

Deducem, astfel, *actualitatea și importanța cercetării* în perspectiva diverselor argumente:

(a) prezența unei probleme, a unei afecțiuni la un copil reprezintă o mare provocare pentru orice familie, dar mai ales pentru mamă;

(b) creșterea și educația copilului cu afecțiuni neuromotorii are un impact asupra familiei ce se poate repercuta în mai multe planuri: efectele financiare fiind printre cele mai semnificative, indiferent că este vorba despre costuri *directe* (un anumit regim alimentar, transport, îngrijitor personal, medicație, echipament special, ajutor tehnic etc.) sau *indirecte* (stresul mamei, epuizarea părinților, divorțuri sau separări temporare,

rupturi familiale, absentism la locul de muncă etc.). Costurile indirecte sunt la fel de importante ca și cele directe; deși sunt mai dificil de evaluat, prin efectele asupra tuturor dimensiunilor vieții familiale;

(c) în majoritatea cazurilor, părinții copilului cu *afecțiuni neuromotorii*, identifică modificări legate de exercitarea rolurilor parentale. Astfel, părinții abordează o varietate de roluri, se angajează într-un mare număr de obligațiuni, care să permită satisfacerea tuturor nevoilor copilului cu afecțiuni neuromotorii;

(d) utilizarea serviciilor specializate destinate susținerii familiilor și multiplicării rolurilor exercitate de acestea poate fi uneori o sursă de insatisfacții: *lipsă de disponibilitate, personal insuficient, programe de intervenție cu susținere financiară limitată, servicii educaționale fragmentate și necorelate cu necesitățile concrete ale copilului, dificultăți de integrare școlară și/sau socială etc.* [2, p.173].

Rezultate și discuții. În ultimii ani, tot mai mulți specialiști în materie de interacțiune umană se concentrează pe cercetări asupra „prezenței reale sau fictive a altor persoane”, „interacțiunii dintre indivizi”, „societății sau culturii în toată complexitatea lor”, „grupurilor umane” și asupra „problemelor care afectează un mare număr de actori sociali”, „naturii umane” și „construcției sociale a realității” [13, p.132].

Ne mișcăm cu toții spre un viitor a cărui „scenă” socială va fi dominată de jocul alternativelor, cugetul liber, diversitatea interpretărilor. Concluziile finale au fost formulate, ținându-se cont de spusele lui F. Fukuzama, R. Dahrendorf și A. Toffler cu privire la tendințele care se atestă, de-a lungul ultimilor decenii, în modul de viață al speciei umane: libertatea de gândire și de credință, spiritul critic și marea diversitate relațională, posibilitatea de a vedea viața în culori și profunzimi dintre cele mai diferite, diminuarea expansionismului politic, încurajarea semnificativă a interesului privat și, totodată, susținerea pe scară largă a celor mai importante sectoare din cadrul vieții publice (economiei, religiei, moralei și educației, aparținându-le, în context, o poziție prioritară). Or, tot mai multe fenomene și întâmplări conturează perspectiva instaurării unei societăți care va pune preț atât pe diferențele, cât și pe legăturile adânci existente la nivelul identității culturale, al unei societăți în care individualismul va coexista armonios cu spiritul colectiv [14, p.144].

E. Vărășmaș, unul din promotorii de vază ai educației incluzive din România, în lucrarea „*Intervenția socio-educatională ca sprijin pentru părinți*” (2008) descrie modelul socio-educational centrat pe nevoile familiei. Autoarea identifică 2 tipuri de intervenție asupra părinților: *prevenirea și rezolvarea situațiilor de criză, problemelor, conflictelor*. Intervențiile preventive implică *prevenția în plan intelectual-cognitiv* (informarea, orientarea), *sprijinul social* (reprofesionalizare, asistență în soluționarea diverselor probleme de ordin social), *intervenția psihologică* (rezolvarea problemelor comportamentale, emoționale). Asigurarea serviciilor de sprijin adecvate familiei determină *împuternicirea prin excelență a părintelui*,

întărirea și încurajarea părintelui de a-și realiza responsabilitățile față de copil [20, p.210].

Familia trebuie să fie acel mediu care formează habitusul primar și consolidează comportamentul adecvat al acestuia. Părinții, pe parcursul vieții lor vor fi modele de comportare sănătoasă și demnă din punct de vedere moral, estetic, și desigur că psihologic [7, p.234]. De aceea se consideră faptul că nașterea copilului reprezintă unul dintre principalele evenimente în viața unei familii. Părintele vede în aceasta continuitatea sa, își leagă de el speranțele, dorințele, visele neîmplinite. Dificultățile de ordin material, oboseala sunt compensate din plin prin trăirile emoționale pozitive pe care le generează această situație. Cu totul altfel stau lucrurile în familia în care apare un copil cu afecțiuni neuromotorii. În majoritatea cazurilor, părinții devin „victimele” unui șoc. Ei se simt dezorientați, confuși, descurajați, aceste stări fiind secondate de o reacție de negare, condiționată de incapacitatea de a accepta pentru moment existența afecțiunii [17, p.65]. Acești copii au aceleași nevoi de îngrijire din partea părinților ca și ceilalți copii. Ei au *nevoie de dragoste, de hrană și de a fi tratați cu respect și demnitate*. Alături de aceste nevoi, ei pot avea nevoi speciale care cer ca părinții să aibă mai mult timp, mai multe resurse materiale și anumite abilități suplimentare pentru a îngriji astfel de copii și a învăța să-i iubească. De aceea, este foarte importantă prima experiență a părinților în îngrijirea acestor copii, care contribuie la reducerea stimei și ajută părinții și copilul cu această afecțiune să se adapteze în societate [15, p.72].

Numeroase cercetări menționează faptul că un comportament parental, în interacțiunea socială și educațională cu copilul, este determinat de trăsăturile de personalitate ale mamei și tatălui. Termenii prin care se determină aceste formațiuni psihologice și conținutul, structura și dinamica lor depind de paradigmele științifice, de orientările teoretice ale autorilor lor. În studiile din Occident se utilizează frecvent conceptul de **atașament matern față de copil** (J. Bowlby, M. Cranley, 1981; R. Mercer, 1986; M. Leifer, 1977).

Relația de atașament se formează în primele luni de viață ale copilului și contribuie esențial la menținerea cuplului mamă-copil și la dezvoltarea competențelor sociale viitoare ale copilului. Dezvoltată de către John Bowlby, în anii '60-'70, această teorie subliniază că supraviețuirea și dezvoltarea copilului depind exclusiv de calitatea interacțiunilor și a îngrijirilor de care acesta beneficiază din partea mamei ca figură de atașament. Comportamentul de atașament al copilului, adică de căutare a protecției și ajutorului la cel puternic și iubitor față de copil, intră în funcție atunci când copilul apreciază stimulii din jur sau din propriul corp ca fiind amenințatori, generatori de nesiguranță. Scopul comportamentului de atașament este reinstalarea calmului, a securității, a liniștii, adică reglarea trăirilor emoționale astfel încât să devină suportabile și plăcute [10, p.44].

În situația existenței unui copil cu dizabilități, familia trebuie să-și readapteze mecanismele existențiale. Uneori, cei doi părinți își împart sarcinile,

dar, cu timpul, unul dintre părinți - în general **mama** - preia în întregime grija copilului. Anumite sarcini sunt împărțite între cei doi părinți, în funcție de timpul disponibil [21, pp. 65-77]. Există situații în care părinții apreciază că o astfel de situație le afectează cariera, activitatea profesională, dar și capacitatea de a mobiliza resursele de energie necesare pendulării între sarcinile de serviciu și vizitele la medic sau la cabinetele de specialitate, în astfel de condiții, nu de puține ori, unul dintre părinți renunță la serviciu pentru a se putea dedica exclusiv îngrijirii copilului [2, p.174].

Imediat după naștere, părintele se simte brusc atașat de copil. Părintele simte că acest copil va fi al lui pentru totdeauna. Pentru copilul cu tulburări sau dificultăți psihomotrice, situația este mai dificilă. Părintele trebuie întâi să se adapteze la situația reală în care copilul visat nu a apărut. Adaptarea este foarte dificilă, în situația în care aspectul corporal al copilului este modificat. Uneori apar reacții de respingere, dar, pe măsura trecerii timpului, intervine necesitatea protecției acestui copil. Părinții se simt învestiți cu o misiune, iar atașamentul se dezvoltă treptat. Mama este părintele de bază, iar relația mamă-copil este dominantă. Totuși este important și tatăl, deoarece el nu poate iubi cu adevărat un copil dacă nu s-a implicat și în creșterea lui. Calitatea atașamentului copilului se corelează cu calitatea reacției părinților. Aceștia își exprimă dragostea pentru copil în feluri diferite, iar, ca o reacție de răspuns la dragostea părinților, și copilul își va dezvolta dragostea lui față de părinți [1, p.250-251].

Atașamentul mamă-copil se referă la crearea unei legături speciale care este inițial una fizică, cea care ține mama în apropierea bebelușului, iar atunci când bebelușul învață să se deplaseze, ține bebelușul în preajma mamei, sau cel puțin întreține dorința să se întoarcă lângă mamă, la finalul incursiunilor sale prin lume. Acest atașament este cel care ține bebelușul în siguranță, la adăpost de pericolele externe ale lumii. Cu toate acestea, legătura bazată pe atașament are, de asemenea, și o componentă psihologică, conferind sentimentul de siguranță atunci când bebelușul și mama se află unul lângă celălalt [12, p.211].

Relația de atașament dintre mamă și copil este inițiată pe baza răspunsului la nevoile copilului de îngrijire, protecție și securitate, nevoi care sunt mai mult sau mai puțin satisfăcute de adulții din jurul său. Astfel, copilăria este o perioadă de vulnerabilitate emoțională și fizică, în care copilul depinde de părinte sau de adultul care-l îngrijește și care va deveni principala sa figură de atașament sau persoană de referință [11, p.61].

John Bowlby (1988) afirmă că o interacțiune sănătoasă a copilului este asigurată atunci când între mamă și copil există o relație bazată pe: *schimb de zămbete, o ajustare fizică atunci când copilul e în brațele mamei, o căldură a interacțiunii celor doi, o blândețe și o gingășie în atingeri și o bună interacțiune, bazată pe semnalele senzoriale și motoare, în momentul alăptatului*. Atașamentul este în cazul copilului cu dizabilități la fel de necesar ca și pentru copilul tipic. Deoarece semnalele pe care le emit copiii cu dizabilități în interacțiunea cu cei care îi îngrijesc sunt, de regulă,

mai slabe, mamele necesită o pregătire specială în vederea unei mai mari toleranțe și pentru a ști să încurajeze manifestările și semnele copilului. Mamele au nevoie să știe că de calitatea relaționării cu ceilalți depinde, în mare măsură, personalitatea copilului. Dar și curiozitatea copilului, necesară dezvoltării cognitive, poate fi inhibată ori stimulată de figura lui de atașament. „Copilul cu dizabilități are nevoie de tot ceea ce copilul tipic cere” [9, p.198].

Unul dintre cele mai traumatizante momente este cel al anunțului existenței „unei probleme”. Dificilul moment al informării familiei cu privire la problemele de sănătate ale copilului revine în primul rând medicului. El este primul specialist care vine în contact cu mama, cu familia [2, p.177].

Relația mamă-copil a fost transformată de către cercetători într-o cheie a înțelegerii procesului de umanizare și socializare a copilului. Multe din studiile în cauză își construiesc argumentele pe postulatul conform căruia sentimentul matern are, spre deosebire de cel patern, un fundament ereditar, natural-biologic. Unele din cercetările recente susțin teza unei construcții sociale a maternității. Atașamentul mamă - copil poate avea premise biologice, încă nedescoperite și neelucidate, dar are, cu certitudine, o istorie care s-a dezvoltat progresiv și diferențiat în funcție de condițiile apariției și evoluției sarcinii/atașament pre-natal), al nașterii/atașament neo-natal, al adaptării și îngrijirii/atașament post-natal față de copil. În funcție de condițiile social-istorice și de pozițiile teoretice și ideologice, autorii gândesc și reflectă maternitatea ca maternitate-feminitate, respectiv ca expresie a capacității naturale și general-feminine de a iubi, de a manifesta disponibilitate, sollicitudine, generozitate și dăruire de sine, ori ca maternitate-creație, expresie a unor însușiri naturale deosebite sau/și a unei relații privilegiate cu divinitatea [6, p.274].

Nașterea copilului cu dizabilități, îngrijirea, comunicarea și educarea lui condiționează apariția schimbărilor profunde în relațiile dintre parteneri. În familia în care s-a născut un copil cu dizabilități au loc schimbări la nivel de atitudine a părintelui față de acest copil, înregistrându-se diferențe semnificative între parametrii atitudinali studiați, conform cercetării experimentale *Atitudini parentale față de copilul cu dizabilități*, realizată de N. Bucun și T. Vasian.

În baza rezultatelor studiului experimental, familia care educă copii cu dizabilități mai frecvent sunt diagnosticate următoarele tipuri de atitudini parentale inadecvate: *respingerea emoțională a copilului cu dizabilități, infantilizarea lui (copilul nu este perceput ca fiind valoros de către părinte), hipersocializarea autoritară cu cerințe exagerate și inadecvate față de dezvoltarea copilului.*

În cadrul analizei evoluției relațiilor din familiile copiilor cu dizabilități urmărim o creștere continuă a numărului relațiilor deficitare dintre parteneri. De asemenea, este înaltă rata plecării din familie a unuia dintre părinți, în urma neacceptării situației și imposibilității de a face față stresului psihopatogen de durată, condiționat de prezența copilului cu dizabilități

în familie. Atitudinea părintelui față de copilul cu dizabilități determină modelul educațional și de relaționare la care va recurge părintele în continuare. Atunci când părintele acceptă dizabilitatea copilului, el manifestă tendințe de a-l susține, de a-i acorda ajutor, de a depăși împreună problemele cu care se confruntă copilul. Atunci când dezvoltarea sa nu este percepută de către părinte ca fiind lipsită de vreo perspectivă, gândurile legate de viitorul copilului motivează părintele să caute acele mijloace care i-ar permite să înfrunte dificultățile, să adapteze mediul existent la posibilitățile copilului [3, p.1-13].

Toate familiile posedă capacitatea de a se dezvolta, de a învăța și de a se schimba. Cunoștințele și abilitățile părinților descoperite prin intermediul modelului bazat pe resursele familiei în terapia de familie le pot deveni utile. Modelul bazat pe resursele familiei nu ignoră patologia și disfuncția provocată de dizabilitatea copilului, ci pune în evidență punctele forte ale familiei.

Un element conceptual important în cadrul terapiei îl constituie faptul că asistența începe din momentul acceptării competenței parentale ca și condiție primordială pentru sprijinirea familiei în soluționarea problemelor cu care se confruntă. Aceasta-i permite familiei să-și mobilizeze forțele și competențele de care dispune în a se ajuta, plecând treptat de la fixarea pe dizabilitate [18, p.173].

Autorii ruși folosesc mai mult termenii de **atitudine parentală, poziție parentală** (A. Spivakovskaia, 1981), **poziție maternă (interioară)** (E. Zaharova, 2002; E. Aivazian, 2005; I. Razenkova, S. Inevatkina, G. Odinokova, 2008) și **gradul de pregătire psihologică pentru maternitate** (S. Meșcereakova, 1995; N. Avdeeva, N. Ganoșenko, 1996).

Analizând principalele abordări privind specificul relației mamă-copil și a atitudinii materne, observăm amprenta psihanalizei clasice - teorie freudiană - care a evidențiat legătura strânsă între atitudinile parentale și dezvoltarea copilului [25, p.4]. Acest curent în psihologie a generat noi abordări a problematicii în cauză, mai cunoscute fiind teoriile lui *E. Erickson, E. Fromm, C. Rogers, J. Bowlby*. În teoria lui *E. Erickson* accentul se deplasează de pe atașamentul instinctiv al copilului spre interacțiunea lui cu adulții din cercul de relaționare apropiat. Pentru copil mama reprezintă primul și cel mai important obiect al atracției, dar, în același timp, este și cea care impune anumite interdicții. *E. Fromm* face o distincție calitativă între atitudinea paternă și cea maternă după criteriul condiționării și al controlului. Astfel, **dragostea maternă** este una necondiționată și nesupusă controlului din partea copilului, pe când cea paternă este condiționată de anumite realizări ale copilului, de gradul de corespundere cu așteptările tatălui. *C. Rogers* considera că anume dragostea necondiționată îi asigură copilului o dezvoltare armonioasă.

În cazul mamelor, cercetătorii ruși utilizează frecvent termenul de *poziție maternă (interioară)* - având la bază abordarea cultural-istorică a dezvoltării psihicului uman. Această poziție reprezintă o formă de acceptare și asimilare de către mamă a rolului său

social, care îndeplinește funcțiile de proiectare și reglare a propriei activități și a procesului de comunicare. Atitudinea parentală a mamei este constituită din imaginea de sine și imaginea copilului, care, împreună, fundamentează și determină percepția, emoțiile vizavi de copil și comportamentul propriu-zis din cadrul acestei interacțiuni [24, p.45].

Cercetătorii canadieni B. Terrisse și F. Larose evidențiază componenta educativă în relația cu copilul, delimitând conceptul de *atitudine educativă parentală*. În viziunea acestor autori, atitudinea față de copil face parte din competențele educative parentale și reprezintă trăsături stabile de personalitate, care reflectă dispoziția de a reacționa într-o anumită situație. Ele pot fi divizate în două categorii: cele legate de aspectul afectiv al relației părinte-copil și cele ce vizează aspectul comportamental al aceleiași relații [22, p.1].

Părinții copiilor cu dizabilități se află într-o situație psihotraumatizantă de durată, care le influențează toate valorile semnificative. Conflictul intern naște stări emoționale negative, generând subaprecierea, o imagine de sine inadecvată. Acest conflict va determina și specificul relației mamă-copil. Pentru a minimaliza efectele nedorite ale acestor influențe, la constituirea serviciului de asistență psihosocială a familiei care educă copiii cu dizabilități, este nevoie de o abordare complexă a atitudinilor parentale, cu luarea în calcul a tuturor factorilor ce tranzitează formarea lor [16, p.12].

Când intră în funcție comportamentul de atașament al copilului (căutarea proximității mamei, plânsul, zâmbetul, agățatul de mamă, fuga spre ea și ridicarea mâinilor spre a fi luat în brațe), **mama** răspunde oferind copilului îngrijiri și protecție, cu scopul de a-l calma (îl ia în brațe, îl atinge mângâietor, îi vorbește duos, îl liniștește). Atașamentul se naște în interacțiunea dintre cei doi, copil și mamă, depinzând de potrivirea lor în tandem. Perry (2001) definește atașamentul copilului astfel: „este o relație emoțională specială, de durată, cu o anumită persoană; presupune calmarea, reconfortarea copilului și creează plăcere; pierderea sau amenințarea cu pierderea persoanei specifice (figură de atașament) generează supărare la copil; în contextul acestei relații, copilul se simte în siguranță, securizat. Identificăm în această definiție că se are în vedere doar atașamentul securizant, sănătos. În cadrul teoretic al atașamentului, acest proces de învățare despre sine și ceilalți a copilului se numește Model internalizat de funcționare a lumii (în continuare MIFL) [10, p.44-45].

MIFL este o hartă mentală bazată pe reprezentările mentale ale copilului dobândite în experiențele trăite în interacțiunile cu cei din jur. Această hartă mentală orientează individul în raporturile reale cu ceilalți, cu lumea, ghidându-i expectanțele și strategia comportamentală. MIFL se stabilizează în jurul vârstei de 12 luni. Există studii care arată că în cazul copiilor care au trăit la începuturile vieții lor în condiții improprii de dezvoltare și care au șansa de a-și găsi ulterior un cămin și a intra în interacțiuni sănătoase cu adulții, noile modele internalizate de funcționare a lumii pe care le dezvoltă copilul în cadrul noilor relații nu vor șterge vechile MIFL nesănătoase. Simțindu-se deja

răspunzătoare și anticipând disperarea soțului atunci când va afla de problemă, ea ar putea încerca să-și protejeze partenerul de realitatea situației. Părinții încearcă să se protejeze unul pe celălalt în diverse feluri, atât în timpul în care bebelușul se află la spital, dar și multă vreme după externare. Nu este deloc neobișnuit ca mare parte din sarcina îngrijirii de bază a unui copil cu dizabilități să cadă mai mult pe umerii unuia dintre părinți, de obicei mama, lucru care se întâmplă și în circumstanțe normale. Pot apărea multe tipuri de scenarii, însă, în majoritatea cazurilor, cursul vieții familiei va fi modificat pentru totdeauna. În cadrul unei familii care are de crescut un copil cu dizabilități, rolurile și alianțele se dezvoltă adesea în mod diferit față de cum ar fi fost dacă ar fi avut parte de un copil fără nevoi speciale. Mult prea adesea se întâmplă ca unul dintre părinți să fie considerat a fi „de vină“ atunci când copilul are o problemă. Acest sentiment ar putea să aibă un fundament și în realitate, atunci când una dintre ramurile familiei este purtătoarea unei anumite gene sau atunci când o anumită trăsătură fizică sau comportamentală este recunoscută a fi moștenită frecvent în cadrul uneia dintre familiile de origine. Cu toate acestea, aruncarea vinei pe umerii celuilalt nu poate prinde rădăcini decât cu condiția ca sămânța să cadă pe teren fertil — spre exemplu, dacă unul dintre parteneri manifestă deja lipsă de încredere sau dacă îi repugnă o anumită caracteristică a celuilalt. În astfel de cazuri, trăsătura respectivă va deveni un soi de linie de falie, drept în mijlocul căreia va cădea copilul cu dizabilități. Inovarea devine o continuare sau o exagerare a unei probleme care exista deja înainte ca bebelușul să se fi născut [12, p.216-217].

În acest context, venirea pe lume a unui copil cu dizabilități poate pune în pericol integritatea unei căsnicii, chiar și în cazul unei căsnicii solide. Apar amintiri și asocieri dureroase. Alți părinți s-ar putea simți izolați, deoarece rețeaua lor de cunoscuți dispare brusc sau se vede redusă substanțial. Un copil care nu este precum ceilalți copii poate veni ca o compensare pentru părinți care nu sunt precum alți părinți. Ei nu au pe nimeni cu care să-și împărtășească experiențele și dificultățile și se tem adesea ca nu cumva să-i plictisească pe ceilalți, ori se tem că alții nu vor fi capabili să înțeleagă cum e viața lor zilnică. Deseori, ei își dau seama că sunt izolați social, ceea ce le întărește sentimentul de ratare. Acești părinți nu-și pierd doar viața sexuală și contactele sociale, ci și multe alte motive care susțin, în mod normal, o căsnicie. Ei se trezesc deodată petrecând o cantitate uriașă de timp făcând eforturi suplimentare pentru asigurarea îngrijirii necesare copilului și adesea se văd siliți să cheltuiască sume impresionante de bani pentru servicii pe care nu le anticipaseră vreodată.

În contextul vizat, educația copilului reprezintă activitatea psihosocială cu funcție generală de formare-dezvoltare permanentă a personalității umane, orientată spre integrarea socială optimă. Educația este angajată conform finalităților asumate la nivel de sistem și de proces, proiectate, realizate și dezvoltate prin acțiuni specifice, având ca structură de bază, corelația subiect-

obiect, într-un context deschis și auto-perfectibil[5, p.14].

Un grup de cercetători de la *Institutul Pedagogiei Corecționale din Moscova* au inițiat un studiu dedurată asupra reprezentărilor despre educația copiilor și a expectanțelor valorice legate de maternitate la un grup de mame ce educă copiii cu dizabilități. Studiul a arătat că relația mamă-copil este foarte mult influențată de particularitățile poziției materne interne atât asupra rolului său de mamă, cât și de reprezentarea pe care și-o formează legată de copilul cu dizabilități. Studiul a scos în evidență și un șir de condiții ce ar putea fi utilizate în calitate de resurse psihologice pe care ar putea conta familia ce educă un copil cu dizabilități în depășirea crizei. Printre ele se numără motivația parentală înaltă, reflexia asupra propriilor acțiuni, tendința spre perfecțiune în educația și dezvoltarea copilului. Mai mult ca atât, resursele acestor părinți pot fi utilizate cu succes în activitatea cu alți părinți, ce trec prin perioade similare. Posibilitatea de a ajuta alte familii poate fi semnificativă pentru propria autorealizare a acestei categorii de părinți [23, 24].

Aceste extreme sunt destul de periculoase și duc la consecințe grave, ne dorite în soarta copilului cu dizabilități, pot încetini procesul de corecție și recuperare, influențează negativ și posibilitățile de adaptare socială. Atitudinea incorectă și/sau necompetentă a părinților față de copiii cu deficiențe, cum menționa *L. Vâgotski*, este cauza tuturor influențelor negative ce duc la inadaptația socială a copiilor. Numai prin apreciere justă, reală a posibilităților și capacităților copilului, se formează relații optime ce influențează favorabil evoluția

procesului de adaptare. Acceptarea defectului nu înseamnă resemnare, negare sau ignorare, ci este capacitatea părinților, rudelor de a considera acest fapt împlinit ca realitate în care se află copilul lor, acordarea atenției și sprijinului lor pe parcursul întregii vieți a copilului cu deficiențe și dizabilități.

Concluzii. Copilul nu se naște cu un atașament față de o anumită persoană, ci își structurează atașamentul față de persoana cu care interacționează, bazat pe afectivitate, sensibilitate. El se naște însă cu nevoia de a se atașa. Copilul nu va dezvolta în mod obligatoriu atașament față de persoana care îi oferă îngrijirile de bază - hrană, igienă etc. -, ci va selecta pentru a-și forma atașamentul acea persoană cu care împărtășește mai mult, interacționează și comunică mai mult și într-un mod mai plăcut, persoană care-l „vede”, protejează, și care va deveni figură de atașament. În interacțiunea cu figura de atașament față de care a dezvoltat relația de atașament, copilul învață despre lumea din jur și despre el însuși și învață să se vadă pe sine și să-i vadă pe ceilalți, lumea, prin ochii acestei persoane.

1. Mama și toți ceilalți membri ai familiei trebuie strict să respecte regulile igienei personale. Important este să conștientizăm că acuratețea copilului depinde de acuratețea mamei și desigur că de regimul de viață organizat pentru copil și procedurile igienice, la care acesta este supus.

2. Plimbările la aer liber, călirea organismului, vizita la medicul de familie, vaccinarea, comunicarea sistematică cu copilul, jocurile cu el sunt cele mai simple, dar necesare acțiuni, care vor forma fundamentul conduitei sănătoase ale copilului cu afecțiuni neuromotorii.

Referințe bibliografice:

L. română:

1. Albu C., Albu A., Vlad L.-T. Psihomotricitatea. Iași: Institutul European, 2006, 256 p.
2. Bonchiș E. Familia și rolul ei în educarea copilului, Iași: Editura Polirom, 2011, 419 p.
3. Bucun N., Vasian T. Atitudinile parentale față de copilul cu dizabilități: cercetare experimentală comparativă. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistența socială, 2013, nr. 1 (30), p. 1-13.
4. Bucun, N., Vasian, T. Relații interpersonale și atitudini ale mediului social față de copiii cu dizabilități. În: Perspectiva psihosocială a asigurării calității educației în Republica Moldova. Coord. șt. A. Bolboceanu. Chișinău: Print-Caro, 2010, p. 104-125.
5. Calaraș C. Formarea culturii relațiilor intergeneraționale. Pedagogia și sociologia educației familiale, Chișinău: Tipogr. „Primex Com”, 2017, 304 p.
6. Cuznețov L. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei, Chișinău: CEP USM, 2008, 624 p.
7. Cuznețov L., Calaraș C., Ețco C. Consilierea și educația pentru sănătate a familiei. Repere teoretice și sugestii practice, Chișinău: Tipogr. „PrimexCom”, 2016, 517 p.
8. Iluț P. Sociopsihologia și antropologia familiei, Iași: Editura Polirom, 2005, 292 p.
9. Muntean A. Psihologia dezvoltării umane. Iași: Editura Polirom, 2006, 458 p.
10. Munteanu A. Adopția și atașamentul copiilor separați de părinții biologici, Iași: Editura Polirom, 2013, 411 p.
11. Popescu R. Atașament versus abandon. Rolul asistentului social în prevenirea abandonului copilului, București: Editura Tritonic, 2017, 200 p.
12. Stern N.-D. Nașterea unei mame. Cum te schimbă pentru totdeauna experiența maternității. București: Ed. Trei, 2019, 254 p.
13. Șlehtițchi M. Domeniul de vârf al psihologiei sociale contemporane. În: Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”. 2016, nr. 3(42), pp. 132-135
14. Șlehtițchi M. Nevoia de o altă psihologie socială. În: Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”. 2016, nr. 2(41), pp. 144-150
15. Turchină T., Bolea Z., Tolstaia S., et. alții, Consilierea familiei și a persoanelor cu dizabilități, Chișinău: Inst. De Formare Continuă, 2011, 179 p.

16. Vasian T. Abordări conceptuale și etiologice ale atitudinilor parentale față de copilul cu dizabilități. *Didactica Pro*, 2013, nr. 1 (77), p. 10-12.
17. Vasian T. Alături de copilul său. *Didactica Pro*, 2009, nr. 5-6 (57-58), p. 65-69.
18. Vasian T. Asistența social-psihologică a familiei copilului cu dizabilități. În: *Pledoarie pentru educație - cheia creativității și inovării: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 1-2 noiembrie 2011, IȘE*. Chișinău: Print-Caro, 2011, p. 171-174.
19. Voinea M. *Psihosociologia familiei*, București: Editura Universității București, 1996, 102 p.
20. Vrășmaș E. *Intervenția socio-educatională ca sprijin pentru părinți*. București: Aramis, 2008

L. engleză:

21. Dionne C. et al. Experience des familles dont un enfant présente une incapacité: perceptions et besoins actuels, *Sewice social*, nr.52, 2006, online la www.erudit.org
22. Terrisse B., Larose F. *L'échelle des compétences éducatives parentales*, Quebec: Du Ponant, 2000, 31 p.

L. rusă:

23. Разенкова Ю.А. Варианты внутренней материнской позиции у матерей детей с синдромом Дауна младенческого и раннего возраста. 1п: *Дефектология*, 2011, № 1
24. Разенкова Ю.А. Образ ребенка и себя в материнской роли у матерей, воспитывающих детей с синдромом Дауна младенческого и раннего возраста. 1п: *Дефектология*, 2008, № 5.
25. Смирнова Е.О., Быкова М.В. Опыт исследования структуры и динамики родительского отношения. В: *Вопросы психологии*, 2000, № 3, с. 3-14.

CZU 316.6:314.15-026.58(450)

URMĂRILE DIFICULTĂȚILOR PSIHOSOCIALE ASUPRA INCLUZIUNII COMUNITARE ÎN CAZUL ADOLESCENȚELOR IMIGRANTE ÎN ITALIA

ROȘCA Tatiana,

Doctorand, asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
tatianarosca37@gmail.com

PANCZI Violina,

Asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
usempsihologie@gmail.com

REZUMAT

Definind „sexul”, variabilă biologică pe baza căreia ești identificat ca „bărbat” sau „femeie” și „genul”, ca categorie culturală care asociază datelor biologice, un sistem de roluri, așteptări și convingeri, studiul din perspectiva genului, cu referință la dificultățile în parcursul integrării adolescenților imigranți în țara ospitalieră, reprezintă un fenomen foarte complex în sine. Termenul „gen” și nu „sex” este utilizat în această analiză tocmai pentru că aspectul cultural al atribuirii valorilor și rolurilor, legat de a fi bărbat sau femeie influențează procesele de adaptare, integrare și dezvoltare a tinerilor imigranți. Lucrarea își propune să scoată în evidență dificultățile cu care se confruntă adolescentele imigrante moldovence, legate de procesul relaționării cu părinții și semenii italieni, precum și explicarea genezei unor comportamente asociate nemijlocit problematicii integrării în țara-gazdă.

Cuvinte-cheie: adolescență, dificultate, imigrant, relație, gen;

THE CONSEQUENCES OF PSYCHOSOCIAL DIFFICULTIES ON COMMUNITY INCLUSION IN THE CASE OF IMMIGRANT TEENAGE GIRLS IN ITALY

ROȘCA Tatiana,

Phd student, university assistant,
University of European Studies of Moldova
tatianarosca37@gmail.com

PANCZI Violina,
University assistant,

University of European Studies of Moldova
usempsihologie@gmail.com

SUMMARY

Defining “sex”, the biological variable on the basis of which you are identified as “male” or “female” and “gender”, as a cultural category that associates biological data, a system of roles, expectations and beliefs, the study from a gender perspective, with reference to difficulties during the integration of immigrant adolescents in the host country, is a very complex phenomenon in itself. The term “gender” and not “sex” is used in this analysis precisely because the cultural aspect of the attribution of values and roles, related to being male or female, influences the processes of adaptation, integration and development of young immigrants. The paper aims to highlight the difficulties faced by Moldovan immigrant adolescents, related to the process of relationships with Italian parents and peers, as well as explaining the genesis of behaviors directly associated with the issue of integration in the host country.

Key words: adolescent, difficulty, immigrant, relationship, gender;

Genul reprezintă o bază dinamică care, atribuind semnificații biologice, în definiția sa, depinde de contextul în care este elaborat și de tipul de relații între bărbați și femei, codificate în contextul migrației. În această perspectivă, „rolurile de gen” au o relevanță deosebită, prin care putem înțelege modelele care includ comportamente, îndatoriri, responsabilități și așteptări legate de condiția sexului feminin și masculin, supuse așteptărilor sociale, pe care se bazează asocierea viziunilor diferite asupra relațiilor dintre bărbați și femei în cadrul familiei nucleare sau extinse, în contextul muncii sau în zona relațiilor sociale [4, p. 90]. Așadar, fiecare construcție de gen nu este o simplă funcție de atribuire a funcțiilor sau calităților, ci ascunde o inevitabilă diviziune a puterii și o consecință serioasă asupra ierarhiei valorice al bărbatului și femeii, respectând totuși, definirea rolurilor legate de identitate și de gen în anumite limite specifice.

Chiar dacă sistemul juridic recunoaște egalitatea formală și substanțială între sexe ca unul dintre principiile fundamentale, protejând diferențele de gen în conformitate cu drepturile omului, în unele cazuri își propune să înlăture tratamentele inegale și discriminatorii în regimul de acces la oportunități și la viața socială, precum și în caz de violență, abuz, hărțuire [11, p. 574].

În cadrul scenariului eterogen al generațiilor tinerilor imigranți, diferențele sunt determinate de faptul de a fi bărbat sau femeie, cu referință la condițiile, nevoile și problematica vieții.

Aceste diferențe provin din combinația mai multor factori: propria istorie a migrației: de a fi crescut în Italia sau ajuns prin reunificare într-un stadiu anumit al vieții (preșcolar sau adolescent); contextul familial: condiția socio-economică, nivelul de integrare atins, experiența migratorie; contextul culturii familiare: modelele culturale sau valorile religioase de referință, viziunea relațiilor de gen, relațiile cu țara de origine, nivelul de angajament față de aceste modele; tipul de relație cu familia, relația personală cu contextul în care trăiește (oraș, instituție, rețele prietenoase) și resursele personale.

Astfel, în relația cu incidența factorului locului de origine și sociocultural de referință, este necesar de menționat faptul că comportamentul tinerilor imigranți nu este considerat ca fiind un „destin” determinat mecanic de o apartenență specifică etnoculturală, ci ca proces rezultat din elaborarea diversilor factori menționați anterior: context, istoricul migrației, specificități biografice, gen [1, p. 47]. Cu alte cuvinte,

„identitatea” unei persoane, înțelesă ca percepția și structurarea sinelui în raport cu ceilalți, nu este definită în termeni absoluți, ca adeziune la un model existent, ci ca element dinamic și o construcție progresivă [7, p. 78]. Pentru tinerii imigranți, acest proces de construcție și reconstrucție are loc într-un context transnațional și globalizat, în care rolul-cheie îl dețin rețelele sociale și în care punctul de referință nu mai este locul de origine sau locul de aterizare, dar un spațiu cu „multiple identități”, unde intră în contact cu persoane, cu care alege ce factori să partajeze în continuare.

Momentul central, în care toate elementele menționate se combină pentru a determina diferențele dintre nevoile bărbaților și femeilor o reprezintă adolescența. Este faza în care procesul de achiziție identitară se află în momentul de travaliu, unde sunt concretizate câteva problematice: divergența cu sistemul de valori și așteptările reprezentate de părinți, confruntarea socială și, prin urmare, căutarea sau refuzul asemănării cu semenii, relația și interacțiunea cu societatea și instituțiile.

Această fază, pentru tineri, prezintă factori agravanți, deoarece este parte a procesului general de schimbare, pe care experiența migratorie o solicită tuturor membrilor familiei, solicitând un nivel relativ de maturitate și echilibru, unde au loc modificări care afectează rolurile individuale ale părintelui și copilului într-un context strict familial și în care se naște un nou rol care, în urma acestor transformări, va ocupa un alt loc în mediul comunitar și social [12, p. 19].

În acest mod, categoria tinerelelor imigrante, constituie veriga slabă al procesului de renegociere continuă, prezentând caracteristici distincte în raport cu stadiul adolescenței:

- Fetele simt mai mult divergența dintre așteptările părinților și cele ale copiilor. În funcție de rolul de gen perceput ca fiind adecvat femeii, familia și, în special mama, își pot proiecta aspirațiile ratate asupra fiicei sau, dimpotrivă, să împiedice alegerea studiilor ori disponibilitatea de a continua studiile, ca o opțiune care nu se încadrează în rolul de gen atribuit, optând pentru menținerea rolului feminin înțeles în mod tradițional, cu respectarea imprimării culturale familiale în contextul migrației;

- În funcție de modelul de referință al familiei, fetele pot avea ca datorie principală îngrijirea căminului și grija față de frații mai tineri (în special unde părinții lucrează ore lungi în afara casei). Această funcție de îngrijire, chiar și atunci când nu este impusă, dar percepută de fată ca fiind un act datorat ca răspuns la

sacrificiile familiei, îi lasă puțin timp disponibil dezvoltării unor relații sociale adecvate [2, p. 986];

- Fetele primesc un tratament diferit de băieți în ceea ce privește acordarea spațiului de autonomie personală și decizională de către părinți. În procesul de renegociere a puterii în familie, legat atât de faza de adaptare la context, cât și de etapa adolescenței, controlul parental asupra fetelor este mai mare decât cel exercitat asupra băieților. Autonomia fetelor în diferitele domenii ale vieții de zi cu zi este mult mai redusă (tipul machiajului, vestimentația, ieșirile de seară, relațiile sociale, alegerea partenerului);

- Matricea tradiționalistă a familiei devine mai puternică în raport cu fetele. Există îngrijorarea părinților că fiicele, făcându-și prieteni și locuind în Italia, își vor asuma „acel stil de viață”, pe care îl percep ca un atac la identitatea înrădăcinată în țara de origine, exprimând frică și solicitând „fidelitate” unui sistem de valori, pe care ei înșiși îl exprimă;

- Într-un context de dezaprobare generală din partea familiei tradiționaliste a relațiilor afective ale copiilor cu persoane care nu aparțin propriei comunități, fetele sunt cele mai penalizate. De asemenea, fetele sunt considerate încă custodieri ai onoarei și bunului nume al familiei, ca simbol al continuității tradiției, foarte des asociate cu tema purității și virginității;

- Tinerele imigrante reprezintă o componentă predominantă a „mamelor adolescente”. Tendința europeană de a extinde vârsta pentru a deveni părinți, reprezentarea

din punct de vedere cultural a faptului că o sarcină ar trebui aleasă în mod conștient, rolul parental și maternal, sunt elemente implicite în operarea alegerilor personale [8, p. 49]. Cu toate acestea, în cazul imigranților, există alte reprezentări ale părinților și alte idei împărtășite social despre vârsta optimă de a deveni gravidă. Din aceste motive, sarcina la o vârstă fragedă în situația migratorie are semnificații complexe și trebuie abordată într-o manieră atentă, ținând cont de aspectul transcultural al acestei dinamici;

- Fetele reprezintă un grup de risc înalt prin expunerea la diferite probleme de sănătate, fiind supuse unei forme triple de stres: cel migrațional, rezultat din experiența migratorie a părinților sau în urma reîntregirii familiei, ceea ce a dus la pierderea rețelelor sociale și familiale, cel familial, care derivă din ciocnirea sistemelor cu așteptări diferite și stresul generat de contextul primirii (al unuia sau al ambilor părinți). Deseori tinerele se află în situația de a se simți respinse de familia lor de origine, considerate „diferite de ei” sau intimidare de societatea-gazdă, simțind că nu sunt pe deplin acceptate [3, p. 39]. Combinarea acestor trei factori, ambiguitatea apartenenței duble, le face să se simtă inconfortabil în ambele medii și să devină frustrate de obiectivele percepute ca fiind prea mari.

Aceste observații transversale descriu de fapt o experiență care este mult mai complexă și specifică, în funcție de interacțiunea factorilor menționați.

Material și metodă. Ca instrument de investigație am adoptat focus grupul, fiind o metodologie deosebit de

eficientă în a face ca adolescentele să interacționeze pe niște probleme comune. Datorită acestui tip de discuție, a fost posibilă evidențierea diferitor dificultăți cu care se confruntă acestea, pornind de la multitudinea punctelor de vedere a tinerelor imigrante. Prin urmare, grupul de lucru a fost și un instrument potrivit pentru identificarea numitorilor comuni: obstacole și bariere recurente, referitoare la situația lor din Italia, precum și a unor specificități legate de originea națională și situația sociofamilială. În cadrul focus grupului, fiecare participantă a fost stimulată să răspundă prin prisma experienței proprii, ideilor și cunoștințelor personale, cu referință la dificultățile de relaționare cu semenii în contextul țării-gazdă, problematica relației părinte-copil, fuga de acasă și abuzul fizic, din perspectiva genului. Investigarea a avut loc în luna ianuarie, 2020, în Italia, orașul Piacenza, participante fiind, 14 adolescente, cu vârsta cuprinsă între 17 și 20 de ani.

Având în vedere numărul mic al eșantionului examinat, rezultatele acestui sondaj nu sunt reprezentative în termeni statistici, dar totuși prezintă interes, oferind o imagine semnificativă complexității situației adolescentelor imigrante.

Rezultate și discuții. În urma investigației, s-au conturat următoarele rezultate:

- *Probleme de relaționare cu semenii.*

Problematica dată afectează sentimentul apartenenței la grup, la care fetele aspiră, precum și recunoașterea de către celelalte fete. Neliniștea fetelor moldovence față de colegile italiene este motivată de mai mulți factori: condițiile economice ale familiei, care nu-i permit fetei să urmeze „moda”, să frecventeze localurile pentru întâlnire și socializare (baruri, restaurante, etc.) sau regimul diferit de „libertate”, fiind supuse controlului parental sever, inclusiv cu regim orar mai restrâns (de exemplu, în cazul ajutorului familial). Prin urmare, fetele suferă situații de inegalitate în raport cu senele lor, acestia fiind supuse atitudinilor de excludere până la intimidare. Există însă situații în care aceste atitudini preiau tonuri îngrijorătoare: marginalizare voluntară, depresie, tulburări precum anorexia sau bulimia.

Din cele relatate de adolescente, acestia rareori reușesc să identifice familia și părinții ca resurse, în problematica dată, din mai multe motive. Unele fete tind să nu implice familia de origine, pentru a evita îngrijorarea acestora sau pentru a nu face părinții să sufere, deja împovărați de calea dificilă de inserție în țara-gazdă: „*mama mea are mai multe probleme la serviciu...Nu vreau să-și facă griji și pentru mine*”, sau pentru că se consideră „diferite”, ceea ce le separă de alți colegi: „*Nu le pot spune, pentru că se distrează pe seama modului de a fi a părinților mei ... pentru felul în care se îmbracă și pentru că zic că put...*”, pe când unelenu comunică situația părinților, dând vina chiar pe ei, pentru dificultățile și suferințele prin care trec: „*au vrut să mă aducă aici, eu eram bine și acolo ... eram bine la școală, aveam mulți prieteni ... , nu m-au întrebat nimic și nu-i interesează cum mă simt aici*”.

Totodată, unele fete susțin că nici profesorul nu este

o figură „potrivită” căruia să-i poți spune propriul disconfort, din teama „să nu spună ceva clasei, ca mai apoi să fi, urâtă” de colegi, fiind considerată „șpion”, deseori fiind testate prin diferite jigniri: „hai... spune-i profului ... să vedem dacă mergi să te plângi !!!”. Astfel, adolescentele se simt singure pentru a înfrunta lumea școlii și a relațiilor cu colegii de clasă.

În această conjunctură, apare o experiență puternică de solitudine care determină luarea unei poziții drastice pentru a se simți parte a unui grup. Așadar, fetele imigrante pot refuza sau nega în totalitate originea lor, sau, dimpotrivă, să recupereze și să reevalueze apartenența lor, luând decizia de a trăi exclusiv în cadrul comunității de origine. O altă hotărâre „drastică” este de a face parte din universul „diferiților”, determinându-se să lege relații exclusive cu băieți și fete de origine străină, unde legătura nu este dată de apartenența la o anumită cultură ci mai degrabă de a nu aparține culturii majoritare [10, p. 54].

Uneori, însă, fetele imigrante moldovence se alătură colegilor italieni care sunt cumva marginalizați sau diferiți de alții: această apropiere oferă fetelor posibilitatea de a împărtăși aceleași experiențe de izolare și de a se sprijini reciproc, extinzând distanța care le separă de restul grupului, acest lucru agravând situația de marginalizare: „Vorbesc doar cu o colegă napoletană...”, sau „Eu sunt în relații foarte bune cu un coleg italian, care are profesor de sprijin”.

• *Dificultăți în relația cu părinții.*

Zona dată, fiind cea mai raportată de către adolescentele imigrante, vizează relațiile cu părinții, care sunt cele mai expuse riscurilor, întrucât pe acestea se concentrează cele mai mari tensiuni și contraste legate de așteptările sociale și culturale ale familiei, cu referință la menținerea rolurilor tradiționale.

Principalele puncte critice sunt legate de: prietenii, primele relații romantice, diferite viziuni corelate diferențelor de gen, gradul de autonomie și libertate, toate acestea fiind legitime, corespunzător vârstei, managementului timpului extracurricular, strategiilor și căilor de inserție în țara ospitalieră.

O adolescentă, referindu-se la dificultățile în relația cu părinții, îi acuză că au adoptat metode educaționale restrictive, relatând: „Nu am libertatea mea, nu mă lasă să ies, nu pot să mă îmbrac așa cum vreau. Vreau doar să fiu ca celelalte fete... să mă îmbrac ca dânsule..., să ies și să am un iubit ... să fu liberă”. În urma discuțiilor, toate aceste neplăceri cu părinții, s-au agravat de când tânăra a început o relație romantică cu un băiat albanez. În urma descoperirii acestei legături, părinții au amenințat-o că o vor readuce în Moldova. Totodată, fata se lamentează și pe atitudinea rezervată de părinții ei pentru fratele său: „nu face nimic acasă, trebuie să fac totul singură, ei nu-l pedepsesc niciodată”, exprimându-și dezacordul față de familia de origine: „...decât așa părinți ... mai bine merg la casa comunitară”.

În acest sens, amenințarea părinților de a o duce înapoi în țara natală, este experimentată de fată, pe de o parte, ca pedeapsă, iar pe de altă parte, ca un abandon,

pe când pentru părinți, pare a fi o valoare educativă în restabilirea responsabilității educaționale a familiei extinse și posibilitatea de a se asigura că copiii cresc în conformitate cu tradițiile și regulile culturii lor.

În asemenea cazuri, dialogul cu familia este mai curând abandonat, deoarece nu există posibilitatea de a fi înțeles, conflictul devenind mai explicit și mai direct. „Trăind în condiția de izolare și marginalitate socială, au puține modele de referință, întrucât „enclava” etnică, le impune să perceapă realitatea după modul de gândire al părinților” [6, p. 24]. Deaceia adolescentele imigrante duc în spate o experiență trăită de oboseală pentru așteptările excesive ale părinților, simțind sarcina de recompensare a acestora pentru sacrificiile pe care le-au făcut. Teamă de a nu îndeplini aceste așteptări poate da naștere unui puternic sentiment de inadecvare, precum și ostilitate față de părinți, „vinoveți” pentru atribuirea copiilor a unei încărcături de așteptări legate de proiectul lor, cel al migrației. Această dorință devine și mai grea, prin faptul că conține două elemente dificil de reconciliat: dorința părinților de a-și vedea copiii integrați în mediul școlar, pe de-o parte și dorința, de a-și vedea copii distanțați de lumea țării-gazdă, cu referință la valori, tradiții, reguli de familie și roluri de gen: „cum pot să reușesc să fiu bine la școală, dacă prin felul în care mă îmbrac și ce mănânc, arăt mereu diferită?”. În acești termeni, poziția adolescentelor imigrante, aflate la răscrucea a două lumi nu este deloc ușoară.

În ceea ce privește relația părinte-copil, se întâmplă adesea ca tinerele să simtă jenă și rușine față de părinții lor, care nu se îmbracă, nu vorbesc, nu gândesc ca părinții colegilor italieni, această experiență conducând la sentimentul de vinovăție, care este greu de suportat.

În situațiile de disconfort relațional s-au înregistrat și dificultăți în a vedea pozitiv calea lor pe viitor: pentru unele adolescente viitorul reprezintă o sursă de teamă și incertitudine: „Mi-e teamă, nu știu ce voi face... și dacă o să ajung ca dânsii?” (referindu-se la părinții ei), resemnare: „este inutil să mă gândesc... lucrurile nu se vor schimba, deaceia nu am așteptări”, speranță: „când voi face optsprezece ani, am să muncesc și am să locuiesc singură”.

De asemenea, migrația își pune amprenta pe relația părinte-copil, prin diversitatea cogenerațională cu referință la modul de exprimare al sentimentelor în general. În cultura moldovenească, de exemplu, nu prea există obișnuința de a-ți exprima îngrijorarea prin gesturi afective și asta, pentru adolescentele imigrante, care văd alte moduri de exprimare, directă și fizică a afecțiunii dintre părinți și copii și tabloul emoțional sărac al îngrijorării părinților lor poate fi interpretat în termeni de “aversiune” pentru ele.

Totodată, tinerele au subliniat faptul că multe din dificultățile cu care se confruntă în țara-gazdă, depind de gradul de deschidere al părinților. În unele cazuri, părinții sunt slab instruiți sau nu au participat niciodată la unele activități culturale, de exemplu, nu au vizionat niciodată un film la cinematograful, ceea ce creează un decalaj generațional puternic. Din acest motiv, aceste familii interpretează rolul de protecție parentală prin

interzicerea la unele activități, văzute ca potențial periculoase pentru fete, cum ar fi ieșirea seara, participarea la excursii școlare, activități culturale sau sportive, care de fapt sunt obiceiuri consolidate pentru colegele italiene. Deși pentru părinți, aceste activități pot dăuna educației fetelor, interdicția impusă acestora creează frustrare, deoarece nu înțeleg motivul restricției, care poate deveni obstacol în calea dezvoltării sociale a adolescentelor imigrante.

• *Fuga de acasă.*

Fuga de acasă nu este doar o problemă, ci și una dintre cele mai frecvente soluții adoptate ca răspuns la diverse probleme. În cele mai multe cazuri, fetele sunt dezorientate și nu știu unde să meargă, având frică de consecințele actului de fugă. Alături, se activează cererea de ajutor chiar a adultului, frecvent, părintele unui coleg de clasă al fetei evadate, la care s-a refugiat. Foarte des, aceste tinere, prin povestea lor de viață, par mai adulte decât colegele lor și relatează faptul că au trăit deja o perioadă din viața lor departe de părinți. Perioada de separare nu doar le obișnuiește să stea fără părinți, ci plasează părintele și copilul proporțional cu timpul detașării, într-o situație de înstrăinare reciprocă pe care nu neapărat o depășesc în momentul reîntregirii familiei. Principalele motive semnalate, declanșând fuga de acasă, sunt: frica de reacția părinților la rezultatele școlare negative, răzvrătirea contra diferențelor educaționale din perspectiva genului: „*nu este corect așa...fratele meu aduce acasă toți prietenii lui, pe când eu nu am dreptul...*”, abuzul psihologic: țipete, amenințări verbale, devalorizări, săvârșite de unul sau de ambii părinți, impunerea constrângerilor și practicilor legate de cultura apartenenței care nu sunt împărtășite de adolescente, interdicțiile legate de parteneri. Totodată fuga de acasă poate îmbrăca și semnificația unui gest demonstrativ pentru a atrage atenția părinților: în această situație, în spatele acestui comportament se află o singurătate profundă și sentimentul de a nu fi „iubit de părinți”. Prin urmare, importanța înțelegerii nevoilor adolescentelor și conștientizarea disconfortului și a suferinței lor, transpuse prin fuga de acasă, în contextul migrației, rămâne a fi cea mai potrivită intervenție.

• *Abuzul fizic.*

Principala cauză, semnalată ca declanșatoare a situațiilor de abuz fizic rezidă în preluarea de către adolescentele imigrante a unor comportamente și „stiluri” relaționale tipice culturii occidentale în contextul relației părinte-copil [9, p. 65]. În acest sens, merge vorba despre pedepsele și maltrătarile fetelor, niciodată înregistrate în copilărie, ci doar în adolescență,

ca penalități pentru un comportament sau alegeri specifice, menite să-și afirme autonomia, să-și continue studiile pe care părinții nu le consideră adecvate pentru o fiică, din cauza disparităților existente între părinte și copil în ceea ce privește nivelul de integrare în țara-gază sau pe motivul prezenței problemelor psihofizice ale unuia din părinți: depresie, inadecvare, dependență de alcool, conducând la o stare de alterare care comportă ulterior episoade de violență.

Adolescențele au relatat de asemenea și dovezi de violență intra-familială, unde mama este bătută de soț „*pentru că la noi este așa*”, care la rândul ei, o bate pe fiică.

În majoritatea cazurilor raportate, comportamentul violent al adultului reprezintă „calea” prin care-și educă copilul. Această atitudine este considerată o conduită pe care un „părinte bun” trebuie s-o adopte pentru „binele” copiilor săi, considerând că are un mandat educațional puternic care-i cere să-i educe cu scopul de a avea succes social, fiind realizată în combinație cu ancora loialității față de tradiția culturală de origine [5, p. 201]. O adolescentă mărturisește în acest sens că tatăl ei susține deseori că: „*aici mă pedepsesc pentru ceea ce fac, pe când la noi (se referă la R. Moldova), așa fi fost judecat negativ ca părinte, dacă nu așa fi făcut așa*”, sau: „*Fac asta pentru că așa am fost învățat să înțeleg, ce e bine și ce e rău*”. Așadar, violența la care sunt supuse tinerele, reprezintă o modalitate a părinților, de a exercita o formă de control, de reafirmare a puterii care, de multe ori, în contextul migrației, a devenit mai slabă, fiind recuperată prin acțiuni brutale.

În concluzie, putem conchide că analiza generațiilor de imigranți, din perspectiva genului, reprezintă modul privilegiat prin care să înțelegem nodurile problematice ale integrării adolescentelor în societatea-gază, prezența acestora, aducând sfârșitul „iluziei provizorii”, a ideii unei prezențe temporare, care cultivă scopul conștientizării invizibilității sociale și a conceperii politicilor publice interesate de o realitate cu conotații diferite. Focus grupul a dat naștere la mai multe reflecții bogate, cu referință la tematica diferențelor de gen și a situației specifice trăite de adolescentele din R. Moldova în Italia, subliniindu-se faptul că dificultățile cu care se confruntă adolescentele zi de zi, țin cont de o serie de elemente, inclusiv: naționalitatea, etnia, educația părinților, distanțadintre valorile familiei de origine și a modelelor occidentale. Bineînțeles că ariile menționate în raport cu diferențele de gen lasă loc pentru ulterioare investigații cu mult mai profunde, care vor reprezenta în continuare obiectul nostru de cercetare.

Referințe bibliografice:

1. Ambrosini M, Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni transnazionali, Bologna: Il Mulino, 2008, p. 47;
2. Crul M., Vermeulen H., “The second generation in Europe” In: International Migration Review, vol. 37, nr. 4, 2003, p. 986;
3. Dalla Zuanna G., La rivoluzione nella culla. Il declino che non c'è, Milano: Bocconi, 2007, p. 37-40;
4. Esparragoza E., Classi meticce. Giovani, studenti, insegnanti nelle scuole delle migrazioni, Roma: Carocci, 2003, p. 90;
5. Garelli F., Palmonari A., Sciolla L. La socializzazione flessibile. Identità e trasmissione dei valori tra i giovani, Bologna: Il Mulino, 2006, p. 201;

6. Hirsi A., Non sottomessa, Torino: Einaudi, 2005, p. 24;
7. Ravecca A., Studiare nonostante. Capitale sociale e successo scolastico degli studenti di origine immigrata nella scuola superiore, Milano: Franco Angeli, 2009, p. 78;
8. Sayad A., La doppia assenza. Dalle illusioni dell'emigrato alle sofferenze dell'immigrato, Milano: Raffaello Cortina, 2002, p. 49;
9. Sbai S., L'inganno. Vittime del multiculturalismo, Siena: Ed. Cantagalli, 2012, p. 65;
10. Shutz A., „Lo straniero: saggio di psicologia sociale”, Saggi sociologici, Torino: Utet, 1979, p. 54;
11. Vertovec S., „Transnationalism and identity” In: Journal of Ethnic and Migration Studies, vol. 27, n. 4, 2001, 573-601 p;
12. Zanetti M. A., Migranti: transculturalita ed esperienza immaginativa, Roma: Alpe, 2012, p. 19.

CZU 316.6:314.15-026.58(450)

CONSTITUENTE SPECIFICE INTEGRĂRII ÎN CONTEXTUL PARCURSULUI IDENTITAR AL ADOLESCENŢILOR IMIGRANŢI DIN ITALIA

ROŞCA Tatiana,

Doctorand, asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
tatianarosca37@gmail.com

REZUMAT

Lucrarea reprezintă o imagine de ansamblu al parcursului identitar al adolescenţilor imigranţi, impuşi de necesitatea de a traversa graniţele culturale dincolo de limitele inerente, în tranziţia de la condiţia infantilă la cea de adult, căutând să experimenteze şi să renegocieze propriile referinţe afective şi culturale. Scoate în evidenţă conflictele alimentate de schimbările de vârstă, precum şi de sistemele simbolice contradictorii al patrimoniului cultural al familiei, fiind constant solicitaţi de realitatea contextului în care interacţionează, care impune căutarea soluţiilor noi, eventual diferite de aşteptările familiale şi sociale.

Cuvinte-cheie: adolescent imigrant, ţară-gazdă, integrare, apartenenţă, identitate.

SPECIFIC COMPONENTS OF INTEGRATION IN THE CONTEXT OF THE IDENTITY PATH OF IMMIGRANT ADOLESCENTS FROM ITALY

ROŞCA Tatiana,

Phd student, university assistant,
University of European Studies of Moldova
tatianarosca37@gmail.com

SUMMARY

The paper represents an overview of the identity path of immigrant adolescents, imposed by the need to cross cultural boundaries beyond the inherent limits, in the transition from the infant to the adult condition, seeking to experiment and renegotiate their own affective and cultural references. It highlights the conflicts fueled by age changes, as well as by the contradictory symbolic systems of the cultural heritage of the family, being constantly asked by the reality of the context in which they interact, which requires the search for new solutions, possibly different from the family and social expectations.

Key words: immigrant adolescent, host country, integration, affiliation, identity.

Într-o lume din ce în ce mai globalizată, afectată de fluxurile migraţiei, cât şi de nevoia tinerilor de a merge în altă parte pentru a studia sau a găsi un loc de muncă, diferenţele culturale nu mai sunt atât de definite, iar referinţele culturale se întrepătrund. Ca urmare, tinerii au sarcina dificilă, dar şi stimulative, de a face faţă dialecticii între originalitatea culturală şi omologare, deschizând astfel noi perspective şi acţionând ca purtători de cuvânt cu o complexitate, de la care apar noi competenţe psihice şi culturale, dobândite în alternativă şi în integrarea diferitor apartenenţe.

În adolescenţă, fiecare tânăr este angajat în subtilitatea dintre supunerea şi re-subiectivarea propriei moşteniri psihice, unde legăturile familiale şi valorile afective ale copilăriei sunt puse în discuţie pentru noile nevoi evolutive care duc la transformarea şi re-semnificarea referinţelor trecutului, permiţând să dea o continuitate psihică şi culturală individului şi, în acelaşi timp, să-l îndepărteze de alianţele inerente legăturilor emoţionale.

Pentru adolescentul imigrant, schimbările care au loc, reprezintă o provocare care trebuie depăşită,

deoarece activează o interacțiune complexă și conflictuală între subiect și cultură, înțeleasă atât ca cultură extrasomatică, cât și intrasomatică. Aparținând mai multor culturi, tinerii sunt obligați să înfrunte conflictul cultural, fiind solicitați de experiența prezentului, de „aici și acum”, care reprezintă adesea o realitate dificilă din cauza presiunii sociale externe și a familiei, cu care trebuie să se confrunte.

Rezultate și discuții. Impactul cu o altă cultură, decât cea originară, este un proces care implică consecințe directe cât și indirecte asupra tinerilor imigranți, în ciuda faptului că cresc în noua țară, din care fac parte la moment.

Cu referință la construcția identitară a tinerilor imigranți, studiile lui M. Moro clarifică faptul că adolescenții imigranți nu aleg de fapt un grup cultural, ci sunt nevoiți să-și amestece apartenența, pentru a se simți „egali” și „diferiți” și din acest motiv sunt îndemnați să dezvolte alegeri creative. Afilieră nu prevede a alege un grup cultural sau altul, ci de a țese legături dintre diferite culturi: „Sentimentul apartenenței vine din altă parte, dar este prezent și aici” [8, p. 35]. Metisajul (hibridizarea) este inima creativității acestor adolescenți, un concept foarte apropiat de cel al complexității care implică munca de negociere și integrare între cele două culturi de referință.

Adolescentul imigrant poate reinventa unele simboluri, propunând anumite valori noi, care au totuși o semnificație diferită față de cea a părinților lor. De exemplu, sunt adolescente care-și apără virginitatea nu atât pentru a răspunde cerințelor familiei, ci pentru a aminti simboluri care pot defini identitatea lor distinctă, cu intenția de a face „diferența”, valorizarea lor, căutând propriile lor strategii pentru a trăi sexualitatea, pentru a menține virginitatea, fără experiențe de supunere la tradiție, așa cum s-ar putea crede. Chiar și religia, care poate fi însușită într-un mod personal, poate fi o bază pentru structurarea identității adolescentului imigrant, întrebarea religioasă fiind independentă de contextul familial care poate fi nereligios. Pentru tineri, religia este un element care provine din istoria lor și devine o problemă de continuitate la care să adere în propria definiție a identității, devenind un simbol de referință și constructiv al Sinelui [9, p. 107].

Aceste fenomene, legate de sexualitate sau de religie, sunt supuse la multe interpretări posibile, dar pentru a evita o viziune etnocentrică este necesar de a efectua o decentralizare cu privire la propriile lor referințe culturale și de a fi conștienți de "contra-transferul cultural", care interferează cu înțelegerea realităților culturale diferite sau noi puncte de vedere propuse de adolescenții implicați în acest proces de transformare.

În ceea ce privește procesul de filiație, adolescentul imigrant se află adesea între două condiții opuse: de a fi un copil prea „cultivat” de propria familie, care doar repropune valorile și cultura tradițională, sau ignorează propriile sale origini, deoarece părinții tind să se îndepărteze de istoria lor pentru a se adapta mai bine la realitatea actuală. În primul caz, când tânărul "este prea plin" de cultura sa de origine, o vomită și o respinge,

această manifestare, de disconfort aparent, având o valoare pozitivă deoarece înseamnă că familia, în ciuda faptului că trăiește într-o nouă realitate culturală, își păstrează și transmite valorile, problema apărând atunci când familia de origine dorește ca adolescentul să fie "mai italian" și la aceasta se adaugă și cererile opuse de adaptare și omologare a societății în care trăiește adolescentul [5, p. 67].

Un alt scenariu posibil, spre deosebire de cel anterior, este situația în care adolescenții imigranți trăiesc într-un "vid identitar", atunci când părinții nu le transmit nimic din istoria și originile lor, astfel întrerupându-se procesul de filiație care creează baza lor identitară. În cazul în care adolescentul este mai fragil, vidul se poate manifesta într-o manieră transgresivă, fiind umplut cu acțiuni și comportamente delincvente, acestea devenind un apel de alarmă și o cerere implicită de ajutor pe care adolescentul o adresează mediului extern, atât familiei, cât și celorlalți interlocutori adulți prezenți în contextele cele mai semnificative de viață, pentru a fi susținut în calea sa dificilă de integrare psihică și socială.

Totodată, tânărul imigrant este în permanentă căutare de experiențe și relații în care să experimenteze schimbări și unde să renegocieze valorile culturii de origine și valorile actuale împreună cu colegii săi, printr-o comparație cu adulții de referință. „Spațiul de tranziție” din adolescență, reprezintă aparatul psihic extins al adolescentului în relațiile cu celălalt și poate deveni acea zonă în care adolescentul se simte susținut în realizarea transformărilor sale, unde își poate structura identitatea.

Principalele căi de socializare pentru adolescenții imigranți sunt prietenii cu colegii italieni sau cei din țara de origine, care pot da naștere unor grupuri de agregări de stradă sau altor tipuri de asociații între semenii, colegii de școală, adulții din afara familiei, cu care să stabilească o relație diferită și să descopere noi valori care trebuie renegociate în familie.

Psihologia culturală modernă relevă faptul că participarea în asociații sau grupuri cu conotație etnică sau religioasă poate favoriza căutarea adolescentului imigrant, de a-și re-semnifica originile sale, pentru a le menține chiar și în noul context, printr-o reinterpretare a conținuturilor proprii moșteniri culturale.

Tinerii imigranți folosesc grupul de semenii în diferitele sale configurații, de la bandă, la grupuri de stradă, asociații religioase, unde să exploreze o posibilă negociere a identității și unde să găsească modele și valori cu care să se identifice pentru a integra diferite simboluri culturale de referință. Momentele de agregare la grup, pe bază etnică întăresc adolescentul în procesul său de reorientare a identității individuale. În această perspectivă, banda, care este configurată ca o comunitate imaginară, este locul în care se creează iluzia „spațiului potențial” sau tranzițional al apartenenței etnice, regăsindu-și propria integrare în realitatea externă. Deseori însă fantomele adulților sunt cele care clasifică aceste grupuri spontane drept negative și periculoase, nelăsând loc înțelegerii semnificației profunde a acestor transformări [5, p. 99].

În realitatea italiană, fenomenul bandei de stradă, capătă o semnificație identitară, relația cu prietenii din cadrul grupului constituind un suport fundamental, o a doua familie, care compensează dificultățile de inserție în contextul social și lipsa prezenței părinților, care sunt de multe ori absenți din diferite motive, în grup fiind împărtășite experiențe și probleme similare legate de experiența migrației.

În contextul bandei, participanții caută un fel de reafiliere și renaștere prin „noua familie”, cu care să redefină anumite valori tradiționale pentru a găsi referințe identitare care s-au pierdut în drumul migratoriu, mai ales atunci când părinții nu și-au transmis istoria, considerând-o plină de suferință.

Chiar dacă mass-media clasifică aceste agregări ca fiind brutale, studiile etnopsihologice intenționează să demonstreze că bandele pot fi o resursă importantă pentru adolescenții imigranți, oferindu-le posibilitatea de oglindire a identității între semenii, astfel devenind un laborator de elaborare a dublei lor apartenențe culturale.

L. Queirolo Palmas [12, p. 42] evidențiază importanța grupului și a „agregărilor de stradă” pe bază etnică, nu numai ca referință și ancoră identitară, ci și ca suport pentru integrarea tinerilor imigranți în contextul actual, atât din punct de vedere psihologic, cât și material, oferind adolescentului un loc protejat, o „comunitate” caracterizată prin propriile norme și comportamente împărtășite, care dă naștere unei culturi de grup, în care-și pot reface trauma migratorie, își pot reinventa apartenența culturală într-un mod original, pentru a deveni „subiecți sociali”, prezentându-se la nivelul societății ca reprezentanți ai revendicărilor lor legitime.

Printre procesele „aici și acum”, legate de parcursul identitar, experiența școlară constituie un alt punct privilegiat de socializare și experimentare a sinelui, școala fiind locul unde fiecare tânăr imigrant își poate dezvolta abilitățile și poate realiza „nașterea socială”, fiind cea mai râvnită sarcină evolutivă. "Succesul școlar" îi permite câștigarea valorii și vizibilității externe și-l ajută la disocierea de familie, mai ales dacă abilitățile și cunoștințele obținute devin o oportunitate de a negocia și contracta cu părinții noile valori ale culturii actuale de apartenență.

Succesul școlar al tinerilor imigranți este un fenomen care se răspândește, mass-media prezintă tot mai multe știri în care subiectul principal vizează „depășirea” de către elevii imigranți a colegilor italieni, aceștia fiind un model cu note excelente [13, p. 119].

Tinerii imigranți investesc mult în școală, atât din dorința de a învăța, cât și pentru nevoia lor urgentă de integrare socială, succesul academic fiind explicat prin următoarele motive: în primul rând, îmbunătățirea condiției economice, de fapt, în trecut, comunitatea imigrantă era nevoită să trimită în țara de origine copiii născuți în Italia și apoi să-i readucă la vârsta adolescenței prin reîntregirea familiei, provocând o ulterioară dezrădăcinare pentru tineri, care au trebuit să-și părăsească afecțiunile și să se reîntâlnească cu părinții care între timp au devenit străini. Acest lucru a condus în mod inevitabil la dificultăți școlare și de integrare în

noul context sociocultural. În prezent însă, familiile își pot permite ca copiii născuți pe teritoriul italian să fie crescuți și incluși în sistemul școlar de la bun început.

Un al doilea element pozitiv este faptul că părinții imigranți au adesea un nivel bun de educație obținut în țara de origine și investesc mult în succesul educațional al copiilor lor, aflându-se în Italia pentru a face o muncă care nu corespunde studiilor obținute. Astfel, copiii, văzând dificultățile părinților lor, doresc ceva mai bun pentru ei înșiși, în așa mod depunând efort pentru a obține cele mai bune rezultate. Ei simt recunoștință față de părinții care au făcut alegerea migrației pentru a le oferi un viitor mai bun, de aceea răspund pozitiv la acest „mandat” transmis de familie, obținând succese școlare.

În realitatea adolescenților imigranți, care au învățat să negocieze între cele două culturi de referință, școala poate reprezenta o mare resursă la nivel identitar, în identificarea noilor figuri de referință în personalitatea cadrelor didactice sau a semenilor la nivelul nașterii sociale, datorită succesului academic, care le conferă o valoare recunoscută și le întărește autonomia.

În plus, dorința profundă de succes și de răscumpărare socială îi motivează profund pe tineri, care intenționează să schimbe imaginea străinului ca prescrisă, pentru a câștiga dreptul de a participa "ca protagoniști" în viața socială în contextul lor actual de apartenență.

Reieșind din contextul integrării tinerilor imigranți, panorama acestei categorii sociale este destul de complexă, dar factorul comun legat de calea migratorie rămâne a fi procesul de fragmentare a identității inițiale, care poate fi urmat de "rupturi" între cultura de origine și cea actuală.

O importanță crucială pentru integrarea ulterioară în noul context social, o are vârsta sosirii copiilor în țara-gază [14, p. 923]. Este relevantă diferența dintre a emigra la o vârstă fragedă sau în perioada adolescenței. Fiind copil, ești inclus în mediul educațional al societății ospitaliere, care îți permite să înveți limba, să asimilezi noile referințe culturale și să socializezi în noul context al vieții. Ca adolescent, este mai dificil să te desparți de referințele emoționale și culturale ale țării natale din care ai emigrat și să te integrezi în noul context, înfruntând problemele care apar, de la limbă, la obiceiurile de viață și posibile conflicte familiale din cauza cunoașterii slabe a părinților cu care reîncepi să conviețuiești după ani de separare. Cu toate acestea, statutul de imigrant face ca acești tineri să fie conștienți că aparțin de fapt unei lumi diferite, care face parte din societatea italiană, prezența lor fiind legată de munca pe care o fac părinții lor.

Uneori adolescenții imigranți ajung să nu mențină legături cu țara de origine a părinților lor, să cunoască mai bine limba italiană și să se recunoască în cultura în care trăiesc. Fiind expuși zilnic conviețuirii cu diferențe culturale semnificative, tinerii sunt îndemnați să găsească soluții pentru a se integra. Deseori sunt conștienți de condițiile de marginalizare, prejudecată și devalorizare, la care au fost supuși părinții lor, pentru care doresc să-și revendice drepturile de egalitate socială, în consecință, oscilând între legătura cu mediul

lor de viață actual, cu care se identifică, în special în adolescență, unde predomină apartenența la grupul de semenii și între familia care dorește cu orice preț să-și păstreze rădăcinile native intacte, acceptând cu greu oferta schimbării propusă de tineri și teama că valorile lor tradiționale sunt puse în pericol.

În acest sens, R. Rumbaut vorbește despre „disonanța generațională” pentru a semnala decalajul care se produce între părinții imigranți și copiii, care trăiesc diferit experiențele de aculturație. [14, p. 930] De multe ori se întâmplă ca copiii să „fie părinți” pentru părinții lor și, în consecință, să devină „mediatori spontani” între aceștia și instituțiile societății-gazdă, accelerând astfel procesul lor de adultizare.

Inversarea rolurilor poate duce la pierderea autorității de către părinți și punerea în discuție a rolului lor, creând situații neconfortabile care par mai acute atunci când lipsește o rețea comunitară de sprijin, înțeleasă ca o comunitate etnică [1, p. 22].

Existența unei comunități etnice reprezintă o resursă importantă pentru familiile imigrante, deoarece oferă o rețea de relații care le sprijină integrarea în noua țară, pe lângă promovarea transmiterii valorilor și tradițiilor care mențin o identitate culturală, urmând să fie transmisă copiilor. La fel, conflictele familiale pot fi amortizate de prezența comunității, care își asumă o funcție de protecție, oferind părinților posibilitatea de a se confrunta cu alți adulți în aceeași stare și de a găsi soluții împreună. Pentru adolescenții imigranți, a face parte dintr-o comunitate structurată și vizibilă, face posibilă valorificarea propriilor origini [11, p. 87] și încurajează socializarea cu semenii de aceeași naționalitate [4, p. 26].

Astfel, nivelul de adaptare a părinților la contextul sociocultural în care trăiesc în prezent, influențează cu certitudine integrarea tinerilor imigranți. Principalele modele de aculturație, care privesc adaptarea acestora, sunt o referință necesară pentru a înțelege dezvoltarea identității adolescenților imigranți, rezultatul integrării lor, creând condiții pentru incluziunea de mai departe a tinerilor.

J. Berry [2, p. 73] propune modelul bidimensional de adaptare culturală în care sunt luate în considerare cele două universuri culturale: de origine și a țării-gazdă, deoarece imigrantul trebuie să se raporteze simultan la propriile sale referințe culturale și la noile reguli și practici ale țării-gazdă. Relația dintre cele două apartenențe duce la patru rezultate posibile: *integrarea*, atunci când imigrantul este capabil să relaționeze cu noua cultură, învață limba și dobândește noi modele culturale, păstrându-și propriile valori, pe care le transmite copiilor săi, pentru a păstra o continuitate a propriilor origini; *asimilarea*, când imigrantul adoptă pe deplin cultura țării - gazdă, lăsând-o la o parte pe cea proprie, care este înlăturată, acest lucru expunându-l riscului de dezorientare în momentele individuale de criză, în care reapare conflictul cultural, sau riscului ca asimilarea să aibă un impact negativ asupra copiilor lor care nu au cunoștințe despre cultura de origine și referințe identitare de necesitate vitală, societatea făcând o trimitere la „diferența” lor; *separarea*, când imigrantul

nu reușește să acceseze cultura țării-gazdă, deoarece rămâne ancorat în propria sa cultură, valori și modele, astfel încât se raportează la noul context doar pentru satisfacerea nevoilor de bază; *marginalizarea*, atunci când imigrantul nu dobândește noi valori culturale, dar pierde și valorile de referință ale culturii de apartenență.

T. La Fromboise, H. Coleman, și J. Gerton [6, p. 395] propun modelul biculturalismului, acordând mai multă atenție subiectului imigrant și procesului său de adaptare psihologică și culturală la noul context, proces care depinde de caracteristicile individuale, modelele educaționale, condițiile socioeconomice și relațiile de disparitate și inegalitate socială între grupurile minoritare și grupul dominant. Conform acestei perspective, se acordă o importanță mai mare intenționalității individului și conștientizării subiective a procesului de achiziție culturală, astfel încât să poată genera stres sau bunăstare, sentiment de apartenență, recunoaștere sau dezavantaj social atât din partea societății-gazdă, cât și a celei de origine.

Pentru acești autori, rezultatele adaptării pot fi: *asimilarea*, în urma căreia individul alege să renunțe la propria cultură de referință pentru a adera la noile valori și la obiceiurile culturii gazdă; *aculturația*, potrivit căreia persoana este plasată forțat într-un nou context cultural și din acest motiv păstrează mai ușor referințele culturale vii ale propriei apartenențe etnice; *alternanța*, care prevede că individul se raportează la ambele culturi și le folosește alternativ în funcție de situațiile specifice, fără ca acestea să compromită propriul sentiment de identitate care, dimpotrivă, este îmbogățit și atinge o complexitate mai mare; *multiculturalismul*, conform căruia indivizii din două sau mai multe culturi, coexistă, păstrându-și identitățile culturale distincte și *fuziunea*, ca model ideal care prevede îmbinarea diferitor grupuri culturale și producerea unei noi culturi.

Pentru familia imigrantă, modelul de alternanță este considerat cel mai favorabil dezvoltării identităților complexe, fiind bazat pe dubla competență culturală care permite interacțiunea cu realitatea în funcție de diferite contexte și medii de viață, constituind modelul cel mai testat de adolescenții imigranți, deoarece ajută la crearea condițiilor pentru o conviețuire reală și integrare între culturi multiple.

R. Bourhis [3, p. 78] introduce modelul de aculturație interactivă (IAM) care, pe lângă situația de imigrant, ia în considerare și condițiile impuse imigranților de societatea gazdă, în cadrul relațiilor specifice de putere, ceea ce înseamnă că trebuie să ținem seama atât de rezultatele aculturației imigrantului, cât și de atitudinile societății-gazdă, ca urmare a politicilor de migrație și a combinațiilor care derivă din acestea. El propune ca cele patru rezultate ale lui J. Berry, să fie aplicate atât individului, cât și societății-gazdă, adăugând individualismul, care contemplă posibilitatea ca imigrantul sau societatea-gazdă să se raporteze la celălalt într-un mod individual, indiferent de cultura din care face parte.

În contextul migrației, devine tot mai evident faptul că, tinerii acționează ca o punte dintre societatea monoculturală din trecut și societatea actuală din ce în

ce mai multiculturală. Deși, Italia este o țară cu experiențe migratorii de la sud la nord și către țări străine, există încă numeroase obstacole de natură socială, juridică și culturală care împiedică recunoașterea tinerilor imigranți din toate punctele de vedere.

Așadar, procesul identitar al tânărului imigrant nu reprezintă doar un proces intern individual, ci depinde de mediul extern și de comparația cu diversele realități culturale de apartenență, cât și de condițiile care apar în contextul social în care trăiește.

În acest sens, adulții, părinții, devin modele de identificare, dacă reușesc să se realizeze în realitatea în care trăiesc, dar dacă acest lucru nu se întâmplă, din cauza discriminării sociale sau a scăderii statutului social, nasc conflicte identitare și sentimente ambivalente față de aceștia. În același timp, în condițiile migrației, poate apărea o deteriorare a condițiilor de trai și o scădere a nivelului social la care familia era obișnuită înainte de a emigra, astfel încât copiii, în ciuda recunoașterii dificultăților de integrare și de muncă ale părinților lor, pot să pună la îndoială mai mult sau mai puțin conștient „valoarea” părinților și teama de a se găsi în aceeași condiție de marginalizare.

Tinerii imigranți, în special în adolescență, percep discriminarea lumii exterioare, fiind conștienți că aparțin unei minorități, în același timp au nevoie de legătura cu originile lor pentru a menține o continuitate a identității. De aceea, deseori adolescenții imigranți pendulează între dorința de identificare și asemănare cu semenii țării în care trăiesc și refuzul, dictat de inconveniențele inerente valorilor și stereotipurilor culturii pe care o reprezintă, ambivalența față de societatea-gazdă care poate fi atractivă pentru oportunitățile pe care le oferă, dar și discriminatoare.

Prin urmare, complexitatea generațiilor de adolescenți imigranți este declinată în funcție de procesele de identificare cu adulții de referință și cu semenii în toate variațiile și fațetele posibile care pot fi create pe parcursul experienței lor de viață.

Cea mai dificilă provocare pentru acești adolescenți este de a realiza un simț coerent al sinelui în timp, o „unitate a sinelui”, în ciuda schimbărilor interne și externe care au loc, disconfortul adolescenței, datorându-se în mare parte rupturii culturale. Acest lucru poate apărea și în cazurile în care adolescentul își ignoră originile și pare să fie complet adaptat realității în care trăiește, cu riscul unei scindări inconștiente care împiedică procesul de subiectivare și autoconstruire.

Potrivit lui L. Leonini [7, p. 244], tinerii imigranți, adoptă diverse strategii de identificare în încercarea de a integra diferitele apartenențe și de a identifica diferite

profiluri: *cetățeni ai lumii*, care se simt cosmopoliți și fac parte dintr-o comunitate transnațională, fiind pasionați de internet și cu prieteni din medii culturale diferite, *izolații*, care sunt dezorientați din punct de vedere cultural, deoarece nu simt că aparțin unei culturi anume și tind să se izoleze social, *tinerii care aspiră la întoarcerea la origini*, refuzând cultura țării în care trăiesc și cu speranța în viitor să se întoarcă în țara de origine și cei care adoptă *mimetismul*, recunoscând noua țară drept singura lor patrie adevărată, pentru care se asimilează modelele culturale italiene și consumului semenilor italieni, evitând să frecventeze conaștrii de aceeași vârstă.

Tot în parcursul migrației, atunci când familiile rămân separate, se pot constitui „familii transnaționale” [10, p. 52], care implică obligații reciproce, cum ar fi remitențele la distanță pentru a întreține membrii familiei rămași în țara de origine, dar și crearea „câmpurilor sociale”, care conectează țara de origine cu țara-gazdă, dincolo de granițele statelor naționale [1, p. 24]. Acest proces implică în mod direct adolescenții imigranți, care reușesc să mențină relații nu numai cu rudele îndepărtate, ci și cu colegii care rămân în țara de origine sau cu alți copii din alte țări cu care s-a stabilit un schimb de interese, favorizând crearea sensurilor comune, care provin din confluența și împletirea diferitor referințe culturale.

Așadar, soluțiile identitare sunt variate, flexibile și în continuă transformare, în funcție de răspunsurile oferite de mediul extern [2, p. 75].

În concluzie, putem afirma că, adolescenții imigranți, indiferent de atitudinea luată cu referință la contextul actual de apartenență, sunt implicați într-un proces de negociere identitară pentru a ajunge să integreze în alegerile de zi cu zi diversele și contradictoriile coduri culturale și afective. Ca urmare, ei sunt complici unei traiectorii continue plină de rupturi, pornind de la detașarea de părinți și de valorile pe care le reprezintă pentru atingerea propriei autonomii, până la nevoia de cunoaștere a originilor culturale, în definirea propriei identități. Bineînțeles că, adolescenții imigranți, pun sub semnul întrebării presupusa omogenitate culturală a țării în care trăiesc, fiind capabili să propună noi semnificații și valori, ca resurse în favoarea integrării lor, oferind de asemenea noi perspective pentru a fi împărtășite cu adolescenții autohtoni. Astfel, analiza proceselor transgeneraționale, atât din punct de vedere sociologic, cât și psihic, conduce la încadrarea procesului de migrație într-o perspectivă de transformare și hibridizare a culturii, către alegeri noi, divergente și creative.

Referințe bibliografice:

1. Ambrosini M., Caneva E. Le generazioni ponte: una lettura sociologica, Cross generation marketing, Milano: Egea, 2009, p. 22-24;
2. Berry J. W. Acculturation strategies and adaptation. In: Lansford J. E., Deater-Deckard K., Bornstein M. H. Duke series in child development and public policy. Immigrant families in contemporary society, New York: Guilford Press, 2007, 69–82 p.
3. Bourhis R. Y. Il Modello di Acculturazione Interattiva e gli orientamenti della comunità ospitante nei confronti

- degli immigrati: una rassegna di studi empirici, Torino: Boringhieri, 1972, p. 78;
4. D'Orsogna C. R. Il sorpasso, Panorama, 2012, p. 119;
 5. Everri M., Foa C., Mancini T. I centri di aggregazione giovanile: spazi interculturali?, Cesena, 2007, p. 26;
 6. Inghilleri P. Esperienza soggettiva, personalita, evoluzione culturale, Torino: Utet, 2003, p. 67-99;
 7. La Framboise T., Coleman H. L. K., Gerton J. Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. In: Psychological Bulletin, vol. 114, 1993, 395 p;
 8. Leonini L. Giovani immigrati di seconda generazione: Stranieri o italiani? Il ruolo dei consumi nella costruzione dell'identita, Milano: FrancoAngeli, p. 244;
 9. Moro M. R. Bambini immigrati in cerca di aiuto. Torino: Utet, 2017, p. 35;
 10. Moro M. R. Genitori in esilio. Psicopatologia emigrazioni, Milano: Raffaello Cortina, 2002, p. 107;
 11. Parrenas R. S. Bambini e famiglie transnazionali nella nuova economia globale: il caso filippino, Milano: Feltrinelli, 2004, p. 52;
 12. Phinney J. S., Rosenthal D. A. Ethnic identity in adolescence: process, context, and outcome, Newbury Park: Sage, 1992, 87 p;
 13. Queirolo Palmas L. Il fantasma delle bande, Genova: Fratelli Frilli, 2005, p. 42;
 14. Rumbaut R. Assimilation and its discontents: Between rhetoric and reality. In: International migration Review, 1997, vol. 31, 923-930 p.

159.944:331.44

DIMENSIUNI ESENȚIAL-DEFINITORII ALE EPUIZĂRII EMOȚIONALE (BURNOUT)

TINTIUC Tatiana,
dr., conf. univ.,
Institutul de Formare Continuă

REZUMAT

Cercetările recente asupra consecințelor stresului cronic au impus în literatură un nou concept, și anume, sindromul de extenuare (burnout) caracterizat prin: epuizarea emoțională; epuizarea fizică; epuizarea mentală. Epuizarea se exprimă în: aplatizare afectivă, depersonalizare, scăderea realizărilor personale. Sindromul de extenuare rezultă dintr-o implicare de lungă durată în activități profesionale cu oamenii și este, în general, specific cadrelor didactice, medicale și a celor din domeniul legislativ-juridic. Conform lui A. Pines și E. Aronson (1988), burnout-ul este o stare de extenuare fizică, emoțională și mentală cauzată de implicarea prelungită în situații solicitante emoțional. Este definit ca un sindrom de stres ocupațional ce apare când persoanele devin epuizate emoțional, încep să își deumanizeze clienții și pierd sensul împlinirii personale la muncă.

Cuvinte-cheie: burnout-ul în muncă, epuizarea emoțională; epuizarea fizică; epuizarea mentală, senzații de epuizare, reacție profesională, suprasolicitare, oboseală.

ESSENTIAL-DEFINING DIMENSIONS OF EMOTIONAL EXHAUSTION (BURNOUT)

TINTIUC Tatiana,
PhD, Associate Professor,
Institute of Continuing Education

SUMMARY

Recent research on the consequences of chronic stress has imposed a new concept in the literature, namely, burnout syndrome characterized by: emotional exhaustion; physical exhaustion; mental exhaustion. Exhaustion is expressed in: emotional flattening, depersonalization, decreased personal achievements. Exhaustion syndrome results from a long-term involvement in professional activities with people and is generally specific to teachers, medical and those in the legislative-legal field. According to A. Pines and E. Aronson (1988), burnout is a state of physical, emotional and mental exhaustion caused by prolonged involvement in emotionally demanding situations. It is defined as an occupational stress syndrome that occurs when people become emotionally exhausted, begin to dehumanize their clients, and lose their sense of personal fulfillment at work.

Key words: burnout at work, emotional exhaustion; physical exhaustion; mental exhaustion, feelings of exhaustion, professional reaction, overwork.

Actualitatea temei de cercetare. O activitate corect desfășurată ca ritm și având rezultate finale pozitive, acceptată de societate și considerată un succes pentru individ produce satisfacție și favorizează o adaptare corectă și prețuirea acestuia de către societate, aspecte care favorizează *starea de sănătate mintală*. Cu toate acestea, pot interveni o serie de factori cu acțiune morbigenică, ce, influențând negativ modul de desfășurare al activității, ar putea să ducă la adaptări ale individului, la eșecuri sau situații conflictuale cu consecințe serioase asupra stării de sănătate mintală. Elementul cel mai important în această privință, deosebit de frecvent întâlnit și având implicații imediate asupra stării de sănătate mintală, menționat de majoritatea specialiștilor, este reprezentat de **suprasolicitare** (P. Bugard, P. Brânzei, R. Bastide, R. Dubos, R.S. Lazarus, L. Levi, C. Enăchescu).

Suprasolicitarea apare, de cele mai multe ori, ca o consecință a factorilor externi, dar în unele situații impusă și de individul însuși, constând în creșterea sarcinii de realizat, forțarea ritmului și a duratei de activitate peste posibilitățile reale psihobiologice și psihosocioprofesionale. Suprasolicitarea, compensată inițial de rezervele de adaptare-compensare ale individului, va duce însă rapid la decompensarea psihică și somatică a acestuia. Sunt situații în care individul se poate adapta la sarcini crescute și la un ritm accelerat de activitate, dar aceasta numai pe baza unui antrenament și după o prealabilă selecție și instrucție profesională, ce presupune o pregătire specială.

Suprasolicitarea prelungită va conduce la surmenajul individului, la scăderea interesului acestuia, a atenției și capacității sale de concentrare, factori care vor accelera decompensarea. Acest moment și tip de surmenaj ar corespunde cu imaginea psihosocială a suprasolicitării. Prolungirea stării de *suprasolicitare* depășește etapa *surmenajului* și fenomenele de decompensare, inițial manifestate prin aspectele sociale ale activității (absenteism, dezinteres, activitate cu interes scăzut etc.), ea agravându-se și apărând ulterior sub forma stării de *oboseală*. Munca excesivă, suprasolicitarea și încordarea psihică, nopțile nedormite sunt considerate de unele persoane drept parte integrantă a vieții obișnuite. Oamenii în viața cărora echilibrul dintre activitate și odihnă este distorsionat în favoarea suprasolicitării, vor resimți urmările abuzurilor îndelungate și în cele din urmă vor fi copleșiți de *oboseală* și *distres*.

Oboseala reprezintă starea de scădere (de durată mai scurtă sau mai lungă) a capacității funcționale a întregului organism sau a unei părți a acestuia, după depunerea unui efort intens. *Oboseala* se poate manifesta diferit. La unele persoane se diminuează capacitatea de muncă, la altele apare o nervozitate inexplicabilă, dureri de cap, amețeli etc. Rolul *oboselii* este unul pozitiv și, anume, acela de a semnaliza și de a proteja organismul de consecințele epuizării extreme. Mulți oameni își administrează bugetul energetic al organismului la fel cum fac cu rezervele financiare: trăiesc tot timpul din datorii. Acest lucru are un impact negativ asupra stării de sănătate, ducând la extenuare,

depresie, crize nervoase sau îmbolnăvirea unor organe, inclusiv la apariția stării de burnout/**sindromul arderii emoționale** [4, p.156].

Oboseala ne apare ca o imagine psihobiologică a suprasolicitării și se manifestă prin senzația de frică organică, o percepere biologică și fiziologică a unei stări de epuizare, indispoziție, o imagine conștientă psihologică a stării de sfârșeală, iritabilitate, scădere marcată a atenției și concentrării, a randamentului, greșeli în activitate etc. Continuarea activității prin suprasolicitare va duce în final la instalarea unei stări de **epuizare**.

Epuzarea nervoasă corespunde cu imaginea psihică a suprasolicitării. Etapa socială și cea psihobiologică sunt depășite, fenomenele focalizându-se asupra proceselor psihice. Starea de epuizare se manifestă prin astenie fizică și intelectuală, tulburări de atenție și concentrare, insomnii, nervozitate, neliniște, iritabilitate, cefalee, amețeli, tulburări neuro-vegetative, stare de apatie. Se realizează în final un tablou clinico-psihiatric de **nevroză** [5, p.137].

În acest context, în cercetarea sindromului de epuizare profesională (burnout) facem distincție între *factorii interni* și cei *externi*, care declanșează stresul la un om. Factorii de stres externi necesită o structurare în funcție de contextele de viață în care trăiește omul. De aceea, ca niveluri de diferențiere a stresului uman am ales: *persoana însăși, contextele ei de viață privată, contactele sale profesionale, echipa și cercul său de colegi, legătura cu superiorii, instituția și branșa ei, precum și condițiile-cadru sociale*. În cadrul unei prevenții ample a epuizării profesionale trebuie luate în considerare toate aceste niveluri ale stresului. În dezbaterile actuală, epuizarea profesională nu mai este considerată a fi doar un destin individual, doar o îmbolnăvire sau chiar o consecință a nechibzuinței personale, ci este văzută ca un rezultat multifactorial al proceselor stresante complexe, care trebuie localizat la nivel individual, instituțional și social [6, p.13-14].

Epuzarea este un rezultat al *oboselii* fizice, psihologice și emoționale. Însă această *oboseală* poate exprima înstrăinarea unei persoane de munca sa. Nivelul suprem de manifestare a stresului, în sens non-adaptativ, îl reprezintă apariția stării de epuizare la nivelul persoanei, care nu mai poate gestiona constructiv stresul. Există mai multe cauze ale epuizării, uneori paradoxale și contradictorii. Plictiseala, ca stare opusă supraîncărcării, poate cauza și ea epuizare. Relațiile de comunicare defectuoase între șefi, subalterni, colegi, clienți reprezintă o cauză obișnuită a epuizării. Recompense inechitabile sau nesatisfăcătoare pot conduce și ele la epuizare. Prea multă responsabilitate și prea puțin sprijin, sau necesitatea de a dobândi foarte rapid noi abilități și cunoștințe și de a realiza „altfel” sarcini obișnuite sunt alte aspecte ce contribuie la apariția epuizării. Însă cauzele și consecințele epuizării sunt și fațete demonstrare ale alienării. Lipsa de sens în legătură cu munca de zi cu zi, înstrăinarea de scopurile organizației și slăbiciunea sau lipsa de încredere în succes și bucurie constituie semne clare de alienare [1, p.246].

Rezultate și discuții. Dintre numeroasele definiții ale epuizării profesionale, împărțirea în trei sub-aspecte continuă să fie cea mai pregnantă: așadar, conform ideilor doamnei Christina Maslach (1986), periclitată de dezvoltarea sindromului *burnout* este o persoană care 1) pe parcursul mai multor săptămâni observă la propria persoană senzații puternice de epuizare, 2) prezintă o diminuare considerabilă a performanței și 3) trăiește experiențe de înstrăinare față de activitatea sa, față de colegi, precum și față de instituție [8].

Prin *burnout* se înțelege un sindrom de epuizare

emoțională, depersonalizare și scădere a satisfacției profesionale, ce poate apărea la indivizii care desfășoară activități profesionale ce impun relaționarea intensă cu clienții (avocați, personal medical, profesori etc.). *Burnout-ul* a fost temeinic studiat și se constituie ca o sumă de simptome asociate cu extenuarea emoțională în relația cu locul de muncă. Într-un inventar al cercetărilor empirice în domeniu, S. Kahill (1998) a identificat cinci categorii ale simptomatologiei în *burnout*: fizic, emoțional, comportamental, interpersonal, legat de muncă, conform tabelului nr. 1.

Tab.1. Categoriile ale simptomatologiei în *burnout* [3, p.66]

Simptomele și dificultăți				
fizice	emoționale	comportamentale	interpersonale	la locul de muncă
<ul style="list-style-type: none"> - oboseală - tulburări de somn - probleme somatice - tulburări gastrointestinale - vulnerabilitate la răceli și gripă. 	<ul style="list-style-type: none"> - iritabilitate - anxietate - depresie - vină. 	<ul style="list-style-type: none"> - agresivitate - insensibilitate - pesimism - abuz de substanțe 	<ul style="list-style-type: none"> - incapacitatea de a se concentra asupra comunicării, - retragerea dintre ceilalți, - dezumanizarea - interacțiuni robotizate 	<ul style="list-style-type: none"> - absenteism - întâzieri - abuzarea de pauze și demisie

Între consecințele cele mai importante ale acestui sindrom în plan organizațional regăsim *insatisfacția profesională, manifestată prin renunțare sau neimplicare, atât în munca în sine, cât în raporturile cu organizația.* Ele apar, în special, pe fondul unui suport social scăzut, în situații de ambiguitate a rolului și în prezența unor conflicte la locul de muncă. Alte consecințe negative ale stresului în plan organizațional sunt aprofundarea sentimentului lipsei de apreciere din partea celorlalți, mărirea numărului concediilor de boală, scăderea inițiativei etc.

Conform cercetătorilor A. Pines și E. Aronson

(1988), *burnout-ul* este o stare de extenuare fizică, emoțională și mentală cauzată de implicarea prelungită în situații solicitante emoționale. Este definit ca un *sindrom de stres ocupațional* ce apare când persoanele devin epuizate emoțional, încep să își dezumanizeze clienții și pierd sensul împlinirii personale la munca. Dar, în manualul *Manual de psihologia muncii și organizațională*, autor Z. Bogaty, identificăm cel puțin trei elemente prin care sindromul de epuizare/burnout se diferențiază de stresul ocupațional, conform tabelului nr. 2.

Tab.2. Stresul ocupațional și sindromul de epuizare/burnout: diferențiere și semnificații [2, p.183]

Stresul ocupațional	Sindromul de epuizare/Burnout
- apare ori de câte ori sarcinile de muncă depășesc resursele adaptive ale angajaților	- constituie faza finală a dezadaptării, datorată unui dezechilibru îndelungat între cerințe și resurse.
- nu conduce întotdeauna la atitudini și comportamente negative din partea angajaților	- este asociat de fiecare dată cu asemenea trăiri negative
- afectează pe toată lumea	- pare doar la persoanele care și-au început cariera într-un mod foarte entuziast, având așteptări și obiective ridicate, dar neîmplinite ulterior

O abordare mai nouă, le aparține autorilor U. Schaarschmidt și W. Fischer (2008), care descriu riscul de a dezvolta o epuizare profesională prin patru modele

de reacție în comportamentul de muncă, conform tabelului nr.3.

Tab. 3. Modele de reacție profesională [6, p.15]

Implicare în muncă			
		crescută	scăzută
Capacitate de distanțare	crescută	<ul style="list-style-type: none"> • satisfacție profesională mare sănătos • nu este necesară o intervenție referitoare la sănătate 	<ul style="list-style-type: none"> • satisfacție profesională relativă • este de dorit o clarificare a motivației
	scăzută	<ul style="list-style-type: none"> • suprasolicitarea propriei persoane • este necesară o intervenție referitoare la sănătate 	<ul style="list-style-type: none"> • resemnare • este necesară o intervenție referitoare la sănătate

Persoanele care experimentează *burnout-ul* sunt descrise ca fiind oboseite, surmenate, epuizate fizic și psihic, cu sănătatea șubrezită și cu capacitatea de muncă grav afectată. Termenii *epuizare*, *uzură* și *ruină a sănătății* sunt cel mai frecvent asociați cu *burnout-ul*. În aceste condiții, nu este deloc surprinzător faptul că în ultimii 20-30 de ani cercetătorii au început să acorde o atenție tot mai mare fenomenului respectiv. *Burnout-ul* apare atunci când individul nu mai face față constrângerilor profesionale, resimțind „investițiile” lui relaționale inițiale. *Stresul există independent de burnout, pe când acesta din urmă este indispensabil legat de stres*. Stresul bine gestionat poate fi depășit. În schimb, stresul incorect sau prost gestionat se convertește în *burnout*. Nu întâmplător unii autori afirmă despre *burnout* că este rezultatul unei tranziții stresante nereușit gestionate. *Burnout-ul* este definit ca o stare de oboseală cronică, de depresie și frustrare generată de devotarea unei cauze, unui mod de viață sau unei relații care eșuează în a produce recompensele așteptate și conduce în final la diminuarea implicării și îndeplinirii muncii.

Cercetătorii B. Perlman și E. Hartman (1982) au asociat *burnout-ul* cu: eșuarea și epuizarea; pierderea creativității, pierderea implicării în muncă; duritatea colegilor, muncii și instituțiilor; răspunsul la stresul cronic în dorința de a reuși; sindromul atitudinilor de distanțare față de client și de sine. Astfel, ei definesc *burnout-ul* ca un răspuns la stresul emoțional cronic cu trei dimensiuni: **epuizarea emoțională și fizică; diminuarea productivității; supra-depersonalizarea**. *Epuizarea emoțională* presupune vidarea emoțională a persoanei, pierderea energiei și a motivației, apariția frământării și a tensiunilor,

perceperea muncii ca pe o corvoadă [7, p.599].

Unul dintre primele modele teoretice, relativ simplu și suficient de general, propus pentru explicarea *burnout-ului*, este *modelul procesual*, autor C. Cherniss (1980), iar concluzia la care ajunge este că *burnout-ul* evoluează procesual treptat în trei etape distincte, conform figurii nr. 1.

Prima etapă o constituie *perceperea stresului*. Ea se instalează ca urmare a dezechilibrului intervenit între exigențele muncii și resursele individului. Factorii stresori care contribuie la apariția unui asemenea dezechilibru sunt amplasați atât la nivelul conținutului, condițiilor și caracteristicilor muncii, cât și la nivelul persoanei. Astfel, procedurile birocratice lungi și complicate, acțiunile de muncă relativ repetitive și monotone, comportamentele dificile ale clienților, lipsa cooperării între colegi, conflictele interpersonale, lipsa stimulării și împlinirii în muncă, dubiile legate de propria competență etc. se instituie în tot atâtea surse de stres. Într-o **a doua etapă** se instalează *tensiunea, reacția emoțională* la dezechilibrul generat de neconcordanța planului idealizat cu cel real. Răspunsul emoțional se concretizează în oboseală fizică, epuizare afectivă, tensiune intra-și inter-psihică, anxietate. În cea de-a **treia etapă** au loc *schimbările de atitudini și comportamente* în vederea reducerii tensiunii emoționale și a depășirii stării respective. De exemplu, individul își reevaluează și reduce scopurile (pretențiile, „aspirațiile”) inițiale, își temperează idealismul și irealismul acestora, dezvoltă atitudini (de regulă negative) de detașare, cinism, de complezență față de propriile sale trebuințe. *Strategiile de coping* utilizate sunt cele defensive, de evitare și fugă psihologică, și nu de confruntare sau de rezolvare a problemelor.

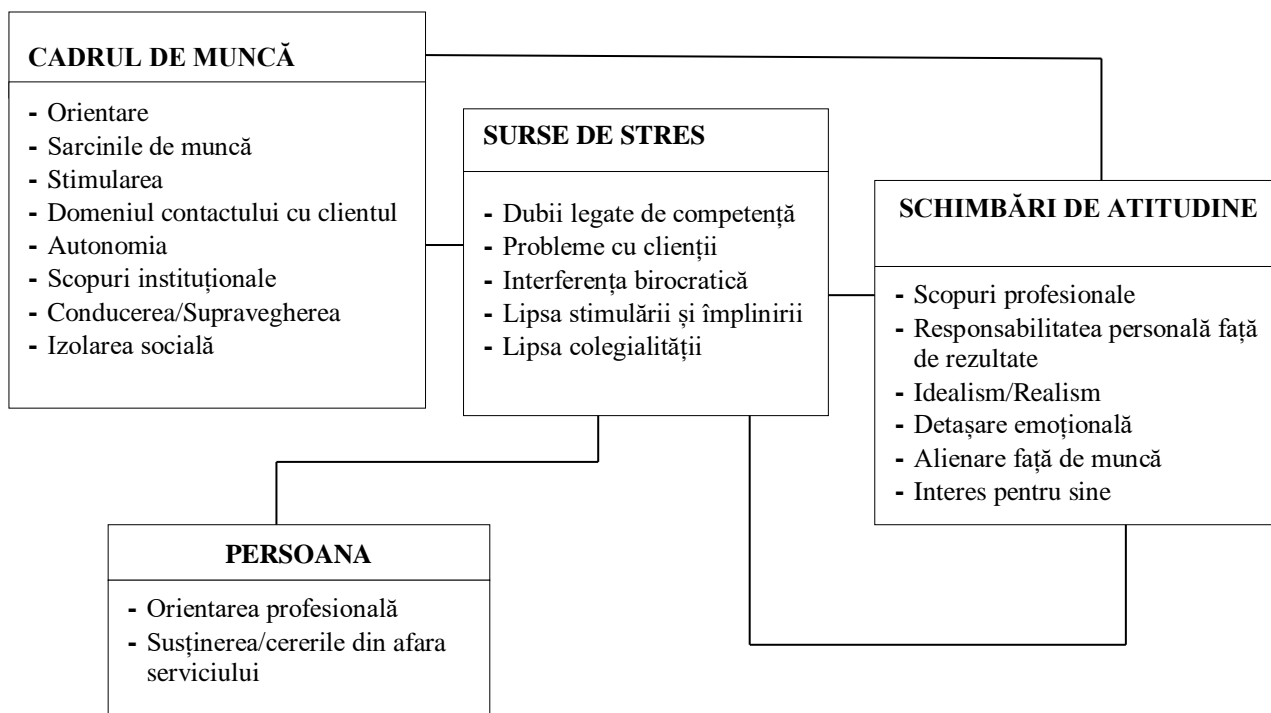

Fig. 1. Modelul procesului de epuizare al lui C. Cherniss [7, p.610]

În urma descrierii procesualității respective, C. Cherniss a ajuns la definirea *burnout-ului* ca proces în care un profesionist angajat anterior se dezangajează de munca sa ca răspuns la stresul sau la tensiunea resimțită.

Cel mai cunoscut model, cel mai pertinent și mai bine fundamentat teoretic, conceptual și metodologic este *modelul tridimensional* (Maslach, Jackson, 1981; Leiter, Maslach, 1988). El este concomitent un model structural, deoarece precizează

componentele/dimensiunile structurale ale *burnout-ului*, dar și procesual, pentru că insistă asupra desfășurării și evoluției în timp a *burnout-ului*. Autorii postulează existența a trei dimensiuni esențial-definitorii ale *burnout-ului*: *epuizarea emoțională* (ca dimensiune afectiv-motivațională); *depersonalizarea* (ca dimensiune interpersonal-evaluativă); *reducerea implicării personale* (ca dimensiune cognitivă, auto-evaluativă), prezentate în figura nr.2.

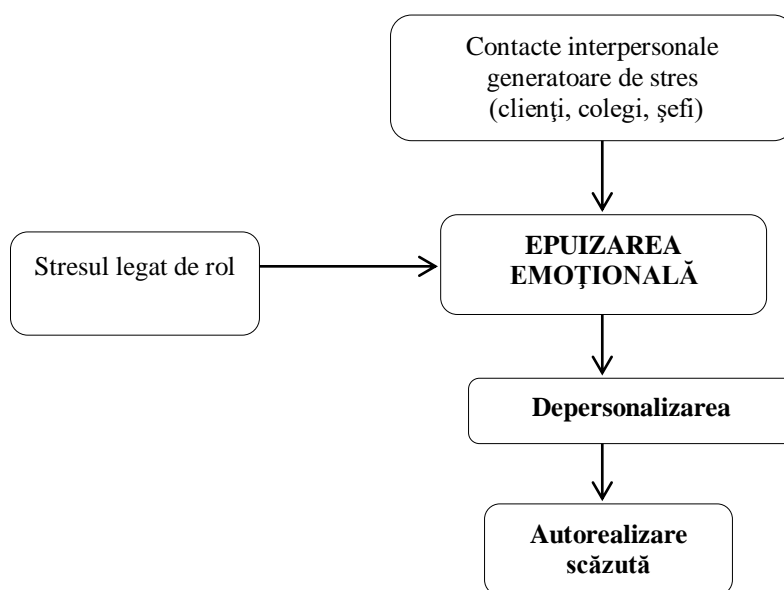

Fig. 2. Modelul tridimensional al burnout-ului [7, p. 612]

Dimensiunile structurale ale *burnout*-ului sunt apoi înlănțuite între ele, sugerându-se astfel procesualitatea fenomenului respectiv. Se consideră că *burnout*-ul debutează cu epuizarea emoțională, care, la rândul ei, induce depersonalizarea, considerată un răspuns adaptat atâta vreme cât alte forme de reacție nu s-au soldat cu succes, continuându-se și încheindu-se cu reducerea implicării personale. Se sugerează deci „curgerea”

secvențială a *burnout*-ului, în care o secvență o declanșează pe următoarea. În cazul fenomenelor de dezadaptare sau chiar de inadaptare totală a individului, cu scăderea activității sale psihice sau chiar reducerea și încetarea acesteia, din cauza suprasolicitării, trebuie să avem în vedere faptul că aceasta se desfășoară în conformitate cu următoarea secvență de etape, prezentate în figura nr. 3.

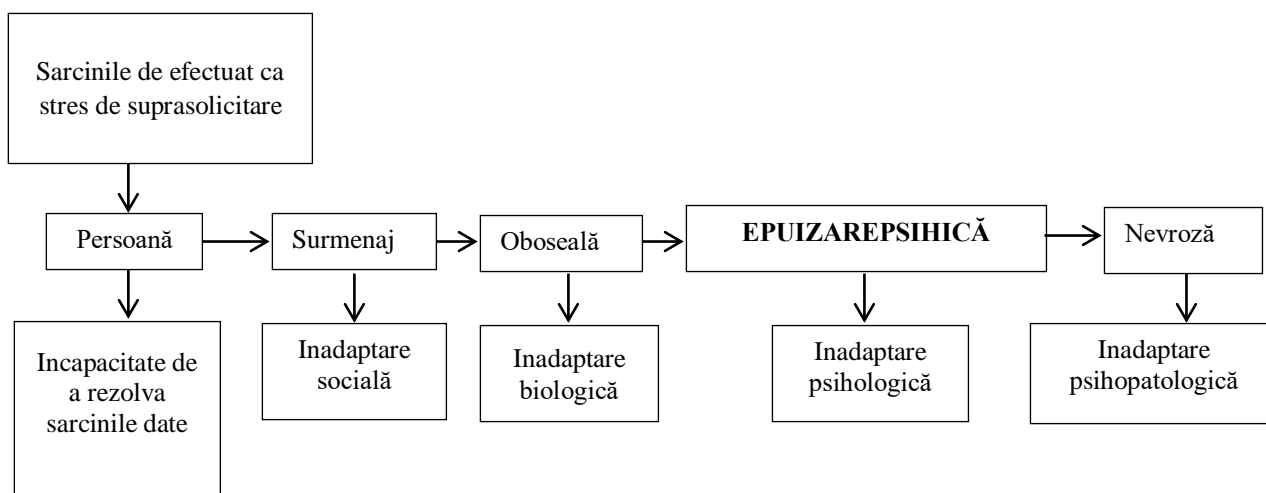

Fig. 3. Secvențe de etape în cazul suprasolicitării [5, p.138]

Rezultă din cele de mai sus că suprasolicitarea profesională constituie un factor serios de risc pentru starea de sănătate mentală. Ea poate duce la dezinteres, deznădăjduit pentru profesiune, oboseală, surmenaj și chiar la o stare de epuizare fizică și psihică.

În scopul combaterii acestor factori de risc morbigenici și în primul rând a stării de oboseală, pentru a putea depăși efectele suprasolicitării, individul apelează la excitante cu efect psihostimulativ. Utilizarea excitantelor reprezintă, după unii, o sursă de energii creatoare suplimentare care vin să compenseze funcțiile psihice. Cel mai frecvent utilizate sunt cafeaua, amfetaminele, alcoolul etc. Folosirea acestora este deosebit de nocivă pentru starea de sănătate mentală a individului aflat sub presiunea stresului de suprasolicitare. Utilizarea acestor psihotrope euforizante va duce rapid la o epuizare psihică generală. Randamentul psihic scade, apar greșeli în muncă, se instalează o stare de epuizare care va conduce la „conflictul om-muncă”, producând o aversiune față de profesiunea pentru care individul este pregătit și în care își desfășoară activitatea.

Un alt aspect aflat în discuție este acela al tulburării odihnei, al somnului neregulat sau chiar al stării de insomnie prelungită, de oboseală cu incapacitate de desfășurare a activității, al tendinței la izolare, anxietate, depresie și, în final, constituirea unui tablou nevrotic, așa cum am arătat deja mai sus. Toate acestea duc la o scădere serioasă a randamentului și performanțelor, mergând până la totala pierdere a capacității de a mai putea desfășura vreo activitate, fapt care impune instituirea de urgență a unor măsuri terapeutice.

Majoritatea specialiștilor recunosc faptul că omul modern este depășit de factorii de stres ai vieții cotidiene, de sarcinile pe care le are de rezolvat. El nu mai poate răspunde solicitărilor, din care este obligat să facă o atentă selecție, cu prețul multor renunțări nedorite. El nu mai știe și nu mai poate să se odihnească pentru a-și putea recupera rezervele psihobiologice de energie epuizate rapid.

Concluzii. *Sindromul burnout* este o noțiune nouă, utilizată tocmai pentru a insista asupra acelor situații în care individual apare consumat, slăbit de munca sa, fiind vorba de o stare de epuizare, atât fizică, cât și psihică;

1. *Burnout-ul* este o reacție afectivă la stresul permanent al cărui nod central este diminuarea gradată, cu timpul, a resurselor energetice individuale, incluzând expresia epuizării emoționale, a oboselii fizice și a plictiselii/descurajării cognitive;

2. *Burnout-ul* reprezintă o stare de tensiune extremă și specifică, declanșat de stresul ocupațional de durată, având manifestări negative în plan comportamental, psihologic, psihofiziologic.

3. *Burnout-ul* se caracterizează prin prezența următoarelor simptome: oboseala intensă cu dureri difuze și tulburări de somn; un sentiment de „dezumanizare” care se traduce printr-o detașare emoțională din ce în ce mai evidentă, mergând chiar până la absența emoțiilor față de alții, dacă nu chiar o totală indiferență la suferința lor; decepție față de profesie și sentimentul de inutilitate legat de activitatea respectivă, impresia de incapacitate de a-i ajuta pe alții.

Referințe bibliografice:

1. Bogathy Z. Manual de tehnici și metode în psihologia muncii și organizațională, Iași: Editura Polirom, 2007, 388 p.
2. Bogaty Z. Manual de psihologia muncii și organizațională, Iași: Editura Polirom, 2004, 374 p.
3. Crumpei I. Stresul traumatic secundar, Iași: Editura Institutul European, 2014, 225 p.
4. Cuznețov L., Calaraș C., Ețco C. Consilierea și educația pentru sănătate a familiei. Repere teoretice și sugestii practice, Chișinău: Tipogr. „Primex Com”, 2016, 517 p.
5. Enăchescu C. Tratat de igienă mintală. Iași: Editura Polirom. 2004, 404 p.
6. Fengler J. Burnout. Strategii pentru prevenirea epuizării profesionale, București: Editura TREI, trad. din l. germană: Fischbach D., 2016, 149 p.
7. Zlate M. Tratat de psihologie organizațional-managerială, Volumul II, Iași: Editura Polirom, 2007, 673 p.
8. Maslach Ch. Burnout: The Cost of Caring. New York: Editura Prentice-Hall Press, 1986.

159.928:364

IMPACTUL INTELIGENȚEI EMOȚIONALE A ASISTENȚILOR SOCIALI ÎN PRESTAREA SERVICIILOR SOCIALE

VÎRLAN Maria,

Dr., conf. univ.,
decan Facultatea Psihologie și PPS,
Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă"

MATRAN Tatiana,

Doctorandă,
Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă"

REZUMAT

Înțelegerea emoțiilor a fost mereu interesantă individului manifestându-se în diferite moduri. Conștientizarea și gestionarea pozitivă a propriilor emoții ne dau conștiința de sine și nevoia autoconservării, facilitând cunoașterea și comunicarea cu cei din jur. Este esențial ca serviciile care asigură subzistența persoanelor celor mai vulnerabile în societate să fie adecvate scopului, mai ales în contextul crizei economice și al modificărilor privind stilul de viață din cauza cărora este posibilă o creștere a presiunii asupra serviciilor sociale.

Cuvinte-cheie: Inteligența emoțională, servicii sociale, asistenți sociali, beneficiari.

THE IMPACT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON SOCIAL WORKERS IN THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES

VÎRLAN Maria,

Dr., associate professor,
dean of the Faculty of Psychology and PPS,
"Ion Creanga" State Pedagogical University

MATRAN Tatiana,

PhD student,
"Ion Creanga" State Pedagogical University

SUMMARY

Understanding the emotions has always been interesting to the individual manifesting itself in different ways. Awareness and rosy management of emotions give us self-awareness and the need for self-preservation, facilitating knowledge and communication with others. It is essential that the services that ensure the livelihood of the most vulnerable in society are appropriate for the purpose, especially in the context of the economic crisis and lifestyle changes that are likely to increase the pressure on social services.

Key words: Emotional intelligence, social services, social workers, beneficiaries.

Gradul de civilizație și dezvoltare a unei societăți se măsoară în mod determinant și prin sistemul de protecție socială existent în societatea, prin măsura în care mecanismele serviciilor sociale reușesc să asigure un nivel de trai acceptabil și șanse egale de participare la viața socială pentru toți cetățenii. Viața emoțională prezintă o importanță majoră în cadrul carierei și locului de muncă a asistentului social, emoțiile influențând activitatea muncii, succesele sau insuccesele obținute [1].

O importanță majoră în viața emoțională la vârsta matură o are cariera și locul de muncă, astfel emoția influențează activitatea muncii, succesele sau insuccesele obținute. La locul de muncă omul interacționează cu diferite persoane dând naștere unor emoții, care ulterior se dezvoltă.

Astfel, inteligența emoțională, este un fenomen esențial în viața noastră, ce susține întemeierea relațiilor trainice și armonioase. Lipsa gestionării cu succes a emoțiilor cu care se confruntă adultul duce la stări de anxietate, sentimente de neputință și lipsă de control în fața propriei activități și vieți. Anume toate acestea au constituit motivele care ne-au determinat spre realizarea unui studiu despre importanța inteligenței emoționale a asistenților sociali în prestarea serviciilor sociale.

Unul dintre cei care a adus o mare contribuție psihologiei studind inteligența emoțională este D. Goleman. Acesta a propus următoarea clasificare a componentelor inteligenței emoționale [4].

Conștiința de sine: încredere în sine: capacitatea de a recunoaște și înțelege propriile stări, emoții și impulsuri, ca și efectul lor asupra altora.

Autocontrolul: capacitatea de a vă controla sau redirecționa impulsurile și stările perturbatoare și de a regla propriul comportament, asociata predilecției spre urmărirea cu energie și insistență a obiectivelor [10].

Motivația: dorința de a cuceri, dăruirea, inițiativa, optimismul [14];

Empatia: capacitatea de a înțelege pe alții, diversitatea, capacitatea politică [13];

Aptitudinile sociale: capacitate în managementul relațiilor și clădirii de rețele pentru a obține de la alții rezultatul dorit și a atinge obiective personale, ca și capacitatea de a găsi baze comune și a construi relații [9].

R. Bar-on, doctor la Universitatea din Tel Aviv a stabilit și el componentele inteligenței emoționale pe care le grupează în felul următor: Aspectul intrapersonal (*conștientizarea propriilor emoții, optimism, respect, autorealizare, independența*); Aspectul interpersonal (*empatie, relații intrapersonale, responsabilitate socială*; Adaptabilitate (*rezolvarea problemelor, testarea realității, flexibilitatea*); Controlul stresului (*toleranța la stres, controlul impulsurilor*); Dispoziția generală (*fericire, optimism*) [2, 5, 4].

Inteligența emoțională la vârsta adultă se dezvoltă datorită experienței acumulate, astfel de-a lungul timpului devin mai înțelegători și empatici cu ceilalți. De asemenea adulții, devin mai emotivi și sensibili, datorită problemelor la locul de muncă, nașterea copiilor, conștientizarea faptului că devin mai

responsabili și au mai multe obligații.

Vârsta matură este considerată perioada unei maxime realizări, în care persoanele ating cel mai înalt statut social, dar la fel ca în stadiile anterioare persoana trece prin anumite crize și dificultăți. Perioada este centrată pe problema schimbărilor și modificărilor ce apar în viața de familie, cea profesională și desigur a maturității fizice. Inteligența emoțională la vârsta dată se dezvoltă, datorită experienței acumulate de-a lungul timpului. Devin mai înțelegători și empatici cu ceilalți, deoarece experiența este mai amplă și știu cum ar fi corect de intervenit în anumite situații. De asemenea, maturii, devin mai emotivi și sensibili, datorită problemelor la locul de muncă, nașterea copiilor și conștientizarea faptului că devin mai responsabili și au mai multe obligații.

Serviciile sociale reprezintă unul din multitudinea și diversitatea serviciilor publice, care sunt activități ale autorităților administrației publice și ale altor parteneri sociali în vederea satisfacerii unui interes general, al comunității. Serviciile sociale se acordă în combinație cu prestațiile sociale [11] răspund necesităților persoanei sau familiei în vederea depășirii unor situații de dificultate, de prevenire a marginalizării și excluziunii sociale [12].

În domeniul protecției sociale, actualmente, există o variație mare în definirea serviciilor sociale, în general, și a celor de asistență socială, în special. Această diversitate gravitează însă în jurul unui nucleu comun, referitor la finalitatea acestora: de a ajuta indivizii, grupurile sau comunitățile să depășească perioadele de dificultate, adaptându-se la o viață normală. Unii analiști compară finalitatea umană a serviciilor sociale cu „arta” de a ajuta individul să folosească mediul lui de viață în satisfacerea propriilor necesități [3], iar obiectivul central al oricărui serviciu social este cunoașterea, învățarea socială, proces, care se realizează pe baza unei relații directe între client și asistentul social [8].

Conform Legii Nr. 123 din 18-06-2010 cu privire la serviciile sociale [6, 7], *serviciile sociale* reprezintă un ansamblu de măsuri și activități realizate pentru a satisface necesitățile sociale ale persoanei/familiei în vederea depășirii unor situații de dificultate, de prevenire a marginalizării și excluziunii sociale;

În opinia lui C. Zamfir serviciile de asistență îndeplinesc cel puțin două funcții majore [15]: oferă un suport înalt focalizat, profesionalizat și susținut de resurse pentru nevoi urgente speciale; oferă suportul pentru refacerea și dezvoltarea capacităților de a face față situațiilor dificile.

Serviciile sociale reprezintă ansamblul de măsuri și activități realizate pentru satisfacerea necesităților sociale ale persoanei sau familiei, în scop de depășire a unor situații de dificultate, precum și creșterea bunăstării sociale, care se organizează în funcție de nevoile identificate, de numărul potențialilor beneficiari, de complexitatea situațiilor de dificultate și de gradul de risc social;

Pentru a evalua gradul de dezvoltare a inteligenței emoționale la asistenții sociali am aplicat Scala de

maturitate emoțională Friedman (elaborată de J. Friedman). Grafic frecvențele pe nivele pentru

maturitatea emoțională la asistenții sociali sunt prezentate în figura 1.

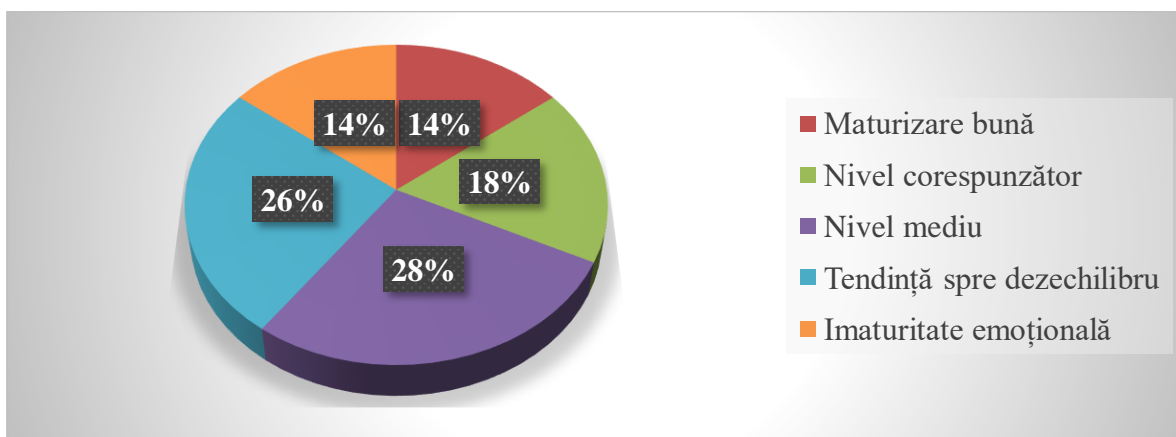

Fig. 1. Reprezentarea grafică a rezultatelor testului „Scala de maturitate emoțională Friedman” (%)

Datele prezentate în figura 1. ne demonstrează următoarele: 14 % dintre asistenții sociali dețin un nivel de maturizare bună și 18% dețin nivel corespunzător a maturității emoționale. Aceștia se caracterizează prin capacitatea de a se simți confortabil cu ei înșiși, se acceptă așa cum sunt, sunt responsabili din punct de vedere social și atenți la latura morală a celor din jur, sunt empatici, pot direct exterioriza sentimentele și emoțiile, se adaptează bine la stres, sunt echilibrați și stabilesc ușor relații cu cei din jur, foarte rar se simt anxioși.

Nivelul mediu este prezent la 28% dintre asistenții sociali, de asemenea 26% sunt spre limită, cu tendințe spre dezechilibru emoțional. Rezultatele expuse indică dorința de a fi independenți, dar care uneori dau greș, deseori sunt nervoși și neliniștiți, iar în cazul când au obstacole devin anxioși. Aceștia deseori nu sunt siguri de forțele proprii, le este frică să facă pași importanți și uneori se simt în nesiguranță.

Ușoară imaturitate emoțională este specifică pentru 14% dintre asistenții sociali. Pentru aceștia este caracteristic faptul că refuză să perceapă realitatea, acceptă cu greu situațiile neprevăzute, nu se acceptă pe sine, deseori sunt neliniștiți și greu își acceptă trăirile.

Serviciile sociale sunt o prioritate stabilită în vederea realizării coeziunii sociale, pentru combaterea sărăciei și a excluziunii sociale, consolidând din nou importanța unor servicii sociale eficiente și de înaltă calitate. De asemenea, serviciile sociale sunt definite ca instrumente de realizare a unor obiective sociale, reprezentând acele servicii publice care au drept scop creșterea bunăstării sociale.

Calitatea poate fi apreciată, în concepția lui Joseph Juran [9, 10], prin caracteristicile serviciului – cu cât acesta este mai bun, cu atât calitatea este mai ridicată, și prin lipsa deficiențelor – calitatea este cu atât mai bună cu cât deficiențele sunt mai mici.

În acest context, pentru a identifica calitatea serviciilor sociale și impactul inteligenței emoționale asupra acestora, am administrat Chestionarul de evidențiere a impactului inteligenței emoționale a asistentului social asupra prestării serviciilor sociale, la beneficiarii din cadrul eșantionului.

Rezultatele obținute pentru prima întrebarea a chestionarului ”Cât de des beneficiați de serviciile sociale sau apelați la asistentul social?” sunt prezentate în figura 2 de mai jos.

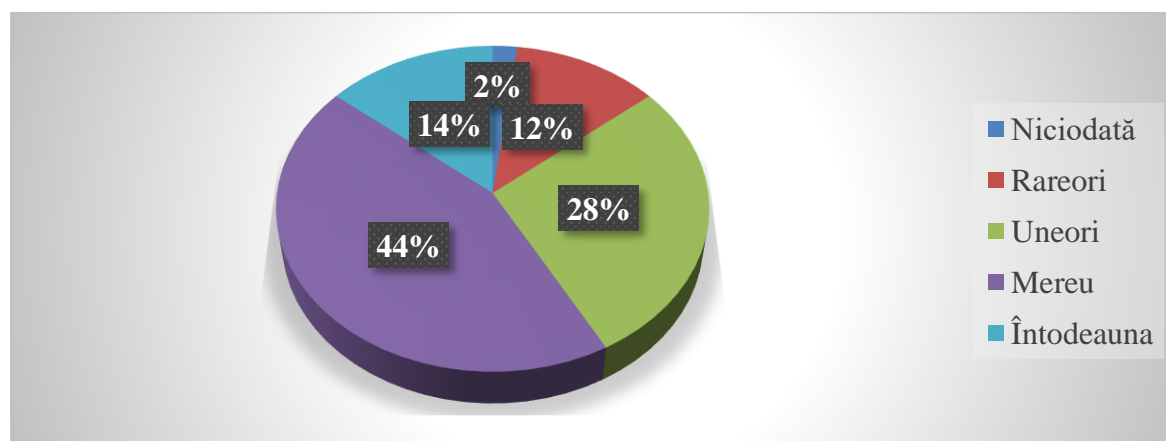

Fig. 2. Cât de des beneficiați de serviciile sociale sau apelați la asistentul social? (%)

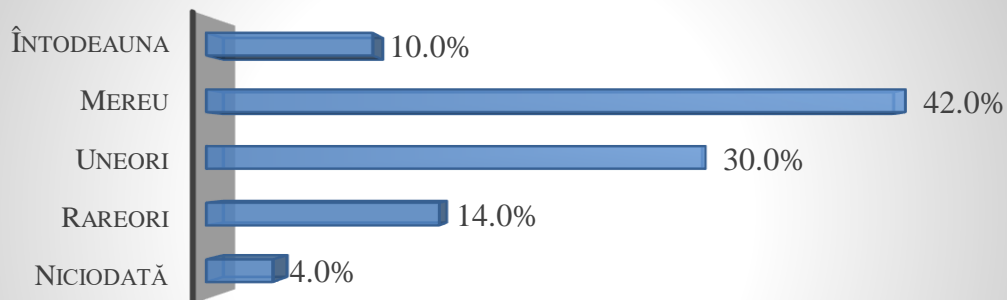

Fig. 3 . Asistentul social ține cont de starea dumneavoastră emoțională? (%)

Conform datelor prezentate în figura 2 dintre cei 50 de beneficiari chestionați 14% beneficiază de serviciile sociale întotdeauna, 44% mereu, 28% uneori, 12% rareori și 2% niciodată. Observăm totuși că un procentaj mare dintre beneficiari mereu beneficiază de serviciile sociale sau apelează la asistentul social.

Pentru întrebarea "Asistentul social ține cont de starea dumneavoastră emoțională?" (figura 3) distribuția rezultatelor înregistrate de beneficiari este în

felul următor:

niciodată – 4%, rareori – 14%, uneori – 30%, mereu – 42%, întotdeauna – 10%. Constatăm că cei mai mulți dintre beneficiari consideră că asistentul social ține cont de starea lor emoțională. De asemenea, remarcăm că un procentaj semnificativ mai mic dintre beneficiari consideră că asistentul social rareori sau niciodată ține cont de starea lor emoțională.

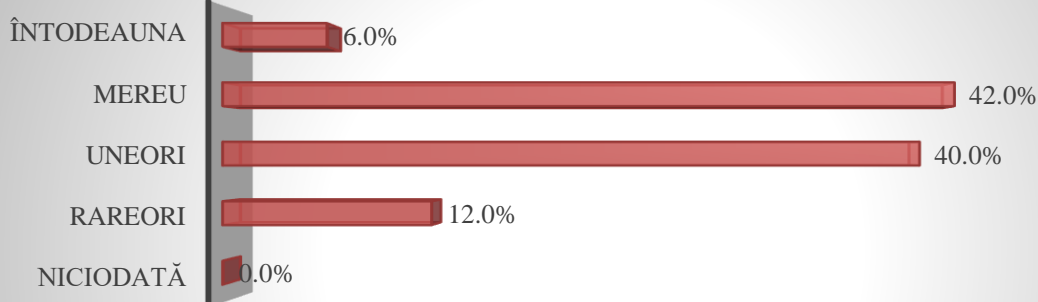
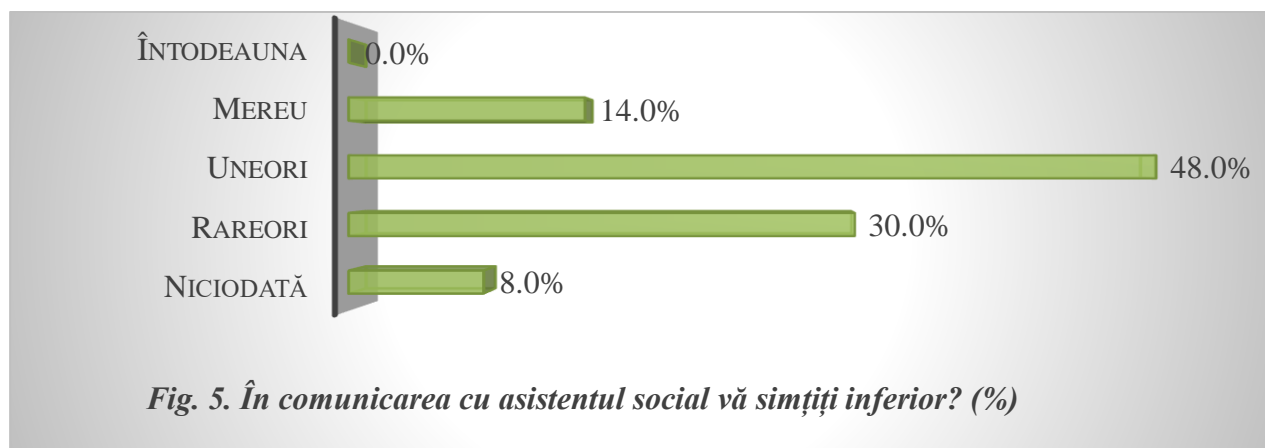

Fig. 4. Sunteți deprimat, Asistentul social vorbește cu dumneavoastră și vă ajută să găsiți o modalitate de a vă liniști?(%)

Analiza rezultatelor prezentate în figura 4 ne permite să atestăm că de cele mai multe ori asistentul social încearcă să comunice, să găsească soluții pentru depășirea situațiilor de criză în care se află beneficiarul. Astfel, dintre beneficiarii chestionați 42% au răspuns că mereu asistentul social vorbește și îi ajută să găsească modalități de a se liniști, 6% – întotdeauna, 40% –

uneori și 12% – rareori.

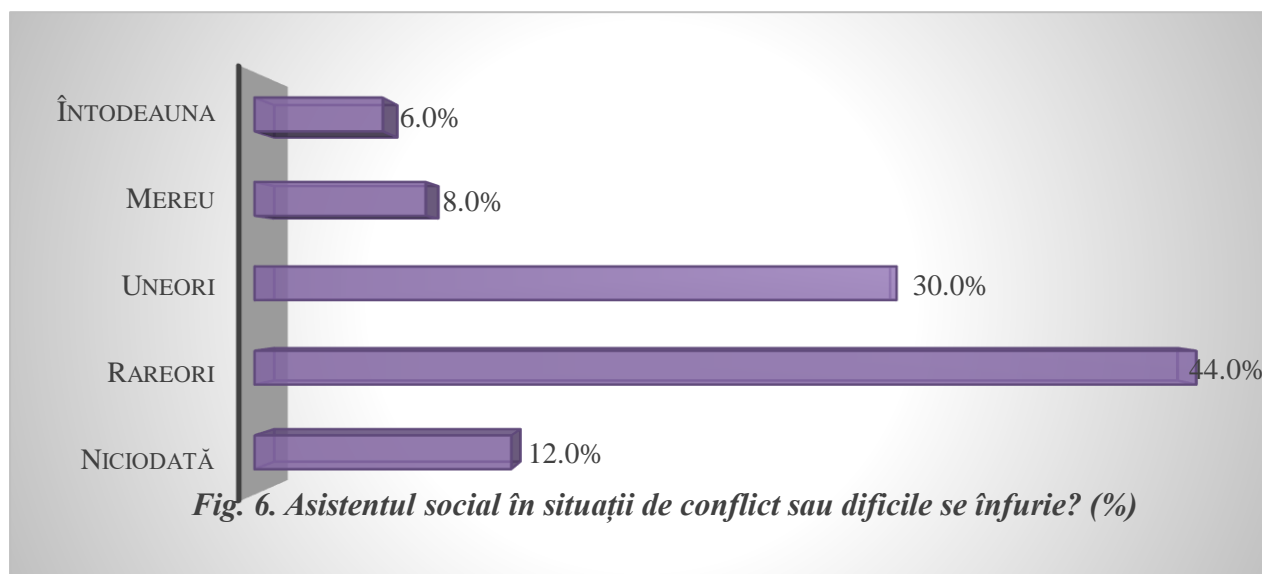
Remarcăm faptul că nici unul dintre beneficiari nu au ales varianta de răspuns "niciodată", ceea ce rezultă că asistenții sociali nu rămân indiferenți de starea emoțională în care se află beneficiarul și tind să-i ajute, să creeze o atitudine favorabilă de conlucrare, în care ambele părți au confort psihologic.

Potrivit datelor din figura 5 în comunicarea cu asistentul social se simt inferiori mereu – 14%, uneori – 48%, rareori – 30% și 8 % niciodată. Varianta de răspuns ”întotdeauna” nu a fost aleasă de nici unul dintre respondenți. Chiar dacă mai sus am observat că asistentul social ține cont de starea emoțională și confortul psihologic al beneficiarului, totuși 45% dintre beneficiari se simt inferiori în comunicarea cu asistentul social.

La întrebarea ”Asistentul social în situații de conflict

sau dificile se înfurie?” conform figurii 6 observăm că majoritatea respondenților au răspuns că asistentul social se înfurie în situațiile dificile rareori – 44% și uneori – 30%. De asemenea, 12% dintre respondenți consideră că niciodată, 8% – mereu și 6% – întotdeauna. În procesul de prestare a serviciilor sociale este importantă starea psihologică și emoțională a asistentului social, pentru ca activitatea să aibă rezultate pozitive.

Analiza datelor ilustrate în figura 7 ne permite să confirmăm că 50% dintre beneficiarii chestionați consideră că asistentul social este atent de sentimentele lor. 34% dintre ei consideră că doar uneori asistentul

social este atent la sentimentele lor; 14% consideră că rareori și 2% consideră că asistentul social niciodată nu este atent la sentimentele lor.

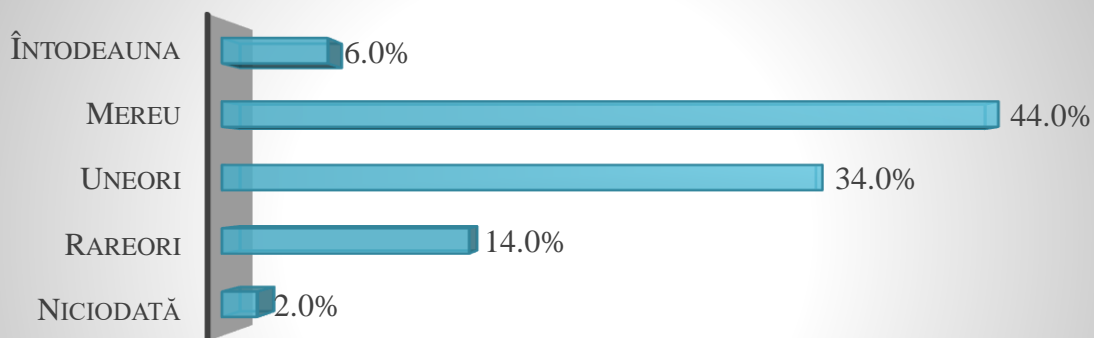

Fig. 7. Asistentul social este atent față de sentimentele dumneavoastră? (%)

Pentru întrebarea "Atunci când mergeți cu o problemă la asistentul social, vă reîntoarceți acasă bine dispus, mulțumit?" (figura 8) 10 % din beneficiari au răspuns că întotdeauna și 48% au răspuns că mereu după întâlnirea cu asistentul social merg acasă bine dispuși.

28% din beneficiari au răspuns că doar uneori se reîntorc acasă bine dispuși și mulțumiți, iar 14% au răspuns că rareori. Totuși nici un beneficiar nu a ales

varianta de răspuns "niciodată".

Remarcăm faptul că, chiar dacă asistentul social nu-i rezolvă pe deplin și într-un timp scurt problema sau situația de criză a beneficiarului, totuși, beneficiarul este încurajat și mulțumit de suportul psihologic și moral a asistentului social. Anume acest suport psihologic și întărește comportamentele pozitive și încurajează beneficiarul.

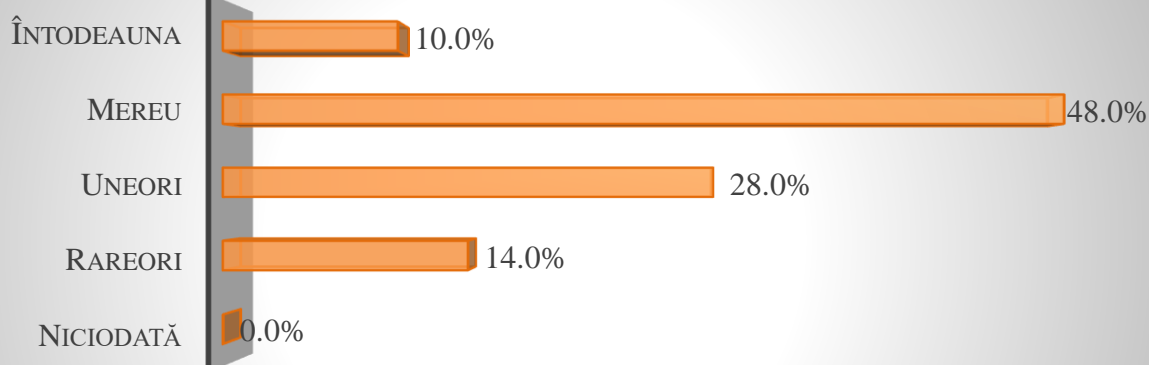

Fig. 8. Atunci când mergeți cu o problemă la asistentul social, vă reîntoarceți acasă bine dispus, mulțumit? (%)

Rezultatele pentru întrebarea "Asistentul social se descurajează destul de ușor în momente dificile?" prezentate în figura 9 ne demonstrează nivelul de gestionare a emoțiilor asistentului social în situații dificile. Observăm că reprezentative sunt variantele "rareori", "uneori" și "niciodată". 44% dintre beneficiari susțin că rareori asistentul social se

descurajează în situații dificile, 26% susțin că uneori se descurajează în situații dificile și 14% susțin că niciodată.

6% dintre beneficiari susțin că asistentul social se descurajează întotdeauna în situații dificile și 10% susțin că mereu acesta se descurajează ușor în momentele dificile.

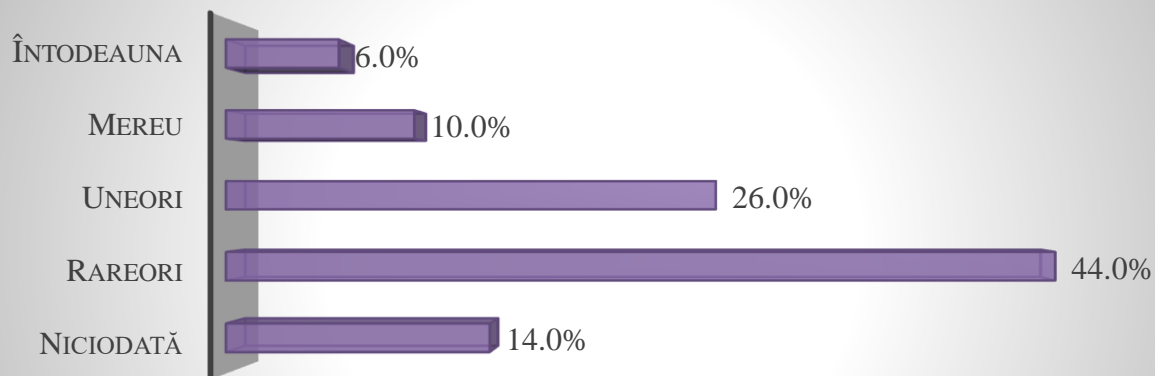

Fig. 9. Asistentul social se descurajează destul de ușor în momente dificile? (%)

Conform rezultatelor prezentate în figura 10 pentru întrebarea "În soluționarea problemelor, simțiți o presiune din partea asistentului social?" dintre cei 50 de beneficiari chestionați 38% au simțit uneori presiune în soluționarea problemelor din partea asistentului social; 26% au simțit rareori presiune din partea asistentului social și 8% niciodată n-au simțit presiune din partea asistentului social.

22% dintre beneficiari susțin că mereu în soluționarea problemelor simt o presiune din partea asistentului social și 6% susțin că întotdeauna. Presupunem că această presiune pe care o simt unele categorii de beneficiari, este orientată în soluționarea situației de criză prin cerințe insistente și exigente sau impunerea unor reguli cu care beneficiarul nu este de comun acord.

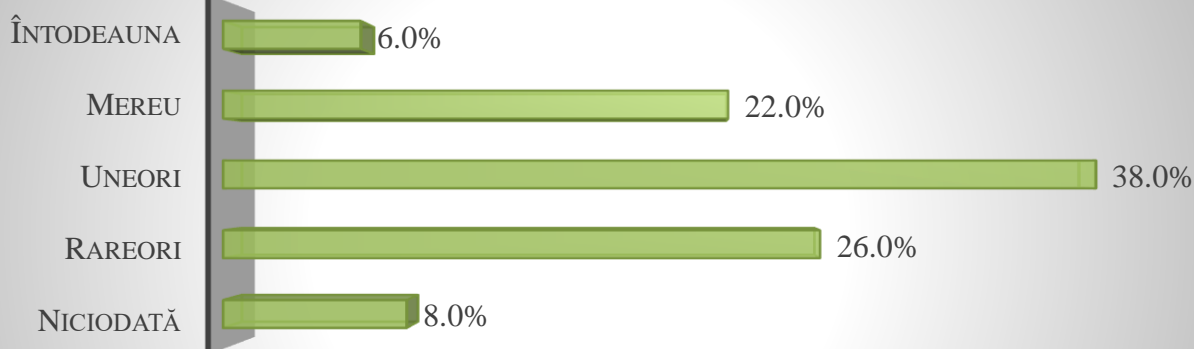

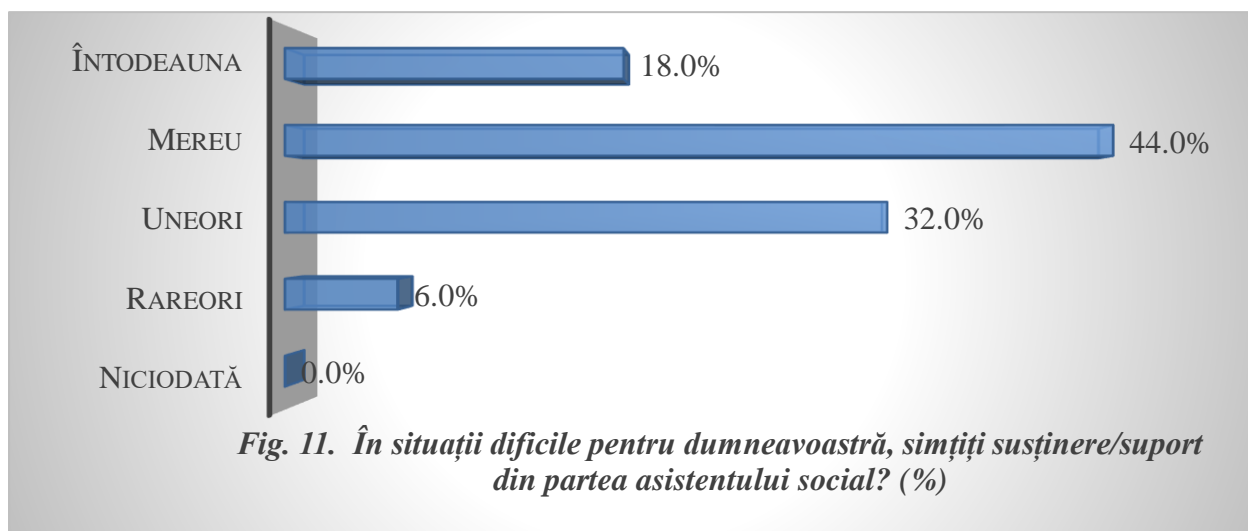
Fig. 10. În soluționarea problemelor, simțiți o presiune din partea asistentului social? (%)

Dacă beneficiarii dispun de suport în situațiile dificile și în ce măsură, am prezentat în figura 11. variantele de răspuns alese de beneficiari la întrebarea "În situații dificile pentru dumneavoastră, simțiți susținere/suport din partea asistentului social?". Conform rezultatelor 44% dintre beneficiari susțin că în situațiile dificile mereu primesc suport din partea asistentului social; 32% dintre beneficiari susțin că uneori primesc suport; 14 % susțin că întotdeauna și doar 6% susțin că rareori primesc suport din partea

asistenților sociali.

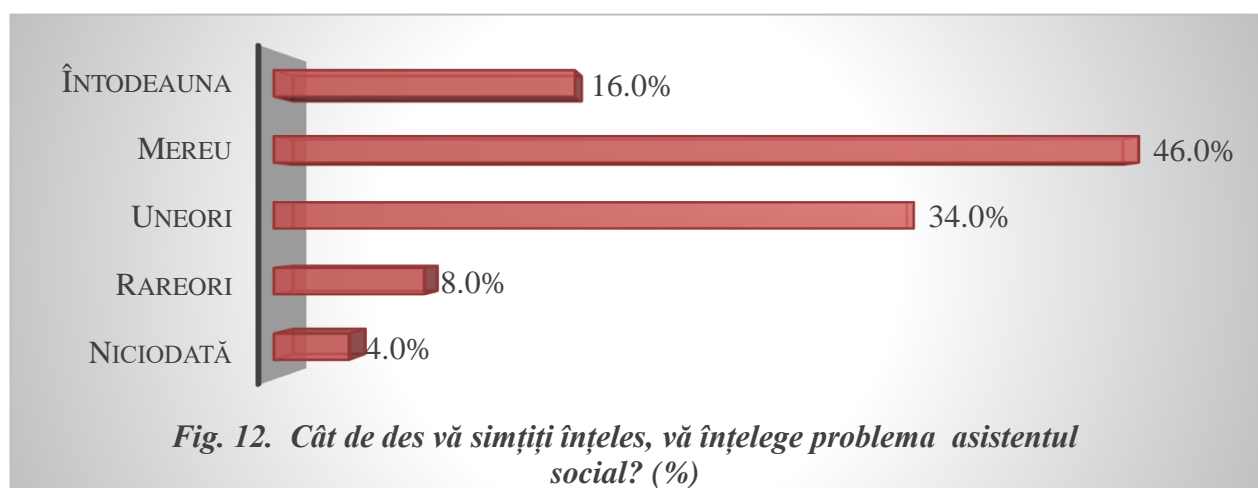
Subliniem faptul că nici un beneficiar nu a ales varianta de răspuns "niciodată", asta însemnând că activitatea asistentului social este orientată spre oferirea stării de bine a beneficiarului, atât fizică cât și psihologică.

Și nu în ultimul rând ne-am propus să identificăm cât de des se simt înțeleși beneficiarii sau le este înțeleasă problema cu care merg la asistentul social.

Rezultatele obținute și prezentate în figura 12 sunt următoarele: se simt înțeleși întotdeauna – 16% dintre beneficiarii chestionați, mereu – 46%, uneori – 34%, rareori – 8% și niciodată – 4%. Deci, atât beneficiarii cât și problema cu care se adresează este înțeleasă de

către asistentul social. Acest fapt ne vorbește despre competența asistentului social în activitatea pe care o face, activitate orientată la soluționarea problemelor cu care aceștia se adresează, precum și îmbunătățirea calității vieții.

În final, putem concluziona că, asistentul social în activitatea sa ține cont de starea emoțională a beneficiarului, este atent la sentimentele acestuia și în situațiile dificile sau de criză îi oferă suportul necesar pentru identificarea soluțiilor și aplanarea situației. Suportul psiho-social îi întărește comportamentele pozitive și încurajează beneficiarul. Chiar dacă asistentul social nu-i rezolvă pe deplin și într-un timp scurt problema beneficiarului, totuși, beneficiarul este încurajat și mulțumit de suportul primit din partea asistentului social. Se simte mai încrezut în sine și în soluționarea problemei pe care o are.

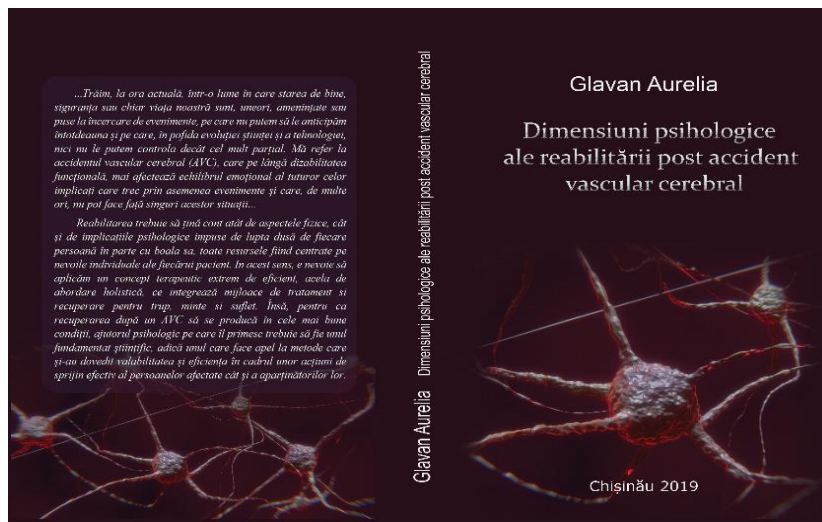
Întreaga activitate a asistentului social este orientată la soluționarea problemelor cu care beneficiarii și întreaga societate se confruntă, precum și la oferirea stării de bine a beneficiarului, atât fizică cât și psihologică și îmbunătățirea calității vieții.

Unii analiști compară finalitatea umană a serviciilor sociale cu „arta” de a ajuta individul să folosească mediul lui de viață în satisfacerea propriilor necesități, iar obiectivul central al oricărui serviciu social este cunoașterea, învățarea socială, proces, care se realizează pe baza unei relații directe între client și asistentul social.

Astfel, impactul inteligenței emoționale a asistenților sociali asupra prestării serviciilor sociale este direct proporțional. Gestionarea corectă a propriilor emoții și înțelegerea emoțiilor trăite de ceilalți este una dintre condițiile de bază în activitatea ce presupune interacțiunea permanentă om – om. De asemenea, un nivel bine dezvoltat al inteligenței emoționale la asistenții sociali, contribuie la randamentul și productivitatea la locul de muncă și condiționează succesul profesional.

Referințe bibliografice:

1. Balgiu B., Sindromul burnout ca funcție a personalității și creativității. În: Psihologie. 2010, nr. 1-2.
2. Bar-on B, James D. A., Manual de inteligența emoțională. București: Ed.Curtea veche, 2001, p.413.
3. Crețu T., Psihologia vîrstelor. Iași: Polirom,2009, p.333-346.
4. Goldestein H., Social Work Practice: A Unitary Approach. University of South Carolina Press, 1973.
5. Goleman D., Inteligența emoțională. București: Curtea veche, 2008. 429p.
6. Judith A., Belmont, 103 activități de grup. Idei de tratament și strategii practice, București: Trei, 2015, 221p.
7. **Legea** Nr. 123 din 18-06-2010 **cu privire la serviciile sociale**. Monitorul Oficial Nr. 155-158 din03-09-2010.
8. Mănoiu F., Epureanu V. Asistența socială în România. București, 1996.
9. Neculau A., Moscovicu S.. Psihologia socială. Iași: Polirom, 1996, p.452.
10. Papalia D. E., Dezvoltarea personală. New York: Trei, 2010, p. 832.
11. Proca L., Ce sunt prestațiile sociale. În Revista Națională de Drept, nr. 3, Chișinău, 2015, p. 26-37.
12. Proca L., Reglementări juridice privind procesul de reformare a sistemului de asistență socială moldovenesc. În Revista Națională de Drept, nr. 8, Chișinău 2014, p. 31.
13. Roco M., Creativitate și inteligență emoțională. Iași: Polirom, 2001, p.248.
14. Sillamy N., Dicționar de psihologie. București: Univers enciclopedic, 1998, p.112.
15. Zamfir C., Stănescu S. (coord.). Enciclopedia dezvoltării sociale. Iași: Polirom, 2007.

CZU 316.614:616.831-005.1-082

RECENZIE
la monografia „Dimensiuni psihologice ale reabilitării post-accident vascular cerebral”,
autor Aurelia Glavan, dr. în psihologie

VÎRLAN Maria,
 Dr., conf. univ.,
 decan Facultatea de Psihologie și PPS,
 Universitatea Pedagogică de Stat ”Ion Creangă”

REZUMAT

Prezenta recenzie este despre monografia „*Dimensiuni psihologice ale reabilitării post-accident vascular cerebral*”. Monografia este consacrată problemei privind posibilitățile de ameliorare psihosocială a situației persoanelor post-accident vascular cerebral. În monografie se demonstrează necesitatea stabilirii particularităților interacțiunii dintre dimensiunile fundamentale ale personalității post-accident vascular cerebral. Se analizează aspectele teoretice cu referire la adaptarea, socializarea și incluziunea acestora în societate; se analizează și se stabilesc factorii predictivi accidentului vascular cerebral. Se descrie Programul de suport în vederea diminuării impactului stării post-accident vascular cerebral, care include noi modele de terapii psihologice, ce contribuie la ameliorarea calității vieții acestor persoane după accident vascular cerebral.

Cuvinte-cheie: evaluare psihologică, reabilitare, accident vascular cerebral, program de suport, post-accident vascular cerebral.

REVIEW

to the monograph “*Psychological dimensions of post-stroke rehabilitation*”,
author Aurelia Glavan, PhD in psychology

VÎRLAN Maria,
 Dr., associate professor,
 dean of the Faculty of Psychology and PPS,
 "Ion Creanga" State Pedagogical University

SUMMARY

This review is about the monograph "*Psychological dimensions of post-stroke rehabilitation*". The monograph is devoted to the issue of the possibilities of psychosocial improvement of the situation of people after stroke. The monograph demonstrates the need to establish the particularities of the interaction between the fundamental dimensions of personality after stroke. Theoretical aspects are analyzed with reference to their adaptation, socialization and inclusion in society; the factors predicting the stroke are analyzed and established. The Support Program is described in order to reduce the impact of the condition after stroke, which includes new models of psychological therapies, which contribute to improving the quality of life of these people after stroke.

Key words: psychological evaluation, rehabilitation, stroke, support program, post-stroke.

Monografia „*Dimensiuni psihologice ale reabilitării post accident vascular cerebral*”, (în continuare post AVC), este consacrată unei probleme deosebit de importante și actuale pentru știința psihologică și în special, pentru psihologia socială, cu referire la determinarea posibilităților de ameliorare psihosocială a situației persoanelor post AVC. În cadrul acestei lucrări autorul a demonstrat necesitatea acută de stabilire a particularităților interacțiunii dintre dimensiunile fundamentale ale personalității post AVC. Autoarea a analizat aspectele teoretice cu referire la adaptarea, socializarea și incluziunea acestora în societate; pe larg analizează și stabilește factorii predictivi accidentului vascular cerebral, precum și particularități necunoscute în comportamentul acestui grup social. Conform celor expuse de către autor, dimensiunile fundamentale ale personalității se declanșează în procesul tulburărilor post AVC.

Contribuția adusă domeniului psihologiei și medicinei de către autor este destul de mare, în special prin Programul de suport în vederea diminuării impactului stării post AVC, elaborat și implementat. Programul contribuie la ameliorarea calității vieții persoanelor după accident vascular cerebral.

În lucrare sunt argumentate reperate teoretice și metodologice ale evaluării psihologice a persoanelor post AVC, prin stabilirea alianței de lucru, relații dintre psiholog și pacient în procesul terapeutic. O importanță deosebită în promovarea succesului reabilitării acestor persoane o are responsabilitatea psihologului și stabilirea alianței de lucru între participanții la procesul de reabilitare – echipa de reabilitare, medicul, psihologul. Autorul enumeră un șir de calități necesare psihologului în procesul evaluării, cum ar fi considerația pozitivă, empatia, dezvoltarea personală, atitudinea de respect, congruența și altele. Obiectivele propuse în cercetare sunt deosebit de ample și se referă atât la efectuarea studiului de cercetare cât și la elaborarea și implementarea unui program de suport. Autoarea a selectat un instrumentar de investigație adecvat obiectivelor cercetării. Instrumentele de evaluare descrise acoperă o plajă largă de simptome și cercetarea personalității în integru. O atenție deosebită se acordă în Raportului final de evaluare și recomandărilor pentru persoanele cu tulburări post AVC.

Lucrarea are o semnificație științifică prin completarea cunoștințelor psihologice cu informații noi privind reabilitarea persoanelor post AVC, stabilirea metodologiilor de intervenții de reabilitare complexă a acestor persoane.

Menționez, de asemenea, valoarea aplicativă a lucrării - aplicarea de către medici, psihologi clinicieni, practicieni din sănătate a metodologiei psihodiagnostice, psihopedagogice și psihoneurologice propuse în cercetare și a programului complex de suport psihologic. Programul de suport psihologic poate fi

inclus în curriculum-ul de pregătire profesională a viitorilor profesioniști din domeniu. De asemenea, poate constitui un ghid metodologic pentru reabilitarea psihosocială a persoanelor post AVC.

Lucrarea este structurată în 4 capitole, unde se abordează cele mai importante aspecte teoretice – *bio-psiho-sociale* – ale reabilitării, precum și aplicațiile acestora în domeniile de neuroreabilitare menționate. Conținutul monografiei se bazează pe un impresionant material bibliografic de actualitate, prezentat concis și logic.

În partea introductivă, se expune un amplu istoric al cunoștințelor din domeniu, cu evidențierea contribuțiilor cercetătorilor străini și autohtoni pe baza unei bogate și variate documentări. Autorul formulează foarte clar scopul și sarcinile lucrării, argumentează convingător importanța teoretică și practică a rezultatelor cercetării, inclusiv și proprii, care stau la baza acesteia.

Se prezintă, ulterior, într-o ordine firească: *Capitolul: I.* Accidentul vascular cerebral ca problemă generală, *Capitol: II.* Evaluarea psihologică a adultului post accident vascular cerebral în cadrul reabilitării complexe, *Capitol: III.* Aspecte ale evaluării psihologice ale dizabilității post accident vascular cerebral, *Capitol: IV.* Fundamentarea modelului de reabilitare psihologică a persoanelor post accident vascular cerebral, *Concluzii și Recomandări.*

Lucrarea este însoțită de *anexe* referitoare la evaluarea psihologică a persoanelor, metodelor de intervenție, necesare unei bune înțelegeri a materialului prezentat.

Lista bibliografică amplă, conține un număr de 157 referințe, clasice și moderne, pe care autorul le folosește cu competență și discernământ. În marea majoritate, lista referințelor bibliografice cuprinde lucrări ale autorilor români și ruși și traduceri tipărite în limbile română și rusă ale unor monografii și manuale de bază din literatura științifică universală.

Lucrarea respectă toate rigorile față de o monografie, este scrisă într-un limbaj științific elevat în sensul terminologiei psihologice. Discursul științific este demonstrativ, deoarece convinge, este determinat de aderarea autoarei la ideile expuse.

Privită în ansamblu, monografia Doamnei Glavan Aurelia, prezintă o lucrare bună, atât în aspectul structural și formal, cât și în aspectul calității demersului științific, metodologic și interpretativ.

În temeiul celor expuse, îmi exprim convingerea că Monografia „*Dimensiuni psihologice ale reabilitării post accident vascular cerebral*”, autor Glavan Aurelia, a creat suficiente valori teoretice și aplicative, fapt pentru care consider că merită susținerea acestei lucrări și implementarea ei pe larg în reabilitarea psihosocială a persoanelor cu dizabilități cronice post AVC.

Bun de tipar 15.10.2020.
Format A4
Coli de tipar 26,52. Coli editoriale 25,44.
Tipar Digital. Hârtie offset. Garnitura Times New Roman
Comanda nr. 97. Tirajul 200 ex.

Centrul editorial USEM
www.usem.md

Tipografia
„ADRILANG SRL”